

भारताचे नियंत्रक व महालेखापरीक्षक
यांचा दिनांक 31 मार्च 2021 रोजी संपलेल्या वर्षाचा
राज्य वित्तव्यवस्थेवरील लेखापरीक्षा अहवाल

**State Finances Audit Report of the
Comptroller and Auditor General of India
for the year ended 31 March 2021**

लोकहितार्थ सत्यनिष्ठा
Dedicated to Truth in Public Interest

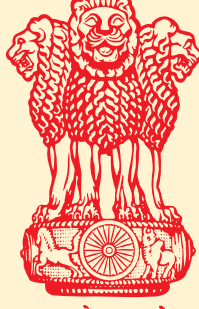
English

Marathi

**महाराष्ट्र शासन
Government of Maharashtra**

वर्ष 2022 चा अहवाल क्रमांक 2
Report No. 2 of the year 2022

सत्यमेव जयते

भारताचे नियंत्रक व महालेखापरीक्षक यांचा

दिनांक 31 मार्च 2021 रोजी संपलेल्या वर्षाचा
राज्य वित्तव्यवस्थेवरील लेखापरीक्षा अहवाल

लोकहितार्थ सत्यनिष्ठा
Dedicated to Truth in Public Interest

महाराष्ट्र शासन
वर्ष 2022 चा अहवाल क्रमांक 2

भारताचे नियंत्रक व महालेखापरीक्षक

यांचा

दिनांक 31 मार्च 2021 रोजी संपलेल्या वर्षाचा

राज्य वित्तव्यवस्थेवरील लेखापरीक्षा अहवाल

महाराष्ट्र शासन

वर्ष 2022 चा अहवाल क्रमांक 2

परिच्छेद	अनुक्रमणिका	पृष्ठ
उपोद्घात		ix
कार्यकारी सारांश		xi
प्रकरण 1: आढावा		
1.1	राज्याची रूपरेखा	1
	1.1.1 राज्याचे स्थूल राज्य उत्पन्न	2
1.2	राज्य वित्त लेखापरीक्षा अहवालाचा आधार आणि दृष्टिकोण	4
1.3	सरकारी लेख्यांची संरचना	4
	1.3.1 वित्ताचे रेखाचित्र	7
	1.3.2 शासकीय मालमत्ता आणि दायित्वाचे रेखाचित्र	9
	1.3.3 राज्य सार्वजनिक उपक्रमांची कार्यशीलता	10
	1.3.3.1 स्थूल राज्य उत्पन्नाच्या तुलनेत सार्वजनिक उपक्रमांची उलाढाल	11
	1.3.3.2 राज्य सार्वजनिक उपक्रमातील गुंतवणूक	11
	1.3.3.3 राज्य सार्वजनिक उपक्रमांना अर्थसंकल्पीय आधार	12
1.4	राजकोषीय शिल्लक: तूट आणि एकूण ऋण लक्ष्यांची उपलब्धी	14
1.5	लेखापरीक्षेच्या तपासणीनंतर तूट	19
प्रकरण II: राज्याचे वित्त		
2.1	वर्ष 2019-20 च्या तुलनेत वर्ष 2020-21 दरम्यान महत्वाच्या राजकोषीय आकडेवारीतील एकूणांत प्रमुख बदल	23
2.2	निधीचे स्रोत आणि उपयोगिता	25
2.3	राज्याचे स्रोत	26
	2.3.1 राज्याची जमा	27
	2.3.2 राज्याची महसुली जमा	27
	2.3.2.1 महसुली जमांचा कल आणि वाढ	28
	2.3.2.2 राज्याची स्वतःची साधनसंपत्ती	30
	2.3.2.3 केंद्रीय हस्तांतरणे	34
	2.3.3 भांडवली जमा	40
	2.3.4 साधनसंपत्तीला चालना देण्याची राज्याची कार्यक्षमता	41
2.4	संसाधनाचा वापर	41
	2.4.1 वृद्धी आणि खर्चाची रचना	41
	2.4.2 महसुली खर्च	44
	2.4.2.1 महसुली खर्चातील प्रमुख बदल	45
	2.4.2.2 वचनबद्ध खर्च	46
	2.4.2.3 राष्ट्रीय निवृत्ती वेतन योजनेमधील अस्पष्ट दायित्व	48
	2.4.2.4 सबसिडी	49

2.4.2.5	राज्य शासनाद्वारे स्थानिक संस्था आणि इतर संस्थांना आर्थिक सहाय्य	50
2.4.3	भांडवली खर्च	50
2.4.3.1	भांडवली खर्चातील प्रमुख बदल	51
2.4.3.2	भांडवली खर्चाची गुणवत्ता	52
2.4.4	राज्यातील सार्वजनिक उपक्रमांमध्ये गुंतवणूक	54
2.4.4.1	गुंतवणुकीवरील परतावा	55
2.4.4.2	गुंतवणुकीच्या ऐतिहासिक खर्चाच्या आधारे गुंतवणुकीवर परतावा	56
2.4.4.3	गुंतवणुकीच्या वर्तमान मूल्याच्या आधारे गुंतवणुकीवरील परतावा	59
2.4.4.4	राज्य सरकारच्या गुंतवणुकीची सार्वजनिक उपक्रम-निहाय स्थिती	60
2.4.4.5	निव्वळ संपत्तीचे अपक्षरण	62
2.4.4.6	लाभांश देय	63
2.4.4.7	इक्विटीवरील परतावा	63
2.4.4.8	नियोजित भांडवलावर परतावा	64
2.4.4.9	सार्वजनिक उपक्रमांच्या दीर्घ मुदतीच्या कर्जाचे विश्लेषण	65
2.4.4.10	व्याज व्याप्ति गुणोत्तर	65
2.4.4.11	ऋण उलाढाल गुणोत्तर	66
2.4.4.12	निष्क्रीय राज्य सार्वजनिक उपक्रम बंद करणे	66
2.4.5	खर्चाचा प्राधान्यक्रम	67
2.4.5.1	उद्देश्य शीर्ष निहाय खर्च	68
2.5	लोक लेखे	69
2.5.1	निव्वळ लोक लेखे शिल्लक	69
2.5.2	राखीव निधी	70
2.5.2.1	संचित कर्ज निवारण निधी	70
2.5.2.2	राज्य आपत्ती प्रतिसाद निधी	71
2.5.2.3	हमी विमोचन निधी	73
2.5.2.4	राज्य पर्यायी वनीकरण निधी	73
2.5.2.5	इमारत आणि इतर बांधकाम कामगार कल्याण उपकर	74
2.5.2.6	केंद्रीय रस्ते निधीशी संबंधित व्यवहाराचा लेखाजोखा	75
2.6	ऋण व्यवस्थापन	75
2.6.1	ऋणाची रूपरेषा - घटक	76
2.6.2	ऋणाची रूपरेषा: परिपक्वता आणि परतफेड	81
2.7	ऋण प्रमाणस्थापित विश्लेषण	83
2.7.1	ऋण म्हणून घेतलेल्या निधीचा उपयोग	87

	2.7.2	हमीची स्थिती - आकस्मिक उत्तरदायित्व	88
	2.7.3	रोख शिल्लक व्यवस्थापन	89
2.8		निष्कर्ष	91
2.9		शिफारशी	93
प्रकरण III: अर्थसंकल्पीय व्यवस्थापन			
3.1		अर्थसंकल्प प्रक्रिया	95
	3.1.1	आर्थिक वर्षादरम्यान एकूण तरतूद, प्रत्यक्ष संवितरण आणि बचतीचा सारांश	96
	3.1.2	भारित आणि दत्तमत संवितरण	97
3.2		विनियोजन लेखे	97
3.3		अर्थसंकल्पीय आणि लेखा प्रक्रियेच्या अखंडतेवर टिप्पण्या	98
	3.3.1	अनावश्यक किंवा अधिकचे पूरक अनुदान	98
	3.3.2	आकस्मिकता निधी मधून अग्रिम	99
	3.3.3	अत्याधिक अथवा अनावश्यक पुनर्विनियोजन	100
	3.3.4	अखर्चित रक्कम आणि प्रत्यार्पित विनियोजन आणि/अथवा मोठ्या प्रमाणात बचत/प्रत्यार्पण	101
	3.3.4.1	सतत बचत	103
	3.3.4.2	“निरंक” खर्चासह अनुदान	104
	3.3.5	जास्तीचा खर्च आणि त्याचे नियमितीकरण	104
	3.3.5.1	2020-21 वर्षाशी संबंधित जास्तीचा खर्च	105
	3.3.5.2	विगत आर्थिक वर्षातील जास्तीच्या खर्चाचे नियमितीकरण	106
	3.3.6	भांडवली मालमत्तेच्या निर्मितीसाठी सहाय्यता अनुदान	106
3.4		अर्थसंकल्पीय आणि लेखा प्रक्रियेच्या पारदर्शकतेवर टिप्पणी	107
	3.4.1	एकमुश्त अर्थसंकल्पातील तरतूदी	107
3.5		अर्थसंकल्पीय आणि लेखा प्रक्रियेच्या परिणामकारकतेवर टिप्पण्या	108
	3.5.1	अर्थसंकल्प प्रक्षेपण अपेक्षा आणि प्रत्यक्षातील दरी	108
	3.5.2	पुनर्विनियोजनाच्या संदर्भात आर्थिक शक्ती उधळली जात आहे	109
	3.5.2.1	खर्चाचा ओघ	109
	3.5.3	निवडक अनुदानाचे पुनर्विलोकन	111
	3.5.3.1	अर्थसंकल्प आणि खर्च	112
	3.5.3.2	उपशीर्षातर्गत भरीव बचत	113
	3.5.3.3	संपूर्ण तरतूदीचे प्रत्यार्पण	114
	3.5.3.4	C-05 अनुदान व्यपगत होण्यापासून टाळण्याकरिता फेब्रुवारी आणि मार्च 2021 दरम्यान मोठ्या प्रमाणात रकमेचे (₹ 50 लाखांच्या वर) आहरण	115

3.6		निष्कर्ष	115
3.7		शिफारशी	116
प्रकरण IV: लेखे आणि वित्तीय अहवाल सादरीकरण पद्धतीचा दर्जा			
4.1		राज्याचा संचित निधी किंवा लोक लेख्यांबाहेरचा निधी	117
	4.1.1	महाराष्ट्र निवारा निधी	117
	4.1.2	आहरण व संवितरण अधिकाऱ्यांच्या लेख्यात पडून असलेली अखर्चित रक्कम	118
4.2		व्याजासंबंधी जबाबदारी न निभावण्याबद्दल	120
4.3		राज्य कार्यान्वयीन अभिकरणाला थेट निधी हस्तांतरित	121
4.4		उपयोगिता प्रमाणपत्र सादर करण्यात विलंब	122
	4.4.1	अनुदानित संस्थेचे "इतर" म्हणून नोंद घेणे	124
4.5		संक्षिप्त आकस्मिक देयक	125
4.6		व्यक्तिगत ठेवी लेखे	126
	4.6.1	अप्रवर्ती व्यक्तिगत ठेवी लेखे	127
4.7		गौण शीर्ष 800 चा अव्यवहार्य उपयोग	127
4.8		मुख्य निलंबन आणि ऋण ठेव प्रेषण शीर्षातर्गत प्रलंबित शिल्लक	129
	4.8.1	ऋण ठेव प्रेषण शीर्षातर्गत प्रतिकूल शिल्लक	131
4.9		विभागीय आकड्यांचा ताळमेळ न करण्याबाबत	132
	4.9.1	सार्वजनिक उपक्रमांच्या आकड्यांचे वित्त लेख्यांसमवेत असमायोजन	133
4.10		रोख शिल्लकींचे समायोजन	134
4.11		लेखा मानकांनुसार अनुपालन	134
4.12		स्वायत्त संस्थेचे लेखे/स्वतंत्र लेखा परीक्षण प्रतिवेदनाचे सादरीकरण	135
4.13		विभागीय वाणिज्यिक उपक्रम/महामंडळे/कंपन्या	137
	4.13.1	राज्य सार्वजनिक उपक्रमाद्वारे लेख्यांचे सादरीकरण	138
4.14		संस्था आणि प्राधिकरणाला देण्यात आलेल्या अनुदानाचे/कर्जाचे तपशील सादर न करणे	140
4.15		लेख्यांची कालबद्धता आणि गुणवत्ता	141
4.16		गैरव्यवहार तोटा, चोरी इत्यादि	142
4.17		राज्य सार्वजनिक उपक्रमांच्या लेख्यांवर टिप्पण्या	142
4.18		राज्य वित्त लेखापरीक्षा अहवालावरील कारवाईचा पाठपुरावा	143
4.19		निष्कर्ष	144
4.20		शिफारशी	144

	परिशिष्टे	संदर्भित परिच्छेद	पृष्ठ
1.1	राज्य सरकारच्या अर्थसंकल्पीय समयमालिका-निहाय माहिती	1.3.1	147
1.2	राज्याचे राजकोषीय प्राधान्य	1.3.1	151
1.3	31 मार्च 2021 ला राज्य सार्वजनिक उपक्रमांशी संबंधित इक्विटी आणि प्रलंबित कर्जाची स्थिती	1.3.3.2, 2.4.4,	152
2.1	राज्य सार्वजनिक उपक्रमाचे संक्षिप्त वित्तीय परिणितीचे नवीनतम वर्ष ज्यासाठी लेख्यांना अंतिम स्वरूप देण्यात आले होते	2.4.4, 2.4.4.1, 2.4.4.5	162
2.2	निष्क्रिय कंपन्यांचे विवरण	2.4.4.12	169
3.1	अर्थसंकल्पाशी संबंधित महत्वाच्या संज्ञांची शब्दावली	3.1	171
3.2	2020-21 दरम्यान अतिरिक्त पूरक तरतुदींसह (₹ 10 कोटी आणि अधिक) बंद झालेले अनुदान/विनियोजन	3.3.1	173
3.3	2020-21 दरम्यान निधीचे अनावश्यक पुनर्विनियोजन	3.3.3	175
3.4	प्रत्येकी ₹ 10 कोटीपेक्षा जास्त आणि एकूण तरतुदीपेक्षा 20 टक्क्यांपेक्षा जास्त बचत दर्शविणाऱ्या अनुदान/विनियोजन	3.3.4	176
3.5	वर्ष 2020-21 दरम्यान ₹100 कोटीपेक्षा अधिक बचत असलेले अनुदान/विनियोजन	3.3.4	180
3.6	2016-17 ते 2020-21 दरम्यान सातत्याने ₹100 कोटीपेक्षा अधिक बचत दर्शविणाऱ्या अनुदान	3.3.4.1	183
3.7	अनियमित राहिलेला जास्तीचा खर्च	3.3.5.2	185
3.8	वर्ष 2020-21 च्या तिमाही आणि शेवटच्या महिन्या दरम्यान खर्चाची घाई	3.5.2.1	186
4.1	प्रलंबित उपयोगिता प्रमाणपत्रांची विभाग निहाय विभागणी	4.4	188
4.2	2020-21 पर्यंत प्रलंबित सविस्तर आकस्मिक देयकाचा तपशील	4.5	189
4.3	स्वायत्त संस्थांकडून लेखे/लेखापरीक्षा अहवाल प्रस्तुतीकरणात विलंब	4.12	190
4.4	लेखे अंतिम होण्याची स्थिती आणि विभागाद्वारे व्यवस्थापित व्यावसायिक आणि अर्ध व्यावसायिक उपक्रमांमध्ये शासकीय गुंतवणुकीची स्थिती	4.13	193
4.5	लेखे थकित असलेल्या राज्य सार्वजनिक उपक्रमांमध्ये राज्य सरकारच्या गुंतवणुकीची स्थिती दर्शविणारे विवरण	4.13.1	195
4.6	अफरातफर, गैरवापर इत्यादि प्रकरणांचे विभाग-निहाय/काल-निहाय विभाजन	4.16	197
4.7	शासकीय सामुग्रीची चोरी, अफरातफर/नुकसानीमुळे विभाग निहाय/श्रेणीनिहाय शासनाला झालेल्या नुकसानीचा तपशील	4.16	198

उपोद्घात

1. हा अहवाल भारतीय संविधानाच्या अनुच्छेद 151 अंतर्गत महाराष्ट्र राज्याचे राज्यपाल यांना सादर करण्यासाठी तयार करण्यात आला आहे.
2. प्रकरण I हे राजकोषीय मापदंडाची उद्दिष्टे व साध्ये यासह राज्याचा आढावा आहे.
3. या अहवालातील प्रकरण II आणि III मध्ये राज्य सरकारच्या अनुक्रमे वित्त लेखे आणि विनियोजन लेख्यांची 31 मार्च 2021 रोजी संपलेल्या वर्षासाठी तपासणी केल्यावर उद्भवलेल्या बाबींवर लेखापरीक्षा निरीक्षणे आहेत. जिथे आवश्यक आहे तिथे महाराष्ट्र राज्य सरकारकडून माहिती घेण्यात आली आहे.
4. प्रकरण IV 'लेख्यांची गुणवत्ता आणि वित्तीय अहवाल पद्धती', ह्यावरील संक्षिप्त आढावा आणि चालू वर्षादरम्यान वित्तीय अहवालांबाबत विविध नियम, कार्यपद्धती आणि निर्देशांशी संबंधित राज्य सरकारच्या अनुपालनाची स्थिती उपबंधित करते.
5. वैधानिक महामंडळे, बोर्ड आणि सरकारी कंपन्यांच्या लेखापरीक्षणाद्वारे विविध विभागातील व्यवहारांची लेखापरीक्षणे आणि कार्यनिष्पादन लेखापरीक्षा यांचे निष्कर्ष असलेले अहवाल आणि महसूल प्राप्ती संबंधी निरीक्षणे असलेले अहवाल स्वतंत्रपणे सादर केले जातात.

कार्यकारी सारांश

कार्यकारी सारांश

पार्श्वभूमि

वर्ष 2020-21 मधील राज्याच्या आर्थिक कामगिरीचे वस्तुनिष्ठपणे मूल्यांकन करण्याच्या दृष्टीकोनातून आर्थिक डेटाच्या विश्लेषणाच्या आधारे राज्य सरकार आणि राज्य विधानमंडळाला वेळेवर इनपुट प्रदान करण्यासाठी महाराष्ट्र शासनाचा वित्त विषयक लेखापरीक्षा अहवाल सादर करण्यात येत आहे. विश्लेषणाला एक दृष्टीकोन देण्यासाठी राज्य सरकारच्या राजकोषीय जबाबदारी आणि अर्थसंकल्पीय व्यवस्थापन अधिनियम, 2005 आणि अर्थसंकल्पीय अंदाज, 2020-21 द्वारे परिकल्पित केल्या गेलेल्या उद्दिष्टांची तुलना उपलब्धींशी करण्याचा प्रयत्न केला गेला आहे.

अहवाल

महाराष्ट्र शासनाच्या 31 मार्च 2021 रोजी संपलेल्या वर्षाच्या लेखापरीक्षित लेख्यांवर आधारित हा अहवाल, राज्य सरकारच्या वित्ताचे विश्लेषणात्मक पुनर्विलोकन प्रदान करतो. अहवालाची रचना चार प्रकरणांमध्ये केली आहे.

प्रकरण 1 - आढावा - हे प्रकरण अहवालाचा आधार आणि दृष्टीकोन आणि अंतर्निहित डेटा, सरकारी लेख्यांची रचना, अर्थसंकल्पीय प्रक्रिया, प्रमुख निर्देशांकांचे मॅक्रो-फिस्कल विश्लेषण आणि तूट/अधिशेषांसह राज्याच्या वित्तीय स्थितीचा आढावा प्रदान करते.

प्रकरण 2 - राज्याचे वित्त - हे प्रकरण राज्याच्या वित्त लेख्यांवर आधारित राज्याच्या वित्ताचे व्यापक परिप्रेक्ष्य प्रदान करते, मागील वर्षाच्या सापेक्ष मुख्य राजकोषीय एकूणांतील महत्वपूर्ण बदलांचे विश्लेषण करते, 2016-17 ते 2020-21 या कालावधीतील संपूर्ण कल, राज्याची ऋण रूपरेषा आणि महत्वाचे लोक लेख्यांचे व्यवहार प्रदान करते.

प्रकरण 3 - अर्थसंकल्पीय व्यवस्थापन - हे प्रकरण राज्याच्या विनियोजन खात्यांवर आधारित आहे आणि राज्य सरकारच्या विनियोजन आणि वाटपाच्या प्राधान्यक्रमांचा आढावा घेते. हे घटनात्मक तरतुदीपासून विचलनांवर अहवाल देते आणि पारदर्शकतेवर परिणाम करणाऱ्या समस्यांवर प्रकाश टाकते.

प्रकरण 4 - लेखे आणि वित्तीय अहवाल सादरीकरण पद्धतीचा दर्जा - हे प्रकरण चालू वर्षातील विविध वित्तीय नियम, कार्यपद्धती आणि निर्देशांसह राज्य शासनाच्या विभागांच्या अनुपालनाची स्थिती आणि आढावा प्रदान करते.

अहवालात निष्कर्षांच्या समर्थनार्थ अनेक स्रोतांकडून गोळा केलेल्या अतिरिक्त डेटाच्या परिशिष्टांचाही समावेश आहे.

लेखापरीक्षा निष्कर्ष

राजकोषीय स्थिती

राज्याच्या राजकोषीय स्थितीला महसुली अधिशेष, राजकोषीय तूट आणि स्थूल राज्य उत्पन्नाशी थकित कर्जाचे गुणोत्तर या तीन प्रमुख राजकोषीय मापदंडांच्या संदर्भात पाहिले जाते.

2016-21 या पाच वर्षांच्या कालावधीत राज्याला महसुली अधिशेष केवळ 2017-18 आणि 2018-19 दरम्यानच साध्य करता आला. 2019-20 मधील ₹ 17,116 कोटींची महसुली तूट 2020-21 मध्ये ₹ 41,141.85 कोटी इतकी वाढली. 2020-21 मध्ये चार टक्के लक्ष्याच्या तुलनेत राजकोषीय तूट तीन टक्क्यांच्या खाली म्हणजेच 2.69 टक्क्यापर्यंत आटोक्यात आणण्यात राज्य यशस्वी ठरले.

2020-21 दरम्यान, राजकोषीय उतरदायित्व (एकूण थकित ऋण) च्या तुलनेत स्थूल राज्य उत्पन्नांचे गुणोत्तर 20.15 टक्के¹ हे महाराष्ट्र राजकोषीय उतरदायित्व आणि अर्थसंकल्पीय व्यवस्थापन अधिनियम, 2005 मध्ये निर्धारित केलेल्या उद्दिष्टांपेक्षा जास्त होते.

(प्रकरण 1)

राज्याचे वित्त

कोविड-19 महामारी, त्यानंतरचे लॉकडाऊन आणि महामारीचा सामना करण्यासाठी सरकारने केलेल्या उपाययोजना यांचा राज्याच्या अर्थव्यवस्थेवर अभूतपूर्व परिणाम झाला. मागील वर्षांच्या तुलनेत राज्याचा स्वतःचा कर महसूल, महसूल प्राप्तीचा प्रमुख योगदानकर्ता, तीव्रतेने 13.07 टक्क्यांनी घटला, भांडवली परिव्यय मध्ये 18.48 टक्क्यांनी घट झाली आणि बाजारातील कर्जे 51.59 टक्क्यांनी प्रचंड वाढली. राज्याने 2020-21 मध्ये स्थूल राज्य उत्पन्नावर दोन टक्के अतिरिक्त कर्जाचा लाभ घेतला. तथापि, कमी झालेल्या खर्चांमुळे राज्य आपली राजकोषीय तूट आणि स्थूल राज्य उत्पन्नांचे गुणोत्तर 2.69 टक्के ठेवू शकले.

महसूल प्राप्ती 2019-20 मधील ₹ 2,83,189.58 कोटींवरून 2020-21 मध्ये ₹ 2,69,467.91 कोटींवर घसरली. कर महसुलातील सर्व प्रमुख घटकांमध्ये घट झाली. उदाहरणार्थ, राज्य वस्तू आणि सेवा कर 15.32 टक्क्यांनी (₹ 12,653.03 कोटी), विक्री कर/मूल्यवर्धित कर 12.24 टक्क्यांनी (₹ 4,625.78 कोटी), मुद्रांक आणि नोंदणी शुल्क 11.42 टक्क्यांनी (₹ 3,278.85 कोटी) आणि करेतर महसूल 11.74 टक्क्यांनी वाढला (₹ 1,678.46 कोटी).

¹ वित्त लेख्यानुसार ऋण आणि स्थूल राज्य उत्पन्नांचे गुणोत्तर 20.60 टक्के आहे. तथापि, प्रलंबित ऋणातून बँक-टू-बँक कर्ज म्हणून राज्याला दिलेला ₹ 11,977 कोटींचा वस्तू व सेवा कर मोबदला वगळल्यानंतर प्रभावी ऋण आणि स्थूल राज्य उत्पन्नांचे गुणोत्तर मिळाले

केंद्रीय हस्तांतरणामध्ये 0.79 टक्क्यांनी (₹ 284.37 कोटी) आणि सहाय्यक अनुदानामध्ये 20.60 टक्क्यांनी (₹ 9,008.90 कोटी) वाढ झाली.

महसुली खर्च 2019-20 मधील ₹ 3,00,305.21 कोटींवरून 2020-21 मध्ये ₹ 3,10,609.76 कोटी इतका वाढला. व्याज भुगतानाचा वचनबद्ध खर्च, वेतन आणि मजुरीवरील खर्च, आणि निवृत्ती वेतन एकूण महसुली खर्चाच्या 57.33 टक्के होते. महसुली खर्चात तीव्र घट झाल्यामुळे ₹ 41,141.85 कोटींची महसुली तूट झाली.

2020-21 दरम्यान भांडवली परिव्यय (₹ 29,686.70 कोटी) एकूण खर्चाच्या 8.66 टक्के होता. एकूण भांडवली परिव्यय ₹ 29,686.70 कोटीपैकी सरकारने ₹ 8,958.99 कोटी (भांडवली परिव्ययाच्या 30.18 टक्के) वैधानिक महामंडळांमध्ये (₹ 8,613.92 कोटी) मुख्यत्वे पाटबंधारे विकास आणि इतर यांच्याशी संबंधित, सरकारी कंपन्या (₹ 300.86 कोटी) आणि सहकारी बँक/संस्था आणि स्थानिक संस्था (₹ 32.44 कोटी) इत्यादिंमध्ये गुंतवले होते. 31 मार्च 2021 रोजी कंपन्या/महामंडळांच्या गुंतवणुकीतून मिळालेला परतावा नगण्य, ₹ 401.02 कोटी (0.23 टक्के) होता.

राष्ट्रीय निवृत्ती वेतन प्रणाली अंतर्गत, 31 मार्च 2021 रोजी एकत्रित शिल्लक रक्कम ₹ 10,642.26 कोटी राष्ट्रीय निवृत्ती वेतन प्रणालीचे नियुक्त निधी व्यवस्थापक, नॅशनल सिक्युरिटीज डिपॉझिटरी लिमिटेड कडे अद्याप हस्तांतरित केली नाही. जमा न झालेल्या, न जुळलेल्या आणि अहस्तांतरित रकमा जमा व्याजासह योजने अंतर्गत सरकारच्या थकित दायित्वांचे प्रतिनिधीत्व करतात.

राज्याचे थकित ऋण (राजकोषीय दायित्व) 2016-17 मधील ₹ 3,95,858 कोटींवरून 2020-21 च्या शेवटी ₹ 5,48,176 कोटी² इतके वाढले. मागील वर्षाच्या तुलनेत, थकित अंतर्गत ऋणात ₹ 46,903 कोटी आणि भारत सरकारकडून कर्ज ₹ 14,025.39 कोटींची वाढ झाल्यामुळे थकित ऋण 14.23 टक्क्यांनी वाढले. यामध्ये वस्तू आणि सेवा कर नुकसान भरपाई च्या ऐवजी प्राप्त ₹ 11,977 कोटींचा समावेश आहे, जे सामान्यतः महसुली जमा म्हणून प्राप्त होते. परंतु 2020-21 दरम्यान वस्तू आणि सेवा कर नुकसान भरपाई निधीमधील अपर्याप्त शिल्लकीमुळे राज्य सरकारच्या ऋण जमा अंतर्गत बँक-टू-बँक कर्ज म्हणून प्राप्त झाले होते, ज्यासाठी राज्याला कोणतेही परतफेड दायित्व नाही.

(प्रकरण 2)

² प्रभावी प्रलंबित ऋण ₹ 5,36,199.45 कोटी इतके असेल, कारण व्यय विभाग, भारत सरकारने निर्णय घेतला की ऋण प्राप्ती अंतर्गत बँक-टू-बँक कर्ज म्हणून राज्याला दिलेला ₹ 11,977 कोटींचा वस्तू व सेवा कर मोबदला वित्त आयोगाद्वारे विहित केलेल्या कोणत्याही निकषांसाठी राज्याचे ऋण मानले जाणार नाही.

अर्थसंकल्पीय व्यवस्थापन

राज्यात विविध सामाजिक आणि विकासात्मक कार्यक्रमांच्या अंमलबजावणीमुळे एकूण बचत ₹ 1,07,241.20 कोटी राहिली. आठ दत्तमत अनुदान आणि एका भारित विनियोजना मध्ये ₹ 460.57 कोटी जास्त खर्च झाला, ज्याचे संविधानाच्या अनुच्छेद 205 अनुसार नियमितीकरण होणे आवश्यक आहे.

2017-18, 2018-19 आणि 2019-20 या वर्षांसाठी 24 अनुदाने आणि 12 विनियोजनांच्या संबंधात झालेला ₹ 1,971.60 कोटी जास्त खर्च 31 मार्च 2021 पर्यंत नियमितीकरणासाठी प्रलंबित होता.

पूरक तरतुदीत (प्रत्येक प्रकरणात ₹ 10 कोटी आणि त्याहून अधिक) वर्षभरात मिळालेले एकूण ₹ 13,225.91 कोटी अनावश्यक ठरले कारण या अनुदानावरील प्रत्यक्ष खर्च ₹ 1,47,153.40 कोटी मूळ तरतुदीच्या (₹ 2,03,835.90 कोटी) पातळीपर्यंत पोहचला नाही.

विभागाने मार्च 2021 च्या शेवटच्या दोन दिवसात ₹ 94,146.45 कोटी (एकूण दत्तमत तरतुद ₹ 5,24,289.56 कोटी च्या 18 टक्के) प्रत्यार्पित केले. वित्तीय वर्षाच्या शेवटच्या दोन दिवसात बचतीतील प्रत्यार्पण अपुरी आर्थिक शिस्त दर्शविते.

(प्रकरण 3)

लेखे आणि वित्तीय अहवाल सादरीकरण पद्धतीचा दर्जा

30 जून 2021 रोजी 2019-20 पर्यंत जारी केलेल्या अनुदानाच्या संदर्भात एकूण ₹ 42,861.97 कोटींची उपयोगिता प्रमाणपत्रे थकित होते. उपयोगिता प्रमाणपत्रांच्या अभावी प्राप्तकर्त्यांनी अनुदानाचा उपयोग अपेक्षित प्रयोजनासाठी केला की नाही हे लेखापरीक्षणाला निश्चित करता आले नाही.

31 मार्च 2021 रोजी 1,975 वैयक्तिक ठेव खात्यात एकूण ₹ 10,805.82 कोटी अंतिम शिल्लक दर्शविली. स्वीय प्रंपजी लेख्यांमध्ये निधी राखून ठेवल्याने सेवा शीर्ष अंतर्गत बुक केलेला खर्च प्रत्यक्ष खर्चाशिवाय वाढवला गेला असे नाही, तर प्रत्यक्ष खर्चावर कोषागाराचे नियंत्रण देखील कमी झाले.

30 जून 2021 रोजी संक्षिप्त आकस्मिक देयकांच्या तुलनेत ₹ 3,427.05 कोटींची तपशीलवार आकस्मिक देयके प्राप्त झाली नाहीत. तपशीलवार आकस्मिक देयके सादर न करण्याच्या मर्यादेपर्यंत, वित्त लेख्यांमध्ये दर्शविलेले खर्च योग्य किंवा अंतिम म्हणून निश्चित केले जाऊ शकत नाहीत.

(प्रकरण 4)

प्रकरण ।

आढावा

प्रकरण I: आढावा

1.1 राज्याची रूपरेखा

महाराष्ट्र राज्याने देशाचा पश्चिम व मध्यवर्ती विभाग व्यापला असून ह्याला अरबी समुद्राचा विस्तीर्ण किनारा (720 किलोमीटर) लाभला आहे. लोकसंख्येच्या तुलनेत हे राज्य दुसऱ्या क्रमांकावर असून भौगोलिक क्षेत्राच्या तुलनेत तिसऱ्या क्रमांकावर आहे. या राज्यात 36 जिल्हे आहेत. हे जिल्हे सहा महसूल विभागांमध्ये जसे अमरावती, औरंगाबाद, कोंकण, नागपूर, नाशिक आणि पुणे मध्ये विभागण्यात आले आहेत.

राज्याचे मुख्य निदर्शक तक्ता 1.1 मध्ये दर्शविले आहे.

तक्ता 1.1: राज्याचे मुख्य निदर्शक

निदर्शक	वर्ष	एकक	महाराष्ट्र [#]	भारत ^{\$}
भौगोलिक क्षेत्र	2011	लाख चौरस किलोमीटर	3.08	32.87
लोकसंख्या	2011	कोटी	11.24	121.09
दशांश वाढीचा दर	2011-21	टक्केवारी	10.51	12.30
लोकसंख्येची घनता	2011	प्रति चौरस किलोमीटर लोकसंख्या	365	382
लिंग प्रमाण	2011	महिला प्रति 1000 पुरुष	929	943
साक्षरता दर	2011	टक्केवारी	82.30	73.0
बालमृत्यू दर	2019	प्रति 1000 जिवंत जन्म	17	30
जन्माच्या वेळी आयुर्मान	2014-18	वर्षे	72.50	69.40
दारिद्र्य रेषे खालील लोकसंख्या	2011-12	टक्केवारी	17.35	21.92
स्थूल राज्य उत्पन्न ⁺	2020-21	₹ कोटींमध्ये	2661629	19745670
स्थूल राज्य उत्पन्नाचा चक्रवाढ वार्षिक वृद्धी दर	2011-21	टक्केवारी	8.47	9.48
दरडोई स्थूल राज्य उत्पन्न	2020-21	₹	2,14,715	1,45,680
दरडोई स्थूल राज्य उत्पन्नाचा चक्रवाढ वार्षिक वृद्धी दर	2011-21	टक्केवारी	7.37	8.21

स्त्रोत: केंद्रीय सांख्यिकी कार्यालय, सांख्यिकी मंत्रालय आणि कार्यक्रम अंमलबजावणी

\$ भारताचे आर्थिक सर्वेक्षण 2020-21 # महाराष्ट्राचे आर्थिक सर्वेक्षण 2020-21

+ आगाऊ अंदाज

संपूर्ण भारताच्या सरासरी 21.92 टक्क्यांपेक्षा कमी दारिद्र्य रेषेखालील लोकसंख्येची टक्केवारी 17.35 टक्के होती. राज्याच्या साक्षरता दरामध्ये 76.9 टक्क्यांहून (जनगणना 2001) 82.30 (जनगणना 2011) टक्के इतकी वृद्धी झाली जी संपूर्ण भारताच्या 73 टक्क्यांपेक्षा अधिक होती.

महाराष्ट्राच्या लोकसंख्येची घनता 315 व्यक्ती प्रति चौरस किलोमीटर (जनगणना 2001) वरून 365 प्रति चौरस किलोमीटर (जनगणना 2011) इतकी वाढली. विद्यमान

किंमतीनुसार 2020-21 मध्ये महाराष्ट्राचे स्थूल राज्य उत्पन्न (GSDP) ₹ 26,61,629 कोटी (आगाऊ अंदाज) होते. 2011-21 या कालावधीसाठी स्थूल राज्य उत्पन्नाचा चक्रवाढ वार्षिक वृद्धीचा दर¹ (CAGR) 8.47 टक्के हा राष्ट्रीय स्थूल उत्पन्नाच्या चक्रवाढ वार्षिक वृद्धी दरापेक्षा 9.48 टक्केपेक्षा कमी होता. 2020-21 मध्ये राज्याचे दरडोई स्थूल राज्य उत्पन्न, ₹ 2,14,715 इतक्या आगाऊ अंदाजानुसार, दरडोई राष्ट्रीय स्थूल उत्पन्न ₹ 1,45,680 पेक्षा जास्त होते.

1.1.1 राज्याचे स्थूल राज्य उत्पन्न

स्थूल राज्य उत्पन्न हे दिलेल्या कालावधीत राज्याच्या हद्दीतील सर्व अधिकृतपणे मान्यता प्राप्त वस्तू आणि सेवा उत्पादनांचे मूल्य आहे. स्थूल राज्य उत्पन्नामधील क्षेत्रीय बदल समजून घेणे महत्वाचे आहे, कारण ते अर्थव्यवस्थेच्या बदलत्या संरचनेचे निदर्शक आहेत. आर्थिक क्रियाकलाप हे सामान्यतः प्राथमिक, दुय्यम आणि तृतीय क्षेत्रात विभागले गेले आहेत, जे कृषी, उद्योग आणि सेवा क्षेत्रांशी संबंधित आहेत. चालू किंमतीवरील राष्ट्रीय स्थूल उत्पन्नाच्या तुलनेत राज्याच्या स्थूल राज्य उत्पन्नाच्या वार्षिक वाढीच्या दराचे कल तक्ता 1.2 मध्ये दर्शविले आहे.

तक्ता 1.2: देशांतर्गत स्थूल उत्पन्न व स्थूल राज्य उत्पन्नाचा कल

(₹ कोटी मध्ये)

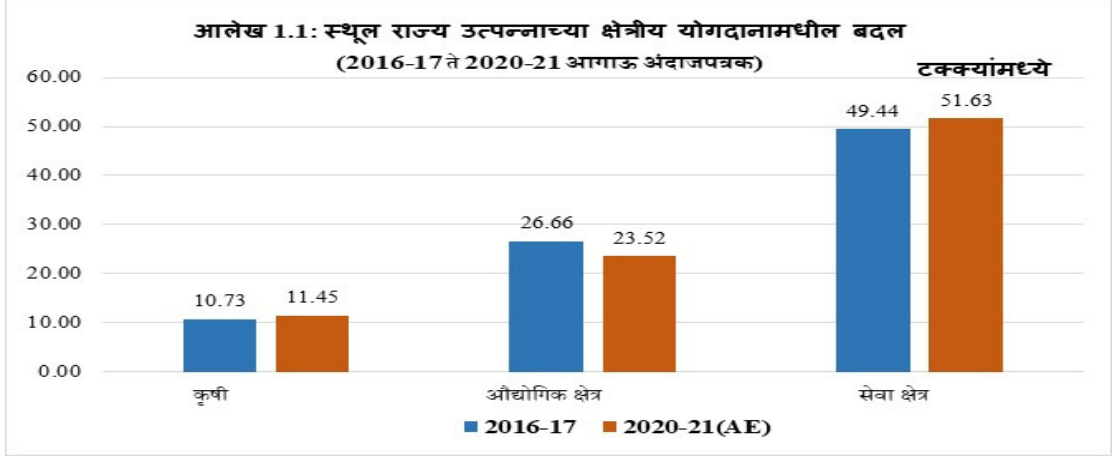
वर्ष	2016-17	2017-18 ^{***}	2018-19 ^{**}	2019-20 [*]	2020-21 [§]
राष्ट्रीय स्थूल उत्पन्न (2011-12 मालिका)	15391669	17090042	18886957	20351013	19745670
राष्ट्रीय स्थूल उत्पन्नाचा वृद्धी दर (टक्क्यांमध्ये)	11.76	11.03	10.51	7.75	(-)2.97
राज्याचे स्थूल राज्य उत्पन्न (2011-12 मालिका)	2198185	2352782	2579628	2818555	2661629
स्थूल राज्य उत्पन्नाचा वृद्धी दर (टक्क्यांमध्ये)	11.80	7.03	9.64	9.26	(-)5.57
स्त्रोत: भारत सरकारचे आर्थिक सर्वेक्षण (2020-21) आणि आर्थिक आणि सांख्यिकी विभाग, महाराष्ट्र शासन					
§आगाऊ अंदाज *प्रथम सुधारित अंदाज **द्वितीय सुधारित अंदाज ***तृतीय सुधारित अंदाज;					

कोविड-19 महामारीची विलक्षण परिस्थिती, संपूर्ण लॉकडाऊन आणि त्यानंतर टप्प्या टप्प्याने हे निर्बंध हटवल्याने आर्थिक घडामोडींवर तीव्र परिणाम झाला, परिणामी, 2020-21 मध्ये महाराष्ट्राच्या स्थूल राज्य उत्पन्नाने नकारात्मक वृद्धी दर नोंदवला.

¹ चक्रवाढ वार्षिक वृद्धीचा दर $\left[\left(\frac{2020-21 \text{ चे मूल्य}}{2011-12 \text{ चे मूल्य}} \right)^{\frac{1}{(10-1) \text{ वर्ष}}}} - 1 \right] * 100$

स्थूल राज्य उत्पन्नाच्या क्षेत्रीय योगदानामधील बदल (2016-17 ते 2020-21)

स्थूल राज्य उत्पन्नाच्या क्षेत्रीय योगदानामधील बदल आलेख 1.1 मध्ये दर्शविल्याप्रमाणे आहे.

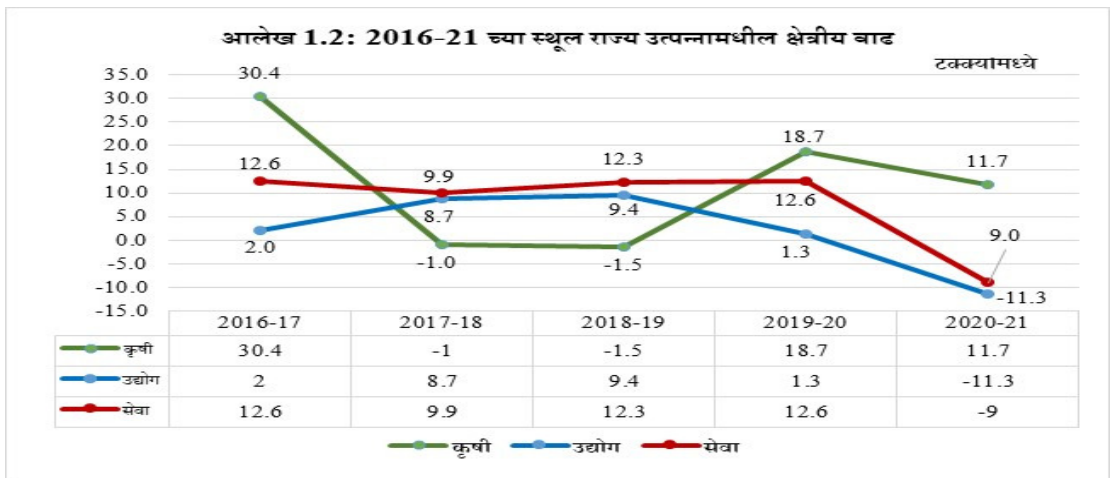

(स्रोत: महाराष्ट्राचे आर्थिक सर्वेक्षण 2020-21)

आलेख 1.1 वरून असे दिसून आले की 2016-17 आणि 2020-21 मध्ये, स्थूल राज्य उत्पन्नामध्ये उद्योगाचा सापेक्ष हिस्सा कमी झाला असताना कृषी आणि सेवा क्षेत्राच्या सापेक्ष हिश्यामध्ये किरकोळ वाढ झाली.

चालू किंमतीनुसार स्थूल राज्य उत्पन्नामध्ये क्षेत्रीय वृद्धी

2020-21 मध्ये अर्थव्यवस्थेच्या तीन प्रमुख क्षेत्रांपैकी 'कृषी आणि संलग्न क्रियाकलाप' क्षेत्र हे एकमेव असे क्षेत्र होते ज्याने स्थूल राज्य उत्पन्नामध्ये सकारात्मक योगदान दिले आणि ज्यावर कोविड-19 महामारीचा सर्वात कमी प्रभाव झाला. आलेख 1.2 मध्ये दर्शविल्यानुसार उद्योग आणि सेवा क्षेत्राचा अनुक्रमे 11.3 टक्के आणि नऊ टक्के असा नकारात्मक विकास दर नोंदवला गेला आहे.

(स्रोत: 2020-21 दरम्यान महाराष्ट्राचे आर्थिक सर्वेक्षण)

(2017-18: तृतीय सुधारित अंदाज; 2018-19: द्वितीय सुधारित अंदाज; 2019-20: प्रथम सुधारित अंदाज; 2020-21: आगाऊ अंदाज)

1.2 राज्य वित्त लेखापरीक्षा अहवालाचा आधार आणि दृष्टिकोण

भारतीय संविधानाच्या अनुच्छेद 151(2) अनुसार राज्याच्या लेख्यांसंबंधित भारताचे नियंत्रक व महालेखापरीक्षक यांचा अहवाल राज्याच्या राज्यपालांकडे सादर करण्यात यावा, जे तो अहवाल विधिमंडळात सादर करतील. राज्य वित्त व्यवस्थेवरील लेखापरीक्षा अहवाल भारतीय संविधानाच्या अनुच्छेद 151(2) अंतर्गत तयार आणि सादर करण्यात येतो.

प्रधान महालेखाकार (लेखा व हकदारी) प्रारंभिक लेखे राखण्यास जबाबदार असलेल्या कोषागारे, कार्यालये आणि विभागाद्वारे सादर करण्यात येणारे प्रारंभिक आणि सहाय्यक लेखे आणि भारतीय रिझर्व बँकेकडून प्राप्त विवरण यावरून दरवर्षी राज्याचे वित्त लेखे आणि विनियोजन लेखे तयार करतात. ह्या लेख्यांचे महालेखाकार (लेखापरीक्षा) द्वारे स्वतंत्रपणे लेखापरीक्षण करण्यात येते आणि ते भारताचे नियंत्रक व महालेखापरीक्षकांद्वारे प्रमाणित करण्यात येतात.

राज्याचे वित्त लेखे आणि विनियोजन लेखे या अहवालासाठी मूळ डेटा गठित करतात. विश्लेषण इतर स्रोतांचा विचार करून देखील केले जाते ज्यात खालील बाबींचा समावेश आहे:

- राज्याचा अर्थसंकल्प: राजकोषीय मापदंड आणि वाटपाची प्राथमिकता जसे अंदाज निर्धारित करण्यासाठी तसेच त्याच्या अंमलबजावणीच्या परिणामकारकतेचे मूल्यमापन आणि संबंधित नियम आणि विहित कार्यपद्धतींचे अनुपालन;
- महालेखाकार (लेखापरीक्षा) कार्यालयाद्वारे लेखापरीक्षेची परिणती करणे;
- विविध सरकारी विभाग, कोषागारे आणि संस्थांकडून प्राप्त केलेली इतर आर्थिक माहिती;
- स्थूल राज्य उत्पन्न डेटा आणि इतर राज्याशी संबंधित सांख्यिकी अर्थशास्त्र आणि सांख्यिकी संचालनालय, महाराष्ट्र सरकार;
- चौदाव्या आणि पंधराव्या वित्त आयोगाच्या शिफारसी;
- महाराष्ट्र राजकोषीय जबाबदाऱ्या आणि अर्थसंकल्पीय व्यवस्थापन अधिनियम, 2005;
- भारत सरकारकडून मार्गदर्शक तत्वे.

1.3 सरकारी लेख्यांची संरचना

राज्य शासनाचे लेखे तीन भागांत ठेवण्यात येतात:

1. राज्याचा संचित निधी (भारतीय संविधानाचा अनुच्छेद 266(1))

या निधीमध्ये राज्य शासनाद्वारे प्राप्त सर्व महसूल, राज्य शासनाद्वारे उभारण्यात आलेले सर्व कर्ज (बाजार ऋण, बंधपत्र, केंद्र शासनाकडून मिळालेली कर्जे, वित्तीय संस्थांकडून प्राप्त कर्ज, राष्ट्रीय अल्प बचत निधीला बहाल करण्यात आलेल्या विशेष सुरक्षा इत्यादि), भारतीय रिझर्व बँके द्वारे विस्तारित अर्थोपाय अग्रिम आणि कर्जाच्या परतफेडीच्या स्वरूपात राज्य शासनाद्वारे प्राप्त संपूर्ण रक्कम नियमानुसार आणि प्रयोजनासाठी तसेच भारतीय संविधानामध्ये नमूद केलेल्या पद्धती व्यतिरिक्त इतर कोणत्याही कारणासाठी या निधी मधील कोणतीही रक्कम विनियोजित करता येत नाही. खर्चाचे काही प्रवर्ग (उदाहरणार्थ घटनात्मक अधिकाऱ्यांचे वेतन, कर्जाची परतफेड इत्यादि) राज्याच्या संचित निधीवर भारित असतात (भारित खर्च) आणि विधानमंडळ त्या खर्चांना दत्तमत म्हणून मंजूर करत नाही. बाकी इतर सर्व खर्च (दत्तमत खर्च) विधानमंडळाद्वारे दत्तमत म्हणून दिले जातात.

2. राज्याचा आकस्मिक निधी (भारतीय संविधानाचा अनुच्छेद 267(2))

हा निधी तात्पुरत्या स्वरूपात असतो जो राज्य विधानमंडळाद्वारे नियमानुसार स्थापित केला जातो आणि राज्य विधानमंडळाद्वारे अप्रत्याशित खर्चाच्या अधिकृततेसाठी प्रलंबित असलेल्या आकस्मिक खर्चाच्या पूर्ततेसाठी राज्यपालांच्या ताब्यात ठेवला जातो. राज्याच्या संचित निधीशी संबंधित कार्यात्मक मुख्य शीर्षांतर्गत खर्च नावे करून ह्या निधीमध्ये परतफेड करण्यात येते.

3. राज्याचा लोक लेखा (संविधानाचा अनुच्छेद 266(2))

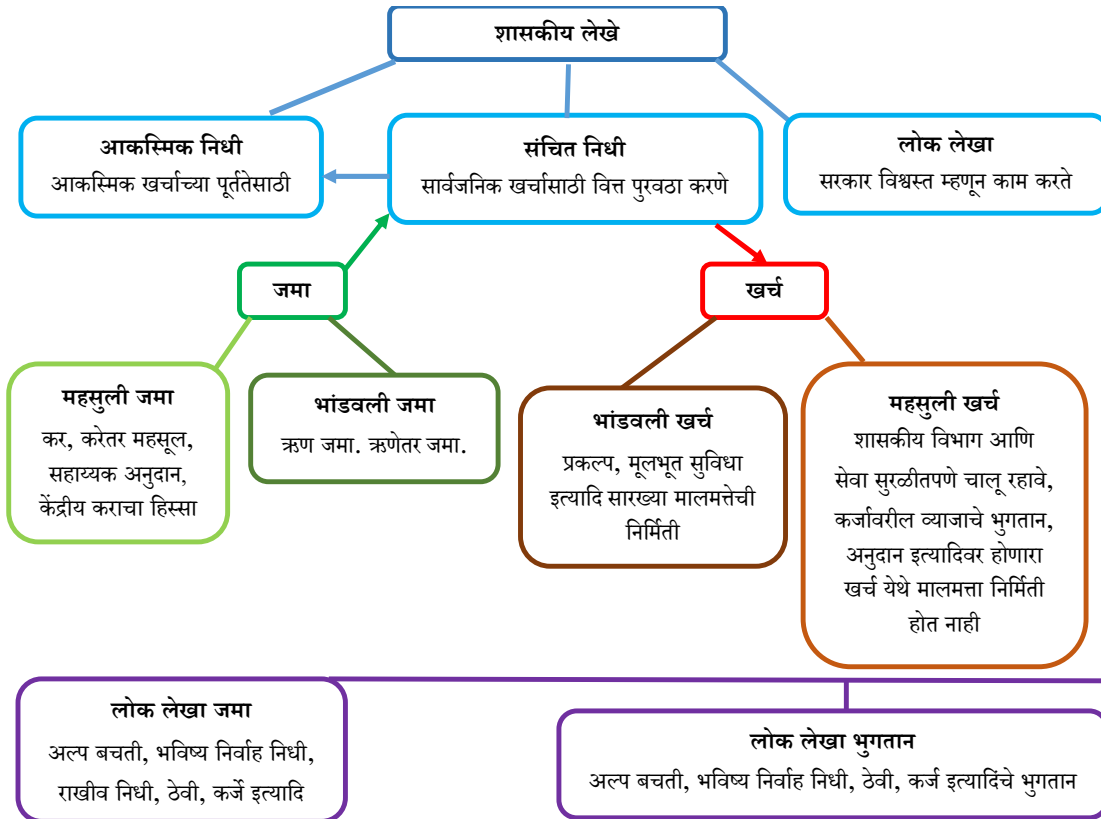
वरील बाबींव्यतिरिक्त, जेथे शासन बँकर किंवा विश्वस्त म्हणून कार्य करते, शासनाकडून किंवा शासनाच्या वतीने प्राप्त झालेली इतर सर्व सार्वजनिक रक्कम लोक लेख्यामध्ये जमा केली जाते. लोक लेख्यांमध्ये अल्प बचत आणि भविष्य निर्वाह निधी, ठेवी (व्याज प्रदान करणाऱ्या आणि व्याज न देणाऱ्या), अग्रिम, राखीव निधी (व्याज देणारे आणि व्याज न देणारे), वित्त प्रेषण आणि निलंबन शीर्ष (दोन्ही पण अस्थायी स्वरूपाचे शीर्ष आहेत, अंतिम नोंदणी प्रलंबित आहे) इत्यादि परतफेड करण्यायोग्य बाबींचा समावेश आहे. शासनाकडे उपलब्ध असलेली निव्वळ रोख शिल्लक सुद्धा लोक लेख्यांतर्गत समाविष्ट आहे. लोक लेखे विधानमंडळाच्या दत्तमताच्या अधीन नाही.

प्रत्येक आर्थिक वर्षाच्या संदर्भात राज्य शासनाच्या अंदाजित जमा आणि खर्चाचे विवरण सभागृह किंवा राज्याच्या विधानमंडळाच्या सभागृहासमोर सादर करण्याची घटनात्मक (अनुच्छेद 202) आवश्यकता आहे. हे 'वार्षिक वित्तीय विवरण' मुख्य अर्थसंकल्पीय दस्तावेज तयार करते. ज्यात खालील बाबींचा समावेश आहे:

- **महसूल जमांमध्ये** कर महसूल, करेतर महसूल, केंद्रीय कर/शुल्कांचा राज्याचा हिस्सा आणि केंद्र शासनाकडून प्राप्त झालेली अनुदाने अंतर्भूत असतात.
- **महसुली खर्चांमध्ये** राज्य शासनाचे अशा प्रकारचे सर्व खर्च जे भौतिक किंवा आर्थिक मालमत्ता निर्माण करत नाहीत, अंतर्भूत असतात. हे खर्च राज्य शासकीय विभागाच्या सर्वसाधारण कामकाजासाठी आणि विविध सेवा यांवर करण्यात आलेला खर्च, राज्य शासनाद्वारे घेण्यात आलेल्या कर्जावरील व्याजाचे प्रदान आणि विविध संस्थांना दिलेले अनुदान (जरी काही अनुदाने मालमत्ता निर्मितीसाठी असतील तरी) यांच्याशी संबंधित असतात.
- **भांडवली जमेत** अंतर्भूत असतात:
  - **ऋण जमा:** बाजार कर्जे, बंधपत्र, वित्तीय संस्थांकडून कर्जे, अर्थोपाय अग्रिम अंतर्गत निव्वळ व्यवहार, केंद्र सरकारकडून कर्जे आणि अग्रिमे इत्यादि.;
  - **ऋणेतर जमा:** निर्गुतवणुकीपासून उत्पन्न, कर्जे आणि अग्रिमांची वसुली;
- **भांडवली खर्चांमध्ये** इमारती, संयंत्र, उपकरणे, जमीन अधिग्रहणावरील खर्च, इतर भागीदार आणि सार्वजनिक उपक्रमातील राज्य शासनाची भागांमधील गुंतवणूक आणि कर्जे आणि अग्रिमे अंतर्भूत असतात.

सरकारी लेख्यांच्या रचनेचे सचित्र वर्णन खाली दिले आहे:-

राज्य शासनाच्या लेख्यांची संरचना

कार्यात्मक आणि आर्थिक व्यवहारांच्या सुविधांचे वर्गीकरण, शासकीय क्रियाकलाप/व्यवहारांच्या सखोल विश्लेषणासह निधी आधारित लेखांकन सार्वजनिक वित्त व्यवस्थे विषयी वैधानिक पर्यवेक्षण सक्षम करते.

अर्थसंकल्पीय प्रक्रिया

भारतीय घटनेच्या अनुच्छेद 202 अनुसार राज्याच्या राज्यपालांनी वर्ष 2020-21 साठी राज्याच्या अंदाजित जमा आणि खर्चाचे विवरण **वार्षिक वित्तीय विवरणाच्या** स्वरूपात राज्य विधानमंडळा समक्ष सादर करणे आवश्यक आहे. अनुच्छेद 203 अनुसार अनुदाने/विनियोजनासाठीच्या मागणी स्वरूपात हे विवरण राज्य विधानमंडळा समक्ष सादर करण्यात येते आणि त्यांच्या स्वीकृती नंतर संचित निधी मधून आवश्यक रक्कमेच्या विनियोजनासाठी विधानमंडळाद्वारे अनुच्छेद 204 अंतर्गत विनियोजन देयक पारित करण्यात येते.

राज्य बजेट नियमावलीमध्ये अर्थसंकल्प मांडणीच्या प्रक्रियेचे विवरण दिले आहे आणि ते राज्य सरकारला अर्थसंकल्पीय अंदाज आणि खर्चावरील क्रियाकलापाच्या संनियंत्रणा बदल मार्गदर्शन करते. लेखापरीक्षेचे अर्थसंकल्पाच्या छाननीचे परिणाम आणि राज्य शासनाच्या इतर अर्थसंकल्पीय उपक्रमांची अंमलबजावणी ह्या अहवालाच्या **प्रकरण 3** मध्ये वर्णिले आहे.

1.3.1 वित्ताचे रेखाचित्र

जमा आणि संवितरणे तसेच 2016-17 ते 2020-21 दरम्यान राज्याची संपूर्ण राजकोषीय स्थिती **परिशिष्ट 1.1** मध्ये दर्शविली आहे. 2020-21 मधील राज्याचे आर्थिक राजकोषीय प्राधान्य आणि 2019-20 मधील त्याची वाढ याच्या तुलनेत संपूर्ण भारताची आकडेवारी आणि उत्तर पूर्व आणि हिमालयीन राज्यांव्यतिरिक्त आकडेवारी, **परिशिष्ट 1.2** मध्ये दर्शविली आहे. खालील तक्त्या मध्ये 2020-21 च्या अर्थसंकल्पीय अंदाजाच्या तुलनेत प्रत्यक्ष आर्थिक परिणाम तसेच 2019-20 चे प्रत्यक्ष यांचा तपशील दिला आहे.

तक्ता 1.3: प्रत्यक्षाच्या तुलनेत अर्थसंकल्पीय अंदाज

(₹ कोटी मध्ये)

अनु क्र.	घटक	2019-20 प्रत्यक्ष	2020-21		प्रत्यक्षाची अर्थसंकल्पीय अंदाजाशी टक्केवारी	प्रत्यक्षाची स्थूल राज्य उत्पन्नाशी टक्केवारी
			अर्थसंकल्पीय अंदाज	प्रत्यक्ष		
1	कर महसूल	188947.57	225071.20	164254.98	72.98	6.17
2	करेतर महसूल	14297.00	20506.16	15975.46	77.91	0.60
3	केंद्रीय कर/शुल्काचा हिस्सा	36219.64	48109.49	36504.01	75.88	1.37
4	सहाय्यक अनुदान आणि अंशदान	43725.37	53770.03	52733.46	98.07	1.98
5	महसूली जमा (1+2+3+4)	283189.58	347456.88	269467.91	77.55	10.12

अनु क्र.	घटक	2019-20 प्रत्यक्ष	2020-21		प्रत्यक्षाची अर्थसंकल्पीय अंदाजाशी टक्केवारी	प्रत्यक्षाची स्थूल राज्य उत्पन्नाशी टक्केवारी
			अर्थसंकल्पीय अंदाज	प्रत्यक्ष		
6	कर्जे आणि अग्रिमांची वसुली	1614.87	2309.25	1612.35	69.82	0.06
7	इतर जमा	0	0	0	0	0
8	कर्जे व इतर दायित्वे ^(a)	53886.19	54618.39	71558.05 [#]	131.01	2.69
9	भांडवली जमा (6+7+8)	55501.06	56927.64	73170.40	128.53	2.75
10	एकूण जमा (5+9)	338690.64	404384.52	342638.31	84.73	12.87
11	ज्याचा महसूली खर्च	300305.21	356967.60	310609.76	87.01	11.67
12	व्याज प्रदाने	33560.73	35530.64	36969.77	104.05	1.39
13	भांडवली मालमत्तेच्या निर्मितीसाठी सहाय्यक अनुदाने	21264.17	23675.59	20396.38	86.15	0.77
14	ज्याचा भांडवली खर्च	38385.43	47416.92	32028.55	67.55	1.20
15	भांडवली परिच्यय	36415.57	45123.97	29686.70	65.79	1.12
16	कर्जे आणि अग्रिम	1969.86	2292.95	2341.85	102.13	0.09
17	एकूण खर्च (11+14)	338690.64	404384.52	342638.31	84.73	12.87
18	महसूल तूट/अधिशेष (5-11)	(-)17115.63	(-)9510.72	(-)41141.85	432.58	(-)1.55
19	प्रभावी महसूल तूट/अधिशेष (18-13)	4148.54	14164.87	(-)20745.47	(-)146.46	(-)0.78
20	राजकोषीय तूट {(5+6+7)-17}	(-)53886.19	(-)54618.39	(-)71558.05	131.01	(-)2.69
21	प्राथमिक तूट (20-12)	(-)20325.46	(-)19087.75	(-)34588.28	181.21	(-)1.30

(a) उधारी आणि इतर दायित्व: लोक ऋणाची निव्वळ (जमा - विवरण) + एकत्रिकृत निधीची निव्वळ+लोक लेख्याची निव्वळ (जमा - वितरण)+सुरूवातीची आणि अखरेची निव्वळ रोख शिल्लक
#निम्न पूर्णांकित

महाराष्ट्राचा 2020-21 वर्षाचा अर्थसंकल्प 6 मार्च 2020 रोजी सादर करण्यात आला. राज्याची महसूली तूट ₹9,510.72 कोटींच्या अर्थसंकल्पीय अंदाजाच्या तुलनेत ₹41,141.85 कोटी होती.

वस्तू व सेवा कर नुकसान भरपाई हा वस्तू व सेवा कर (राज्यांना नुकसान भरपाई) अधिनियम, 2017 अंतर्गत राज्य सरकारचा महसूल आहे. वर्ष 2020-21 दरम्यान वस्तू व सेवा कराच्या नुकसान भरपाई मधील अपुऱ्या शिलकीमुळे महसूली प्राप्ती मिळालेल्या ₹17,423.37 कोटी वस्तू व सेवा कर नुकसान भरपाई व्यतिरिक्त राज्य शासनाच्या ऋण प्राप्ती अंतर्गत कोणतेही परतफेड दायित्व नसलेले ₹11,977 कोटींचे बँक-टू-बँक कर्ज ही महाराष्ट्राला मिळाले. या व्यवस्थेमुळे 2020-21 या वर्षात ₹41,141.85 कोटींची महसूली तूट आणि ₹71,558.05 कोटींची राजकोषीय तूट वस्तू व सेवा कर नुकसान भरपाईच्या बदल्यात ₹11,977 कोटींच्या ऋण प्राप्तीच्या संयोगाने वाचली जाऊ शकते.

1.3.2 शासकीय मालमत्ता आणि दायित्वाचे रेखाचित्र

शासकीय लेख्यांमध्ये शासनाचे वित्तीय दायित्व आणि केलेल्या खर्चामधून निर्मित मालमत्ता याचा समावेश आहे. दायित्वांमध्ये मुख्यत्वे आंतरिक कर्जे, भारत सरकारकडून घेतलेली कर्जे आणि अग्रिम, लोक लेखे आणि राखीव निधी मधून प्राप्त जमा आणि मालमत्तांमध्ये मुख्यत्वे राज्य शासनाद्वारे देण्यात आलेला भांडवली परिव्यय आणि कर्जे आणि अग्रिम तसेच रोख शिल्लक यांचा समावेश आहे.

तक्ता 1.4 मध्ये 31 मार्च 2020 च्या स्थितीच्या तुलनेत 31 मार्च 2021 रोजीच्या अशा दायित्व आणि मालमत्तांचा गोषवारा दिलेला आहे. दायित्वांमध्ये मुख्यत्वे आंतरिक कर्जे, भारत सरकार कडून घेतलेली कर्जे आणि अग्रिमे, लोक लेखे आणि राखीव निधी कडून प्राप्ती आणि मालमत्तांमध्ये मुख्यत्वे भांडवली परिव्यय तसेच राज्य शासनाद्वारे देण्यात आलेले कर्जे आणि अग्रिमे आणि रोख शिल्लक इत्यादींचा समावेश आहे.

तक्ता 1.4: मालमत्ता आणि दायित्वाच्या स्थितीचा सारांश

(₹ कोटी मध्ये)

दायित्व					मालमत्ता				
		2019-20	2020-21	वाढीव टक्का			2019-20	2020-21	वाढीव टक्का
संचित निधी									
अ	आंतरिक कर्जे	361132.26	408036.24	12.99	अ	एकूण भांडवली परिव्यय	359532.11	389218.81	8.26
ब	भारत सरकारकडून घेतलेले कर्जे आणि अग्रिम	6420.15 ⁵	20445.54	218.46	ब	कर्जे आणि अग्रिम	26100.55	26830.05	2.79
आकस्मिक निधी		10150.00	150.00	(-)98.52	आकस्मिक निधी (अ-वसूल)		9000	0	
सार्वजनिक लेखे									
अ	लघु बचत, भविष्य निर्वाह निधी इत्यादि	27450.40	28190.29	2.7	अ	अग्रिमे	9.39 [#]	10.59 [#]	12.78
ब	ठेवी	73189.49	79196.83	8.21	ब	वित्त प्रेषण	428.48 [#]	-	(-)100
क	राखीव निधी	53581.77 ⁵	58751.91	9.65	क	निलंबन आणि संकीर्ण	-	-	
ड	वित्त प्रेषण	-	1699.38*	100	रोख शिल्लक		14607.35	22152.94	51.66
					राखीव निधी मध्ये गुंतवणूक		41874.93 ⁵	46444.35	10.91
इ	निलंबन आणि संकीर्ण	13073.01	12772.67*	(-)2.3	एकूण रोख		56482.28⁵	68597.29	21.45
					महसूल लेख्यामध्ये तूट		93977.99 ⁵	125119.84	33.14
					संकीर्ण भांडवली जमा		(-)533.72	(-)533.72	0
एकूण बेरीज		544997.08	609242.86	11.79	एकूण बेरीज		544997.08	609242.86	11.79

स्त्रोत: संबंधित वर्षाचे वित्तीय लेखे

*उच्च पूर्णांकित ⁵निम्न पूर्णांकित [#]प्रपत्रातील दुरुस्तीमुळे 2020-21 च्या वित्तीय लेख्यांमध्ये अंकांची सुधारणा

मालमत्तेच्या वाढीचा दर 2019-20 मधील 8.45 टक्क्यांवरून 2020-21 मध्ये 7.34 टक्क्यांपर्यंत कमी झाला तर दायित्वे 2019-20 मधील 12.43 टक्क्यांवरून 2020-21 मध्ये 11.79 टक्क्यांपर्यंत कमी झाली. वर्षाच्या अखेरीस राज्याची रोख शिल्लक ₹ 22,152.94 कोटी होती. मागील वर्षाच्या तुलनेत रोख शिल्लकीत 51.66 टक्के वाढ झाली आहे.

1.3.3 राज्य सार्वजनिक उपक्रमांची कार्यशीलता

31 मार्च 2021 रोजी 109 राज्य सार्वजनिक उपक्रम होते. हे राज्य सार्वजनिक उपक्रम 1957-58 आणि 2020-21 मध्ये समाविष्ट करण्यात आले आणि ज्यात 99 शासकीय कंपन्या आणि 10 वैधानिक महामंडळे अंतर्भूत आहेत. ह्या सरकारी कंपन्यांमध्ये 80 कार्यरत कंपन्या (47 ज्या थेट राज्य शासनाने² घेतल्या आहेत आणि 33 इतर शासकीय कंपन्यांच्या सहाय्यक कंपन्या) आणि 19 अकार्यरत कंपन्या (सात ज्या थेट राज्याने घेतल्या आहेत आणि 12 इतर सरकारी कंपन्यांच्या सहाय्यक कंपन्या) समाविष्ट आहेत. ज्या पैकी एकही सरकारी कंपनी स्टॉक एक्सचेंज वर नोंदणीकृत नाही. 2020-21 दरम्यान तीन³ सार्वजनिक उपक्रमांचा समावेश करण्यात आला. कॉर्पोरेट व्यवहार मंत्रालयाने एका⁴ निष्क्रिय सार्वजनिक उपक्रमाची (महाराष्ट्र ग्रामीण विकास महामंडळ मर्यादित) नोंद घेतली.

राज्य शासन, राज्य सार्वजनिक उपक्रमांना वेळोवेळी इक्विटी, कर्जे आणि अनुदाने/सबसिडीच्या स्वरूपात आर्थिक सहाय्य प्रदान करते. 109 राज्य सार्वजनिक उपक्रमांपैकी राज्य शासनाने केवळ 59 राज्य सार्वजनिक उपक्रमां⁵ मध्ये इक्विटी आणि दीर्घकालीन कर्जाच्या स्वरूपात निधीची गुंतवणूक केलेली आहे, पाच सार्वजनिक उपक्रमांजवळ भाग भांडवल नाही कारण कंपन्या हमीद्वारा मर्यादित आहेत आणि राज्य शासनाने 45 सरकारी कंपन्यांमध्ये कोणताही निधी ओतला नाही ज्यांना इतर सरकारी कंपन्यांचे संयुक्त उपक्रम/सहाय्यी कंपनी म्हणून अंतर्भूत केलेले आहे. ह्या 45 संयुक्त उपक्रम सहाय्यी कंपन्यांना इक्विटीचे योगदान संबंधित सह-भागीदार/होलडिंग कंपन्यांनी केले होते.

² यापैकी महाराष्ट्र बांबू संवर्धन फाऊंडेशन, छत्रपती शाहू महाराज संशोधन प्रशिक्षण आणि मानवी विकास संस्था आणि बाबासाहेब आंबेडकर क्षमता प्रतिष्ठान वाघाडी नदी ह्या हमीद्वारे मर्यादित कंपन्या आहेत आणि त्यांना भाग भांडवल नाही

³ वाघाडी नदी पुनरुज्जीवन फाऊंडेशन, महात्मा ज्योतिबा फुले संशोधन आणि प्रशिक्षण संस्था आणि महासमृद्धी नूतनीकरणीय उर्जा मर्यादित

⁴ खारघर-विक्रोळी प्रसारण खाजगी मर्यादित

⁵ यापैकी, एक वैधानिक महामंडळ - महाराष्ट्र औद्योगिक विकास महामंडळ जरी थेट भारत सरकारने घेतले तरी त्यांना भाग भांडवल नाही

1.3.3.1 स्थूल राज्य उत्पन्नाच्या तुलनेत सार्वजनिक उपक्रमांची उलाढाल

स्थूल राज्य उत्पन्नाशी, सार्वजनिक उपक्रमांच्या उलाढालीचे प्रमाण राज्याच्या अर्थव्यवस्थेमधील सार्वजनिक उपक्रमांच्या क्रियाकलापांची व्याप्ति दर्शविते. महाराष्ट्राच्या स्थूल राज्य उत्पन्नाच्या तुलनेत राज्य सार्वजनिक उपक्रमांच्या उलाढालीचा मार्च 2021 ला संपणाऱ्या पाच वर्षांच्या कालावधीचा तपशील तक्ता 1.5 मध्ये दिलेला आहे.

तक्ता 1.5: स्थूल राज्य उत्पन्नाच्या तुलनेत सार्वजनिक उपक्रमांची उलाढाल

(₹ कोटी मध्ये)

तपशील	2016-17	2017-18	2018-19	2019-20	2020-21
उलाढाल	86377.84	90334.69	102195.78	110256.45	114929.10
मागील वर्षाच्या उलाढालीच्या तुलनेत उलाढाली मधील टक्केवारीत बदल	(-)5.49	4.58	13.13	7.89	4.24
महाराष्ट्राचे स्थूल राज्य उत्पन्न	2198185	2352782	2579628	2818555	2661629
मागील वर्षाच्या स्थूल राज्य उत्पन्नाच्या तुलनेत स्थूल राज्य उत्पन्नाच्या टक्केवारीतील बदल	11.80	7.03	9.64	9.26	(-)5.57
स्थूल राज्य उत्पन्नाच्या उलाढालीची टक्केवारी	3.93	3.84	3.96	3.91	4.32
स्रोत: संबंधित सार्वजनिक उपक्रमांच्या अंतिम नवीनतम आर्थिक विवरणांवर आधारित उलाढालीचे आकडे संकलित केले आहेत					

ह्या सार्वजनिक उपक्रमांच्या उलाढालीत 2017-18 ते 2020-21 दरम्यान वाढीची नोंद झाली. 2016-21 या कालावधीत उलाढालीतील बदल (-)5.49 टक्के आणि 13.13 टक्के दरम्यान होता, तर स्थूल राज्य उत्पन्नामधील वाढ त्याच कालावधीत (-) 5.57 टक्के ते 11.80 टक्के या दरम्यान होती. चक्रवाढ वार्षिक वाढीचा⁶ दर हा अनेक कालावधीतील वाढीचा दर मोजण्यासाठी एक उपयुक्त पद्धत आहे. 2016-17 ते 2020-21 या कालावधीत स्थूल राज्य उत्पन्नाचा चक्रवाढ वार्षिक वाढीचा दर 4.90 टक्के होता, तर त्याच कालावधीत राज्य सार्वजनिक उपक्रमांचा चक्रवाढ वार्षिक वाढीचा दर 7.40 टक्के होता. स्थूल राज्य उत्पन्नाची टक्केवारी म्हणून राज्य सार्वजनिक उपक्रमांची उलाढाल 2016-17 मधील 3.93 टक्क्यांवरून 2020-21 मध्ये 4.32 टक्के इतकी वाढली.

1.3.3.2 राज्य सार्वजनिक उपक्रमातील गुंतवणूक

महाराष्ट्रामध्ये सार्वजनिक उपक्रमांना त्यांच्या क्रियाकलापांनुसार आणि महाराष्ट्र शासनाचे प्रशासकीय विभाग ज्या अंतर्गत काम करतात त्यांची विविध क्षेत्रांमध्ये

⁶ चक्रवाढ वार्षिक वृद्धीचा दर $[\{(2020-21 \text{ चे मूल्य}/2016-17 \text{ चे मूल्य})^{(1/4 \text{ वर्ष})} - 1\} * 100]$

विभागणी केलेली आहे. 31 मार्च 2021 पर्यंत 109 राज्य सार्वजनिक उपक्रमांमध्ये इक्विटी आणि दीर्घकालीन कर्जाच्या स्वरूपात गुंतवणूक केलेली होती, परिशिष्ट 1.3 मध्ये दर्शविली आहे.

हया राज्य सार्वजनिक उपक्रमांमधील 31 मार्च 2021 रोजीचा एकूण गुंतवणुकीचा क्षेत्र निहाय सारांश तक्ता 1.6 मध्ये दिलेला आहे.

तक्ता 1.6: राज्य सार्वजनिक उपक्रमातील क्षेत्र निहाय गुंतवणूक

क्षेत्राचे नाव	सरकारी कंपनी		वैधानिक महामंडळ	एकूण	गुंतवणूक (₹ कोटी मध्ये)			एकूण गुंतवणूकीची टक्केवारी
	कार्यरत	अकार्यरत	कार्यरत		भांडवल	कर्जे	एकूण	
उर्जा	8	0	0	8	171209.89	70386.36	241596.25	57.10
कृषि आणि संबंधित	10	5	7	22	130515.10	186.77	130701.87	30.89
पायाभूत सुविधा	22	5	1	28	15854.13	25123.16	40977.29	9.69
सेवा	3	--	1	4	5473.24	204.43	5677.67	1.34
वित्त	17	--	1	18	2460.37	972.13	3432.50	0.81
उत्पादन	9	7	--	16	306.93	379.31	686.24	0.16
संकीर्ण	11	2	0	13	30.44	7.13	37.57	0.01
एकूण	80	19	10	109	325850.10	97259.29	423109.39	100

स्त्रोत: संबंधित सार्वजनिक उपक्रमांच्या नवीनतम अंतिम वित्तीय विवरणावर आधारित

31 मार्च 2021 रोजी, हया 109 सार्वजनिक उपक्रमातील एकूण गुंतवणूक (इक्विटी आणि दीर्घकालीन कर्जे) ₹ 4,23,109.39 कोटी होती. इक्विटीमध्ये 77.01 टक्के आणि दीर्घकालीन कर्जे 22.99 टक्के मिळून गुंतवणूक होती. राज्य शासनाने दिलेली दीर्घकालीन कर्जे एकूण दीर्घकालीन कर्जाच्या 1.35 टक्के (₹ 1,308.30 कोटी) होते तसेच एकूण दीर्घकालीन कर्जाच्या 98.65 टक्के (₹ 95,950.99 कोटी) कर्जाचा लाभ केंद्र सरकार आणि इतर वित्तीय संस्थांकडून घेतला होता. 2016-17 मध्ये गुंतवणुकीत ₹ 3,37,775.59 कोटींवरून 2020-21 मध्ये ₹ 4,23,109.39 कोटींची म्हणजे 25.26 टक्क्यांनी वाढ झाली.

1.3.3.3 राज्य सार्वजनिक उपक्रमांना अर्थसंकल्पीय आधार

सार्वजनिक उपक्रमांना महाराष्ट्र सरकार विविध स्वरूपात आर्थिक आधार देते. 2018-19 ते 2020-21 दरम्यान सार्वजनिक उपक्रमांच्या संबंधात इक्विटी, कर्जे, अनुदाने/सबसिडी, कर्ज माफी आणि वर्षादरम्यान इक्विटीमध्ये रूपांतरित केलेले कर्ज हया बदल अर्थसंकल्पीय खर्चाचा संक्षिप्त तपशील तक्ता 1.7 मध्ये दिलेला आहे.

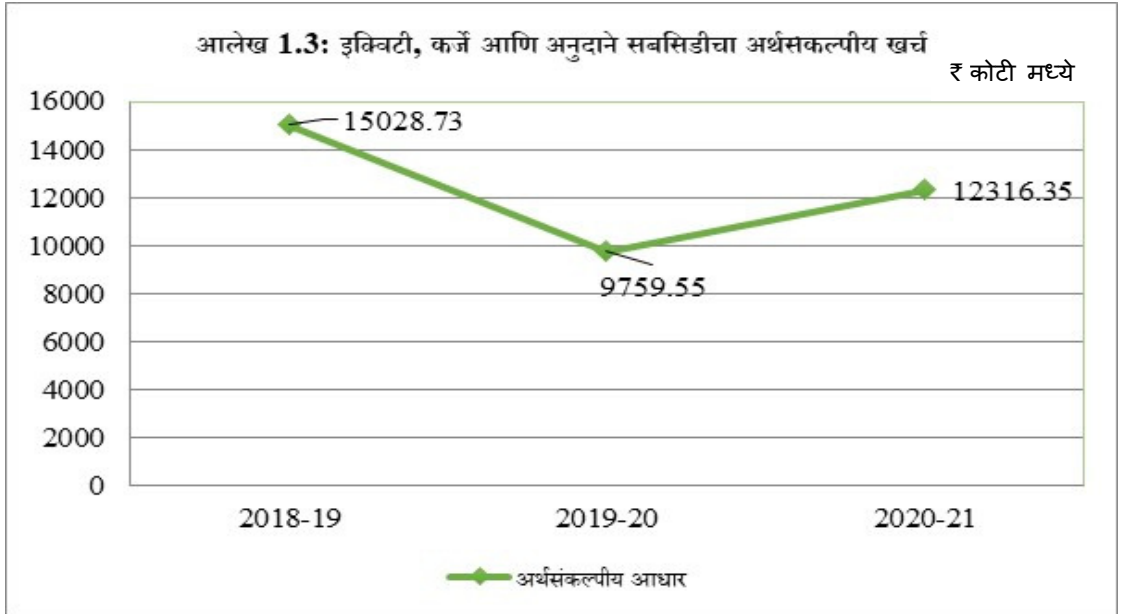
तक्ता 1.7: वर्षादरम्यान राज्य सार्वजनिक उपक्रमांना अर्थसंकल्पीय आधाराचा तपशील

(₹ कोटी मध्ये)

तपशील ⁷	2018-19		2019-20		2020-21	
	सार्वजनिक उपक्रमांची संख्या	रक्कम	सार्वजनिक उपक्रमांची संख्या	रक्कम	सार्वजनिक उपक्रमांची संख्या	रक्कम
इक्विटी भांडवली खर्च (i)	2	854.38	1	3180.66	1	0.30
दिलेले कर्ज (ii)	-	-	-	-	-	-
अनुदाने/सबसिडी प्रदान (iii)	13	14174.35	8	6578.89	5	12,316.05
एकूण खर्च⁸ (i+ii+iii)	15	15028.73	8	9759.55	6	12,316.35
कर्ज परतफेड माफी	-	-	-	-	-	-
कर्ज इक्विटीमध्ये रूपांतरित	1	0.56	-	-	-	-
जारी केलेली हमी	1	70	1	11.85	1	4,000.00
हमी वचनबद्धता	5	1054.50	2	56.95	1	48.49

स्त्रोत: संबंधित सार्वजनिक उपक्रमांकडून प्राप्त झालेल्या नवीनतम माहितीच्या आधारे

2018-19 ते 2020-21 दरम्यान इक्विटी, कर्जे आणि अनुदाने/सबसिडी या अर्थसंकल्पीय खर्चाचा तपशील आलेख 1.3 मध्ये दिलेला आहे.

(स्त्रोत: सार्वजनिक उपक्रमांकडून प्राप्त माहितीच्या आधारावर संकलित)

2018-19 ते 2020-21 कालावधी दरम्यान सार्वजनिक उपक्रमांना वार्षिक अर्थसंकल्पीय सहाय्य ₹ 9,759.55 कोटी आणि ₹ 15,028.73 कोटी दरम्यान होते. 2020-21 दरम्यान

⁷ रक्कम केवळ राज्याच्या अर्थसंकल्पातूनच खर्च दर्शविते. यामध्ये केंद्र सरकारने दिलेले कर्ज किंवा अनुदान/सबसिडी किंवा राज्याच्या कोणत्याही इतर संस्था/एजन्सी यांचा समावेश नाही

⁸ हा आकडा सार्वजनिक उपक्रमांची संख्या दर्शवितो ज्यांना एक किंवा अधिक शीर्षांच्या खाली अर्थसंकल्पीय खर्च मिळाला म्हणजेच इक्विटी, कर्जे, अनुदान/सबसिडी

दिलेल्या ₹ 12,316.35 कोटी अर्थसंकल्पीय सहाय्यामध्ये ₹ 0.30 कोटी आणि ₹ 12,316.05 कोटी अनुक्रमे इक्विटी आणि अनुदाने/सबसिडी स्वरूपात अंतर्भूत होते. 2020-21 दरम्यान राज्य शासनाने ह्या सार्वजनिक उपक्रमांना कोणतेही कर्ज प्रदान केले नव्हते. राज्य शासनाने महाराष्ट्र राज्य विद्युत वितरण कंपनी मर्यादित (₹ 10,715.76 कोटी) आणि तापी पाटबंधारे विकास महामंडळ (₹ 787.30 कोटी) ह्यांना विविध पाटबंधारे प्रकल्पांकरिता अनुदाने/सबसिडीच्या स्वरूपात लक्षणीय मदत केली तसेच पोलीसांचे निवासस्थान आणि प्रशासकीय इमारतीच्या बांधकामाच्या प्रयोजनाकरिता महाराष्ट्र पोलीस गृहनिर्माण आणि कल्याण महामंडळ मर्यादितला (₹ 437.88 कोटी) मदत केली. 2020-21 मध्ये राज्य सार्वजनिक उपक्रमांना दिलेल्या ₹ 12,316.35 कोटींच्या अर्थसंकल्पीय सहाय्यापैकी ₹ 357.86 कोटींची रक्कम महाराष्ट्र राज्य परिवहन महामंडळ मर्यादित या तोंट्यात असलेल्या वैधानिक महामंडळाला देण्यात आली, ज्याला महाराष्ट्र शासनाने जाहीर केलेल्या परिवहन संबंधित सबसिडीच्या बदल्यात अर्थसंकल्पीय आधार मिळतो ज्यामुळे समाजातील विविध घटक, जसे की विद्यार्थी, माजी सैनिक, ज्येष्ठ नागरिक इत्यादिंना लाभ होतो.

सार्वजनिक उपक्रमांना बँका आणि वित्तीय संस्थांकडून अर्थसहाय्य प्राप्त करणे शक्य व्हावे म्हणून राज्य शासनाने हमी दिली ज्या करिता हमी शुल्क आकारले जाते. ऋणको परत्वे तसेच राज्य शासनाने ठरवून दिल्यानुसार हे शुल्क 0.50 टक्के ते दोन टक्के ह्यानुसार बदलते. 2020-21 दरम्यान राज्य शासनाच्या हमी वचनबद्धतेत 2019-20 मधील ₹ 56.95 कोटींच्या तुलनेत ₹ 48.49 कोटी घट झाली. तसेच दोन सार्वजनिक उपक्रमांनी हमी शुल्क/कमीशन, जे वर्षादरम्यान देय होते, भुगतान केले नाही. 31 मार्च 2021 रोजी संचित/शिल्लक हमी शुल्क/कमीशन ₹ 87.20 कोटी होते.

1.4 राजकोषीय शिल्लक: तूट आणि एकूण ऋण लक्ष्यांची उपलब्धी

जेव्हा एखादे सरकार संकलित केलेल्या महसूलापेक्षा जास्त खर्च करते तेव्हा त्यात तूट येते. अशा अनेक उपाययोजना आहेत ज्यात सरकारी तूट म्हणजेच महसूल तूट/आधिक्य राजकोषीय तूट/आधिक्य आणि प्राथमिक तूट ह्यांचे मापन केल्या जाते. तूटीचे स्वरूप हे सरकारच्या राजकोषीय व्यवस्थापनाचे सूक्ष्म सूचक आहे. तसेच तूटीला कशाप्रकारे अर्थसहाय्य दिल्या जाते आणि उभारलेल्या संसाधनांचा वापर हे राज्याच्या राजकोषीय स्थितीचे महत्वाचे संकेतक आहेत. हा विभाग कल, स्वरूप परिमाण, ह्या तुटीला अर्थसहाय्य करण्याचे स्वरूप आणि महसूलाच्या प्रत्यक्ष स्तराचे निर्धारण आणि महाराष्ट्र राजकोषीय जबाबदारी आणि अर्थसंकल्पीय व्यवस्थापन अधिनियम, 2005 अंतर्गत निर्धारित लक्ष्याच्या तुलनेत राजकोषीय तूट सादर करतो.

राजकोषीय व्यवस्थापनात आंतर पीढी इक्विटी आणि दीर्घकालीन मॅक्रो आर्थिक स्थिरतेचे उद्देश्य साध्य करण्याकरिता राज्य सरकारने महाराष्ट्र राजकोषीय जबाबदारी

आणि अर्थसंकल्पीय व्यवस्थापन अधिनियम, 2005 अधिनियमित केला आणि वेळोवेळी संशोधित केला. महसूली तूट, राजकोषीय तुटीमध्ये कमी आणि राजकोषीय स्थैर्यासह विवेकी ऋण व्यवस्थापनाचे पुरोगामी निर्मूलन ह्या अधिनियमांत अपेक्षित आहे.

महाराष्ट्र राजकोषीय जबाबदारी आणि अर्थसंकल्पीय व्यवस्थापन नियमावली फेब्रुवारी 2006 मध्ये तयार करण्यात आली आणि तदनंतर वेळोवेळी संशोधित करण्यात आली. महाराष्ट्र राजकोषीय जबाबदारी आणि अर्थसंकल्पीय व्यवस्थापन अधिनियम 2005, अनुसार राज्याचे एकूण दायित्व म्हणजे राज्याच्या संचित निधी आणि राज्याच्या लोक लेख्या अंतर्गत दायित्व. अशाप्रकारे, विस्तृत व्याख्येनुसार एकूण बकाया ऋण/दायित्वात, संचित निधीवरील दायित्व, लोक लेख्यांवरील दायित्व आणि राज्य सार्वजनिक उपक्रम तसेच सहाय्यक कंपनीद्वारे उधार आणि इतर समतुल्य साधने जेथे भांडवल आणि/अथवा व्याज राज्याच्या अर्थसंकल्पामधून दिले जाते, अंतर्भूत असतात.

राज्यातील प्रमुख राजकोषीय लक्ष्यांमध्ये स्थूल राज्य उत्पन्नाच्या प्रमाणात राजकोषीय तूट तीन टक्क्यांपेक्षा कमी ठेवणे आणि 2011-12 नंतर महसूल आधिक्य राखणे हे होते. तथापि त्यानंतरच्या वर्षांमध्ये पुढील सुधारणांद्वारे 2013-14 ते 2020-21 दरम्यान '2011-12 नंतरचे महसूली अधिशेष' संबंधीचे कलम शिथिल करण्यात आले. भारत सरकारच्या निर्देशांनुसार राज्याच्या अर्थव्यवस्थेवर कोविडच्या झालेल्या प्रतिकूल परिणामामुळे राज्य सरकारने 2020-21 मध्ये स्थूल राज्य उत्पन्नाच्या दोन टक्के अतिरिक्त कर्ज घेण्याचा निर्णय घेतला. त्यानुसार महाराष्ट्र राजकोषीय जबाबदारी आणि अर्थसंकल्पीय व्यवस्थापन (दुसरी सुधारणा) अधिनियम, 2020 नुसार वर्ष 2020-21 साठी राजकोषीय तुटीचे उद्दीष्ट स्थूल राज्य उत्पन्नाच्या चार टक्के सुधारित करण्यात आले.

तक्ता 1.8 वरून दिसून आले की, 2016-21 या पाच वर्षांच्या कालावधी दरम्यान राज्य फक्त 2017-18 आणि 2018-19 दरम्यान महसूल आधिक्य साध्य करू शकले. 2019-20 दरम्यान ₹ 17,116 कोटींची महसूली तूट वाढून 2020-21 मध्ये ₹ 41,141.85 कोटी झाली. चार टक्के लक्ष्याच्या तुलनेत 2020-21 दरम्यान राजकोषीय तूट तीन टक्क्यांपेक्षा खाली राखण्यात राज्य यशस्वी झाले.

वर्ष 2020-21 दरम्यान, स्थूल राज्य उत्पन्नाच्या प्रमाणात (20.15 टक्के), राजकोषीय जबाबदारी आणि अर्थसंकल्पीय व्यवस्थापन आणि मध्यम मुदतीच्या राजकोषीय धोरणात्मक विवरणाच्या (MTFPS) लक्ष्यापेक्षा (BE 16.15 टक्के आणि RE 20.22 टक्के) अधिक राजकोषीय दायित्व (एकूण शिल्लक ऋण) होते, परंतु चौदाव्या वित्त आयोगाने शिफारस केलेल्या मर्यादेपेक्षा (25.7 टक्के) कमी होते.

महसूल आणि राजकोषीय तुटीचे लक्ष्य त्यांच्या प्रत्यक्ष स्तरासोबत तक्ता 1.8 मध्ये दिलेले आहे.

तक्ता 1.8: राजकोषीय जबाबदारी आणि अर्थसंकल्पीय व्यवस्थापन अधिनियमांच्या प्रावधानांचे अनुपालन

राजकोषीय मापदंड	अधिनियमामध्ये ठेवण्यात आलेले वित्तीय लक्ष्य	साध्य (₹ कोटी मध्ये)				
		2016-17	2017-18	2018-19	2019-20	2020-21
महसूल तूट (-)/आधिक्य (+) (₹ कोटी मध्ये)	महसुली आधिक्य	(-)8535.59 ×	2082.49 ✓	11974.60 ✓	(-)17115.63 ×	(-)41141.85 ×
राजकोषीय तूट (-)(स्थूल राज्य उत्पन्नाची टक्केवारी)	तीन टक्के	(-)33657 (-1.53) ✓	(-)23960.97 (-1.02) ✓	(-)23015.33 (-0.89) ✓	(-)53886.19 (-1.91) ✓	(-)71558.05 (-2.69) ✓
स्थूल राज्य उत्पन्नाच्या प्रमाणात एकूण शिल्लक ऋण (टक्क्यांमध्ये)	लक्ष्य	16.15	16.26	16.52	15.83	16.15
	साध्य	18.01	18.38	16.93	17.03	20.15*
		×	×	×	×	×

* एकूण प्रलंबित दायित्वांमधून, कर्ज प्राप्ती अंतर्गत बँक-टू-बँक कर्ज म्हणून प्राप्त झालेला ₹ 11,977 कोटींचा वस्तू व सेवा कर मोबदला वगळल्यानंतर मिळाले.

वित्त लेख्यानुसार स्थूल राज्य उत्पन्नाचे कर्जासमवेतचे गुणोत्तर 20.60 टक्के आहे. तथापि, स्थूल राज्य उत्पन्नासमवेतचे प्रभावी कर्जाचे गुणोत्तर (20.15 टक्के) एकूण प्रलंबित दायित्वांमधून कर्ज प्राप्ती अंतर्गत बँक-टू-बँक कर्ज म्हणून प्राप्त झालेला ₹ 11,977 कोटींचा वस्तू व सेवा कर मोबदला वगळल्यानंतर मिळाले, कारण व्यय विभाग, भारत सरकारने निश्चित केले की वित्त आयोगाद्वारे विहित केलेल्या कोणत्याही निकषांसाठी ते राज्याचे कर्ज मानले जाणार नाही.

राजकोषीय जबाबदारी आणि अर्थसंकल्पीय व्यवस्थापन नियमावली, 2006 (2008 मध्ये यथा संशोधित) मध्ये विहित केल्यानुसार, मध्यम मुदतीचे राजकोषीय धोरणात्मक विवरण जे विहित राजकोषीय निदर्शकांसाठी लक्ष्य ठरविते, राज्य शासनाला राज्य विधानमंडळा समक्ष प्रस्तुत करावे लागते. 2020-21 करिता मध्यम मुदतीच्या राजकोषीय धोरणात्मक विवरणाच्या प्रक्षेपणामधील बदल, 2020-21 चा वार्षिक अर्थसंकल्प आणि वर्षाच्या प्रत्यक्षासह जो विधानमंडळा समक्ष सादर केला, तक्ता 1.9 मध्ये दर्शविला आहे.

तक्ता 1.9: 2020-21 करिता मध्यम मुदतीच्या राजकोषीय धोरणात्मक विवरणातील प्रक्षेपणाच्या तुलनेत प्रत्यक्ष

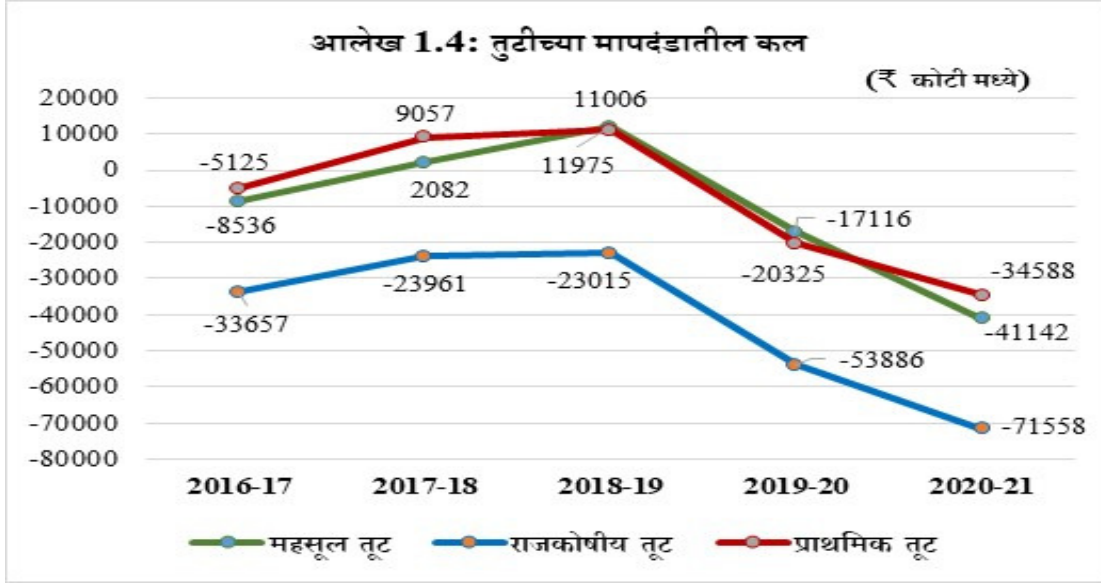
अनु क्र.	राजकोषीय अस्थिरता	MTFPS नुसार	प्रत्यक्ष	बदल (टक्क्यांमध्ये)
		प्रक्षेपण	(₹ कोटी मध्ये)	
1.	कर महसूल	225071.21	164254.98	(-)27.02
2.	करेतर महसूल	20506.16	15975.46	(-)22.09
3.	केंद्रीय करांचा हिस्सा	48109.49	36504.01	(-)24.12
4.	भारत सरकारकडून सहायता अनुदाने	53770.03	52733.46	(-)1.93
5.	महसुली जमा (1+2+3+4)	347456.89	269467.91	(-)22.45
6.	महसुली खर्च	356967.60	310609.76	(-)12.99
7.	महसुली तूट (-)/आधिक्य (+) (5-6)	(-)9510.71	(-)41141.85	332.58
8.	राजकोषीय तूट (-)/आधिक्य (+)	(-)54618.39	(-)71558.05	31.01
9.	प्राथमिक तूट	(-)19087.75	(-)34588.28	81.21
10.	ऋण- स्थूल राज्य उत्पन्न गुणोत्तर (टक्के)	16.15	20.15*	27.49
11.	चालू किंमतीनुसार स्थूल राज्य उत्पन्न वृद्धी	12.0	(-)5.57	146.42

* एकूण प्रलंबित दायित्वांमधून, कर्ज प्राप्ती अंतर्गत बँक-टू-बँक कर्ज म्हणून प्राप्त झालेला ₹ 11,977 कोटींचा वस्तू व सेवा कर मोबदला वगळल्यानंतर मिळाले
स्रोत: आर्थिक लेखे आणि अर्थसंकल्पीय दस्तावेज 2020-21

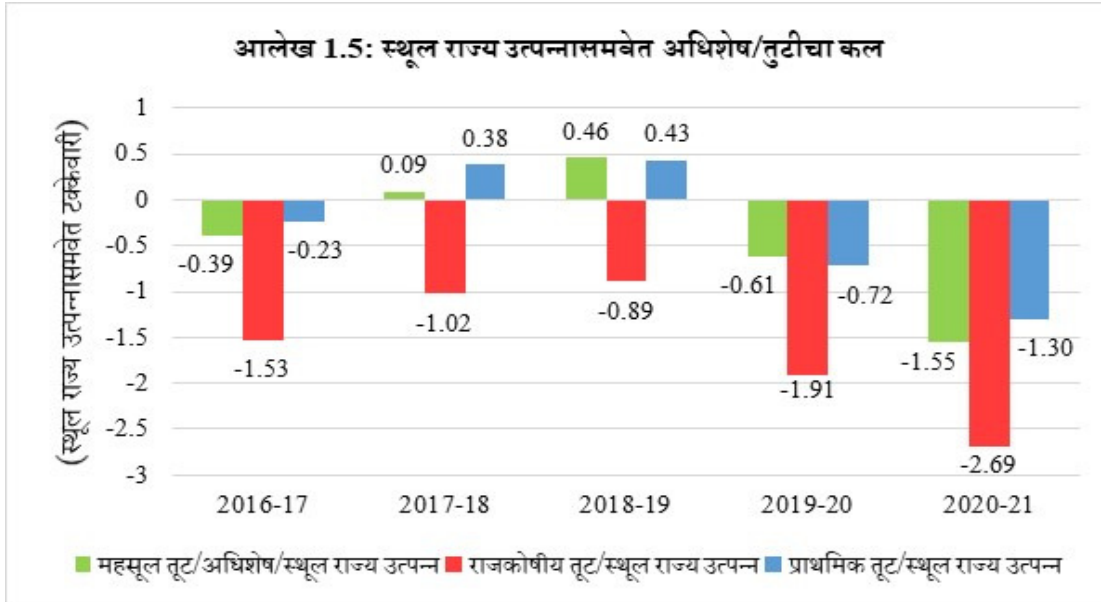
वर्ष 2019-20 दरम्यान, मध्यम मुदतीच्या राजकोषीय धोरणात्मक विवरणातील प्रक्षेपणांच्या तुलनेत महसुली जमा मध्ये 10 टक्क्यांची कमतरता होती आणि महसुली खर्च 10.16 टक्क्यांनी कमी झाला. 2020-21 मधील मध्यम मुदतीच्या राजकोषीय धोरणात्मक विवरणातील (MTFPS) प्रक्षेपणांच्या तुलनेत महसुली जमातील कमतरता 22.45 टक्क्यांपर्यंत वाढली आणि महसुली खर्च 12.99 टक्क्यांनी कमी झाला. कोविड-19 संबंधित लॉकडाऊन आणि प्रतिबंधात्मक उपायांचा राज्यांच्या महसुलावर विपरित परिणाम झाला.

तूट अधिशेषातील कल

2016-17 ते 2020-21 या पाच वर्षांच्या कालावधीत प्रमुख राजकोषीय मापदंडांच्या अधिशेषाचा आणि तूटीचा कल आलेख 1.4 मध्ये चित्रित केला आहे आणि स्थूल राज्य उत्पन्नाच्या तुलनेत अधिशेष आणि तूटीचा कल आलेख 1.5 मध्ये दिला आहे.

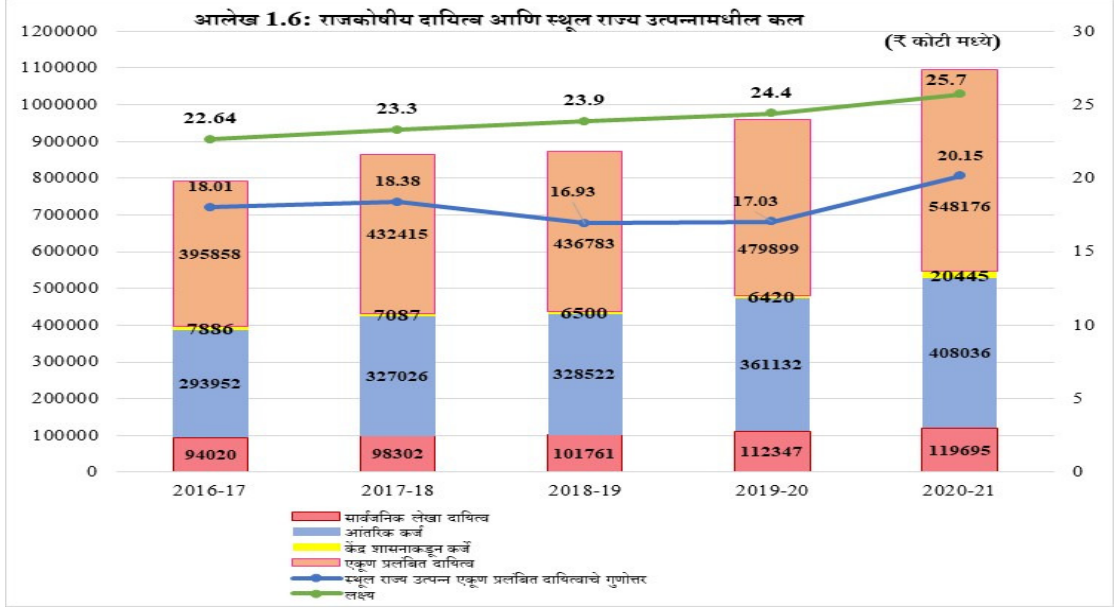
(स्रोत: संबंधित वर्षाचे वित्त लेखे)

(स्रोत: संबंधित वर्षाचे वित्त लेखे)

राजकोषीय दायित्व आणि स्थूल राज्य उत्पन्नाशी त्याच्या गुणोत्तराचे कल

2016-17 ते 2020-21 दरम्यान राज्य थकित राजकोषीय दायित्वांची रचना आणि त्यांचे स्थूल राज्य उत्पन्नाशी गुणोत्तर आलेख 1.6 मध्ये दर्शविले आहे.

(स्रोत: संबंधित वर्षाचे वित्त लेखे)

राज्याचे एकूण दायित्व 2016-17 मधील ₹ 3,95,858 कोटींवरून 38.48 टक्क्यांनी वाढून 2020-21 मध्ये ₹ 5,48,176 कोटी⁹ झाले. 2020-21 दरम्यान एकूण राजकोषीय दायित्वांपैकी अंतर्गत ऋण 74.44 टक्के आणि लोक लेख्यातील कर्जे 21.84 टक्के होती. स्थूल राज्य उत्पन्नावरील एकूण दायित्वे 2016-17 मधील 18.01 टक्क्यांवरून 2020-21 मध्ये 20.15 टक्क्यांपर्यंत¹⁰ वाढीव कल दाखवत होते आणि महाराष्ट्राचे राजकोषीय दायित्व आणि अर्थसंकल्पीय व्यवस्थापन मध्यम मुदतीचे राजकोषीय धोरणात्मक विवरण (MFRBM/MTFPS) मध्ये निश्चित केलेल्या उद्दिष्टांपेक्षा (16.15 टक्के) जास्त होते परंतु पंधराव्या वित्त आयोगाने (25.70 टक्के) 2016-21 दरम्यान निश्चित केलेल्या उद्दिष्टांपेक्षा कमी होते.

1.5 लेखापरीक्षेच्या तपासणीनंतर तूट

तक्ता 1.10 मध्ये दर्शविल्याप्रमाणे, 2020-21 दरम्यानच्या काही व्यवहारांच्या छाननी दरम्यान उघड झाले की महसूल तूट आणि राजकोषीय तूट काही लेखांकन समायोजनेमुळे प्रभावित झाली.

⁹ प्रभावी प्रलंबित राजकोषीय दायित्व ₹ 5,36,199.45 कोटी असेल, कारण व्यय विभाग भारत सरकारने निर्णय घेतला की वित्त आयोगाद्वारे विहित केलेल्या कोणत्याही निकषांसाठी कर्ज प्राप्ती अंतर्गत बँक-टू-बँक कर्ज म्हणून प्राप्त झालेला ₹ 11,977 कोटींचा वस्तू व सेवा कर मोबदला राज्याचे कर्ज मानले जाणार नाही

¹⁰ एकूण प्रलंबित दायित्वांमधून, कर्ज प्राप्ती अंतर्गत बँक-टू-बँक कर्ज म्हणून प्राप्त झालेला ₹ 11,977 कोटींचा वस्तू व सेवा कर मोबदला वगळल्यानंतर मिळाले

तक्ता 1.10: 2020-21 दरम्यानच्या काही व्यवहारांचा महसूल तूट आणि राजकोषीय तुटीवर प्रभाव

तपशील	महसूल तुटीवर प्रभाव (कमी दाखविले (+) जास्त दाखविले (-)) (₹ कोटी मध्ये)	राजकोषीय तुटीवर प्रभाव (कमी दाखविले) (₹ कोटी मध्ये)	परिच्छेदाचा संदर्भ
महसूली खर्चाऐवजी भांडवली खर्च बुक केला	+1423.66	-	प्रकरण 3 परिच्छेद 3.3.7
राखीव निधी आणि व्याज असलेल्या ठेवी विरुद्ध व्याजाचे असमायोजन	+519.80	519.80	प्रकरण 4 परिच्छेद 4.2
नवीन निवृत्ती वेतन योजने अंतर्गत जमा फंडाचे अहस्तांतरण	+183.05	183.05	प्रकरण 2 परिच्छेद 2.4.2.3
संचित कर्ज निवारण निधीत अल्प योगदान	+1399.50	1399.50	प्रकरण 2 परिच्छेद 2.5.2.1
केंद्रीय रस्ते निधी (निधीचे अल्प हस्तांतरण)	+58.88	58.88	प्रकरण 2 परिच्छेद 2.5.2.6
उपकराचे अहस्तांतरण	+804.77	804.77	प्रकरण 2 परिच्छेद 2.5.2.5
एकूण	4389.66	2966.00	

वरील व्यवहारांची चर्चा खाली केली आहे:

- ₹ 1,423.66 कोटींचा खर्च महसूल विभागाऐवजी भांडवली कलमांतर्गत चुकीच्या पद्धतीने नोंदवला गेला.
- राखीव निधी आणि व्याज असलेल्या ठेवींच्या अंतर्गत गुंतवणूक न केलेल्या शिल्लक रकमेवर राज्य सरकारने व्याज देणे आवश्यक होते. राखीव निधीवरील व्याज दायित्व चार टक्के (अर्थोपाय अग्रिमासाठी सरासरी व्याज दर) आणि व्याज असणाऱ्या ठेवी आणि अग्रिमासाठी 7.1 टक्के दराने ₹ 519.80 कोटी झाले, जे प्रदान केले गेले नाही.
- नोव्हेंबर 2005 किंवा त्यानंतर नियुक्त केलेले राज्य शासनाचे कर्मचारी राष्ट्रीय पेंशन योजनेंतर्गत समाविष्ट आहेत जी एक परिभाषित योगदान पेंशन योजना आहे. एकूण योगदान (नियोक्ता आणि कर्मचारी) नॅशनल सिक्युरिटीज डिपॉझिटरी लिमिटेड (NSDL)/विश्वस्त बँकेद्वारे नियुक्त निधी व्यवस्थापकाकडे हस्तांतरित केले जावे. 2020-21 या वर्षात, कर्मचाऱ्यांच्या योगदानाच्या तुलनेत राज्य सरकारने राष्ट्रीय पेंशन योजनेमध्ये ₹ 3,053.60 कोटी ऐवजी ₹ 2,870.55 कोटीचे योगदान दिले, परिणामी ₹ 183.05 कोटीचे कमी हस्तांतरण झाले.
- राज्याने त्यांच्या थकबाकीच्या (लोक ऋण + लोक लेखे) किमान 0.5 टक्के योगदान मागील वर्षाच्या अखेरीस संचित कर्ज निवारण निधी मध्ये द्यायचे होते. 31 मार्च 2020 रोजी ₹ 4,79,899.14 कोटी थकबाकी होती, त्यानुसार

आवश्यक योगदान ₹ 2,399.50 कोटी होते, तथापि, राज्य सरकारने 2020-21 मध्ये केवळ ₹ 1,000 कोटी हस्तांतरित केले, परिणामी ₹ 1,399.50 कोटी इतके कमी योगदान झाले.

- राज्य सरकारला भारत सरकारकडून केंद्रीय रस्ते निधी साठी वार्षिक ₹ 675.84 कोटी अनुदान प्राप्त झाले, त्यापैकी ₹ 619.96 कोटी रक्कम ठेवी शीर्ष-8449 मध्ये हस्तांतरित करण्यात आली आणि निधीमध्ये ₹ 58.88 कोटी इतकी रक्कम अहस्तांतरित राहिली.
- उपकर (श्रम उपकर व्यतिरिक्त) राज्याच्या संचित निधी अंतर्गत जमा झालेले ₹ 804.77 कोटी राखीव निधीमधील निधी खात्यात हस्तांतरित केले गेले नाही.

तक्ता 1.10 वरून दिसून आल्याप्रमाणे 2020-21 मध्ये महसुली तूट आणि राजकोषीय तूट अनुक्रमे ₹ 4,389.66 कोटी आणि ₹ 2,966.00 कोटी कमी सांगण्यात आली.

प्रकरण ॥
राज्याचे वित्त

प्रकरण ॥: राज्याचे वित्त

प्रस्तावना

हे प्रकरण राज्याचे वित्त लेखे आणि राज्य शासनाद्वारे सादर केलेल्या माहितीच्या आधारावर राज्याच्या वित्त व्यवस्थेबाबत व्यापक दृष्टिकोण, मागील वर्षाच्या तुलनेत महत्वाच्या राजकोषीय आकडेवारीतील महत्वपूर्ण बदलांचे विश्लेषण, 2016-17 ते 2020-21 या पाच वर्षांच्या कालावधी दरम्यान एकूण कल राज्याच्या कर्जाची स्थिरता आणि महत्वाचे लोक लेखे व्यवहार उपबंधित करते.

2.1 वर्ष 2019-20 च्या तुलनेत वर्ष 2020-21 दरम्यान महत्वाच्या राजकोषीय आकडेवारीतील एकूणांत प्रमुख बदल

खालील तक्ता 2.1 मध्ये वर्ष 2019-20 च्या तुलनेत वर्ष 2020-21 दरम्यान राज्य शासनाच्या राजकोषीय आकडेवारीतील एकूणांताचा गोषवारा दर्शविला आहे. यामधील प्रत्येक निदर्शकांचे विश्लेषण पुढील परिच्छेदांमध्ये दिलेले आहे.

तक्ता 2.1: 2019-20 च्या तुलनेत 2020-21 दरम्यान राजकोषीय आकडेवारीतील एकूणांताचा गोषवारा

(₹ कोटी मध्ये)

	जमा		संवितरण		
	2019-20	2020-21		2019-20	2020-21
घटक अ: महसूल लेखा					
कर महसूल	188947.57	164254.98	सामान्य सेवा	100050.28	103853.75
करेतर महसूल	14297.00	15975.46	सामाजिक सेवा	122947.33	122023.44
केंद्रीय कर आणि शुल्काचा हिस्सा	36219.64	36504.01	आर्थिक सेवा	56043.43	64336.19
भारत सरकारचे सहाय्यक अनुदान	43725.37	52733.46	सहाय्यक अनुदान आणि योगदान	21264.17	20396.38
एकूण घटक-अ महसुली जमा	283189.58	269467.91	एकूण घटक-अ महसुली खर्च	300305.21	310609.76
घटक ब: भांडवली लेखे आणि इतर					
संकीर्ण भांडवली जमा	0	0	भांडवली परिव्यय	36415.57	29686.70
			सामान्य सेवा	1250.45	1496.39
			सामाजिक सेवा	4288.07	3593.24
			आर्थिक सेवा	30877.05	24597.07
कर्ज आणि अग्रिमांची वसुली	1614.87	1612.36*	कर्ज आणि अग्रिमांचे संवितरण	1969.86	2341.85
लोक ऋण जमा	55395.80	87356.65@	लोक ऋणांचे परतावे*	22868.24	26427.28@
आकस्मिक निधी मधून विनियोजन	7350.00	11500.00	आकस्मिक निधी मधून विनियोजन	15350.00	1500.00

जमा			संवितरण		
	2019-20	2020-21		2019-20	2020-21
आकस्मिक निधी	15350.00	10500.00	आकस्मिक निधी	16350.00	11500.00
लोक लेखा जमा	119634.33	88531.23	लोक लेखा संवितरण	100329.25	74787.55
प्रारंभिक रोख शिल्लक	67269.26	56482.28 ^s	अखरेची रोख शिल्लक	56215.71	68597.29
एकूण घटक-ब जमा	266614.26	255982.52	एकूण घटक-ब संवितरण	249498.63	214840.67
एकूण बेरीज (अ+ब)	549803.84	525450.43	एकूण बेरीज (अ+ब)	549803.84	525450.43

@अर्थोपाय अग्रिम आणि अधिकर्ष अंतर्गत निव्वळ व्यवहार वगळून (जमा आणि वितरण ₹ 31159.26 कोटी)
 \$ चुकीचे वर्गीकरण दुरुस्त केल्यामुळे नमून्यामध्ये समायोजित केलेला ₹ 266.57 कोटींचा फरक
 * उच्च पूर्णांक
 स्रोत: संबंधित वर्षाचे वित्तीय लेखे

2019-20 च्या तुलनेत 2020-21 मधील महत्वाच्या राजकोषीय आकडेवारीतील एकूणांताचा बदल

महसुली जमा	<ul style="list-style-type: none"> राज्याच्या महसुली जमेत 4.85 टक्क्यांनी घट झाली राज्याच्या कर जमेत 13.07 टक्क्यांनी घट झाली करेतर जमेमध्ये 11.74 टक्क्यांची वाढ झाली राज्याच्या केंद्रीय कर आणि शुल्क हिश्यात 0.79 टक्क्यांनी वाढ झाली भारत सरकार कडून प्राप्त होणाऱ्या सहाय्यक अनुदानात 20.60 टक्क्यांनी वाढ झाली
महसुली खर्च	<ul style="list-style-type: none"> महसुली खर्चात 3.43 टक्क्यांनी वाढ झाली सामान्य सेवांवरील महसुली खर्चात 3.80 टक्क्यांनी वाढ झाली सामाजिक सेवांवरील महसुली खर्चात 0.75 टक्क्यांनी घट झाली आर्थिक सेवांवरील महसुली खर्चात 14.8 टक्क्यांनी वाढ झाली सहाय्यक अनुदानावरील खर्चात 4.08 टक्क्यांनी घट झाली
भांडवली परिव्यय	<ul style="list-style-type: none"> भांडवली परिव्ययात 18.48 टक्क्यांनी घट झाली सामान्य सेवांवरील भांडवली परिव्ययात 19.67 टक्क्यांनी वाढ झाली सामाजिक सेवांवरील भांडवली परिव्ययात 16.20 टक्क्यांनी घट झाली आर्थिक सेवांवरील भांडवली परिव्ययात 20.34 टक्क्यांनी घट झाली
कर्जे आणि अग्रिमे	<ul style="list-style-type: none"> कर्जे आणि अग्रिमांच्या वितरणात 18.88 टक्क्यांनी वाढ झाली कर्जे आणि अग्रिमांच्या वसुलीत 0.16 टक्क्यांनी घट झाली
लोक ऋण	<ul style="list-style-type: none"> लोक ऋण जमांमध्ये 57.70 टक्क्यांनी वाढ झाली लोक ऋणांच्या परताव्यामध्ये 15.56 टक्क्यांनी वाढ झाली
लोक लेखे	<ul style="list-style-type: none"> लोक लेखा जमांमध्ये 26 टक्क्यांनी घट झाली लोक लेखा वितरणात 25.46 टक्क्यांनी घट झाली
रोख शिल्लक	<ul style="list-style-type: none"> मागील वर्षाच्या तुलनेत 2020-21 मध्ये रोख शिल्लक ₹ 12,115.01 कोटींनी वाढली (21.45 टक्के)

2.2 निधीचे स्रोत आणि उपयोगिता

तक्ता 2.2 मध्ये वर्षे 2019-20 आणि 2020-21 दरम्यानच्या निधीचा स्रोत आणि उपयोगिता आकडेवारीची तुलना केली आहे. आलेख 2.1 आणि 2.2 मध्ये 2020-21 दरम्यान संचित निधीमधील स्रोतांची रचना आणि उपयोगिता यांचे विवरण दिले आहे.

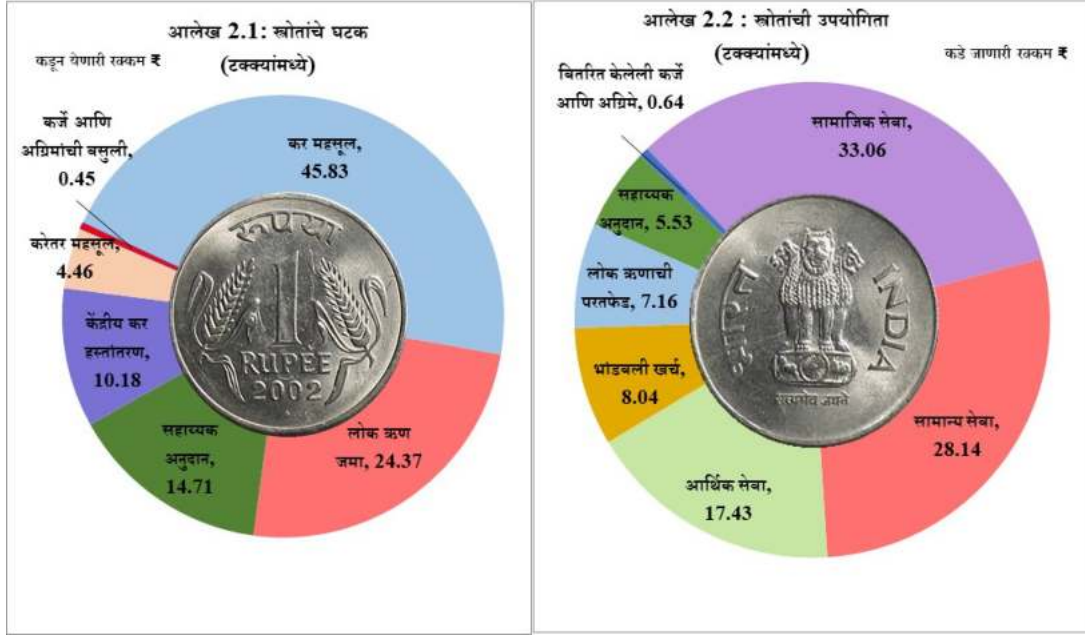
2020-21 दरम्यान राज्य शासनाने ₹ 3,10,609.76 कोटी महसुली खर्चाच्या तुलनेत ₹ 2,69,467.91 कोटी महसुली जमा उभे केले. परिणामी, ₹ 41,141.85 कोटीची महसुली तूट झाली.

तक्ता 2.2: वर्ष 2019-20 आणि 2020-21 दरम्यान निधीचा स्रोत आणि उपयोगितेचा तपशील

(₹ कोटी मध्ये)

तपशील		2019-20	2020-21	वाढ(+) घट(-)
स्रोत	भारतीय रिजर्व्ह बँकेमधील सुरुवातीची रोख शिल्लक	67269.26	56482.28 [§]	(-)10786.98
	महसुली जमा	283189.58	269467.91	(-)13721.67
	कर्जे आणि अग्रिमांची वसुली	1614.87	1612.36*	(-)2.51
	लोक ऋण जमा (निव्वळ)	32527.56	60929.37	28401.81
	लोक लेखा जमा (निव्वळ)	19305.08	13743.68	(-)5561.40
	एकूण	403906.35	402235.60	(-)1670.75
उपयोगिता	महसुली खर्च	300305.21	310609.76	10304.55
	भांडवली खर्च	36415.57	29686.70	(-)6728.87
	आकस्मिक निधी (भरून न निघालेला)	9000.00	(-)9000	0.00
	कर्जे आणि अग्रिमांचे वितरण	1969.86	2341.85	371.99
	भारतीय रिजर्व्ह बँकेकडील अखेरची रोख शिल्लक	56215.71	68597.29	12381.58
	एकूण	403906.35	402235.60	(-)1670.75
<p>§ मागील वर्षाच्या चुकीच्या वर्गीकरणात सुधारणा केल्यामुळे नमुन्यामध्ये समायोजित केलेला ₹ 266.57 कोटींचा फरक</p> <p>* उच्च पूर्णांक</p> <p>(स्रोत: संबंधित वर्षाचे वित्तीय लेखे)</p>				

(स्रोत: वित्त लेखे 2020-21)

2.3 राज्याचे स्रोत

राज्याचे स्रोत खाली दिलेले आहेत:-

- महसुली जमांमध्ये** कर महसूल, करेतर महसूल, केंद्रीय कर आणि शुल्कांचा राज्याचा हिस्सा आणि केंद्र शासनाकडून मिळालेली सहाय्यक अनुदाने अंतर्भूत असतात.
- भांडवली जमांमध्ये** संकीर्ण भांडवली जमा जसे की निर्गुतवणुकीवरील उत्पन्न, कर्जे आणि अग्रिमे यांची वसुली, अंतर्गत स्रोतांकडून ऋण प्राप्ती (बाजारातील कर्जे, वित्तीय संस्था/वाणिज्यिक बँकाकडून उधारी) आणि केंद्र शासनाकडून मिळालेली कर्जे आणि अग्रिमे अंतर्भूत असतात. महसूल आणि भांडवली जमा हे दोन्ही संचित निधीचा भाग आहेत.
- निव्वळ लोक लेखा जमा:** अल्पबचती, भविष्य निर्वाह निधी, राखीव निधी, ठेवी निलंबने, वित्त प्रेषणे इत्यादि व्यवहार जे राज्याच्या संचित निधीचा भाग नसतात, च्या संबंधात जमा आणि संवितरणे आहेत.

भारतीय संविधानाच्या अनुच्छेद 266(2) अंतर्गत उभारण्यात आलेल्या लोक लेख्यांमध्ये ही ठेवली जातात आणि त्यासाठी राज्य विधानमंडळाची मंजूरी आवश्यक नसते. शासन या ठिकाणी बँक म्हणून कार्य करते. संवितरणानंतरची शिल्लक रक्कम म्हणजे शासनाकडे वापरण्यासाठी उपलब्ध असलेला निधी आहे.

2.3.1 राज्याची जमा

ओघ आलेख 2.1 मध्ये 2020-21 दरम्यान राज्याच्या जमेचे घटक चित्रित केले आहेत.

ओघ आलेख 2.1: 2020-21 दरम्यान राज्याच्या प्राप्तीची रचना

(स्त्रोत: 2020-21 चे वित्त लेखे)

2.3.2 राज्याची महसुली जमा

या परिच्छेदामध्ये एकूण महसुली जमांचा कल आणि त्यांच्या घटकांचे विवरण दिले आहे. त्या पाठोपाठ केंद्र सरकारच्या जमा आणि राज्याच्या स्वतःच्या जमांमध्ये विभाजित करण्यात आलेल्या जमेचा कल दिलेला आहे. वित्तीय लेख्यांच्या विवरणपत्र 14 मध्ये शासनाच्या महसुली जमांचा तपशील दिलेला असतो. यात शासनाचे स्वतःचे कर व करेतर महसूल, केंद्रीय कर हस्तांतरणे व केंद्र शासनाकडून प्राप्त सहाय्यक अनुदाने यांचा समावेश होतो.

2.3.2.1 महसुली जमांचा कल आणि वाढ

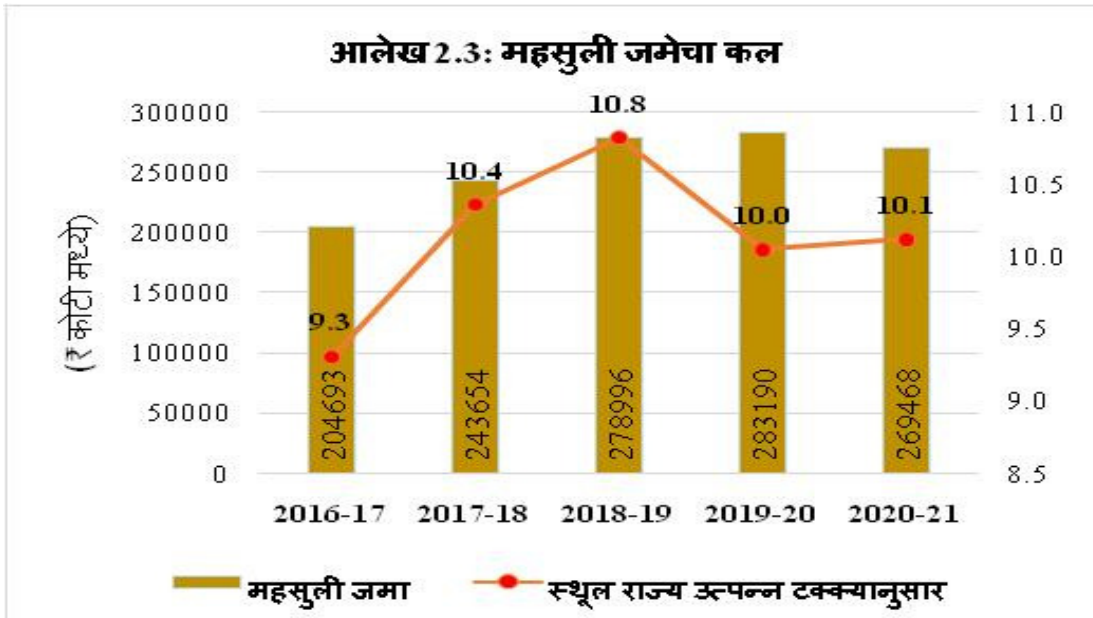
तक्ता 2.3 मध्ये 2016-21 दरम्यान स्थूल राज्य उत्पन्नाच्या संदर्भात महसुली जमाचा कल दर्शविला आहे. तसेच, स्थूल राज्य उत्पन्नाच्या सापेक्ष महसुली जमांची रचना आलेख 2.3 आणि 2.4 मध्ये दिली आहे.

तक्ता 2.3: महसुली जमांमधील कल

मापदंड	2016-17	2017-18	2018-19	2019-20	2020-21
महसुली जमा (₹ कोटी मध्ये)	204693.14	243653.56	278996.27	283189.58	269467.91
महसुली जमांच्या वाढीचा दर (टक्के)	10.62	19.03	14.51	1.51	(-)4.85
कर महसूल (₹ कोटी मध्ये)	136616.32	167931.87	187436.37	188947.56	164254.98
करेतर महसूल (₹ कोटी मध्ये)	12709.34	16241.80	15843.57	14297.00	15975.46
स्वतःच्या महसुलाच्या वाढीचा दर (टक्के) (कर आणि करेतर महसूल)	6.64	23.34	10.37	(-)0.02	(-)11.32
स्थूल राज्य उत्पन्न (₹ कोटी मध्ये) (2011-12 सिरीज)	2198185	2352782	2579628	2818555	2661629
स्थूल राज्य उत्पन्न वाढीचा दर (टक्के)	11.80	7.03	9.64	9.26	(-)5.57
महसुली जमा/स्थूल राज्य उत्पन्न (टक्के)	9.31	10.36	10.82	10.05	10.12

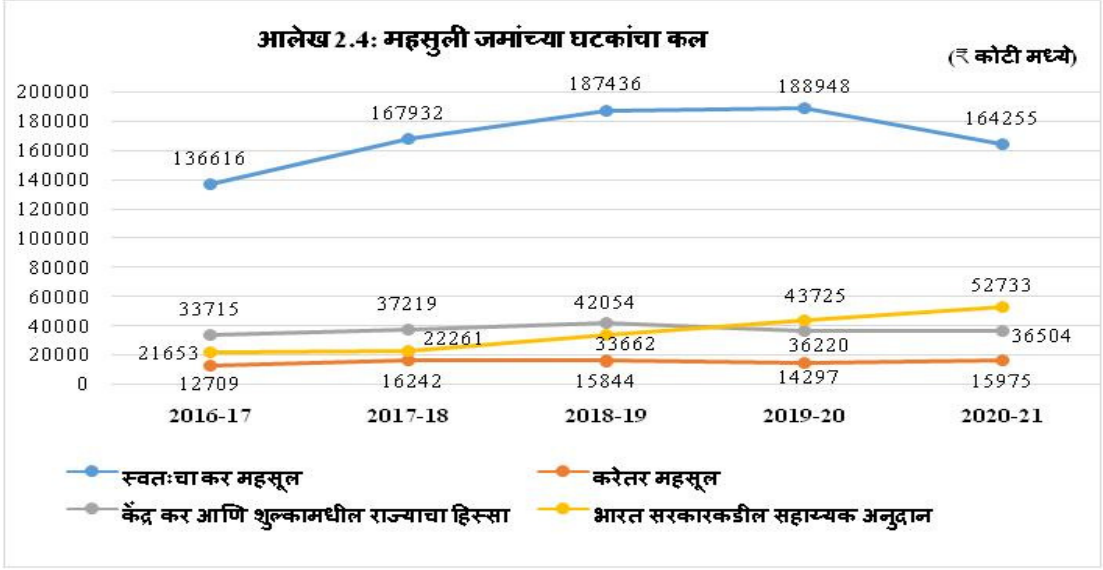
प्लावकता गुणोत्तर¹ - 2020-21 हे कोविडचा प्रभाव असलेले अपवादात्मक वर्ष असल्याने, महसूल प्लावकतेची संकल्पना खरी राजकोषीय स्थिती कदाचित दर्शवू शकत नाही कारण कर महसूल/महसुली जमा आणि स्थूल राज्य उत्पन्नातील वाढ नकारात्मक असल्याने गुणोत्तर नकारात्मक होईल

स्थूल राज्य उत्पन्नाच्या आकडेवारीचे स्रोत: अर्थशास्त्र आणि सांख्यिकी संचालनालय, महाराष्ट्र

(स्रोत: संबंधित वर्षांचे वित्त लेखे)

¹ पाया परिवर्तनशीलते मध्ये दिलेल्या बदलांच्या संदर्भात प्लावकता गुणोत्तर लवचिकता किंवा राजकोषीय परिवर्तनशीलता प्रतिसादाचे प्रमाण दर्शविते

(स्रोत: संबंधित वर्षांचे वित्त लेखे)

राज्याच्या महसुली जमांचे सामान्य कल खालील प्रमाणे आहेत :

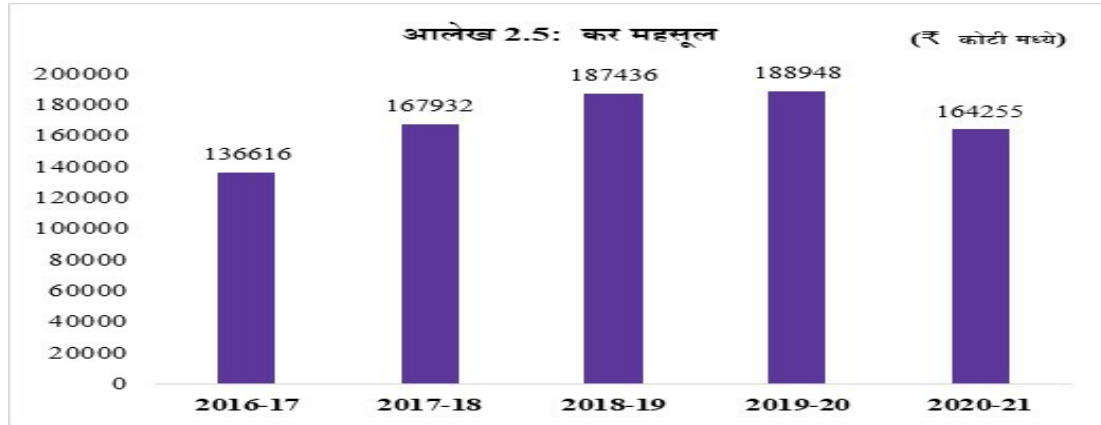
- 7.12 टक्के इतक्या चक्रवाढ वार्षिक वृद्धी दराने महसुली जमेत 31.64 टक्के वाढ होऊन 2016-17 मधील ₹ 2,04,693.14 कोटी महसुली जमा 2020-21 मध्ये ₹ 2,69,467.91 कोटी इतकी झाली. मागील वर्षाच्या तुलनेत 2020-21 मध्ये महसुली जमेत 4.85 टक्के घट झाली. कोविड-19 महामारीच्या निर्बंधाच्या प्रारंभामुळे आर्थिक क्रियाकलाप आकुंचन पावले.
- 2020-21 दरम्यान महसुली जमेचे जवळपास 67 टक्के राज्याच्या स्वतःच्या साधनसंपत्ती पासून आलेले आहे तर केंद्रीय कर हस्तांतरण आणि सहाय्यक अनुदाने दोन्ही मिळून फक्त 33 टक्क्यांचे योगदान आहे.
- चालू वर्षादरम्यान महसूल प्राप्तीपेक्षा महसूल खर्च ₹ 41,141.85 कोटींनी अधिक झाल्यामुळे महसूल तूट झाली. 2017-18 आणि 2018-19 या सलग दोन वर्षांमध्ये राज्याद्वारे महसूल अधिशेष नोंदविण्यात आला.
- स्थूल राज्य उत्पन्नासमवेतच्या महसूल प्राप्तीच्या गुणोत्तरात 2019-20 मधील 10.05 वरून 2020-21 मध्ये 10.12 इतकी किंचीत वाढ झाली. 2020-21 दरम्यान भारत सरकार कडून देण्यात येणाऱ्या सहाय्यक अनुदानात ₹ 9,008.09 कोटी (20.60 टक्के), करेतर महसूलात ₹ 1,678.46 कोटी (11.74 टक्के) आणि केंद्रीय कर आणि शुल्कामधील राज्याच्या हिश्यात ₹ 284.37 कोटी (0.79 टक्के) वाढ झाली आहे. कर महसूलात ₹ 24,692.59 कोटी (13.07 टक्के) घट होऊन सेट-ऑफ झाले.

2.3.2.2 राज्याची स्वतःची साधनसंपत्ती

केंद्रीय करामधील राज्याचा हिस्सा हा वित्त आयोगाच्या शिफारशीच्या आधारावर ठरविला जातो. केंद्र शासनाकडून प्राप्त होणारे सहाय्यक अनुदान हे केंद्रीय कर जमेच्या संकलनाचे प्रमाण आणि योजनांसाठी अपेक्षित अर्थसहाय्य यावरून ठरविण्यात येते. अतिरिक्त साधनसंपत्तीला चालना देण्याची राज्याची कार्यक्षमता ही कर आणि करेतर जमांचा समावेश असलेल्या राज्याच्या स्वतःच्या साधनसंपत्तीच्या अनुषंगाने निर्धारित करावयास पाहिजे.

कर महसूल

राज्याच्या कर महसुलामध्ये राज्याचा वस्तू व सेवा कर, राज्य उत्पादन शुल्क, वाहनांवरील कर, मुद्रांक शुल्क आणि नोंदणी फी, जमीन महसूल, माल व उतारूवरील कर इत्यादींचा समावेश आहे.

(स्रोत: संबंधित वर्षाचे वित्त लेखे)

2016-21 दरम्यानचे प्रमुख कर आणि शुल्कांच्या संबंधातील एकूण संकलन तक्ता 2.4 मध्ये दर्शविले आहे.

तक्ता 2.4: राज्याच्या स्वतःच्या कर महसुलाचे घटक

(₹ कोटी मध्ये)

महसूल शीर्ष	2016-17	2017-18	2018-19	2019-20	2020-21	स्पार्कलाईन
विक्री कर	81174.17	54893.51	35724.61	37785.54	33159.76	
राज्याचा वस्तू व सेवा कर	0	50063	82352.32	82601.59	69948.56	
राज्य उत्पादन शुल्क	12287.91	13449.65	15320.90	15428.34	15089.38	
वाहनांवरील कर	6741.21	8665.38	8613.19	8467.20	6655.12	
मुद्रांक शुल्क आणि नोंदणी फी	21011.83	26441.82	28545.05	28706.56	25427.71	
जमीन महसूल	1799.39	2309.86	2088.04	2154.55	2062.64	
माल व उतारूवरील कर	1876.71	984.01	837.05	773.39	13.30	
इतर कर	11725.10	11124.64	13955.21	13030.40	11898.51	
एकूण	136616.32	167931.87	187436.37	188947.57	164254.98	

स्रोत: संबंधित वर्षाचे वित्त लेखे

चालू वर्षात, कर महसुलातील प्रमुख योगदानकर्ते राज्य वस्तू आणि सेवा कर (42.59 टक्के), विक्री, व्यापार, इत्यादी वरील कर (20.19 टक्के) आणि मुद्रांक शुल्क आणि नोंदणी शुल्क (15.48 टक्के) होते.

कोविड-19 संबंधित लॉकडाउनमुळे कर महसूल संकलनात घट झाली, जी राज्य वस्तू आणि सेवा कर (15.32 टक्के) आणि विक्री कर (12.24 टक्के) यांतील तीव्र घट होण्यात प्रतिबिंबित झाली.

कोविड-19 लॉकडाउन दरम्यान सक्रीय उपाययोजना म्हणून राज्य सरकारने मुद्रांक शुल्काच्या दरात कपात केल्यामुळे मुद्रांक शुल्क आणि नोंदणी शुल्कात अंशतः 11.42 टक्क्यांनी घट झाली आहे.

राज्याचे वस्तू आणि सेवा कर

वस्तू आणि सेवा कर 1 जुलै 2017 पासून लागू करण्यात आला. वस्तू व सेवा कर (राज्यांना नुकसान भरपाई) अधिनियम 2017 नुसार वस्तू आणि सेवा कराच्या अंमलबजावणीमुळे राज्य सरकारच्या महसुलात झालेली नुकसान भरपाई केंद्र सरकार आधारभूत वर्षापासून पाच वर्षांच्या कालावधीपर्यंत 14 टक्के वार्षिक वृद्धी गृहित धरून करेल. त्यानुसार, आधारभूत वर्षाच्या (2015-16) ₹ 60,504.60 कोटी महसुलाच्या तुलनेत प्रक्षेपित वृद्धी दर 14 टक्के प्रति वर्ष लागू करून वर्ष 2020-21 साठीचा प्रक्षेपित महसूल ₹ 1,16,496.44 कोटी इतका होता.

वर्ष 2020-21 मध्ये ₹ 1,16,496.44 कोटींच्या प्रक्षेपित महसुलाच्या तुलनेत, राज्याचे वस्तू आणि सेवा कर संकलन 2019-20 मधील ₹ 82,601.59 कोटींच्या तुलनेत ₹ 12,653.03 कोटी (15.32 टक्के) ची घट नोंदवून ₹ 69,948.56 कोटी (₹ 5,740.96 कोटींच्या एकात्मिक वस्तू आणि सेवा कराच्या आगाऊ वाटपासह) होते. 2020-21 मध्ये वस्तू आणि सेवा कर अंतर्गत राज्याची एकूण जमा ₹ 80,842.59 कोटी होती, ज्यात राज्यांना नियुक्त केलेल्या राज्य वस्तू आणि सेवा कराचे संकलन आणि वस्तू व सेवा कराच्या निव्वळ उत्पन्नाचा समावेश आहे. 2020-21 या वर्षासाठी राज्यांना नियुक्त केलेल्या एकात्मिक वस्तू व सेवा कराच्या निव्वळ उत्पन्नाचा हिस्सा राज्याला मिळाला नाही.

वस्तू व सेवा करामधील कमतरता भरून काढण्यासाठी राज्यांना नुकसान भरपाई द्यावी लागेल. 2020-21 या वर्षात वस्तू व सेवा कर नुकसान भरपाई निधीमधील अपर्याप्त शिलकीमुळे भारत सरकारने 2020-21 या वर्षात विशेष कर्ज काढले होते. 2020-21 या कालावधीत भारत सरकारद्वारे अंदाजित कमतरतेची रक्कम उधार घेण्यात आली होती आणि ती राज्यांना बँक-टू-बँक कर्ज म्हणून दिली गेली होती. या व्यवस्थेमुळे, वस्तू व सेवा कर नुकसान भरपाई जी सामान्यतः महसुली जमा म्हणून

प्राप्त होते ती राज्य सरकारच्या ऋण जमा अंतर्गत लेखांकित केली, ज्यासाठी राज्यासाठी कोणतेही परतफेड दायित्व नसेल, भारत सरकारद्वारे बँक-टू-बँक कर्ज म्हणून जारी केले गेले. 2020-21 मध्ये महसूली जमा म्हणून ₹ 17,423.37 कोटी वस्तू व सेवा कर भरपाई प्राप्त करण्याव्यतिरिक्त, वस्तू व सेवा कर भरपाईच्या बदल्यात राज्याला ₹ 11,977 कोटींचे बँक-टू-बँक कर्ज मिळाले.

वस्तू व सेवा कर (राज्यांना नुकसान भरपाई) अधिनियम, 2017 च्या कलम 7 नुसार, राज्याने गोळा केलेल्या वास्तविक वस्तू व सेवा कर महसुलाचे भारताचे नियंत्रक आणि महालेखापरीक्षकांद्वारे लेखापरीक्षण/प्रमाणित केले जावे किंवा वस्तू व सेवा कराच्या अंमलबजावणीमुळे उद्भवलेल्या महसुलाच्या नुकसानीमुळे केंद्र सरकारकडून नुकसान भरपाई मिळावी.

वस्तू आणि सेवा कर संकलनाची संपूर्ण प्रक्रिया जीएसटीएन आयटी (GSTN IT) प्लॅटफॉर्म मार्फत ऑनलाइन करण्यात आली आहे. भारत सरकारचा पॅन-इंडीया डेटा वस्तू व सेवा कर नेटवर्क माध्यमावर उपलब्ध करून देण्याबाबतचा निर्णय 22 जून 2020 रोजी कळवण्यात आला. 2017-18 ते 2020-21 या वर्षासाठी नुकसान भरपाईच्या रकमेच्या प्रमाणीकरणाची प्रक्रिया प्रगतीपथावर आहे. त्यामुळे 2020-21 मध्ये केंद्र सरकारकडून मिळालेली ₹ 17,423.37 कोटींची नुकसान भरपाई तात्पुरती आहे.

महसूल थकबाकी आणि निर्धारण थकबाकीचे विश्लेषण

महसुलाच्या थकबाकीवरून असे निदर्शनास येते की शासनाला देय असणाऱ्या महसुलाची विलंबाने जाणीव झाली. तसेच, निर्धारणाची थकबाकी संभाव्य महसूल दर्शविते जे निर्धारणातील विलंबामुळे अवरोधित झाले. दोन्ही संभाव्य महसूल प्राप्तीपासून वंचित राहिल्यामुळे शेवटी त्याचा महसुली तुटीवर परिणाम करतात.

वर्षाच्या सुरुवातीस प्रलंबित प्रकरणे, निर्धारणासाठी देय असलेली प्रकरणे, वर्षभरात निकाली काढण्यात आलेली प्रकरणे आणि विभागांनी सादर केल्यानुसार वर्षाच्या अखेरीस निकाली निघण्यासाठी प्रलंबित असलेल्या प्रकरणांची संख्या **तक्ता 2.5** मध्ये दर्शविली आहे.

तक्ता 2.5: महसूल निर्धारणातील थकबाकी

(₹ कोटी मध्ये)

महसुलाचे शीर्ष	सुरुवातीची शिल्लक (01 एप्रिल 2020)	वर्ष 2020-21 दरम्यान निर्धारणासाठी नियत असलेली नवीन प्रकरणे	निर्धारणासाठी प्रलंबित असलेली एकूण प्रकरणे	2020-21 दरम्यान निपटारा झालेली प्रकरणे	अखेरची शिल्लक (31 मार्च 2021)	निपटार्याची टक्केवारी (5 ते 4)
1	2	3	4	5	6	7
वस्तू आणि सेवा कर	19146	33075	52221	6194	46027	11.86
महाराष्ट्र मूल्यवर्धित कर	110968	61905	172873	24937	47936	72.27
मुंबई विक्री कर	2	8	10	10	0	100
मोटर स्पिरिट टॅक्स	0	0	0	0	0	0
उसावर खरेदी कर	137	96	233	197	36	84.55
प्रवेश कर	6	2	8	7	1	87.50
भाडेपट्टा कर	0	1	1	1	0	0
ऐषाराम कर	957	199	1156	770	386	66.61
कामाच्या करारावर कर	1	0	1	1	0	100
एकूण	131217	95286	226503	132117	94386	58.33

स्त्रोत: सह आयुक्त विक्री कर मुख्यालय 3 कडून प्राप्त माहिती

चुकविण्यात आलेल्या करांचा विभागाद्वारे शोध, परतावा प्रकरणांचे विवरण इत्यादि

उत्पादन शुल्क व कर आकारणी विभागाद्वारे निदर्शनास आणून देण्यात आलेली कर चुकविण्याबाबतची प्रकरणे, अंतिम प्रकरणे आणि उभारण्यात आलेल्या अतिरिक्त कराची मागणी हे राज्य शासनाद्वारे करण्यात आलेल्या महसूल संकलन प्रयत्नाचे महत्वाचे सूचक आहे. परतावा प्रकरणांची तातडीने विल्हेवाट लावणे हे विभागाच्या कामगिरीचे महत्वपूर्ण सूचक आहे. परतावा प्रकरणांची उच्च प्रलंबितता रेड टेप, निहित स्वारस्य, प्रिव्हेलन्स ऑफ स्पीड मनी इत्यादि निदर्शित करू शकते.

महाराष्ट्र मूल्यवर्धित कर अधिनियमांतर्गत चुकविण्यात आलेला कर तक्ता 2.6 मध्ये दर्शविला आहे.

तक्ता 2.6: चुकविलेल्या कराचा शोध

अनु क्र.	महसुलाचे शीर्ष	31 मार्च 2020 रोजी प्रलंबित असलेली प्रकरणे	2020-21 दरम्यान शोध घेतलेली प्रकरणे	एकूण	निर्धारण/तपास पूर्ण झाला आहे आणि शास्तिसह अतिरिक्त मागणी इत्यादि करण्यात आली आहे अशा प्रकरणांची संख्या		31 मार्च 2021 रोजी अंतिमीकरणासाठी प्रलंबित असलेल्या प्रकरणांची संख्या
					प्रकरणांची संख्या	मागणी केलेली रक्कम (₹ कोटी मध्ये)	
1.	विक्री, व्यापार यावरील कर/ मूल्यवर्धित कर	435	275	710	376	976.27	334

स्त्रोत: सह आयुक्त विक्रीकर/मुख्यालय 3 कडून प्राप्त माहिती

करेतर महसूल

करेतर महसूलांमध्ये व्याज प्राप्ती, लाभांश आणि नफा, खनन प्राप्ती, विभागीय जमा इत्यादींचा समावेश आहे. वर्ष 2016-21 दरम्यान करेतर महसूलांचे घटक तक्ता 2.7 मध्ये दर्शविले आहेत.

तक्ता 2.7: राज्याच्या करेतर महसूलाचे घटक

(₹ कोटी मध्ये)

महसूल शीर्ष	2016-17	2017-18	2018-19	2019-20	2020-21	स्पार्कलाईन
व्याज प्राप्ती	3259.07	4162.53	4191.28	3270.69	2286.27	
लाभांश आणि नफा	66.81	64.63	275.48	56.53	401.02	
राजकोषीय सेवा	0.23	0.04	0.04	0.24	0.01	
इतर करेतर जमा	9383.23	12014.60	11376.77	10969.54	13288.16	
अ) मुख्य आणि मध्यम सिंचन	309.06	215.39	284.47	133.95	103.71	
ब) शहरी विकास	895.82	1272.47	1358.37	1320.13	986.15	
क) शिक्षण	256.71	449.72	210.86	411.73	1001.17	
ड) गैर लोहयुक्त खनन	3104.79	3556.42	4056.71	3982.45	3918.31	
इ) इतर अथवा संकीर्ण	4816.85	6520.60	5466.36	5121.28	7278.82	
एकूण	12709.34	16241.80	15843.57	14297.00	15975.46	

स्रोत: संबंधित वर्षांचे वित्त लेखे

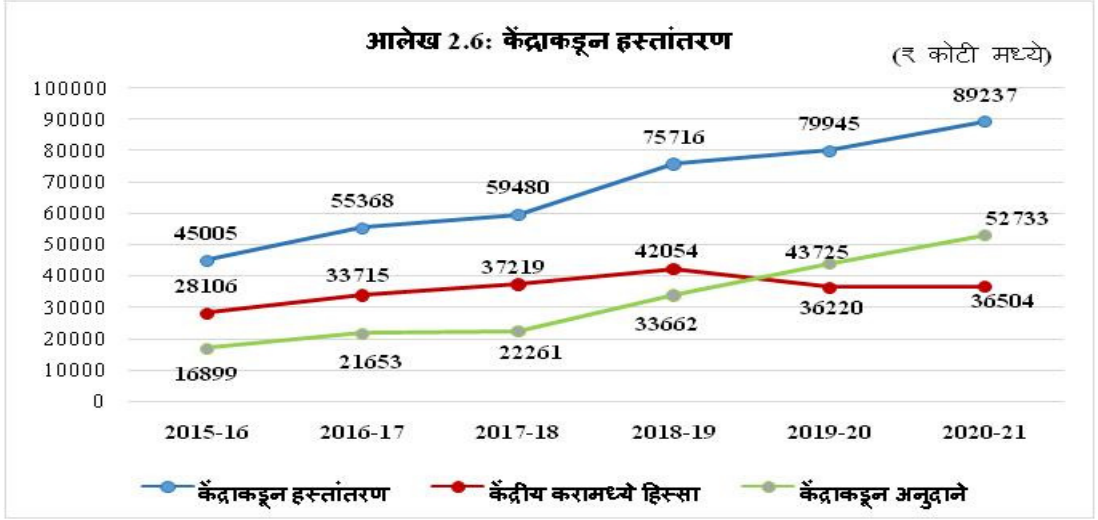
करेतर महसूल हा वर्ष 2016-21 दरम्यान राज्याच्या एकूण महसूल जमेच्या पाच ते सात टक्क्यांच्या दरम्यान होता. मागील वर्षाच्या तुलनेत वर्ष 2020-21 दरम्यान त्यामध्ये ₹ 1,678.46 कोटी (11.74 टक्के) ची वाढ झाली. वाढ मुख्यत्वे लाभांश आणि नफा (₹ 344.49 कोटी), शिक्षण (₹ 589.44 कोटी) आणि इतर अथवा संकीर्ण ₹ 2,157.30 कोटी अंतर्गत होती.

राज्यातील अतिरिक्त रोख शिल्लक गुंतवणुकीतून मिळणारे व्याज हे व्याज जमाचे एक प्रमुख स्रोत आहे. भारतीय रिझर्व्ह बँकेच्या विनियमनानुसार राज्याद्वारे जतन करण्यात आलेली रोख शिल्लक भारत सरकारच्या 14 दिवसांच्या कोषागार देयकांमध्ये गुंतवण्यात येते. तत्काळ गरजेपेक्षा जास्त रोख शिल्लक ही भारत सरकारच्या 91 दिवसांच्या कोषागार देयकांमध्ये गुंतविली जाते. 31 मार्च 2021 रोजी रिझर्व्ह बँक ऑफ इंडिया ने गुंतविल्याप्रमाणे राज्य सरकारच्या रोख शिल्लक गुंतवणूक खात्यात ₹ 29,293.49 कोटी पडून होते. 2020-21 मध्ये रोख शिल्लक गुंतवणूक खात्यात ₹ 977.12 कोटी व्याज जमा झाले.

2.3.2.3 केंद्रीय हस्तांतरणे

केंद्र शासनाचे हस्तांतरण मुख्यत्वे वित्त आयोगाच्या शिफारशीवर अवलंबून असते. चौदाव्या वित्त आयोगाने (2015-20) केंद्रीय करामधील राज्याच्या हिश्यामध्ये 2015-16 पासून 2019-20 पर्यंत 32 टक्क्यांवरून 42 टक्क्यांपर्यंत वाढ करण्याची

शिफारस केली. पंधराव्या वित्त आयोगाने 2020-21 च्या आपल्या पहिल्या अहवालात विभाज्य करांच्या 41 टक्के एकूण हस्तांतरण करण्याची शिफारस केली आहे. चौदव्या वित्त आयोगानुसार विभाज्य प्लामध्ये महाराष्ट्राचा वाटा 5.551 टक्के होता आणि पंधराव्या वित्त आयोगानुसार 6.135 टक्के आहे. केंद्र शासनाच्या हस्तांतरणात केंद्रीय कर आणि शुल्कांचा राज्याचा हिस्सा आणि सहाय्यक अनुदाने यांचा समावेश आहे. वर्ष 2015-16 ते 2020-21 दरम्यानचे केंद्रीय हस्तांतरण आलेख 2.6 मध्ये दिले आहे.

(स्रोत: संबंधित वर्षाचे वित्त लेखे)

2015-20 दरम्यान 14 व्या वित्त आयोगा अंतर्गत केंद्रीय कर आणि शुल्कातील हिस्सा ₹ 1,77,314 कोटी (सरासरी ₹ 35,463 कोटी) आणि केंद्राकडून अनुदान ₹ 1,38,200 कोटी (सरासरी ₹ 27,640 कोटी) होते.

पंधराव्या वित्त आयोगाने 2020-21 साठी 2020-21 मधील केंद्रीय कराच्या निव्वळ उत्पन्नाच्या 41 टक्के हिस्सा राज्यांना हस्तांतरित करण्याची शिफारस केली आहे. 2020-21 मध्ये केंद्रीय करामध्ये राज्याचा हिस्सा ₹ 36,504.01 कोटी होता, म्हणजेच ₹ 284.37 कोटींनी वाढ झाली आणि केंद्राकडून मिळणारे अनुदान ₹ 52,733.46 कोटी होते, जे मागील वर्षाच्या तुलनेत ₹ 9,008.09 कोटींनी वाढले आहे.

केंद्रीय कर हस्तांतरण

केंद्रीय कर हस्तांतरणाच्या प्रत्यक्ष कर विचलनाच्या तुलनेत वित्त आयोगाची प्रक्षेपणे तक्ता 2.8 मध्ये दर्शविलेली आहेत.

तक्ता 2.8: केंद्रीय कर आणि शुल्कांमध्ये राज्याचा हिस्सा: वित्त आयोगाच्या प्रक्षेपणाच्या तुलनेत प्रत्यक्ष विचलन

(₹ कोटी मध्ये)

वर्ष	वित्त आयोगाची प्रक्षेपणे	स्वीकारण्यायोग्य कर विचलन	प्रत्यक्ष कर विचलन	फरक
1	2	3	4	5=(4-3)
2015-16	सेवा कर वगळता सर्व सामायिक करण्यायोग्य	28546.00	28105.95	(-)440.05
2016-17	करांच्या निव्वळ रक्कमेचे एन टक्का आणि	32958.64	33714.90	756.26
2017-18	सामायिक करण्यायोग्य सेवा कराच्या निव्वळ	37203.32	37219.20	15.88
2018-19	रक्कमेचे एन1 टक्के (चौदाव्या वित्त आयोगाच्या शिफारशीनुसार)	40688.70	42054.20	1365.50
2019-20	[राज्याचा परस्पर हिस्सा =5.521 (तक्ता 8.2)]	36219.64	36219.64	0.00
2020-21	पंधरावा वित्त आयोग (पहिला अहवाल 2020-21) [राज्याचा परस्पर हिस्सा= 6.135]	33743.27	36504.01	2760.74

स्त्रोत: संबंधित वर्षाचे केंद्र शासनाचे जमा अर्थसंकल्प आणि राज्याचे वित्त लेखे

वर्ष 2016-17 ते 2020-21 दरम्यान केंद्रीय करांतील राज्याच्या हिश्याच्या विविध घटकांच्या हस्तांतरणाबाबतचा तपशील तक्ता 2.9 मध्ये दिला आहे.

तक्ता 2.9: केंद्रीय कर हस्तांतरणे

(₹ कोटी मध्ये)

शीर्ष	2016-17	2017-18	2018-19	2019-20	2020-21
केंद्रीय वस्तू व सेवा कर (CGST)	0	522.44	10377.52	10277.86	10894.03
एकात्मिक वस्तू व सेवा कर (IGST)	0	3754.16	828.20	0	0
महानगरपालिका कर	10790.20	11387.92	14621.85	12349.52	10979.94
महानगरपालिका करा व्यतिरिक्त उत्पन्नावरील कर	7499.22	9616.28	10768.37	9676.68	11252.46
सीमा शुल्क	4641.53	3753.00	2980.37	2295.84	1969.98
केंद्रीय उत्पादन शुल्क	5300.23	3923.00	1980.63	1596.26	1231.49
सेवा कर	5458.92	4246.87	390.29	0.00	151.51
इतर कर ²	24.80	15.53	106.98	23.48	24.6
केंद्रीय कर हस्तांतरणे	33714.90	37219.19	42054.20	36219.64	36504.01
मागील वर्षाच्या तुलनेत वाढीची टक्केवारी	19.96	10.39	12.99	(-)13.87	0.79
महसुली जमा समवेत केंद्रीय कर हस्तांतरणाची टक्केवारी	16.47	15.28	15.07	12.79	13.55

स्त्रोत: संबंधित वर्षाचे वित्तीय लेखे

2020-21 मध्ये, केंद्रीय कर हस्तांतरणामध्ये मागील वर्षाच्या तुलनेत ₹ 284.37 कोटी (0.79 टक्के) वाढ झाली आहे. ही वाढ “केंद्रीय वस्तू व सेवा कर” आणि ‘महानगरपालिका कर व्यतिरिक्त उत्पन्नावरील कर’ अंतर्गत होती. केंद्रीय कर हस्तांतरणाशी महसुली जमाच्या टक्केवारीत 13.55 टक्के वाढ झाली.

² संपत्तीवरील कर, उत्पन्न व खर्चावरील इतर कर, विक्रय वस्तू आणि सेवांवरील इतर कर आणि शुल्क यांचा समावेश आहे

भारत सरकारकडून प्राप्त सहाय्यक अनुदाने

वर्ष 2016-21 दरम्यान भारत सरकारकडून प्राप्त सहाय्यक अनुदानांचा तपशील तक्ता 2.10 मध्ये दर्शविला आहे.

तक्ता 2.10: भारत सरकारकडून प्राप्त सहाय्यक अनुदाने

(₹ कोटी मध्ये)

शीर्ष	2016-17	2017-18	2018-19	2019-20	2020-21
योजनेतर अनुदाने	9072.48	7157.50	8310.04	13690.19	3952.04
राज्य योजनांतर्गत योजनांसाठी अनुदाने	455.15	196.71	1886.54	1723.42	0
केंद्र योजनांतर्गत योजनांसाठी अनुदाने	1656.57	1085.81	1326.17	1369.31	0.2
केंद्रीय पुरस्कृत योजनांसाठी अनुदाने	10468.38	11894.91	13787.33	8806.56	(-)12.24
विशेष योजनांतर्गत योजनांसाठी अनुदाने	0	0	0	0	0
केंद्रीय पुरस्कृत योजनांसाठी अनुदाने (CSS)	0	0	22.04	1918.42	13733.52
वित्त आयोग अनुदाने	0	0	0	550.91	8328.00
इतर हस्तांतरणे/राज्य/विधानमंडळ असलेले केंद्रशासित प्रदेशांसाठी अनुदाने	0	1488.00	8330.00	15666.56	26731.94
एकूण	21652.58	22260.93^९	33662.12	43725.37	52733.46
मागील वर्षाच्या तुलनेत वाढीची टक्केवारी	28.13	2.81	51.22	29.89	20.60
सहाय्यक अनुदानांची महसुली जमेशी टक्केवारी	10.58	9.14	12.07	15.44	19.56

^९ ₹ 437.77 कोटी समाविष्ट आहेत, तपशील उपलब्ध नाही
स्त्रोत: संबंधित वर्षाचे वित्तीय लेखे

भारत सरकारकडून प्राप्त होणारी सहाय्यक अनुदाने 20.60 टक्क्यांनी वाढून 2019-20 मधील ₹ 43,725.37 कोटी वरून 2020-21 मध्ये ₹ 52,733.46 कोटी झाली. 2020-21 मधील वाढ ही प्रामुख्याने वस्तू व सेवा कर नुकसान भरपाई अंतर्गत जारी करण्यात आलेल्या अनुदानात ₹ 2,405.24 कोटींची लक्षणीय वाढ, केंद्र पुरस्कृत योजनेंतर्गत जारी करण्यात आलेल्या ₹ 11,815.10 कोटींची वाढ आणि वित्त आयोगाच्या अनुदानांमध्ये ₹ 7,777.09 कोटींची वाढ झाल्यामुळे झाली.

‘इतर हस्तांतरणे/राज्यांना अनुदान’ देखील ₹ 11,065.38 कोटींनी वाढले, ज्यामध्ये ₹ 8,587 कोटींच्या ‘संसाधनांमधील अंतर भरून काढण्यासाठी अनुदान’ समाविष्ट होते. 2016-17 ते 2020-21 या कालावधीत भारत सरकारकडून महसुली जमेच्या टक्केवारीनुसार एकूण अनुदान तक्ता 2.10 मध्ये दर्शविल्यानुसार 2020-21 मध्ये सर्वाधिक 19.6 टक्के होते.

वित्त आयोग अनुदाने

वित्त आयोग अनुदाने (चौदा आणि पंधरा), भारत सरकार द्वारे वास्तविक संवितरण, पंचायत राज संस्था आणि शहरी स्थानिक संस्थांद्वारे संवितरणाचा तपशील तक्ता 2.11 मध्ये दर्शविला आहे.

तक्ता 2.11: चौदाव्या वित्त आयोगाच्या शिफारशीनुसार भारत सरकारद्वारे संवितरित करण्यात आलेली सहाय्यक अनुदाने

(₹ कोटी मध्ये)

चौदाव्या वित्त आयोगाच्या शिफारशी (2015-20)				पंधराव्या वित्त आयोगाच्या शिफारशी (2020-21)			
घटक	शिफारशी	भारत सरकारद्वारे वास्तविक संवितरण	राज्य सरकारद्वारे वास्तविक संवितरण	घटक	शिफारशी	भारत सरकारद्वारे वास्तविक संवितरण	राज्य सरकारद्वारे वास्तविक संवितरण
स्थानिक संस्था							
(i) पंचायती राज संस्थाना अनुदाने	15035.68	13826.95	13826.95	पंचायती राज संस्थाना अनुदाने	5827.00	5827.00	5827.00
(अ) सामान्य मूलभूत अनुदान	13532.11	13532.11	13532.11	(अ) मूलभूत अनुदान 50 टक्के	2913.50	2913.50	2913.50
(ब) सामान्य कार्यसिद्धी अनुदान#	1503.57	294.84	294.84	(ब) बद्ध 50 टक्के	2913.50	2913.50	2913.50
(ii) शहरी स्थानिक संस्थाना अनुदाने	12412.86	10417.10	10417.10	शहरी स्थानिक संस्थाना अनुदाने	2806	2806	2806
(अ) सामान्य मूलभूत अनुदाने	9930.29	10417.10	10417.10	(अ) 50 मिलीयन अधिक शहरे	1586	1586	1586
(ब) सामान्य कार्यसिद्धी अनुदान#	2482.57	0	0	(ब) अमिलीयन अधिक शहरे	1220	1220	1220
स्थानिक संस्थांची एकूण	27448.54	24244.05	24244.05	स्थानिक संस्थांची एकूण	8633	8633	8633
राज्य आपत्ती प्रतिसाद निधी	8195.00	7415.25	19534.79*	राज्य आपत्ती प्रतिसाद निधी*	4296	3222	4296**
एकूण बेरीज	35643.54	31659.30	43778.84	एकूण बेरीज	12929	11855	12929
* एकूण अनुदानाच्या 25 टक्के (₹ 4,883.37 कोटी) राज्याचा हिस्सा समाविष्ट							
** एकूण अनुदानाच्या 25 टक्के (₹ 1,074 कोटी) राज्याचा हिस्सा समाविष्ट							
# चौदाव्या वित्त आयोग अहवालाच्या परिशिष्ट 9.1 मध्ये दिल्याप्रमाणे 2016-20 या कालावधीसंबंधी							
स्त्रोत: चौदावा वित्त आयोग अहवाल आणि संबंधित वर्षाचे वित्तीय लेखे							

चौदावा वित्त आयोग

वर्ष 2015-16 ते 2019-20 दरम्यान राज्य शासनाला शहरी स्थानिक संस्थांकरिता ₹9,930.29 कोटींच्या शिफारशींच्या तुलनेत ₹10,417.10 कोटी मूलभूत अनुदान प्राप्त झाले आणि पंचायत राज संस्थांच्या मूलभूत अनुदानाच्या स्वरूपात शिफारस केलेली संपूर्ण रक्कम ₹13,532.11 कोटी प्राप्त झाली.

चौदाव्या वित्त आयोगाच्या शिफारशीनुसार पंचायत राज संस्थांना कार्यसिद्धी अनुदान अनिवार्य अटींच्या पूर्ततेनंतरच प्राप्त होईल जसे (i) प्राप्ती आणि खर्चाच्या आकडेवारीच्या माहितीसह लेखापरीक्षण केलेल्या विश्वसनीय लेख्यांचे सादरीकरण आणि (ii) स्थानिक संस्थांद्वारे महसुलाच्या स्वतःच्या स्त्रोतांमध्ये सुधारणा. शहरी स्थानिक संस्थांच्या बाबतीत वरील दोन अटीं व्यतिरिक्त शहरी स्थानिक संस्थांनी

प्राप्तीच्या कालावधीसाठी दरवर्षी मूलभूत शहरी सेवांशी संबंधित सेवा स्तरावरील मापदंड प्रकाशित करणे आणि ते सार्वजनिक करणे आवश्यक आहे.

असे दिसून आले की अनिवार्य अटीची पूर्तता न केल्यामुळे, स्थानिक स्वराज्य संस्थांसाठी भारत सरकारद्वारे चौदाव्या वित्त आयोगाने शिफारस केलेल्या ₹ 1,503.57 कोटींच्या तुलनेत केवळ ₹ 294.84 कोटींचे सामान्य कार्यप्रदर्शन अनुदान (performance grant) संवितरीत करण्यात आले. त्याचप्रमाणे, चौदाव्या वित्त आयोगाने 2016-20 या वर्षासाठी शहरी स्थानिक संस्थांना ₹ 2,482.57 कोटी सामान्य कार्यप्रदर्शन अनुदानाची शिफारस केली. तथापि, कोणत्याही वर्षासाठी भारत सरकारने कार्यप्रदर्शन अनुदान संवितरीत केले नाही. संबंधित विभागांनी या अनुदानांसोबत जोडलेल्या अटीचे पालन केले नाही, ज्यामुळे अनुदानांचे नुकसान झाले.

पंधरावा वित्त आयोग

पंधराव्या वित्त आयोगाने ग्रामीण स्थानिक स्वराज्य संस्थांसाठी आणि पाचव्या आणि सहाव्या अनुसूची क्षेत्रासाठी 50:50 च्या प्रमाणात मूलभूत आणि बद्ध अनुदान म्हणून अनुदानाची शिफारस केली. मूलभूत अनुदाने अबद्ध आहेत आणि वेतन किंवा इतर आस्थापना खर्च वगळता स्थानिक स्वराज्य संस्थांकडून स्थान विशिष्ट वाटलेल्या गरजांसाठी वापरली जाऊ शकतात. दुसरीकडे, बद्ध अनुदाने (अ) स्वच्छता आणि उघड्यावर शौचमुक्त स्थितीची देखभाल आणि (ब) पिण्याच्या पाण्याचा पुरवठा, पावसाच्या पाण्याची साठवण आणि पाण्याचा पुनर्वापर यांसाठी वापरली जाऊ शकतात.

शहरी स्थानिक संस्था दोन श्रेणींमध्ये विभागल्या गेल्या आहेत: (अ) पन्नास दशलक्ष अधिक शहरी समूह/शहरे आणि (ब) इतर सर्व शहरे आणि नगर ज्यांची लोकसंख्या दहा लाखांपेक्षा कमी आहे.

दशलक्ष-अधिक शहरांसाठी आयोगाने शिफारस केली आहे की 2020-21 मध्ये ही रक्कम केवळ पाणी आणि घनकचरा व्यवस्थापन सुधारण्यासाठी आणि शहरी स्थानिक स्वराज्य संस्थांद्वारे स्टार रेटिंग प्राप्त करण्यासाठी खर्चित केली जावी.

दशलक्ष-अधिक शहरांव्यतिरिक्त इतर शहरी स्थानिक स्वराज्य संस्थांसाठी, दोन समान भागांमध्ये वाटप करण्यात आले, 50 टक्के मूलभूत अनुदान आणि 50 टक्के अनुदान (अ) पिण्याचे पाणी (पावसाच्या पाण्याची साठवण आणि पुनर्वापर) आणि (ब) घनकचरा व्यवस्थापन. यावरून असे लक्षात आले की ग्रामीण आणि शहरी स्थानिक स्वराज्य संस्थांसाठी शिफारस केलेल्या अनुदानाची संपूर्ण रक्कम भारत सरकारद्वारे आणि त्यानंतर राज्य सरकारद्वारे 2020-21 मध्ये स्थानिक स्वराज्य संस्थांना दिली.

2.3.3 भांडवली जमा

भांडवली जमांमध्ये संकीर्ण भांडवली जमा जसे की निर्गुतवणुकीवरील उत्पन्न, कर्जे आणि अग्रिमे यांची वसुली, अंतर्गत स्त्रोताकडून ऋण प्राप्ती (खुल्या बाजारातील कर्जे, वित्तीय संस्था/वाणिज्यिक बँकाकडून उधारी) आणि केंद्र शासनाकडून मिळालेली कर्जे आणि अग्रिमे अंतर्भूत असतात. लोक ऋण अधिक इतर भांडवली खर्च सोडल्यानंतर शिल्लक राहिलेली निव्वळ लोक ऋण जमा म्हणजे राज्याची निव्वळ भांडवली जमा.

भांडवली जमेतील वाढीचा कल आणि त्याचे घटक तक्ता 2.12 मध्ये दर्शविले आहेत.

तक्ता 2.12: भांडवली जमेच्या वाढीचा कल आणि त्याचे घटक

(₹ कोटी मध्ये)

राज्याच्या जमेचे स्त्रोत	2016-17	2017-18	2018-19	2019-20	2020-21
भांडवली जमा	38195.18	34071.34	2513.01	34142.43	62541.72
संकीर्ण भांडवली जमा	0	0	0	0	0
कर्जे आणि अग्रिमांची वसुली	1745.58	1778.01	1604.29	1614.87	1612.35
निव्वळ लोक ऋण जमा	36449.60	32293.33	908.72	32527.56	60929.37
अंतर्गत कर्जे	36792.33	33074.10	1496.07	32610.31	46903.98
वृद्धी दर	30.22	(-)10.11	(-)95.48	2079.73	43.83
भारत सरकारकडून कर्जे आणि अग्रिमे	(-)342.73	(-)780.77	(-)587.35	(-)82.75	14025.39
वृद्धी दर	6.88	127.81	(-) 24.77	(-)85.91	17049.11
ऋण भांडवली जमांचा वृद्धी दर	30.49	(-)11.4	(-)97.19	3479.49	87.32
ऋणोत्तर भांडवली जमांचा वृद्धी दर	97.91	1.86	(-)9.77	0.66	(-)0.16
स्थूल राज्य उत्पन्नाचा वृद्धी दर	11.80	7.03	9.64	9.26	(-)5.57
भांडवली जमांचा वृद्धी दर (टक्क्यात)	32.55	(-)10.8	(-)92.62	1258.63	83.18
स्त्रोत: संबंधित वर्षांचे वित्तीय लेखे					

वर्ष 2020-21 मध्ये राज्याचे निव्वळ भांडवली जमा (निव्वळ लोक ऋण आणि ऋणोत्तर जमा) 83.18 टक्क्यांनी वाढली. वर्ष 2020-21 दरम्यान भांडवली जमांमधील निव्वळ लोक ऋण जमांचा हिस्सा 97.42 टक्के होता.

तक्ता 2.12 वरून दिसून आल्याप्रमाणे 2016-17, 2017-18 आणि 2019-20 मध्ये निव्वळ लोक ऋण जमा ₹32,293 कोटी आणि ₹36,450 कोटी दरम्यान होती. 2018-19 मध्ये निव्वळ ऋण जमा खूप कमी म्हणजे ₹908.72 कोटी इतकी होती कारण बाजारातील कर्जे कमी झाली आणि तुलनेत जास्त कर्ज परतफेड झाली. 2020-21 मध्ये ऋण जमामध्ये लक्षणीय वाढ झाल्यामुळे निव्वळ ऋण खूप जास्त, म्हणजे ₹60,929.37 कोटी इतके होते. भारत सरकारकडून मिळालेल्या ₹14,025.39 कोटींच्या निव्वळ कर्जे आणि अग्रिमांमध्ये वस्तू व सेवा कर नुकसान भरपाईची ₹11,977 कोटींची रक्कम समाविष्ट आहे, जी सामान्यतः महसुली जमा म्हणून प्राप्त

होते, परंतु 2020-21 या वर्षात वस्तू व सेवा कर नुकसान भरपाई निधीमधील अपर्याप्त शिलकीमुळे राज्याला ऋण जमा अंतर्गत बँक-टू-बँक कर्ज म्हणून प्राप्त झाले, ज्यासाठी राज्याला कोणतेही परतफेड दायित्व नसेल. ऋण-स्थिरता विश्लेषण परिच्छेद 2.7 मध्ये दिले आहे.

2.3.4 साधनसंपत्तीला चालना देण्याची राज्याची कार्यक्षमता

साधनसंपत्तीला चालना देण्याची राज्याची कार्यक्षमता ही स्वतःचा कर आणि करेतर जमांचा समावेश असलेल्या राज्याच्या स्वतःच्या साधनसंपत्तीच्या अनुषंगाने निर्धारित केली जाते. पंधरावा वित्त आयोग आणि अर्थसंकल्पीय अंदाज (2020-21) यामधील निर्धारणेच्या प्रक्षेपणाच्या तुलनेत राज्याचा वर्ष 2020-21 चा स्वतःचा प्रत्यक्ष कर आणि करेतर जमा तक्ता 2.13 मध्ये दिले आहे.

तक्ता 2.13: 2020-21 च्या प्रक्षेपणांच्या तुलनेत कर आणि करेतर जमा

(₹ कोटी मध्ये)

	पंधराव्या वित्त आयोगाने केलेली प्रक्षेपणे	अर्थसंकल्पीय अंदाज	प्रत्यक्ष	प्रत्यक्षाच्या तुलनेत टक्केवारीत तफावत	
				अर्थसंकल्पीय अंदाज	पंधराव्या वित्त आयोगाने केलेली प्रक्षेपणे
कर महसूल	253587	225071.21	164254.98	(-)27.02	(-)35.23
करेतर महसूल	21391	20506.16	15975.46	(-)22.09	(-)25.32

स्त्रोत: वित्तीय लेखे, पंधरावा वित्त आयोग अहवाल, अर्थसंकल्पीय दस्तावेज

पंधराव्या वित्त आयोग अहवालाद्वारे तयार केलेले निर्धारण आणि अर्थसंकल्पीय अंदाज यांच्या तुलनेवरून राज्यात संसाधने एकत्रित करण्यात मोठ्या प्रमाणात कमतरता होती, जी प्रामुख्याने कोविड-19 महामारीच्या परिस्थितीमुळे मर्यादित आर्थिक क्रियाकलापांमुळे होती.

2.4 संसाधनाचा वापर

राज्य शासनास राजकोषीय जबाबदाऱ्यांच्या नियमांच्या चौकटीत खर्च करण्याची जबाबदारी सोपविण्यात आली आहे परंतु त्याच वेळी चालू असलेल्या राजकोषीय सुधारणा व राज्याची एकत्रीकरण प्रक्रिया या प्रमुख पायाभूत सुविधा आणि सामाजिक क्षेत्रासाठी करावयाच्या खर्चात बचत करून केल्या जात नसल्याचे सुनिश्चित करावे. उप-परिच्छेदांसह हे परिच्छेद राज्यातील खर्चाचे विश्लेषण दर्शविते.

2.4.1 वृद्धी आणि खर्चाची रचना

भांडवली खर्च: प्रकल्पाच्या पहिल्या बांधकामासाठी लागणारे सर्व शुल्क तसेच सेवेसाठी खुले करण्यापूर्वीच्या मधल्या काळात रखरखावासाठी लागणारे शुल्क तसेच सक्षम अधिकाऱ्यांद्वारे तयार करण्यात आलेल्या नियमांतर्गत मंजूर करण्यात आलेले

अतिरिक्त काम आणि सुधारणासाठीचे शुल्क इत्यादि भांडवली खर्च म्हणून वर्गीकृत करण्यात येतात.

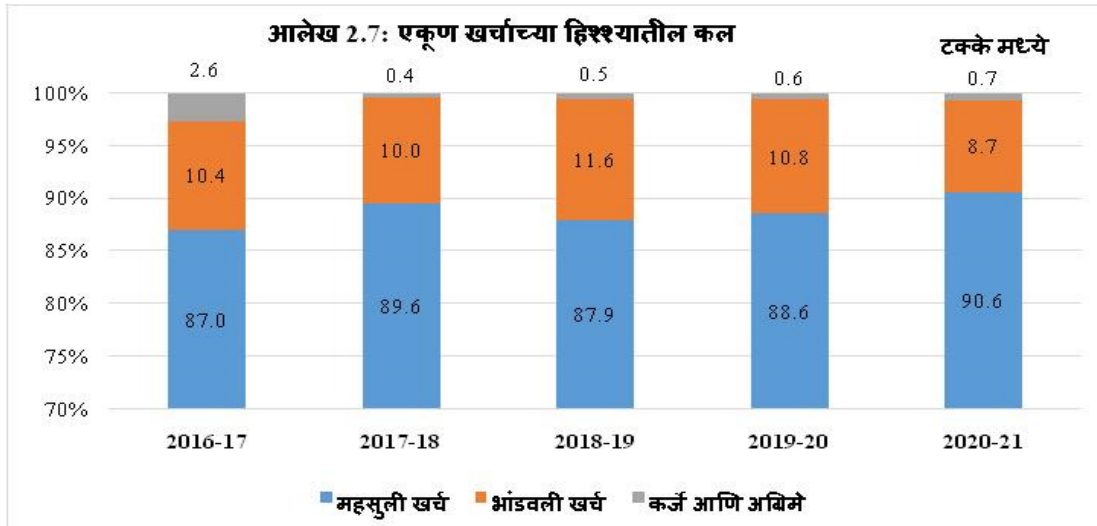
महसुली खर्च: मालमत्ता सुस्थितीत ठेवण्यासाठी आवश्यक असलेले रखरखाव, दुरुस्ती, देखभाल व कामकाजाच्या खर्चावरील शुल्क, तसेच दिवसागणिक संस्था सुरळितपणे सुरू ठेवण्यासाठी आस्थापना आणि प्रशासकीय खर्चासह इतर सर्व खर्च महसूल खर्च म्हणून वर्गीकृत केले जातील.

मागील पाच वर्षातील (2016-21) एकूण खर्चाचे घटक तक्ता 2.14 आणि आलेख 2.7 मध्ये दर्शविले आहेत.

तक्ता 2.14: एकूण खर्च आणि त्याचे घटक

(₹ कोटी मध्ये)

मापदंड	2016-17	2017-18	2018-19	2019-20	2020-21
एकूण खर्च	245055	269392	303616	338691	342638
महसुली खर्च	213229	241571	267022	300305	310610
भांडवली खर्च	25549	26842	35049	36416	29687
कर्जे आणि अग्रिमे	6277	979	1545	1970	2342
स्थूल राज्य उत्पन्नाची टक्केवारी म्हणून					
एकूण खर्च/स्थूल राज्य उत्पन्न	11.15	11.45	11.77	12.02	12.87
महसुली खर्च/स्थूल राज्य उत्पन्न	9.70	10.27	10.35	10.65	11.67
भांडवली खर्च/स्थूल राज्य उत्पन्न	1.16	1.14	1.36	1.29	1.12
कर्जे आणि अग्रिम/स्थूल राज्य उत्पन्न	0.29	0.04	0.06	0.07	0.09
स्रोत: संबंधित वर्षाचे वित्तीय लेखे					

(स्रोत: संबंधित वर्षाचे वित्तीय लेखे)

वरून हे स्पष्ट होते की वर्ष 2016-17 मधील ₹ 2,45,055.21 कोटी एकूण खर्चात लक्षणीय वाढ होऊन 2020-21 मध्ये ₹ 3,42,638.31 कोटी झाले. स्थूल राज्य उत्पन्नाची टक्केवारी म्हणून एकूण खर्चात वर्ष 2016-17 मधील 11.15 टक्क्यांवरून 2020-21 मध्ये 12.87 टक्के इतकी वाढ झाली.

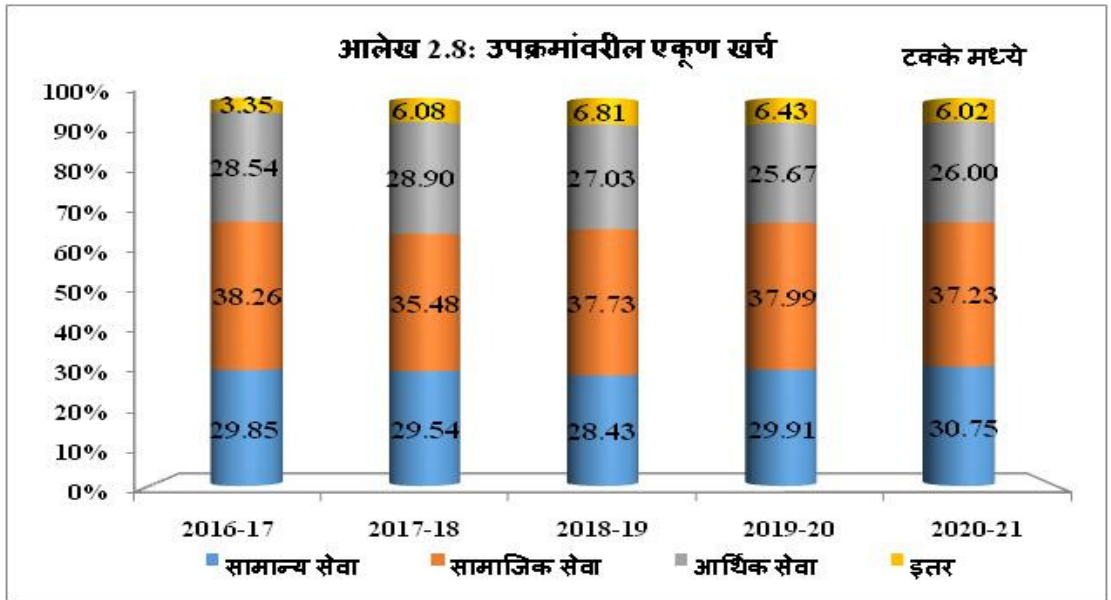
क्रियाकलापांच्या बाबतीत, एकूण खर्चाचे विभाजन हे व्याज प्रदानासहित सर्वसाधारण सेवा, सामाजिक व आर्थिक सेवा यावरील खर्च, सहाय्यक अनुदाने आणि कर्जे व अग्रिमे असे करता येईल. एकूण खर्चातील या घटकांचा सापेक्ष हिस्सा तक्ता 2.15 व आलेख 2.8 मध्ये दर्शविला आहे.

तक्ता 2.15: खर्चाच्या विविध क्षेत्रांचा सापेक्ष हिस्सा

(टक्क्यांमध्ये)

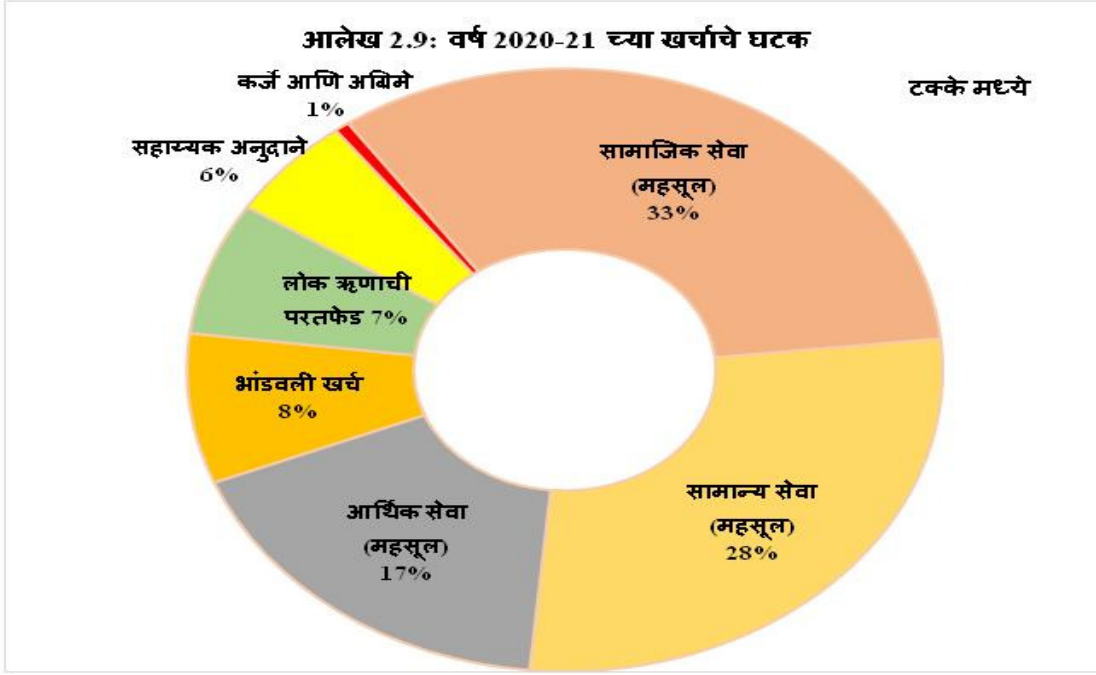
मापदंड	2016-17	2017-18	2018-19	2019-20	2020-21
सामान्य सेवा	29.85	29.54	28.43	29.91	30.75
सामाजिक सेवा	38.26	35.48	37.33	37.99	37.23
आर्थिक सेवा	28.54	28.90	27.03	25.67	26.00
इतर (स्थानिक संस्थांना दिलेली अनुदाने आणि सरकारी कर्मचाऱ्यांना दिलेली कर्जे व अग्रिमे)	3.35	6.08	6.81	6.43	6.02

स्त्रोत: संबंधित वर्षाचे वित्तीय लेखे

(स्त्रोत: संबंधित वर्षाचे वित्तीय लेखे)

या घटकांचा सापेक्ष हिस्सा 2016-17 ते 2020-21 या कालावधीत किरकोळ आंतरवर्षीय फरकांसह स्थिरता प्रदर्शित करतो. 2020-21 मधील खर्चाची रचना आलेख 2.9 मध्ये दर्शविली आहे.

(स्त्रोत: वित्तीय लेखे 2020-21)

2.4.2 महसुली खर्च

सेवांचा विद्यमान स्तर कायम राखण्यासाठी व मागील दायित्वाच्या प्रदानाकरिता महसुली खर्च करण्यात येतो. महसुली खर्चामध्ये वेतन आणि मजूरी, व्याज देयके, निवृत्तीवेतन, भांडवली कामांचे कार्यचालन आणि देखभाल यावरील खर्च, स्थानिक स्वराज्य संस्था, सहकारी, गैर सरकारी संस्था (NGO's) आणि इतरांना सबसिडी आणि हस्तांतरणे यांचा समावेश होतो.

प्रशासकीय सेवा, सामाजिक सेवा आणि आर्थिक सेवा यांसारख्या विविध कार्यात्मक श्रेणींमध्ये देखील खर्चाचे वर्गीकरण केले जाऊ शकते. सामाजिक आणि आर्थिक सेवांवरील खर्च, भौतिक पायाभूत सुविधा निर्माण करण्यासाठी आणि मानव संसाधन विकासासाठी केला जातो आणि, म्हणून उत्पादक मानला जातो, तर सामान्य प्रशासन आणि ऋण सेवांवरील खर्च अनुत्पादक मानला जातो.

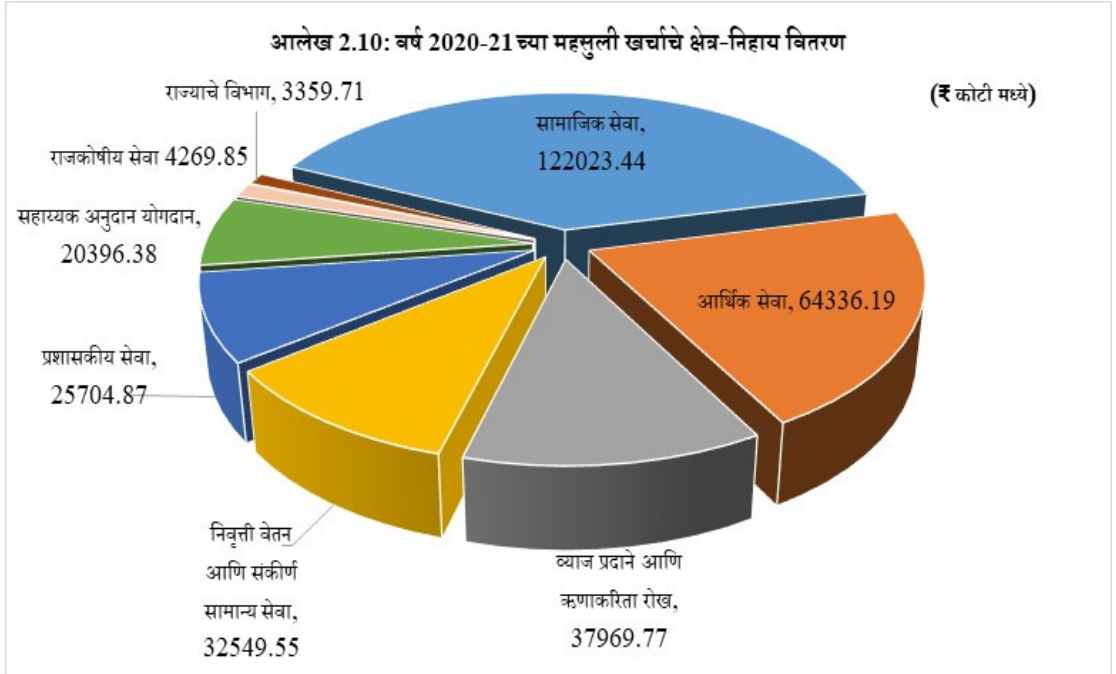
एकूण महसुली खर्च, त्याचा वाढीचा दर, त्याचे एकूण खर्चाशी गुणोत्तर आणि स्थूल राज्य उत्पन्न आणि महसुली जमा यांच्या तुलनेत प्लावकता हे तक्ता 2.16 मध्ये दर्शविले आहे आणि 2020-21 शी संबंधित महसुली खर्चाचे क्षेत्रीय वितरण आलेख 2.10 मध्ये दिले आहे.

तक्ता 2.16: महसुली खर्च - मुलभूत मापदंड

(₹ कोटी मध्ये)

मापदंड	2016-17	2017-18	2018-19	2019-20	2020-21
एकूण खर्च	245055.21	269392.54	303615.89	338690.64	342638.31
महसुली खर्च	213228.73	241571.07	267021.67	300305.21	310609.76
महसुली खर्चातील वृद्धी दर (टक्के)	12.01	13.29	10.54	12.46	3.43
एकूण खर्चाच्या टक्केवारीत महसुली खर्च	87.01	89.67	87.95	88.67	90.65
महसुली खर्च/स्थूल राज्य उत्पन्न (टक्के)	9.70	10.27	10.35	10.65	11.67
महसुली जमेच्या टक्केवारीत महसुली खर्च	104.17	99.15	95.71	106.04	115.27

स्त्रोत: संबंधित वर्षाचे वित्तीय लेखे

(स्त्रोत: वित्तीय लेखे 2020-21)

एकूण खर्चामध्ये महसुली खर्चाचा प्रमुख वाटा होता. 2020-21 दरम्यान एकूण खर्चाच्या 90.65 टक्के महसुली खर्च होता. तथापि, 2020-21 मध्ये महसुली खर्चाच्या वाढीचा दर 3.4 टक्के इतका कमी होता. कोविड-19 महामारी आणि त्यानंतरच्या लॉकडाउनमुळे महसूल संकलनात कमतरता आली. कर संकलनातील कमतरता भरून काढण्याकरिता राज्य सरकारने महसूल आणि भांडवली खर्च या दोन्हीवर मोठ्या प्रमाणात कपात केली.

2.4.2.1 महसुली खर्चातील प्रमुख बदल

चालू वर्षात आणि मागील वर्षी राज्याच्या महसुली खर्चाशी संबंधित विविध लेखाशीर्षांच्या अंतर्गत लक्षणीय फेरबदलांचा तपशील तक्ता 2.17 मध्ये दिला आहे.

तक्ता 2.17: वर्ष 2019-20 च्या तुलनेत 2020-21 दरम्यान महसुली खर्चातील बदल

(₹ कोटी मध्ये)

लेख्यांचे मुख्य शीर्ष	2019-20	2020-21	आधिक्य(+)/घट(-)
2435-इतर कृषी कार्यक्रम	4940.55	17153.78	12213.23
2071-निवृत्ती वेतन आणि इतर सेवानिवृत्ती लाभ	27741.23	32266.91	4525.67
2049-व्याजाची प्रदाने	33560.73	36969.77	3409.04
2210-वैद्यकीय आणि सार्वजनिक आरोग्य	12454.97	15113.87	2658.90
2505-ग्रामीण रोजगार	1325.18	3010.63	1685.45
2235-सामाजिक सुरक्षा आणि कल्याण	4877.23	6180.70	1303.47
2225-अनुसूचित जाती, अनुसूचित जमाती, इतर मागास वर्गीय आणि अल्पसंख्याकांचे कल्याण	13655.00	10738.95	(-)2916.06
2048-कर्ज कमी करणे किंवा टाळण्यासाठी विनियोजन	4000.00	1000.00	(-)3000.00
स्त्रोत: संबंधित वर्षाचे वित्तीय लेखे			

वर्ष 2020-21 मध्ये महात्मा ज्योतिराव फुले शेतकरी कर्जमाफी योजने वरील खर्चात वाढ झाल्यामुळे 'इतर कृषी कार्यक्रमांमध्ये' लक्षणीय वाढ झाली.

2.4.2.2 वचनबद्ध खर्च

राज्य शासनाच्या महसुली लेख्यावरील वचनबद्ध खर्चात मुख्यत्वे व्याज प्रदाने, वेतन व मजुरी आणि निवृत्ती वेतने यावरील खर्च यांचा समावेश असतो. सर्वप्रथम ते शासकीय साधनसंपत्तीवर आकारले जातात. वचनबद्ध खर्चावरील चढता कल शासनाला विकास क्षेत्रासाठी कमी लवचिकता देतो.

तक्ता 2.18 मध्ये वर्ष 2016-21 दरम्यान वचनबद्ध खर्चाच्या घटकांचा कल आणि महसुली जमा आणि महसुली खर्चाच्या वचनबद्ध खर्चाची टक्केवारी दर्शविली आहे.

आलेख 2.11 एकूण महसुली खर्चामध्ये वचनबद्ध खर्चाचा हिस्सा दर्शवितो.

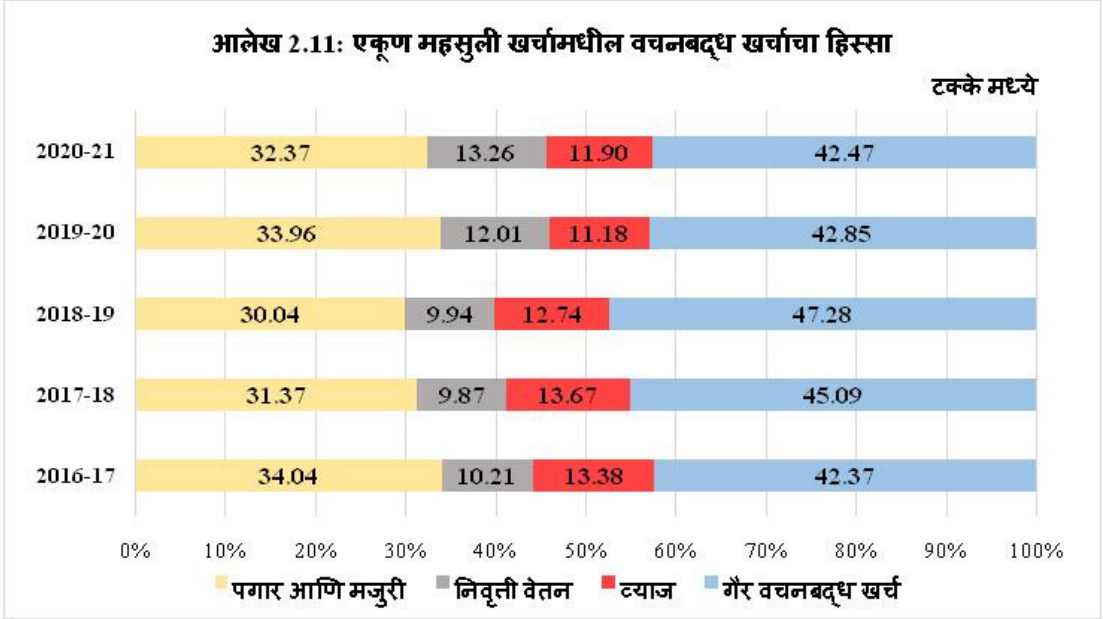
तक्ता 2.18: वचनबद्ध खर्चाचे घटक

(₹ कोटी मध्ये)

वचनबद्ध खर्चाचे घटक	2016-17	2017-18	2018-19	2019-20	2020-21
वेतन व मजुरी*	72582.95	75783.87	80221.59	101981.24	100529.17
निवृत्ती वेतनावरील खर्च	21760.26	23853.33	26544.73	36077.52	41194.31
व्याज प्रदाने	28531.92	33018.43	34021.25	33560.73	36969.77
एकूण	122875.13	132655.63	140787.57	171619.49	178693.25
महसुली जमेची टक्केवारी म्हणून					
वेतन व मजुरी*	35.46	31.10	28.75	36.01	37.31
निवृत्ती वेतनावरील खर्च	10.63	9.79	9.51	12.74	15.29
व्याज प्रदाने	13.94	13.55	12.19	11.85	13.72
एकूण	60.03	54.44	50.45	60.60	66.32

वचनबद्ध खर्चाचे घटक	2016-17	2017-18	2018-19	2019-20	2020-21
महसुली खर्चाची टक्केवारी म्हणून					
वेतन व मजुरी*	34.04	31.37	30.04	33.96	32.37
निवृत्ती वेतनावरील खर्च	10.21	9.87	9.94	12.01	13.26
व्याज प्रदाने	13.38	13.67	12.74	11.18	11.90
एकूण	57.63	54.91	52.72	57.15	57.53

*यामध्ये सहाय्यक अनुदानातून प्रदान करण्यात आलेल्या वेतनाचा समावेश आहे
स्त्रोत: संबंधित वर्षाचे वित्तीय लेखे

(स्त्रोत: संबंधित वर्षाचे वित्तीय लेखे)

वर्ष 2016-21 या संपूर्ण कालावधी दरम्यान वचनबद्ध खर्च राज्याचा एकूण महसुली खर्चाच्या 50 टक्क्यांपेक्षा अधिक हिस्सा गठित करतो.

वेतन व मजुरी

पाच वर्षांच्या कालावधीतील (2016-21) वेतन व मजुरीवरील खर्च वर्ष 2016-17 मधील ₹72,582.95 कोटी वरून ₹27,946.22 कोटी (38.50 टक्के) नी वाढून 2020-21 मध्ये ₹1,00,529.17 कोटी इतका झाला. मागील वर्षाच्या तुलनेत चालू वर्षात त्यांच्या महसूल खर्चातील हिश्यामध्ये थोडी घट झाली आणि 2020-21 दरम्यान महसुली खर्च 32.37 टक्के लेखांकित झाला.

व्याज प्रदान

वर्ष 2020-21 दरम्यान मागील वर्षाच्या तुलनेत व्याज प्रदानात ₹3,409.04 कोटी (10.16 टक्के) इतकी वाढ झाली. चालू वर्षात अंतर्गत ऋण (₹30,772.55 कोटी), लघु बचती, भविष्य निर्वाह निधी इत्यादि (₹3,388.84 कोटी), केंद्र सरकारकडून कर्जे आणि अग्रिमे (₹347.36 कोटी) ठेवी आणि अग्रिमे (₹2,378.67 कोटी) आणि राखीव निधी (₹7.13 कोटी) इत्यादींवर व्याज प्रदान करण्यात आले.

निवृत्ती वेतन प्रदान

नोव्हेंबर 2005 पूर्वी राज्य शासन सेवेत नियुक्त झालेल्या कर्मचाऱ्यांचे निवृत्ती वेतन आणि इतर सेवा निवृत्ती लाभ यावर या वर्षात ₹ 41,194.31 कोटी (महसुली खर्चाच्या 13.26 टक्के) खर्च झाला. मागील वर्षाच्या तुलनेत खर्चामध्ये ₹ 5,116.79 कोटी इतकी वाढ झाली. नोव्हेंबर 2005 रोजी व त्यानंतर राज्य शासन सेवेत रुजू झालेले कर्मचारी 'राष्ट्रीय निवृत्ती वेतन योजना' (NPS) जी परिभाषित अंशदायी निवृत्ती वेतन योजना आहे, साठी पात्र आहेत.

2.4.2.3 राष्ट्रीय निवृत्ती वेतन योजनेमधील अस्पष्ट दायित्व

शासनाने नोव्हेंबर 2005 रोजी किंवा त्यानंतर राज्य शासन सेवेत रुजू होणाऱ्या सर्व नविन प्रवेशितांसाठी 'राष्ट्रीय निवृत्ती वेतन योजना' (NPS) लागू केली. त्यांचे योगदान सुरुवातीला लोक लेखा (मुख्य शीर्ष '8342-117-परिभाषित अंशदायी निवृत्ती वेतन योजना') मध्ये स्थानांतरित करण्यात आले. कर्मचारी आणि नियोक्ता या दोघांचेही अंशदान राष्ट्रीय निवृत्ती वेतन योजनेच्या मार्गदर्शक सूचनांनुसार पुढील गुंतवणूकीसाठी नियुक्त अधिकाऱ्यांकडे म्हणजे नॅशनल सिक्युरिटीज डिपॉझिटरी लिमिटेड (NSDL)/ विश्वस्त बँकेकडे ठेवण्यात यावे ही राज्य शासनाची जबाबदारी आहे. निधी नॅशनल सिक्युरिटीज डिपॉझिटरी लिमिटेड कडे हस्तांतरित करण्यापूर्वी तो सुरक्षित ठेवण्यासाठी राज्य शासनाद्वारे बँकेमध्ये चालू खाते उघडण्यात येते.

नोव्हेंबर 2005 रोजी व त्यानंतर भरती केलेल्या राज्य शासन, जिल्हा परिषद, अधिकृत व अनुदानित शिक्षण संस्था, कृषी/अकृषक विद्यापीठे आणि संलग्न अशासकीय महाविद्यालये, जलसंपदा विभागांतर्गत महामंडळे यामध्ये नियुक्त झालेल्या कर्मचाऱ्यांसाठीही राज्य शासनाने केंद्र शासनाची नविन निवृत्ती वेतन योजना, ऑगस्ट 2014 मध्ये लागू केली. योजनेच्या संदर्भात, कर्मचारी त्याच्या/तिच्या मूळ वेतन आणि महागाई भत्त्याच्या 10 टक्के योगदान देतात आणि मूळ वेतन आणि महागाई भत्त्याच्या 14 टक्के योगदान राज्य सरकार द्वारे दिले जाते. वित्त मंत्रालयाच्या 31 जानेवारी 2019 च्या अधिसूचनेनुसार 01.04.2019 पासून कर्मचाऱ्यांच्या योगदानाचा दर 14 टक्क्यांपर्यंत वाढवण्यात आला आहे. संपूर्ण निधी नॅशनल सिक्युरिटीज डिपॉझिटरी लिमिटेड/विश्वस्त बँकामार्फत नियुक्त व्यवस्थापकाकडे हस्तांतरित केला जाईल.

वर्ष 2020-21 दरम्यान लोक लेख्यातील शासकीय कर्मचाऱ्यांसाठी निवृत्ती वेतन योजनेसाठी तयार केलेल्या निधीत महाराष्ट्र शासनाने ₹ 5,333.49 कोटी जमा केले ज्यामध्ये कर्मचाऱ्यांचे अंशदान ₹ 2,462.94 कोटी होते (स्तर-I: ₹ 2,181.14 कोटी आणि स्तर-II: ₹ 281.80 कोटी) आणि सरकारचे अंशदान ₹ 2,870.55 कोटी होते, ज्यांचे अंतिम हस्तांतरण विहित निधी व्यवस्थापकास करणे बाकी आहे. योजनेनुसार, ₹ 2,181.14 कोटींच्या (स्तर-1) कर्मचाऱ्यांच्या योगदानाच्या तुलनेत राज्य सरकारला

₹ 3,053.60 कोटींचे योगदान द्यावे लागले. त्याऐवजी, राज्य सरकारने केवळ ₹ 2,870.55 कोटींचे योगदान दिले, परिणामी ₹ 183.05 कोटींचे कमी हस्तांतरण झाले.

राज्य सरकारने नॅशनल सिक्युरिटीज डिपॉझिटरी लिमिटेड कडे ₹ 3,236.89 कोटी हस्तांतरित केले होते. 31 मार्च 2021 पर्यन्त, ₹ 10,642.26 कोटीची संचयी शिल्लक रक्कम नॅशनल सिक्युरिटीज डिपॉझिटरी लिमिटेड कडे अद्याप हस्तांतरित करणे बाकी होते. जमा न झालेल्या, न जुळलेल्या आणि हस्तांतरित न केलेल्या रकमा, जमा झालेल्या व्याजासह, या योजने अंतर्गत सरकारच्या थकबाकीचे प्रतिनिधित्व करतात.

2.4.2.4 सबसिडी

कल्याणकारी राज्यात समाजातील वंचित घटकांना अनुदान दिले जाते. वर्ष 2016-17 ते 2020-21 या कालावधीत राज्य शासनाने दिलेली सबसिडी तक्ता 2.19 मध्ये दर्शविली आहे.

तक्ता 2.19: वर्ष 2016-21 दरम्यान सबसिडीवरील खर्च

	2016-17	2017-18	2018-19	2019-20	2020-21
सबसिडी(₹ कोटी मध्ये)	20984.19	33894.42	27397.78	28385.98	40861.58
महसुली जमेच्या टक्केवारीत सबसिडी	10.25	13.91	9.82	10.02	15.16
महसुली खर्चाच्या टक्केवारीत सबसिडी	9.84	14.03	10.26	9.45	13.16
स्त्रोत: संबंधित वर्षांचे वित्तीय लेखे					

तक्ता 2.19 निदर्शित करतो की सबसिडीवरील 2019-20 मधील ₹ 28,385.98 कोटी खर्चात 43.95 टक्क्यांनी वाढ होऊन वर्ष 2020-21 मध्ये ती ₹ 40,861.58 कोटी झाली. चालू वर्षात महसुली खर्चातील सबसिडीचे प्रमाण जवळपास 13 टक्के आणि महसुली जमेतील सबसिडीचे प्रमाण 15 टक्के होते.

वर्ष 2020-21 दरम्यान सबसिडी प्राप्त झालेल्या मुख्य योजनांमध्ये हे समाविष्ट आहेत.

- महात्मा ज्योतिराव फुले शेतकरी कर्ज माफी योजना (₹ 17,080 कोटी). 2019-20 दरम्यान या योजने अंतर्गत सबसिडीची रक्कम ₹ 3,000 कोटी होती.
- कृषी पंप ग्राहकांना ऊर्जा दरात सवलत (₹ 6,885.97 कोटी).
- महाराष्ट्र राज्य रस्ते वाहतूक महामंडळाला झालेल्या नुकसानावर सबसिडी (₹ 2,320 कोटी).
- 'परवानाधारक पॅकेज योजना' या योजनेंतर्गत कमी विकसित क्षेत्रात उद्योग विखुरण्यासाठी प्रोत्साहित करण्यास देण्यात आलेल्या आर्थिक सहाय्यासाठी (व्याज माफी, मूल्यवर्धित करामध्ये सूट, वीज शुल्कात सूट, मुद्रांक शुल्कात माफी इत्यादि) ₹ 2,250 कोटीची सबसिडी
- 'प्रधानमंत्री पीक विमा योजना (₹ 1,745.67 कोटी).

2.4.2.5 राज्य शासनाद्वारे स्थानिक संस्था आणि इतर संस्थांना आर्थिक सहाय्य

राज्य शासनाद्वारे स्थानिक संस्था आणि इतर संस्थांना अनुदाने आणि कर्जाच्या माध्यमातून वित्तीय सहाय्य पुरविण्यात येते. मागील वर्षाच्या तुलनेत वर्ष 2020-21 दरम्यान स्थानिक संस्था आणि इतर संस्थांना अनुदाने आणि कर्जाच्या स्वरूपात पुरविण्यात आलेल्या सहाय्याचे परिमाण तक्ता 2.20 मध्ये दर्शविली आहे.

तक्ता 2.20: स्थानिक संस्था इत्यादिंना वित्तीय सहाय्य

(₹ कोटी मध्ये)

संस्था	2016-17	2017-18	2018-19	2019-20	2020-21
(अ) स्थानिक संस्था					
महानगरपालिका आणि नगरपालिका	13850.36	23192.36	28958.48	30802.66	30101.99
पंचायती राज संस्था	18627.71	22112.62	21123.91	26620.62	28724.25
एकूण (अ)	32477.07	45304.98	50082.39	57423.28	58826.24
(ब) इतर					
शैक्षणिक संस्था (अनुदानित शाळा, अनुदानित महाविद्यालये, विद्यापीठ इत्यादि)	29037.49	29175.01	31428.21	36674.10	35899.78
विकास प्राधिकारी	806.56	1692.38	1027.43	584.31	2303.49
रूग्णालये आणि इतर सेवाभावी संस्था	5037.64	5694.04	5707.03	5364.44	7345.86
इतर संस्था	29479.79	19777.88	34317.45	34158.76	29405.9
एकूण (ब)	64361.48	56339.31	72480.12	76781.61	74955.03
एकूण (अ+ब)	96838.55	101644.29	122562.51	134204.89	133781.27
महसुली खर्च	213228.73	241571.07	267021.67	300305.21	310609.76
महसुली खर्चाच्या टक्केवारीत अर्थसहाय्य	45.42	42.08	45.9	44.9	43.07
स्रोत: संबंधित वर्षाचे वित्तीय लेखे					

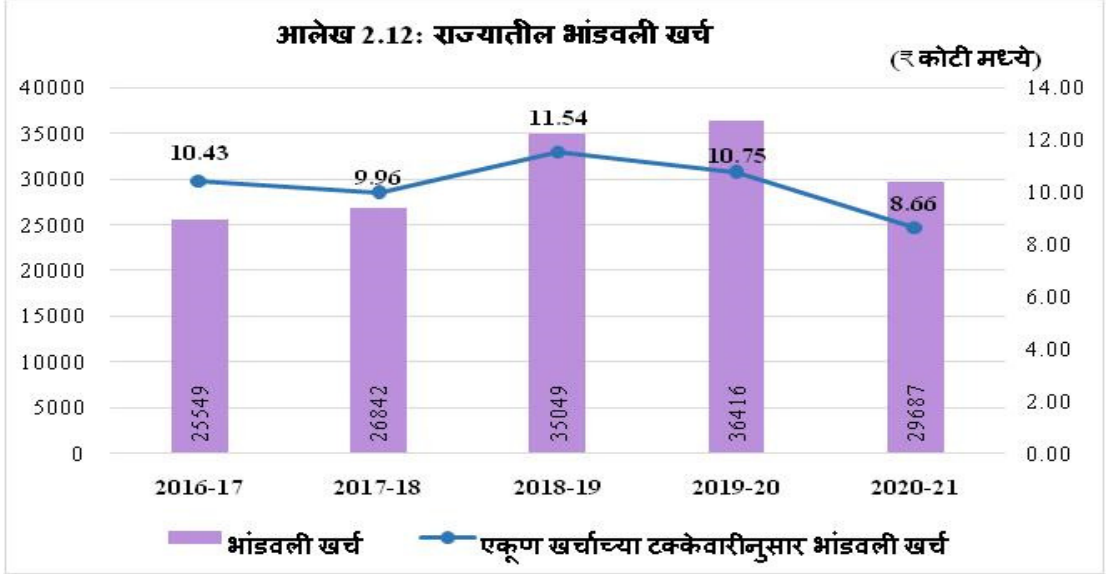
राज्य शासनाद्वारे स्थानिक स्वराज्य संस्था आणि इतर संस्थांना दिले जाणारे आर्थिक सहाय्य 0.32 टक्क्यांनी 2019-20 मधील ₹ 1,34,204.89 कोटींवरून 2020-21 मध्ये ₹ 1,33,781.27 कोटी इतके कमी झाले. शिवाय, वस्तू आणि सेवा कराच्या अंमलबजावणीमुळे उद्भवलेल्या महसुलाच्या हानीसाठी महानगर पालिकांना 2019-20 मधील ₹ 19,146.83 कोटी च्या तुलनेत 2020-21 मध्ये ₹ 20,037.31 कोटी सहाय्य देण्यात आले.

2.4.3 भांडवली खर्च

भांडवली खर्च हा प्रामुख्याने रस्ते, इमारती यासारख्या निश्चित पायाभूत सुविधांच्या निर्मितीवरील खर्च असतो.

वर्ष 2020-21 दरम्यान भांडवली परिव्यय (₹ 29,686.70 कोटी) हा एकूण खर्चाच्या 8.66 टक्के होता. 2019-20 च्या तुलनेत 2020-21 मध्ये भांडवली परिव्यय 18.48 टक्क्यांनी (₹ 6,728.87 कोटी) कमी झाला, जो प्रामुख्याने कोविड-19 महामारीच्या परिस्थितीला तोंड देण्यासाठी राज्य सरकारने केलेली उपाययोजना म्हणून भांडवली परिव्ययातील निर्बंधामुळे होता.

2016-17 ते 2020-21 या पाच वर्षांच्या कालावधीतील भांडवली खर्चाच्या तुलनेत एकूण खर्चाचा कल आलेख 2.12 मध्ये दर्शविला आहे.

(स्रोत: संबंधित वर्षांचे वित्तीय लेखे)

2.4.3.1 भांडवली खर्चातील प्रमुख बदल

वर्ष 2020-21 मध्ये भांडवली परिव्यय (₹ 29,686.70 कोटी) हा एकूण खर्चाच्या 8.66 टक्के होता. मागील वर्षाच्या तुलनेत 2020-21 दरम्यान भांडवली खर्चात झालेली लक्षणीय वाढ/घट तक्ता 2.21 मध्ये दर्शविली आहे.

तक्ता 2.21: वर्ष 2019-20 च्या तुलनेत 2020-21 मधील भांडवली खर्च

(₹ कोटी मध्ये)

लेख्यांचे मुख्य शीर्ष	2019-20	2020-21	आधिक्य(+)/घट(-)
4059-सार्वजनिक बांधकामावर भांडवली परिव्यय	486.67	823.29	(+)336.62
4210-वैद्यकीय आणि सार्वजनिक आरोग्यावरील भांडवली परिव्यय	1115.86	989.7	(-)126.16
4217-शहरी विकासावरील भांडवली परिव्यय	2024.15	1616.87	(-)407.28
4408-अन्न, साठवण आणि गोदामावरील भांडवली परिव्यय	2889.50	1402.91	(-)1486.59
4701-मोठे आणि मध्यम सिंचनावरील भांडवली परिव्यय	9417.09	6467.44	(-)2949.65
5054-रस्ते आणि पूल यावरील भांडवली परिव्यय	12563.89	11763.84	(-)800.05
5055-रस्ते वाहतुकीवरील भांडवली परिव्यय	288.90	0.00	(-)288.90

स्रोत: संबंधित वर्षांचे वित्तीय लेखे

वरील तक्त्यावरून असे दिसून येते की 2020-21 दरम्यान भांडवली परिव्ययामध्ये ₹ 336.62 कोटीची वाढ केवळ सार्वजनिक बांधकामामध्ये दिसून आली, तर इतर सर्व शीर्षामध्ये ती 2019-20 पेक्षा कमी होती.

2.4.3.2 भांडवली खर्चाची गुणवत्ता

एकूण ₹ 29,686.70 कोटी भांडवली परिव्ययापैकी शासनाने, मुख्यतः पाटबंधारे विकास आणि इतर यांच्याशी संबंधित संवैधानिक महामंडळात (₹ 8,613.92 कोटी) सरकारी कंपनी (₹ 300.86 कोटी) व सहकारी बँका/संस्था व स्थानिक संस्थांमध्ये (₹ 32.44 कोटी) ₹ 8,958.99 कोटी (भांडवली खर्चाच्या 30.18 टक्के) गुंतवणूक केलेली आहे.

राज्य सरकारच्या वित्त लेखे विवरणपत्र 19 मध्ये शासनाच्या गुंतवणुकीचा तपशील दिलेला आहे. सरकारने चालू वर्षात केलेल्या गुंतवणुकीचे व इतर भांडवली खर्चाचे विश्लेषण या विभागात नमूद केले आहे.

कंपन्या, महामंडळे आणि इतर संस्थांमध्ये केलेल्या गुंतवणुकीची गुणवत्ता

ज्या कंपनी आणि महामंडळे तोट्यात आहेत आणि ज्यांची निव्वळ संपत्ती पूर्णपणे नष्ट झाली आहे, अशा कंपनी आणि महामंडळांमधील भांडवली खर्च प्रमाणस्थापित नसतो.

तोट्यात असलेल्या कंपनी, महामंडळे आणि सहकारी संस्था, ज्यांची निव्वळ संपत्ती पूर्णपणे नष्ट झाली आहे, अशा कंपनी आणि महामंडळात केलेल्या गुंतवणुकीचा आणि दिलेल्या कर्जाचा परिणाम भांडवली खर्चाच्या गुणवत्तेवर होतो. सार्वजनिक उपक्रमांमध्ये गुंतविलेल्या भाग भांडवलातील गुंतवणुकीवरील परतावा आणि विविध संस्थांना देण्यात आलेल्या कर्जाच्या परतफेडीचा इतिहास हा भांडवली खर्चाच्या गुणवत्तेचा महत्वपूर्ण निर्धारक आहे.

तक्ता 2.22: गुंतवणुकीवरील परतावा

गुंतवणूक/परतावा/ऋणाचे मूल्य	2016-17	2017-18	2018-19	2019-20	2020-21
वर्षाच्या अखेरीस गुंतवणूक (₹ कोटी मध्ये)	129983.79	140203.56	153322.10	165024.85	173983.84
परतावा (₹ कोटी मध्ये)	66.81	64.63	275.48	56.53	401.02
परतावा (टक्के)	0.05	0.05	0.18	0.03	0.23
सरकारी कर्जावरील व्याजाचा सरासरी दर (टक्के) ³	7.64	7.97	7.83	7.32	7.19
व्याज दर आणि परतावा यातील फरक (टक्के)	7.59	7.92	7.65	7.29	6.96
सरकारी कर्जावरील व्याज आणि गुंतवणुकीवरील परतावा यातील फरक (₹ कोटी मध्ये)	9865.77	11104.12	11729.14	12030.31	12109.28
§ वर्षाच्या शेवटी गुंतवणूक * व्याज आणि परताव्यातील फरक स्रोत: संबंधित वर्षाचे वित्तीय लेखे					

³ सरकारी कर्जावरील व्याजाचा सरासरी दर = व्याज देय/[मागील वर्षाचे राजकोषीय उत्तरदायित्व रक्कम + चालू वर्षाचे राजकोषीय उत्तरदायित्व/2]* 100

सहकार आयुक्त आणि सहकारी संस्थांचे निबंधक यांनी दिलेल्या माहिती वरून हे उघड झाले की ₹184.85 कोटीची सरकारी गुंतवणूक असलेल्या 23,602 संस्थांपैकी (इक्विटी: ₹54.87 कोटी आणि कर्ज: ₹129.98 कोटी), 12,781 संस्थांना ₹2,163.95 कोटी संचयी तोटा झाला आहे.

वितरित कर्जाचे प्रमाण आणि वसूली (2016-21)

या व्यतिरिक्त, सहकारी संस्था, महामंडळे आणि कंपन्यांमधील गुंतवणुकीसोबत राज्य सरकारने अनेक संस्थांना/संघटनांना कर्जे आणि अग्रिमे उपलब्ध करून दिले आहेत. भारत सरकारच्या लेखा मानदंडानुसार विशिष्ट अटी व शर्तीशिवाय मंजूर केलेली कर्जे विशेषतः उघड करणे आवश्यक आहे. काम न करणाऱ्या कंपन्यांविरुद्ध थकीत कर्जाची वसूली होण्याची शक्यता सुद्धा आहे. वर्ष 2016-21 दरम्यान दिलेल्या कर्जे व अग्रिमांची सविस्तर स्थिती तक्ता 2.23 मध्ये दिली आहे.

तक्ता 2.23: कर्जे व अग्रिमांची स्थिती

	(₹ कोटी मध्ये)				
कर्जे/व्याज जमा/ऋणाच्या मूल्यांचे प्रमाण	2016-17	2017-18	2018-19	2019-20	2020-21
प्रलंबित कर्जाची सुरुवातीची शिल्लक	22071.77	26603.40	25804.68	25745.56	26100.55
वर्षभरात दिलेल्या अग्रिमांची रक्कम	6277.21	979.29	1545.17	1969.86	2341.85
वर्षभरात वसूल केलेली रक्कम	1745.58	1778.01	1604.29	1614.87	1612.35
प्रलंबित कर्जाची अंतिम शिल्लक	26603.40	25804.68	25745.56	26100.55	26830.05
प्राप्त व्याज	407.00	485.00	394.00	322.00	315.87
सरकारने दिलेल्या कर्जे आणि अग्रिमावरील व्याज दर ⁴	1.67	1.85	1.53	1.24	1.19
सरकारच्या थकित कर्जावर दिले जाणारे व्याज दर	7.64	7.97	7.83	7.32	7.19
भुगतान केलेला व्याज दर आणि प्राप्त व्याज यातील फरक (टक्के)	(-5.97)	(-6.12)	(-6.30)	(-6.08)	(-6.00)
स्त्रोत:संबंधित वर्षांचे वित्तीय लेखे					

उज्ज्वल डिस्कॉम एश्युरन्स योजनेची अंमलबजावणी

उर्जा वितरण कंपन्यांच्या आर्थिक उलाढालीसाठी, उर्जा मंत्रालय, भारत सरकारने उज्ज्वल डिस्कॉम एश्युरन्स योजना सुरू (नोव्हेंबर 2015) केली.

राज्य डिस्कॉम चे परिचालन व आर्थिक कार्यक्षमता वाढविण्याच्या उद्देशाने, उर्जा मंत्रालय (भारत सरकार), संबंधित राज्य सरकार आणि राज्य वीज वितरण कंपन्यांमध्ये त्रिपक्षीय सामंजस्य करार निष्पादित करण्यात आला. या योजनेमुळे

⁴ कर्जे व अग्रिमावर सरकार द्वारा दिलेला व्याज दर = व्याज प्राप्त/{सुरुवातीची जमा + कर्जे व अग्रिमांची अंतिम शिल्लक/2}*100

राज्य सरकारांना दोन वर्षांच्या कालावधीत 75 टक्के डिस्कॉम चे थकित कर्ज घेणे सुकर झाले.

डिस्कॉम चे थकित कर्ज इक्विटी, कर्ज आणि अनुदान/सब्सिडीच्या स्वरूपात घेण्यात आले. उज्ज्वल डिस्कॉम एश्युरन्स योजना अंतर्गत डिस्कॉम वर वाढविलेले कर्ज त्यानंतरच्या तीन वर्षांत अनुदान आणि इक्विटीमध्ये रूपांतरित करावे लागेल. त्यानुसार राज्यांना कर्जाचे रूपांतरण इक्विटी आणि अनुदानात करावे लागेल.

तसेच, राज्य सरकारला तक्ता 2.24 मध्ये दिलेल्या श्रेणीबद्ध पद्धतीनुसार डिस्कॉमला तोटा, जर काही झाला असेल तर, सहन करावा लागेल.

तक्ता 2.24: राज्याला झालेला तोटा

वर्ष	2017-18	2018-19	2019-20	2020-21
राज्याला होणारा तोटा	2016-17 च्या तोट्याच्या 5 टक्के	2017-18 च्या तोट्याच्या 10 टक्के	2018-19 च्या तोट्याच्या 25 टक्के	मागील वर्षीच्या तोट्याच्या 50 टक्के

तक्ता 2.25: उज्ज्वल डिस्कॉम एश्युरन्स योजनेच्या अंतर्गत इक्विटी/कर्ज/सबसिडीची (अनुदानाची) स्थिती

(₹ कोटी मध्ये)

वर्ष	इक्विटीची गुंतवणूक	कर्ज	सबसिडी	एकूण
2015-16	-	-	-	-
2016-17	-	4959.75	-	4959.75
एकूण	-	4959.75	-	4959.75
2017-18	-	-	-	-
2018-19	-	-	-	-
2019-20	-	-	-	-

स्रोत: संबंधित वर्षाचे वित्तीय लेखे

वर्ष 2016-17 दरम्यान राज्य सरकारने ₹ 4,959.75 कोटींच्या विशेष बंधपत्रांद्वारे डिस्कॉमची केवळ 75 टक्के मध्यम मुदतीची व अल्प मुदतीची कर्जे (₹ 6,613 कोटी) घेतली आणि फेब्रुवारी 2017 मध्ये ही रक्कम महावितरणाकडे कर्ज म्हणून हस्तांतरित केली. बंधपत्राद्वारे उभारल्या गेलेल्या निधीची परतफेड, पहिल्या वर्षी (2016-17) ₹ 991.75 कोटींच्या पाच हप्त्यांमध्ये आणि त्यानंतरच्या (2017-18 ते 2020-21) वर्षांत ₹ 992 कोटी इतकी महावितरणाद्वारे करायची होती. महावितरणाच्या 2020-21 च्या कर्जाच्या शेवटच्या हप्त्यांची परतफेड करण्यासाठी सरकारने डिस्कॉमचे ₹ 992 कोटी मुक्त केले.

2.4.4 राज्यातील सार्वजनिक उपक्रमांमध्ये गुंतवणूक

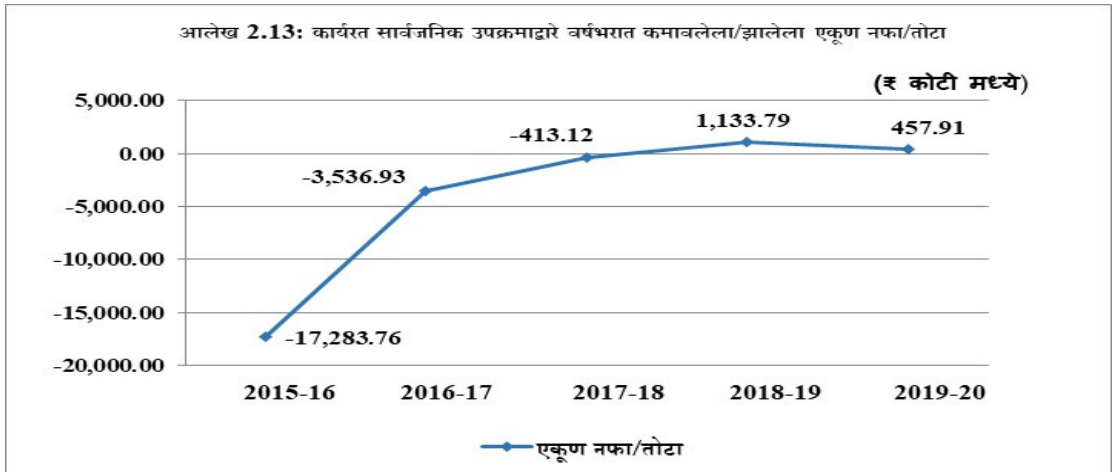
31 मार्च 2021 पर्यंत सार्वजनिक उपक्रमांमध्ये गुंतवणुकीची रक्कम ₹ 4,23,109.39 कोटी होती, ज्यात ₹ 3,25,850.10 कोटी इक्विटी आणि ₹ 97,259.29 कोटी दीर्घ मुदतीची कर्जे होती. त्यापैकी महाराष्ट्र सरकारने सार्वजनिक उपक्रमांमध्ये ₹ 2,26,692.48 कोटींची

गुंतवणूक केली ज्यात ₹ 2,25,384.18 कोटी इक्विटी आणि ₹ 1,308.30 कोटी दीर्घ मुदतीची कर्जे होती (परिशिष्ट 1.3). 30 सप्टेंबर 2021 पर्यंतच्या त्यांच्या अद्ययावत अंतिम लेख्यांनुसार 109 राज्य सार्वजनिक उपक्रमांची आर्थिक स्थिती आणि कार्यरत परिणाम **परिशिष्ट 2.1** मध्ये तपशीलवार आहेत. सार्वजनिक उपक्रमात सरकारने केलेल्या गुंतवणुकीवर वाजवी परतावा मिळेल अशी अपेक्षा आहे.

कंपनीच्या नफ्याचे मूल्यांकन गुंतवणुकीवरील परतावा, इक्विटीवरील परतावा आणि गुंतवलेल्या भांडवलावरील परतावा या पारंपारिक पद्धती द्वारे केले जाते. गुंतवणुकीवरील परतावा इक्विटी आणि दीर्घ मुदतीच्या कर्जाच्या रूपात गुंतवलेल्या पैशांच्या प्रमाणात संबंधित वर्षात झालेला नफा किंवा तोटा मोजला जातो आणि नफ्याचे एकूण गुंतवणुकीशी असलेले गुणोत्तराच्या टक्केवारीच्या रूपात दर्शविला जातो. नियोजित भांडवलावरील परतावा हे एक आर्थिक गुणोत्तर आहे जो कंपनीचा नफा आणि त्याचे भांडवल वापरले जाते त्या कार्यक्षमतेचे मोजमाप करतो आणि व्याज मिळण्याच्या आधीची कंपनीची कमाई आणि कराला भांडवलाने विभाजित करून मोजले जाते. इक्विटीवरील परतावा म्हणजे भागधारकांच्या निधीद्वारे कराच्या नंतर निव्वळ नफा विभाजित करून मोजली जाणारी कामगिरी.

2.4.4.1 गुंतवणुकीवरील परतावा

गुंतवणुकीवरील परतावा म्हणजे एकूण गुंतवणुकीची नफा/तोटा टक्केवारी वर्ष 2016-17 ते 2020-21 दरम्यान कार्यरत राज्य सार्वजनिक उपक्रमाद्वारे मिळवलेल्या/खर्च केलेल्या एकूण नफा/तोटाची⁵ सर्वसाधारण स्थिती **आलेख 2.13** मध्ये दर्शविली आहे.

(स्रोत: सार्वजनिक उपक्रमांकडून मिळालेल्या माहितीच्या आधारावर संकलित केले)

वर्ष 2020-21 च्या नवीनतम अद्ययावत अंतिम लेख्यांनुसार, 90 कार्यरत राज्य सार्वजनिक उपक्रमांपैकी 43 सार्वजनिक उपक्रमांना ₹ 2,043.54 कोटी नफा झाला आणि 29 सार्वजनिक उपक्रमांना ₹ 1,585.62 कोटीचे नुकसान झाले, हे **परिशिष्ट 2.1**

⁵ आकडेवारी संबंधित वर्षाच्या नवीनतम अंतिम खात्यानुसार आहे

मध्ये तपशीलवार नमूद केले आहे. 2016-17 ते 2018-19 या कालावधीत या 90 कार्यरत सार्वजनिक उपक्रमांना (80 कार्यरत सरकारी कंपन्या आणि 10 संवैधानिक महामंडळे) नुकसान झाले, ज्याचे रूपांतर 2019-20 मध्ये ₹ 1,133.79 कोटींच्या नफ्यात झाले, 2020-21 मध्ये नफ्यात घट होऊन ₹ 457.91 कोटी झाले.

अकरा कार्यरत सार्वजनिक उपक्रमांना नफा किंवा तोटा झाला नाही, पाच कंपन्यांनी अद्याप पर्यंत त्यांचे पहिले वित्तीय विवरणपत्र प्रस्तुत केले नाही आणि दोन कार्यरत सार्वजनिक उपक्रमांचे वित्तीय विवरणपत्रे सादर करण्यास देय नव्हते.

महाराष्ट्र राज्य विद्युत वितरण कंपनी मर्यादित (₹ 439.02 कोटी) आणि महाराष्ट्र राज्य विद्युत पारेषण कंपनी मर्यादित (₹ 492.92 कोटी) आणि पश्चिम महाराष्ट्र विकास महामंडळ मर्यादित (₹ 255.86 कोटी), ह्या प्रमुख नफा कमावणाऱ्या कंपन्या होत्या तर महाराष्ट्र राज्य परिवहन महामंडळ (₹ 939.87 कोटी), मुंबई-पुणे एक्सप्रेसवे मर्यादित (₹ 290.02 कोटी) आणि महाराष्ट्र राज्य रस्ते विकास महामंडळ मर्यादित (₹ 141.90 कोटी) ह्या कंपन्या तोट्यात होत्या.

2016-17 ते 2020-21 दरम्यान ज्या कार्यरत सार्वजनिक उपक्रमांनी मिळविलेल्या/झालेल्या नफा/तोटाची स्थिती तक्ता 2.26 मध्ये दर्शविली आहे.

तक्ता 2.26: 2016-17 ते 2020-21 दरम्यान कार्यरत सार्वजनिक उपक्रमांनी मिळविलेल्या/झालेल्या नफा/तोटाची सविस्तर स्थिती

वित्तीय वर्ष	एकूण सार्वजनिक उपक्रम	एकूण सार्वजनिक उपक्रम ज्यांनी वर्षात नफा कमाविला	एकूण सार्वजनिक उपक्रम ज्यांना वर्षात नुकसान झाले	एकूण सार्वजनिक उपक्रम ज्यांनी वर्षात नफा/तोटा कमाविला नाही	एकूण सार्वजनिक उपक्रम ज्यांनी त्यांचे पहिले लेखे ⁶ सादर केले नाही
2016-17	72	40	17	12	03
2017-18	74	37	22	12	03
2018-19	83	38	24	10	11
2019-20	88	42	27	11	08
2020-21	90	43	29	11	07

स्त्रोत: सार्वजनिक उपक्रमांकडून मिळालेल्या माहितीच्या आधारावर संकलित केले

2.4.4.2 गुंतवणुकीच्या ऐतिहासिक खर्चाच्या आधारे गुंतवणुकीवर परतावा

राज्यातील सार्वजनिक 109 उपक्रमांपैकी राज्य सरकारने केवळ 59 सार्वजनिक उपक्रमात⁷ इक्विटी आणि दीर्घ मुदतीच्या कर्जाच्या रूपात निधी उभा केला, तर पाच सार्वजनिक उपक्रम हमी मर्यादित कंपन्या असल्यामुळे त्यामध्ये भाग भांडवल नव्हते.

⁶ सार्वजनिक उपक्रमांसह ज्यांच्या संदर्भात प्रथम खाते सादर करणे बाकी नव्हते

⁷ यापैकी एक वैधानिक महामंडळ - महाराष्ट्र औद्योगिक विकास महामंडळ जे थेट महाराष्ट्र सरकारच्या ताब्यात आहे, कडे भाग भांडवल नाही

सार्वजनिक उपक्रमांतून मिळालेल्या गुंतवणुकीवरील परताव्याची मोजणी इक्विटी आणि कर्जाच्या स्वरूपात सार्वजनिक उपक्रमांमध्ये महाराष्ट्र सरकारने केलेल्या गुंतवणुकीवर केली जाते. कर्जाच्या बाबतीत, केवळ व्याज मुक्त कर्ज ही गुंतवणूक म्हणून मानली जाते कारण सरकारला अशा कर्जात कोणतेही व्याज मिळत नाही आणि म्हणूनच कर्ज फेडणे हे परतफेड करण्याच्या अटी व शर्ती सोडून बाकी मर्यादेपर्यंत सरकारद्वारा इक्विटी गुंतवणुकीचे स्वरूप आहे. अशाप्रकारे, या 59 सार्वजनिक उपक्रमांत राज्य सरकारची गुंतवणूक इक्विटी आणि व्याज मुक्त कर्जाचा विचार करून झाली आहे. सार्वजनिक उपक्रमांनी व्याज मुक्त कर्जाची परतफेड केली किंवा इक्विटीमध्ये रूपांतरित झाली, अशा प्रकरणांत ऐतिहासिक आणि वर्तमान मूल्याच्या आधारावर गुंतवणुकीच्या मूल्याची गणना त्या कालावधीतील व्याज मुक्त कर्जाच्या कमी झालेल्या शिल्लकीवर केली, जे तक्ता 2.27 मध्ये सविस्तरपणे दर्शविले आहे. चार वैधानिक महामंडळांच्या⁸ बाबतीत, जे सरकारच्या भांडवलाचा भाग म्हणून सरकारी अनुदानावर अवलंबून असतात ते सोडून अनुदान/सबसिडीच्या स्वरूपात उपलब्ध करून दिलेला निधी गुंतवणुकीचा मानला जात नाही कारण तो गुंतवणूक म्हणून पात्र ठरत नाही.

31 मार्च 2021 पर्यंत, 59 सार्वजनिक उपक्रमांत राज्य सरकारची इक्विटी ₹ 2,25,384.18 कोटी इतकी होती. संवितरित केलेल्या ₹ 1,308.30 कोटी दीर्घ मुदतीच्या कर्जापैकी ₹ 441.44 कोटी व्याज मुक्त कर्जाच्या ह्या कालावधीत कमी झालेल्या शिल्लकीवर आधारित व्याज मुक्त कर्ज होते. अशाप्रकारे, ऐतिहासिक मूल्याच्या आधारे 59 सार्वजनिक उपक्रमांत राज्य सरकारची गुंतवणूक ₹ 2,25,825.62 कोटी होती (₹ 2,25,384.18 कोटी + ₹ 441.44 कोटी)

2016-17 ते 2020-21 या कालावधीतील गुंतवणुकीच्या ऐतिहासिक मूल्याच्या आधारे गुंतवणुकीवरील क्षेत्र-निहाय परतावा तक्ता 2.27 मध्ये दिलेला आहे.

तक्ता 2.27: ऐतिहासिक गुंतवणुकीच्या किंमतीच्या आधारे राज्य सरकारच्या निधीवर परतावा

(₹ कोटी मध्ये)

वर्ष-निहाय क्षेत्र-निहाय विभागणी	एकूण सार्वजनिक उपक्रम	निष्क्रीय सार्वजनिक उपक्रम	तोटा करणारे सार्वजनिक उपक्रम	वर्षांत एकूण कमाई ⁹	ऐतिहासिक किंमतीवर इक्विटी आणि व्याज मुक्त कर्ज	ऐतिहासिक किंमतीच्या आधारे सरकारच्या गुंतवणुकीवर परतावा (टक्के)
2016-17						
उर्जा क्षेत्र	8	0	4	(17,462.55)	87,393.20	(19.98)
कृषि आणि संबंधित क्षेत्र	20	6	2	263.31	1,08,922.21	0.24
वित्त क्षेत्र	18	0	4	102.62	2,307.48	4.45

⁸ महाराष्ट्र कृष्णा खोरे विकास महामंडळ, कोंकण सिंचन विकास महामंडळ, तापी सिंचन विकास महामंडळ आणि महाराष्ट्र जल संवर्धन महामंडळ

⁹ कमाई कराच्या आधी निव्वळ नफा दर्शविते

31 मार्च 2021 रोजी संपलेल्या वर्षाचा राज्य वित्तव्यवस्थेवरील लेखापरीक्षा अहवाल

वर्ष-निहाय क्षेत्र-निहाय विभागणी	एकूण सार्वजनिक उपक्रम	निष्क्रीय सार्वजनिक उपक्रम	तोटा करणारे सार्वजनिक उपक्रम	वर्षात एकूण कमाई ¹⁰	ऐतिहासिक किंमतीवर इक्विटी आणि व्याज मुक्त कर्ज	ऐतिहासिक किंमतीच्या आधारे सरकारच्या गुंतवणुकीवर परतावा (टक्के)
पायाभूत क्षेत्र	19	6	5	(93.98)	1,164.25	(8.07)
उत्पादन क्षेत्र	17	8	7	(45.69)	283.95	(16.09)
सेवा क्षेत्र	04	0	1	(118.03)	3,851.57	(3.06)
संकीर्ण क्षेत्र	8	2	0	9.60	28.65	33.51
एकूण	94	22	23	(17,344.72)	2,03,951.31	(8.50)
2017-18						
उर्जा क्षेत्र	8	0	4	(3,328.13)	88,086.99	(3.78)
कृषि आणि संबंधित क्षेत्र	19	5	4	330.55	1,16,239.95	0.28
वित्त क्षेत्र	18	0	3	120.42	2,332.48	5.16
पायाभूत क्षेत्र	21	6	4	(170.02)	1,164.24	(14.60)
उत्पादन क्षेत्र	17	8	9	(59.69)	284.75	(20.96)
सेवा क्षेत्र	4	0	3	(525.79)	4,349.89	(12.09)
संकीर्ण क्षेत्र	8	2	1	9.90	28.86	34.30
एकूण	95	21	28	(3,622.76)	2,12,487.16	(1.70)
2018-19						
उर्जा क्षेत्र	8	0	5	870.95	88,940.67	0.98
कृषि आणि संबंधित क्षेत्र	21	5	5	374.14	1,16,802.51	0.32
वित्त क्षेत्र	18	0	3	120.74	2,336.35	5.17
पायाभूत क्षेत्र	26	6	5	(220.04)	1,164.24	(18.90)
उत्पादन क्षेत्र	16	7	8	(71.57)	285.63	(25.06)
सेवा क्षेत्र	4	0	3	(1,581.68)	4,862.23	(32.53)
संकीर्ण क्षेत्र	10	2	1	9.86	28.86	34.16
एकूण	103	20	30	(497.60)	2,14,420.49	(0.23)
2019-20						
उर्जा क्षेत्र	9	0	4	1,738.79	88,940.67	1.95
कृषि आणि संबंधित क्षेत्र	21	5	4	357.00	1,26,405.66	0.28
वित्त क्षेत्र	18	0	5	119.79	2,346.35	5.11
पायाभूत क्षेत्र	27	5	10	(172.45)	1,164.19	(14.81)
उत्पादन क्षेत्र	16	7	9	(67.78)	287.53	(23.57)
सेवा क्षेत्र	4	0	2	(938.82)	5,397.84	(17.39)
संकीर्ण क्षेत्र	12	2	1	13.13	29.41	44.64
एकूण	107	19	35	1,049.65	2,24,571.64	0.47
2020-21						
उर्जा क्षेत्र	8	0	4	1145.10	89216.66	1.28
कृषि आणि संबंधित क्षेत्र	22	5	4	230.70	127162.90	0.18
वित्त क्षेत्र	18	0	5	119.02	2346.35	5.07
पायाभूत क्षेत्र	28	5	11	(150.56)	1164.19	(12.93)
उत्पादन क्षेत्र	16	7	10	(68.14)	288.73	(23.60)
सेवा क्षेत्र	4	0	2	(938.87)	5617.43	(16.71)
संकीर्ण क्षेत्र	13	2	3	55.71	29.41	189.43
एकूण	109	19	39	392.96	225825.62	0.17

स्त्रोत: नवीनतम अंतिम वित्तीय विवरण आणि सार्वजनिक उपक्रमांकडून मिळालेल्या माहितीच्या आधारे संकलित केले
कंसातील आंकडे ऋणात्मक शिल्लक दर्शवितात

सार्वजनिक उपक्रमांच्या एकूण कमाईला¹⁰ राज्य सरकारच्या गुंतवणुकीच्या मूल्याने विभाजित करून राज्य सरकारच्या गुंतवणुकीवरील परतावा काढला जातो. राज्य सरकारच्या गुंतवणुकीवरील परतावा 2016-17 ते 2020-21 दरम्यान (-)8.50 टक्के ते 0.47 टक्क्यांच्या दरम्यान होता. 2016-17 ते 2018-19 दरम्यान राज्य सरकारच्या गुंतवणुकीवरील एकूण परतावा नकारात्मक होता, जो 2019-20 मध्ये सकारात्मक (0.47 टक्के) झाला आणि पुढे 2020-21 मध्ये सुद्धा सकारात्मकच (0.17 टक्के) होता.

2.4.4.3 गुंतवणुकीच्या वर्तमान मूल्याच्या आधारे गुंतवणुकीवरील परतावा

ज्या 59 राज्य सार्वजनिक उपक्रमांवर राज्य सरकारद्वारे निधी उभारला गेला होता, त्यांच्या नफेखोरीचे आकलन करण्यासाठी राज्य सरकारकडून त्यांच्या गुंतवणुकीच्या तुलनेत कमाईचे विश्लेषण केले गेले होते. केवळ गुंतवणुकीच्या ऐतिहासिक मूल्यावर आधारित परताव्याची पारंपारिक गणना ही गुंतवणुकीवरील परताव्याच्या पर्याप्ततेचे योग्य सूचक असू शकत नाही कारण अशी गणना पैशाच्या वर्तमान मूल्याकडे दुर्लक्ष करते. गुंतवणुकीच्या ऐतिहासिक मूल्याच्या तुलनेत महाराष्ट्र सरकारच्या राज्य सार्वजनिक उपक्रमातील गुंतवणुकीच्या वर्तमान मूल्यावरील परताव्याच्या दराचे मूल्यांकन करण्याकरिता सरकारी गुंतवणुकीच्या वर्तमान मूल्याची गणना केली. गुंतवणुकीचे ऐतिहासिक मूल्य, 31 मार्च 2021 वर्षाअखेर पर्यंत प्रत्येक वर्षीचे त्याचे मूल्य वर्तमान मूल्यामध्ये आणण्याकरिता, राज्य सार्वजनिक उपक्रमातील महाराष्ट्र सरकारची मागील गुंतवणूक/वर्ष निहाय उभारलेला निधी हा सरकारी कर्जावरील वर्ष निहाय व्याजाच्या दरावर, जे संबंधित वर्षाच्या सरकारच्या निधीचे कमीत कमी मूल्य म्हणून गृहित धरले होते, संकलित केले. म्हणून 31 मार्च 2021 पर्यंत या कंपन्यांच्या स्थापनेपासून इक्विटी आणि व्याज मुक्त कर्जाच्या स्वरूपात राज्य सरकारकडून या 59 सार्वजनिक उपक्रमांच्या बाबतीत राज्य सरकारच्या गुंतवणुकीचे वर्तमान मूल्य मोजल्या गेले. 2016-17 ते 2020-21 दरम्यान ह्या 59 सार्वजनिक उपक्रमांना गुंतवणुकीवरील परतावा केवळ 2019-20 आणि 2020-21 दरम्यान सकारात्मक मिळाला. वास्तविक परतावा दर हा वर्तमान मूल्याच्या आधारे गुंतवणुकीच्या दराइतकाच होता कारण सिंचन महामंडळाव्यतिरिक्त सार्वजनिक उपक्रमांद्वारे परिचालन किंवा प्रशासकीय खर्चासाठी अनुदान मिळाले नव्हते.

59 सार्वजनिक उपक्रमात राज्य सरकारच्या गुंतवणुकीचे वर्तमान मूल्य खालील बाबींवरून मोजले गेले:

- व्याज मुक्त कर्ज हा राज्य सरकारकडून मिळालेला निधी मानला जातो. तथापि सार्वजनिक उपक्रमांद्वारे कर्जाची परतफेड किंवा कर्जाचे इक्विटी मध्ये रूपांतर झाल्यास त्या कालावधीत व्याज मुक्त कर्जाच्या कमी झालेल्या शिल्लकीवर

¹⁰ यामध्ये राज्य सार्वजनिक क्षेत्रातील सर्व उपक्रमांसाठी निव्वळ नफा/तोटा समाविष्ट आहे

वर्तमान मूल्य काढले जाते. चार वैधानिक महामंडळांच्या¹¹ बाबतीत, जे सरकारच्या भांडवलाचा भाग म्हणून सरकारी अनुदानावर अवलंबून असतात, ते सोडून, अनुदान/सबसिडीच्या स्वरूपात उपलब्ध करून दिलेला निधी गुंतवणुकीचा मानला जात नाही कारण तो गुंतवणूक म्हणून पात्र ठरत नाही.

- संबंधित आर्थिक वर्षाच्या¹² सरकारी कर्जावरील सरासरी व्याज दर वर्तमान मूल्यावर येण्यासाठी चक्रवाढ दर म्हणून स्वीकारला गेला कारण तो वर्षाच्या निधीच्या गुंतवणुकीसाठी सरकारकडून झालेला खर्च दर्शवितो आणि त्यामुळे सरकारद्वारे करण्यात आलेल्या गुंतवणुकीवर किमान अपेक्षित परताव्याचा दर मानला जातो.
- कंपन्यांच्या निव्वळ संपत्तीची धूप यावर परिच्छेद 2.4.4.5 मध्ये टिप्पणी केली गेली आहे.

2.4.4.4 राज्य सरकारच्या गुंतवणुकीची सार्वजनिक उपक्रम-निहाय स्थिती

2000-01 ते 2020-21 या कालावधीतील 59 सार्वजनिक उपक्रमांशी संबंधित राज्य सरकारच्या गुंतवणुकीच्या वर्तमान मूल्याची एकत्रित स्थिती तक्ता 2.28 मध्ये दर्शविली आहे.

तक्ता 2.28: 2000-01 ते 2020-21 या कालावधीतील सार्वजनिक उपक्रमांशी संबंधित राज्य सरकारच्या गुंतवणुकीच्या वर्तमान मूल्याची एकत्रित स्थिती

वित्तीय वर्ष	वर्षाच्या सुरुवातीला एकूण गुंतवणुकीचे वर्तमान मूल्य	वर्षभरात राज्य सरकारने ओतलेली इक्विटी	वर्षादरम्यान राज्य सरकारने दिलेली व्याज मुक्त कर्जे	वर्षभरात परतफेड केलेली व्याज मुक्त कर्जे	वर्षभरात रूपांतरित केलेली व्याज मुक्त कर्जे	वर्षभरात केलेली एकूण गुंतवणूक	सरकारी कर्जावरील सरासरी व्याज दर (टक्क्यां मध्ये)	वर्षाच्या शेवटी एकूण गुंतवणूक	वर्षाच्या शेवटी गुंतवणुकीचे वर्तमान मूल्य
i	ii	iii	iv	v	vi	Vii=iii+iv-v-vi	viii	ix=ii+vii	X={ix*(100+viii)/100}
स्थापने पासून वर्ष 2000 पर्यंत	0.00	12323.93	68.98	0.05	0.00	12392.86	10.30	12392.86	13669.32
2000-01	13669.32	728.96	1.50	0.00	0.00	730.46	9.10	14399.78	15710.16
2001-02	15710.16	977.46	1.48	0.00	0.00	978.94	9.40	16689.10	18257.87
2002-03	18257.87	2142.64	2.02	0.00	0.00	2144.66	8.90	20402.54	22218.36
2003-04	22218.36	3723.59	2.62	0.00	0.00	3726.21	8.80	25944.57	28227.69
2004-05	28227.69	4374.55	6.78	0.00	0.40	4380.93	8.00	32608.62	35217.31
2005-06	35217.31	6720.82	5770.60	0.00	0.00	12491.42	7.10	47708.73	51096.05
2006-07	51096.05	6746.37	0.00	0.00	0.00	6746.37	7.80	57842.42	62354.13
2007-08	62354.13	6358.12	0.00	138.60	0.00	6219.52	7.70	68573.65	73853.82
2008-09	73853.82	9722.05	0.00	0.00	0.00	9722.05	7.30	83575.87	89676.91
2009-10	89676.91	7454.87	0.00	0.00	0.00	7454.87	7.40	97131.78	104319.53

¹¹ महाराष्ट्र कृष्णा खोरे विकास महामंडळ, कोंकण सिंचन विकास महामंडळ, तापी सिंचन विकास महामंडळ आणि महाराष्ट्र जल संवर्धन महामंडळ

¹² सरकारी कर्जावरील सरासरी व्याज दर भारताचे नियंत्रक महालेखापरीक्षक यांच्या संबंधित वर्षाच्या राज्य वित्त अहवालांवरून स्वीकारण्यात आला, ज्यामध्ये भरणा केलेल्या सरासरी व्याजाचा दर = व्याज भरणा/[मागील वर्षाच्या राजकोषीय दायित्वाची रक्कम + चालू वर्षातील राजकोषीय दायित्व/2]*100

वित्तीय वर्ष	वर्षाच्या सुरुवातीला एकूण गुंतवणुकीचे वर्तमान मूल्य	वर्षभरात राज्य सरकारने ओतलेली इक्विटी	वर्षादरम्यान राज्य सरकारने दिलेली व्याज मुक्त कर्जे	वर्षभरात परतफेड केलेली व्याज मुक्त कर्जे	वर्षभरात रूपांतरित केलेली व्याज मुक्त कर्जे	वर्षभरात केलेली एकूण गुंतवणूक	सरकारी कर्जावरील सरासरी व्याज दर (टक्क्यां मध्ये)	वर्षाच्या शेवटी एकूण गुंतवणूक	वर्षाच्या शेवटी गुंतवणुकीचे वर्तमान मूल्य
i	ii	iii	iv	v	vi	Vii=iii+iv-v-vi	viii	Ix=ii+vii	X={ix*(100+viii)/100}
2010-11	104319.53	8328.12	0.00	0.68	0.00	8327.44	7.40	112646.97	120982.84
2011-12	120982.84	8110.91	200.00	0.05	0.00	8310.86	7.50	129293.70	138990.73
2012-13	138990.73	7767.94	179.02	0.01	0.00	7946.95	7.40	146937.68	157811.07
2013-14	157811.07	10265.91	0.00	0.01	0.00	10265.90	7.50	168076.97	180682.75
2014-15	180682.75	12758.56	0.00	0.04	0.00	12758.52	7.80	193441.26	208529.68
2015-16	208529.68	85710.32	0.00	0.00	5632.00	80078.32	7.70	288608.00	310830.82
2016-17	310830.82	9275.06	0.00	0.01	0.00	9275.05	7.60	320105.87	344433.91
2017-18	344433.91	8535.64	0.21	0.01	0.00	8535.84	8.00	352969.75	381207.33
2018-19	381207.33	1933.32	0.00	0.00	0.00	1933.32	7.80	383140.65	413025.62
2019-20	413025.62	10170.87	1.90	21.61	0.00	10151.16	7.30	423176.78	454068.68
2020-21	454068.68	1254.18	0.00	0.20	0.00	1253.98	7.19	455322.66	488060.36
		225384.18	6235.11	161.27	5632.40	225825.62			

स्त्रोत: सार्वजनिक उपक्रमांकडून मिळालेल्या माहितीच्या आधारे संकलित केले

2016-17 ते 2020-21 या कालावधीतील निधीची किंमत वसूल करण्यासाठी किमान अपेक्षित परताव्याच्या तुलनेत या सार्वजनिक उपक्रमांशी संबंधित एकूण कमाईची स्थिती तक्ता 2.29 मध्ये दर्शविली आहे.

तक्ता 2.29: किमान अपेक्षित परताव्याच्या तुलनेत एकूण कमाईची स्थिती

(₹ कोटी मध्ये)

वित्तीय वर्ष	वर्षाच्या शेवटी एकूण गुंतवणूक	वर्षाच्या शेवटी गुंतवणुकीचे वर्तमान मूल्य	वर्षभरात निधीची किंमत वसूल करण्यासाठी किमान अपेक्षित परतावा	वर्षभरात एकूण कमाई
2016-17	320105.87	344433.91	24328.05	(17,344.72)
2017-18	352969.75	381207.33	28237.58	(3,622.76)
2018-19	383140.65	413025.62	29884.97	(497.60)
2019-20	423176.78	454068.68	30891.90	1,049.65
2020-21	455322.66	488060.36	32737.70	392.96

स्त्रोत: या उपक्रमांकडून मिळालेल्या नविनतम माहितीच्या आणि नविनतम आर्थिक विवरणाच्या आधारे संकलित केले

कंसातील आकडे ऋणात्मक शिल्लक दर्शवितात

राज्य सरकारने सार्वजनिक उपक्रमांमध्ये इक्विटी (₹ 2,13,060.25 कोटी) आणि व्याज मुक्त कर्जाच्या (₹ 372.51 कोटी) रूपात आणखी गुंतवणूक केल्यामुळे राज्य सरकार द्वारा या सार्वजनिक उपक्रमांमध्ये केलेली गुंतवणूक 1999-2000 मधील ₹ 12,392.86 कोटी वरून वाढून 2020-21 च्या अखेरीस ₹ 2,25,825.62 कोटी इतकी झाली. वर्ष 2000-2001 ते 2020-2021 या कालावधी दरम्यान महाराष्ट्र सरकारद्वारा उर्जा क्षेत्रातील कंपन्यांमध्ये फक्त इक्विटीच्या स्वरूपात करण्यात आलेल्या गुंतवणुकी मध्ये ₹ 0.45 कोटी वरून ₹ 892166.6 कोटी इतकी वाढ झाली. तथापि, बिगर ऊर्जा क्षेत्रातील कंपन्यांमध्ये कर्ज (₹ 372.51 कोटी) आणि इक्विटी (₹ 1,36,236.45 कोटी) स्वरूपातील

गुंतवणुकीमध्ये ₹12,392.41 कोटी वरून ₹13,66,089.60 कोटी इतकी वाढ झाली. 31 मार्च 2021 पर्यंत राज्य सरकारने लावलेल्या निधीचे वर्तमान मूल्य ₹4,88,060.36 कोटी होते. 2016-17 ते 2020-21 दरम्यान वर्षातील एकूण उत्पन्न हे सार्वजनिक उपक्रमांमध्ये गुंतवलेल्या निधीच्या वसुलीच्या किमान अपेक्षित परताव्यापेक्षा कमी होते कारण सिंचन विकास महामंडळा मध्ये लक्षणीय भांडवली गुंतवणुकीमुळे संगत नफा मिळत नाही.

वर्ष 2020-21 दरम्यान राज्य सरकारच्या गुंतवणुकीवर (₹2,25,825.62 कोटी) ऐतिहासिक किंमतीच्या आधारावर मिळणारा परतावा (0.17 टक्के) गुंतवणुकीचे वर्तमान मूल्य (₹4,88,060.36 कोटी) लक्षात घेऊन मिळालेल्या परताव्यापेक्षा जास्त (0.08 टक्के) होता.

2.4.4.5 निव्वळ संपत्तीचे अपक्षरण

निव्वळ संपत्ती म्हणजे देय असलेल्या भांडवलाची एकूण रक्कम आणि साठा आणि अतिरिक्त वजा एकत्रित तोटा आणि स्थगित महसुली खर्च आवश्यकपणे, ती संस्था मालकासाठी काय असते हे मोजण्याच साधन आहे. नकारात्मक निव्वळ संपत्ती दाखवते की मालकांनी केलेली संपूर्ण गुंतवणूक जमा झालेल्या तोट्यामुळे आणि पुढे ढकललेल्या महसूल खर्चामुळे पुसली गेली आहे.

30 सप्टेंबर 2021 पर्यंतच्या सार्वजनिक उपक्रमांच्या संदर्भात निव्वळ जमा झालेला तोटा त्यांच्या नवीनतम अंतिम वित्तीय विवरणानुसार परिशिष्ट 2.1 मध्ये तपशीलवार दर्शविल्यानुसार ₹42,839.19 कोटी होता. या सार्वजनिक उपक्रमांपैकी 11 सार्वजनिक उपक्रमांमध्ये¹³ निव्वळ संपत्ती कमी झाली असून त्यापैकी तीन सार्वजनिक उपक्रमांनी नवीनतम अंतिम लेख्यानुसार नफा कमावला. या 11 सार्वजनिक उपक्रमांमध्ये राज्य सरकारचे देय भाग भांडवल ₹417.85 कोटी होते. प्रामुख्याने महाराष्ट्र उर्जा विकास महामंडळ मर्यादित (₹1,013.18 कोटी), महाराष्ट्र राज्य वस्त्रोद्योग महामंडळ मर्यादित (₹884.85 कोटी), महाराष्ट्र राज्य वित्तीय महामंडळ (₹579.04 कोटी) आणि महाराष्ट्र इलेक्ट्रॉनिक्स महामंडळ मर्यादित (₹389.68 कोटी) ह्यांच्या कडे परिशिष्ट 2.1 मध्ये दर्शविल्याप्रमाणे निव्वळ संपत्तीचे अपक्षरण झाले होते.

¹³ विदर्भ विकास महामंडळ मर्यादित ₹10.55 कोटी, महाराष्ट्र राज्य हातमाग महामंडळ मर्यादित ₹54.17 कोटी, महाराष्ट्र इलेक्ट्रॉनिक्स महामंडळ मर्यादित ₹389.88 कोटी, महाराष्ट्र राज्य यंत्रमाग महामंडळ मर्यादित ₹1.59 कोटी, महाराष्ट्र राज्य वस्त्रोद्योग महामंडळ मर्यादित ₹884.85 कोटी, महाराष्ट्र राज्य वित्तीय महामंडळ ₹579.04 कोटी, कोंकण विकास महामंडळ मर्यादित ₹6.35 कोटी, महाराष्ट्र राज्य शेती महामंडळ मर्यादित ₹173.68 कोटी, मराठवाडा विकास महामंडळ मर्यादित ₹0.86 कोटी, महाराष्ट्र भूविकास महामंडळ मर्यादित ₹16.01 कोटी आणि महाराष्ट्र उर्जा विकास महामंडळ मर्यादित ₹1,013.18 कोटी

नुकसान झालेल्या कंपन्यांमध्ये केलेल्या गुंतवणुकीवर परतावा मिळण्याची संधी आणि साठलेल्या तोट्यामुळे निव्वळ संपत्तीचे नुकसान झाले आहे, त्यामुळे राज्य सरकार या कंपन्यांना भांडवलाऐवजी अनुदानाच्या स्वरूपात भुगतान करण्याचा विचार करू शकते, जेणेकरून गुंतवणुकीतील असमानता कमी झाल्यावर ते परत मिळेल.

2.4.4.6 लाभांश देय

राज्य सरकारने लाभांश धोरण आखले होते (ऑक्टोबर 2003) ज्या अंतर्गत नफा मिळवणाऱ्या संपूर्ण सार्वजनिक उपक्रमांनी राज्य सरकारने योगदान दिलेल्या देय भाग भांडवलावर किमान पाच टक्के परतावा भरला पाहिजे.

2016-17 ते 2020-21 या कालावधीत महाराष्ट्र शासनाने इक्विटी दिलेल्या सार्वजनिक उपक्रमांशी संबंधित लाभांश देय रक्कम तक्ता 2.30 मध्ये दर्शविली आहे.

तक्ता 2.30: 2016-17 ते 2020-21 दरम्यान सार्वजनिक उपक्रमांची लाभांश देय रक्कम

वर्ष	एकूण सार्वजनिक उपक्रम जिथे इक्विटी महाराष्ट्र सरकारने ओतली आहे		सार्वजनिक उपक्रम ज्यांनी वर्षात नफा कमावला		सार्वजनिक उपक्रम ज्यांनी वर्षात लाभांश जाहीर/भुगतान केले		लाभांश/ देय गुणोत्तर (टक्के)
	सार्वजनिक उपक्रमाची संख्या	महाराष्ट्र सरकारने ओतलेली इक्विटी (₹ कोटी मध्ये)	सार्वजनिक उपक्रमाची संख्या	महाराष्ट्र सरकारने ओतलेली इक्विटी (₹ कोटी मध्ये)	सार्वजनिक उपक्रमाची संख्या	सार्वजनिक उपक्रमाद्वारे लाभांश जाहीर/ भुगतान (₹ कोटी मध्ये)	
2016-17	61	2,03,490.17	35	1,28,784.67	6	4.53	0.004
2017-18	60	2,12,025.81	33	45,251.50	4	2.94	0.006
2018-19	60	2,13,959.13	32	53,368.62	5	9.28	0.017
2019-20	59	2,24,130.00	38	1,47,890.97	5	6.09	0.004
2020-21	59	2,25,384.18	36	148,173.26	7	14.39	0.01

स्रोत: सार्वजनिक उपक्रमांकडून मिळालेल्या नविनतम माहितीच्या आणि नविनतम आर्थिक विवरणाच्या आधारे संकलित केले

2016-17 ते 2020-21 दरम्यान ज्या सार्वजनिक उपक्रमांनी नफा कमावला त्यांची संख्या 32 ते 38 च्या दरम्यान होती. तथापि, फक्त चार ते सात सार्वजनिक उपक्रमांनी महाराष्ट्र सरकारला लाभांश जाहीर/अदा केला. 2016-17 ते 2020-21 दरम्यान लाभांश देय गुणोत्तर 0.004 टक्के ते 0.017 टक्क्यांच्या दरम्यान होते.

2020-21 दरम्यान ज्या सात सार्वजनिक उपक्रमांनी लाभांश जाहीर/अदा केला, त्यापैकी पाच सार्वजनिक उपक्रमांनी¹⁴ विहित मर्यादेपेक्षा जास्त लाभांश जाहीर केला.

2.4.4.7 इक्विटीवरील परतावा

इक्विटीवरील परतावा हे आर्थिक कामगिरीचे एक माप आहे. जे व्यवस्थापन नफा मिळवण्यासाठी भागधारकांच्या निधीचा किती प्रभावीपणे उपयोग करित आहेत यांचे

¹⁴ महाराष्ट्र चित्रपट, रंगभूमी आणि सांस्कृतिक विकास महामंडळ मर्यादित, महाराष्ट्र राज्य बियाणे महामंडळ मर्यादित, पश्चिम महाराष्ट्र विकास महामंडळ आणि महाराष्ट्र राज्य वखार महामंडळ

मूल्यांकन करते आणि निव्वळ उत्पन्ना (करानंतर निव्वळ नफा) ला भागधारकांच्या निधीने विभाजित करून मोजले जाते. ते टक्केवारीत व्यक्त केले जाते आणि निव्वळ उत्पन्न आणि भागधारकांचा निधी या दोन्हीही सकारात्मक संख्या असल्यास कोणत्याही कंपनीसाठी गणना केली जाऊ शकते.

कंपनीच्या भागधारकांच्या निधीची गणना देय भांडवल आणि संचयी तोटा आणि स्थगित महसूल खर्चाच्या निःशुल्क साठ्याची जोड करून केली जाते आणि संपूर्ण संपत्ती विकल्यास आणि संपूर्ण कर्ज भरल्यास कंपनीच्या भागधारकांसाठी किती पैसे शिल्लक राहतील हे उघड होते. सकारात्मक भागधारकांच्या निधीतून असे दिसून येते की कंपनी चे दायित्व पूर्ण करण्यासाठी कंपनीकडे पुरेशी मालमत्ता आहे तर नकारात्मक भागधारक इक्विटी म्हणजे मालमत्तेपेक्षा दायित्व जास्त आहे.

राज्य सरकारने ज्या 59 सार्वजनिक उपक्रमांमध्ये निधी पुरवला आहे, त्यांच्या इक्विटीवरील परताव्याची गणना केली आहे. राज्य सरकारतर्फे वर्ष 2016-17 ते 2020-21 या कालावधीत 30 सप्टेंबर 2021 पर्यंतच्या नवीनतम अंतिम खात्यानुसार ज्या सार्वजनिक उपक्रमांमध्ये निधी जमा करण्यात आला, त्यांच्या इक्विटीवरील परतावा आणि भागधारकांच्या निधीचा सविस्तर तपशील तक्ता 2.31 मध्ये दर्शविला आहे.

तक्ता 2.31: सार्वजनिक उपक्रमांशी संबंधित इक्विटीवर परतावा जेथे महाराष्ट्र सरकारतर्फे निधी जमा करण्यात आला

वर्ष	निव्वळ उत्पन्न ¹⁵ (₹ कोटी मध्ये)	भागधारकांचा निधी (₹ कोटी मध्ये)	इक्विटीवरील परतावा (टक्के)
2016-17	2,530.72	1,85,284.32	1.37
2017-18	(86.09)	1,91,393.61	(0.04)
2018-19	245.17	2,00,241.43	0.12
2019-20	(459.42)	2,12,948.89	(0.0022)
2020-21	(232.74)	219355.87	(7.04)

स्त्रोत: सार्वजनिक उपक्रमांच्या नवीनतम आर्थिक विवरणावर आधारित संकलित केले कंसातील आकडे ऋण शिल्लक दर्शवितात

2016-17 ते 2020-21 या कालावधी दरम्यान 2017-18, 2019-20 आणि 2020-21 मध्ये निव्वळ उत्पन्न नकारात्मक होते. या सार्वजनिक उपक्रमांच्या इक्विटीवरील परतावा 2016-17 मध्ये 1.37 टक्के होता, जो 2017-18 मध्ये नकारात्मक झाला, पुन्हा एकदा 2018-19 मध्ये सकारात्मक झाला (0.12 टक्के) आणि पुन्हा 2019-20 मध्ये नकारात्मक झाला आणि 2020-21 मध्ये नकारात्मकच राहिला.

2.4.4.8 नियोजित भांडवलावर परतावा

नियोजित भांडवलावर परतावा हे एक गुणोत्तर आहे जे एखाद्या कंपनीचा नफा आणि कार्यक्षमता मोजते ज्यायोगे त्याचे भांडवल वापरले जाते. नियोजित भांडवलावरील

¹⁵ निव्वळ उत्पन्न म्हणजे करानंतरचा निव्वळ नफा (-) प्राधान्य लाभांश

परताव्याची गणना व्याज आणि करांच्या आधी कंपनीच्या उत्पन्नास गुंतवलेल्या भांडवलाने¹⁶ विभागून केली जाते. वर्ष 2016-17 ते 2020-21 या कालावधीत सर्व एकूण 109 राज्य सार्वजनिक उपक्रमांच्या एकूण नियोजित भांडवलावरील परताव्याचा तपशील तक्ता 2.32 मध्ये दर्शविला आहे.

तक्ता 2.32: नियोजित भांडवलावरील परतावा

वर्ष	व्याज आणि करा पूर्वीचे उत्पन्न (₹ कोटी मध्ये)	नियोजित भांडवल (₹ कोटी मध्ये)	नियोजित भांडवलावर परतावा (टक्के)
2016-17	(10,444.56)	2,96,245.62	(3.53)
2017-18	3,416.69	2,93,603.38	1.16
2018-19	6,283.80	3,04,640.20	2.06
2019-20	10,005.87	3,22,971.65	3.10
2020-21	10286.91	3,57,784.17	2.88

स्त्रोत: सार्वजनिक उपक्रमांकडून मिळालेल्या नविनतम आर्थिक विवरणाच्या आधारे संकलित केले आहे

या राज्य सरकारच्या सार्वजनिक उपक्रमांवरील नियोजित भांडवलावरील परतावा 2017-18 आणि 2020-21 या कालावधीत 1.16 टक्के ते 3.10 टक्क्यांच्या दरम्यान होता. व्याज आणि करांच्या पूर्वीचे उत्पन्न 2016-17 मध्ये नकारात्मक होते.

2.4.4.9 सार्वजनिक उपक्रमांच्या दीर्घ मुदतीच्या कर्जाचे विश्लेषण

शासन, बँका आणि इतर वित्तीय संस्थांचे देणे भागविण्याच्या कंपनीच्या समर्थतेचे मूल्यमापन करण्याकरिता, ज्यांना 2016-17 ते 2020-21 दरम्यान लाभ झाला अशा सार्वजनिक उपक्रमांच्या दीर्घ मुदतीच्या कर्जाचे विश्लेषण केले जाते. याचे मूल्यांकन व्याज व्याप्ति गुणोत्तर आणि ऋण उलाढाल गुणोत्तराद्वारे केले जाते.

2.4.4.10 व्याज व्याप्ति गुणोत्तर

व्याज व्याप्ति गुणोत्तर सार्वजनिक उपक्रमांच्या थकित कर्जावर व्याज देण्याची क्षमता निश्चित करण्यासाठी वापरले जाते आणि त्याच कालावधीच्या व्याजाच्या खर्चाने सार्वजनिक उपक्रमांचे व्याज आणि करांच्या आधीच्या उत्पन्नाने विभाजित करून मोजले जाते. गुणोत्तराचे प्रमाण जितके कमी तितके कर्जावर व्याज देण्याची सार्वजनिक उपक्रमांची क्षमता कमी असते. एकापेक्षा कमी व्याज व्याप्ति गुणोत्तर असे दर्शविते की सार्वजनिक उपक्रम व्याजावरील खर्च भागविण्यासाठी पुरेशा महसुलाची निर्मिती करत नव्हते. ज्या सार्वजनिक उपक्रमांना 2016-17 ते 2020-21 च्या कालावधी दरम्यान व्याजाचा बोझा होता, त्यांच्याशी संबंधित सकारात्मक आणि नकारात्मक व्याज व्याप्ति गुणोत्तरांचा तपशील तक्ता 2.33 मध्ये दर्शविला आहे.

¹⁶ नियोजित भांडवल = देय भाग भांडवल + निःशुल्क साठा आणि अतिरिक्त + दीर्घ मुदतीचे कर्ज-संचित तोटा - पुढे ढकललेला महसूल खर्च. नवीनतम वर्ष ज्यासाठी सार्वजनिक उपक्रमांचे खाते पक्के केले त्याप्रमाणे आकडे आहेत

तक्ता 2.33: राज्य सार्वजनिक उपक्रमांशी संबंधित व्याज व्याप्ति गुणोत्तर

वर्ष	व्याज (₹ कोटी मध्ये)	व्याज आणि करा पूर्वीचे उत्पन्न (₹ कोटी मध्ये)	शासन, बँका आणि अन्य वित्तीय संस्थांकडून कर्ज/ व्याजाचे दायित्व असणाऱ्या सार्वजनिक उपक्रमांची संख्या	व्याज व्याप्ति गुणोत्तर एक किंवा एक पेक्षा जास्त असलेल्या सार्वजनिक उपक्रमांची संख्या	व्याज व्याप्ति गुणोत्तर एक पेक्षा कमी असलेल्या सार्वजनिक उपक्रमांची संख्या
2016-17	7,109.53	(13,014.89)	35	22	13
2017-18	7,318.70	3,453.13	37	23	14
2018-19	6,782.40	6,213.88	38	25	13
2019-20	8,957.19	9,842.69	36	27	9
2020-21	9,893.94	9,957.67	39	27	12

स्त्रोत: सार्वजनिक उपक्रमांकडून मिळालेल्या नवीनतम वित्तीय विवरणाच्या आधारे संकलित केले
कंसातील आकडे ऋणात्मक शिल्लक दर्शवितात

वर्ष 2020-21 दरम्यान 39 राज्य सरकारचे सार्वजनिक उपक्रम असे होते, की ज्यांच्यावर सरकार आणि अन्य वित्तीय संस्थांकडून घेतलेल्या कर्जाचे दायित्व होते. यापैकी 27 सार्वजनिक उपक्रमांचे व्याज व्याप्ति गुणोत्तर एक पेक्षा जास्त होते, तर उरलेल्या 12 सार्वजनिक उपक्रमांचे व्याज व्याप्ति गुणोत्तर एक पेक्षा कमी होते, जे सूचित करतात की या 12 सार्वजनिक उपक्रमांमध्ये वर्षात व्याजावरील खर्च भागविण्यासाठी पुरेशा महसुलाची निर्मिती होऊ शकली नाही.

2.4.4.11 ऋण उलाढाल गुणोत्तर

मागील पाच वर्षांमध्ये सार्वजनिक उपक्रमांच्या उलाढालीमध्ये 7.40 टक्क्यांची चक्रवाढ वार्षिक वाढ (Compounded Annual Growth) नोंदली गेली. ऋण 8.87 टक्क्यांच्या चक्रवाढ वार्षिक दराने वाढले ज्यामुळे कर्ज उलाढाल गुणोत्तर 2016-17 मधील 0.57 वरून 2020-21 मध्ये 0.74 इतके वाढले, जे तक्ता 2.34 मध्ये दर्शविले आहे.

तक्ता 2.34: राज्य सार्वजनिक उपक्रमांशी संबंधित ऋण उलाढाल गुणोत्तर

(₹ कोटी मध्ये)

तपशील	2016-17	2017-18	2018-19	2019-20	2020-21
सरकार आणि इतर यांच्याकडून ऋण (बँका आणि वित्तीय संस्था)	49,628.30	54,226.78	51,376.22	67,167.36	84,514.38
उलाढाल	86,377.84	90,334.69	1,02,195.78	1,10,256.45	114,929.10
ऋण - उलाढाल गुणोत्तर	0.57:1	0.60:1	0.50:1	0.61:1	0.74:1

स्त्रोत: सार्वजनिक उपक्रमांकडून मिळालेल्या नवीनतम वित्तीय विवरणाच्या आधारे संकलित केले

या कालावधीमध्ये ऋण-उलाढाल गुणोत्तर 0.50 आणि 0.74 च्या दरम्यान होते.

2.4.4.12 निष्क्रीय राज्य सार्वजनिक उपक्रम बंद करणे

एकशे नऊ राज्य सार्वजनिक उपक्रमांपैकी 19 निष्क्रीय कंपन्या होत्या, ज्या 31 मार्च 2021 पर्यंत भांडवल (₹ 298.12 कोटी) आणि दीर्घकालीन कर्जा (₹ 399.70 कोटी) साठी

एकूण ₹ 697.82 कोटींची गुंतवणूक करत होत्या. परिशिष्ट 2.2 मध्ये तपशील दिलेला आहे.

31 मार्च 2021 अखेर संपलेल्या मागील पाच वर्षांच्या दरम्यान प्रत्येक वर्षाच्या शेवटी निष्क्रिय सार्वजनिक उपक्रमांची संख्या तक्ता 2.35 मध्ये दिली आहे.

तक्ता 2.35: निष्क्रिय सार्वजनिक उपक्रमांची संख्या

तपशील	2016-17	2017-18	2018-19	2019-20	2020-21
निष्क्रिय कंपन्यांची संख्या	22	21	20	19	19
स्त्रोत: सार्वजनिक उपक्रमांकडून मिळालेल्या माहितीच्या आधारे संकलित केले					

निष्क्रिय सार्वजनिक उपक्रमांच्या प्रवर्तनाच्या सातत्याकरिता शासनाने त्यांच्या क्रियाकलापांची समीक्षा करावी.

2.4.5 खर्चाचा प्राधान्यक्रम

राज्यात चांगल्या सामाजिक आणि भौतिक पायाभूत सुविधांची उपलब्धता सामान्यतः त्याच्या खर्चाची गुणवत्ता प्रतिबिंबित करते. सामाजिक आणि आर्थिक सेवांवरील खर्च म्हणजेच विकास खर्चावर अधिक लक्ष केंद्रित करून राज्य सरकारने योग्य खर्चाचे सुसूत्रीकरण करणे महत्वाचे आहे. विकास खर्चासाठी वाटप सुधारण्याव्यतिरिक्त, खर्चाच्या वापराची कार्यक्षमता एकूण खर्चाचे भांडवली खर्चाशी गुणोत्तर आणि शिक्षण आणि आरोग्य क्षेत्रावर खर्च होण्याच्या प्रमाणात देखील दिसून येते. एकूण खर्चाशी या घटकांचे गुणोत्तर जितके जास्त असेल तितके खर्चाची गुणवत्ता अधिक चांगली मानली जाते.

तक्ता 2.36 मध्ये वर्ष 2015-16 हे आधार वर्ष घेऊन वर्ष 2020-21 दरम्यानचा एकूण खर्च, सामाजिक क्षेत्रावरील खर्च, आर्थिक क्षेत्रातील खर्च आणि भांडवली खर्चाच्या संदर्भात उत्तर पूर्व आणि हिमालयीन राज्यांच्या सरासरी व्यतिरिक्त राज्यांच्या राज्य सरकारच्या राजकोषीय प्राधान्यांची तुलना केली आहे.

तक्ता 2.36: 2015-16 आणि 2020-21 मध्ये राज्याचे राजकोषीय प्राधान्य

(टक्क्यांमध्ये)

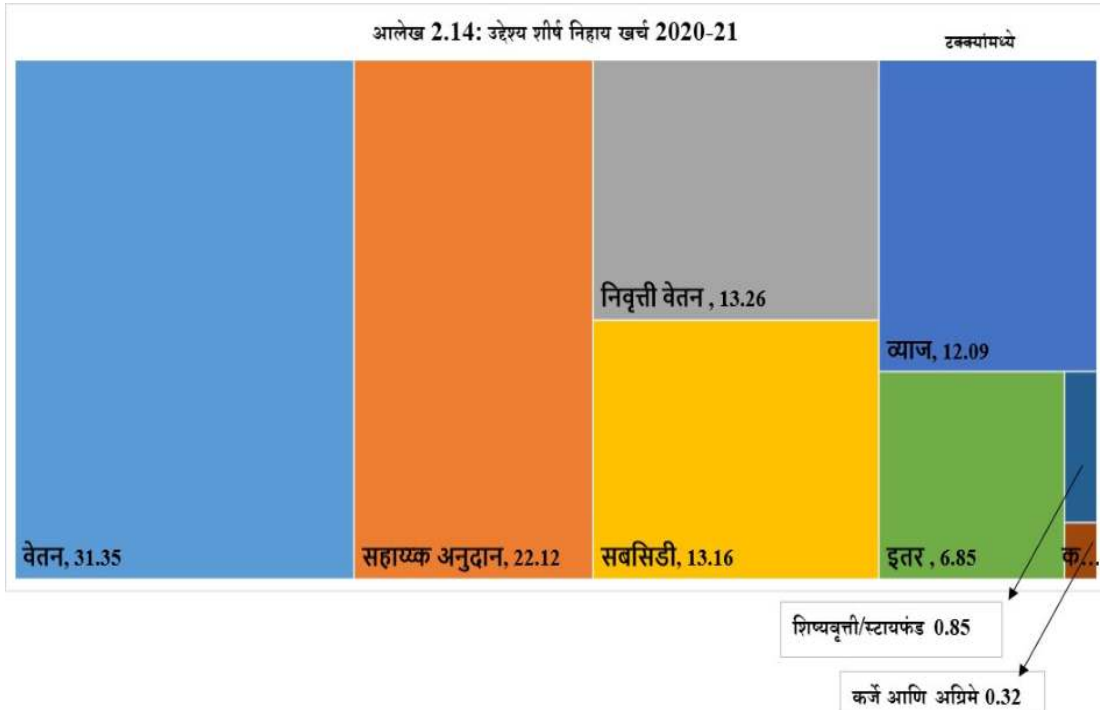
तपशील	एकूण खर्च/ स्थूल राज्य उत्पन्न	सामाजिक क्षेत्रातील खर्च/ एकूण खर्च	आर्थिक क्षेत्रातील खर्च/ एकूण खर्च	भांडवली खर्च/एकूण खर्च	शिक्षणावरील भांडवली खर्च/ एकूण खर्च	आरोग्यावरील भांडवली खर्च/ एकूण खर्च
उत्तर पूर्व आणि हिमालयीन राज्यांच्या व्यतिरिक्त राज्ये 2015-16	16.89	36.26	34.35	18.78	0.40	0.57
महाराष्ट्र 2015-16	10.9	39.67	26.79	11.16	0.05	0.3
उत्तर पूर्व आणि हिमालयीन राज्यांच्या व्यतिरिक्त राज्ये 2020-21	16.18	37.81	28.48	13.03	0.40	0.51
महाराष्ट्र 2020-21	12.87	37.24	26.00	9.35	0.03	0.29

तक्ता 2.36 खालील प्रमाणे दर्शवितो:

- वर्ष 2015-16 आणि 2020-21 दरम्यान स्थूल राज्य उत्पन्नाशी महाराष्ट्राच्या एकूण खर्चाचे गुणोत्तर, उत्तर पूर्व आणि हिमालयीन राज्यांचा सरासरी खर्च सोडून इतर राज्यांच्या सरासरीच्या तुलनेत खूपच कमी होते.
- 2015-16 आणि 2020-21 दरम्यान राज्याच्या एकूण खर्चाशी आर्थिक क्षेत्रीय खर्चाचे गुणोत्तर, उत्तर पूर्व आणि हिमालयीन राज्यांच्या सरासरी व्यतिरिक्त, इतर राज्यांच्या सरासरीपेक्षा तुलनेत फारच कमी होते.
- 2015-16 आणि 2020-21 दरम्यान, भांडवली खर्चाचे एकूण खर्चाशी गुणोत्तर उत्तर पूर्व आणि हिमालयीन राज्यांच्या सरासरी व्यतिरिक्त, इतर राज्यांच्या सरासरीच्या तुलनेत कमी होते. एकूण खर्चाशी शिक्षण आणि आरोग्यावरील भांडवली खर्चाचे गुणोत्तर, उत्तर पूर्व आणि हिमालयीन राज्यांच्या सरासरीच्या तुलनेत दोन्ही वर्षी कमी होते.

2.4.5.1 उद्देश्य शीर्ष निहाय खर्च

वित्त लेखे फक्त गौण शीर्ष स्तरापर्यंतचे व्यवहार दर्शवितात. उद्देश्य शीर्ष निहाय खर्च, खर्चाचे प्रयोजन/उद्देश्य ह्या बाबतीत माहिती देतो. वर्ष 2020-21 करिता उद्देश्य शीर्ष निहाय खर्च खालील आलेख 2.14 मध्ये दर्शविला आहे.

(स्रोत:2020-21 चे वित्तीय लेखे)

महसुली खर्च 31 टक्के वेतन तसेच सहाय्यक अनुदान 22 टक्के, निवृत्ती वेतन आणि सबसिडी 13 टक्के, व्याज 12 टक्क्यांनी गठित होतो.

2.5 लोक लेखे

अल्प बचती, भविष्य निर्वाह निधी, राखीव निधी, ठेवी, निलंबने, वित्त प्रेषण इत्यादि विशिष्ट व्यवहारांच्या संदर्भात जमा आणि संवितरणे, जे संचित निधीचा भाग नसतात, ते संविधानाच्या अनुच्छेद 266(2) अंतर्गत स्थापिलेल्या लोक लेख्यात ठेवले जातात ते राज्य विधानमंडळाद्वारे दत्तमत-अधीन नसतात. सरकार यांच्या संदर्भात बँकर म्हणून काम करते. वर्षादरम्यानच्या वितरणानंतरची उर्वरित रक्कम ही सरकारकडे विविध उद्देश्याकरिता वापरण्यासाठी उपलब्ध असलेला निधी आहे.

2.5.1 निव्वळ लोक लेखे शिल्लक

राज्याच्या लोक लेख्यात घटकवार निव्वळ शिल्लक तक्ता 2.37 आणि आलेख 2.15 मध्ये दिलेली आहे.

तक्ता 2.37: लोक लेख्यात घटकवार निव्वळ शिल्लक

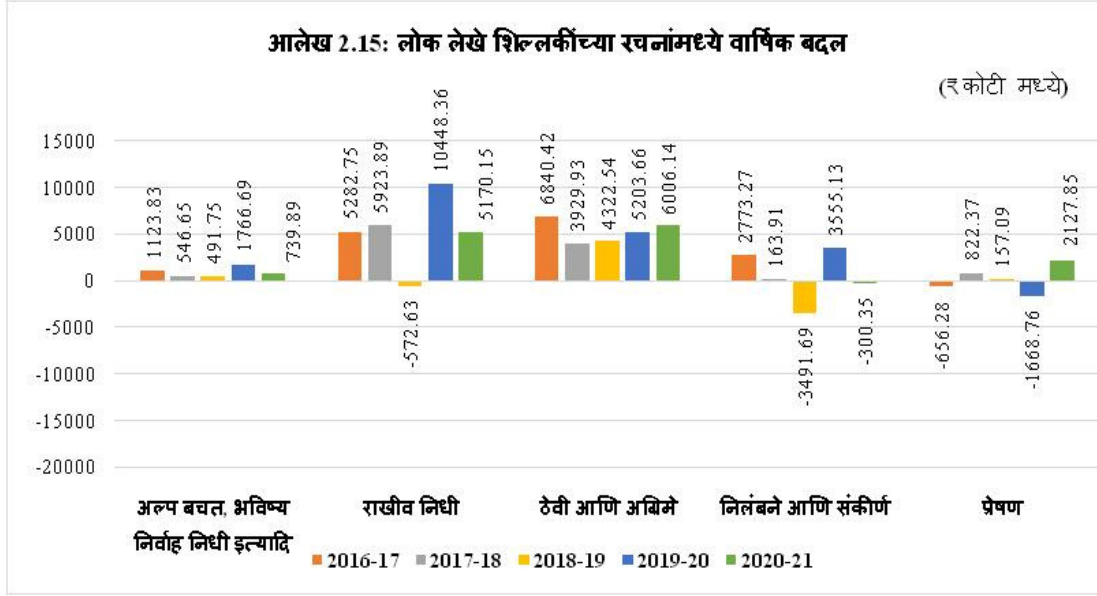
(₹ कोटी मध्ये)

क्षेत्र	उपक्षेत्र	2016-17	2017-18	2018-19	2019-20	2020-21
I. अल्प बचती, भविष्य निर्वाह निधी इत्यादि	अल्प बचती, भविष्य निर्वाह निधी इत्यादि	1123.83	546.65	491.75	1766.69	739.89
J. राखीव निधी	(अ) व्याज असणारा राखीव निधी	300.95	44.87	500.87	3781.61	657.53
	(ब) व्याज नसणारा राखीव निधी	4981.80	5879.02	(-)1073.50	6666.75	4512.62
K. ठेवी आणि अग्रिम	(अ) व्याज असणाऱ्या ठेवी	3240.15	4717.07	3630.92	5886.57	5674.11
	(ब) व्याज नसणाऱ्या ठेवी	3600.22	(-)787.09	692.01	(-)686.58	333.23
	(क) अग्रिम	0.05	(-)0.05	(-)0.39 [#]	3.67	(-)1.20
L. निलंबने आणि संकीर्ण	(ब) निलंबने	(-)59.37 [#]	(-)47.37	49.32	289.60	(-)329.48
	(क) अन्य खाते	2832.64	208.44	(-)3541.01	3265.52	29.13
	(ड) परदेशी सरकार कडील खाते	0	0	0	0	0.00
	(ई) संकीर्ण	0	2.84	0	0.01	0.00
M. प्रेषण	(अ) मनीऑर्डर आणि इतर प्रेषण	(-)656.97	825.76	160.90	(-)1664.09	2128.66
	(ब) आंतर सरकारी समायोजन खाते	0.69	(-)3.39	(-)3.81	(-)4.67	(-)0.81
एकूण		15363.99	11386.75	907.06	19305.08	13743.68

टीप: अधिक +ve डेबिट शिल्लक दर्शविते आणि -ve उणे क्रेडिट शिल्लक दर्शविते. # खालचा पूर्णांक स्रोत: संबंधित वर्षाचे वित्तीय लेखे

तक्ता 2.37 दर्शविते की निव्वळ लोक लेखे 2019-20 मधील ₹ 19,305.08 कोटी वरून 2020-21 मध्ये ₹ 13,743.68 कोटी इतके कमी झाले.

लोक लेखे शिल्लकींच्या रचनांमधील बदल आलेख 2.15 मध्ये दर्शविला आहे.

(स्रोत: संबंधित वर्षाचे वित्तीय लेखे)

2.5.2 राखीव निधी

राज्य सरकार च्या लोक लेख्यांच्या अंतर्गत विशिष्ट निरूपित प्रयोजनासाठी राखीव निधी निर्मित केला जातो. राज्याच्या संचित निधीतील अंशदान किंवा अनुदानाद्वारे राखीव निधी उभारला जातो.

मार्च 2021 पर्यंत राज्यात 21 सक्रिय राखीव निधी विशिष्ट उद्देशांसाठी राखून ठेवले होते. यापैकी, 12 निधी सक्रीय व उर्वरित नऊ निधी अप्रवर्ती होते. 31 मार्च 2021 पर्यंत या निधीमधील एकूण जमा शिल्लक ₹58,751.91 कोटी होती, त्यापैकी ₹4652.17 कोटी व्याज धारण करणाऱ्या राखीव निधी अंतर्गत आणि ₹54,099.74 कोटी व्याज धारण न करणाऱ्या राखीव निधी अंतर्गत होते.

वर्षादरम्यानच्या राखीव निधीच्या व्यवहारांचा तपशील खालील परिच्छेदांमध्ये दिलेला आहे.

2.5.2.1 संचित कर्ज निवारण निधी

राज्य सरकारने बाजार कर्ज तसेच इतर कर्ज व कर्जाच्या जबाबदाऱ्या प्रमाणित करण्यासाठी बाराव्या वित्त आयोगाच्या शिफारशींच्या अनुषंगाने संचित कर्ज निवारण निधी उभारला आहे. हा निधी भारतीय रिजर्व बँकेद्वारे व्यवस्थापित केला जातो. निधीच्या मार्गदर्शक तत्वांनुसार राज्य मागील वर्षाच्या अखेरीस असल्याप्रमाणे त्यांच्या प्रलंबित दायित्वाच्या (आंतरिक ऋण+लोक लेखे) किमान 0.5 टक्के रक्कम संचित कर्ज निवारण निधी मध्ये देऊ शकते.

वर्ष 2020-21 दरम्यान राज्य सरकारने ₹ 2399.50 कोटी आवश्यक अंशदानाच्या तुलनेत महसूल खात्यातून संचित कर्ज निवारण निधी मध्ये ₹ 1000 कोटी हस्तांतरित केले आहेत जे 31 मार्च 2020 रोजी असलेल्या ₹ 4,79,899 कोटीच्या थकित दायित्वाच्या (लोक ऋण+लोक लेखे दायित्व) 0.5 टक्के आहे. 31 मार्च 2021 रोजी संचित कर्ज निवारण निधीमधील शिल्लक ₹ 45,737.63 कोटी होती, जी गुंतवली गेली आहे.

2.5.2.2 राज्य आपत्ती प्रतिसाद निधी

भारत सरकारने 1 एप्रिल 2010 पासून पूर्वीच्या आपत्ती निवारण निधीच्या बदल्यात राज्य आपत्ती प्रतिसाद निधी स्थापित केला. आपत्ती निवारण निधीच्या (मुख्य शीर्ष- '8121 सर्वसाधारण आणि इतर राखीव निधी' जो व्याज धारण करणाऱ्या कलमांतर्गत आहे) संविधान आणि प्रशासनावरील मार्गदर्शक तत्वांच्या अनुसार केंद्र आणि राज्य सरकारला 75:25 या प्रमाणात निधीमध्ये योगदान देणे आवश्यक आहे.

आपत्ती व्यवस्थापन अधिनियम 2005 च्या तरतुदीनुसार आपत्ती व्यवस्थापन अधिनियम 2005 च्या कलम 48(1)(a) अंतर्गत भारत सरकारने, आणि 13व्या वित्त आयोगाच्या शिफारशीनुसार, चक्रीवादळ, दुष्काळ, भूकंप, आग, पूर, त्सुनामी, गारपीट, दरड कोसळणे, हिमस्खलन, ढगफूटी, कीटकांचा हल्ला, दंव आणि शीतलहर पीडितांना त्वरित दिलासा मिळावा यासाठीच्या खर्चाची पूर्तता करण्यासाठी राज्य आपत्ती निवारण निधी गठित करण्यात आला आहे.

रिझर्व बँकेच्या अधिकर्ष नियमांच्या मार्गदर्शक सूचनांनुसार अधिकर्षाला जो व्याज दर लागू आहे, त्यानुसार राज्य आपत्ती प्रतिसाद निधीमध्ये राज्य सरकारला व्याज द्यावे लागेल. व्याज अर्धवार्षिक तत्वावर जमा केले जाते. राज्य आपत्ती निवारण निधीच्या गुंतवणुकीवर मिळणाऱ्या उत्पन्नासह राज्य आपत्ती निवारण निधीची मिळकत केंद्र सरकारच्या दिनांकित प्रतिभूति, लिलाव केलेले कोषागार देयके आणि शेड्युल्ड वाणिज्यिक बँकेच्या इतर व्याज मिळकत ठेवीमध्ये गुंतवावी.

राज्य आपत्ती प्रतिसाद निधीचा उपयोग केवळ आपत्तीग्रस्तांना तातडीने दिलासा देण्यासाठी खर्च करण्यासाठी केला जाऊ शकतो आणि आपत्ती तयारी, पुनर्संचयित, पुनर्बांधणी आणि शस्त्रयोजनाची तरतूद ही राज्य आपत्ती प्रतिसाद निधीचा भाग असू नये. असा खर्च सामान्य अर्थसंकल्प शीर्ष/राज्य योजना निधी इत्यादिंमधून उभारावा लागतो. वर्ष 2020-21 दरम्यान राज्य आपत्ती प्रतिसाद निधीवर आकारलेला खर्च तक्ता 2.38 मध्ये दिलेला आहे:

तक्ता 2.38: राज्य आपत्ती प्रतिसाद निधीला आकारलेला खर्चाचा तपशील

(₹ कोटी मध्ये)

लेख्याचे मुख्य शीर्ष	लेख्याचे गौण शीर्ष	2020-21 दरम्यान खर्च
2245-नैसर्गिक आपत्तीकरिता मदत 02-पूर, चक्रीवादळ इत्यादि	101- अहेतुक मदत	5460.44
	113- घरांची दुरुस्ती/पुनर्बांधणीला सहाय्य	439.80
	115- जमिनीतील वाळू, गाळ, खारटपणा साफ करण्यासाठी शेतकऱ्यांना सहाय्य	30.15
	117- पशुधन खरेदीसाठी शेतकऱ्यांना सहाय्य	9.43
	118- खराब झालेल्या बोटींची दुरुस्ती/बदलणे आणि-मासेमारीसाठी उपकरणांसाठी सहाय्य	9.86
	119- खराब झालेली साधने आणि उपकरणे दुरुस्ती/पुनर्स्थापनेसाठी कारागीरांना सहाय्य	8.39
	800- इतर खर्च	116.70
	पोट बेरीज	6074.77
2245-नैसर्गिक आपत्तीकरिता मदत 80-सामान्य	800- इतर खर्च	766.88
	911-वजा-जादा भरणा वसुली	-0.78
	पोट बेरीज	766.10
	एकूण बेरीज	6840.87
05-राज्य आपत्ती प्रतिसाद निधी	901- वजा - राज्य आपत्ती प्रतिसाद निधीमधून घेतलेली रक्कम	(-)3856.92
राज्य आपत्ती प्रतिसाद निधीच्या मार्गदर्शक सूचनांचे उल्लंघन केल्याने राज्य आपत्ती प्रतिसाद निधीला भारित खर्च (फक्त 2245-02-101 अंतर्गत नोंद केलेली रक्कम राज्य आपत्ती प्रतिसाद निधी अंतर्गत मान्य खर्च आहे) मुख्य शीर्ष 2245 - एकूण खर्च ₹ 8,488.48 कोटी स्त्रोत: 2020-21 चे वित्तीय लेखे		

वर्ष 2019-20 मध्ये महाराष्ट्राच्या राज्य आपत्ती प्रतिसाद निधीचा पुंजीगत निधी ₹ 1,803 कोटी होता. पंधराव्या वित्त आयोगाच्या शिफारशीनुसार भारत सरकार आणि महाराष्ट्र सरकार यांच्यात राज्य आपत्ती प्रतिसाद निधीला देण्यात येणारे वार्षिक योगदान 75:25 च्या प्रमाणात आहे.

वर्ष 2020-21 दरम्यान राज्याला ₹ 3,222 कोटींचा केंद्रीय वाटा मिळाला. या वर्षात राज्य शासनाचा वाटा ₹ 1,074 कोटी आहे. राज्य शासनाने मुख्य शीर्ष-8121-122 राज्य आपत्ती प्रतिसाद निधी अंतर्गत निधीमध्ये ₹ 4,296 कोटी (केंद्राचा वाटा ₹ 3,222 कोटी, राज्याचा वाटा ₹ 1,074 कोटी) हस्तांतरित केले. राष्ट्रीय आपत्ती प्रतिसाद दलासाठी राज्याला केंद्र सरकार कडून ₹ 420.12 कोटी प्राप्त झाले.

सुरुवातीला मुख्य शीर्ष 2245-नैसर्गिक आपत्तीसाठी मदत निधीच्या तुलनेत नैसर्गिक आपत्तींवर झालेला ₹ 3856.92 कोटींच्या खर्चाचा मेळ करण्यात आला. परिणामी, 31 मार्च 2021 रोजी ₹ 859.20 कोटींचा निधी शिल्लक राहिला.

2.5.2.3 हमी विमोचन निधी

राज्य सार्वजनिक उपक्रम किंवा इतर संस्था आणि लाभार्थ्यांनी विनंती केलेले इतर ऋण तसेच सरकारने जारी केलेल्या बंधपत्रातील हमीच्या संदर्भाने उद्भवणाऱ्या भुगतानाच्या जबाबदाऱ्या पार पाडण्यासाठी राज्य सरकार हमी विमोचन निधी गठित करते. निधीमधील जमेचा उपयोग फक्त सरकार द्वारा जारी हमीच्या भुगतानाकरिता करण्यात यावा परंतु संस्थांनी ज्यांच्या वतीने हमी दिलेली आहे अशाकरिता उपयोग करण्यात येऊ नये.

निधी भारतीय रिझर्व बँकेच्या केंद्रीय लेखा विभागाद्वारे प्रशासित केला जाईल आणि शासनाच्या सर्वसाधारण महसुलाच्या बाहेर ठेवण्यात येईल. भारतीय रिझर्व बँकेद्वारे निधीची गुंतवणूक केली जाते.

बाराव्या वित्त आयोगानुसार, महाराष्ट्र सरकारने दिनांक 20 डिसेंबर 2018 च्या अधिसूचनेनुसार राज्य सरकारद्वारे जारी केलेले बंधपत्र आणि इतर कर्जाच्या संदर्भात राज्य सरकारने दिलेल्या हमीमुळे उद्भवलेल्या आकस्मिक दायित्वाची पूर्तता करण्यासाठी किंवा इतर संस्था आणि लाभार्थ्यांनी केलेल्या विनंतीनुसार 2018-19 मध्ये हमी विमोचन निधी स्थापित केला. निधीच्या घटनेनुसार राज्य सरकारद्वारे वर्ष 2019-20 पासून सुरुवातीच्या वर्षाच्या अखेरीस प्रलंबित हमीच्या थकबाकीच्या किमान एक टक्का वाटा देण्यात यावा. त्यानंतर 2027-28 पर्यंत एकूण थकबाकीच्या पाच टक्क्यांची पातळी गाठण्यासाठी अशा थकित रकमेपैकी 0.5 टक्के रक्कम दरवर्षी निधीमध्ये जमा करावी लागेल.

वर्षभरात राज्य सरकारने ₹ 228.04 कोटी (31 मार्च 2020 पर्यंत ₹ 41,179.07 कोटींच्या एकूण थकबाकीच्या 0.55 टक्के) निधी मध्ये हस्तांतरित केला आहे आणि वर्षाच्या दरम्यान भारतीय रिझर्व बँकेने ₹ 258.92 कोटींची गुंतवणूक केली आहे. 31 मार्च 2021 रोजी निधीमध्ये ₹ 686.66 कोटी रक्कम होती.

2.5.2.4 राज्य पर्यायी वनीकरण निधी

पर्यावरण व वन मंत्रालय, भारत सरकार द्वारे जारी सूचनांच्या अनुपालनार्थ वापरकर्ता अभिकरणा¹⁷ द्वारे प्राप्त निधी साठी राज्य शासनास राज्य पर्यायी वनीकरण निधीची स्थापना करणे आवश्यक आहे. जमा झालेला पैसा पर्यायी वनीकरण, नैसर्गिक पुनरुत्पादनास सहाय्य, वनांचे संवर्धन आणि संरक्षण, पायाभूत सुविधांचा विकास,

¹⁷ वापरकर्ता अभिकरण म्हणजे कोणतीही व्यक्ति, संस्था किंवा कंपनी किंवा केंद्र किंवा राज्य शासनाचे विभागाद्वारे वन जमीन वनेतर जमिनीच्या उद्देशासाठी वळती करणे किंवा रद्द करण्याची विनंती करणे किंवा केंद्र सरकार द्वारे अधिनियम किंवा नियमांतर्गत दिलेल्या परवानगीनुसार वन जमिनीचा वनेतर जमिनीच्या उद्देशासाठी वापर करणे

वन्यजीव संवर्धन आणि संरक्षण आणि इतर संबंधित कार्ये इत्यादींसाठी वापरण्यात यावा.

वापरकर्ता अभिकरणाद्वारे राज्य शासनाला प्राप्त झालेला पैसा राज्याच्या लोक लेखा खात्यातील व्याज धारण करणाऱ्या विभागांतर्गत मुख्य शीर्ष 8336-नागरी जमा खालील गौण शीर्ष स्तरावर 'राज्य पर्यायी वनीकरण ठेव' मध्ये जमा करणे आवश्यक आहे. पर्यायी वनीकरण निधी अधिनियम, 2016 च्या कलम 3(4) अनुसार निधीच्या 90 टक्के रक्कम राज्याच्या लोक लेख्यामधील मुख्य शीर्ष-8121-सामान्य आणि इतर राखीव निधी मध्ये हस्तांतरित करणे आवश्यक आहे आणि निधीच्या केंद्रीय वाट्याची 10 टक्के जमा मासिक आधारावर सुनिश्चित केली जावी जेणे करून तो राष्ट्रीय निधीमध्ये हस्तांतरित करता येईल या अटीसह उर्वरित 10 टक्के दरवर्षी राष्ट्रीय निधीमध्ये जमा करणे आवश्यक आहे. '8336- नागरी ठेव' आणि 'राज्य पर्यायी वनीकरण जमा' अंतर्गत 8121 - सामान्य आणि इतर राखीव निधी मधील उपलब्ध शिल्लकीवर व्याजाचा लागू दर हा केंद्रीय सरकारने वर्षभरात घोषित केलेल्या दरानुसार असेल.

वर्ष 2020-21 दरम्यान राज्य शासनास वापरकर्ता अभिकरणाद्वारे कोणतेही सहाय्य प्राप्त झाले नाही. शासनाने ₹ 260 कोटीचा खर्च मुख्य शीर्ष 8121-सर्वसाधारण आणि इतर राखीव निधी मध्ये हस्तांतरित केला. 31 मार्च 2021 रोजी राज्य पर्यायी वनीकरण निधी मधील एकूण शिल्लक ₹ 3,432.72 कोटी होती. या वर्षादरम्यान ₹ 18.77 कोटी मुख्य शीर्ष 8336-नागरी ठेव मध्ये हस्तांतरित करण्यात आले. तथापि, निधीमध्ये कोणतेही व्याज जमा झाले नाही.

2.5.2.5 इमारत आणि इतर बांधकाम कामगार कल्याण उपकर

भारत सरकारने कामगारांना लाभ मिळवून देण्यासाठी उपकर आकारणे आणि गोळा करण्यासाठी इमारत आणि इतर बांधकाम कामगार कल्याण उपकर अधिनियम, 1966 (उपकर अधिनियम) लागू केला. इतर गोष्टींबरोबरच, इमारत आणि इतर बांधकाम कामगार कल्याण मंडळाचे गठन करणे आणि अधिनियमांतर्गत प्रदान करण्यात आलेल्या अधिकारांचा वापर करण्यासाठी प्रत्येक राज्य सरकारद्वारे नियम तयार करणे अनिवार्य आहे. त्यानुसार, महाराष्ट्र सरकारने अधिनियमांतर्गत इमारत आणि इतर बांधकाम कामगार (रोजगार नियमन आणि सेवा शर्ती) नियम, 2007 तयार केले आणि महाराष्ट्र इमारत आणि इतर बांधकाम कामगार कल्याण मंडळाची स्थापना केली. सरकारद्वारे श्रम उपकर ठेव म्हणून जमा केलेल्या रकमेचे क्रियान्वयन/संचालन आणि देखभालीसाठी/रखरखावासाठी हे मंडळ जबाबदार आहे. वर्ष 2020-21 दरम्यान मंडळाने ₹ 1,464.71 कोटी श्रम उपकर म्हणून जमा केले आहेत. विभागाने निधीमधून केलेल्या

खर्चाचा आणि 31 मार्च 2021 रोजी उपलब्ध शिल्लक रकमेचा तपशील सादर केला नाही.

तसेच, वर्ष 2020-21 दरम्यान सरकारने उपकराचे संकलन (श्रम उपकर व्यतिरिक्त) म्हणून ₹804.77 कोटी गोळा केले. ₹804.77 कोटीच्या एकूण संकलनातून राज्य शासनाद्वारे कोणतीही रक्कम निधी मध्ये हस्तांतरित करण्यात आली नाही.

2.5.2.6 केंद्रीय रस्ते निधीशी संबंधित व्यवहाराचा लेखाजोखा

विशेष रस्ते प्रकल्पांवर खर्च करण्यासाठी भारत सरकार केंद्रीय रस्ते निधी अंतर्गत राज्य शासनाला वार्षिक अनुदान उपबंधित करते. सध्याच्या लेखा प्रक्रियेच्या संदर्भात सुरुवातीला अनुदान मुख्य शीर्ष “1601-केंद्र सरकारकडून सहाय्यक अनुदान” अंतर्गत महसुली प्राप्ती म्हणून नोंदविण्यात यावे. त्यानंतर अशाप्रकारे प्राप्त झालेली रक्कम राज्य शासनाद्वारे महसुली खर्च मुख्य शीर्ष “3054-रस्ते आणि पूल” मार्फत मुख्य शीर्ष “8449- इतर जमा/ठेवी-103-केंद्रीय रस्ते निधीमधून अर्थसहाय्या” अंतर्गत लोक लेख्यांमध्ये हस्तांतरित करण्यात यावी. ही प्रक्रिया सुनिश्चित करते की अनुदान प्राप्त झाल्यामुळे खात्यामध्ये अधिशेषाचा अतिरेक होणार नाही किंवा महसूल तूट कमी होणार नाही. केंद्रीय रस्ते निधी अंतर्गत विहित रस्त्यांच्या कामांवरील खर्चाचा प्रथम संबंधित भांडवल किंवा महसूल खर्च विभाग (मुख्य शीर्ष 5054 किंवा 3054) अंतर्गत हिशेब दिला जाईल आणि संबंधित मुख्य शीर्ष (5054 किंवा-3054 यथास्थिती) मध्ये वजावट खर्च म्हणून मुख्य शीर्ष 8449 अंतर्गत सार्वजनिक खात्यातून परतफेड केली जाईल.

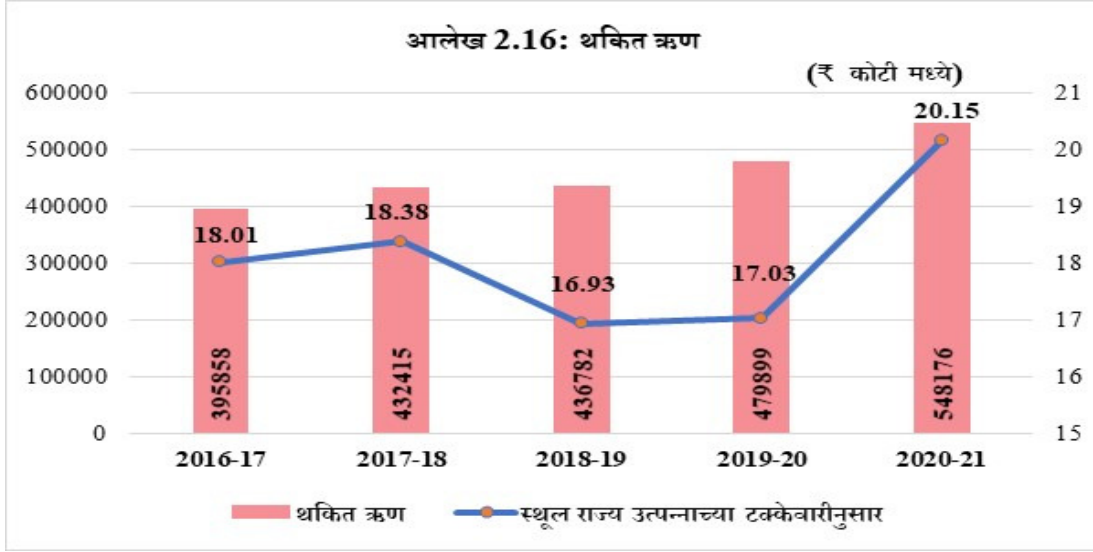
वर्ष 2020-21 दरम्यान राज्य शासनाला केंद्रीय रस्ते निधीसाठी ₹ 675.84 कोटींचे अनुदान प्राप्त झाले आणि व्यय शीर्ष 3054 मार्फत जमाशीर्ष 8449 मध्ये ₹ 616.96 कोटी हस्तांतरित करण्यात आले. या वर्षादरम्यान राज्य शासनाने निधीमधून ₹ 616.96 कोटी खर्च केले आणि 31 मार्च 2021 रोजी निधी मध्ये ₹ 0.01 कोटी अंतिम शिल्लक होती.

राज्य शासनाद्वारे ₹ 58.88 कोटीची रक्कम निधीमध्ये हस्तांतरित करण्यात आली नाही.

2.6 ऋण व्यवस्थापन

ऋण व्यवस्थापन ही सरकारची ऋणे सांभाळण्यासाठी, आवश्यक ती रक्कम वाढविण्यासाठी, त्याची जोखिम व खर्च उद्दिष्टे साध्य करण्यासाठी आणि सरकारने ठरविलेल्या इतर सार्वभौम ऋण व्यवस्थापनाच्या उद्दिष्टांची पूर्तता करण्यासाठी धोरण राबविण्याची प्रक्रिया आहे, जी सरकारने कराराद्वारे किंवा इतर कोणत्याही वार्षिक

अर्थसंकल्पाच्या घोषणेद्वारे केली असेल. थकीत ऋण आणि स्थूल राज्य उत्पन्नाची टक्केवारी आलेख 2.16 मध्ये दर्शविली आहे.

(स्रोत: संबंधित वर्षाचे वित्तीय लेखे)

राज्याचे थकीत ऋण (वित्तीय दायित्व) 2016-17 मध्ये ₹ 3,95,858 कोटीपासून वाढून 2020-21 अखेर ₹ 5,48,176 कोटी¹⁸ झाले आहे. मागील वर्षाच्या तुलनेत प्रलंबित आंतरिक ऋण ₹ 46,903 कोटी आणि भारत सरकार कडून घेतलेल्या कर्जात ₹ 14,025.39 कोटीची वाढ झाल्यामुळे थकीत ऋणात 14.23 टक्क्यांनी वाढ झाली. वर्ष 2020-21 दरम्यान स्थूल राज्य उत्पन्नासमवेतचे प्रलंबित ऋणाचे 20.15 टक्के¹⁹ हे गुणोत्तर राजकोषीय जबाबदारी आणि अर्थसंकल्पीय व्यवस्थापन अधिनियमानुसार विहित केलेल्या मर्यादेपेक्षा (16.15) जास्त होते.

2.6.1 ऋणाची रूपरेषा - घटक

राज्य सरकारच्या एकूण ऋणामध्ये लोक ऋण (आंतरिक ऋण आणि भारत सरकार कडून कर्जे) आणि लोख लेखा दायित्वाचे गठन आहे. राज्याच्या आंतरिक ऋणामध्ये बाजार कर्जे, रिझर्व बँकेकडून अर्थापाय, राष्ट्रीय लघु बचत निधीला दिलेली विशेष प्रतिभूति आणि वित्तीय संस्थांकडून दिलेले कर्ज इत्यादींचा समावेश आहे.

घटक-निहाय ऋणाचे कल तक्ता 2.39 मध्ये दर्शविले आहेत.

¹⁸ प्रभावी प्रलंबित एकूण ऋण ₹ 5,36,119.45 कोटी असेल कारण व्यय विभाग, भारत सरकारने निर्णय घेतला आहे की ऋणाच्या प्राप्ती खालील बँक-टू-बँक कर्ज म्हणून राज्याला दिलेला ₹ 11,977 कोटींचा वस्तू व सेवा कर मोबदला वित्त आयोगाद्वारे विहित केलेल्या कोणत्याही निकषांसाठी राज्याचे कर्ज मानला जाणार नाही

¹⁹ वित्त लेख्यानुसार स्थूल राज्य उत्पन्नाचे ऋणसमवेतचे गुणोत्तर 20.60 टक्के आहे तथापि स्थूल राज्य उत्पन्ना समवेतचे प्रभावी कर्जाचे गुणोत्तर प्रलंबित एकूण ऋणापासून कर्ज प्राप्ती अंतर्गत बँक-टू-बँक कर्ज म्हणून प्राप्त झालेला ₹ 11,977 कोटींचा वस्तू व सेवा कर मोबदला वगळल्यानंतर मिळाले

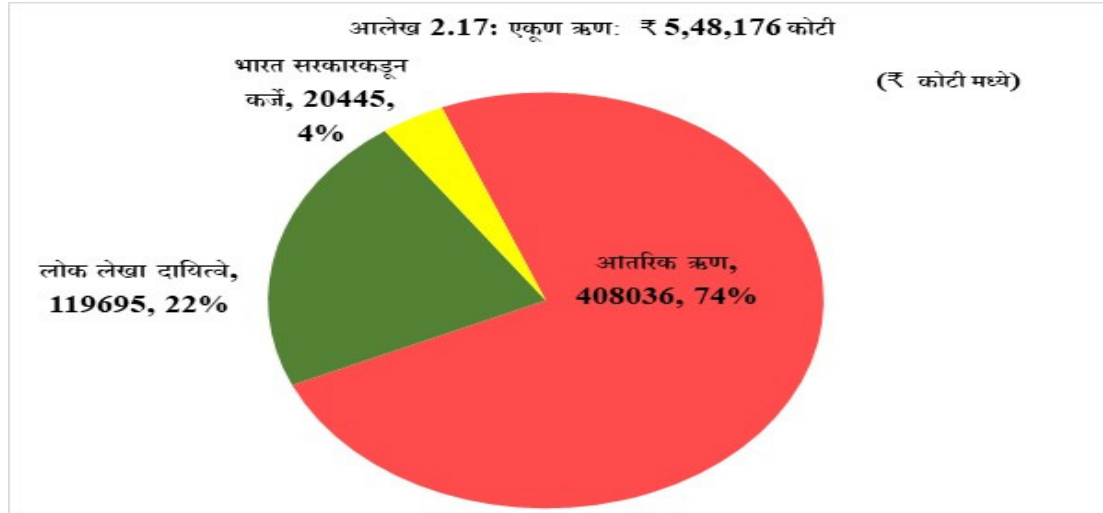
तक्ता 2.39: घटक-निहाय ऋणाचे कल

(₹ कोटी मध्ये)

	2016-17	2017-18	2018-19	2019-20	2020-21
प्रलंबित ऋण	395857.58	432433.06	436781.94	479899.14 [§]	548176.45
लोक	आंतरिक ऋण				
ऋण	293951.78	327025.89	328521.95	361132.26	408036.24
	भारत सरकारकडून कर्जे				
	7885.84	7105.07	6498.72	6420.15	20445.54
लोक खाते दायित्व	94019.96	98302.10	101761.27	112346.73	119694.67
थकीत ऋणाच्या वाढीचा दर (टक्के)	12.67	9.24	1.01	9.8	14.23
स्थूल राज्य उत्पन्न (जीएसडीपी)	2198185	2352782	2579628	2818555	2661629
ऋण/स्थूल राज्य उत्पन्न (टक्के)	18.01	18.38	16.93	17.03	20.15 [#]
एकूण ऋण प्राप्त	100118.09	100511.34	79505.99	130325.03	171674.22
एकूण ऋण परतफेड	55601.80	63935.88	75138.11	87212.01	103396.91
एकूण ऋण उपलब्ध	44516.29	36575.46	4367.88	43113.02	68277.31
ऋण परतफेड/ऋण प्राप्ती (टक्के)	55.54	63.61	94.51	66.92	60.23
[§] केंद्रीय कर्जाच्या तुलनेत भरलेल्या जादा हप्त्यांवरिल ₹ 3.58 कोटी च्या माफीमुळे केलेल्या प्रोफार्मा सुधारणे मुळे ₹ 4.18 कोटीची वाढ झाली आणि वित्त मंत्रालय, व्यय विभागाकडून प्राप्त माहितीच्या आधारावर वर्ष 2013-14 मध्ये ₹ 7.76 कोटी कर्जमाफीची परतफेड समायोजित करण्यात आली. [#] प्रलंबित ऋणापासून ऋण प्राप्ती अंतर्गत बँक-टू-बँक कर्ज म्हणून प्राप्त झालेले ₹ 11,977 कोटीचा वस्तू व सेवा कर मोबदला वगळल्यानंतर मिळाले. स्रोत: संबंधित वर्षांचे वित्तीय लेखे					

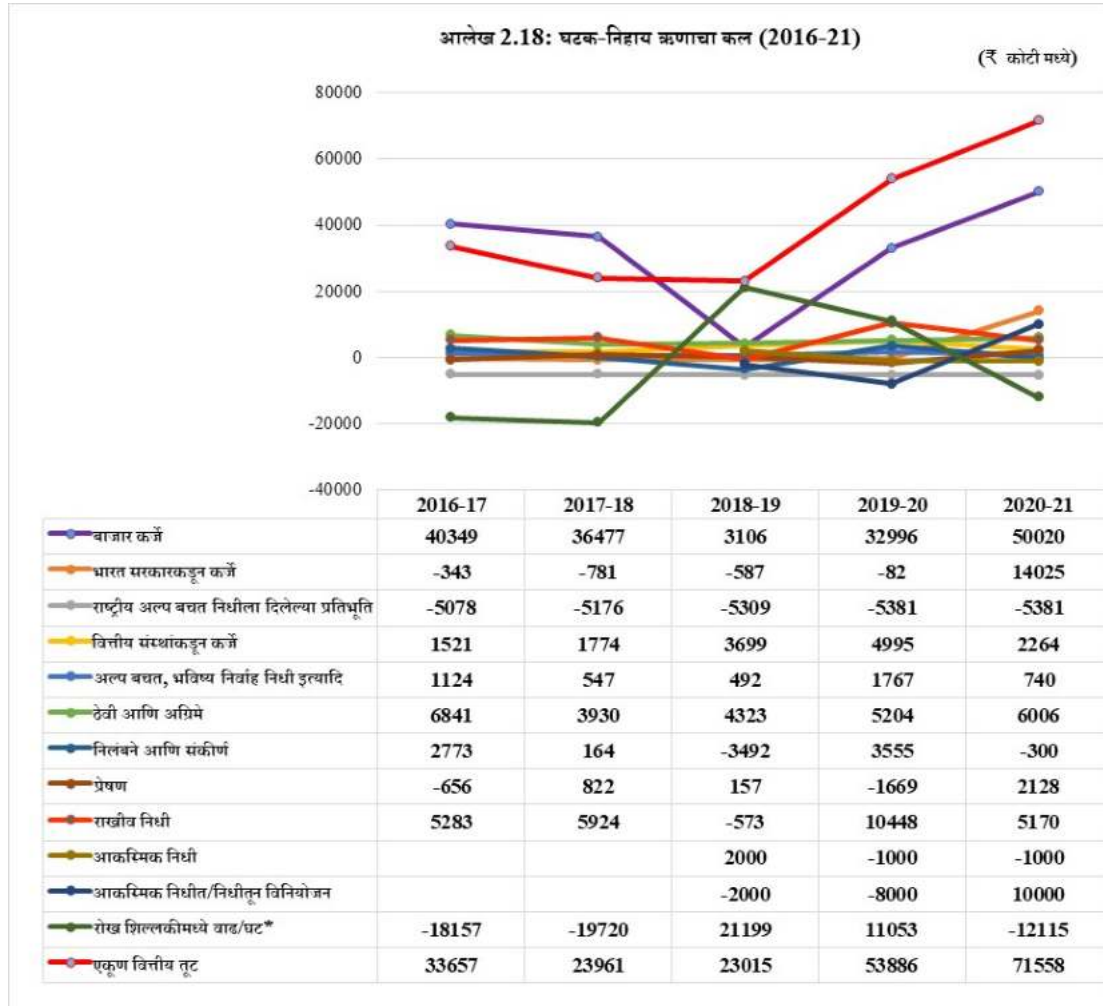
तक्ता 2.39 मध्ये दर्शविले आहे की राज्य शासनाचे एकूण प्रलंबित ऋण ₹ 4,79,899.14 कोटी वरून ₹ 5,48,176 कोटी इतके झाले. प्रभावी प्रलंबित एकूण ऋण ₹ 5,36,199.45 कोटी असेल कारण व्यय विभाग, भारत सरकार ने निर्णय घेतला आहे की ऋणाच्या प्राप्ती खालील बँक-टू-बँक कर्ज म्हणून राज्याला दिलेला ₹ 11,977 कोटीचा वस्तू व सेवा कर मोबदला वित्त आयोगाद्वारे विहित केलेल्या कोणत्याही निकषासाठी राज्याचे ऋण मानले जाणार नाही.

वर्ष 2018-19 मध्ये, मागील वर्षाच्या तुलनेत ऋण प्राप्ती मध्ये ₹ 21,005 कोटीची घट झाल्यामुळे सुरुवातीला प्रलंबित लोक ऋणाच्या वाढीचा दर 1.01 टक्के होता कारण राज्य सरकार आपल्या महसुली प्राप्तीतून व्याजाच्या भागाच्या मोठ्या हिश्याचे भुगतान करण्यास सक्षम होते आणि त्या विस्तारासाठी कर्ज घेण्याचा अवलंब केला नाही. लेखापरीक्षणाचे मत असे आहे की कोविड-19 महामारीमुळे महसूल प्राप्ती मध्ये तीव्र घट झाली त्यामुळे वर्ष 2020-21 मध्ये बाजार ऋणामध्ये वाढ झाली.

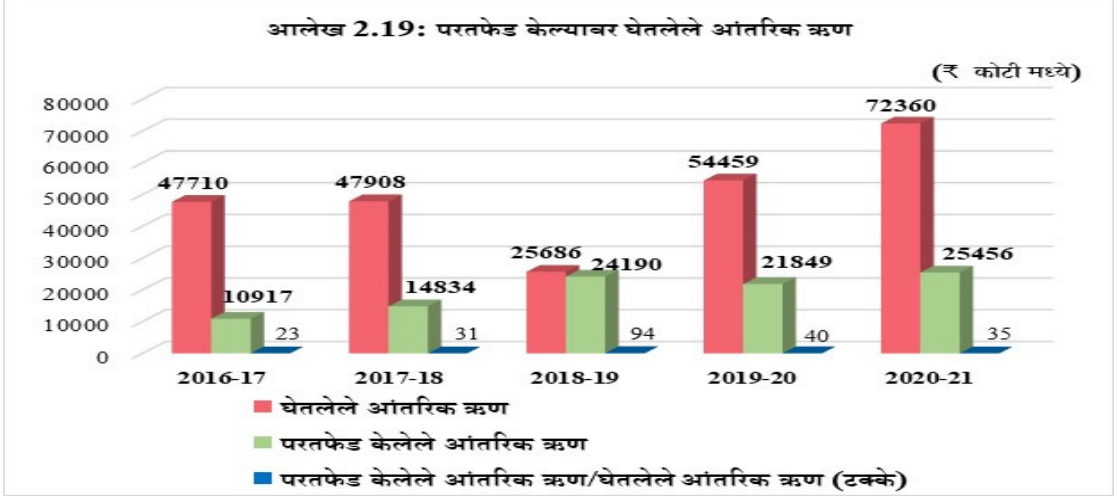
(स्त्रोत:2020-21 चे वित्तीय लेखे)

2016-21 दरम्यान घटक-निहाय ऋणाचा कल आलेख 2.18 मध्ये दर्शविला आहे.

(स्त्रोत:संबंधित वर्षातील वित्तीय लेखे)

2016-21 दरम्यान परतफेड केल्यावर घेतलेले आंतरिक ऋण आलेख 2.19 मध्ये दर्शविले आहे.

(स्रोत:संबंधित वर्षातील वित्तीय लेखे)

वरील आलेख 2.19 दर्शविते की वर्ष 2018-19 सोडून वर्ष 2016-17 ते 2020-21 दरम्यान कर्ज फेडण्यासाठी उभारण्यात आलेल्या बाजार कर्ज/आंतरिक ऋणाचे सरासरी 32 टक्के वापरले गेले. वर्ष 2018-19 दरम्यान, ₹ 11,975 कोटी महसुली आधिक्य म्हणून पूर्वीच्या ऋणाची परतफेड करण्यासाठी उभारण्यात आलेल्या आंतरिक ऋणाच्या 94 टक्के वापरण्यात आले आणि राजकोषीय तुटीचे भांडवल पुरविण्यासाठी निव्वळ लोक लेखा प्राप्ती पुरेशी होती.

राजकोषीय तुटीमधील महसूल तूटीचा हिस्सा सध्याच्या वापरासाठी किती प्रमाणात कर्जाचा निधी उपयोगात आणण्यात आला हे निदर्शित करतो. राजकोषीय तूट समवेत महसूल तुटीचे सातत्याने उच्च गुणोत्तर हे देखील निदर्शित करते की राज्यातील मालमत्ता आधार निरंतर कमी होत आहे आणि कर्जाच्या काही भागाकडे (राजकोषीय दायित्व) मालमत्ता बँकअप नाही.

तक्ता 2.40 मध्ये वर्ष 2020-21 दरम्यान पुरविण्यात आलेल्या राजकोषीय तुटी नंतरची एकूण तूट (रोख शिलकीमधील वाढ) दर्शविली आहे.

तक्ता 2.40: वर्ष 2020-21 मध्ये राजकोषीय तूट पुरविणाऱ्या घटकांतर्गत प्राप्ती आणि वितरण

(₹ कोटी मध्ये)

तपशील	प्राप्ती	वितरण	निव्वळ
1 बाजार कर्ज	68998.90	18978.52	50020.38
2 भारत सरकारकडून कर्ज	14996.40	971.01	14025.39
3 राष्ट्रीय अल्प बचत निधी (NSSF) ला दिलेली विशेष प्रतिभूति	0.00	5380.71	(-)5380.71
4 वित्तीय संस्थांकडून कर्ज	3361.34	1097.05	2264.29
5 अल्प बचत, भविष्य निर्वाह निधी इत्यादि	5260.05 [#]	4520.17	739.88
6 ठेवी आणि अग्रिम	39580.56	33574.43	6006.13
7 निलंबने आणि संकीर्ण	27.47	327.77	(-)300.30
8 प्रेषण	33882.63 [#]	31754.78	2127.85

31 मार्च 2021 रोजी संपलेल्या वर्षाचा राज्य वित्तव्यवस्थेवरील लेखापरीक्षा अहवाल

तपशील	प्राप्ती	वितरण	निव्वळ
9 राखीव निधी	9780.54	4610.39	5170.15
10 आकस्मिक निधी	10500.00	11500.00	(-)1000.00
11 आकस्मिक निधीत विनियोजन	11500.00	1500.00	10000.00
12 एकूण तूट	197887.89	114214.83	83673.06
13 रोख शिल्लक मध्ये वाढ(+)/घट(-)	56482.28 [§] (सुरुवातीची शिल्लक)	68597.29 (अंतिम शिल्लक)	(-)12115.01
14 एकूण वित्तीय तूट	254370.17	182812.12	71558.05

[§] चुकीच्या वर्गीकरणाच्या दुरुस्तीमुळे समायोजित प्रोफार्मा मध्ये ₹ 266.57 कोटींचा फरक
स्त्रोत: वर्ष 2020-21 चे वित्तीय लेखे

राजकोषीय तूटीचा वित्त पुरवठा करण्याच्या पद्धती मध्ये तक्ता 2.41 मध्ये प्रतिबिंबित झाल्यानुसार रचनात्मक बदल झाला आहे.

तक्ता 2.41: वित्तीय तूट आणि त्याच्या वित्त पद्धतीचा घटक

(₹ कोटी मध्ये)

तपशील	2016-17	2017-18	2018-19	2019-20	2020-21
वित्तीय तूटीचे घटक	33656.74	23960.97	23015.33	53886.19	71558.05
1 महसूल तूट	(-)8535.59	2082.49	11974.60	(-)17115.63	(-)41141.85
2 निव्वळ भांडवली खर्च	(-)25549.27	(-)26842.18	(-)35049.05	(-)36415.57	(-)29686.70
3 निव्वळ कर्ज आणि अग्रिम	428.12	798.72	59.12	(-)354.99	(-)729.50
राजकोषीय तूटीचा वित्तीय नमूना					
1 बाजार कर्ज	40349.24	36476.70	3106.39	32996.31	50020.38
2 भारत सरकारकडून कर्ज	(-)342.73	(-)780.77	(-)587.35	(-)82.75	(-)14025.39
3 राष्ट्रीय अल्प बचत निधीला दिलेली विशेष प्रतिभूति	(-)5077.98	(-)5176.23	(-)5309.46	(-)5380.71	(-)5380.71
4 वित्तीय संस्थांकडून कर्ज	1521.08	1773.63	3699.14	4994.71	2264.29
5 अल्प बचत, भविष्य निर्वाह निधी इत्यादि	1123.83	546.65	491.75	1766.69	739.88 [#]
6 ठेवी आणि अग्रिम	6840.42	3929.91	4322.54	5203.66	6006.13
7 निलंबने आणि संकीर्ण	2773.27	163.91	(-)3491.69	3555.13	(-)300.30
8 प्रेषण	(-)656.28	822.38	157.09	(-)1668.76	2127.85 [#]
9 राखीव निधी	5282.76	5923.90	(-)572.63	10448.36	5170.15
10 परतफेड झालेला आकस्मिक निधी	-	-	2000.00	(-)1000.00	(-)1000.00
11 आकस्मिक निधीत/निधीतून विनियोजन	-	-	(-)2000.00	(-)8000.00	10000.00
12 एकूण तूट	51813.61	43681	1816	42832.64	83673.06
13 रोख शिल्लक मध्ये वाढ/घट	(-)18156.57	(-)19720.11	21198.55	11053.55	(-)12115.01
14 एकूण वित्तीय तूट	33657	23961	23015	53886.19	71558.05
15 निव्वळ बाजार ऋण/राजकोषीय तूट	119.9	152.2	13.5	61.2	69.9
16 निव्वळ भांडवली खर्च	88.2	112	152.3	67.6	41.5

स्त्रोत: संबंधित वर्षाचे वित्तीय लेखे # निम्नस्तर पूर्णांकित

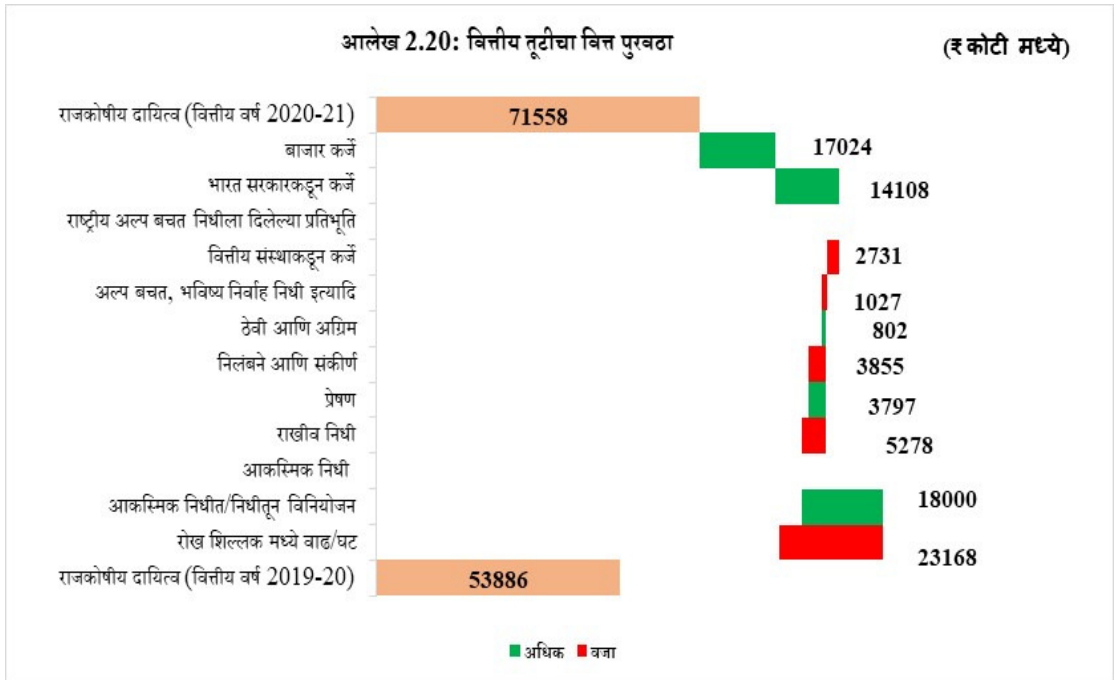
राज्याद्वारे निधीच्या आवश्यकतेच्या पूर्ततेसाठी महसूल आणि गैर ऋण पावत्याहून अधिक, विविध ऋणांचा सहारा घेतल्याचे प्रमाण वित्तीय तूट अर्थसहाय्य दर्शविते.

महसूल तूट, निव्वळ भांडवली खर्च आणि निव्वळ कर्जे आणि अग्रिमे हे वित्तीय तूटीचे घटक आहेत.

तक्ता 2.40 आणि तक्ता 2.41 वरून असे निदर्शनास येते की, 2020-21 मध्ये महसुली तूट मध्ये वाढ झाल्यामुळे बाजार कर्जात वाढ झाली. वर्ष 2019-20 मधील 61 टक्क्यांच्या तुलनेत राजकोषीय तूटीचा हिस्सा 70 टक्के इतका वाढला.

2020-21 दरम्यान मुख्यत्वे कमी महसूल प्राप्तीमुळे वित्तीय तूट मागील वर्षाच्या तुलनेत ₹ 17,671.86 कोटींनी वाढली आहे. वित्तीय तूट टक्केवारीच्या स्वरूपात निव्वळ भांडवली खर्च 2019-20 मध्ये 67.58 वरून घटून 2020-21 मध्ये 41.49 वर आला आहे.

स्थूल राज्य उत्पन्नाच्या टक्केवारी स्वरूपात वित्तीय तूट 2019-20 मध्ये 1.91 पासून वाढून 2020-21 मध्ये 2.69 झाली आहे, जे राजकोषीय दायित्व आणि अर्थसंकल्पीय व्यवस्थापना मध्ये विहित केलेल्या चार टक्क्यांच्या लक्ष्यापेक्षा खाली होते. वित्तीय तूटीचा वित्त पुरवठा **आलेख 2.20** मध्ये दर्शविला आहे.

(स्रोत: 2020-21 चे वित्तीय लेखे)

2.6.2 ऋणाची रूपरेषा: परिपक्वता आणि परतफेड

ऋणाची परिपक्वता आणि परतफेड रूपरेषा ऋण परतफेड किंवा ऋण सेवेसाठी सरकारकडून बांधिलकी दर्शविते. परिपक्व ऋणाची वेळेत परतफेड करण्यात आली. बाजार कर्ज साधारणपणे 10 वर्षांच्या कालावधीसाठी घेतले जाते. रिझर्व बँकेच्या सल्ल्यानुसार वजनाच्या सरासरी व्याज दरावर नियंत्रण ठेवण्यासाठी कर्जे

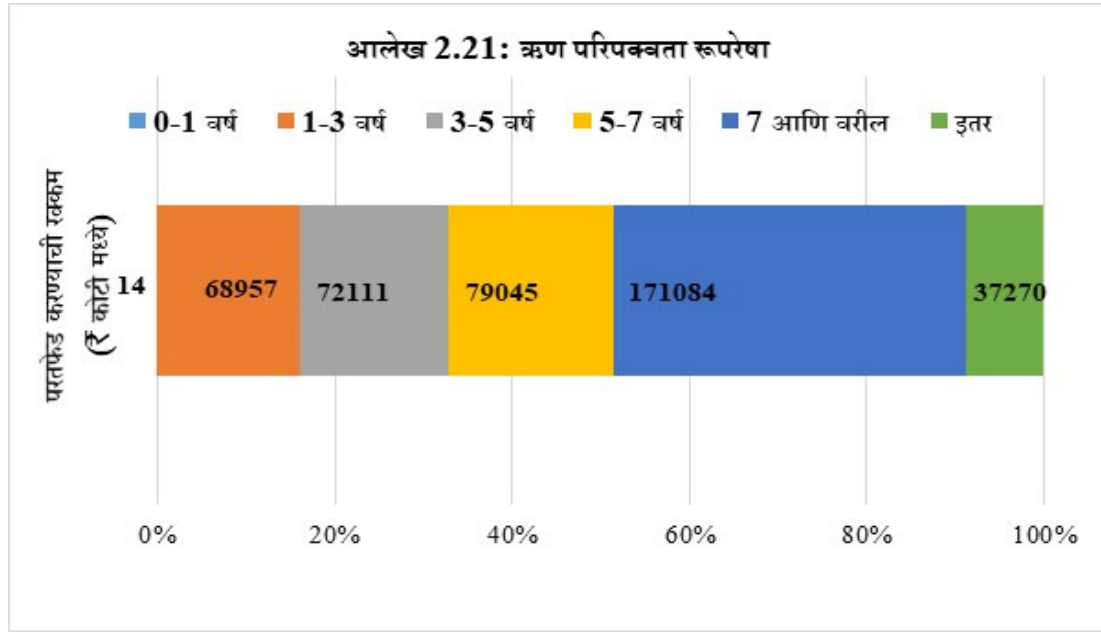

वाढविण्याकरिता “ग्रीन श्यू” “रिईश्यू” “बायबॅक” इत्यादि पर्यायांचा उपयोग केला जातो. 31 मार्च 2021 रोजी परिपक्वता रूपरेषा तक्ता 2.42 मध्ये दर्शविली आहे.

तक्ता 2.42: राज्य ऋणाच्या परतफेडीची ऋण परिपक्वता रूपरेषा

परिपक्वतेचा कालावधी	परिपक्वता रूपरेखा (वर्ष)	रक्कम (₹ कोटी मध्ये)	टक्केवारी (लोक कर्जा संबंधित)
2020-21 पर्यन्त	0-1	13.90	0
2021-23	2-3	68957.05	16.09
2023-25	3-5	72111.18	16.83
2025-27	5-7	79045.15	18.45
2027 वरील	7 आणि वरील	171084.12	39.93
इतर ²⁰		37270.38	8.7
एकूण		428481.78	

आलेख 2.21 मध्ये दाखविल्याप्रमाणे राज्य ऋणाची परिपक्व रूपरेषा दर्शविते की 1-3 वर्षे, 3-5 वर्षे आणि 5-7 वर्षांच्या कालावधीत ऋणाची परतफेड करण्याचे उतरदायित्व अनुक्रमे ₹ 68,970.95 कोटी, ₹ 72,118.18 कोटी आणि ₹ 79,045.15 कोटी असेल.

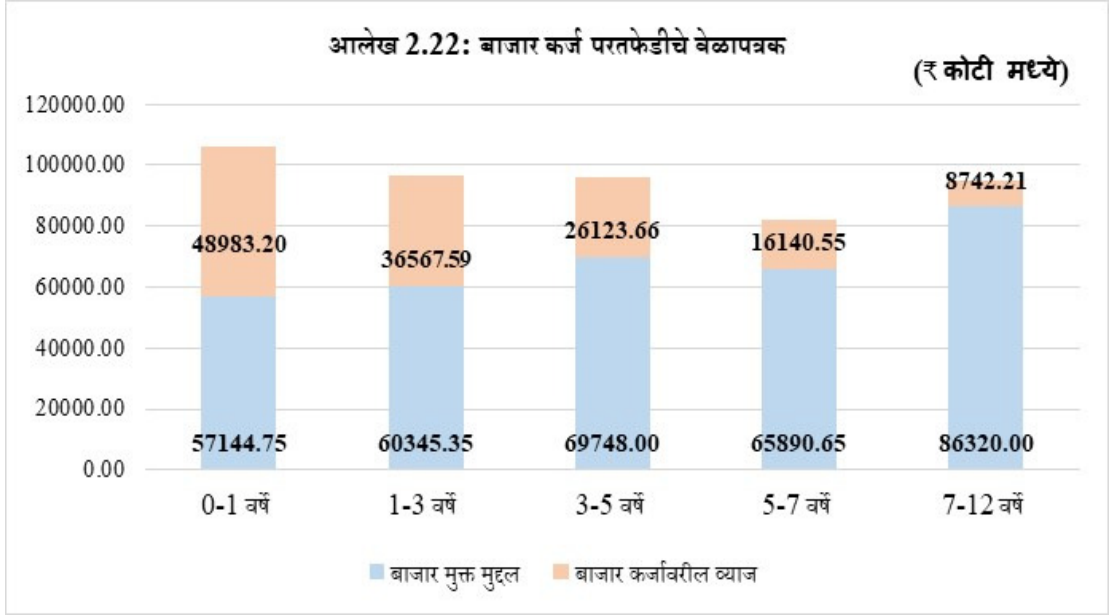

(स्रोत: 2020-21 चे वित्तीय लेखे)

प्रलंबित लोक ऋणाची परिपक्व रूपरेखा दर्शविते की एकूण थकित लोक ऋणापैकी (₹ 4,28,481.78 कोटी) 51.37 टक्के (₹ 2,20,127.28 कोटी) ज्यांचे परिपक्वता विवरण उपलब्ध आहे, जे पुढील सात वर्षांमध्ये परतफेड करण्यायोग्य असते, त्या कालावधी दरम्यान शासनाच्या अर्थसंकल्पावर भार असतो. उर्वरित ऋण (₹ 2,08,355 कोटी) पैकी ₹ 1,71,084 कोटी सात वर्षांनंतर देय राहिल. वाढता अनिवार्य खर्च आणि महसुली तूट लक्षात घेता ऋणाच्या सापळ्यात अडकू नये म्हणून राज्य सरकारला कर्ज परतफेडीची योजना आखण्याचा आणि त्यांचे महसुली स्रोत वाढविण्याचा विचार करावा लागेल.

²⁰ परिपक्वतेचा तपशील उपलब्ध नाही

बाजार कर्जाच्या (मुद्दल आणि व्याज) परतफेडीचे वेळापत्रक आलेख 2.22 मध्ये दर्शविले आहे.

(स्रोत:महालेखाकार (लेखा व हकदारी)-I, महाराष्ट्र कडून प्राप्त माहिती)

0-1 वर्षांच्या बाजार कर्जाची परतफेड ₹ 1,06,127.95 कोटी, 1-3 वर्षांची ₹ 96,912.94 कोटी आणि 3-5 वर्षांची ₹ 95,871.66 कोटी इतकी होईल, म्हणजे पुढील पाच वर्षात ही रक्कम ₹ 2,98,912.55 कोटी इतकी होईल, ज्यामुळे ह्या कालावधी दरम्यान सरकारी अर्थसंकल्पावर फार मोठा ताण येण्याची शक्यता असेल.

2.7 ऋण प्रमाणस्थापित विश्लेषण

सर्वसाधारणपणे राजकोषीय स्पेसचा अर्थ असा होतो की सरकार ला ऋणाची प्रमाणस्थापितता किंवा बाजार पेठेतील प्रवेश कमी न करता विद्यमान योजनांशी संबंधित विवेकाधिकार (स्वेच्छाधीन) धोरण स्वीकारावे लागेल. संदर्भाचा बहुपक्षीय विचार, वित्त पुरवठा, राजकोषीय निदर्शक आणि राजकोषीय परिणामाद्वारे राजकोषीय स्पेस मापता येऊ शकते. हे धोरण पॉलिसी मिक्स, राजकोषीय गुणाकार आणि गुंतवणुकीची कार्यक्षमता याबद्दल चर्चा सुलभ करू शकते आणि राजकोषीय विस्तारासाठी आर्थिक क्षेत्राचे मूल्यांकन करण्यास मदत करते.

ऋणाचा टिकाऊपणा हा काही कालावधीसाठी ऋण-राष्ट्रीय स्थूल उत्पन्न गुणोत्तर स्थिर राखण्यासाठी राज्याची क्षमता म्हणून परिभाषित केला जातो. तक्ता 2.43 स्थूल राज्य उत्पन्नाच्या टक्केवारीच्या प्रमाणात ऋण, प्रलंबित ऋणाच्या वाढीचा दर, व्याज प्रदान/ महसूल प्राप्तीचे गुणोत्तर आणि वर्ष 2016-17 ते 2020-21 या कालावधीत राज्याकडे किती निव्वळ ऋण उपलब्ध आहे, याबाबत राज्य शासनाच्या ऋणाच्या टिकाऊपणा बाबत निर्धारित करते.

तक्ता 2.43: ऋण टिकाऊपणा निदर्शके आणि कल

(₹ कोटी मध्ये)

ऋण टिकाऊपणा निदर्शके	2016-17	2017-18	2018-19	2019-20	2020-21
प्रलंबित लोक ऋण ²¹	301837.63	334112.81	335021.53	367552.41*	428481.78 ²²
प्रलंबित/थकित लोक ऋण वाढीचा दर	13.73	10.69	0.27	9.71	16.58
थकित लोक ऋणावरील व्याज	23976.67	28206.21	28764.07	28123.59	31119.91
राज्य स्थूल उत्पन्न	2198185	2352782	2579628	2818555	2661629
राज्य स्थूल उत्पन्नाच्या वाढीचा दर	11.80	7.03	9.64	9.26	(-)5.57
लोक ऋण/राज्य स्थूल उत्पन्न	13.73	14.20	12.99	13.04	15.65 [#]
थकित लोक ऋणाचा सरासरी व्याज दर (टक्के)	8.45	8.87	8.60	8.01	7.82
महसूल प्राप्ती	204693.14	243653.56	278996.27	283189.58	269467.91
महसूल प्राप्तीवर व्याज देय टक्केवारी	11.71	11.58	10.31	9.93	11.55
ऋण परतफेड	11886.89	15782.17	25116.50	22868.24	26427.28
ऋण प्राप्ती	48336.49	48075.50	26025.21	55395.80	87356.65
ऋण प्राप्तीवर ऋण परतफेडीची टक्केवारी	24.59	32.83	96.51	41.28	30.25
राज्यासाठी ²³ उपलब्ध निव्वळ ऋण	12472.93	4087.12	(-)27855.36	4403.97	29809.46
ऋण प्राप्तीच्या टक्केवारीनुसार ऋणाची भरपाई ²⁴	74.20	91.50	207.03	92.05	65.88
प्राथमिक तूट	(-)5124.82	9057.46	11005.92	(-)20325.46	(-)34588.28
व्याजाचा फैलाव ²⁵	3.34	(-)1.84	1.04	1.26	(-)13.39
प्रमात्रा फैलाव ²⁶	8872.48	(-)5546.66	3488.84	4208.54	(-)49201.82
ऋण स्थिरीकरण (प्रमात्रा फैलाव + प्राथमिक तूट)	3747.66	3510.80	14494.76	(-)16116.92	(-)83790.10
<p>* वित्त मंत्रालय, व्यय विभागाकडून प्राप्त माहितीच्या आधारावर केंद्रीय कर्जापोटी भरलेल्या जादा हप्त्यावर ₹ 3.58 कोटी माफ केल्यामुळे आणि 2013-14 मध्ये समयोजित केलेल्या ₹ 7.76 कोटीच्या कर्जाची माफी उलटवल्यामुळे ₹ 4.18 कोटींनी वाढ झाली</p> <p># प्रलंबित एकूण ऋणापासून ऋण प्राप्ती अंतर्गत बँक-टू-बँक कर्ज म्हणून प्राप्त झालेला ₹ 11,977 कोटींचा वस्तू व सेवा कर मोबदला वगळल्यानंतर मिळाले</p>					

21 थकित लोक ऋण म्हणजे शीर्ष 6003 - अंतर्गत ऋण आणि शीर्ष 6004 - केंद्र सरकारकडून प्राप्त कर्जे आणि अग्रिम या शीर्षांतर्गत प्रलंबित शिलकींची/थकबाकीची बेरीज

22 प्रभावी लोक ऋण ₹ 4,16,504.78 कोटी असेल कारण व्यय विभाग, भारत सरकारने निर्णय घेतला आहे की ऋणाच्या प्राप्ती खालील बँक-टू-बँक कर्ज म्हणून राज्याला दिलेला ₹ 11,977 कोटींचा वस्तू व सेवा कर मोबदला वित्त आयोगाद्वारे विहित केलेल्या कोणत्याही निकषांसाठी राज्याचे कर्ज मानला जाणार नाही

23 राज्य सरकारकडे उपलब्ध निव्वळ ऋण हे लोक ऋण परतफेडी आणि लोक ऋणावरील व्याज यापेक्षा लोक ऋण प्राप्ती जितकी जास्त असेल तेवढे गणले/परिगणित केले जाते

24 ऋण मुक्ती/भरपाई = मुद्दल + व्याज

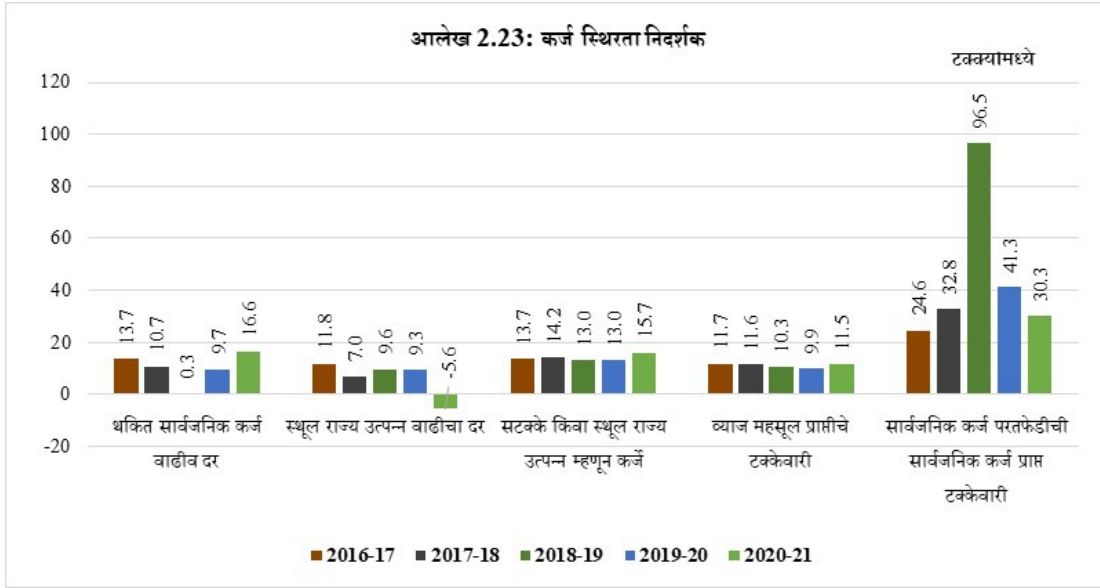
25 व्याजाचा फैलाव म्हणजे स्थूल राज्य उत्पन्न वाढीचा दर - व्याज दर

26 प्रमात्रा फैलाव हा मागील वर्षाचे प्रलंबित दायित्वाला फैलाव दरासोबत गुणाकार करून प्राप्त होतो

ऋण स्थिरता विश्लेषणात खालीलप्रमाणे निदर्शनास आले :

- (i) आगाऊ भविष्यकाळात जर सरकार या उत्तरदायित्वाची सेवा करण्यास सक्षम असेल आणि ऋण-स्थूल राज्य उत्पन्न प्रमाण अनियंत्रित प्रमाणात वाढत नसेल तर लोक ऋण शाश्वत/स्थिर मानले जाते. स्थिरतेसाठी एक आवश्यक अट अशी आहे की जर अर्थव्यवस्थेच्या वाढीचा दर कर्जाच्या किमतीपेक्षा जास्त असेल तर ऋण-स्थूल राज्य उत्पन्न प्रमाण स्थिर राहिल परंतु प्राथमिक शिल्लक सकारात्मक/शून्य/माफक प्रमाणात नकारात्मक असावयास पाहिजे. मागील चार वर्षांपेक्षा विपरित 2020-21 दरम्यान अर्थव्यवस्थेच्या वाढीचा दर (-)5.6 टक्के होता तथापि कर्जाचे मूल्य 7.8 टक्के होते. कोविड-19 महामारी आणि त्यामुळे लागणाऱ्या लॉकडाऊनमुळे राज्याच्या अर्थव्यवस्थेवर ताण निर्माण झाला त्यामुळे 2020-21 हे अपवादात्मक वर्ष ठरले.
- (ii) प्राथमिक महसूल शिल्लक म्हणजे महसूल प्राप्त आणि प्राथमिक महसूल खर्च यामधील फरक आहे आणि चालू महसूल खर्चाची पूर्तता केल्यानंतर बाकी असलेल्या महसूल प्राप्तीची शिल्लक व्याज खर्च भागविण्यासाठी पुरेशी आहे की नाही ते दर्शविते. 2020-21 दरम्यान ₹34,588.28 कोटीची प्राथमिक तूट होती. ज्यावरून हे निदर्शनास येते की प्राथमिक खर्च कर्ज घेतलेल्या निधीमधून भागवावा लागला.
- (iii) तसेच, दिलेला फैलाव दर (स्थूल राज्य उत्पन्नाचा वृद्धी दर-व्याज दर) आणि प्रमात्रा फैलाव (मागील वर्षाच्या ऋण संचयाची टक्केवारी म्हणून फैलाव दर) पाहता ऋणाची स्थिरता अट असे नमूद करते की जर प्राथमिक फैलावा सोबतच प्रमात्रा फैलाव शून्य असेल तर ऋण-स्थूल राज्य उत्पन्न गुणोत्तर स्थिर राहिल किंवा ऋण अखेरीस स्थिर होईल. दुसरीकडे प्रमात्रा फैलावासोबत प्राथमिक तूट नकारात्मक ठरल्यास ऋण-स्थूल राज्य उत्पन्न गुणोत्तर वाढत जाईल आणि जर ते सकारात्मक असेल तर ऋण-स्थूल राज्य उत्पन्न गुणोत्तर घसरत जाईल. तक्ता 2.43 मध्ये असे दिसून आले की वर्ष 2019-20 ते 2020-21 या कालावधीत प्रमात्रा फैलाव आणि प्राथमिक तूट नकारात्मक होती त्यामुळे ऋणाची स्थिरता राखण्यासाठी राज्याने संसाधने एकत्रित करणे तसेच अनुत्पादक खर्चाची छाटणी करणे आवश्यक आहे.

आलेख 2.23 मध्ये विविध ऋण स्थिरता निदर्शकांचे वर्णन केले आहे.

(स्रोत: संबंधित वर्षांचे वित्तीय लेखे)

कर्ज म्हणून घेतलेल्या निधीची निव्वळ उपलब्धता

ऋणाचा टिकाऊपणा कर्ज विमोचन ऋण मुक्ती (मुद्दल अधिक व्याज प्रदाने) यांचे एकूण ऋण प्राप्ती समवेतचे गुणोत्तर आणि कर्ज निधीची उपलब्धता यावर सुद्धा अवलंबून असते. ऋण विमोचनाचे ऋण प्राप्ती समवेतचे गुणोत्तर ऋण विमोचनात ऋण प्राप्ती किती प्रमाणात वापरण्यात आली आहे हे दर्शविते. त्याचप्रमाणे भांडवली खर्चासाठी कर्जाच्या निधीची निव्वळ उपलब्धता सुद्धा दर्शविते.

वर्ष 2020-21 दरम्यान ऋण विमोचना समवेत ऋण प्राप्ती 65.90 टक्के होती. यावरून निदर्शित होते की या वर्षात उभारण्यात आलेले ऋण प्राप्तीच्या 65.90 टक्के मागील ऋणाच्या विमोचनासाठी वापरण्यात आले.

तसेच, तक्ता 2.43 वरून लक्षात येते की 2019-20 मधील लोक ऋण अंतर्गत प्राप्ती ₹ 55,395.80 कोटी मध्ये वाढ होऊन ती 2020-21 मध्ये ₹ 87,356.65 कोटी झाल्यामुळे राज्याकडे उपलब्ध असलेल्या निव्वळ ऋणात वाढ झाली. 2020-21 दरम्यान राज्याकडे ₹ 29,809.46 कोटी निव्वळ ऋण उपलब्ध होते जे त्या वर्षीच्या एकूण कर्जाच्या आकृतिबंधाच्या 34.12 टक्के होते. मागील वर्षाच्या तुलनेत 2020-21 दरम्यान उपलब्ध असलेले निव्वळ ऋण खूपच जास्त होते. तथापि, महसूल खर्च पूर्ण करण्यास महसूल प्राप्ती पुरेशी नसल्यामुळे ऋणाचा मोठा हिस्सा महसूल खर्च पूर्ण करण्यासाठी वापरण्यात आला.

वाढीव ऋणोत्तर जमेची पूरकता

वाढीव व्याज दायित्व आणि वाढीव प्राथमिक ऋणाची पूर्तता करण्यासाठी राज्याच्या वाढीव ऋणोत्तर जमेची पर्याप्तता हे ऋण स्थिरतेचे आणखी एक सूचक आहे. जर वाढीव ऋणोत्तर जमा मुळे वाढीव एकूण खर्चाची पूर्तता होत असेल तर ऋणाची स्थिरता सुलभ होते. नकारात्मक स्रोत गॅप ऋणाची अस्थिरता दर्शविते तर सकारात्मक स्रोत गॅप राज्याची ऋण स्थिर ठेवण्याची क्षमता मजबूत करते. मागील पाच वर्षांचा तपशील तक्ता 2.44 मध्ये दर्शविला आहे.

तक्ता 2.44: वाढीव ऋणोत्तर जमेची स्थिरता

(₹ कोटी मध्ये)

वर्ष	2016-17	2017-18	2018-19	2019-20	2020-21
वाढीव ऋणोत्तर जमा (अ)	20521.04	38992.85	35168.99	4203.89	(-)13724.19
वाढीव खर्च (ब)	30773.37	24337.33	34223.35	35074.75	3947.67
स्रोतामधील अंतर (अ)-(ब)	(-)10252.33	14655.52	945.64	(-)30870.86	(-)17671.86

2016-17, 2019-20 आणि 2020-21 दरम्यान स्रोतामधील नकारात्मक (उणे) अंतर ऋणाच्या अस्थिरतेच्या जोखिमीत वाढ दर्शविते.

2.7.1 कर्ज म्हणून घेतलेल्या निधीचा उपयोग

कर्ज म्हणून घेतलेला निधी आदर्शपणे भांडवल निर्मिती आणि विकासात्मक कार्यासाठी वापरला जावा. चालू खर्चाची पूर्तता करण्यासाठी कर्ज घेतलेल्या निधीचा वापर करणे आणि थकित कर्जावरील व्याजाची परतफेड करणे प्रमाणित नाही. कर्ज घेतलेल्या निधीचा उपयोग तक्ता 2.45 मध्ये दर्शविला आहे.

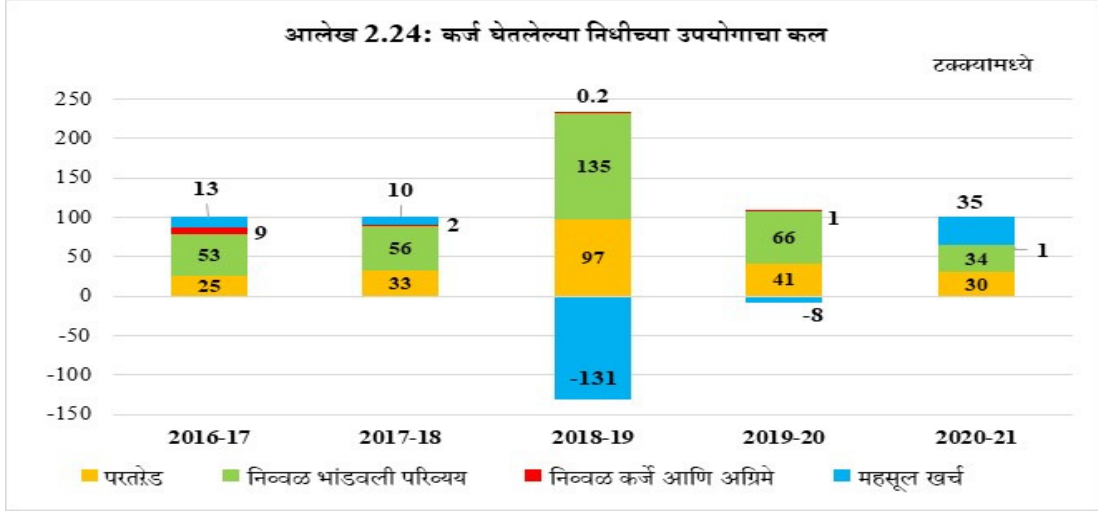
तक्ता 2.45: कर्ज घेतलेल्या निधीचा उपयोग

(₹ कोटी मध्ये)

वर्ष		2016-17	2017-18	2018-19	2019-20	2020-21
एकूण कर्ज	2	48336.49	48075.5	26025.21	55395.8	87356.65
पूर्वीच्या कर्जाची परतफेड	3	11886.89 (25)	15782.17 (33)	25116.49 (97)	22868.24 (41)	26427.28 (30)
निव्वळ भांडवली खर्च	4	25549.27 (53)	26842.18 (56)	35049.05 (135)	36415.57 (66)	29686.70 (34)
निव्वळ कर्ज आणि अग्रिम	5	4531.63 (9)	798.72 (2)	59.12 (0.2)	354.99 (1)	729.5 (1)
निव्वळ उपलब्ध कर्जामधून महसूल खर्च भागविला	6=2-3- 4-5	6368.70 (13)	4652.43 (10)	(-)34199.45 (-131)	(-)4243 (-8)	30513.17 (35)

कंसात दिलेले आकडे एकूण कर्जाची टक्केवारी दर्शवितात
स्रोत: संबंधित वर्षाचे वित्तीय लेखे

कर्ज घेतलेल्या निधीच्या उपयोगाचा कल आलेख 2.24 मध्ये दर्शविला आहे.

(स्रोत: संबंधित वर्षाचे वित्तीय लेखे)

वर्ष 2017-18 ते 2018-19 दरम्यान भांडवली खर्च करण्यासाठी कर्जासमवेत महसुली आधिक्याचा वापर करता येऊ शकला असला तसेच 2019-20 मध्ये भांडवली खर्च पूर्ण करण्यासाठी पुरेसे कर्ज नव्हते, 2020-21 मध्ये महसूल खर्चासाठी कर्जाच्या जवळपास 35 टक्के वापरण्यात आले.

2.7.2 हमीची स्थिती - आकस्मिक उतरदायित्व

कसूरवार प्रकरणांत, कर्ज घेणारा ज्यासाठी हमी वाढविली आहे, अशा हमी राज्याच्या संचित निधीवर संभाव्य दायित्व असतात.

भारतीय घटनेच्या अनुच्छेद 293 नुसार राज्य सरकारकडून हमी देण्याची मर्यादा राज्य विधीमंडळाने निश्चित केली पाहिजे. तथापि, राज्य शासनाने आजतागायत कोणत्याही मर्यादा निश्चित केल्या नाहीत. महाराष्ट्र राजकोषीय जबाबदारी आणि अर्थसंकल्पीय व्यवस्थापन अधिनियम 2005 मध्ये सुद्धा राज्य शासनाद्वारे देण्यात येणाऱ्या हमी वर मर्यादा ठेवण्याबाबत कोणतेही प्रावधान नाही. वर्षभरात राज्य शासनाद्वारे देण्यात आलेली हमीची रक्कम ₹ 596.41 कोटी होती. राज्य शासनाद्वारे देण्यात आलेली एकूण हमी ₹ 41,775.48 कोटी (मुद्दल: ₹ 39,381.76 कोटी; व्याज: ₹ 2,393.72 कोटी) 31 मार्च 2021 पर्यंत प्रलंबित आहे. 2016-21 दरम्यानच्या प्रलंबित थकित हमीचा सारांश तक्ता 2.46 मध्ये दिलेला आहे.

तक्ता 2.46: 2016-21 दरम्यान दिलेल्या हमी

(₹ कोटी मध्ये)

हमी	2016-17	2017-18	2018-19	2019-20	2020-21
व्याजासह हमी दिलेली जास्तीत जास्त रक्कम ^१	22802.04	37287.13	38378.26	58661.22	85717.46
व्याजासह हमीची थकित रक्कम	7305.77	26657.72	25134.86	41179.07 ^२	41775.48
थकित हमी/महसूल जमा (टक्के)	3.57	10.94	9.01	14.58	15.50

हमी	2016-17	2017-18	2018-19	2019-20	2020-21
थकित हमी/स्थूल राज्य उत्पन्न	0.33	1.13	0.97	1.46	1.57
<p>§ टीप: राज्य सरकारच्या हमीसाठी कोणतीही मर्यादा निश्चित केली नाही.</p> <p>@ चुकिच्या वर्गीकरणाने सुधारणा केल्यामुळे मागील वर्षापेक्षा वेगळे (वित्त विभागाकडून प्राप्त विवरणानुसार)</p> <p>स्त्रोत: संबंधित वर्षाचे वित्तीय लेखे</p>					

हमी कायद्याच्या तरतुदीनुसार तक्ता 2.47 मध्ये दर्शविल्याप्रमाणे 2020-21 दरम्यान राज्य सरकारकडून ₹ 3,016.30 कोटीची हमी दिली गेली.

तक्ता 2.47: 2020-21 दरम्यान दिलेली हमी

अनु क्र.	हमी क्र.	राज्य सरकारच्या हमीवर कर्ज मिळालेल्या संस्थांची नावे	कर्ज देणाऱ्या वित्तीय संस्थांची नावे	एकूण हमी रक्कम (₹ कोटी मध्ये)	अट	अभिप्राय
1	1/2020-21	महाराष्ट्र राज्य सहकारी कापूस उत्पादक पणन महासंघ	बँक ऑफ इंडिया	1000.00	शासनाच्या ठरावाच्या तारखेपासून सहा महिने पर्यंत वैध	हमी शुल्क माफ
2	2/2020-21	32 सहकारी साखर फॅक्टरी	महाराष्ट्र राज्य सहकारी बँक आणि जिल्हा सहकारी बँक	516.30		हमी फी ₹ 2 प्रति ₹ 100 वार्षिक
3	3/2020-21	महाराष्ट्र राज्य सहकारी कापूस उत्पादक पणन महासंघ	बँक ऑफ महाराष्ट्र, मुंबई	1500.00	शासनाच्या ठरावाच्या तारखेपासून सहा महिने पर्यंत वैध	हमी शुल्क माफ
एकूण				3016.30		
स्त्रोत: हमीपत्र 2020-21, महाराष्ट्र सरकार						

शासनाद्वारे देण्यात आलेल्या महितीनुसार काही सहकारी संस्था वगळता 20 पैसे ते दोन रुपये या विहित दराने दिलेल्या हमीसाठी प्रतिवर्षी शंभर रुपये शुल्क आकारले जाते. ₹ 2,275.28 कोटीच्या हमी शुल्कापैकी वर्ष 2020-21 दरम्यान फक्त ₹ 2.69 कोटी प्राप्त झाले आणि ₹ 2,272.59 कोटी रक्कम शिल्लक आहे.

वर्ष 2020-21 दरम्यान कोणत्याही हमी मागविल्या नाही आणि मुक्त केल्या नाही. तथापि, महाराष्ट्र राज्य सहकारी गृहनिर्माण वित्त महामंडळ मर्यादित द्वारे 2013-14 मध्ये (₹ 20.26 कोटी) आणि साखर कारखान्यांद्वारे 2019-20 मध्ये (₹ 499.41 कोटी) हमी मागविण्यात आली परंतु राज्य शासनाने अजूनपर्यंत ₹ 519.67 कोटीची हमी मुक्त केली नाही.

2.7.3 रोख शिल्लक व्यवस्थापन

भारतीय रिझर्व बँकेसोबत झालेल्या करारानुसार राज्य सरकारांना बँकेत किमान दैनंदिन रोख रक्कम ₹ 5.58 कोटी शिल्लक ठेवावी लागते. जर कोणत्याही दिवशी शिल्लक, मान्य, किमान शिल्लकीच्या खाली आली तर कमतरतेची पूर्तता वेळोवेळी सामान्य अर्थोपाय अग्रिम/विशेष अर्थोपाय अग्रिम/अधिकर्ष घेऊन केली जाते. राज्य सरकारच्या सामान्य अर्थोपाय ची मर्यादा 01 एप्रिल 2020 रोजी ₹ 4,001 कोटी होती जी ₹ 5,416 कोटी इतकी वाढली आणि 31 मार्च 2021 पर्यंत ती बदलली नाही.

वर्ष 2020-21 दरम्यान ऑगस्ट, सप्टेंबर, नोव्हेंबर आणि डिसेंबर 2020 दरम्यान ₹ 31,159.26 कोटी च्या विशेष अर्थोपाय अग्रिमाचा लाभ घेण्यात आला जो डिसेंबर 2020 पर्यंत पूर्णपणे परत करण्यात आला. ₹ 15.74 कोटीची रक्कम वर्ष 2020-21 दरम्यान अर्थोपाय अग्रिमावरील व्याज म्हणून समायोजित करण्यात आली.

राज्य सरकार अल्पकालीन आणि दीर्घकालीन मुदतीच्या सरकारच्या प्रतिभूतिमध्ये आणि कोषागार देयकामध्ये त्यांच्या उर्वरित रोख रक्कमेची गुंतवणूक करते. अशा गुंतवणुकीतून प्राप्त झालेला नफा '0049 - व्याज जमा' या शीर्षाखाली प्राप्ती म्हणून जमा केला जातो.

रोख शिल्लक आणि त्यांची गुंतवणूक तक्ता 2.48 आणि 2.49 मध्ये दर्शविली आहे.

तक्ता 2.48: रोख शिल्लक आणि त्यांची गुंतवणूक

(₹ कोटी मध्ये)

	1 एप्रिल 2020 रोजी सुरुवातीची शिल्लक	31 मार्च 2021 रोजी अखेरची शिल्लक
अ. सामान्य रोख शिल्लक		
कोषागारा मधील रोख	0.04	0.04
रिझर्व बँकेमध्ये ठेवी	(-)427.05	(-)7442.68
इतर बँकांमध्ये ठेवी		
पारगमनातील वित्त प्रेषण - स्थानिक	53.42	66.26
एकूण	(-)373.59	(-)7376.38
रोख शिल्लक गुंतवणूक खात्यात गुंतवणुकी	14743.48	29293.49
एकूण (अ)	14369.89	21917.11
ब. इतर रोख शिल्लकी आणि गुंतवणुकी		
विभागीय अधिकारी उदाहरणार्थ सार्वजनिक बांधकाम, वन अधिकारी यांच्याकडील रोख	236.76	235.17
विभागीय अधिकाऱ्यांकडे आकस्मिक खर्चासाठी स्थायी अग्रिम	0.70	0.66
निश्चित केलेल्या निधीत गुंतवणूक	41874.93 ⁵	46444.35
एकूण (ब)	42112.39	46680.18
एकूण (अ+ब)	56482.28	68597.29
मिळालेले व्याज	5080.21	4365.22[@]
⁵ मागील वर्षात चुकिच्या वर्गीकरणात सुधारणा केल्यामुळे समायोजित प्रोफार्मा मध्ये ₹ 266.57 कोटीचा फरक		
[@] वर्ष 2020-21 दरम्यान बुडित निधी गुंतवणुकीवर ₹ 3,388.10 कोटीचे व्याज (नियमित गुंतवणुकीसह पुन्हा गुंतवले) त्यामुळे MH 0049 अंतर्गत समाविष्ट नाही तसेच ₹ 977.12 कोटी रोख गुंतवणुकीवर व्याज		
स्त्रोत: 2020-21 चे वित्तीय लेखे		

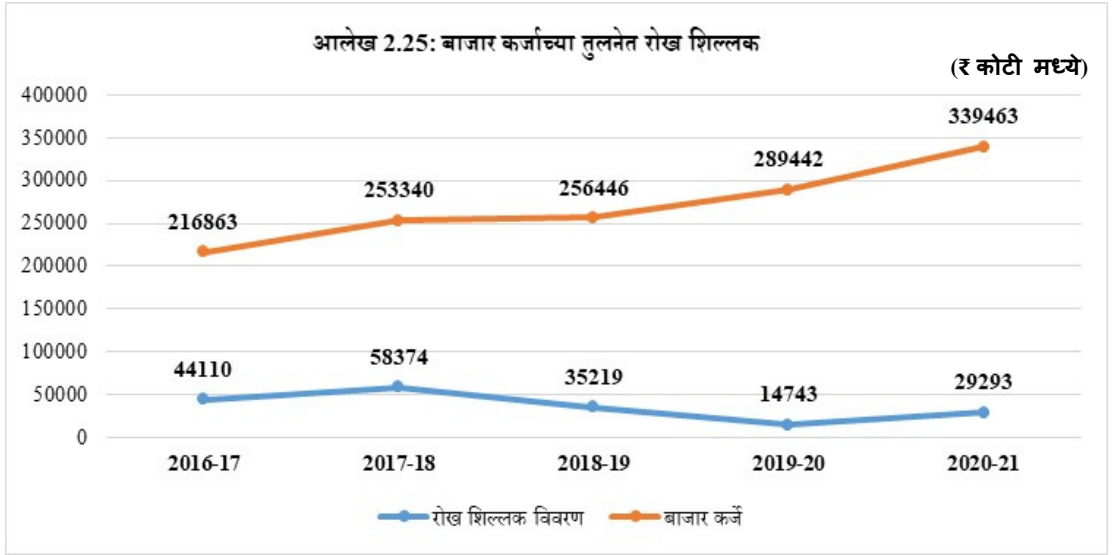
तक्ता 2.49: रोख शिल्लक गुंतवणूक खाते (मुख्य शीर्ष -8673)

(₹ कोटी मध्ये)

वर्ष	सुरुवातीची शिल्लक	अखेरची शिल्लक	वाढ (+)/घट (-)	मिळालेले व्याज
2016-17	36169.84	44110.07	7940.23	2214.19
2017-18	44110.07	58373.60	14263.53	2722.44
2018-19	58373.60	35218.99	(-)23154.61	3032.19
2019-20	35218.99	14743.48	(-)20475.51	2065.37
2020-21	14743.48	29293.49	14550.01	977.12
स्त्रोत: संबंधित वर्षाचे वित्तीय लेखे				

मागील वर्षाच्या तुलनेत चालू वर्षाच्या अखेरीस असलेल्या राज्य शासनाच्या रोख शिल्लक ₹ 68,597.29 कोटी मध्ये 21.45 टक्के (₹ 12,115.01 कोटी) वाढ दिसून येते. वरील पैकी रोख शिल्लक गुंतवणूक लेख्यामधील असलेल्या ₹ 29,293.49 कोटी रक्कमेवर वर्षभरात ₹ 977.12 कोटी व्याज प्राप्त झाले. तसेच, कर्ज कमी करणे किंवा टाळणे याबाबतच्या विनियोगासाठी असलेल्या कर्ज निवारण निधी मध्ये ₹ 45,737.63 कोटी गुंतवण्यात आले त्यावर ₹ 3,388.10 कोटी व्याज प्राप्त झाले. या निधीवर मिळणारे व्याज परत फंडात जमा केले.

31 मार्च 2021 रोजी राज्य शासनाकडे ₹ 21,917.11 कोटी सामान्य रोख शिल्लक होती जी राज्य शासनाच्या (₹ 3,42,638.31 कोटी) वर्षभरातील एकूण खर्चाच्या 6.40 टक्के होती.

(स्रोत: संबंधित वर्षांचे वित्तीय लेखे)

आलेख 2.25 मध्ये 2016-21 या कालावधी दरम्यान राज्याची एकूण रोख शिल्लक गुंतवणूक आणि बाजार ऋणाबाबत तुलना केलेली आहे. बाजार ऋण उच्च व्याज दरावर घेण्यात आले. तथापि कोषागारे देयकांमधील गुंतवणुकीवर कमी दराने व्याज देण्यात आले.

2.8 निष्कर्ष

- कोविड-19 महामारी, त्यानंतरचे लॉकडाउन आणि या महामारीचा सामना करण्यासाठी सरकारने केलेल्या उपाययोजनांचा राज्याच्या अर्थव्यवस्थेवर अभूतपूर्व परिणाम झाला. मागील वर्षाच्या तुलनेत राज्यांचा स्वतःचा कर महसूल, महसूल प्राप्तीतील प्रमुख योगदानकर्ता 13.07 टक्क्यांनी घटला, भांडवली परिव्यय 18.48 टक्क्यांनी कमी झाला आणि बाजारातील कर्जे 51.59 टक्क्यांनी प्रचंड वाढली. राज्याने 2020-21 मध्ये स्थूल राज्य उत्पन्नावर दोन टक्के

अतिरिक्त कर्ज घेतले आणि खर्च कमी केल्यामुळे राज्य वित्तीय तुटीचे स्थूल राज्य उत्तपन्नाशी गुणोत्तर 2.69 वर ठेवू शकेल.

- महसूल प्राप्ती, 2019-20 मधील ₹ 2,83,189.58 कोटीवरून 2020-21 मध्ये ₹ 2,69,467.91 कोटी इतकी कमी झाली आहे. कर महसुलातील सर्व प्रमुख घटकांमध्ये उदाहरणार्थ राज्य वस्तू व सेवा कर 15.32 टक्के (₹ 12,653.03 कोटी), विक्री कर 12.24 टक्के (₹ 4,625.78 कोटी) आणि मुद्रांक आणि नोंदणी शुल्क 11.42 टक्क्यांनी (₹ 3,278.85 कोटी) घट झाली आहे. करेतर महसूलात 11.74 टक्क्यांनी (₹ 1,678.46 कोटी), केंद्रीय हस्तांतरणामध्ये 0.78 टक्के (₹ 284.37 कोटी) आणि सहाय्यक अनुदानात 20.60 टक्क्यांनी (₹ 9,008.09 कोटी) वाढ झाली आहे.
- महसुली खर्च 2019-20 मध्ये ₹ 3,00,305.21 कोटीवरून 2020-21 मध्ये ₹ 3,10,609.76 कोटी इतका वाढला आहे. व्याज भुगतानाचा प्रतिबद्ध खर्च; पगार आणि वेतनावरील खर्च; आणि निवृत्ती वेतन हे एकूण महसुली खर्चाच्या 57.72 टक्के होते. महसुली प्राप्ती मध्ये तीव्र घट झाल्यामुळे ₹ 41,141.85 कोटीची महसुली तूट झाली.
- राष्ट्रीय निवृत्ती वेतन योजने अंतर्गत मागील वर्षाच्या ₹ 10,642.26 कोटी शिल्लक रकमेचे हस्तांतरण झाले नव्हते. कर्मचाऱ्यांचा निधी वळती करण्याच्या जोखमीने परिपूर्ण आहे, ज्यामुळे कर्मचाऱ्यांना मिळणाऱ्या फायद्याबद्दल आणि भविष्यातील टाळता येण्यासारख्या सरकारच्या दायित्वाबद्दल अनिश्चितता निर्माण करते.
- वर्ष 2020-21 दरम्यान 90 कार्यरत सार्वजनिक उपक्रमांपैकी 43 सार्वजनिक उपक्रमांनी ₹ 2,043.54 कोटी नफा कमावला आणि 29 सार्वजनिक उपक्रमांचे ₹ 1,585.62 कोटीचे नुकसान झाले. 11 सार्वजनिक उपक्रमांनी नफा कमावला नाही किंवा त्यांना नुकसान ही झाले नाही, पाच कंपन्यांनी अद्याप त्यांचे पहिले वित्तीय विवरणपत्र प्रस्तुत केले नाहीत आणि दोन कार्यरत सार्वजनिक उपक्रमांचे वित्तीय विवरणपत्र प्रस्तुत करण्यास देय नव्हते. महाराष्ट्र राज्य विद्युत वितरण कंपनी मर्यादित (₹ 439.02 कोटी) आणि महाराष्ट्र राज्य विद्युत पारेषण कंपनी मर्यादित (₹ 492.92 कोटी) आणि पश्चिम महाराष्ट्र विकास महामंडळ मर्यादित (₹ 255.86 कोटी) ह्या प्रमुख नफा कमावणाऱ्या कंपन्या होत्या आणि महाराष्ट्र राज्य परिवहन महामंडळ (₹ 939.87 कोटी), मुंबई पुणे एक्सप्रेसवे लिमिटेड (₹ 290.02 कोटी) आणि महाराष्ट्र राज्य रस्ते विकास महामंडळ मर्यादित (₹ 141.90 कोटी) ह्या कंपन्या तोट्यात होत्या.

- 30 सप्टेंबर 2021 पर्यंतच्या सार्वजनिक उपक्रमांच्या संदर्भात निव्वळ जमा झालेला तोटा त्यांच्या नवीनतम अंतिम विवरणपत्रानुसार ₹42,839.19 कोटी होता. या सार्वजनिक उपक्रमांपैकी 11 सार्वजनिक उपक्रमांमध्ये निव्वळ संपत्ती कमी झाली. या 11 सार्वजनिक उपक्रमांमध्ये राज्य सरकारचे देय भाग भांडवल ₹417.85 कोटी होते.
- राज्याचे थकित ऋण (राजकोषीय दायित्व) 2019-20 मधील ₹4,79,899 कोटी वरून वाढून 2020-21 च्या अखेरीस ₹5,48,176.45 कोटी²⁷ इतके झाले. 2020-21 दरम्यान स्थूल राज्य उत्पन्नावर थकित कर्ज 20.15²⁸ टक्के होते.

2.9 शिफारशी

- (i) महसुलातील तूट भरून काढण्यासाठी प्रयत्न करणे आवश्यक आहे ह्याकरिता सरकार कर आणि करेतर स्रोतांद्वारे अतिरिक्त स्रोत जमा करण्यावर विचार करू शकते.
- (ii) राष्ट्रीय निवृत्ती वेतन योजनेच्या दायित्वापर्यंत ज्यात अल्प योगदान अंतर्भूत आहे, पोचण्याकरिता राज्य सरकारला कठोर परिश्रमाची गरज आहे तसेच निधीवरील व्याज अद्याप नॅशनल सिक्युरिटीज डिपॉझिटरी लिमिटेडला हस्तांतरित करायचे आहे.
- (iii) नुकसान झालेल्या कंपन्यांच्या बाबतीत गुंतवणुकीवर परतावा मिळण्याची शक्यता फारच कमी आहे, विशेषतः जेथे त्यांच्या जमा झालेल्या नुकसानीमुळे निव्वळ संपत्तीचे अपक्षरण होते. या कंपन्यांना भविष्यातील भुगतानाचा विचार भाग भांडवालाऐवजी अनुदानाच्या स्वरूपात करता येईल, जेणेकरून गुंतवणुकीतील असमानता परताव्याच्या तुलनेत कमी होईल.

²⁷ प्रभावी प्रलंबित एकूण ऋण ₹ 5,36,199.45 कोटी असेल कारण व्यय विभाग, भारत सरकारने निर्णय घेतला आहे की ऋणाच्या प्राप्ती खालील बँक-टू-बँक कर्ज म्हणून राज्याला दिलेला ₹ 11,977 कोटींचा वस्तू व सेवा कर मोबदला वित्त आयोगाद्वारे विहित केलेल्या कोणत्याही निकषांसाठी राज्याचे ऋण मानला जाणार नाही

²⁸ वित्त लेख्यानुसार स्थूल राज्य उत्पन्नाचे ऋणासमवेतचे गुणोत्तर 20.60 टक्के आहे तथापि स्थूल राज्य उत्पन्ना समवेतचे प्रभावी ऋणाचे गुणोत्तर प्रलंबित एकूण ऋणापासून ऋण प्राप्ती अंतर्गत बँक-टू-बँक कर्ज म्हणून प्राप्त झालेला ₹ 11,977 कोटींचा वस्तू व सेवा कर मोबदला वगळल्यानंतर मिळाले

प्रकरण III
अर्थसंकल्पीय व्यवस्थापन

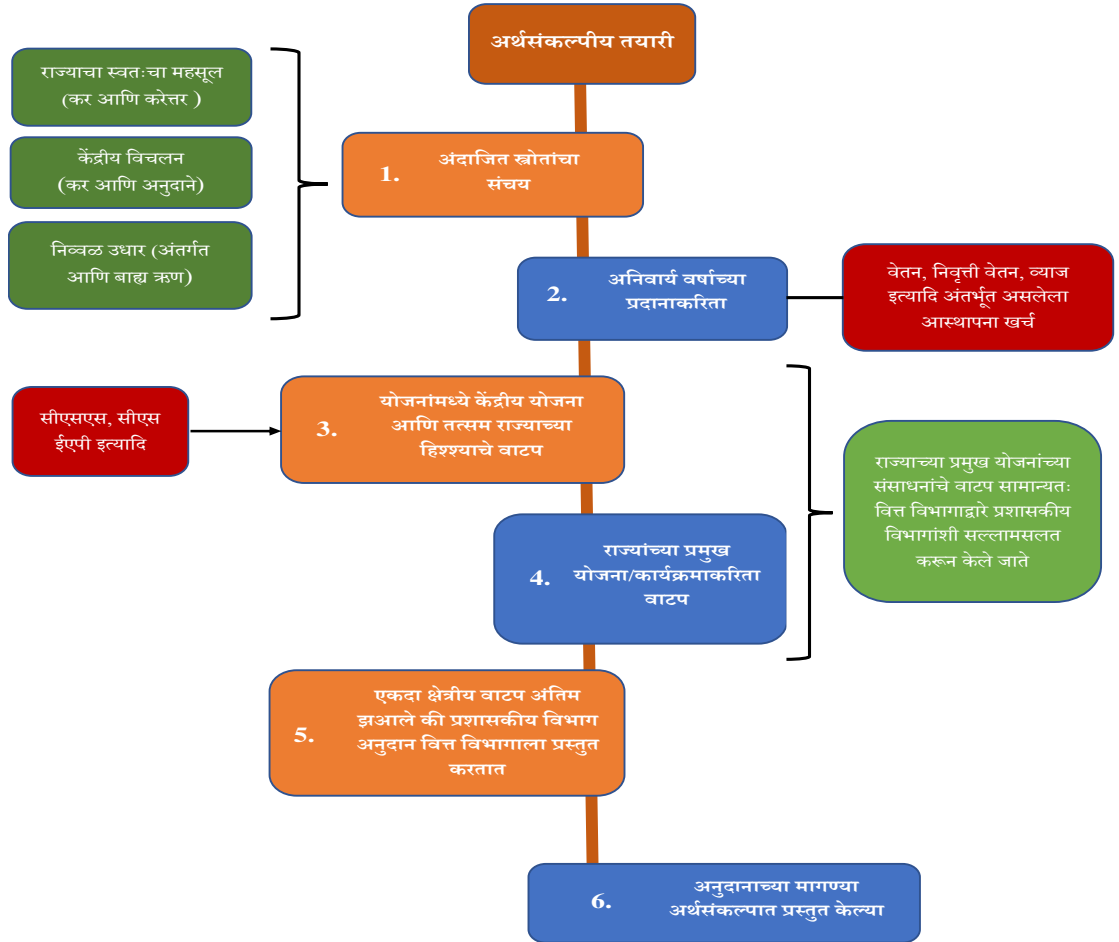
प्रकरण III: अर्थसंकल्पीय व्यवस्थापन

हे प्रकरण राज्य सरकारच्या वाटपाच्या प्राधान्य क्रमांचा आढावा घेते आणि अर्थसंकल्प तयार करण्यात पारदर्शकता आणि त्याच्या अंमलबजावणीची परिणामकारकता याची समीक्षा करते. तसेच निधीच्या विचलनाविना, धोरणात्मक पातळीवर घेतलेले निर्णय, प्रशासकीय स्तरावर अंमलात आणले गेले ह्याची समीक्षा करते. हे प्रकरण विनियोजन लेखांच्या लेखापरीक्षणावर आधारित आहे.

3.1 अर्थसंकल्प प्रक्रिया

अर्थसंकल्पाची वार्षिक कसरत म्हणजे सार्वजनिक स्त्रोतांच्या कार्यक्षम वापरासाठी पथ नकाशाचे तपशीलवार वर्णन करणे. परिशिष्ट 3.1 मध्ये अर्थसंकल्पाशी संबंधित शब्दावली दिलेली आहे. साधारणतः ऑगस्ट महिन्यांत अर्थसंकल्प परिपत्रक जारी करून अर्थसंकल्प प्रक्रियेचा प्रारंभ होतो तसेच आगामी आर्थिक वर्षाकरिता विभागांना मार्गदर्शनही केल्या जाते. राज्यामधील नमुनेदार अर्थसंकल्प तयारीची प्रक्रिया आलेख 3.1 मध्ये दिलेली आहे.

आलेख 3.1: राज्यामधील अर्थसंकल्प तयारीची प्रक्रिया

महाराष्ट्र बजेट नियमावली (बजेट नियमावली) (प्रकरण IX) अनुसार विविध मंत्रालयांकडून अंदाजपत्रक प्राप्त करून वार्षिक अंदाजपत्रक तयार करण्याची जबाबदारी वित्त विभागावर आहे. विभागप्रमुखांच्या सल्ल्यानुसार नियंत्रण अधिकारी विभागीय जमा आणि खर्चाचे अंदाजपत्रक तयार करतात आणि निर्धारित तिथीनुसार वित्त विभागाला प्रस्तुत करतात. वित्त विभाग अंदाजपत्रकाची छाननी करते आणि तपशीलवार अंदाजपत्रक ज्याला, 'अनुदानाकरिता मागणी' संबोधतात, तयार करते. अंदाजपत्रक तयार करतांना शक्यतो वास्तविकतेच्या समीप जाणे साध्य करणे हे उद्दिष्ट असले पाहिजे. अर्थसंकल्पीय प्रक्रियेमध्ये विनिर्दिष्ट आहे की विशिष्ट बाबींवरील खर्चाच्या अंदाजाची रक्कम ही वर्षामध्ये खर्च करू शकणाऱ्या रकमेएवढी असावी, ती जास्त नसावी किंवा कमी सुद्धा नसावी. अंदाजपत्रकातील बचत जितकी जास्त तितकी आर्थिक अनियमितता प्रस्थापित करते. जमेचे अंदाजपत्रक, विद्यमान कराचे दर, शुल्क इत्यादिवर आधारित असावे.

राज्य विधानमंडळाद्वारे अनुमोदित एकूण रक्कम ज्यात वर्ष 2020-21 दरम्यान मूळ आणि पूरक अंदाजपत्रक, खर्च आणि बचत अंतर्भूत आहे, आलेख 3.2 मध्ये दर्शविली आहे.

आलेख 3.2: 2020-21 करिता अंदाजपत्रक आणि खर्चाचा सारांश

3.1.1 आर्थिक वर्षादरम्यान एकूण तरतूद, प्रत्यक्ष संवितरण आणि बचतीचा सारांश

296 अनुदान/विनियोजनाची 2020-21 दरम्यानची एकूण अर्थसंकल्पीय तरतूद, प्रत्यक्ष खर्च आणि बचतीचा संक्षिप्त गोषवारा तक्ता 3.1 मध्ये दिलेला आहे.

तक्ता 3.1: आर्थिक वर्षादरम्यान अंदाजपत्रकीय तरतूद, संवितरण आणि बचत

(₹ कोटी मध्ये)

एकूण अंदाजपत्रकीय तरतूद		संवितरण		बचत	
दत्तमत	भारित	दत्तमत	भारित	दत्तमत	भारित
425124.06	99165.50	320694.58	96353.78	104429.48 (24.56)	2811.71 (2.83)

स्त्रोत: 2020-21 चे विनियोजन लेखे
कंसातील आकडे म्हणजे एकूण बजेट तरतूदीशी बचतीची टक्केवारी.

3.1.2 भारित आणि दत्तमत संवितरण

घटनेच्या कलम 112(2) नुसार वार्षिक आर्थिक विवरणात संविनिष्ट केलेल्या खर्चाचा अंदाज राज्याच्या संचित निधीवर आकारले जाणारे खर्च म्हणून विधानमंडळाने वर्णन केलेल्या खर्चाची पूर्तता करण्यासाठी आवश्यक असलेली रक्कम स्वतंत्रपणे दर्शविण्याची आवश्यकता आहे. राज्याच्या संचित निधीतून प्रस्तावित केलेल्या इतर खर्चाची पूर्तता करण्यासाठी आवश्यक असलेल्या खर्च आणि महसुली खात्यावरील खर्च इतर खर्चापेक्षा वेगळा असेल.

शेवटच्या पाच वर्षातील (2016-21) एकूण भारित आणि दत्तमत संवितरण आणि बचतीचे कल विश्लेषण तक्ता 3.2 मध्ये दर्शविले आहे.

तक्ता 3.2: 2016-21 दरम्यान संवितरण आणि बचत

(₹ कोटी मध्ये)

वर्ष	संवितरण		बचत			
	दत्तमत	भारित	दत्तमत	टक्केवारी	भारित	टक्केवारी
2016-17	221967.14	43943.19	46719.78	21.04	2352.32	5.35
2017-18	240582.35	54606.42	76784.27	31.91	1060.84	1.94
2018-19	278697.33	64237.70	69773.31	25.03	4083.05	6.35
2019-20	328039.77	63443.42	101966.86	31.08	3726.33	5.87
2020-21	320694.58	96353.79	104429.48	32.56	2811.71	2.91

स्त्रोत: संबंधित वर्षाचे विनियोजन लेखे

20 ते 30 टक्क्यांपर्यंतची बचत हे कायमस्वरूपी वैशिष्ट्य आहे आणि मागील राज्य वित्त लेखापरीक्षण अहवालांमध्ये त्यावर भाष्य करण्यात आले आहे. 2020-21 दरम्यान अर्थसंकल्पीय तरतूदीच्या 32.56 टक्के बचत होती.

3.2 विनियोजन लेखे

विनियोजन लेखे प्रत्येक आर्थिक वर्षासाठी सरकारच्या खर्चाची तुलना भारतीय राज्यघटनेच्या कलम 204 आणि 205 अंतर्गत पारित केलेल्या विनियोजन कायद्याला जोडलेल्या अनुसूचीत नमूद केल्यानुसार वेगवेगळ्या उद्देशांसाठी दत्तमत अनुदान आणि भारित विनियोजन रकमांशी करतात. विनियोजन लेखे स्थूल आधारावर असतात. हे लेखे मूळ अर्थसंकल्पीय तरतूद, पूरक अनुदाने, प्रत्यार्पण आणि पुनर्विनियोजन स्पष्टपणे चित्रित करतात तसेच विनियोजन अधिनियमांतर्गत प्राधिकृत

अर्थसंकल्पाच्या भारित आणि दत्तमत बाबींच्या संदर्भात विविध विनिर्दिष्ट सेवांवरील प्रत्यक्ष भांडवली आणि महसुली खर्च दर्शवितात. अशाप्रकारे विनियोजन लेखे, निधीची उपयोगिता, अर्थाचे व्यवस्थापन आणि अर्थसंकल्पीय तरतुदीच्या संनियंत्रणाला सुकर करतात आणि म्हणून हे वित्त लेख्यांना संपूरक असतात.

भारताचे नियंत्रक व महालेखापरीक्षक विनियोजनाची लेखापरीक्षा करतांना खात्री करतात की, प्रत्यक्षात विविध अनुदानांतर्गत झालेला खर्च हा त्या वर्षासाठी विनियोजन अधिनियमानुसार प्राधिकृत केलेल्या खर्चाच्या अनुषंगाने आहे आणि घटनेच्या (कलम 202) प्रावधानांतर्गत आकारण्यात येणारा खर्च इतका आकारला गेला. तसेच, झालेला खर्च हा कायदे, संबंधित नियम, विनियमन आणि सूचना यांच्याशी सुसंगत आहे की नाही हे देखील तपासले जाते.

3.3 अर्थसंकल्पीय आणि लेखा प्रक्रियेच्या अखंडतेवर टिप्पण्या

3.3.1 अनावश्यक किंवा अधिकचे पूरक अनुदान

भारतीय राज्यघटनेचे कलम 205 सह महाराष्ट्र बजेट नियमावलीचे परिच्छेद 169 आणि 170 पूरक अर्थसंकल्प किंवा पूरक अंदाजपत्रकाला कायदेशीर आधार देते. वर्ष 2020-21 दरम्यान, पूरक तरतूद (₹ 72,152.87 कोटी) मूळ तरतुदीच्या (₹ 4,52,136.69 कोटी) 15.96 टक्के इतकी होती.

परिशिष्ट 3.2 मध्ये दर्शविल्याप्रमाणे 39 प्रकरणांत (प्रत्येक प्रकरणात ₹ 10 कोटी अथवा अधिक) प्राप्त केलेली एकूण ₹ 13,225.91 कोटी पूरक तरतूद अनावश्यक सिद्ध झाली कारण प्रत्यक्ष खर्च ₹ 1,47,153.40 कोटी हा मूळ तरतूद (₹ 2,03,835.93 कोटी) इतक्या स्तरापर्यंत पोहोचला नाही. ₹ 1,000 कोटी पेक्षा अधिक बचत झालेले अनुदान आणि जेथे पूरक तरतूद अनावश्यक सिद्ध झालेली आहे, तक्ता 3.3 मध्ये दिलेले आहे. हे अर्थसंकल्पाचे विवेकहीन वापर दर्शविते.

तक्ता 3.3: ₹ 1,000 कोटी पेक्षा अधिक बचत झालेले अनुदान आणि जेथे पूरक तरतूद अनावश्यक सिद्ध झाली

(₹ कोटी मध्ये)

अनुदान क्र. आणि तपशील	मूळ तरतूद	पूरक तरतूद	खर्च	मूळ तरतुदीमधून बचत (टक्केवारी)
महसूल विभाग - दत्तमत				
F-02 शहरी विकास आणि इतर अग्रिम सेवा	16292.24	609.93	7985.47	8306.77 (50.99)
E-02 सामान्य शिक्षण	58987.65	227.77	51702.46	7285.19 (12.35)
B-01 पोलिस प्रशासन	20048.20	327.92	15568.56	4479.64 (22.34)
L-03 ग्रामीण विकास कार्यक्रम	10949.99	1337.02	7089.24	3860.75 (35.26)

अनुदान क्र. आणि तपशील	मूळ तरतूद	पूरक तरतूद	खर्च	मूळ तरतुदीमधून बचत (टक्केवारी)
N-03 अनुसूचित जाती आणि अनुसूचित जमाती आणि इतर मागासवर्गीय प्रवर्ग यांचे कल्याण	11762.11	2705.32	7927.25	3834.86 (32.60)
T-05 आदिवासी क्षेत्र विकास उपयोजनेवरील महसुली खर्च	8604.29	699.49	6044.07	2560.23 (29.75)
O-03 ग्रामीण रोजगार	2667.54	50.00	648.14	2019.40 (75.69)
D-03 कृषि सेवा	8608.87	1165.51	6657.87	1951.00 (22.66)
H-05 रस्ते आणि पूल	5596.58	1251.00	3893.22	1703.36 (30.43)
C-07 वने	3080.00	40.00	1984.91	1095.09 (35.55)
H-06 सार्वजनिक बांधकाम आणि प्रशासकीय आणि कार्यात्मक इमारती	3059.20	100.00	2052.84	1006.37 (32.90)
भांडवली विभाग				
O-10 ग्रामीण विकास कार्यक्रमावरील भांडवली परिव्यय	5920.23	518.87	971.50	4948.73 (83.59)
I-05 पाटबंधारेवरील भांडवली खर्च	11715.27	1105.00	8312.24	3403.02 (29.05)
L-07 इतर ग्रामीण विकास कार्यक्रमांवरील भांडवली परिव्यय	2532.15	306.01	1137.68	1394.47 (55.07)
H-08 आर्थिक सेवांवरील भांडवली खर्च	2436.32	118.13	1146.54	1289.78 (52.94)
B-10 सामाजिक सेवांवरील भांडवली खर्च	1757.82	35.33	680.82	1077.00 (61.27)
स्रोत: 2020-21 चे विनियोजन लेखे				

वरील प्रकरणांवरून असे सूचित होते की, राज्यघटनेच्या तरतुदीचे आणि महाराष्ट्र अंदाजपत्रक नियमावलीचे उल्लंघन करून वास्तविक गरजेचे योग्य मूल्यमापन न करता पूरक अनुदान प्राप्त करण्यात आले.

3.3.2 आकस्मिकता निधी मधून अग्रिम

भारतीय राज्यघटनेच्या अनुच्छेद 267(2) आणि 283(2) च्या प्रावधानानुसार, बॉम्बे आकस्मिकता निधी अधिनियम 1956 अंतर्गत राज्याच्या आकस्मिकता निधीची स्थापना झाली होती. निधीमधून अग्रिमाचे प्रदान फक्त अकल्पित आणि तत्काल स्वरूपाच्या बाबींवर होणाऱ्या खर्चासाठी करावयास पाहिजे, ज्यांना विधानमंडळाच्या मंजूरी पर्यंत पुढे ढकलणे अवांछनीय राहिल. हा निधी अग्रधन स्वरूपात असतो.

महाराष्ट्र आकस्मिक निधी अधिनियमानुसार राज्याच्या आकस्मिक निधीचा कॉर्पस ₹ 150 कोटी आहे. ऑगस्ट 2020 मध्ये निधीच्या कॉर्पस मध्ये अध्यादेशाद्वारे ₹ 1500 कोटींची अस्थायी स्वरूपात वाढ करण्यात आली, जी ऑक्टोबर 2020 ला व्यपगत झाली. वर्ष 2020-21 दरम्यान, महाराष्ट्र शासनाने आकस्मिक निधीतून

₹ 1055.18 कोटी काढले आणि 31 मार्च 2021 पर्यन्त संपूर्ण रक्कम वसूल करण्यात आली.

2020-21 दरम्यान वित्त विभागाने जारी केलेल्या ₹ 1,156.84 कोटींच्या सहा मंजूरीपैकी निधीमधून ₹ 1,055.18 कोटी रक्कमेचे सहा आहरण करण्यात आले. 2020-21 दरम्यान आकस्मिकता निधीमधून केलेल्या आहरणाचा तपशील तक्ता 3.4 मध्ये दिलेला आहे.

तक्ता 3.4: आकस्मिकता निधी मंजूरी आदेश आणि मंजूरीच्या तुलनेत उपयोगिता

(₹ कोटी मध्ये)

अनु क्र.	मंजूरी संख्या आणि दिनांक	मुख्य शीर्ष/ अनुदान क्र.	आहरणाचे प्रयोजन	मंजूरी	खर्च	परतफेड
1	CNF-2020/C.R.4/ बजेट-15/ 11.05.2020	2404/D-05	अतिरिक्त दुधाचे दुधाच्या भुकटीत रूपांतर करण्यासाठी सबसिडी देणे	50.00	50.00	सप्टेंबर 2020
2	CNF-2020/C.R.5/ बजेट-15/ 24.07.2020	2404/D-05	अतिरिक्त दुधाचे दुधाच्या भुकटीत रूपांतर करण्यासाठी सबसिडी देणे	50.00	50.00	सप्टेंबर 2020
3	CNF-2020/C.R.6/ बजेट-13/ 24.08.2020	2435/V-02	महात्मा ज्योतिबा फुले कर्जमाफी योजना लागू करणे	900.00	813.47	सप्टेंबर 2020
4	CNF-2020/C.R.7/ बजेट-14/ 25.09.2020	4070/A-09	जिल्हा स्तरावर नवीन गोदामे बांधणे आणि विद्यमान सरकारद्वारे दुरुस्ती	19.73	4.60	डिसेंबर 2020
5	CNF-2020/C.R.8/ बजेट 11/ 10.11.2020	2041/B-03	महाराष्ट्र राज्य परिवहन महामंडळाला वेतनाचे भुगतान	120.00	120.00	डिसेंबर 2020
6	CNF-2021/C.R.1/ बजेट-09/ 15.02.2021	2210/R-01	नौरोजी वाडीया प्रसूती रुग्णालयाला अनुदान	17.11	17.11	मार्च 2021
एकूण				1156.84	1055.18	

स्त्रोत: संबंधित विभागाचे आकस्मिकता निधी मंजूरी आदेश आणि कार्यालय महालेखाकार (लेखा व हकदारी) -I, महाराष्ट्र, मुंबई कडून प्राप्त माहिती

3.3.3 अत्याधिक अथवा अनावश्यक पुनर्विनियोजन

पुनर्विनियोजन म्हणजे अनुदानातर्गत विनियोजनाच्या एका घटकाकडून, जेथे बचत अपेक्षित आहे, दुसऱ्या घटकाकडे जेथे अतिरिक्त निधीची आवश्यकता ओळखली जाते, निधीचे हस्तांतरण करणे. महाराष्ट्र बजेट नियमावली परिच्छेद 162 ते 164 अनुसार, वित्त विभाग आणि सचिवालयाचे प्रशासकीय विभाग, एका मुख्य शीर्ष, गौण शीर्ष अथवा उपशीर्षामधून पुनर्विनियोजन दुसऱ्या तशा शीर्षामध्ये परंतु समान अनुदान/विनियोजन, विनियोजन अधिनियमातर्गत मंजूर करू शकतात.

बऱ्याचशा प्रकरणांत पुनर्विनियोजन अत्याधिक सिद्ध झाल्यामुळे मोठ्या प्रमाणात बचत झाली. परिशिष्ट 3.3 वरून निदर्शनास आले की 10 प्रकरणांत पुनर्विनियोजन

अनावश्यक सिद्ध झाले, ज्यामुळे पुनर्विनियोजित रक्कमेची वरील प्रत्येक प्रकरणात ₹ 10 कोटींची बचत झाली. वरील उदाहरणे ह्या वस्तुस्थितीचे निदर्शक आहेत की, आवश्यकतांचे पर्याप्त निर्धारण अर्थसंकल्पीय नियंत्रक अधिकारी करू शकले नाही आणि पुनर्विनियोजनापूर्वी खर्चा संदर्भातील माहिती अद्यावत केली नाही.

3.3.4 अखर्चित रक्कम आणि प्रत्यार्पित विनियोजन आणि/अथवा मोठ्या प्रमाणात बचत/प्रत्यार्पण

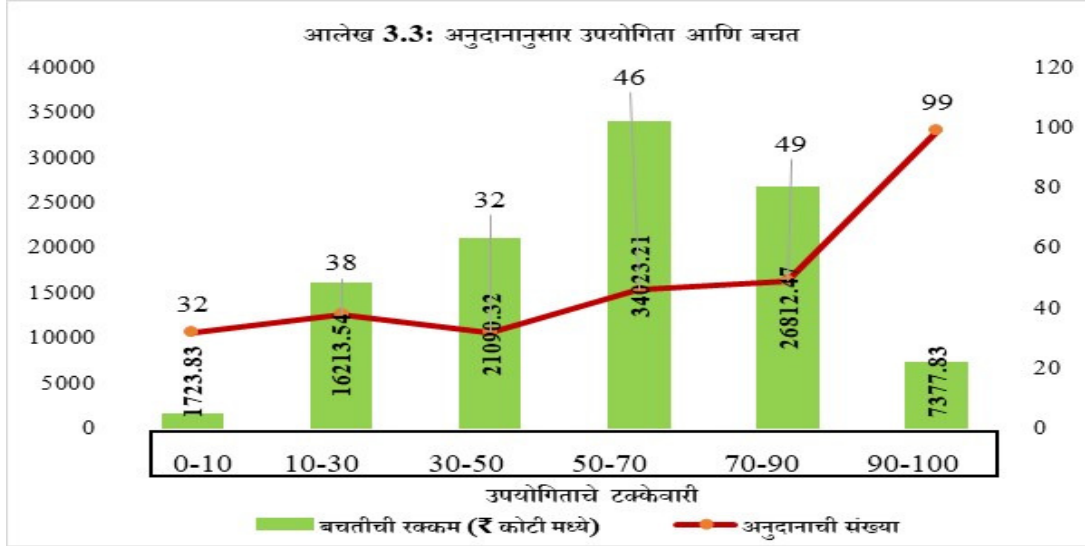
अंदाजित प्रस्ताव, खराब खर्च देखरेख यंत्रणा, कमकुवत योजनेची अंमलबजावणी क्षमता/कमकुवत आंतरिक नियंत्रण ह्या बाबींवर आधारित अंदाजपत्रकीय वाटप हे आर्थिक वर्षाच्या अंताला निधी मुक्त करणे आणि मोठ्या प्रमाणात निधी बँकांमध्ये शासकीय खात्यांच्या बाहेर राखून ठेवण्याच्या विभागाच्या प्रवृत्तीला उद्धृत करतात. अधिकच्या बचतीमुळे, इतर विभाग जे त्या निधीचा उपयोग करू शकले असते, वंचित राहतात.

विनियोजन लेखांच्या लेखापरिक्षणात उघड झाले की 2020-21 दरम्यान ₹ 1,04,429.48 कोटींच्या निव्वळ बचतीपैकी ₹ 88,209.38 कोटींच्या (84 टक्के) 117 अनुदानांच्या बाबतीत प्रत्येक प्रकरणात बचत ₹ 10 कोटी पेक्षा अधिक होती आणि एकूण तरतुदीच्या 20 टक्के अथवा अधिक होती जे **परिशिष्ट 3.4** मध्ये दर्शविले आहे. तसेच **परिशिष्ट 3.5** मध्ये दर्शविल्याप्रमाणे 71 अनुदानाच्या बाबतीत प्रत्येक प्रकरणांत ₹ 100 कोटीपेक्षा अधिक बचत होती.

महाराष्ट्र बजेट नियमावली, परिच्छेद 173 विदित करते की, इतर शीर्षांच्या अंतर्गत संभाव्य अप्रत्याशित अधिकचे पुनर्विनियोजन करण्यासाठी अथवा पुढील वर्षाच्या अंदाजानुसार प्रदान करण्यात येणाऱ्या नवीन खर्चाची पूर्तता करण्यासाठी वितरण किंवा नियंत्रण अधिकाऱ्यांद्वारे बचत राखीव ठेवली जाऊ नये. संपूर्ण बचत ध्यानात आल्यावर तत्काल प्रत्यार्पित केली जावी. ज्या तरतुदी फायदेशीररित्या उपयोगात येऊ शकणार नाही, प्रत्यार्पित करण्यात याव्या.

वर्ष 2020-21 च्या अखेरीस एकूण ₹ 1,07,241.20 कोटी बचतीपैकी केवळ ₹ 94,146.45 कोटी प्रत्यार्पित केली, ज्यापैकी ₹ 91,786 कोटी 30 आणि 31 मार्च 2021 ला प्रत्यार्पित केली, जे अपूरे आर्थिक नियंत्रण दर्शविते.

प्रत्येक गटातील एकूण बचतीसह बचतीच्या टक्केवारी नुसार गट केलेले अनुदान/विनियोजनाचे वितरण **आलेख 3.3** मध्ये दर्शविले आहे.

(स्रोत: 2020-21 चे विनियोजन लेखे)

वरील आलेखावरून असे दिसून येते की 296 अनुदानांपैकी केवळ 99 अनुदाने त्यांच्या एकूण अर्थसंकल्पीय तरतुदींच्या 90-100 टक्के वापर करू शकले, तर 32 अनुदाने हे अंदाजपत्रकीय तरतुदींच्या केवळ 10 टक्केच वापर करू शकले. 102 अनुदानांच्या संदर्भात वापराची टक्केवारी 50 टक्क्यांपर्यंत होती.

ज्या विभागांमध्ये मोठ्या प्रमाणात बचतीची नोंद झाली ते असे होते, अन्न, नागरी पुरवठा आणि ग्राहक संरक्षण (23 टक्के), सामाजिक न्याय आणि विशेष सहाय्य (37 टक्के), गृहनिर्माण (83 टक्के) आणि पाणी पुरवठा आणि स्वच्छता विभाग (65 टक्के). मोठ्या प्रमाणातील बचतीची विभागाने विनियोजन लेख्यात विशद केलेली कारणे पुढील परिच्छेदांमध्ये दिलेली आहे.

- **अनुदान क्र. E-2-सामान्य शिक्षण:** मुख्य शीर्ष 2202-103-02 इतर स्थानीय संस्था अनुदानांतर्गत प्राथमिक शिक्षणाकरिता स्थानीय संस्थांना सहाय्यासाठी ₹ 5,303.49 कोटींची तरतूद अंदाजपत्रकात केली होती, परंतु कोविड-19 महामारीच्या प्रभावामुळे रिक्त पदांमुळे वेतनातील बचत आणि महागाई भत्ता न वाढवल्यामुळे अर्थसंकल्पीय तरतुदींपैकी ₹ 647.72 कोटी रक्कम मार्च 2021 मध्ये प्रत्यार्पित करण्यात आली.
- **अनुदान क्र. M-2 अन्न साठवण आणि गोदाम:** मुख्य शीर्ष 2408-101 खरेदी आणि पुरवठा अंतर्गत राष्ट्रीय अन्न सुरक्षा योजनेच्या अंतर्गत तूट भरून काढण्यासाठी अंदाजपत्रकात ₹ 1,228.62 कोटींची तरतूद करण्यात आली होती, त्यापैकी वित्त विभागाने 30 टक्के कपात लादल्यामुळे ₹ 368.58 कोटी रक्कम मार्च 2021 मध्ये विभागाने प्रत्यार्पित केली तसेच ₹ 2.78 कोटींची बचत झाली, ज्याची कारणे दिली गेली नाहीत.

- **अनुदान क्र.N-3- अनुसूचित जाती, अनुसूचित जमाती, इतर मागासवर्गीय प्रवर्ग आणि अल्पसंख्यांकाचे कल्याण:** भारत सरकार पोस्ट मॅट्रीक शिष्यवृत्ती योजनेकरिता ₹ 1,000 कोटी अंदाजपत्रकीय तरतूद केली होती, यापैकी विभागाने ₹ 627.92 कोटी (63 टक्के) रक्कम कोविड-19 महामारीमुळे वित्त विभागाने खर्चावर निर्बंध लावल्यामुळे मार्च 2021 मध्ये प्रत्यार्पित केली.
- **अनुदान क्र. Q-3 गृहनिर्माण:** मुख्य शीर्ष 2216-103 गृहनिर्माण मंडळ, महानगरपालिका इत्यादिंना सहाय्य अंतर्गत प्रधानमंत्री आवास योजना “सर्वाकरिता घर” योजनेसाठी संपूर्ण अंदाजपत्रकीय तरतूद ₹ 6,99.50 कोटी मार्च 2021 मध्ये केंद्राचा हिस्सा प्राप्त न झाल्यामुळे प्रत्यार्पित करण्यात आली.
- **अनुदान क्र. Y-2-पाणी पुरवठा आणि स्वच्छता:** मुख्य शीर्ष 2215-102, ग्रामीण जल पुरवठा कार्यक्रमांतर्गत मुख्यमंत्री ग्रामीण पेय जल कार्यक्रम राबविण्याकरिता ₹ 200 कोटींची अंदाजपत्रकीय तरतूद केली होती, त्या पैकी विभागाने मार्च 2021 मध्ये वित्त विभागाद्वारे कमी निधी मुक्त केल्यामुळे तसेच क्षेत्रीय कार्यालयांकडून कोणतीही मागणी न आल्यामुळे ₹ 140 कोटी प्रत्यार्पित केले.

3.3.4.1 सतत बचत

सततची बचत निदर्शित करते की विभागाचे अर्थसंकल्पीय नियंत्रण प्रभावी नाही तसेच पुढील वर्षाकरिता निधीचे वाटप करते वेळी गत वर्षातील कल विचारात घेतले नाही. अनुदानांच्या चाचणी तपासणी दरम्यान लेखापरीक्षेस आढळून आले की गत पाच वर्षांत 34 प्रकरणांमध्ये (परिशिष्ट 3.6) सातत्याने ₹ 100 कोटीपेक्षा अधिक बचत झाली होती, जे निदर्शित करते की एकतर अत्याधिक तरतूद करण्यात आली किंवा वैधानिक आकांक्षाच्या कार्यन्वयनात कार्यकारी अयशस्वी झाले.

2016-21 मधील प्रत्येक आर्थिक वर्षातील बचत अनुदान G-02 ‘इतर राजकोषीय आणि संकीर्ण सेवा’ अंतर्गत एकूण तरतूदीच्या 85 टक्के ते 97 टक्के दरम्यान होती. तसेच, अनुदान N-04 ‘सामाजिक सेवांवरील भांडवली खर्च’ ह्या अंतर्गत बचत 62 टक्के आणि 89 टक्के, अनुदान Q-03 ‘गृहनिर्माण’ अंतर्गत बचत 51 टक्के आणि 99 टक्के आणि अनुदान O-10 ‘इतर ग्रामीण विकास कार्यक्रमांवरील भांडवली परिव्यय’ अंतर्गत एकूण तरतूदीच्या 75 टक्के आणि 89 टक्के एकूण बचत होती. विभागाने बचतीकरिता कोणत्याही प्रकारचे विशिष्ट कारण कोणत्याही वर्षी विशद केले नव्हते.

3.3.4.2 'निरंक' खर्चासह अनुदान

2020-21 दरम्यान ₹ 10 कोटीपेक्षा अधिक रकमेची ₹ 970.20 कोटीची अर्थसंकल्पीय तरतूद खालील चार अनुदानात वर्षा अखेरीस उपयोगिता विना होती. तक्ता 3.5 मध्ये तपशील दिलेला आहे.

तक्ता 3.5: निरंक खर्चासह अनुदान

(₹ कोटी मध्ये)

अनु क्र.	अनुदान	दत्तमत/भारित	एकूण तरतूद	प्रत्यक्ष खर्च	अभिप्राय
1	A-08 जनगणना सर्वेक्षण आणि सांख्यिकी	V	900.00	0	संपूर्ण तरतूद ₹ 900 कोटी मार्च 2021 मध्ये प्रत्यार्पित केली. ऑनलाइन सार्वजनिक आर्थिक व्यवस्थापन प्रणाली (PFMS) पोर्टलद्वारे केंद्र सरकार कडून ₹ 98.25 कोटी रकमेचा निधी प्राप्त झाल्यामुळे मूळ तरतूदीचा वापर झाला नाही. उर्वरित रक्कम प्रत्यार्पित करण्याची कारणे विभागाने दिली नाही.
2	B-03 वाहतूक प्रशासन	C	50.00	0	मार्च 2021 मध्ये ₹ 50 कोटीची संपूर्ण तरतूद प्रत्यार्पित करण्याची विभागाने विशिष्ट कारणे दिली नाही.
3	W-08 इतर सामाजिक सेवांवरील भांडवली परिव्यय	V	10.20	0	केंद्र हिस्सा मुक्त न केल्यामुळे वरील नमूद केलेल्या उप शीर्षातर्गत संपूर्ण तरतूद ₹ 10.20 कोटी मार्च 2021 मध्ये प्रत्यार्पित केली.
4	ZF-04 सार्वजनिक बांधकामावरील भांडवली परिव्यय	V	10.00	0	कोविड-19 महामारीचा सामना करण्यासाठी अवलंबल्या जाणाऱ्या प्रतिबंधक उपाय योजना आणि वर्षा दरम्यान भाषा भवन बांधकामासाठी अतिरिक्त खर्चास मान्यता न दिल्यामुळे आणि सचिव समितीने सुधारित लेआउट आणि बांधकाम संस्था बदलल्यामुळे संपूर्ण तरतूद ₹ 10 कोटी मार्च 2021 मध्ये प्रत्यार्पित केली.
एकूण			970.20		

स्त्रोत: 2020-21 चे विनियोजन लेखे

3.3.5 जास्तीचा खर्च आणि त्याचे नियमितीकरण

घटनेच्या कलम 205 (1)(b) मध्ये विहित आहे की, आर्थिक वर्षादरम्यान कोणत्याही सेवेवर त्या सेवेसाठी, त्या वर्षी मंजूर केलेल्या रकमेपेक्षा जास्तीचा खर्च झाला असेल तर राज्यपाल विधानमंडळा समक्ष अधिक रकमेची मागणी ठेवू शकतात. ह्याचा अर्थ असा आहे की आर्थिक वर्षाकरिता अनुदान/विनियोजनापेक्षा जास्तीचा केलेला खर्च राज्य विधानमंडळाद्वारे नियमित करणे राज्य शासनाला अनिवार्य आहे. जास्तीचा खर्चाच्या नियमितीकरणाबाबत जरी कालमर्यादा कलमातर्गत निर्धारित केली नसली तरी, जास्तीचा खर्चाचे नियमितीकरण हे लोक लेखा समिती मध्ये विनियोजन लेख्यांवर चर्चा पूर्ण झाल्यावर करावयास पाहिजे. असे करण्यात अयशस्वी होणे

घटनात्मक तरतुदींचे उल्लंघन आहे तसेच सार्वजनिक पैशांच्या वापराबद्दल विधानमंडळाच्या कार्यकारिणीचे उत्तरदायित्व सुनिश्चित करण्याचे उद्दिष्ट विफल होते.

3.3.5.1 2020-21 वर्षाशी संबंधित जास्तीचा खर्च

तरतुदीपेक्षा वर्षातील जास्तीचा खर्च ज्याला विधानमंडळाच्या मंजूरीची आवश्यकता असते, फक्त तरतुदींचे उल्लंघन नाही तर चुकीच्या नियोजनाचे निदर्शक आहे, जे विशिष्ट हेतुने ठेवलेल्या अंदाजपत्रकासोबत खर्चाच्या प्रगतीचा मागोवा घेऊन टाळता येऊ शकतो.

तसेच, अंदाजपत्रकीय प्राक्कलन ₹ 5,24,289.56 कोटीपैकी, 296 अनुदान/विनियोजनात 2020-21 दरम्यान ₹ 4,17,048.36 कोटीचा खर्च झाला. एकूण बचत ₹ 1,07,241.20 कोटी असली तरी आठ दत्तमत आणि एका भारित अनुदान/विनियोजनात ₹ 460.57 कोटीचा जास्तीचा खर्च झाला ज्याचे भारतीय घटनेच्या कलम 205 अंतर्गत नियमितीकरण करणे आवश्यक आहे.

2020-21 दरम्यान, तरतुदीपेक्षा जास्त खर्च असलेले अनुदान/विनियोजन, ज्यांचे नियमितीकरण करणे आवश्यक आहे, ते तक्ता 3.6 मध्ये दर्शविले आहे.

तक्ता 3.6: तरतुदीपेक्षा जास्त खर्चामुळे 2020-21 दरम्यान बंद झालेले अनुदान/विनियोजन, ज्यांनी नियमितीकरणाची आवश्यकता आहे

(₹ कोटी मध्ये)

अनु क्र.	दत्तमत/भारित विनियोजनाचे नाव	एकूण अनुदान	खर्च	अधिक
1	G-06 निवृत्ती वेतन आणि इतर सेवानिवृत्ती लाभ	31789.154	32209.164	420.01
2	O-18 जिल्हा योजना, ठाणे	267.850	267.878	0.028
3	O-26 जिल्हा योजना, पुणे	518.742	518.753	0.011
4	O-31 जिल्हा योजना, सांगली	50.966	50.969	0.003
5	O-47 जिल्हा योजना, औरंगाबाद	71.916	71.921	0.005
6	O-77 जिल्हा योजना, अकोला	47.537	47.538	0.001
7	O-78 यवतमाळ	238.910	239.080	0.17
8	O-85 जिल्हा योजना, पालघर	45.8927	45.8931	0.0004
भारित विनियोजन				
9	T-01 व्याज अदायगी	48.102	88.439	40.337
एकूण		33079.07	33539.64	460.565

स्त्रोत: 2020-21 चे विनियोजन लेखे

अपेक्षेपेक्षा निवृत्ती वेतन प्रकरणांची संख्या वाढल्यामुळे आणि सातव्या वेतन आयोगाच्या थकबाकी देयासाठी मुख्यत्वे G-06 अनुदानांतर्गत आधिक्य झाले.

3.3.5.2 विगत आर्थिक वर्षातील जास्तीच्या खर्चाचे नियमितीकरण

जास्तीचा खर्च वाढीव कालावधीसाठी नियमित न केल्याने कार्यकारीवरील विधानमंडळाचे नियंत्रण सौम्य करते. भारतीय घटनेच्या कलम 205 नुसार अनुदान/ विनियोजनापेक्षा जास्तीचा खर्च राज्य विधानमंडळाकडून नियमित करून घेणे राज्य शासनाला अनिवार्य आहे. जास्तीच्या खर्चाच्या नियमितीकरणाबाबत कालमर्यादा निर्धारित केली नसली तरी, जास्तीच्या खर्चाचे नियमितीकरण हे लोक लेखा समिती मध्ये विनियोजन लेख्यांवर चर्चा पूर्ण झाल्यावर करावयास पाहिजे. 24 अनुदाने आणि 12 विनियोजनांमध्ये वर्ष 2017-18, 2018-19 आणि 2019-20 दरम्यान जास्तीचा झालेला खर्च ₹ 1,971.60 कोटी ज्यांचे मार्च 2021 पर्यंत नियमितीकरण प्रलंबित होते ते परिशिष्ट 3.7 मध्ये तपशीलवार दर्शविले आहे.

3.3.6 भांडवली मालमत्तेच्या निर्मितीसाठी सहाय्यता अनुदान

एका सरकारकडून दुसऱ्या सरकारला संस्थांना किंवा व्यक्तिगत योगदानाच्या स्वरूपातील भुगतान म्हणजे सहाय्यक अनुदान होय.

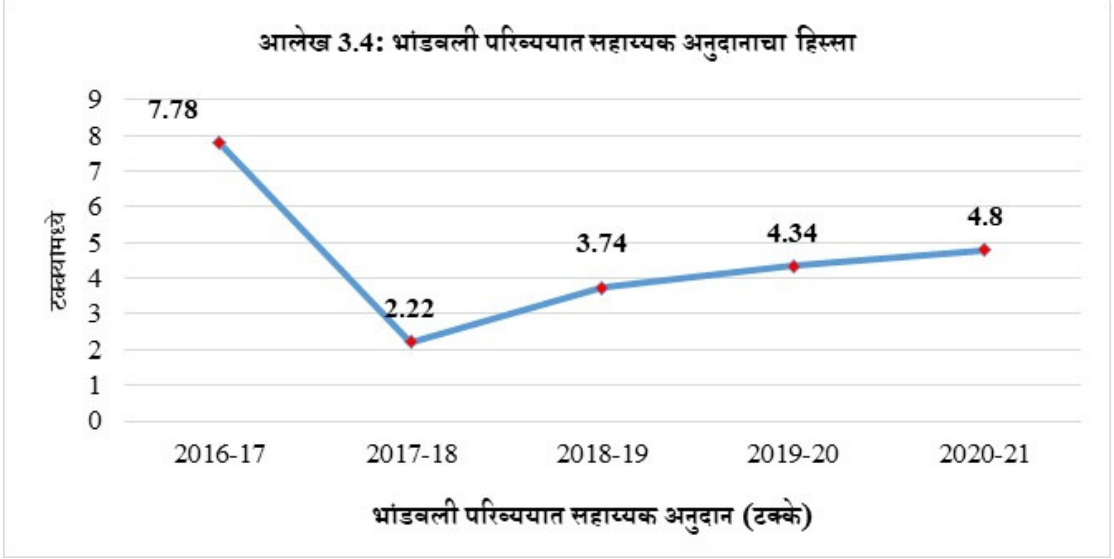
भारत सरकार लेखा मानक-2 (IGAS-2) नुसार अनुदानकर्त्याने (Grantor) अनुदानग्राहीला (Grantee) संवितरित केलेले सहाय्यता अनुदान महसूली खर्च म्हणून वर्गीकृत आणि लेखांकित करावयास पाहिजे. 2016-21 साठी सहाय्यक अनुदानाचे भांडवली खर्च म्हणून केलेले चुकीचे वर्गीकरण तक्ता 3.7 मध्ये दर्शविले आहे.

तक्ता 3.7: सहाय्यता अनुदानाचे भांडवली खर्च म्हणून झालेले चुकीचे वर्गीकरण

(₹ कोटी मध्ये)

	2016-17	2017-18	2018-19	2019-20	2020-21
सहाय्यक अनुदान भांडवली खर्च म्हणून बुक केले	1988.33	595.01	1311.26	1580.59	1423.66
एकूण खर्च	245055.21	269392.54	303615.89	338690.64	342638.31
भांडवली परिव्यय	25549.27	26842.18	35049.05	36415.57	29686.70
भांडवली परिव्यय मध्ये सहाय्यक अनुदानाचा हिस्सा टक्क्यामध्ये	7.78	2.22	3.74	4.34	4.80
महसूली तुटीवर परिणाम (-) महसूल आधिक्य (+) जर सहाय्यक अनुदानामधील खर्च महसूली खर्च म्हणून मानला	1988.33	595.01	1311.26	1580.59	1423.66
स्त्रोत: संबंधित वर्षाचे वित्त लेखे					

भांडवली खर्चानुसार सहाय्यक अनुदानाचा हिस्सा आलेख 3.4 मध्ये दर्शविला आहे.

(स्रोत: संबंधित वर्षांचे वित्त लेखे)

3.4 अर्थसंकल्पीय आणि लेखा प्रक्रियेच्या पारदर्शकतेवर टिप्पणी

3.4.1 एकमुश्त अर्थसंकल्पातील तरतूदी

महाराष्ट्र बजेट नियमावली, परिशिष्ट X, परिच्छेद 53 आणि परिच्छेद 12 (e) नमूद करते की मागील तीन वर्षांतील अंदाज आणि प्रत्यक्ष यांच्यातील तफावतीच्या संदर्भात अर्थसंकल्पीय तरतूद तपासणी जावी आणि त्या आधारावर प्रस्तावित रक्कम कमी केली जावी. एकमुश्त हा नियम म्हणून अर्थसंकल्पीय अंदाज प्रस्तावित करू नये. 2020-21 करिता एकमुश्त अर्थसंकल्पीय तरतूदी तक्ता 3.8 मध्ये दर्शविल्या आहेत.

तक्ता 3.8: एकमुश्त अर्थसंकल्पीय तरतूदी

(₹ कोटी मध्ये)

अनु क्र.	अनुदान क्र. आणि लेखांचे शीर्ष	तरतूद	खर्च	अभिप्राय
1	O10-(4515-800-01-01) अर्थसंकल्पात नसलेल्या भांडवली परिव्ययाकरिता एकमुश्त तरतूद (राज्य योजना)	4506.61	0.00	
2	N03-(2225-800-01-08) अर्थसंकल्पात नसलेल्या महसुली परिव्ययाकरिता एकमुश्त तरतूद	1052.17	0.00	संपूर्ण रक्कम काढून घेतली आणि अनुदानातर्गत पुनर्विनियोजित केली
3	O04-(2515-800-01-01) महसुली परिव्ययाकरिता एकमुश्त तरतूद (राज्य योजना)	100.00	0.00	
4	G02-(2070-800-02-01) वेतन आणि भत्ते इ. करिता एकमुश्त तरतूद	1500.00	0.00	
5	T05-(2225-796-01-51) अर्थसंकल्पात नसलेल्या महसुली परिव्ययाकरिता एकमुश्त तरतूद	6.73	0.00	
स्रोत: 2020-21 चे विनियोजन लेखे				

3.5 अर्थसंकल्पीय आणि लेखा प्रक्रियेच्या परिणामकारकतेवर टिप्पण्या

3.5.1 अर्थसंकल्प प्रक्षेपण अपेक्षा आणि प्रत्यक्षातील दरी

कर प्रशासन/इतर जमा आणि सार्वजनिक खर्चाचे कार्यक्षम व्यवस्थापन विविध राजकोषीय निदर्शकांच्या साध्यतेचा समतोल राखते. अवास्तव प्रस्ताव, कमकुवत खर्च देखरेख यंत्रणा, कमकुवत योजनेची अंमलबजावणी करण्याची क्षमता/कमकुवत अंतर्गत नियंत्रणे ह्यावर आधारित अर्थसंकल्पीय वाटपामुळे विभागीय गरजांमध्ये निम्न इष्टतम वाटप होते. काही विभागांमध्ये बचतीचे आधिक्य हे इतर विभागांना निधीपासून वंचित ठेवते, ज्याचा उपयोग ते करू शकले असते.

2020-21 दरम्यान प्रत्यक्ष खर्चाच्या तुलनेत अर्थसंकल्पीय (मूळ/पूरक) तरतुदींची संक्षिप्त स्थिती तक्ता 3.9 मध्ये दर्शविली आहे.

तक्ता 3.9: प्रत्यक्ष खर्चाच्या तुलनेत अर्थसंकल्पीय (मूळ/पूरक) तरतुदींची 2020-21 दरम्यानची संक्षिप्त स्थिती

(₹ कोटी मध्ये)

(1)	खर्चाचे स्वरूप	मूळ अनुदान/ विनियोजन	पूरक अनुदान/ विनियोजन	एकूण	प्रत्यक्ष खर्च	निव्वळ बचत (-)	प्रत्यापित रक्कम	
							रक्कम	टक्केवारी
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)
दत्तमत	I महसूल	325980.79	34055.65	360036.44	278843.09	-81193.35	74997.68	92.37
	II भांडवल	51531.11	8872.26	60403.37	38009.64	-22393.73	15497.83	69.21
	III कर्जे आणि अग्रिम	2292.96	891.29	3184.25	2341.85	-842.40	968.63	114.98
एकूण दत्तमत		379804.86	43819.20	423624.06	319194.58	-104429.48	91464.14	87.58
भारित	IV महसूल	41083.14	99.53	41182.67	38685.56	-2497.11	2368.86	94.86
	V भांडवल	48.40	34.14	82.54	81.68	-0.86	0.03	3.49
	VI लोक ऋण	29700.29	28200.00	57900.29	57586.54	-313.75	313.42	99.89
एकूण भारित		70831.83	28333.67	99165.50	96353.78	-2811.72	2682.31	95.40
आकस्मिकता निधीमध्ये विनियोजन		1500.00	-	1500.00	1500.00	-		
एकूण बेरीज		452136.69	72152.87	524289.56	417048.36	-107241.20	94146.45	87.79

स्त्रोत: 2020-21 चे विनियोजन लेखे

मागील वर्षीच्या (2019-20) 15 टक्क्यांच्या तुलनेत या वर्षादरम्यान मूळ तरतुदींच्या 15.96 टक्के ₹ 72,152.87 कोटींची पूरक तरतूद केली होती.

कार्यालय महालेखाकार (लेखा व हकदारी) कार्यालयांनी नियंत्रण अधिकाऱ्यांना आधिक्य व बचतीची नियमितपणे खर्चावरील माहवारी अहवालाच्या माध्यमाद्वारे माहिती दिली होती. मार्च 2021 मध्ये प्राथमिक आणि अंतिम लेखे बंद झाल्यानंतर सुद्धा त्यांनी संबंधित विभागांकडे ही बाब उचलून धरली होती आणि नियंत्रण अधिकाऱ्यांना लक्षणीय फरकाच्या कारणांच्या स्पष्टीकरणाबद्दल विनंती पण केली होती परंतु कोणत्याही प्रकारचे स्पष्टीकरण प्राप्त झाले नाही (जून 2021).

2016-21 दरम्यान अर्थसंकल्पामधील एकूण स्थितीच्या तुलनेत एकूण बचतीमधील कल तक्ता 3.10 मध्ये दर्शविले आहे.

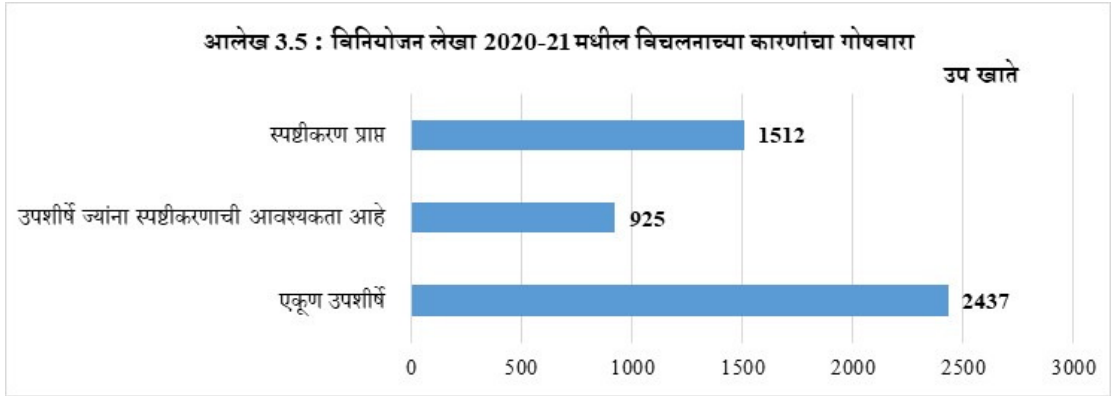
तक्ता 3.10: एकूण स्थितीच्या तुलनेत एकूण बचतीमधील कल

(₹ कोटी मध्ये)

	2016-17	2017-18	2018-19	2019-20	2020-21
मूळ अर्थसंकल्प	281356.13	309226.41	380734.44	431554.81	452136.69
पूरक अर्थसंकल्प	33626.30	63807.47	36056.94	65621.57	72152.87
एकूण अर्थसंकल्प	314982.43	373033.88	416791.38	497176.38	524289.56
प्रत्यक्ष खर्च	265910.32	295188.77	342935.03	391483.19	417048.36
बचत	49072.11	77845.11	70856.35	105693.19	107241.20
बचतीची टक्केवारी	15.58	20.86	17.00	21.26	20.45

स्त्रोत: संबंधित वर्षांचे विनियोजन लेखे

विनियोजन लेख्यांमधील विचलनाच्या कारणांचा गोषवारा आलेख 3.5 मध्ये दर्शविला आहे.

(स्त्रोत: प्रधान महालेखाकार (लेखा व हकदारी)-I, महाराष्ट्राच्या व्हीएलसी अनुभागाकडून प्राप्त माहिती)

3.5.2 पुनर्विनियोजनाच्या संदर्भात आर्थिक शक्ती उधळली जात आहे

3.5.2.1 खर्चाचा ओघ

शासन निधी संपूर्ण वर्षादरम्यान समान रितीने खर्च करावयास पाहिजे, आर्थिक वर्षाच्या शेवटी खर्चाचा ओघ म्हणजे आर्थिक औचित्याचे उल्लंघन आहे.

बॉम्बे वित्तीय नियम, 1959 अनुसार आर्थिक वर्षाच्या शेवटच्या महिन्यात खर्चाची घाई करणे टाळावयास पाहिजे. नियमाच्या तरतुदीच्या विपरीत परिशिष्ट 3.8 मधील यादीप्रमाणे 30 अनुदानांच्या बाबतीत असे निदर्शनास आले की ₹ 100 कोटी पेक्षा अधिकचा खर्च जो एकूण तरतुदीच्या 50 टक्के किंवा त्यापेक्षा जास्त होता वर्ष 2020-21 मध्ये शेवटच्या तिमाही मध्ये केला होता. वर्षाच्या शेवटी खर्चाची घाई करणे कमकुवत खर्चाचे नियंत्रण दर्शविते. ह्या 30 प्रकरणात एकूण खर्च ₹ 39,858.85 कोटीपैकी, ₹ 25,969.14 कोटींचा (65.15 टक्के) खर्च शेवटच्या तिमाही मध्ये केला.

अनुदान N03 अंतर्गत दोन मुख्य शीर्षे आणि अनुदान O26 अंतर्गत एक प्रमुख शीर्ष, ज्या अनुदानात 100 टक्के खर्च मार्च 2021 मध्ये झाला ती तक्ता 3.11 मध्ये दिलेला आहे.

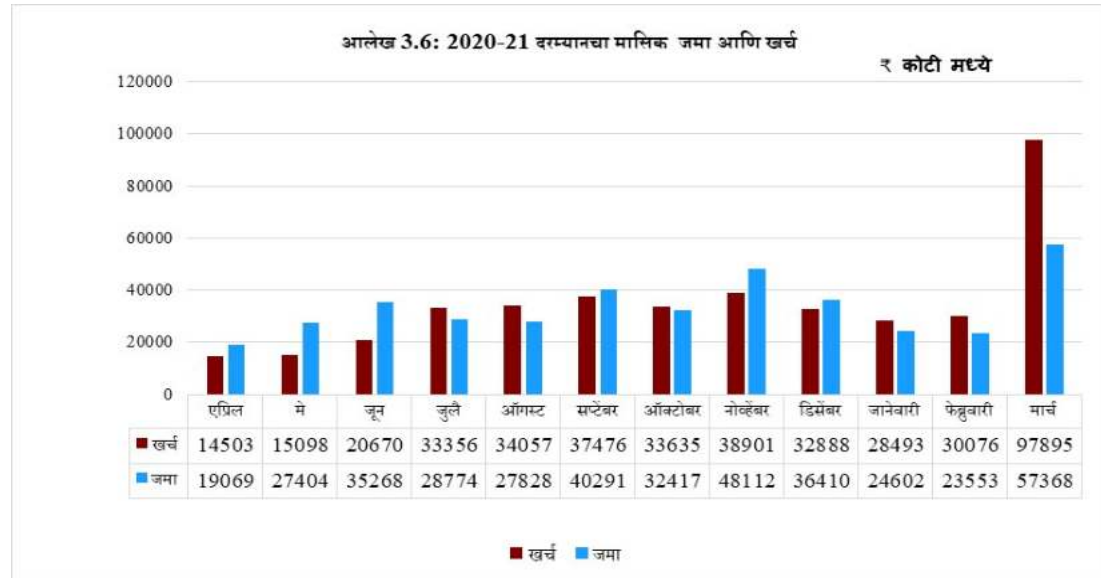
तक्ता 3.11: मार्च 2021 मधील खर्चाचा ओघ

(₹ कोटी मध्ये)

अनु क्र.	अनुदान संख्या	मुख्य शीर्ष	अनुदानाचा तपशील	वर्षादरम्यान एकूण खर्च	मार्च 2021 दरम्यान खर्च
1	N03	2505	अनुसूचित जाती आणि अनुसूचित जमाती आणि इतर मागासवर्गीय प्रवर्गांचे कल्याण	318.08	318.08
2	N03	2202	अनुसूचित जाती आणि अनुसूचित जमाती आणि इतर मागासवर्गीय प्रवर्गांचे कल्याण	170.11	170.11
3	O26	2515	जिल्हा योजना-पुणे	141.36	141.36

स्त्रोत: प्रधान महालेखाकार (लेखा व हकदारी)-I, महाराष्ट्राच्या व्हीएलसी अनुभागाकडून प्राप्त माहिती

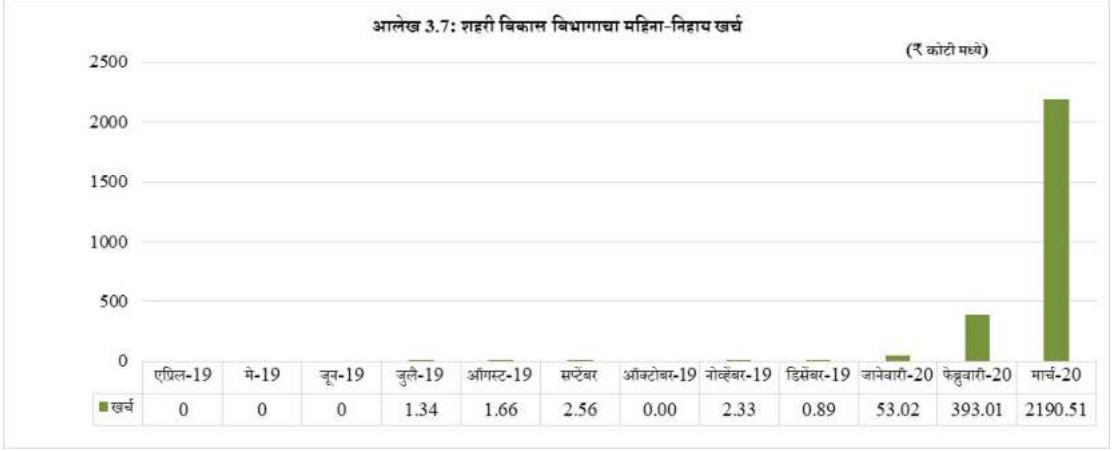
2020-21 दरम्यान राज्याच्या राजकोषात मासिक जमेचा ओघ आणि वितरणे आलेख 3.6 मध्ये दर्शविले आहेत.

(स्त्रोत: प्रधान महालेखाकार (लेखा व हकदारी)-I, महाराष्ट्राच्या व्हीएलसी अनुभागाकडून प्राप्त माहिती)

आलेख दर्शवितो की एप्रिल, मे, जून, सप्टेंबर, नोव्हेंबर आणि डिसेंबर मध्ये झालेल्या खर्चाच्या तुलनेत जमा जास्त होती. तथापि, मार्च 2021 मध्ये वर्षाच्या उर्वरित महिन्यांच्या तुलनेत जमा आणि खर्च मोठ्या प्रमाणात वाढला होता. तसेच, 2020-21 दरम्यान खर्चाच्या नमुन्याच्या छाननीत असे निदर्शनास आले की राज्य शासनाने केवळ मार्च 2021 मध्ये ₹ 97,895 कोटी खर्च प्रस्थापित केला जो ₹ 4,17,048 कोटींच्या एकूण खर्चाच्या 23 टक्के होता.

मार्च महिन्यातील खर्चाची उच्च टक्केवारी असलेले अनुदान N06 अंतर्गत मुख्य शीर्ष 2225 चा महिना-निहाय खर्च खाली दिलेल्या आलेख 3.7 मध्ये आहे.

आर्थिक वर्षाच्या शेवटच्या महिन्यात झालेला प्रचंड खर्च विवेकपूर्ण आर्थिक व्यवस्थापनाशी विसंगत आहे आणि कमकुवत आंतरिक नियंत्रण प्रणाली चे निदर्शक आहे आणि अर्थसंकल्पीय नियंत्रण/व्यवस्थापनाचा अभाव दर्शवितो.

3.5.3 निवडक अनुदानाचे पुनर्विलोकन

महाराष्ट्र बजेट नियमावली उपबंधित करते की, अनुदान प्रशासित करणाऱ्या प्राधिकाऱ्यांवर त्यांच्या नियंत्रणाखालील खर्चाच्या प्रगतीवर निरीक्षण ठेवण्याची तसेच खर्च मंजूर अनुदान किंवा विनियोजनांतर्गत राखण्याची जबाबदारी असते. अंदाज वेळेवर आणि अचूकपणे तयार करणे तसेच त्यांच्या ताब्यात असलेले अनुदान त्याच उद्दिष्टांवर खर्च केले ज्यासाठी त्यांची तरतूद केली होती आणि बचतीची आवश्यकता नसेल तर प्रत्यार्पित केली गेली ह्या बाबी प्राधिकाऱ्यांची कर्तव्ये आणि जबाबदाऱ्यांमध्ये अंतर्भूत असतात.

प्राधिकारी ह्या सूचनांचे पालन कितपत करून राहिले ह्याची खात्री करण्याकरिता लेखापरीक्षेने प्रशासकीय विभागाच्या अभिलेख्यांची चाचणी तपासणी खालील अनुदानासाठी 2018-21 ह्या कालावधीकरिता केली.

- **अनुदान C-05 - इतर सामाजिक सेवा:** मध्ये मुख्य शीर्ष शहरी विकास (2217), अनुसूचित जाती, अनुसूचित जमाती आणि मागासवर्गीय व अल्पसंख्याकांचे कल्याण (2225), सामाजिक सुरक्षा आणि कल्याण (2235), आणि इतर सामाजिक सेवा (2250) यांचा समावेश आहे.
- **अनुदान D08 - पशुसंवर्धनावरील भांडवली परिव्यय** मध्ये मुख्य शीर्ष 4401-पीक संवर्धनावरील भांडवली परिव्यय आणि 4403-पशुसंवर्धनावरील भांडवली परिव्यय यांचा समावेश आहे. ह्या अंतर्गत राज्य स्तरीय पशुवैद्यकीय दवाखान्यांच्या बळकटीकरणासाठी (4403) या अनुदानाची तरतूद करण्यात आली आहे.

- **अनुदान O-03 - ग्रामीण रोजगार:** मध्ये मुख्य शीर्ष 2505-ग्रामीण रोजगार चा समावेश आहे. या अंतर्गत केंद्र पुरस्कृत महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार योजना (MGNREGS) योजनेच्या मजुरीसाठी, प्रति कुटुंब 100 दिवसांपर्यंत (100 टक्के) आणि कुशल काम आणि साहित्य (75 टक्के) अनुदानाची तरतूद करण्यात आली आहे, केंद्र पुरस्कृत महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार योजना, जवाहर विहीर कार्यक्रम, रोजगार हमी योजना, दुष्काळ निवारणाच्या उपाययोजनांतर्गत मागणीनुसार शेततळे तयार करणे आणि फलोत्पादन कार्यक्रम (विशेष घटक कार्यक्रम).

चाचणी तपासणी नंतर लेखापरीक्षा निरीक्षणांची चर्चा खाली दिली आहे.

3.5.3.1 अर्थसंकल्प आणि खर्च

अर्थसंकल्पीय तरतूदीची एकूण स्थिती, प्रत्यक्ष संवितरण आणि अनुदानाच्या अंतर्गत वर्ष 2018-19 ते 2020-21 करीता बचती तक्ता 3.12 मध्ये दिलेली आहे.

तक्ता 3.12: अनुदान क्र. C-05, D-08 आणि O-03 अंतर्गत अर्थसंकल्पीय तरतूद आणि प्रत्यक्ष खर्चाचा तपशील

(₹ कोटी मध्ये)

वर्ष	मूळ तरतूद	पूरक तरतूद	एकूण अनुदान अथवा विनियोजन	प्रत्यक्ष खर्च	बचत	बचतीची टक्केवारी
अनुदान C-05 –इतर सामाजिक सेवा (दत्तमत)						
2018-19	3991.23	1885.62	5876.85	5561.81	315.04	5.36
2019-20	4606.66	1684.60	6291.26	4484.79	1806.47	28.71
2020-21	48.05	2.59	50.64	42.69	7.95	15.70
D-08 –पशुसंवर्धनावरील भांडवली परिव्यय(दत्तमत)						
2018-19	4.08	0.00	4.08	0.25	3.83	93.87
2019-20	2.04	0.00	2.04	0.21	1.83	89.71
2020-21	6.31	0.00	6.31	0.60	5.71	90.49
O-03 –ग्रामीण रोजगार (दत्तमत)						
2018-19	5114.25	165.00	5279.25	1318.68	3960.52	75.02
2019-20	5189.25	0.0003	5189.25	1077.37	4111.87	79.24
2020-21	2667.64	50.00	2717.54	648.14	2069.40	75.15
स्त्रोत: संबंधित वर्षाचे विनियोजन लेखे						

वरील तक्ता हे दर्शवितो की 2018-19 ते 2020-21 कालावधी दरम्यान निरंतर बचत अनुदान क्र. C-05 अंतर्गत 5.36 टक्के आणि 28.71 टक्के, अनुदान क्र. D-08 अंतर्गत 89.71 टक्के ते 93.87 टक्के आणि अनुदान क्र. O-03, अंतर्गत 75.02 टक्के ते 79.24 टक्क्यादरम्यान होती. प्रत्यार्पण मुख्यत्वे, अनुदान क्र O-03 अंतर्गत जवाहर विहीर योजना कार्यक्रम, रोजगार हमी योजना, दुष्काळ निवारणाच्या उपाय योजनांतर्गत मागणीनुसार शेततळे तयार करणे या अंतर्गत प्रस्ताव प्राप्त न झाल्यामुळे/कमी प्राप्त झाल्यामुळे झाले. अनुदान D-08 अंतर्गत, राज्य स्तरावरील पशुवैद्यकीय

दवाखान्यांच्या बळकटीकरणासाठी भारत सरकारकडून निधीच्या अनुपलब्धतेमुळे आणि प्रलंबित देयकांमुळे प्रत्यार्पण झाले.

अर्थसंकल्पीय नियमावली च्या परिच्छेद 170 मध्ये असे निर्दिष्ट केले आहे की पूरक विनियोजनांसाठी प्रस्ताव सादर करताना खूप काळजी घेतली पाहिजे. अनुदान क्र C-05 आणि O-03 च्या संदर्भात पूरक मागणीचा प्रस्ताव करण्यापूर्वी अनुदानांतर्गत उपलब्ध निधीचे अयोग्य प्राक्कलन यामुळे 2018-21 या वर्षात बचत झाली.

3.5.3.2 उपशीर्षांतर्गत भरीव बचत

2020-21 दरम्यान अनुदान क्र. O-03 नऊ उपशीर्षामध्ये ₹10 कोटीपेक्षा जास्त बचत आणि एकूण तरतुदीच्या 68 टक्के ते 100 टक्क्या दरम्यान होती, तक्ता 3.13 मध्ये दर्शविली आहे.

तक्ता 3.13: 2019-20 दरम्यान अनुदान क्र.D-08 आणि O-03 अंतर्गत उपशीर्षनिहाय भरीव बचत

अनु क्र.	क्रॉस रेफरन्स कोड	तपशील	एकूण अनुदान	प्रत्यक्ष	बचत	बचतीची टक्केवारी
O-03 ग्रामीण रोजगार						
1	2505-101(01)(01)	कुशल कामे आणि साहित्यासाठी 25 टक्के आणि मजुरी दरातील वाढीव फरकासाठी 100 टक्के अनुदान	385.00	70.00	315.00	81.82
मार्च 2021 मध्ये भारत सरकार कडून समांतर अंशदान प्राप्त न झाल्यामुळे ₹ 315 कोटींची तरतूद प्रत्यर्पित करण्यात आली.						
2	2505-101(02)(01)	केंद्र पुरस्कृत MGNREGS अंतर्गत प्रति कुटुंब 100 दिवसांपर्यंत मजुरीसाठी अनुदान (100 टक्के) आणि कुशल काम आणि साहित्यासाठी अनुदाने (75 टक्के)	1310.99	210.00	1100.99	83.98
3	2505-101(02)(02)	केंद्र सरकार कडून (6 टक्के) प्राप्त झालेल्या एकूण अनुदानावर केंद्र पुरस्कृत MGNREGS च्या अंमल बजावणीसाठी प्रशासकीय खर्च	261.51	38.63	222.88	85.23
मार्च 2021 मध्ये केंद्र सरकारकडून अपेक्षेपेक्षा कमी मनुष्य दिवस निर्मितीमुळे कमी निधी मुक्त केला आणि योजने अंतर्गत केंद्र सरकारकडून लाभार्थ्यांच्या थेट खात्यात निधी जमा करण्यात आला ह्या कारणांमुळे ₹ 1,323.88 कोटींची तरतूद प्रत्यर्पित करण्यात आली.						
4	2505-101(01)(02)	जवाहर विहिरी कार्यक्रम	15.00	0.00	15.00	100.00
मार्च 2021 मध्ये कोविड-19 महामारीमुळे खर्चावर निर्बंध असल्या कारणाने निधीचे वितरण न झाल्यामुळे ₹ 15 कोटींची संपूर्ण तरतूद प्रत्यर्पित केली.						
5	2505-101(01)(03)	बागायती कार्यक्रम	70.00	14.00	56.00	80.00
मार्च 2021 मध्ये योजने अंतर्गत लागवड केलेल्या जीवंत झाडांच्या टक्केवारीच्या आधारावर लाभार्थ्यांना प्रतिपूर्ती योग्य अनुदान, जिल्ह्यांकडून मागणी नसल्याने ₹ सहा कोटींची तरतूद प्रत्यर्पित केली तसेच ₹ 50 कोटी बचतीची कारणे विभागाद्वारे देण्यात आली नाही.						

अनु क्र.	क्रॉस रेफरन्स कोड	तपशील	एकूण अनुदान	प्रत्यक्ष	बचत	बचतीची टक्केवारी
6	2505-101(01)(08)	दुष्काळ निवारणाच्या उपाय योजने अंतर्गत मागणीनुसार शेत तळे	125.00	20.00	105.00	84.00
मार्च 2021 मध्ये प्रत्यार्पण/पुनर्विनियोजनाद्वारे काढलेले ₹ 105 कोटी योजने अंतर्गत लाभार्थ्यांकडून मागणीनुसार निधीच्या वितरणावर आधारित होते.						
7	2505-101(01)(09)	दुष्काळ निवारण उपाययोजने अंतर्गत विहीरीचे बांधकाम	20.00	10.00	10.00	50.00
ज्या लाभार्थ्यांनी विहीरीचे बांधकाम पूर्ण केले त्यांना निधी वितरित केला गेला. मार्च 2021 मध्ये अशा लाभार्थ्यांच्या कमी संख्येमुळे ₹ 10 कोटींची तरतूद प्रत्यार्पित केली गेली.						
8	2505-101(01)(01)	कर्मचारी हमी योजना	185.00	103.96	81.04	43.81
कोविड-19 साथीच्या आजारामुळे लावलेल्या निर्बंधामुळे आकस्मिक खर्चासाठी जिल्ह्यांकडून अपेक्षेपेक्षा कमी मागणी आल्यामुळे मार्च 2021 मध्ये ₹ 103.96 कोटींची तरतूद प्रत्यार्पित करण्यात आली. तसेच ₹ 11.37 कोटी बचतीची कारणे विभागाद्वारे देण्यात आली नाहीत (जुलै 2021)						
9	2505-198(01)(01)	शेत पांढण रस्ते योजनेसाठी अनुदान	245.00	24.47	220.53	90.01
विभागाने ₹ 2,20.53 कोटींची तरतूद प्रत्यार्पित केल्याची कोणतीही कारणे दिली नाहीत (जुलै 2021)						
स्त्रोत : 2020-21 चे विनियोजन लेखे						

3.5.3.3 संपूर्ण तरतुदीचे प्रत्यार्पण

विनियोजन लेखे वर्ष 2020-21 च्या छाननी दरम्यान उघड झाले की, अनुदान क्र. C-05 मधील दोन उपशीर्षांतर्गत ₹ 15.16 कोटी, अनुदान क्र. D-08 मधील दोन उपशीर्षांतर्गत ₹ चार कोटी आणि अनुदान क्र. O-03 मधील एका उपशीर्षांतर्गत ₹ 15.00 कोटींची संपूर्ण तरतूद मार्च 2021 मध्ये पुनर्विनियोजनाद्वारा तक्ता 3.14 मध्ये दर्शविल्याप्रमाणे काढून घेतली/प्रत्यार्पित केली.

तक्ता 3.14: अनुदान क्र.C-05, D-08 आणि O-03 अंतर्गत संपूर्ण तरतुदीच्या प्रत्यार्पणाचा तपशील

(₹ कोटी मध्ये)

अनु क्र.	तपशील	मूळ आणि पूरक अनुदान	पुनर्विनियोजित रक्कम	एकूण अनुदान	प्रत्यक्ष खर्च
C-05 - इतर सामाजिक सेवा					
1	2235 सामाजिक सुरक्षा आणि कल्याण 104 (00)(05) शेतकरी आत्महत्या रोखण्यासाठी उपाययोजना	15.00	15.00	0.00	0.00
2	2235 सामाजिक सुरक्षा आणि कल्याण 200 (01)(01) दंगल ग्रस्त भागातील पीडितांना दिलासा (केंद्रीय अनुदान)	0.16	0.16	0.00	0.00
3	4403 पशु संवर्धनावरील भांडवली परिव्यय 101(00)(04) राज्यस्तरीय पशु वैद्यकीय दवाखान्यांचे बळकटीकरण (केंद्राचा हिस्सा 60 टक्के)	2.40	2.40	0.00	0.00

अनु क्र.	तपशील	मूळ आणि पूरक अनुदान	पुनर्विनियोजित रक्कम	एकूण अनुदान	प्रत्यक्ष खर्च
D-08 - सचिवालय आर्थिक सेवा					
4	4403 पशु संवर्धनावरील भांडवली परिव्यय 101(00)(05) राज्यस्तरीय पशु वैद्यकीय दवाखान्यांचे बळकटीकरण (केंद्राचा हिस्सा 40 टक्के)	1.60	1.60	0.00	0.00
O-03 - ग्रामीण रोजगार					
5	2505 ग्रामीण रोजगार 101(01)(02) जवाहर विहिरी कार्यक्रम	15.00	15.00	0.00	0.00
स्त्रोत: 2020-21 चे विनियोजन लेखे					

C-05 आणि O-03 अंतर्गत उपशीर्षातील अनुदानांचे पुनर्विनियोजन कोविड-19 महामारीमुळे निर्बंध/खर्च कमी झाल्यामुळे झाले. अनुदान C-05 अंतर्गत उपशीर्षातील ₹ 15.16 कोटींच्या संपूर्ण रकमेचे केंद्र सरकारने निधी मुक्त न केल्यामुळे पुनर्विनियोजन करण्यात आले.

3.5.3.4 C-05 अनुदान व्यपगत होण्यापासून टाळण्याकरिता फेब्रुवारी आणि मार्च 2021 दरम्यान मोठ्या प्रमाणात रकमेचे (₹ 50 लाखांच्या वर) आहरण

अनुदान C-05 च्या विनियोजन लेखे 2020-21 च्या व्हीएलसी (लेखा) कडील डेटाच्या छाननी दरम्यान उघड झाले की एका आहरण व संवितरण अधिकारी (मुख्य शीर्ष-2235) च्या बाबतीत फेब्रुवारी आणि मार्च 2021 दरम्यान ₹ 2.68 कोटी इतक्या मोठ्या प्रमाणात रकमेचे आहरण झाले जे अनुदान व्यपगत होण्यापासून टाळण्याकरिता झाल्याचे उदाहरण आहे, ज्याचा तपशील तक्ता 3.15 मध्ये दिला आहे.

तक्ता 3.15: C-05 अनुदान व्यपगत होण्यापासून टाळण्याकरिता फेब्रुवारी आणि मार्च 2021 दरम्यान मोठ्या प्रमाणात रकमेचे (₹ 50 लाखांच्या वर) आहरण

उपशीर्ष	आहरण आणि संवितरण अधिकाऱ्याचे नाव	कोषागार	प्रमाणक संख्या	प्रमाणकाची तिथी	रक्कम (₹ लाख मध्ये)
223560200 B3731	निवासी उपजिल्हा अधिकारी गडचिरोली	गडचिरोली	20	10-मार्च-2021	268.00
एकूण					268.00
स्त्रोत: महालेखाकार (लेखा व हकदारी)-II, महाराष्ट्राच्या व्हीएलसी (लेखे) कडून प्राप्त माहिती					

3.6 निष्कर्ष

- ₹ 1,07,241.20 कोटींची एकूण बचत ही ₹ 1,07,701.76 कोटी बचतीचा निव्वळ परिणाम होता, त्यापैकी ₹ 460.57 कोटी जास्त रकमेचा सेट ऑफ, ज्यापैकी ₹ 91,786.91 कोटी बचत आर्थिक वर्षाच्या अखेरच्या दोन दिवसांत प्रत्यार्पित केली.

- एकूण तरतुदीपैकी 20 टक्के विनावापर राहिल्याने राज्य शासनाने राबवलेली अर्थसंकल्पीय कसरत अधिक वास्तववादी असण्याची गरज होती. वर्षाच्या दरम्यान झालेला एकूण खर्च मूळ अर्थसंकल्पापेक्षा आठ टक्के कमी होता आणि पूरक अर्थसंकल्प मूळ अर्थसंकल्पाच्या 16 टक्के होता.
- महसूल आणि भांडवली घटकांमध्ये चुकीच्या वर्गीकरणाची प्रकरणे होती जी राजकोषीय निदर्शकांवर परिणामकारक होती.
- घटनेच्या कलम 205 अंतर्गत वर्ष 2017-18 ते 2019-20 शी संबंधित 24 अनुदाने आणि 12 विनियोजनांमध्ये अधिकचा झालेला खर्च ₹ 1,971.60 कोटी नियमित करणे आवश्यक होते.
- पर्याप्त समर्थनाशिवाय पूरक अनुदान/विनियोजन तसेच पुनर्विनियोजन प्राप्त झाले कारण मोठी रक्कम विनावापर राहिली.

3.7 शिफारशी

- (i) बचतीमधील घट सुनिश्चित करणे, अनुदान/विनियोजनातील मोठ्या प्रमाणावरील बचती टाळणे आणि अपेक्षित बचती ओळखून निर्धारित समयावधीत प्रत्यार्पित केली आहेत याची खात्री करण्यासाठी अर्थसंकल्पाची योग्य अंमलबजावणी आणि संनियंत्रण करणे आवश्यक आहे.
- (ii) राज्य शासनाने विभागांच्या गरजांची विश्वासार्हता आणि वाटप केलेल्या संसाधनाचा शक्य तितक्या प्रमाणात उपयोग करण्याच्या त्यांच्या क्षमतेवर आधारित वास्तववादी अर्थसंकल्प तयार करण्याची आवश्यकता आहे.
- (iii) अर्थसंकल्पीय तरतुदीपेक्षा अधिक खर्चाचे नियमितीकरणासाठी प्रलंबित प्रकरणांना प्राधान्य दिले पाहिजे.

प्रकरण IV

लेखे आणि वित्तीय अहवाल सादरीकरण पद्धतीचा दर्जा

प्रकरण IV: लेखे आणि वित्तीय अहवाल सादरीकरण पद्धतीचा दर्जा

आर्थिक नियम, कार्यपद्धती आणि निर्देशांचे अनुपालन यावर आधारित एक मजबूत आंतरिक आर्थिक अहवाल प्रणाली तसेच अशा अनुपालनाच्या स्थितीवरील समयोचित दर्जेदार अहवाल हे सुशासनाचे एक वैशिष्ट्य आहे. हे प्रकरण चालू वर्षात राज्य शासनाच्या विविध विभागाचे वित्तीय नियम, पद्धती आणि निर्देशांच्या अनुपालनाचा संक्षिप्त आढावा आणि स्थिती दर्शविते.

वित्तीय लेख्यांच्या पूर्णत्वासंबंधी मुद्दे

4.1 राज्याचा संचित निधी किंवा लोक लेख्यांबाहेरचा निधी

भारतीय संविधानाचे अनुच्छेद 266(1), अनुच्छेद 267 च्या तरतुदींच्या अधीन राहून प्रदान करते की, राज्य शासनाला मिळालेला सर्व महसूल, राज्य शासनाने कोषागार बिले जारी करून उभे केलेले सर्व कर्ज, देशाच्या मध्यवर्ती बँकेने दिलेले कर्ज आणि परतफेडीने शासनाला मिळालेले सर्व कर्ज मिळून बनलेल्या निधीला 'राज्य शासनाचा संचित निधी' असे संबोधले जाते. अनुच्छेद 266(2) प्रदान करते की राज्याने किंवा राज्याच्या वतीने मिळालेला इतर सर्व लोक निधी जशी स्थिती असेल त्याप्रमाणे राज्याच्या लोक लेख्यात जमा करण्यात येईल.

एका घटनेत जेथे सार्वजनिक खर्च संचित निधीच्या बाहेर निधी उभारून करण्याचा उल्लेख नियंत्रक व महालेखापरीक्षकांच्या मागील वित्तीय अहवालात¹ नमूद करण्यात आला आहे. ही पद्धत वर्तमान वर्षात चालू ठेवली आहे.

4.1.1 महाराष्ट्र निवारा निधी

गृह विभाग, महाराष्ट्र शासनाद्वारे (मे 2010) केंद्रीय सहाय्यामार्फत विविध गृह योजना उपक्रमांकरिता शासनाच्या संसाधनांना पूरक होईल हा उद्देश्य ठेऊन महाराष्ट्र निवारा निधीची निर्मिती करण्यात आली. महाराष्ट्र निवारा निधीला महाराष्ट्र राज्य शासन, महाराष्ट्र गृहनिर्माण आणि क्षेत्र विकास प्राधिकरण (MHADA) आणि झोपडपट्टी पुनर्वसन प्राधिकरणाने मिळविलेल्या 90 टक्के भूमि अधिमूल्यातून निधी प्राप्त होतो. हा निधी महाराष्ट्र गृह निर्माण आणि क्षेत्रीय विकास प्राधिकरणाच्या कार्यक्षेत्रांतर्गत निर्माण करण्यात आला आणि शासन निर्णयानुसार हा निधी महाराष्ट्र गृह निर्माण आणि क्षेत्रीय विकास प्राधिकरणाच्या शर्तीवर लेखापरीक्षित केला जाईल आणि महाराष्ट्र निवारा निधीचे वार्षिक लेखे आणि लेखापरीक्षा अहवाल प्रत्येक वर्षी राज्य विधीमंडळासमक्ष सादर करण्यात येईल.

¹ परिच्छेद 1.2.3, परिच्छेद 1.5.2, परिच्छेद 1.2.3 आणि परिच्छेद 4.1.1 भारताचे नियंत्रक व लेखापरीक्षक ह्यांचे अनुक्रमे वर्ष 2013-14, 2014-15, 2016-17 आणि 2019-20 चे राज्य वित्तावर अहवाल

हया निधीच्या निर्मितीपासून मार्च 2020 पर्यंत 2020-21 पर्यंतचे लेखे तयार केलेले नाहीत (ऑक्टोबर 2021). महाराष्ट्र निवारा निधीला ₹32,226.63 कोटी महाराष्ट्र शासन, महाराष्ट्र गृह निर्माण आणि क्षेत्रीय विकास प्राधिकरण आणि झोपडपट्टी पुनर्वसन प्राधिकरणाकडून आवर्ती अंशदानाद्वारे मिळविलेल्या 90 टक्के भूमि अधिमूल्यातून प्राप्त झाले आहे. हया निधीतून मार्च 2020 पर्यंत ₹5,834.74 कोटी खर्च करूनही महाराष्ट्र निवारा निधीतून केलेल्या जमा आणि खर्चाचे वार्षिक लेखे आणि लेखापरीक्षा अहवाल (ऑक्टोबर 2021) राज्य विधीमंडळाला सादर करण्यात आलेले नाही.

हा निधी एक स्वायत्त संस्था महाराष्ट्र गृहनिर्माण आणि क्षेत्र विकास प्राधिकरणाच्या अंतर्गत निर्माण करण्यात आल्यामुळे आणि भारताचे नियंत्रक व महालेखापरीक्षकांनी डीपीसी अधिनियम 1971 च्या अंतर्गत अनुच्छेद 20(1) नुसार लेखापरीक्षण केल्यामुळे महाराष्ट्र गृहनिर्माण आणि क्षेत्र विकास प्राधिकरण अधिनियम, 1976 ला महाराष्ट्र निवारा निधीच्या निर्मितीची अंतर्भूत केल्याची एक औपचारिक सुधारणा तसेच नंतर निधीच्या लेखापरीक्षणाची व्यवस्था करणे आवश्यक आहे. तसेच महाराष्ट्र निवारा निधीला प्रशासकीय आणि वित्तीय स्वायत्तता व हया निधीचे लेखापरीक्षण भारताचे नियंत्रक व महालेखापरीक्षक हयांच्या कडून करून घेण्यासाठी सुनिश्चित करण्याचे दृष्टिने वित्तीय विभागाद्वारे (ऑगस्ट 2017) गृह विभागाला महाराष्ट्र गृहनिर्माण आणि क्षेत्र विकास प्राधिकरण अधिनियम, 1976 मध्ये आवश्यक त्या सुधारणा करण्याचे निर्देश देण्यात आले आहेत.

अशाप्रकारे महाराष्ट्र निवारा निधीची शासनाच्या लेख्या बाहेर निर्मिती आणि संचालनामुळे नियमित अधिकृततेच्या प्रक्रियेद्वारे विधायी पडताळणीतून सूट मिळाली. महाराष्ट्र निवारा निधीच्या अंतर्गत नियोजित उपक्रम नियमित अर्थसंकल्पीय प्रक्रियेनुसारच चालविणे योग्य राहिल.

4.1.2 आहरण व संवितरण अधिकाऱ्यांच्या लेख्यात पडून असलेली अखर्चित रक्कम

आहरण व संवितरण अधिकाऱ्यांना राज्य सरकारच्या वतीने रकमांची परतफेड करण्यासाठी शासन लेखे/संचित निधीमधून पैसे काढावे लागतात. अशाप्रकारे काढलेल्या रकमा वेगवेगळ्या लेखा शीर्षावर इतर गोष्टी बरोबर कार्यालय खर्च, वचनबद्ध दायित्व, केंद्र/राज्य योजनांवर खर्च करण्यासाठी असतात. महाराष्ट्र शासनाने उपलब्ध करून दिलेल्या माहितीनुसार असे लक्षात आले की ₹17,936.65 कोटी इतकी रक्कम 13,951 आहरण व संवितरण अधिकाऱ्यांच्या चालू बँक खात्यात 31 मार्च 2021 ला पडून होती.

तक्ता 4.1 मध्ये विभाग निहाय आहरण व संवितरण अधिकाऱ्यांच्या अखर्चित पडून असलेल्या रकमा दर्शविण्यात आलेल्या आहेत.

तक्ता 4.1: विभाग निहाय आहरण व संवितरण अधिकाऱ्यांच्या अखर्चित पडून असलेल्या रकमा

अनु क्र.	विभाग	आहरण व संवितरण अधिकाऱ्यांची संख्या	अखर्चित रक्कम (₹ कोटी मध्ये)	लेखापरीक्षण निरीक्षण			टक्के
				कोषागार	आहरण व संवितरण कोड	आहरण व संवितरण च्या चालू खात्यात पडून असलेली रक्कम (₹ कोटी मध्ये)	
1	महसूल आणि वन	2552	5784.46	बीड	3302000947	2309.59	64
				उस्मानाबाद	3505000956	1375.80	
				एकूण	2	3685.39	
2	शहरी विकास	118	2245.88	पीएओ	7101002301	1318.40	74
				ठाणे	1201002483	332.52	
				एकूण	2	1650.92	
3	ग्रामीण विकास	585	1453.12	अमरावती	6101003267	239.86	68
				पालघर	1601003267	192.02	
				नागपूर	4601003267	159.53	
				नागपूर	4601005110	159.53	
				लातूर	3701003267	130.66	
				उस्मानाबाद	3501003267	113.86	
				एकूण	6	995.46	
4	कृषी, पशुसंवर्धन, दुग्धव्यवसाय	1222	1446.40	अकोला	6201001385	678.02	66
				पुणे	2201001211	283.35	
				एकूण	2	961.37	
5	गृह	671	1209.39	पीएओ	7101000302	498.00	63
				पीएओ	7101000615	263.55	
				एकूण	2	761.55	
6	सहकार आणि वस्त्रोद्योग	761	162.71	पीएओ	7101070036	87.33	66
				कोल्हापूर	2601001444	20.70	
				एकूण	2	108.03	
7	वित्त	230	818.10	बुलढाणा	6301003267	198.39	63
				वर्धा	4501003267	148.85	
				जळगाव	5301003267	94.48	
				चंद्रपूर	4801003267	77.95	
				एकूण	4	519.67	
8	खाद्य, नागरी पुरवठा आणि ग्राहक संरक्षण	190	644.82	ठाणे	1201015346	532.79	83
एकूण		6329	13764.88				
इतर विभाग		7622	4171.77				
एकूण		13951	17936.65	एकूण आहरण व संवितरण अधिकारी	21	9215.18	51

वरील तक्तावरून असे आढळून आले की एकूण अखर्चित रकमेपैकी 51 टक्के रक्कम 21 आहरण व संवितरण अधिकाऱ्यांच्या चालू खात्यात जमा होती.

जरी ह्या रकमा संचित निधी मध्ये खर्च म्हणून जमा करण्यात आल्या होत्या, तरी त्या शासनाच्या लेख्या बाहेर पडून आहेत. अशाप्रकारे वित्त लेख्यात दर्शविलेला खर्च ह्या मर्यादेपर्यंत अचूक आश्वासित केला जाऊ शकत नाही.

4.2 व्याजासंबंधी जबाबदारी न निभावण्याबद्दल

व्याज धारण ठेवी

राज्य शासनाला “व्याजधारक ठेवी लेखे” या शीर्षांतर्गत पडून असलेल्या गुंतवणूक न केलेल्या शिलकीवर व्याज प्रदान करावे लागते. 2020-21 दरम्यान 31 मार्च 2020 पर्यंत व्याजधारक ठेवी लेख्यांमध्ये पडून असलेली ₹52,079.34 कोटीच्या एकूण शिल्लक गुंतवण्यात आली नाही. राज्य शासनाने गुंतवणूक न केलेल्या ₹51,549.35 कोटीच्या भागावर ₹2,378.67 कोटी व्याज प्रदान केले. गुंतवणूक न केलेल्या उर्वरित ₹529.99 कोटीच्या भागावर व्याज प्रदान करण्यात आले नाही. या गुंतवणूक न केलेल्या भागावर अर्थोपाय अग्रिमा (Ways & means Advances) वर लागू केलेल्या व्याज दरानुसार ₹21.20 कोटीचे व्याज दायित्व परिगणित करण्यात आले. व्याज धारण ठेवीवरील व्याजा संबंधातील दायित्व प्रदान न करण्यात आल्याबाबतचे विवरण तक्ता 4.2 मध्ये दर्शविले आहे.

तक्ता 4.2: व्याजधारण करणाऱ्या ठेवीवरील व्याजाच्या संदर्भात उत्तरदायित्व न सोडणे

(₹कोटी मध्ये)

अनु क्र.	व्याजधारक ठेवी	1 एप्रिल 2020 रोजी सुरुवातीची शिल्लक	गुंतवणूक न केलेला भाग ज्याकरिता व्याज प्रदान करण्यात आले नाही	तरतूद न करण्यात आलेली व्याज रक्कम (4 टक्के दराने परिगणित)
1	8336-नागरी ठेवी	42821.77	0	0
2	8338-स्थानिक निधी वर ठेवी	89.04	89.04	3.56
3	8342-इतर ठेवी	9180.20	440.95	17.64
एकूण		52079.34	529.99	21.20

स्त्रोत: वित्त लेखे 2020-21

व्याज धारण राखीव निधी

- 2020-21 दरम्यान, राज्य शासनाने राष्ट्रीय पेंशन योजने अंतर्गत नॅशनल सिक्युरिटीज डिपॉझिटरी लिमिटेड ला ₹3,236.89 कोटी हस्तांतरित केले. 31 मार्च 2021 पर्यंत ₹10,642.26 कोटी संचयी जमा रक्कम आजतागायत नॅशनल सिक्युरिटीज डिपॉझिटरी लिमिटेड ला हस्तांतरित करण्यात आली नाही. हस्तांतरित न केलेल्या ₹8,727.58 कोटी (1 एप्रिल 2020 ची सुरुवातीची शिल्लक) शिलकीवर सामान्य भविष्य निर्वाह निधीच्या दराने (7.1 टक्के) ₹619.66 कोटी इतके व्याज दायित्व परिगणित करण्यात आले. त्यापैकी या वर्षादरम्यान नॅशनल सिक्युरिटीज डिपॉझिटरी लिमिटेड ला ₹273.32 कोटी

प्रदान करण्यात आले. प्रदान करण्यात न आलेल्या ₹ 346.34 कोटी व्याजाचा शासनाच्या एकूणच दायित्वावर प्रभाव आहे.

- राज्य शासनाची राज्य पर्यायी वनीकरण निधी (₹ 3,692.72 कोटी) आणि सामान्य विमा निधी (₹ 291.95 कोटी) च्या अंतर्गत पडून असलेल्या शिलकीवर व्याज देण्याची जबाबदारी आहे. व्याजाची गणना अर्थोपाय अग्रिम रकमांच्या सरासरीवर चार टक्के व्याज दरानी केली जाते. वर्ष 2020-21 मध्ये राज्य पर्यायी वनीकरण निधी संदर्भात व्याज रक्कम ₹ 147.71 कोटी देण्यात आली नाही आणि सामान्य विमा निधी संदर्भात ₹ 11.68 कोटी व्याज दायित्वाच्या ऐवजी फक्त ₹ 7.13 कोटी देण्यात आले, ज्याचे पर्यवसन ₹ 4.55 कोटी कमी देण्यात झाले.

4.3 राज्य कार्यान्वयन अभिकरणाला थेट निधी हस्तांतरित

सामाजिक आणि वित्तीय क्षेत्रात विविध योजना व कार्यक्रम कार्यान्वित करण्यासाठी केंद्र सरकार मोठ्या प्रमाणात निधी राज्य कार्यान्वयन अभिकरणांना हस्तांतरित करते. हा निधी राज्य अर्थसंकल्प/राज्य कोषागार यंत्रणे मार्फत वळता होत नसल्याने राज्याच्या वित्तीय लेख्यात हा निधी संकलित होत नाही आणि काही प्रमाणात राज्य सरकारचे जमा आणि खर्च तसेच त्या पासून उत्पन्न इतर आर्थिक चल/निकष हे संपूर्ण चित्राचे प्रतिनिधीत्व करीत नाही.

त्यामुळे, केंद्र सरकारने निर्णय घेतला की, 01 एप्रिल 2014 पासून पुढे केंद्र पुरस्कृत योजनाशी संबंधित/अतिरिक्त केंद्रीय सहाय्याशी संबंधित संपूर्ण सहाय्य कार्यान्वयन अभिकरणांना न देता थेट राज्य शासनाला हस्तांतरित करण्यात येईल.

तथापि, 2020-21 दरम्यान, ₹ 12,599.90² कोटींचा केंद्रीय निधी राज्य शासनाच्या मार्फत करण्याऐवजी थेट राज्य कार्यान्वयन अभिकरणांना हस्तांतरित केला गेला. हे संबंधित योजनेच्या योजना मार्गदर्शक तत्वांनुसार होते.

वित्तीय लेख्यांच्या खंड II मधील परिशिष्ट IV मध्ये हे हस्तांतरण दर्शविण्यात आलेले आहे. मागील पाच वर्षांदरम्यान राज्य कार्यान्वयन अभिकरणांना केलेल्या थेट हस्तांतरणाचा वाढता कल तक्ता 4.3 मध्ये तपशीलवार दर्शविला आहे.

तक्ता 4.3: 2016-21 दरम्यान थेट कार्यान्वयन अभिकरणांना हस्तांतरित निधी

(₹ कोटी मध्ये)

वर्ष	2016-17	2017-18	2018-19	2019-20	2020-21
राज्य कार्यान्वयन अभिकरणांना थेट हस्तांतरित	1592.11	1854.82	3004.46	7851.42	12599.90
स्रोत: संबंधित वर्षांचे वित्तीय लेखे					

² महानियंत्रक लेखा यांच्या सार्वजनिक वित्त व्यवस्थापन प्रणाली पोर्टल प्रमाणे

वर्ष 2020-21 च्या कार्यान्वयन अभिकरणांना मुख्य हस्तांतरण मिळाले ते तक्ता 4.4 मध्ये दर्शविलेले आहेत.

तक्ता 4.4: कार्यान्वयन अभिकरण ज्यांना भारत सरकारकडून थेट हस्तांतरण

(₹ कोटी मध्ये)

अनु क्र.	भारत सरकारच्या योजनेचे नाव	कार्यान्वयन अभिकरणाचे नाव	2020-21 दरम्यान सरकारद्वारा मुक्त
1	प्रधानमंत्री किसान सन्मान निधी	कृषी विभाग, महाराष्ट्र	7014.27
2	राष्ट्रीय अन्न धान्य पुरवठा अधिकार च्या अंतर्गत विकेद्रीत खाद्य बियाण्यांच्या खरेदीवर खाद्य अनुदान	अन्न व नागरी पुरवठा आणि ग्राहक संरक्षण विभाग - महाराष्ट्र शासन	2555.88
3	महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी कार्यक्रम - राज्य घटक	महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी योजना राज्य निधी संस्था महाराष्ट्र (राज्य घटक)	1394.12
4	आंतरराज्यीय अन्नधान्य चळवळीला सहाय्य आणि राष्ट्रीय सुरक्षा अधिनियम अंतर्गत FPS व्यावसायिकांची सीमा	अन्न व नागरी पुरवठा आणि ग्राहक संरक्षण विभाग - महाराष्ट्र शासन	501.91
5	भारताचे राष्ट्रीय महामार्ग प्राधिकरण	जमीन अधिग्रहण सक्षम प्राधिकारी (CALA)/SDO	233.26
6	खासदार, स्थानीय क्षेत्र विकास योजना	जिल्हाधिकारी, महाराष्ट्र	177.50
7	राष्ट्रीय AIDS आणि STD नियंत्रण कार्यक्रम	महाराष्ट्र AIDS नियंत्रण मंडळ	125.64
8	प्रधानमंत्री मातृ वंदना योजना	सार्वजनिक आरोग्य विभाग, महाराष्ट्र	113.11
9	सौर उर्जा - ग्रीड परस्परसंवादी	महाराष्ट्र उर्जा विकास अभिकरण	55.06
10	सागरमाला	महाराष्ट्र सागर विकास मंडळ	36.96
11	भारतात (हायब्रीड आणि विद्युत वाहनांचा जलद अंगीकार आणि निर्मिती ची योजना	बृहन्मुंबई विद्युत पुरवठा आणि परिवहन उपक्रम	36.11
12	PDS च्या अंतर्गत देय साखर अनुदान	अन्न व नागरी पुरवठा आणि ग्राहक संरक्षण विभाग - महाराष्ट्र शासन	32.12
13	विशिष्ट कल्पने (स्वदेश दर्शन) भोवती यात्री परिक्रमेचा एकात्मिक विकास	नागपूर मेट्रोपॉलीटन क्षेत्र विकास प्राधिकार	24.00
14	राष्ट्रीय AIDS आणि STD नियंत्रण कार्यक्रम	मुंबई जिल्हा AIDS नियंत्रण मंडळ	23.59
15	अटल भूजल योजना	अटल जल-राज्य प्रकल्प एकक, महाराष्ट्र	20.35
16	अनुसंधान प्रशिक्षण आणि अभ्यास आणि इतर रस्ता सुरक्षा योजना	वाहतूक कमिशनर कार्यालय	19.40

स्त्रोत: वित्त लेखे 2020-21; सार्वजनिक वित्तीय व्यवस्थापन प्रणाली -PFMS

पारदर्शिकतेची संबंधित मुद्दे

4.4 उपयोगिता प्रमाणपत्र सादर करण्यात विलंब

मुंबई वित्तीय नियम, 1959 प्रदान करते की, वर्षादरम्यान एका विशिष्ट कारणासाठी मिळालेल्या अनुदानाकरिता, अनुदान घेणाऱ्या संस्थेकडून उपयोगिता प्रमाणपत्र प्राप्त करून आणि पडताळणी केल्यावर ते प्रधान महालेखाकार (लेखा व हकदारी)-I, मुंबई, महालेखाकार (लेखा व हकदारी)-II, नागपूर चे संबंधित लेखा अधिकारी आणि वेतन आणि लेखा कार्यालय, मुंबईला जो पर्यंत अन्यथा स्पष्ट केले नसेल, ते मंजूरीच्या दिनांकापासून 12 महिन्यांच्या आत सादर करण्यात यावे.

30 जून 2021 ला ₹ 42,861.97 कोटीचे 28,240 उपयोगिता प्रमाणपत्र प्रलंबित होते. काल निहाय शिल्लक उपयोगिता प्रमाणपत्रांची स्थिती तक्ता 4.5 मध्ये दर्शविली आहे.

तक्ता 4.5: काल निहाय शिल्लक उपयोगिता प्रमाणपत्रांची सद्य स्थिती

(₹ कोटी मध्ये)

वर्ष	सुरुवातीची शिल्लक		निपटान		सादरीकरणास देय	
2018-19	8376	30525.83 ⁵	2234	14973.63	6142	15552.20
2019-20	9134	17228.85 ⁵	2989	8633.05	6145	8595.80
2020-21	32462 [#]	62999.03 [#]	16509	44285.06	15953	18713.97
एकूण	49972	110753.71	21732	67891.74	28240	42861.97

⁵ वर्षभरात समायोजित केलेली रक्कम [#] वर्षात झालेली वाढ

उपयोगिता प्रमाणपत्राचे देय वर्ष म्हणजे अनुदान काढण्यापासून 12 महिन्यात

स्त्रोत: प्रधान महालेखाकार (लेखा व हकदारी) - I, महाराष्ट्र, मुंबई कार्यालयाद्वारे माहिती संकलित केली आहे

वर्ष निहाय प्रलंबित उपयोगिता प्रमाणपत्र आणि रक्कम तक्ता 4.6 मध्ये देण्यात आली आहे.

तक्ता 4.6: वर्ष निहाय प्रलंबित उपयोगिता प्रमाणपत्रे

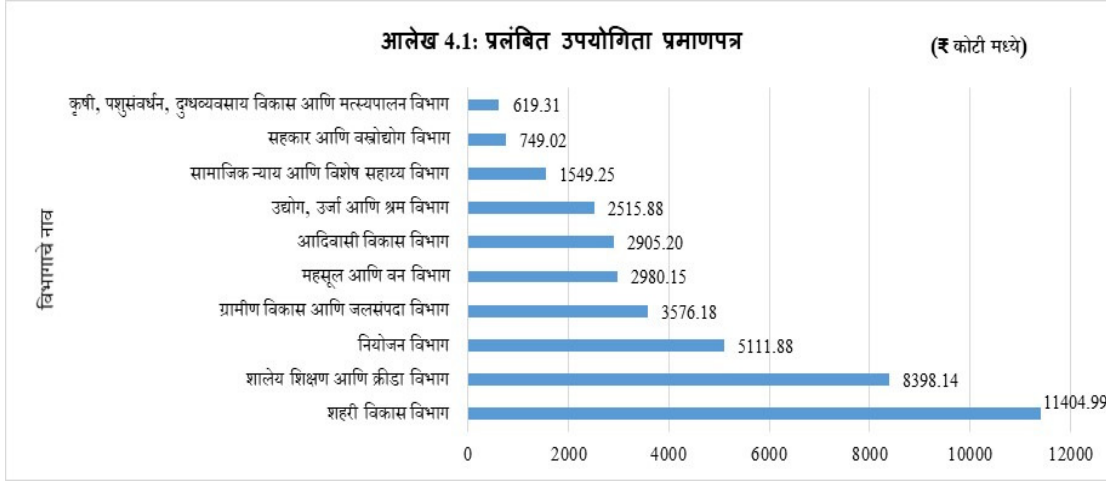
(₹ कोटी मध्ये)

वर्ष	उपयोगिता प्रमाणपत्रांची संख्या	रक्कम	टक्केवारी
2013 पर्यंत	1221	6620.59*	15.45
2013-14	98	460.25	1.07
2014-15	84	576.92	1.35
2015-16	482	958.59	2.24
2016-17	1232	2058.26	4.80
2017-18	3025	4877.59	11.38
2018-19	6145	8595.80	20.05
2019-20	15953	18713.97	43.66
एकूण	28240	42861.97	100

* उच्च पूर्णांकित

स्त्रोत: प्रधान महालेखाकार (लेखा व हकदारी)-I, महाराष्ट्र, मुंबई कार्यालयाद्वारे माहिती संकलित केली आहे

वरील प्रकरणात उपयोगिता प्रमाणपत्र सादर न केल्यामुळे, दिलेल्या एकूण अनुदानाची उपयोगिता निश्चित करता येऊ शकली नाही. उपयोगिता प्रमाणपत्रे प्रलंबित असतांना ही, संस्थांना अनुदान वितरित करण्यात आले. हे अनुदान मंजुरीवर नियंत्रण नसल्याचे दर्शविते. म्हणून, शासनाने एक वर्षाच्या वरील प्रलंबित अशा सगळ्या उपयोगिता प्रमाणपत्राचे पुढील अनुदान वितरित करण्यापूर्वी पुनर्विलोकन करावे.

(स्रोत: 2020-21 चे वित्त लेखे)

तक्ता 4.1 असे दर्शवितो की उपयोगिता प्रमाणपत्रे सादर न करण्याची बहुसंख्य प्रकरणे शहरी विकास विभाग (22.60 टक्के), शालेय शिक्षण आणि क्रीडा विभाग (19.59 टक्के) आणि नियोजन विभागा (11.93 टक्के) शी संबंधित आहेत. उपयोगिता प्रमाणपत्रांच्या सादरीकरणात प्रलंबितता फक्त विनिर्दिष्ट उद्देशासाठी वितरित अनुदानाच्या उपयोगिते बद्दल नसलेले आश्वासनच दर्शवित नाही तर विभागाने अनुदानित विभागांना वितरित केलेल्या उपयोगिता अनुदानावर देखरेखीचा अभाव सुद्धा दर्शविते. **परिशिष्ट 4.1** मध्ये विभाग-निहाय प्रलंबित उपयोगिता प्रमाणपत्रांची प्रलंबितता स्वतंत्रपणे प्रत्येक वर्ष निहाय तपशीलवार दर्शविली आहे.

4.4.1 अनुदानित संस्थेचे “इतर” म्हणून नोंद घेणे

सहाय्यक अनुदान हे एका शासकीय संस्था/संस्था/वैयक्तिक द्वारे दुसऱ्या शासकीय संस्था/संस्था/वैयक्तिक ला दिलेले सहाय्य, देणगी किंवा योगदान स्वरूपाचे देयके असतात.

वित्त लेखे 2020-21 अनुसार सहाय्यक अनुदान (₹ 1,31,439.42 कोटी) राज्य शासनाच्या एकूण खर्चाच्या (₹ 3,42,638.31 कोटी) 38.36 टक्के आहे. एकूण सहाय्यक अनुदान ₹ 1,31,439.42 कोटी पैकी ₹ 42,074.67 कोटी (32 टक्के) अनुदानित संस्थाना वाटण्यात आले ज्या ‘इतर’ म्हणून वर्गीकृत करण्यात आल्या होत्या, ज्यात ₹ 5,247.97 कोटी ‘नैसर्गिक आपत्तीत पिक नुकसानीमुळे शेतकऱ्यांना सहाय्य,’ ₹ 766.88 कोटी ‘कोविड-19 चे शमन करण्यासाठी (वचनबद्ध)’ सहाय्य, ₹ 357.86 कोटीची रक्कम महाराष्ट्र राज्य रस्ते परिवहन महामंडळ (MSRTC) च्या ‘बस स्थानकांचे आधुनिकीकरणांतर्गत बांधकाम आणि इतर सुविधा’ समाविष्ट आहेत.

‘इतर’ पद्धतीच्या संस्थांना अनुदानामध्ये राज्याच्या एकूण अनुदान आणि एकूण खर्चाचा एक लक्षणीय भाग समाविष्ट होतो. अनुदानित संस्थांच्या योग्य नोंद पद्धतीच्या अभावी आर्थिक नोंदणी/लेख्यावर एक नकारात्मक प्रभाव पडतो.

4.5 संक्षिप्त आकस्मिक देयक

महाराष्ट्र कोषागार नियम, 1968 च्या तरतूदी अन्वये, जेव्हा पैश्यांची आगाऊ मागणी असते किंवा आहरण आणि संवितरण अधिकारी नेमकी किती रकमेची आवश्यकता आहे हे ठरवू शकत नसेल तर आहरण आणि संवितरण अधिकाऱ्यांना संबंधित सेवा शीर्षातर्गत संक्षिप्त आकस्मिक देयकाद्वारे रक्कम काढण्याचे प्राधिकार दिले आहेत. अंतिम खर्चाचे तपशीलवार आकस्मिक देयक, अंतिम खर्चाचे सहाय्यक वाऊचर समाविष्ट आहेत त्यांचे अशा पद्धतीने काढलेल्या रक्कमेचे, 30 दिवसांच्या आत महालेखाकार (लेखा व हकदारी)-मुंबई/नागपूर जे लागू असेल, त्यांना सादर करावे. तसेच वित्तीय वर्षाच्या समाप्तीला संक्षिप्त आकस्मिक देयकावर वित्त विभागाने (सप्टेंबर 2003) पैसे काढण्यास मनाई केली आहे.

30 जून 2021 पर्यंत महालेखाकार (लेखा व हकदारी)-I, महाराष्ट्र, मुंबई, महालेखाकार (लेखा व हकदारी)-II, महाराष्ट्र, नागपूर आणि वेतन व लेखा कार्यालय, मुंबई ह्यांना ₹3,427.05 कोटींची 2,246 तपशीलवार आकस्मिक देयके प्राप्त झाली नव्हती. ज्या प्रमाणात तपशीलवार देयकांचे सादरीकरण झाले नाही त्या प्रमाणात वित्त लेख्यातील खर्चाची गणना अचूक किंवा अंतिम होणार नाही.

असे आढळून आले की, 2020-21 मध्ये 1,171 संक्षिप्त आकस्मिक देयकाद्वारे काढलेल्या, ₹1,634.43 कोटी पैकी ₹871.08 कोटी 402 संक्षिप्त आकस्मिक देयके (53 टक्के) मार्च 2021 ला काढण्यात आले होते. मार्च मध्ये संक्षिप्त आकस्मिक देयकावर लक्षणीय आहरण दर्शविते की आहरण प्रामुख्याने अर्थसंकल्पीय तरतूद संपविण्यासाठी होती व अपूरे अर्थसंकल्पीय नियंत्रण उघडकीस आणते. विभाग निहाय तपशीलवार आकस्मिक देयकांची प्रलंबितावस्था परिशिष्ट 4.2 मध्ये दिली आहे. वर्ष-निहाय प्रलंबित तपशीलवार आकस्मिक देयकांचा तपशील तक्ता 4.7 मध्ये दर्शविला आहे.

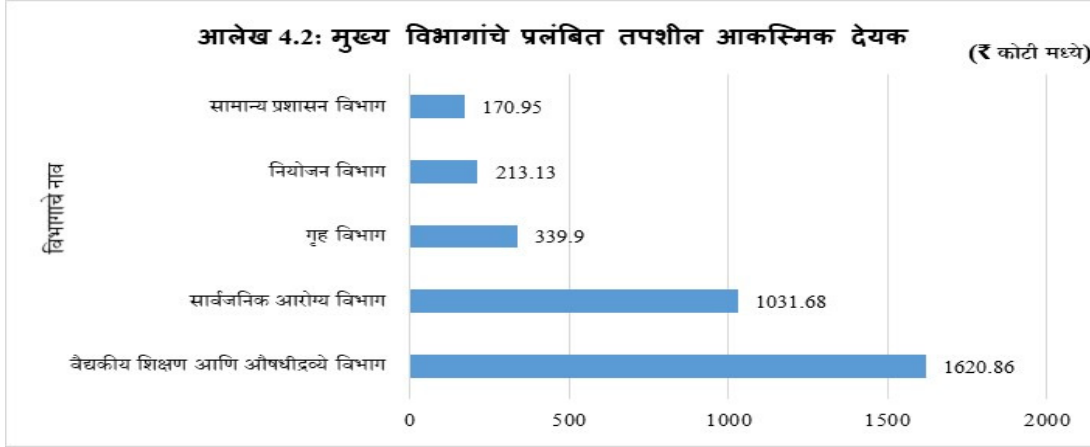
तक्ता 4.7: संक्षिप्त आकस्मिक देयकांनुसार तपशीलवार आकस्मिक देयके सादर करण्याची वर्ष-निहाय प्रगती

(₹ कोटी मध्ये)

वर्ष	सुरुवातीची शिल्लक		तपशीलवार आकस्मिक देयके प्राप्त		प्रलंबित संक्षिप्त आकस्मिक देयके	
	संख्या	रक्कम	संख्या	रक्कम	संख्या	रक्कम
2018-19 पर्यंत	1234	1466.61	253	270.40	981	1196.21
2019-20	1444	961.31	952	123.11	492	838.20
2020-21	1171 [#]	1634.43 [#]	398	241.79	773	1392.64
एकूण	3849	4062.35	1603	635.30	2246	3427.05
[#] वर्षातील अधिक						
स्त्रोत: प्रधान महालेखाकार (लेखा व हकदारी)-I, महाराष्ट्र, मुंबई कार्यालयाने माहिती संकलित केली.						

पाच प्रमुख विभागांच्या प्रलंबित तपशीलवार आकस्मिक बिलांची सद्य स्थिती आलेख 4.2 मध्ये दिली आहे.

(स्रोत: वित्त लेखे 2020-21)

आलेख 4.2 दर्शविते की 47 टक्के प्रलंबित तपशीलवार देयके (₹ 1,620.86 कोटी) वैद्यकीय शिक्षण विभागाशी संबंधित आहेत आणि 30 टक्के (₹ 1,031.68 कोटी) सार्वजनिक आरोग्य विभागाशी निगडित आहेत.

4.6 व्यक्तिगत ठेवी लेखे

व्यक्तिगत ठेवी लेखे, जे स्वीय प्रपंजी लेखे म्हणून ही ओळखले जातात, ते कोषागारात बँकिंग लेख्यांच्या स्वरूपात ठेवले जातात. महाराष्ट्र कोषागार नियम, 1968 च्या नियम 494 आणि मुंबई वित्त नियम, 1959 च्या नियम 12 अन्वये व्यक्तिगत ठेवी लेखे व स्वीय प्रपंजी लेखे कोषागार अधिकाऱ्याकडे विशिष्ट उद्दिष्टासाठी सरकारच्या शिफारशीने महालेखाकारांच्या सल्ल्याने उघडले जाऊ शकतात.

तसेच महाराष्ट्र कोषागार नियमाच्या नियम 495 अन्वये महाराष्ट्र शासनाला संचित निधीतून निधीचे हस्तांतरण करून विशिष्ट प्रयोजनाकरिता आवश्यक असलेला निधी व्यक्तिगत ठेवी लेख्यांमध्ये ठेवण्याचे अधिकार देण्यात आले आहेत. व्यक्तिगत ठेवी लेखे जे एक वर्षापेक्षा जास्त काळ अकार्यान्वित आहेत (जानेवारी 2014 मध्ये सुधारित³) ते बंद करून त्यातील अखर्चित शिल्लक एकतर व्यक्तिगत ठेवी लेखा धारकाला देण्यात यावी किंवा राज्याच्या संचित निधीत जमा करण्यात यावी. काही प्रकरणात, ज्यातील व्यक्तिगत ठेवी लेखे संचित निधीच्या नावे केले होते, त्यातील शिल्लक उणे नावे करून संचित निधीच्या संबंधित सेवा शीर्षात टाकावी व ते सर्व लेखे वर्षाअखेरीस बंद करण्यात यावे.

31 मार्च 2021 रोजी 1,975 व्यक्तिगत ठेवी लेख्यात ₹ 10,805.82 कोटींची अखेरची शिल्लक **तक्ता 4.8** मध्ये दर्शविल्यानुसार आहे.

³ वित्त विभागाच्या शासन निर्णय संकीर्ण 1014/प्र क्र 5/कोषा प्रशा/5 दिनांक 24 जानेवारी 2014 अनुसार

तक्ता 4.8: वर्ष 2020-21 दरम्यान व्यक्तिगत ठेवी लेख्यांची सद्यस्थिती

(₹ कोटी मध्ये)

सुरुवातीची शिल्लक		वर्षादरम्यान जमा		वर्षादरम्यान बंद केलेले		अखेरची शिल्लक	
संख्या	रक्कम	संख्या	रक्कम	संख्या	रक्कम	संख्या	रक्कम
2084	10,317.97	निरंक	16288.51	109	15800.66	1975	10805.82
स्त्रोत: वित्त लेखे 2020-21							

व्यक्तिगत ठेवी लेख्यात निधी राखून ठेवणे फक्त सेवा शीर्षाच्या अंतर्गत नोंद केलेला खर्च वास्तविक खर्चाशिवाय फुगवला गेला असे नाही, तर वास्तविक खर्चावरील कोषागाराचे नियंत्रण देखील सौम्य करते.

2020-21 दरम्यान ₹ 195.86 कोटी रक्कम संचित निधीमधून राज्य व्यक्तिगत ठेवी लेख्यात हस्तांतरित करण्यात आली आणि ₹ 16,092.65 कोटी रक्कम चलनाद्वारे जमा करण्यात आली.

2020-21 दरम्यान 1975 लेख्यांपैकी फक्त 49 व्यक्तिगत ठेवी लेख्यांच्या संदर्भात, प्रशासनाने प्रधान महालेखाकार (लेखा व हकदारी)-I, महालेखाकार (लेखा व हकदारी)-II, आणि वेतन व लेखा कार्यालयाशी शिलकी समायोजित केल्या होत्या. अपूर्ण समायोजित शिलकीच्या अचूकतेवर व्यक्तिगत ठेवी लेख्यांच्या समायोजित न केलेल्या शिलकीमुळे परिणाम होईल.

4.6.1 अप्रवर्ती व्यक्तिगत ठेवी लेखे

महाराष्ट्र कोषागार नियम, 1968 चे नियम 495 व महाराष्ट्र कोषागार नियमावली चे नियम 585(2) अनुसार व्यक्तिगत ठेवी/स्वीय प्रपंजी लेखे जे एका वर्षापेक्षा जास्त कालावधीसाठी अप्रवर्ती आहे त्यांना बंद करून त्या लेख्यांमधील शिल्लक इतर महसूल म्हणून शासन लेख्याच्या मुख्य शीर्ष 0075 मध्ये जमा करण्यात यावी.

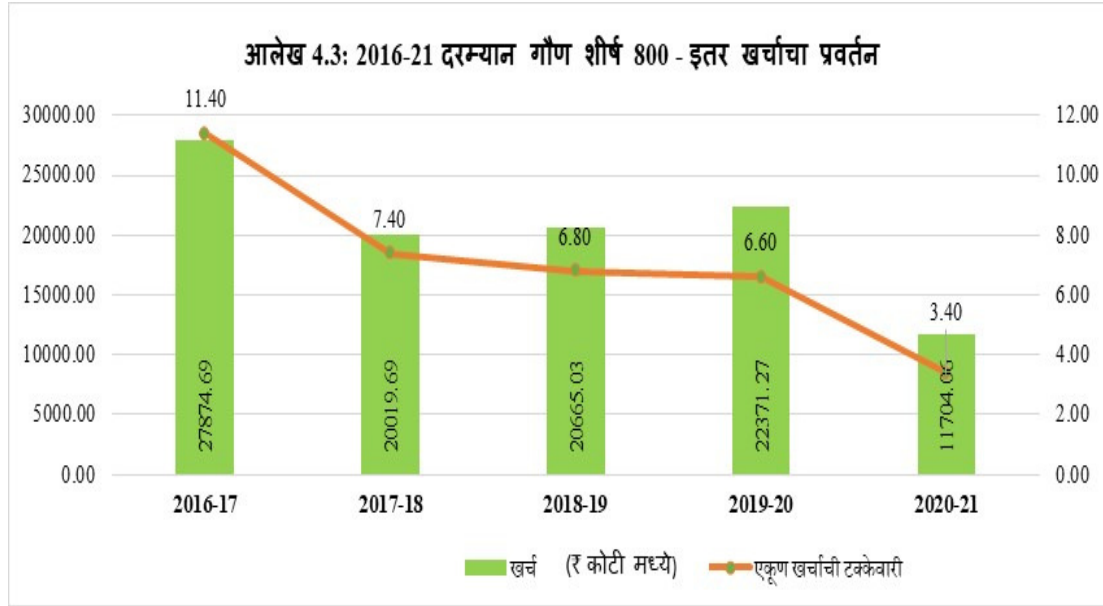
असे निदर्शनास आले की 383 लेख्यांमध्ये एक वर्ष आणि जास्त कालावधीसाठी स्वीय प्रपंजी लेखे प्रशासनाकडून अप्रवर्ती होते, ह्या मुळे ₹ 144.40 कोटीचा न वापरलेला निधी स्वीय प्रपंजी लेख्यात मार्च 2021 पर्यंत निष्क्रिय पडून होता. प्रशासनाकडून ह्या बाबतीत विश्लेषण आणि विधिवत शिलकीचे समायोजन करून लेखे बंद करणे आणि अखर्चित शिल्लक राज्याच्या संचित निधी मध्ये परत जमा करण्याची कार्यवाही करणे आवश्यक आहे.

4.7 गौण शीर्ष - 800 चा अव्यवहार्य उपयोग

इतर प्राप्ती/इतर खर्चाशी संबंधित सर्व समावेशक गौण शीर्ष 800 योग्य गौण शीर्ष उद्धृत केले नसेल अशाच प्रकरणात उपयोगात आणायचे असते. गौण शीर्ष 800 अंतर्गत तारतम्यहीन जमा आणि खर्चाच्या नोंदी लेख्यांमध्ये अपारदर्शकता आणतात.

2020-21 दरम्यान ₹ 8,795.37 कोटीची महसुली प्राप्ती, महसुली प्राप्ती लेखा शीर्षातर्गत संपूर्ण महसुली प्राप्तीच्या तीन टक्के भाग असणारी (₹ 2,71,080.26 कोटी) गौण शीर्षातर्गत “800-इतर प्राप्ती” अंतर्गत नोंद करण्यात आली होती. तसेच, ₹ 11,703.71 कोटी महसुली आणि भांडवली खर्च लेखा शीर्षातर्गत महसूल आणि भांडवली खर्चाच्या 3.4 टक्के भाग असणारी (₹ 3,42,638.31 कोटी) “800-इतर खर्च” गौण शीर्षातर्गत नोंदविण्यात आला होता.

आलेख 4.3 मध्ये वर्ष 2016-21 दरम्यान गौण शीर्ष 800-इतर खर्चाचे प्रवर्तन दर्शविले आहे.

(स्त्रोत: संबंधित वर्षाचे वित्तीय लेखे)

दिलेल्या मुख्य शीर्षामधील भरीव खर्चाच्या प्रमाणाची (50 टक्के किंवा जास्त) उदाहरणे जे गौण शीर्ष 800 -‘इतर खर्च’ अंतर्गत वर्गीकृत केले आहेत, तक्ता 4.9 मध्ये दर्शविले आहे.

तक्ता 4.9: 2020-21 दरम्यान गौण शीर्ष 800 - इतर खर्चाच्या अंतर्गत नोंद करण्यात आलेले महत्वपूर्ण खर्च

(₹ कोटी मध्ये)

अनु क्र.	मुख्य शीर्ष	विवरण	गौण शीर्ष 800 अंतर्गत खर्च	एकूण खर्च	टक्केवारी
1	2216	गृहनिर्माण	1137.09	2146.40	53
2	4055	पोलिसांवर भांडवली परिव्यय	1969.21	2974.04	66
3	4070	इतर प्रशासनिक सेवांवर भांडवली परिव्यय	4326.24	4354.01	99

स्त्रोत: वित्तीय लेखे 2020-21

अशी प्रकरणे जेथे 50 टक्क्यांपेक्षा जास्त जमा गौण शीर्ष 800 -‘इतर जमा’ अंतर्गत वर्गीकृत केल्या आहेत, त्या तक्ता 4.10 मध्ये दर्शविल्या आहेत.

तक्ता 4.10: 2020-21 दरम्यान गौण शीर्ष 800 – इतर जमामध्ये नोंद केलेले महत्वपूर्ण जमा

(₹कोटी मध्ये)

अनु क्र.	मुख्य शीर्ष	विवरण	गौण शीर्ष 800 अंतर्गत खर्च	एकूण खर्च	टक्केवारी
1	0029	जमीन महसूल	1466.97	2062.63	71.12
2	0217	शहरी विकास	830.34	986.15	84.20
3	0070	इतर प्रशासकीय सेवा	1280.60	1756.70	72.90
4	0202	शिक्षण, क्रीडा, कला आणि संस्कृती	752.63	1001.17	75.16
5	0250	इतर सामाजिक सेवा	634.12	815.44	77.76
6	0235	सामाजिक सुरक्षा आणि कल्याण	353.47	400.42	88.27

स्त्रोत: वित्तीय लेखे 2020-21

सर्वसमावेशक गौण शीर्ष 800 अंतर्गत मोठ्या रकमांच्या वर्गीकरणाचे वित्तीय अहवाल पारदर्शकतेवर परिणाम करतात आणि आवंटनात्मक प्राथमिकतेच्या योग्य विश्लेषणाचा विपर्यास होतो.

मोजमाप संदर्भात समस्या

4.8 मुख्य निलंबन आणि ऋण ठेव प्रेषण शीर्षातर्गत प्रलंबित शिल्लक

शीर्ष जे “निलंबन शीर्ष” म्हणून ओळखले जाणारे काही आंतरिक/समायोजित लेखे शासकीय लेख्यांमध्ये उघडले जातात, ज्यामुळे जमा आणि भुगतानाचे व्यवहार प्रतिबिंबित होतात, परंतु कोषागार/अधिदान व लेखा अधिकाऱ्याद्वारे सेटलमेंटचे वेळापत्रक न पुरवणे, रिझर्व बँकेकडून निपटारा पत्राची अप्राप्ती, प्रमाणकांची अप्राप्ती इत्यादींच्या माहिती अभावी लेख्यांच्या अंतिम शीर्षात नोंद केली जाऊ शकत नाही. ह्या लेख्यांचे शीर्ष उणे नावे अथवा उणे जमा देऊन अंतिमतः समायोजित केले जातात तेव्हा त्या अंतर्गतचे लेखे संबंधित अंतिम लेख्यांच्या शीर्षातर्गत नोंद केले जातात. त्यानंतर जर हे लेखे समायोजित केले नाही तर निलंबन शीर्षातर्गत शिल्लक जमा होईल आणि शासनाचे जमा आणि खर्च अचूकपणे प्रतिबिंबित होणार नाही.

निलंबन व वित्त प्रेषण शीर्षातर्गत शिल्लक तक्ता 4.11 मध्ये दर्शविली आहे.

तक्ता 4.11: निलंबन व वित्त प्रेषण शीर्षातर्गत शिल्लक

(₹ कोटी मध्ये)

गौण शीर्ष	2018-19		2019-20		2020-21	
	खर्च	जमा	खर्च	जमा	खर्च	जमा
मुख्य शीर्ष 8658 - निलंबन						
101 – अधिदान व लेखा अधिकारी निलंबन	179.04	38.16	178.59	22.04	169.66	21.13
निव्वळ	खर्च 140.88		खर्च 156.55		खर्च 148.53	

गौण शीर्ष	2018-19		2019-20		2020-21	
102 - निलंबन लेखे - नागरी	6.25	3.95	9.78	5.62	34.18	4.31
निव्वळ	खर्च 2.30		खर्च 4.16		खर्च 29.87	
107 - रोख निराकरण निलंबन लेखे	18.30	0.49	18.30	0.49	18.30	0.49
निव्वळ	खर्च 17.81		खर्च 17.81		खर्च 17.81	
109 - रिजर्व बँक निलंबन-मुख्यालय	(-)8.44	(-)0.54	(-)1.45	0.10	(-)1.43	3.08
निव्वळ	जमा 7.90		जमा 1.55		खर्च 4.51	
110 - रिजर्व बँक निलंबन - सीएओ	3.03	2.85	(-)2.00	2.85	440.00	371.42
निव्वळ	खर्च 0.18		जमा 4.85		खर्च 68.58	
112 - निलंबन स्रोतावर कर कपात	0.09	111.28	186.93	607.14	(-)18.33	146.43
निव्वळ	जमा 111.19		जमा 420.21		जमा 164.76	
123 - आयएस अधिकार्यांची गट विमा योजना	3.52	0.19	5.65	0.18	4.53	0.26
निव्वळ	खर्च 3.33		खर्च 5.47		खर्च 4.27	
मुख्य शीर्ष 8782 - वित्त प्रेषण						
102 - सार्वजनिक बांधकाम प्रेषण	115995.17	11746.66	155220.14	154822.30	184501.22	186208.92
निव्वळ	जमा 1151.49		खर्च 397.84		जमा 1707.70	
103 - वन प्रेषण	10824.44	10951.47	13934.22	13946.49	16394.16	16429.55
निव्वळ	जमा 127.03		जमा 12.27		जमा 35.39	
स्रोत:संबंधित वर्षाचे वित्त लेखे						

वित्त लेखे ह्या शीर्षातर्गत निव्वळ शिल्लक दर्शवितात प्रलंबित शिल्लक नावे आणि जमा वेगवेगळे एकत्रित करून काढले जाते. ह्या शीर्षातर्गत असलेल्या शिल्लकींचे परिणाम पुढील परिच्छेदात उद्धृत करण्यात आले आहेत:

वेतन व लेखा कार्यालय निलंबन

हे शीर्ष महालेखाकार तसेच भारत सरकारचे विविध स्वतंत्र अधिदान व लेखा अधिकार्यांमधील व्यवहारांचा निपटारा करण्यासाठी निश्चित केले आहे. ह्या शीर्षातर्गत प्रथमतः महालेखाकारांच्या पुस्तकात नोंदविलेले व्यवहार धनादेश/मागणी धनाकर्ष वेतन व लेखा कार्यालयातून मिळाल्यानंतर त्यांचा निपटारा केला जातो आणि वेतन आणि लेखा कार्यालयाच्या वतीने धनादेश आणि मागणी धनाकर्षाची रक्कम राज्याच्या खजिन्यातून जारी केले जाते. ह्या शीर्षातर्गत प्रलंबित नावे शिल्लक म्हणजे जे

भुगतान महालेखाकारांद्वारे वेतन व लेखा कार्यालयाच्या वतीने करण्यात आले, ते अद्यापही पुनर्प्राप्त करायचे आहे. प्रलंबित जमा शिल्लक म्हणजे वेतन व लेखा कार्यालयाच्या वतीने महालेखाकारांना प्राप्त झालेले भुगतान जे अद्याप द्यायचे आहे. ह्या शीर्षांतर्गत निव्वळ नावे शिल्लक कमी होणारे कल दर्शवितो. ह्यांच्या निपटारा/निराकरणानंतर राज्य सरकारच्या रोख शिल्लकीत वाढ होईल. हे व्यवहार मुख्यतः राज्य शासनाने केंद्रीय नागरी निवृत्ती वेतन धारकांना केलेल्या भुगताना संदर्भात आहेत.

स्त्रोतामधून कर वजा करून निलंबन

हे शीर्ष आयकर कपातीद्वारे प्राप्ती इत्यादि जे स्त्रोतांवर वजा करून केंद्रीय प्रत्यक्ष कर मंडळाला धनादेशाद्वारे भुगतान करण्यासंबंधी आहे. ह्या शीर्षाखालील मागील वर्षांच्या संदर्भात निव्वळ जमा शिल्लकीत घट दर्शविली आहे. निपटारा/निराकरणानंतर राज्य शासनाचा रोख शेष कमी होईल.

सार्वजनिक बांधकाम प्रेषण

2020-21 दरम्यान ह्या शीर्षात निव्वळ जमा शिल्लक होती. निपटारा/निराकरण केल्यावर, राज्य शासनाच्या रोख शिल्लकीत वाढ होईल. हे प्रेषण सार्वजनिक बांधकाम विभागाने कोषागारात जमा केलेल्या धनादेशा संबंधित आहे.

वन प्रेषण

ह्या शीर्षांतर्गत मागील वर्षांच्या तुलनेत निव्वळ जमा शिल्लकीचा चढता कल दिसून आला. निपटारा/निराकरण केल्यानंतर शासनाची रोख शिल्लक कमी होईल. हे प्रेषण वन विभागाने पार्टींना जारी केलेल्या धनादेशाशी संबंधित आहे.

4.8.1 ऋण ठेव प्रेषण शीर्षांतर्गत प्रतिकूल शिल्लक

प्रतिकूल शिल्लकी लेखा शीर्षात असणाऱ्या नकारात्मक शिल्लकी आहे ज्या त्या लेखा शीर्षात दिसतात, जेथे नकारात्मक शिल्लक नसावी. उदाहरणार्थ कोणत्याही लेखा शीर्षाच्या ऐवजी कर्ज किंवा अग्रिम, एक ऋण शिल्लक (अधिक परतफेड) मूळ रक्कम अग्रिमापेक्षा जास्त परतफेड दर्शविते.

31 मार्च 2021 ला, लेख्यात तीन प्रतिकूल शिल्लकीची प्रकरणे होती. ही प्रकरणे राज्य सरकारची आंतरिक ऋण (मुख्य शीर्ष 6003) ₹ 74.59 कोटी, पिक संवर्धन (मुख्य शीर्ष 6401) ₹ 5.77 कोटी आणि इतर कृषिक कार्यक्रमासाठी कर्ज (मुख्य शीर्ष 6435) ₹ 0.02 कोटीशी संबंधित आहे. प्रतिकूल शिल्लक चुकीच्या वर्गीकरणामुळे होती जे पुनर्विलोकन/दुरुस्ती खाली आहे.

4.9 विभागीय आकड्यांचा ताळमेळ न करण्याबाबत

सर्व नियंत्रक अधिकाऱ्यांनी शासनाच्या प्राप्ती आणि खर्चाचे ताळमेळ महालेखाकार (लेखा व हकदारी)-I, मुंबई किंवा महालेखाकार (लेखा व हकदारी)-II, नागपूर किंवा अधिदान आणि लेखा कार्यालय, मुंबई ह्या कार्यालयांशी त्यांनी नोंदविलेल्या आकड्यांशी प्रकरण परत्वे समायोजन घेणे आवश्यक आहे जेणे करून त्यांना अर्थसंकल्प अनुदानाच्या अंतर्गत खर्चावर नियंत्रण ठेवण्याचे प्रभावी संचलन शक्य होईल आणि त्यांच्या लेख्यांची अचूकता सुनिश्चित करता येईल.

हस्तांतरण प्रविष्टी आणि नियतकालिक समायोजनाद्वारे खर्चाचे समायोजन वगळता शासनाच्या एकूण खर्चाच्या (₹ 2,86,485.95 कोटी) तुलनेत केवळ ₹ 2,38,940.41 कोटी (83 टक्के) खर्चाचे समायोजन पूर्ण करण्यात आले. ज्या विभागांचे 2020-21 मध्ये जास्तीत जास्त समायोजन पूर्ण झाले नाही, ते विभाग ग्रामीण विकास (98 टक्के); आदिवासी विभाग (97 टक्के); सार्वजनिक आरोग्य (97 टक्के) आणि गृह (95 टक्के) आहेत.

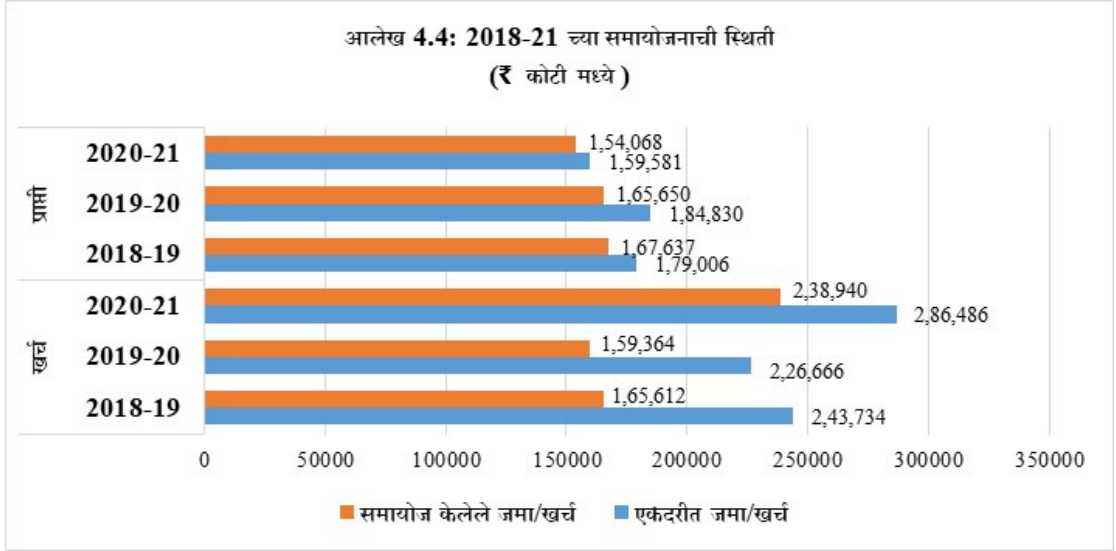
नियंत्रक अधिकाऱ्यांची संख्या आणि मागील तीन वर्षांत झालेल्या खर्चाच्या समायोजनाच्या व्याप्तीचे तपशील तक्ता 4.12 मध्ये देण्यात आले आहेत.

तक्ता 4.12: खर्चाच्या समायोजनाची सद्यस्थिती

वर्ष	नियंत्रण अधिकारी/आहरण व संवितरण अधिकारी			
	एकूण संख्या	पूर्ण ताळमेळ झालेले	अंशतः ताळमेळ झालेले	मुळीच ताळमेळ न झालेले
2018-19	9257	8807	1247	305
2019-20	7150	6884	179	87
2020-21	7075	6393	281	401

स्रोत: प्रधान महालेखाकार (लेखा व हकदारी)-I, महाराष्ट्र, मुंबई कार्यालयाने संकलित केलेली माहिती

आलेख 4.4 मध्ये दर्शविल्याप्रमाणे 2018-21 दरम्यान हस्तांतरण प्रविष्टी व नियतकालिक समायोजन वगळता शासनाच्या एकूण प्राप्तीच्या (₹ 1,59,581.34 कोटी) तुलनेत केवळ ₹ 1,54,067.55 कोटी (97 टक्के) प्राप्तीचे समायोजन पूर्ण झाले आहे.

(स्रोत: संबंधित वर्षाचे वित्तीय लेखे)

समायोजन न करण्याचा परिणाम केवळ चुकीच्या वर्गीकरणात आणि जमा आणि खर्चाची चुकीची नोंद होण्यातच होत नाही तर लेख्यांमध्ये अर्थसंकल्पीय प्रक्रियेचा उद्देश्य सुद्धा असफल होतो.

4.9.1 सार्वजनिक उपक्रमांच्या आकड्यांचे वित्त लेख्यांसमवेत असमायोजन

राज्य सार्वजनिक उपक्रमांच्या अभिलेख्यांनुसार शिल्लक इक्विटी, कर्जे आणि हमीचे आकडे, महाराष्ट्र सरकारच्या वित्त लेख्यांमध्ये दर्शविलेल्या आकड्यांसमवेत जुळावयास पाहिजे. आकडे न जुळणाऱ्या प्रकरणांत संबंधित सार्वजनिक उपक्रमांनी वित्त विभागा समवेत फरकाचा ताळमेळ करावयास हवा. 31 मार्च 2021 रोजीची ह्या बाबतची स्थिती खाली सांगितली आहे:

तक्ता 4.13: राज्य सार्वजनिक उपक्रमांच्या अभिलेख्यांनुसार तसेच वित्त लेख्यांनुसार शिल्लक इक्विटी, कर्जे, हमीमधील फरक

(₹ कोटी मध्ये)

च्या बाबतीत शिल्लक	वित्त लेखे आणि राज्य सार्वजनिक उपक्रमांच्या अभिलेख्यांनुसार परिपूर्ण फरक
इक्विटी	60,908.96
कर्जे	1,383.13
हमी	15,330.68

स्रोत: वित्त लेखे आणि सार्वजनिक उपक्रमांकडून प्राप्त माहितीच्या आधारावर संकलित

लेखापरीक्षेच्या निदर्शनास आले की, 109 राज्य सार्वजनिक उपक्रमांपैकी, 54 सार्वजनिक उपक्रमांमध्ये असा फरक आढळून आला. ह्या फरकाचा समयबद्ध रितीने ताळमेळ घालण्याकरिता सरकार आणि सार्वजनिक उपक्रमांनी ठोस पावले उचलावयास हवी.

4.10 रोख शिलकीचे समायोजन

प्रधान महालेखाकार (लेखा व हकादारी) ह्यांच्या पुस्तकाप्रमाणे असलेली आणि रिझर्व बँकेनी त्याच्या अहवालात दर्शविलेली राज्य सरकारची रोख शिल्लक ह्यात काहीही फरक नको. लेख्यानुसार आणि रिझर्व बँकेनुसार वर्ष 2020-21 करिता रोख शिलकीचा असमायोजित फरक तक्ता 4.14 मध्ये दर्शविला आहे.

तक्ता 4.14: रोख शिलकीचा ताळमेळ न केलेला फरक

(₹ कोटी मध्ये)

महालेखाकारांच्या नोंदी प्रमाणे	रिझर्व बँकेच्या नोंदीनुसार	फरक
7442.68 (जमा)	7581.04 (खर्च)	138.36 (खर्च)
स्त्रोत: वित्त लेखे 2020-21		

प्रकटीकरणासंबंधी समस्या

4.11 लेखा मानकांनुसार अनुपालन

संविधानाच्या अनुच्छेद 150 नुसार भारताचे नियंत्रक व महालेखापरीक्षकांच्या सल्यानुसार भारताचे राष्ट्रपती, संघ आणि राज्य शासनाच्या लेख्यांच्या प्रपत्राचा नमूना विहित करू शकतात. तसेच भारताच्या नियंत्रक व महालेखापरीक्षकांनी शासकीय लेखा आणि वित्तीय अहवालाच्या मानकांच्या सुत्रबद्धतेकरिता शासन लेखा मानके सल्लागार मंडळ (GASAB) 2002 मध्ये स्थापित केले, जेणे करून उत्तरदायित्व कार्यप्रणाली मध्ये वृद्धी होईल. भारताचे नियंत्रक व महालेखापरीक्षकांच्या सल्यानुसार भारताच्या राष्ट्रपतींनी आतापर्यंत तीन भारतीय सरकारी लेखा मानके अधिसूचित केले आहेत.

खालील तीन भारतीय सरकारी लेखा मानके, वित्त मंत्रालय, भारत सरकारने अधिसूचना जारी केल्याच्या संबंधित तारखेपासून अनिर्वाय करण्यात आले आहेत.

1. शासनाने दिलेल्या हमी - भारतीय सरकारी लेखा मानक 1
2. सहाय्यक अनुदानाचे लेखांकन आणि वर्गीकरण - भारतीय सरकारी लेखा मानक 2
3. शासनाने दिलेले कर्ज आणि अग्रिम - भारतीय सरकारी लेखा मानक 3

राज्य शासनाकडून संपूर्ण माहिती न मिळाल्यामुळे, भारतीय सरकारी लेखा मानकाच्या प्रकटीकरण आवश्यकतेचे अनुपालन तक्ता 4.15 मध्ये नमूद केलेल्या मर्यादेपर्यंत पाळली गेली नाही.

तक्ता 4.15: लेखा मानक अनुपालन

अनु क्र.	लेखा मानक	भारतीय सरकारी लेखा मानकाचे सार	राज्य शासनाचे अनुपालन	कमतरतेचा परिणाम
1.	भारतीय सरकारी लेखा मानक - 1: शासनाने दिलेली हमी - प्रकटीकरण आवश्यकता	वर्षा अखेर बेरीज, गाळलेले, आवाहन केलेले, मुक्त केलेले आणि थकबाकीसह शासनाने वर्षादरम्यान आर्थिक विवरण पत्रात दिलेल्या अधिकतम हमीची जास्तीत जास्त राशि उघड करण्याची आवश्यकता प्रमाणकानुसार असते.	सरकार ज्या मर्यादेत हमी देऊ शकते, ती राज्य विधानमंडळाने निश्चित केलेली नाही	मर्यादा ठरविल्या नसल्यामुळे हमी नियंत्रणाबाहेर जाण्याची शक्यता नाकारता येत नाही, जर आवाहन केले तर भविष्यात दायित्व उत्पन्न होऊ शकते.
2.	भारतीय सरकारी लेखा मानक - 2: लेखा आणि सहाय्यक अनुदानाचे वर्गीकरण	सहाय्यक अनुदान हे अनुदान कर्त्याच्या लेख्यामध्ये महसुली खर्च म्हणून वर्गीकृत करायचे असते आणि अंतिम वापर लक्षात न घेता, अनुदानग्राहीच्या लेख्यांमध्ये महसुली जमा म्हणून वर्गीकृत करायचे असते.	वस्तूच्या रूपात सहाय्यक अनुदानाच्या तपशीलवार प्रकटीकरणावर शासना कडून प्राप्त झाले नाही. महसुली भागाएवजी, सहाय्यक अनुदानासंबंधित खर्चाचे चुकीचे वर्गीकरण भांडवली भागात महाराष्ट्र शासनाने केले.	संस्थाना दिलेले ₹ 1,423.66 कोटीचे सहाय्यक अनुदान महसुली शीर्षाच्या एवजी भांडवली शीर्षातर्गत वर्गीकरण केले अनुपालन सादर न केल्याचा परिणाम महसुली तूट कमी दाखविण्यात झाला.
3.	भारतीय सरकारी लेखा मानक - 3: शासनाने दिलेली कर्जे आणि अग्रिमे	हा मानक परिपूर्ण, अचूक आणि एकसमान लेखापद्धती सुनिश्चित करण्यासाठी शासनाने वित्तीय विवरणपत्रकाद्वारे केलेल्या कर्जे आणि अग्रिम संदर्भात मान्यता, मोजमाप, मूल्यांकन आणि अहवाल देण्या संदर्भात आहे.	वित्त लेख्याचे विवरणपत्र 7 आणि 18 चे अनुपालन सादर केले नाही. कर्जे घेणाऱ्या गटाकडून थकित रकमेची परतफेड, शाश्वत कर्जे, थकबाकीवरील व्याज देयके जर असेल तर, ह्या वरील प्रकटीकरण संकलित केले नव्हते आणि पुरवले नव्हते.	व्याज आणि परतफेडीचे भुगतान न होण्याचा परिणाम महसूल आणि राजकोषीय तुटीवर होऊ शकतो.

4.12 स्वायत्त संस्थेचे लेखे/स्वतंत्र लेखापरीक्षण प्रतिवेदनाचे सादरीकरण

भारताचे नियंत्रक व महालेखापरीक्षकांची कर्तव्ये, अधिकार आणि शर्ते अधिनियमाच्या अनुच्छेद 19(3) अनुसार राज्यपाल/प्रशासक, जनहितार्थ, संघशासित प्रदेश अथवा विधानमंडळाद्वारे केलेल्या कायद्याद्वारे स्थापित महामंडळांच्या लेख्यांची प्रकरण परत्वे लेखापरीक्षा करण्याची विनंती करू शकतात आणि जिथे अशी विनंती केल्या जाते, नियंत्रक व महालेखापरीक्षक अशा महामंडळांच्या लेख्यांची लेखापरीक्षा करतील

तसेच लेखापरीक्षण प्रयोजनाकरिता अशा महामंडळांची पुस्तके आणि लेखे प्राप्त करण्याचा अधिकार राहिल.

अनुच्छेद 19 व्यतिरिक्त जेथे कोणत्याही संस्था अथवा प्राधिकरणाच्या लेख्यांची लेखापरीक्षा, कायद्याने किंवा कायद्यांतर्गत नियंत्रक व महालेखापरीक्षकांना सोपविली नसेल आणि राष्ट्रपति, अथवा राज्याचे राज्यपाल अथवा विधानमंडळ असलेल्या संघशासित प्रदेशाच्या प्रशासकांनी प्रकरण परत्वे विनंती केली असेल तर अशा संस्था अथवा प्राधिकाऱ्यांच्या लेख्यांची लेखापरीक्षा अशा शर्ती आणि अटींवर करायची सहमती त्यांच्या मध्ये आणि संबंधित शासनासोबत झाली असेल तर लेखापरीक्षेच्या प्रयोजनाकरिता त्या संस्था अथवा प्राधिकाऱ्यांचे पुस्तके आणि लेखे प्राप्त करण्याचा अधिकार असेल (अनुच्छेद 20).

उपरोक्त उल्लेखित स्वायत्त संस्था आणि प्राधिकाऱ्यांच्या प्रकरणांत लेखापरीक्षा प्रमाणपत्र जारी केले जाते, जेथे नियंत्रक व महालेखापरीक्षक एकमात्र लेखापरीक्षक म्हणून उपबंधित आहे. अशाप्रकारे ह्या संस्था आणि प्राधिकाऱ्यांनी वार्षिक लेखे तयार करून लेखापरीक्षणासाठी महालेखाकारां (लेखापरीक्षा) कडे सादर करणे आवश्यक आहे. लेखापरीक्षण प्रमाणपत्रा व्यतिरिक्त, वित्तीय लेखापरीक्षा पूर्ण झाल्यावर लेखापरीक्षा कार्यालय स्वतंत्र लेखापरीक्षा अहवाल जारी करतात, जो लेख्यांच्या लेखापरीक्षण प्रमाणपत्राचा भाग असतो. हे स्वतंत्र लेखापरीक्षा अहवाल राज्य विधानमंडळा समक्ष सादर करावे लागतात.

पर्यावरण, गृह निर्माण, उद्योग, पाटबंधारे, नगर विकास, पाणी पुरवठा व स्वच्छता या क्षेत्रांमध्ये महाराष्ट्र शासनाने स्वायत्त संस्था स्थापन केल्या आहेत. नियंत्रक महालेखापरीक्षकांचे (कर्तव्य, अधिकार, सेवा शर्ती) अधिनियम, 1971 च्या अनुच्छेद 19 आणि 20 नुसार राज्यातील 25 स्वायत्त संस्थांच्या लेख्यांचे लेखापरीक्षण भारताचे नियंत्रक व महालेखापरीक्षक ह्यांच्या कडे सोपविण्यात आले आहे. स्वायत्त संस्थाद्वारे, लेखापरीक्षण सोपविण्याची स्थिती, लेखापरीक्षेला लेख्यांचे सादरीकरण, स्वतंत्र लेखापरीक्षा अहवाल जारी करणे तसेच त्यांचे विधानमंडळा समक्ष सादरीकरण **परिशिष्ट 4.3** मध्ये दर्शविलेले आहे.

जून 2021 मध्ये देय असलेल्या वर्ष 2020-21 साठीचे लेखे कोणत्याही स्वायत्त संस्थाकडून प्राप्त झाले नाहीत. स्वायत्त संस्थांच्या लेख्यांची थकबाकी **तक्ता 4.16** मध्ये दर्शविली आहे.

तक्ता 4.16: प्राधिकारी किंवा संस्थांच्या लेख्यांची थकबाकी

अनु क्र.	प्राधिकारी किंवा संस्थेचे नाव	केव्हापासून लेखे थकित	2020-21 पर्यंत प्रलंबित लेखे
1	महाराष्ट्र गृहनिर्माण आणि क्षेत्रीय विकास प्राधिकरण (MHADA)	2020-21	1
2	महाराष्ट्र इमारत आणि इतर बांधकाम कामगार कल्याण मंडळ (MBOCWWB)	2020-21	1
3	महाराष्ट्र स्थावर मिळकत नियामक प्राधिकरण (MAHA RERA)	2020-21	1
4	महाराष्ट्र वीज नियामक आयोग (MERC)	2020-21	1
5	झोपडपट्टी पुनर्वसन प्राधिकरण (SRA) मुंबई	2020-21	1
6	महाराष्ट्र सागरी मंडळ (MMB), मुंबई	2020-21	1
7	राजीव गांधी विज्ञान आणि तंत्रज्ञान आयोग (RGSTC)	2020-21	1
8	मुंबई महानगर प्रादेशिक विकास प्राधिकरण (MMRDA), मुंबई	2020-21	1
9	महाराष्ट्र खादी आणि ग्रामोद्योग मंडळ, (MSKVIB), मुंबई	2020-21	1
10	महाराष्ट्र राज्य महिला आयोग (MSCW), मुंबई	2019-20	2
11	महाराष्ट्र प्रदूषण नियंत्रण मंडळ (MPCB) मुंबई	2019-20	2
12	तापी सिंचन विकास महामंडळ (TIDC), जळगाव	2019-20	2
13	विदर्भ पाटबंधारे विकास महामंडळ (VIDC), नागपूर	2019-20	2
14	गोदावरी मराठवाडा सिंचन विकास महामंडळ (GMIDC), औरंगाबाद	2019-20	2
15	पर्यायी वनीकरण निधी व्यवस्थापन आणि नियोजन प्राधिकरण (CAMPA)	2019-20	2
16	महाराष्ट्र कृष्णा खोरे विकास महामंडळ (MKVDC), पुणे	2018-19	3
17	कोंकण सिंचन विकास महामंडळ (KIDC), ठाणे	2018-19	3
18	महाराष्ट्र राज्य मानव अधिकार आयोग (MSHRC)	2018-19	3
19	महाराष्ट्र जल संवर्धन महामंडळ (MWCC), औरंगाबाद	2018-19	3
20	महाराष्ट्र राज्य विधी सेवा आयोग (MSLSA), मुंबई	2017-18	4
21	महाराष्ट्र जीवन प्राधिकरण (MJP), मुंबई	2017-18	4
22	महाराष्ट्र जलसंपत्ती नियमन प्राधिकरण(MWRRRA)	2017-18	4
23	महाराष्ट्र राज्य महामंडळ बाल अधिकारांचे संरक्षणाकरिता (MSCPCR)	2017-18	4
24	झोपडपट्टी पुनर्वसन आयोग, पुणे आणि पिंपरी चिंचवड क्षेत्र, पुणे	2017-18	4
25	महाराष्ट्र राज्य अल्पसंख्यांक आयोग (MSMC)	2013-14	8

स्त्रोत: माहिती प्रधान महालेखाकार (लेखापरीक्षा)-I, मुंबई व महालेखाकार (लेखापरीक्षा)-II, नागपूर कडून प्राप्त माहिती

लेख्यांच्या सादरीकरणातील आणि त्याचा राज्य विधीमंडळाला प्रस्तुतीकरणात झालेल्या अमर्याद विलंबाचा परिणाम ह्या संस्थांच्या कामकाजाचे विधीमंडळाकडून परिनिरीक्षण विलंबाने होण्यावर झाला, जेथे शासकीय गुंतवणूक करण्यात आली होती.

4.13 विभागीय वाणिज्यिक उपक्रम/महामंडळे/कंपन्या

काही शासकीय विभागांचे विभागीय उपक्रम जे व्यावसायिक आणि अर्धव्यावसायिक प्रकारचे कार्यकलाप करतात त्यांना दरवर्षी विहित नमून्यात वित्तीय कार्यचालनाचे परिणाम दर्शविणारे प्रारूप लेखे तयार करावे लागतात, जे त्यांच्या कामकाजाचे मूल्यमापन करू शकेल. पूर्णत्वास जाऊन विभागाने व्यवस्थापित केलेले लेखे व्यावसायिक आणि अर्धव्यावसायिक उपक्रम एकंदरीत वित्तीय आरोग्य आणि कार्यक्षमता प्रतिबिंबित करते. वेळेत पूर्ण न केलेल्या लेख्यांमुळे, शासनाची गुंतवणूक

लेखापरीक्षण/राज्य विधीमंडळाच्या पुनरिक्षणाच्या बाहेर राहते. परिणामी, सुधारात्मक उपाय, जर काही, जबाबदारीची सुनिश्चितता आणि कार्यक्षमता वाढविण्यास करायची असल्यास, वेळेत घेतल्या जाऊ शकत नाही. याशिवाय, विलंबामुळे फसवणुकीची जोखिम आणि सार्वजनिक पैश्यांच्या गळतीचा धोका यामुळे प्रणाली असुरक्षित होते.

शासनाच्या विभाग प्रमुखांनी सुनिश्चित करावे की, उपक्रमांनी अशा प्रकारचे लेखे तयार केले आहेत आणि निर्दिष्ट वेळेच्या चौकटीत प्रधान महालेखाकार (लेखापरीक्षा)-I, महाराष्ट्र, मुंबई आणि महालेखाकार (लेखापरीक्षा)-II, ला जसे प्रकरण असेल तसे सादर केले. मार्च 2021 रोजी 49 उपक्रम होते त्यापैकी कोणीही 2020-21 वर्षासाठी लेखे तयार केले नाही. पाच उपक्रमांच्या संदर्भात प्रोफार्मा लेख्यांच्या अंतिमीकरणाची मोठी प्रलंबितता आजारी एकामुळे 23 ते 35 वर्षादरम्यान होती आणि कार्यरत नव्हती तसेच लेखे तयार करणे बंद केले होते. शासकीय दुग्ध योजना, वरळी 2008-09 पासून बंद झाली आहे. विभाग निहाय प्रोफार्मा लेखे बनविण्याच्या थकबाकीची स्थिती आणि शासनाची गुंतवणूक **परिशिष्ट 4.4** मध्ये दिली आहे.

4.13.1 राज्य सार्वजनिक उपक्रमाद्वारे लेख्यांचे सादरीकरण

31 मार्च 2021 रोजी नियंत्रक महालेखापरीक्षकांच्या अधीन एकूण 109 राज्य सार्वजनिक उपक्रमांपैकी, 90 कार्यरत सार्वजनिक उपक्रम म्हणजे 80 शासकीय कंपन्या, 10 वैधानिक महामंडळे आणि 19 अकार्यरत सार्वजनिक उपक्रम होते. लेखे तयार करण्याकरिता राज्य सार्वजनिक उपक्रमांनी अनुसरलेल्या समयबद्धतेची स्थिती तपशीलवार खाली दिलेली आहे:

कार्यरत राज्य सार्वजनिक उपक्रमाद्वारे वेळेत लेखे तयार करणे

30 सप्टेंबर 2021 पर्यंत कार्यरत सार्वजनिक उपक्रमांनी वर्ष 2020-21 चे लेखे सादर करणे आवश्यक होते. तथापि, 80 कार्यरत शासकीय कंपन्यांपैकी सहा शासकीय कंपन्यांनी वर्ष 2020-21 चे लेखे 30 सप्टेंबर 2021 रोजी अथवा त्यापूर्वी सादर केले तर 72 शासकीय कंपन्यांचे लेखे थकित^४ आहेत आणि दोन शासकीय कंपन्यांचे लेखे देय नाही. 10 वैधानिक महामंडळांपैकी आठ वैधानिक महामंडळां^४ मध्ये नियंत्रक व महालेखापरीक्षक एकल लेखापरीक्षक आहेत. 10 वैधानिक महामंडळांपैकी एकानेही 2020-21 चे लेखे लेखापरीक्षेसाठी वेळेत सादर केले नाही.

30 सप्टेंबर 2021 रोजी कार्यरत सार्वजनिक उपक्रमांच्या थकित लेख्यांच्या सादरीकरणाचा तपशील **तक्ता 4.17** दिलेला आहे:

^४ ह्या पैकी एक नव्याने अंतर्भूत

^४ महाराष्ट्र औद्योगिक विकास महामंडळ, महाराष्ट्र राज्य रस्ते वाहतूक महामंडळ, महाराष्ट्र कृष्णा खोरे विकास महामंडळ, कोंकण सिंचन विकास महामंडळ, तापी सिंचन विकास महामंडळ, विदर्भ सिंचन विकास महामंडळ, गोदावरी मराठवाडा सिंचन विकास महामंडळ आणि महाराष्ट्र जल संवर्धन महामंडळ

तक्ता 4.17: कार्यरत राज्य सार्वजनिक उपक्रमांद्वारे लेख्यांच्या सादरीकरणाची स्थिती

अनु क्र.	तपशील	2016-17	2017-18	2018-19	2019-20	2020-21
1	कार्यरत सार्वजनिक उपक्रमांची संख्या	66	74*	83	88	90 ⁵
2	वर्षादरम्यान अंतिम करण्यात आलेल्या लेख्यांची संख्या	55	77	65	49	75
3	थकित लेख्यांची संख्या	137	141 ^Δ	150	189	207
4	थकित लेख्यांसह कार्यरत सार्वजनिक उपक्रमांची संख्या	53	61	63	81	84
5	थकित्याची व्याप्ति (वर्षाच्या संख्येमध्ये)	1 ते 18 वर्षे	1 ते 19 वर्षे	1 ते 20 वर्षे	1 ते 16 वर्षे	1 ते 17 वर्षे

स्त्रोत: ऑक्टोबर 2020 ते सप्टेंबर 2021 कालावधी दरम्यान सार्वजनिक उपक्रमांकडून प्राप्त लेख्यांच्या आधारावर संकलित

नव्वद कार्यरत राज्य सार्वजनिक उपक्रमांपैकी 1 ऑक्टोबर 2020 ते 30 सप्टेंबर 2021 दरम्यान 58 सार्वजनिक उपक्रमांनी 75 वार्षिक लेखे अंतिम केले ज्यात 2020-21 वर्षाचे सहा वार्षिक लेखे आणि मागील वर्षाचे 69 वार्षिक लेखे समाविष्ट होते. तसेच, 207 वार्षिक लेखे थकित होते जे 84 कार्यरत सार्वजनिक उपक्रमांशी संबंधित होते. सार्वजनिक उपक्रमांनी विनिर्दिष्ट समयावधित लेखे अंतिम केले आणि स्वीकारले ह्या बाबतची खात्री करणे आणि ह्या संस्थांच्या क्रियाकलापावर देखरेख ठेवणे ही प्रशासकीय विभागाची जबाबदारी आहे. सार्वजनिक उपक्रम आणि त्यांच्या संबंधित विभागांना नियमितपणे सूचित केले होते आणि लेख्यांच्या थकबाकीला परिसमापन करण्याकरिता बैठका देखील आयोजित केल्या होत्या. महाराष्ट्र सरकारने ₹ 14,585.38 कोटी (इक्विटी: ₹ 8,311.10 कोटी, कर्ज: ₹ 48.33 कोटी, अनुदान: ₹ 6,225.95 कोटी) 18 कार्यरत राज्य सार्वजनिक उपक्रमांना प्रदान केले, ज्यांचे 30 सप्टेंबर 2021 रोजी लेखे थकित होते तसेच उर्वरित 66 कार्यरत सार्वजनिक उपक्रमांमध्ये ज्यांचे लेखे थकित होते, ह्या कालावधी दरम्यान गुंतवणूक केली नाही. ज्या 18 कार्यरत सार्वजनिक

* महाराष्ट्र कृष्णा खोरे विकास महामंडळ, कोंकण सिंचन विकास महामंडळ, तापी सिंचन विकास महामंडळ, विदर्भ सिंचन विकास महामंडळ, गोदावरी मराठवाडा सिंचन विकास महामंडळ आणि महाराष्ट्र जल संवर्धन महामंडळाशी संबंधित डाटा वर्ष 2017-18 पासून अंतर्भूत करण्यात आला

⁵ यापैकी तीन नव्याने अंतर्भूत

^Δ महाराष्ट्र कृष्णा खोरे विकास महामंडळ, कोंकण सिंचन विकास महामंडळ, तापी सिंचन विकास महामंडळ, विदर्भ सिंचन विकास महामंडळ, गोदावरी मराठवाडा सिंचन विकास महामंडळ आणि महाराष्ट्र जल संवर्धन महामंडळाचे संबंधित सात लेखे अंतर्भूत केल्यावर 01 एप्रिल 2017 ला प्रलंबित होते आणि 2017-18 पासून अंतर्भूत करण्यात आले.

उपक्रमांमध्ये लेखे थकित आहेत, त्यांनी वर्षादरम्यान केलेल्या गुंतवणुकीचा तपशील परिशिष्ट 4.5 मध्ये दर्शविला आहे.

अठरा सार्वजनिक उपक्रमांमध्ये लेख्यांचे अंतिमीकरण आणि तदनंतर होणाऱ्या लेखापरीक्षे अभावी गुंतवणूक आणि झालेला खर्च योग्यरित्या लेखांकित केला आहे तसेच ज्या प्रयोजनाकरिता गुंतवणूक केली होती ते साध्य झाले अथवा नाही ह्या बाबतीत खात्री देता येऊ शकली नाही. लेखे तयार करण्याकरिता, जेथे तज्जांची कमी आहे, महाराष्ट्र सरकार बाह्य सहाय्याच्या लाभाचा विचार करू शकते.

अकार्यरत राज्य सार्वजनिक उपक्रमांद्वारे लेखे तयार करण्याचे वेळापत्रक

वर दिलेल्या व्यतिरिक्त 30 सप्टेंबर 2021 रोजी अकार्यरत सार्वजनिक उपक्रमांचे लेखे अंतिमीकरणासाठी थकित होते. 19 अकार्यरत सार्वजनिक उपक्रमांपैकी 17 सार्वजनिक उपक्रमांचे 27 लेखे थकित होते आणि एका सार्वजनिक उपक्रमाने अजून पहिला लेखा सादर केला नाही.

तक्ता 4.18: अकार्यरत सार्वजनिक उपक्रमांच्या थकित लेख्यांची स्थिती

अकार्यरत कंपन्यांची संख्या	लेखे ज्या कालावधीसाठी थकित होते	वर्षाची संख्या ज्याकरिता लेखे थकित होते
12	2020-21	1
2	2019-20 ते 2020-21	2
2	2018-19 ते 2020-21	3
1	2016-17 ते 2020-21	5
1	प्रथम लेखा प्रतिक्रित आहे	

स्त्रोत: ऑक्टोबर 2020 ते सप्टेंबर 2021 कालावधी दरम्यान सार्वजनिक उपक्रमांकडून प्राप्त लेख्यांच्या आधारावर संकलित

2020-21 दरम्यान, तीन सार्वजनिक उपक्रमांनी⁶ एकही लेखा अंतिम केला नाही.

4.14 संस्था आणि प्राधिकरणाला देण्यात आलेल्या अनुदानाचे/कर्जाचे तपशील सादर न करणे

नियंत्रक व महालेखापरीक्षक (कर्तव्ये, अधिकार आणि सेवा शर्ती) अधिनियम, 1971 च्या अनुच्छेद 14 च्या अंतर्गत, जेव्हा कोणत्याही संस्थेला किंवा प्राधिकाराला राज्याच्या संचित निधीतून अनुदान किंवा कर्जाद्वारे लक्षणीय वित्त पुरवठा केला आहे, नियंत्रक व महालेखापरीक्षक संस्था किंवा प्राधिकरणास लागू असलेल्या कोणत्याही कायद्याच्या तरतुदींच्या अधीन, जसे प्रकरण असेल तसे, अशा सर्व संस्था आणि प्राधिकरणाच्या प्राप्ती आणि खर्चाचे लेखापरीक्षण करेल आणि त्यांनी लेखापरीक्षण केलेल्या प्राप्ती

⁶ महाराष्ट्र कृषी आणि फळ प्रक्रिया महामंडळ मर्यादित, महाराष्ट्र राज्य गृहनिर्माण महामंडळ मर्यादित आणि महाराष्ट्र औद्योगिक वायू वहन कंपनी मर्यादित

आणि खर्चाचा अहवाल देईल. नियंत्रक व महालेखापरीक्षक (कर्तव्ये, अधिकार आणि सेवा शर्ती) अधिनियम, 1971 अनुच्छेद 15 अंतर्गत जेव्हा कोणतेही अनुदान अथवा कर्ज कोणत्याही विशिष्ट हेतूसाठी दिले जाते, तेव्हा नियंत्रक व महालेखापरीक्षक त्या प्रक्रियेची छाननी करेल, ज्याद्वारे मंजूरी देणारा अधिकारी अटींच्या पूर्ततेबाबत स्वतःला संतुष्ट करतो.

संस्था/संस्था/प्राधिकारी, ज्यांचे लेखापरीक्षण वरील विभागांतर्गत केले जाते, त्यांची ओळख पटविणे आवश्यक आहे आणि ज्या संस्थाना ₹ 25 लाख किंवा त्यापेक्षा अधिक आर्थिक सहाय्य देण्यात आले होते, कोणत्या उद्देशासाठी सहाय्य दिले गेले आणि संस्थांचा एकूण खर्च याची माहिती प्रत्येक वर्षी विभाग प्रमुखांनी लेखापरीक्षणाला सादर करणे आवश्यक आहे. वर्षभरात संस्थांना जारी केलेल्या अशा सहाय्याचा तपशील सरकारी विभागांकडून प्रतिक्रित होता (ऑक्टोबर 2021).

ऑक्टोबर 2021 पर्यंत 9,226 वार्षिक खात्यांच्या संदर्भात 2020-21 पर्यंत वार्षिक खात्यांची वर्ष निहाय थकबाकी तक्ता 4.19 मध्ये दर्शविली आहे.

तक्ता 4.19: संस्थांकडून देय वार्षिक लेखांची काल-निहाय थकबाकी

वर्षाच्या संख्येत विलंब	लेखांची संख्या
0-1	1995
1-3	1028
3-5	536
5-7	943
7-9	1768
9 आणि वरील	2956
एकूण	9226

स्त्रोत: प्रधान महालेखाकार (लेखापरीक्षा)-I, मुंबई आणि महालेखाकार (लेखापरीक्षा)-II, नागपूर कडून प्राप्त माहिती

लेखे सादर करण्याची मुख्य प्रलंबितता उच्च आणि तंत्र शिक्षण, शालेय शिक्षण आणि क्रीडा विभागाची आहे.

विविध संस्थांना प्रदान केलेले अनुदान आणि कर्जाची माहिती सादर न करणे आणि त्यांच्या द्वारे लेखे प्रस्तुत न करणे यामुळे निधीच्या गैर वापराच्या जोखमीत वाढ होते म्हणून सुधारात्मक उपाय योजनेकरिता हे शासनाच्या निदर्शनास आणून देत आहे.

4.15 लेखांची कालबद्धता आणि गुणवत्ता

34 कोषागार, 173 वन विभाग, 160 सार्वजनिक बांधकाम विभाग, 176 सिंचन विभाग, एक आभासी कोषागार (ई-पावती लेखा), एक अधिदान आणि लेखा अधिकारी यांनी सादर केलेले प्रारंभिक लेखे आणि रिझर्व बँक ऑफ इंडियाचे ऍडव्हाइस (Advices)

सल्ले ह्यावरून प्रधान महालेखाकार (लेखा व हकदारी) राज्य सरकारचे लेखे तयार करतात.

मासिक लेख्यांच्या सादरीकरणात नेहमी विलंब होतो. लेखा सादर करणाऱ्या एका कडून वेळेवर लेखे सादर करण्यातील अपयशामुळे, काही लेखे मासिक नागरी लेख्यां मधून प्रधान महालेखाकार (लेखा व हकदारी) द्वारे वगळले जातात. वर्ष 2020-21 मध्ये एकही लेखा मासिक नागरी लेख्यातून वगळण्यात आला नाही.

4.16 गैरव्यवहार तोटा, चोरी इत्यादि

मुंबई वित्त नियम, 1959 मध्ये अशी तरतूद करण्यात आली आहे की गैर व्यवहार, लबाडीचे आहरण/भुगतान किंवा अन्यथा कोषागार किंवा इतर कार्यालयात/विभागात आढळल्यास संबंधित कार्यालयाने त्वरित निकटतम उच्च अधिकाऱ्यांना तसेच प्रधान महालेखाकार (लेखापरीक्षा)-I, महाराष्ट्र, मुंबई आणि महालेखाकार (लेखापरीक्षा)-II, नागपूर ह्यांना कळवावे.

मार्च 2021 पर्यंत ज्यावर अंतिम कारवाई प्रलंबित आहे अशी दुर्विनियोजन, अफरातफरी इत्यादि 267 प्रकरणे ₹ 8,090.36 लाखासह राज्य शासनाद्वारे नोंदविली. संपूर्ण 267 प्रकरणांत प्रथम माहिती अहवाल दाखल करण्यात आला. या परिशिष्टामधून उद्भवलेल्या प्रत्येक प्रकरणात प्रलंबित प्रकरणांचा काल आणि प्रकरणांची संख्या याचा सारांश परिशिष्ट 4.6 आणि परिशिष्ट 4.7 मध्ये दिला आहे.

4.17 राज्य सार्वजनिक उपक्रमांच्या लेख्यांवर टिप्पण्या

1 ऑक्टोबर 2020 ते 30 सप्टेंबर 2021 च्या कालावधीत 54 कार्यरत कंपन्यांनी 70 लेखापरीक्षित लेखे महालेखाकारांना अग्रेषित केले. यापैकी, 33 कंपन्यांचे 43 लेखे पूरक लेखापरीक्षणासाठी निवडण्यात आले होते. वैधानिक लेखापरीक्षकांचे लेखे अहवाल आणि नियंत्रक व महालेखापरीक्षक ह्यांनी केलेले पूरक लेखापरीक्षण दर्शविते की लेख्यांची गुणवत्ता पूर्णपणे सुधारणे आवश्यक आहे. वैधानिक लेखापरीक्षक आणि नियंत्रक व महालेखापरीक्षक ह्यांच्या टिप्पणीतील पैशाच्या मूल्यांचे एकूणांत तक्ता 4.20 मध्ये दर्शविले आहे.

तक्ता 4.20: लेखापरीक्षा टिप्पण्यांचा कार्यरत कंपन्यांवर प्रभाव

(₹ कोटी मध्ये)

अनु क्र.	तपशील	2018-19		2019-20		2020-21	
		लेख्यांची संख्या	रक्कम	लेख्यांची संख्या	रक्कम	लेख्यांची संख्या	रक्कम
1.	नफ्यात घट	6	511.12	5	227.26	7	412.70
2.	नफ्यात वाढ	3	2,236.12	2	7.85	7	443.24
3.	तोट्यात वाढ	4	380.19	2	2.86	5	14.81

4.	तोट्यात घट	2	113.22	--	--	1	0.37
5.	भौतिक तथ्य न दाखविणे	1	587.71	3	7,457.55	7	8,548.94
6.	वर्गीकरणात चूका	5	331.78	--	--	7	284.65

स्त्रोत: वैधानिक लेखापरीक्षक आणि नियंत्रक व महालेखापरीक्षकांच्या टिप्पण्यांवरून संकलित

वर्ष 2020-21 दरम्यान वैधानिक लेखापरीक्षकांनी 20 साठी पात्र प्रमाणपत्र आणि प्रतिकूल प्रमाणपत्र/अस्वीकरण (ह्याचा अर्थ असा आहे की जे लेखे खरी आणि उचित स्थिती प्रतिबिंबित करीत नाहीत) दोन लेख्यांसाठी महाराष्ट्र लघु उद्योग विकास महामंडळ मर्यादित आणि कोंकण मर्यादित चे विकास महामंडळ जारी केले. सार्वजनिक उपक्रमांकडून लेखा मानकांचे अनुपालन निकृष्ट राहिले कारण वैधानिक लेखापरीक्षकांनी 14 लेख्यांमध्ये लेखा मानकांचे अनुपालन न होण्याची 41 उदाहरणे उदधृत केली होती.

तसेच चार कार्यरत वैधानिक महामंडळांनी⁷ त्यांचे पाच लेखे 2020-21 दरम्यान महालेखाकारांना पाठविले.

वैधानिक महामंडळांशी संबंधित नियंत्रक व महालेखापरीक्षकांची पूरक लेखापरीक्षा आणि वैधानिक लेखापरीक्षकांच्या टिप्पणीमधील पैशाच्या मूल्याचा एकूणांत तपशील तक्ता 4.21 मध्ये दिलेला आहे.

तक्ता 4.21: वैधानिक महामंडळांवर लेखापरीक्षण टिप्पण्यांचा प्रभाव

(₹ कोटी मध्ये)

अनु क्र.	तपशील	2018-19		2019-20		2020-21	
		लेख्यांची संख्या	रक्कम	लेख्यांची संख्या	रक्कम	लेख्यांची संख्या	रक्कम
1.	नफ्यात घट	1	4.35	1	36.49	2	219.40
2.	नफ्यात वाढ	1	0.17	-	-	2	274.08
3.	तोट्यात वाढ	-	-	1	820.10	-	-
4.	तोट्यात घट	-	-	-	-	-	-
5.	भौतिक तथ्य न दाखविणे	-	-	-	-	-	-
6.	वर्गीकरणात चूका	-	-	-	-	1	345.42

स्त्रोत: वैधानिक लेखापरीक्षक आणि नियंत्रक व महालेखापरीक्षकांच्या/वैधानिक महामंडळाच्या संदर्भात टिप्पण्यांवरून संकलित

4.18 राज्य वित्त लेखापरीक्षा अहवालावरील कारवाईचा पाठपुरावा

2008-09 पासून राज्य वित्त लेखापरीक्षण अहवाल राज्य विधानमंडळास सादर केला जात आहे. राज्य लोकलेखा समितीने राज्य वित्त लेखापरीक्षण अहवाल 2016-17 चे

⁷ महाराष्ट्र राज्य वखार महामंडळ, महाराष्ट्र औद्योगिक विकास महामंडळ, महाराष्ट्र जलसंवर्धन महामंडळ आणि गोदावरी मराठवाडा सिंचन विकास महामंडळ

प्रकरण-। (मे 2019) वर चर्चा केली आणि 37 शिफारशी (लोक लेखा समिती अहवाल क्र. 68) दिल्या. शिफारशीवरील कृति केलेल्या 16 टिप्पण्या प्राप्त आहेत. आमच्या लक्षात आले आहे की या शिफारशींच्या अंमलबजावणीद्वारे दुरुस्त करण्याची मागणी केलेल्या त्रुटी गेल्या अनेक वर्षांपासून कायम आहेत आणि आमच्या अहवालात नोंदविल्या जात आहेत.

4.19 निष्कर्ष

- उपयोगिता प्रमाणपत्रांची प्रलंबित रक्कम 2019-20 मधील ₹ 20,775.11 कोटी वरून 2020-21 मध्ये ₹ 42,861.97 कोटी इतकी वाढली आहे. हे केवळ उद्दिष्टासाठी अनुदानाच्या वापरावरील खात्रीची अनुपस्थिती दर्शवित नाही तर विभागांद्वारे अनुदान देणाऱ्यांना जारी केलेल्या अनुदानाच्या वापरावर देखरेखीचा अभाव देखील दर्शविते.
- असे लक्षात आले की, 2020-21 मध्ये 1,171 संक्षिप्त आकस्मिक देयकाद्वारे काढलेल्या ₹ 1,634.43 कोटी पैकी ₹ 871.08 कोटी 402 संक्षिप्त आकस्मिक देयकाद्वारे (53 टक्के) मार्च 2021 मध्ये काढण्यात आले. संक्षिप्त आकस्मिक देयकाद्वारे मार्च महिन्यात लक्षणीय उचल दर्शविते की उचल ही मूळतः अर्थसंकल्पीय तरतूद संपविण्यासाठी केली गेली आणि अर्थसंकल्पावरील अपूरे नियंत्रण उघड करते.
- स्वीय प्रपंजी लेख्यामध्ये मोठ्या रकमांचे साठवून ठेवणे विधीमंडळ आर्थिक नियंत्रण तत्वाच्या विरुद्ध आहे. या व्यतिरिक्त अकार्यक्षम स्वीय प्रपंजी लेख्यात लक्षणीय वाढ होती. अशा स्वीय प्रपंजी लेख्यातील अकार्यक्षम लेख्यांचे समायोजन न करणे आणि अशा लेख्यात पडून असलेली अखर्चित शिल्लक राज्याच्या संचित निधीत हस्तांतरित न करणे ह्या मुळे सार्वजनिक निधीचा अपव्यय, फसवणूक आणि अफरातफरीचा धोका दर्शवितो.
- स्वायत्त संस्था/व्यावसायिक उपक्रमांच्या लेख्यांचे सादरीकरण/अंतिमीकरणात विलंब जबाबदारी शिथिलता आणि लेखे तयार करण्याचा उद्देश विफल होतो.

4.20 शिफारशी

- (i) शासनाने विशिष्ट प्रयोजनाकरिता मुक्त केलेल्या निधीच्या संदर्भात विभागाद्वारे समयोचित उपयोगिता प्रमाणपत्रांच्या सादरीकरणाची खात्री करावी.
- (ii) शासनाने आवश्यक नियमांतर्गत विनिर्दिष्ट कालावधी मध्ये संक्षिप्त आकस्मिक देयकांच्या समायोजनाचा विचार करावा.

- (iii) ह्या लेख्यात विनाकारण पडून असलेली रक्कम तात्काळ संचित निधीमध्ये प्रेषित केली जाईल हे सुनिश्चित करण्याकरिता वित्त विभागाने संपूर्ण स्वीय प्रपंजी लेख्याचे पुनर्विलोकन करावे. तसेच वित्तीय नियमांमध्ये अंतर्भूत सूचनांचा पुनरुच्चार वित्त विभागाने करावयास हवा आणि नियमांचे पालन करण्यास अपयशी ठरलेल्या विभागीय अधिकाऱ्यांवर योग्य कारवाई केली गेली, हे सुनिश्चित करावे.
- (iv) नियंत्रण विभागाने स्वायत्त संस्था/उपक्रमांचे आणि संस्थांचे लेखे विलंबाने सादर करण्याची कारणे शोधून काढून लेख्यांच्या थकबाकीचे कालबद्ध पद्धतीने निवारण करण्यासाठी उपचारात्मक उपाय योजावे.

(रा. तिरुपति वेंकटसामी)

महालेखाकार (लेखापरीक्षा)-II, महाराष्ट्र

नागपूर,

दिनांक: 22 मार्च 2022

प्रतिहस्ताक्षरित

(गिरीश चंद्र मुर्मू)

भारताचे नियंत्रक व महालेखापरीक्षक

नवी दिल्ली,

दिनांक: 23 मार्च 2022

परिशिष्टे

परिशिष्ट - 1.1
(संदर्भ: परिच्छेद 1.3.1; पृष्ठ: 7)

राज्य सरकारच्या अर्थसंकल्पीय समयमालिका-निहाय माहिती

(₹ कोटी मध्ये)

	2016-17		2017-18		2018-19		2019-20		2020-21	
भाग अ: जमा										
1. महसुली जमा	204693.14		243653.56		278996.27		283189.58		269467.91	
(i) कर महसूल	136616.32	(67)	167931.87	(69)	187436.37	(67)	188947.57	(67)	164254.98	(61)
कृषी उत्पन्नावर कर	-	-	-	-	-	-	-	-	0.02	(0)
राज्य वस्तु आणि सेवा कर	-	-	50063.00	(30)	82352.32	(44)	82601.59	(44)	69948.56	(43)
विक्री, व्यापार इत्यादि वर कर	81174.17	(60)	54893.51	(33)	35724.61	(19)	37785.54	(20)	33159.76	(20)
राज्य उत्पादन शुल्क	12287.91	(9)	13449.65	(8)	15320.90	(8)	15428.34	(8)	15089.38	(9)
वाहनांवरील कर	6741.21	(5)	8665.38	(5)	8613.19	(5)	8467.20	(4)	6655.12	(4)
मुद्रांक व नोंदणी शुल्क	21011.83	(15)	26441.82	(16)	28545.05	(15)	28706.55	(15)	25427.71	(15)
जमीन महसूल	1799.39	(1)	2309.86	(1)	2088.04	(1)	2154.55	(1)	2062.64	(1)
वस्तु आणि प्रवाश्यांवर कर	1876.71	(1)	984.01	(1)	837.05 [#]	-	773.39	(0)	13.30	(0)
इतर कर	11725.09	(9)	11124.64	(6)	13955.21	(8)	13030.41	(7)	11898.49	(7)
(ii) करेतर महसूल	12709.34	(6)	16241.80	(7)	15843.57	(6)	14297.00	(5)	15975.46	(0)
(iii) केंद्रीय कर व शुल्कात राज्याचा हिस्सा	33714.90	(16)	37219.19	(15)	42054.20 [#]	(15)	36219.64	(13)	36504.01	(0)
(iv) भारत सरकार कडून सहाय्यक अनुदान	21652.58	(11)	22260.70	(9)	33662.13	(12)	43725.37	(15)	52733.46	(0)
2. संकीर्ण भांडवली जमा	-		-		-		-		-	
03. कर्जे आणि अग्रिमांची वसुली	1745.58		1778.01		1604.29		1614.87		1612.35	
4. एकूण महसूल व ऋणेतर भांडवली जमा (1+2+3)	206438.72		245431.57		280600.56		284804.45		271080.26	
5. लोक ऋण जमा	48336.49		48075.50		26025.21		57153.41		118515.91	
अंतर्गत ऋण (अर्थोपाय अग्रिमे आणि अधिकर्ष वगळता)	47709.67		47907.68		25686.29		54459.30		72360.25	
अर्थोपाय अग्रिमे व अधिकर्ष अंतर्गत निव्वळ व्यवहार	-		-		-		1757.61		31159.26	
भारत सरकार कडून घेतलेली कर्जे व अग्रिमे ¹	626.82		167.82		338.92 [#]		936.50		14996.40	
6. आकस्मिक निधीतून विनियोजन	-		-		1528.00		7350.00		11500.00	
7. आंतर राज्य निपटारा	-		-		-		-		-	
8. संचित निधीमध्ये एकूण प्राप्ती (4+5+6+7)	254775.22		293507.07		308153.77		349307.86		401096.17	
9. आकस्मिक निधी प्राप्ती	-		-		3528.00		15350.00		10500.00	
10. लोक लेखे प्राप्ती	82466.49		81876.99		90664.57		119634.33		88531.23	
11. राज्यांची एकूण प्राप्ती (8+9+10)	337241.70		375384.06		402346.34		484292.19		500127.40	
कंसातील आकडे प्रत्येक उपशीर्षकाच्या बेरजेची टक्केवारी (पूर्णांकित) दर्शवितो										
* 2017-18 पासून पुढे योजना आणि योजनेतर खर्चाशी संबंधित विभाजन विलीन करते आहे										
# पूर्णांकित										

1 भारत सरकारकडून अर्थोपाय अग्रिमे समाविष्ट आहे

31 मार्च 2021 रोजी संपलेल्या वर्षाचा राज्य वित्तव्यवस्थेवरील लेखापरीक्षा अहवाल

परिशिष्ट - 1.1 (पुढे..)									
	2016-17		2017-18		2018-19		2019-20		2020-21
भाग ब: खर्च									
12. महसुली खर्च (15 ची टक्केवारी)	213228.73		241571.07		267021.67		300305.21		310609.76
योजना	42088.59	(20)	*						
योजनेतर	171140.14	(81)							
सामान्य सेवा (व्याज देयकासहित)	71609.42	(34)	78534.78	(33)	84764.50	(32)	100050.28	(33)	103853.75 (33)
सामाजिक सेवा	90281.99	(43)	93054.30	(38)	109390.99	(41)	122947.33	(41)	122023.44 (39)
आर्थिक सेवा	43842.54	(20)	54189.03	(22)	52758.97	(20)	56043.43	(19)	64336.19 (21)
सहाय्यक अनुदान व अंशदान	7494.78	(3)	15792.96	(7)	20107.21	(8)	21264.17	(7)	20396.38 (7)
13. भांडवली परिव्यय (15 ची टक्केवारी)	25549.27		26842.18		35049.05		36415.57		29686.70
योजना	20348.37	(80)	*						
योजनेतर	5200.90	(20)							
सामान्य सेवा	1548.23	(6)	1047.80	(4)	1533.27	(4)	1250.45	(3)	1496.39 (5)
सामाजिक सेवा	3266.51	(13)	2268.45	(8)	4341.15	(12)	4288.07	(12)	3593.24 (12)
आर्थिक सेवा	20734.52	(81)	23525.93	(88)	29174.63	(83)	30877.05	(85)	24597.07 (83)
14. कर्जे व अग्रिमेचे (15 ची टक्केवारी)	6277.21		979.29		1545.17		1696.86		2341.85
15. एकूण (12+13+14)	245055.21		269392.54		303615.89		338690.64		342638.31
16. लोक ऋण परतफेड	11886.89		15782.17		25116.49[#]		24625.85		57586.54
अंतर्गत ऋण (अर्थोपाय अग्रिमे व अधिकर्ष वगळता)	10917.34		14833.58		24190.22		21848.99		25456.27
अर्थोपाय अग्रिमे व अधिकर्ष अंतर्गत निव्वळ व्यवहार	-		-		0.00		1757.61		31159.26
भारत सरकार कडून कर्जे व अग्रिमे ²	969.55		948.59		926.27 [#]		1019.25		971.01
17. आकस्मिक निधीत विनियोजन	-		-		3528.00		16350.00		1500.00
18. संचित निधीतून एकूण वितरण (15+16+17)	256942.10		285174.71		332260.38		378666.49		401724.85
19. आकस्मिक निधीतून वाटप	-		-		1528.00		16350.00		11500.00
20. लोकलेखे वाटप	67102.50		70490.24		89757.51		100329.25		74787.55
21. राज्याकडून एकूण वाटप (18+19+20)	324044.60		355664.95		423545.89		486345.74		488012.40
भाग क: तूटी									
22. महसुली तूट(-)/आधिक्य (+) (1-12)	(-)8535.59		2082.49		11974.60		(-)17115.63		-41141.85
23. राजकोषीय तूट(-)/ आधिक्य (+) (4-15)	(-)33656.74		(-)23960.97		(-)23015.33		-53886.19		-71558.05
24. प्राथमिक तूट (-)/आधिक्य (+)(23-25)	(-)5124.82		9057.46		11005.92		-20325.46		-34588.28
भाग ड: इतर माहिती									
25. व्याज देयके (महसुली खर्चांमध्ये समाविष्ट)	28531.92		33018.43		34021.25		33560.73		36969.77
26. स्थानिक संस्थांना वित्तीय सहाय्य	96838.55		101644.29		122562.51		134204.89		133781.27
27. अर्थोपाय अग्रिमे/अधिकर्षाचा लाभ घेतला (दिवस)									
अर्थोपायाचा लाभ (दिवस)	निरंक		8		निरंक		निरंक		निरंक
अधिकर्षाचा लाभ (दिवस)	निरंक		निरंक		निरंक		91		91

² भारत सरकारकडून शासनाकडून अर्थोपाय व अग्रिमे समाविष्ट आहे
निम्न पूर्णांकित

परिशिष्ट - 1.1 (पुढे..)					
	2016-17	2017-18	2018-19	2019-20	2020-21
28. अर्थापायाचा लाभ/ अधिकर्ष	-	1.13	-	0.35	15.74
29. स्थूल राज्य उत्पन्न	2198185	2352782 ⁺⁺⁺	2579628 ⁺⁺	2818555 ⁺	2661629 ⁵
30. प्रलंबित राजकोषीय दायित्व (वर्ष-अखेर)	395857.58	432414.91	436781.93	479899.14 ³	548176.45 ⁴
31. प्रलंबित हमी (वर्ष-अखेर) ⁵ (व्याजा सहित)	7305.77	26657.72	25134.86	41279.47	41775.48
32. जास्तीत जास्त रक्कमेची हमी (वर्ष-अखेर)	22802.04	37287.13	38378.26	58661.22	85717.46
33. चालू प्रकल्पांची संख्या	447	420	349	288 ⁵	288 ⁶
34. चालू प्रकल्पांमध्ये भांडवली अडवणूक	76840.95	83520.47	92029.58	166695.64	166695.64
भाग ई: राजकोषीय आरोग्य निदर्शक					
I. स्रोत कामी आणणे					
स्वतःचा कर महसूल/स्थूल राज्य उत्पन्न	6.21	7.14	7.27	6.7	6.17
स्वतःचा करतेर महसूल/ स्थूल राज्य उत्पन्न	0.58	0.69	0.61	0.51	0.60
केंद्रीय हस्तांतरण/स्थूल राज्य उत्पन्न	2.52	2.53	2.94	2.84	3.35
II. खर्चाचे व्यवस्थापन					
एकूण खर्च/स्थूल राज्य उत्पन्न	11.15	11.45	11.77	12.02	12.87
एकूण खर्च/महसूल जमा	119.72	110.56	108.82	119.60	127.15
महसुली खर्च/एकूण खर्च	77.69	89.67	87.95	88.67	90.65
सामाजिक सेवांवर खर्च/ एकूण खर्च	38.25	35.48	37.73	37.99	37.24
आर्थिक सेवांवर खर्च/एकूण खर्च	28.54	28.90	27.03	25.67	26.00
भांडवली खर्च/एकूण खर्च	10.43	9.96	11.54	10.75	8.66
सामाजिक व आर्थिक सेवांवर भांडवली खर्च/ एकूण खर्च	9.79	9.58	11.04	10.38	8.23
शैक्षणिक, क्रीडा, कला व संस्कृती/एकूण खर्च	18.53	18.03	16.89	18.47	18.19
आरोग्य व कुटुंब कल्याण/एकूण खर्च	4.38	4.52	4.28	4.34	4.99
III. राजकोषीय असमतोल व्यवस्थापन					
महसुली तूट/स्थूल राज्य उत्पन्न	(-)0.39	0.09	0.46	(-)0.61	-1.55
राजकोषीय तूट/स्थूल राज्य उत्पन्न	(-)1.53	(-)1.02	(-)0.89	(-)1.91	-2.69
प्राथमिक तूट (आधिक्य)/स्थूल राज्य उत्पन्न	(-)0.23	0.38	0.43	(-)0.72	-1.30

§ आगाऊ अंदाज + प्रथम सुधारित अंदाज ++ द्वितीय सुधारित अंदाज +++ तृतीय सुधारित अंदाज

³ नमूना दुरुस्ती

⁴ प्रभावी प्रलंबित राजकोषीय दायित्व ₹ 5,36,199.45 कोटी असेल, कारण व्यय विभाग भारत सरकारने निर्णय घेतला की वित्त आयोगाद्वारे विहित केलेल्या कोणत्याही निकषांसाठी कर्ज प्राप्ती अंतर्गत बँक-टू-बँक कर्ज म्हणून प्राप्त झालेला ₹ 11,977 कोटीचा वस्तू व सेवा कर मोबदला राज्याचे कर्ज मानले जाणार नाही

⁵ महाराष्ट्र कृषणा खोरे विकास महामंडळ नी माहिती प्रस्तुत केली नाही.

⁶ सिंचन विकास महामंडळ कडून 2020-21 वर्षाची माहिती प्रलंबित आहे

परिशिष्ट - 1.1 (समाप्त)					
	2016-17	2017-18	2018-19	2019-20	2020-21
महसुली तूट (आधिक्य)/ राजकोषीय तूट	25.36	(-)8.69	(-)52.03	31.76	57.49
IV राजकोषीय दायित्व व्यवस्थापन					
राजकोषीय दायित्व/स्थूल राज्य उत्पन्न	18.01	18.38	16.93	17.03	20.15 ⁷
राजकोषीय दायित्व/ महसुली जमा	193.39	177.47	156.55	169.46	203.43
V इतर राजकोषीय आरोग्य निदर्शक					
गुंतवणुकीवर परतावा	0.05	0.05	0.18	0.03	0.23
आर्थिक संपत्ती/दायित्व	0.8	0.8	0.9	0.8	0.8
स्त्रोत: संबंधित वर्षाचे वित्त लेखे					

⁷ एकूण प्रलंबित दायित्वामूधून, कर्ज प्राप्ती अंतर्गत बक-टू-बक कर्ज म्हणून प्राप्त झालेला ₹11,977 कोटींचा वस्तू व सेवा कराचा मोबदला बगळल्यानंतर मिळाले

परिशिष्ट - 1.2 (संदर्भ: परिच्छेद 1.3.1; पृष्ठ: 7) राज्याचे राजकोषीय प्राधान्य						
प्रमाण	2019-20			2020-21		
	अखिल भारत	उत्तर पूर्व आणि हिमालयीन राज्य सोडून	महाराष्ट्र	अखिल भारत	उत्तर पूर्व आणि हिमालयीन राज्य सोडून	महाराष्ट्र
एकुण खर्च/स्थूल राज्य उत्पन्न	16.11	15.50	12.02	16.81	18.54	12.87
महसुली खर्च/एकूण खर्च	85.94	86.04	88.67	86.69	65.07	90.65
भांडवली खर्च/एकूण खर्च	14.05	13.96	11.33	13.28	34.93	9.35
एकुण प्राप्ती/स्थूल राज्य उत्पन्न	17.99	17.28	12.13	19.40	16.18	14.64
महसुली जमा/एकूण प्राप्ती	73.27	73.25	82.81	65.49	86.94	69.17
भांडवली खर्च/एकूण प्राप्ती	26.73	26.75	17.19	34.51	13.03	30.83 [§]
सामाजिक क्षेत्र खर्च/एकूण खर्च	36.90	37.06	37.99	37.71	37.81	37.24
आर्थिक क्षेत्र खर्च/ एकूण खर्च	29.51	29.56	25.67	28.36	28.48	26.00
आर्थिक माहिती	वाढ 2019-20 ते 2020-21					
	अखिल भारत	उत्तर पूर्व आणि हिमालयीन राज्य सोडून		महाराष्ट्र		
महसुली जमा	(-)3.46	(-)4.56		(-)4.85		
स्वतः चा महसुली कर	(-)4.09	(-)4.43		(-)13.07		
करेतर महसूल	(-)34.02	(-)35.60		11.74		
केंद्रीय कर व शुल्कात राज्याचा हिस्सा	(-)8.90	(-)8.60		0.79		
भारत सरकारकडून सहाय्यक अनुदान	19.85	18.54		20.60		
भांडवली प्राप्ती	39.47	40.32		56.06 [§]		
एकुण प्राप्ती	8.02	7.44		13.93		
महसुली खर्च	5.41	5.63		3.43		
भांडवली खर्च	(-)1.23	(-)2.36		(-)16.56		
कर्ज व अग्रिमाचे वाटप	0.92	2.31		18.88		
एकुण खर्च	4.50	4.54		1.17		
शिक्षणावर महसुली खर्च	(-)0.88	(-)1.32		(-)0.45		
आरोग्य आणि कुटुंब कल्याणावर महसुली खर्च	14.70	14.65		18.61		
वेतन व भत्यावर महसुली खर्च	1.97	2.27		(-)4.72		
निवृत्ती वेतनावर महसुली खर्च	6.61	6.02		14.18		
सबसिडीवर महसुली खर्च	6.47	6.55		43.95		
[§] अर्थोपाय/ओव्हरड्राफ्ट वगळून स्रोत: संबंधित वर्षाचे वित्त लेखे						

परिशिष्ट - 1.3

31 मार्च 2021 ला राज्य सार्वजनिक उपक्रमांशी संबंधित इक्विटी आणि प्रलंबित कर्जाची स्थिती
(संदर्भ: परिच्छेद 1.3.3.2, 2.4.4; पृष्ठ: 12, 55)

(₹ कोटी मध्ये)

अनु क्र.	क्षेत्र आणि सार्वजनिक उपक्रमाचे नाव	विभागाचे नाव	अंतर्भूत केलेले महिना व वर्ष	वर्ष 2020-21 च्या शेवटी इक्विटी					वर्ष 2020-21 च्या शेवटी प्रलंबित दीर्घ मुदती कर्ज		
				महाराष्ट्र शासन	भारत सरकार	इतर	एकूण	महाराष्ट्र शासन	भारत सरकार	इतर	एकूण
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)
अ. कार्यरत सरकारी कंपनी											
कृषी आणि संबद्ध											
1	महाराष्ट्र वन विकास महामंडळ मर्यादित	महसूल व वन	फेब्रुवारी 1974	323.12	-	-	323.12	-	-	-	-
2	महाराष्ट्र कृषी औद्योगिक विकास महामंडळ मर्यादित	कृषी दुग्ध विकास, पशुसंवर्धन आणि मत्स्यव्यवसाय	डिसेंबर 1965	3.00	2.50	-	5.50	-	-	-	-
3	महाराष्ट्र कीटकनाशक मर्यादित	कृषी दुग्ध विकास, पशुसंवर्धन आणि मत्स्यव्यवसाय	मे 1984	-	-	1.00	1.00	-	-	-	-
4	महाराष्ट्र राज्य कृषी महामंडळ मर्यादित	महसूल व वन	मार्च 1963	2.75	-	-	2.75	-	-	-	-
5	महाराष्ट्र राज्य बियाणे महामंडळ मर्यादित	कृषी	एप्रिल 1976	2.05	1.48	0.65	4.18	-	-	-	-
6	पुण्यश्लोक अहिल्यादेवी महाराष्ट्र मेंढी व शेळी विकास महामंडळ मर्यादित	कृषी दुग्ध विकास, पशुसंवर्धन आणि मत्स्यव्यवसाय	ऑगस्ट 1978	3.84	2.13	-	5.97	-	-	-	-
7	महाराष्ट्र मत्स्य विकास महामंडळ मर्यादित	कृषी दुग्ध विकास, पशुसंवर्धन आणि मत्स्यव्यवसाय	फेब्रुवारी 1973	4.04	-	-	4.04	1.10	-	-	1.10
8	महाराष्ट्र वन विकास महामंडळ एस्सेल वर्ल्ड गोरेवाडा प्राणी संग्रहालय खाजगी मर्यादित	महसूल व वन	नोव्हेंबर 2018	-	-	0.10	0.10	-	-	-	-
9	महाराष्ट्र बांबू प्रवर्तन प्रतिष्ठान	महसूल व वन	एप्रिल 2019	-	-	-	-	-	-	-	-
10	वाघाडी नदी पुनर्जीवन प्रतिष्ठान	कृषी दुग्ध विकास, पशुसंवर्धन आणि मत्स्यव्यवसाय	जुलाई 2020	-	-	-	-	-	-	-	-
क्षेत्र निहाय एकूण				338.80	6.11	1.75	346.66	1.10	0.00	0.00	1.10

परिशिष्ट - 1.3 (पुढे...)											
अनु क्र.	क्षेत्र आणि सार्वजनिक उपक्रमाचे नाव	विभागाचे नाव	अंतर्भूत केलेले महिना व वर्ष	वर्ष 2020-21 च्या शेवटी इक्विटी				वर्ष 2020-21 च्या शेवटी प्रलंबित दीर्घ मुदती कर्ज			
				महाराष्ट्र शासन	भारत सरकार	इतर	एकूण	महाराष्ट्र शासन	भारत सरकार	इतर	एकूण
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)
वित्तीय											
11	अण्णासाहेब पाटील आर्थिक मागास विकास महामंडळ मर्यादित	कौशल्य विकास आणि उद्योजकता	नोव्हेंबर 1998	50.00	-	-	50.00	-	-	-	-
12	कोल्हापूर चित्रनगरी महामंडळ मर्यादित	पर्यटन व सांस्कृतिक कार्य	मार्च 1985	3.24	-	-	3.24	-	-	-	-
13	साहित्य रत्न लोकशाहीर अण्णाभाऊ साठे विकास महामंडळ मर्यादित	सामाजिक न्याय व विशेष सहाय्य	जुलै 1985	394.26	0.34	-	394.60	0.23	-	155.35	155.58
14	महाराष्ट्र सहकारी विकास महामंडळ मर्यादित	सहकार, पणन व वस्त्रोद्योग	ऑगस्ट 2001	8.00	-	1.40	9.40	101.70	-	-	101.70
15	महाराष्ट्र चित्रपट, रंगभूमी आणि सांस्कृतिक विकास महामंडळ मर्यादित	पर्यटन व सांस्कृतिक कार्य	सप्टेंबर 1977	12.30	-	-	12.30	0.56	-	-	0.56
16	महाराष्ट्र पाटबंधारे वित्तीय कंपनी मर्यादित	योजना	डिसेंबर 2002	0.06	-	-	0.06	-	-	50.50	50.50
17	महाराष्ट्र राज्य इतर मागासवर्गीय वित्त आणि विकास महामंडळ मर्यादित	सामाजिक न्याय व विशेष सहाय्य	एप्रिल 1999	134.95	-	-	134.95	-	-	15.53	15.53
18	महाराष्ट्र लघु उद्योग विकास महामंडळ मर्यादित	उद्योग, उर्जा व कामगार	ऑक्टोबर 1962	14.50	-	-	14.50	-	-	-	-
19	महाराष्ट्र राज्य अपंग वित्त व विकास महामंडळ मर्यादित	सामाजिक न्याय व विशेष सहाय्य	मार्च 2002	47.51	-	-	47.51	-	-	37.88	37.88
20	महाराष्ट्र राज्य हातमाग महामंडळ मर्यादित	सहकार, पणन व वस्त्रोद्योग	ऑक्टोबर 1971	88.71	1.89	-	90.60	23.29	-	3.63	26.92
21	महाराष्ट्र विक्रीकर रोखे प्राधिकरण मर्यादित	उद्योग, उर्जा व कामगार	जून 2001	0.05	-	-	0.05	-	-	-	-
22	महात्मा फुले मागासवर्गीय विकास महामंडळ मर्यादित	सामाजिक न्याय व विशेष सहाय्य	जुलै 1978	568.58	64.07	-	632.65	40.99	178.66	-	219.65

परिशिष्ट - 1.3 (पुढे...)											
अनु क्र.	क्षेत्र आणि सार्वजनिक उपक्रमाचे नाव	विभागाचे नाव	अंतर्भूत केलेले महिना व वर्ष	वर्ष 2020-21 च्या शेवटी इक्विटी				वर्ष 2020-21 च्या शेवटी प्रलंबित दीर्घ मुदती कर्ज			
				महाराष्ट्र शासन	भारत सरकार	इतर	एकूण	महाराष्ट्र शासन	भारत सरकार	इतर	एकूण
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)
23	मौलाना आझाद अल्पसंख्यांक आर्थिक विकास महामंडळ मर्यादित	अल्पसंख्यांक विकास	ऑक्टोबर 2000	400.70	-	-	400.70	-	-	23.08	23.08
24	संत रोहिदास चर्म उद्योग आणि चर्मकार विकास महामंडळ मर्यादित	सामाजिक न्याय व विशेष सहाय्य	मे 1974	306.21	-	-	306.21	-	-	29.41	29.41
25	शबरी आदिवासी वित्त व विकास महामंडळ मर्यादित	आदिवासी विकास	जानेवारी 1999	83.59	3.52	-	87.11	-	-	11.68	11.68
26	शामराव पेजे कॉकण इतर मागासवर्गीय आर्थिक विकास महामंडळ मर्यादित	सामाजिक न्याय व विशेष सहाय्य	जून 2010	-	-	15.00	15.00	-	-	1.00	1.00
27	वंसतराव नाईक विमुक्त जाती आणि भटक्या जमाती विकास महामंडळ मर्यादित	सामाजिक न्याय व विशेष सहाय्य	फेब्रुवारी 1984	198.85	-	-	198.85	33.47	17.20	18.37	69.04
क्षेत्र निहाय एकूण				2,311.51	69.82	16.40	2,397.73	200.24	195.86	346.43	742.53
पायाभूत सुविधा											
28	औरंगाबाद औद्योगिक टाऊनशीप मर्यादित	उद्योग, उर्जा व कामगार	डिसेंबर 2014	-	-	3,576.94	3,576.94	-	-	-	-
29	शहर आणि औद्योगिक विकास महामंडळ महाराष्ट्र मर्यादित	शहरी विकास	मार्च 1970	3.95	-	-	3.95	4.00	-	2.12	6.12
30	कॉकण विकास महामंडळ मर्यादित	उद्योग, उर्जा व कामगार	डिसेंबर 1970	8.81	-	-	8.81	5.92	-	-	5.92
31	महाराष्ट्र विमानतळ विकास कंपनी मर्यादित	सामान्य प्रशासन (नागरी उड्डाण)	ऑगस्ट 2002	-	-	17.05	17.05	-	-	187.40	187.40
32	महाराष्ट्र राज्य रस्ते विकास महामंडळ पायाभूत सुविधा प्रकल्प मर्यादित (महाराष्ट्र सातारा कागल पायाभूत सुविधा मर्यादित)	सार्वजनिक बांधकाम विभाग	डिसेंबर 2016	-	-	0.05	0.05	-	-	-	-
33	महाराष्ट्र राज्य पोलीस गृहनिर्माण व कल्याण महामंडळ मर्यादित	गृह	मार्च 1974	7.96	-	-	7.96	-	-	878.32	878.32

परिशिष्ट - 1.3 (पुढे...)											
अनु क्र.	क्षेत्र आणि सार्वजनिक उपक्रमाचे नाव	विभागाचे नाव	अंतर्भूत केलेले महिना व वर्ष	वर्ष 2020-21 च्या शेवटी इक्विटी				वर्ष 2020-21 च्या शेवटी प्रलंबित दीर्घ मुदती कर्ज			
				महाराष्ट्र शासन	भारत सरकार	इतर	एकूण	महाराष्ट्र शासन	भारत सरकार	इतर	एकूण
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)
34	महाराष्ट्र राज्य रस्ते विकास महामंडळ मर्यादित	सार्वजनिक बांधकाम विभाग	ऑगस्ट 1996	773.56	-	-	773.56	179.02	-	5,815.08	5,994.10
35	महाराष्ट्र शहरी पायाभूत सुविधा विकास कंपनी मर्यादित	शहरी विकास	ऑगस्ट 2002	0.25	-	0.24	0.49	-	-	-	-
36	महाराष्ट्र शहरी पायाभूत सुविधा निधी विश्वस्त कंपनी मर्यादित	शहरी विकास	ऑगस्ट 2002	0.05	-	0.05	0.10	-	-	-	-
37	मिहान (इंडिया) मर्यादित	सामान्य प्रशासन (शहरी उड्डाण)	जून 2009	-	9.80	10.20	20.00	-	-	36.25	36.25
38	शिवशाही पुनर्वसन प्रकल्प मर्यादित	गृहनिर्माण	सप्टेंबर 1998	115.00	-	-	115.00	-	-	-	-
39	पश्चिम महाराष्ट्र विकास महामंडळ मर्यादित	उद्योग, उर्जा व कामगार	डिसेंबर 1970	3.06	-	-	3.06	21.51	-	-	21.51
40	ठाणे खाडी पूल पायाभूत सुविधा मर्यादित	सार्वजनिक बांधकाम विभाग	जानेवारी 2018	-	-	0.05	0.05	-	-	-	-
41	नागपूर मुंबई सुपर कम्युनिकेशन एक्सप्रेस वे मर्यादित	सार्वजनिक बांधकाम विभाग	मे 2017	-	-	10,600.05	10,600.05	-	-	7,393.01	7,393.01
42	मुंबई पुणे एक्सप्रेस वे मर्यादित	सार्वजनिक बांधकाम विभाग	एप्रिल 2018	-	-	250.05	250.05	-	-	8,424.39	8,424.39
43	वसोवा बँद्रा सी लिंक मर्यादित	सार्वजनिक बांधकाम विभाग	एप्रिल 2018	-	-	0.05	0.05	-	-	-	-
44	महाराष्ट्र राज्य रस्ते विकास महामंडळ सी लिंक मर्यादित	सार्वजनिक बांधकाम विभाग	ऑक्टोबर 2018	-	-	400.45	400.45	-	-	2,072.73	2,072.73
45	महाराष्ट्र राज्य रस्ते विकास महामंडळ बोगदे मर्यादित	सार्वजनिक बांधकाम विभाग	सप्टेंबर 2018	-	-	0.05	0.05	-	-	-	-
46	महा मुंबई मेट्रो कार्यचालन महामंडळ मर्यादित	शहरी विकास	जून 2019	-	-	5.00	5.00	-	-	-	-
47	पुणे पुरंदर आंतरराष्ट्रीय विमानतळ मर्यादित	सामान्य प्रशासन (शहरी उड्डाण)	सप्टेंबर 2019	-	-	50.00	50.00	-	-	-	-
48	औरंगाबाद औद्योगिक टाऊनशीप मर्यादित ऑरिक स्किल फाऊंडेशन	उद्योग, उर्जा व कामगार	जानेवारी 2020	-	-	0.01	0.01	-	-	-	-

परिशिष्ट - 1.3 (पुढे...)											
अनु क्र.	क्षेत्र आणि सार्वजनिक उपक्रमाचे नाव	विभागाचे नाव	अंतर्भूत केलेले महिना व वर्ष	वर्ष 2020-21 च्या शेवटी इक्विटी				वर्ष 2020-21 च्या शेवटी प्रलंबित दीर्घ मुदती कर्ज			
				महाराष्ट्र शासन	भारत सरकार	इतर	एकूण	महाराष्ट्र शासन	भारत सरकार	इतर	एकूण
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)
49	महासमृद्धी पुनर्संचयित ऊर्जा मर्यादित	सार्वजनिक बांधकाम विभाग	सप्टेंबर 2020	-	-	0.05	0.05	-	-	-	-
क्षेत्र निहाय एकूण				912.64	9.80	14,910.29	15,832.73	210.45	0.00	24,809.30	25,019.75
उत्पादन											
50	हाफकीन आजिठा औषधी मर्यादित	वैद्यकीय शिक्षण आणि औषधी	एप्रिल 1977	-	-	0.18	0.18	-	-	18.44	18.44
51	हाफकीन बायो औषधी महामंडळ मर्यादित	वैद्यकीय शिक्षण आणि औषधी	एप्रिल 1974	8.71	-	-	8.71	3.99	-	-	3.99
52	महागुज कॉलरी मर्यादित	उद्योग, उर्जा व कामगार	नोव्हेंबर 2006	-	-	0.05	0.05	-	-	62.58	62.58
53	महाराष्ट्र पेट्रोकेमिकल्स महामंडळ मर्यादित	उद्योग, उर्जा व कामगार	एप्रिल 1981	8.96	-	-	8.96	-	-	-	-
54	महाराष्ट्र राज्य खाण महामंडळ मर्यादित	उद्योग, उर्जा व कामगार	नोव्हेंबर 1973	2.07	-	-	2.07	4.57	-	-	4.57
55	महाराष्ट्र राज्य शक्ति यंत्रणा महामंडळ मर्यादित	सहकार, पणन व वस्त्रोद्योग	फेब्रुवारी 1972	16.67	-	-	16.67	-	-	-	16.67
56	महा तामिल कोलरी मर्यादित	उद्योग, उर्जा व कामगार	ऑगस्ट 2009	-	-	0.05	0.05	-	-	-	-
57	महाराष्ट्र राज्य खाणी महामंडळ अडकोली नैसर्गिक संसाधने मर्यादित	उद्योग, उर्जा व कामगार	फेब्रुवारी 2010	-	-	0.01	0.01	-	-	3.26	3.26
58	महाराष्ट्र राज्य खाणी महामंडळ वरोरा कॉलरी मर्यादित	उद्योग, उर्जा व कामगार	जुलै 2010	-	-	0.01	0.01	-	-	2.98	2.98
क्षेत्र निहाय एकूण				36.41	0.00	0.30	36.71	8.56	0.00	87.26	95.82
उर्जा											
59	औरंगाबाद वीज कंपनी मर्यादित	उद्योग, उर्जा व कामगार	जून 2007	-	-	0.05	0.05	-	-	6.29	6.29
60	धोपावे किनारी वीज कंपनी मर्यादित	उद्योग, उर्जा व कामगार	मार्च 2007	-	-	0.05	0.05	-	-	8.24	8.24
61	महाजेनको राख व्यवस्थापन सेवा मर्यादित	उद्योग, उर्जा व कामगार	ऑगस्ट 2007	-	-	0.05	0.05	-	-	1.54	1.54
62	महाराष्ट्र राज्य विद्युत मंडळ होल्डिंग कंपनी मर्यादित	उद्योग, उर्जा व कामगार	मे 2005	89,216.21	-	-	89,216.21	-	-	-	-

परिशिष्ट - 1.3 (पुढे...)											
अनु क्र.	क्षेत्र आणि सार्वजनिक उपक्रमाचे नाव	विभागाचे नाव	अंतर्भूत केलेले महिना व वर्ष	वर्ष 2020-21 च्या शेवटी इक्विटी				वर्ष 2020-21 च्या शेवटी प्रलंबित दीर्घ मुदती कर्ज			
				महाराष्ट्र शासन	भारत सरकार	इतर	एकूण	महाराष्ट्र शासन	भारत सरकार	इतर	एकूण
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)
63	महाराष्ट्र वीज विकास महामंडळ मर्यादित	उद्योग, उर्जा व कामगार	डिसेंबर 1997	0.45	-	-	0.45	-	-	1,018.18	1,018.18
64	महाराष्ट्र राज्य विद्युत वितरण कंपनी मर्यादित	उद्योग, उर्जा व कामगार	मे 2005	-	-	47,723.98	47,723.98	14.43	-	38,122.46	38,136.89
65	महाराष्ट्र राज्य विद्युत प्रसारण कंपनी मर्यादित	उद्योग, उर्जा व कामगार	मे 2005	-	-	8,984.97	8,984.97	197.59	-	5,538.67	5,736.26
66	महाराष्ट्र राज्य वीज निर्मिती कंपनी मर्यादित	उद्योग, उर्जा व कामगार	मे 2005	-	-	25,284.13	25,284.13	-	-	25,478.96	25,478.96
क्षेत्र निहाय एकूण				89,216.66	0.00	81,993.23	1,71,209.89	212.02	0.00	70,174.34	70,386.36
सेवा											
67	महाराष्ट्र पर्यटन विकास महामंडळ मर्यादित	पर्यटन आणि सांस्कृतिक कार्य	जानेवारी 1975	15.39	-	-	15.39	4.40	-	-	4.40
68	महापर्यटन महामंडळ मर्यादित	पर्यटन आणि सांस्कृतिक कार्य	मे 2009	-	-	0.05	0.05	-	-	0.03	0.03
69	नागपूर मास वाहतूक कंपनी खाजगी मर्यादित	वाहतूक	जून 2008	-	-	2.00	2.00	-	-	-	-
क्षेत्र निहाय एकूण				15.39	0.00	2.05	17.44	4.40	0.00	0.03	4.43
संकीर्ण											
70	कृपानिधी मर्यादित	उद्योग, उर्जा व कामगार	डिसेंबर 1964	-	-	0.01	0.01	-	-	-	-
71	महाराष्ट्र माजी सैनिक महामंडळ मर्यादित	सामान्य प्रशासन	मार्च 2002	14.95	-	-	14.95	-	-	-	-
72	महाराष्ट्र माहिती तंत्रज्ञान महामंडळ मर्यादित	माहिती तंत्रज्ञान	ऑक्टोबर 2017	10.00	-	-	10.00	-	-	-	-
73	महिला आर्थिक विकास महामंडळ	महिला आणि बाल विकास	फेब्रुवारी 1975	3.39	0.46	0.01	3.86	-	-	-	-
74	नागपूर फ्लाइंग क्लब खाजगी मर्यादित	नागरी उड्डयन	मार्च 2007	0.85	-	-	0.85	-	-	-	-
75	गाव सामाजिक परिवर्तन फाऊंडेशन	ग्रामीण विकास	जानेवारी 2017	0.01	-	-	0.01	-	-	-	-

परिशिष्ट - 1.3 (पुढे...)

अनु क्र.	क्षेत्र आणि सार्वजनिक उपक्रमाचे नाव	विभागाचे नाव	अंतर्भूत केलेले महिना व वर्ष	वर्ष 2020-21 च्या शेवटी इक्विटी				वर्ष 2020-21 च्या शेवटी प्रलंबित दीर्घ मुदती कर्ज			
				महाराष्ट्र शासन	भारत सरकार	इतर	एकूण	महाराष्ट्र शासन	भारत सरकार	इतर	एकूण
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)
76	डॉ बाबासाहेब आंबेडकर समता प्रतिष्ठान	सामाजिक न्याय आणि विशेष सहाय्य	जुलै 2017	-	-	-	-	-	-	-	-
77	छत्रपती शाहूमहाराज संशोधन, प्रशिक्षण आणि मानव विकास संस्थान	सामाजिक न्याय आणि विशेष सहाय्य (विमुक्त जाती, भटक्या जमाती, इतर मागासवर्गीय प्रवर्ग आणि विशेष मागासवर्गीय प्रवर्ग, कल्याण विभाग)	जून 2018	-	-	-	-	-	-	-	-
78	सावित्रीबाई फुले पुणे विद्यापीठ फाऊंडेशन	सावित्रीबाई फुले पुणे विद्यापीठ	जानेवारी 2019	-	-	0.01	0.01	-	-	-	-
79	सावित्रीबाई फुले पुणे विद्यापीठ एडुटेक फाऊंडेशन	सावित्रीबाई फुले पुणे विद्यापीठ	मार्च 2019	-	-	0.01	0.01	-	-	-	-
80	महात्मा जोतिबा फुले अनुसंधान आणि प्रशिक्षण संस्था	इतर मागासवर्गीय वर्ग बहुजन वेलफेयर	अक्टूबर 2019	-	-	-	-	-	-	-	-
क्षेत्र निहाय बेरीज				29.20	0.46	0.04	29.70	-	-	-	-
एकूण 'अ' (सर्व क्षेत्र निहाय कार्यरत सरकारी कंपन्या)				92,860.61	86.19	96,924.06	1,89,870.86	636.77	195.86	95,417.36	96,249.99
ब. कार्यरत वैधानिक महामंडळ											
कृषी व संबंद											
1	महाराष्ट्र राज्य वखार महामंडळ	सहकार, पणन आणि वस्त्रोद्योग	ऑगस्ट 1957	4.36	4.35	-	8.71	-	-	-	-
2	महाराष्ट्र कृष्णा खोरे विकास महामंडळ	जल संसाधने	एप्रिल 1996	35,862.16	3,339.30	-	39,201.46	-	-	180.00	180.00
3	कोंकण सिंचन विकास महामंडळ	जल संसाधने	जानेवारी 1998	8,342.15	-	-	8,342.15	-	-	-	-
4	विदर्भ सिंचन विकास महामंडळ	जल संसाधने	मे 1997	47,901.02	-	-	47,901.02	-	-	-	-
5	तापी सिंचन विकास महामंडळ	जल संसाधने	जानेवारी 1998	11,576.37	-	-	11,576.37	-	-	-	-
6	महाराष्ट्र जल संवर्धन महामंडळ	जल संसाधने	ऑगस्ट 2000	2,063.26	-	-	2,063.26	-	-	-	-

परिशिष्ट - 1.3 (पुढे...)											
अनु क्र.	क्षेत्र आणि सार्वजनिक उपक्रमाचे नाव	विभागाचे नाव	अंतर्भूत केलेले महिना व वर्ष	वर्ष 2020-21 च्या शेवटी इक्विटी				वर्ष 2020-21 च्या शेवटी प्रलंबित दीर्घ मुदती कर्ज			
				महाराष्ट्र शासन	भारत सरकार	इतर	एकूण	महाराष्ट्र शासन	भारत सरकार	इतर	एकूण
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)
7	गोदावरी मराठवाडा सिंचन विकास महामंडळ	जल संसाधने	ऑक्टोबर 1998	21,069.71	-	-	21,069.71	-	-	-	-
क्षेत्र निहाय बेरीज				1,26,819.03	3,343.65	0.00	1,30,162.68	-	-	180.00	180.00
वित्त											
8	महाराष्ट्र राज्य आर्थिक महामंडळ	उद्योग, उर्जा व कामगार	ऑगस्ट 1962	34.28	2.93	25.43	62.64	136.49	-	93.11	229.60
क्षेत्र निहाय बेरीज				34.28	2.93	25.43	62.64	136.49	-	93.11	229.60
पायाभूत सुविधा											
9	महाराष्ट्र औद्योगिक विकास महामंडळ	उद्योग, उर्जा व कामगार	ऑगस्ट 1962	-	-	-	-	-	-	-	-
क्षेत्र निहाय बेरीज				-	-	-	-	-	-	-	-
सेवा											
10	महाराष्ट्र राज्य रस्ते व वाहतूक महामंडळ	वाहतूक	जुलै 1961	5,399.03	56.77	-	5,455.80	200.00	-	-	200.00
क्षेत्र निहाय बेरीज				5,399.03	56.77	-	5,455.80	200.00	-	-	200.00
एकूण 'ब' (सर्व क्षेत्र निहाय कार्यरत वैधानिक महामंडळ)				1,32,252.34	3,403.35	25.43	1,35,681.12	336.49	-	273.11	609.60
एकूण बेरीज (अ+ब)				2,25,112.95	3,489.54	96,949.49	3,25,551.98	973.26	195.86	95,690.47	96,859.59
क. निष्क्रीय सरकारी कंपन्या											
कृषी व संबद्ध											
1	दुग्ध विकास महामंडळ मराठवाडा मर्यादित	उद्योग, उर्जा व कामगार	मार्च 1974	-	-	0.38	0.38	-	-	2.79	2.79
2	एलोरा दुग्ध उत्पादने मर्यादित	उद्योग, उर्जा व कामगार	फेब्रुवारी 1985	-	-	0.05	0.05	-	-	1.44	1.44
3	राष्ट्र कृषी व फळ प्रक्रिया महामंडळ	वित्त	डिसेंबर 1970	5.04	-	-	5.04	-	-	-	-
4	परभणी कृषी गो संवर्धन मर्यादित	उद्योग, उर्जा व कामगार	मार्च 1977	-	-	0.19	0.19	-	-	1.08	1.08
5	विदर्भ गुणवत्ता बियाणे मर्यादित	उद्योग, उर्जा व कामगार	फेब्रुवारी 1973	-	-	0.10	0.10	-	-	0.36	0.36
क्षेत्र निहाय बेरीज				5.04	0.00	0.72	5.76	0.00	0.00	5.67	5.67

परिशिष्ट - 1.3 (पुढे...)											
अनु क्र.	क्षेत्र आणि सार्वजनिक उपक्रमाचे नाव	विभागाचे नाव	अंतर्भूत केलेले महिना व वर्ष	वर्ष 2020-21 च्या शेवटी इक्विटी				वर्ष 2020-21 च्या शेवटी प्रलंबित दीर्घ मुदती कर्ज			
				महाराष्ट्र शासन	भारत सरकार	इतर	एकूण	महाराष्ट्र शासन	भारत सरकार	इतर	एकूण
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)
मूलभूत सुविधा											
6	विदर्भ विकास महामंडळ मर्यादित	उद्योग, उर्जा व कामगार	डिसेंबर 1970	7.17	-	-	7.17	8.37	-	-	8.37
7	महा औद्योगिक वायू प्रसारण कंपनी मर्यादित	उद्योग, उर्जा व कामगार	जानेवारी 2007	-	-	0.05	0.05	-	-	-	-
8	महाराष्ट्र भू विकास महामंडळ मर्यादित	जल सिंचन (जल संपदा)	जुलै 1973	3.00	1.00	-	4.00	46.88	-	-	46.88
9	महाराष्ट्र राज्य गृहनिर्माण महामंडळ मर्यादित	गृहनिर्माण	ऑक्टोबर 1974	0.01	-	-	0.01	-	-	-	-
10	मराठवाडा विकास महामंडळ मर्यादित	उद्योग, उर्जा व कामगार	ऑगस्ट 1967	10.17	-	-	10.17	48.16	-	-	48.16
क्षेत्र निहाय बेरीज				20.35	1.00	0.05	21.40	103.41	0.00	0.00	103.41
उत्पादन											
11	गोदावरी वस्त्र मर्यादित	उद्योग, उर्जा व कामगार	मार्च 1977	-	-	0.24	0.24	-	-	7.73	7.73
12	किनवत रूफिंग टाईल्स मर्यादित	उद्योग, उर्जा व कामगार	मार्च 1977	-	-	0.19	0.19	-	-	0.96	0.96
13	महाराष्ट्र इलेक्ट्रॉनिक्स महामंडळ मर्यादित	उद्योग, उर्जा व कामगार	जानेवारी 1978	9.69	-	-	9.69	57.72	-	12.19	69.91
14	महाराष्ट्र राज्य वस्त्रोद्योग महामंडळ मर्यादित	सहकार, पणन आणि वस्त्रोद्योग	सप्टेंबर 1966	236.15	-	-	236.15	173.91	-	-	173.91
15	मराठवाडा सिरॅमिक कॉम्प्लेक्स मर्यादित	उद्योग, उर्जा व कामगार	डिसेंबर 1977	-	-	0.68	0.68	-	-	6.55	6.55
16	गोंडवाना पेंट्स आणि खनिजे मर्यादित	उद्योग, उर्जा व कामगार	जुलै 1946	-	-	0.10	0.10	-	-	1.31	1.31
17	प्रताप कताई विणकाम आणि उत्पादन कंपनी मर्यादित	सहकार, पणन आणि वस्त्रोद्योग	ऑगस्ट 1966	-	-	23.17	23.17	-	-	23.12	23.12
क्षेत्र निहाय बेरीज				245.84	0.00	24.38	270.22	231.63	0.00	51.86	283.49

परिशिष्ट - 1.3 (समाप्त)

अनु क्र.	क्षेत्र आणि सार्वजनिक उपक्रमाचे नाव	विभागाचे नाव	अंतर्भूत केलेले महिना व वर्ष	वर्ष 2020-21 च्या शेवटी इक्विटी				वर्ष 2020-21 च्या शेवटी प्रलंबित दीर्घ मुदती कर्ज			
				महाराष्ट्र शासन	भारत सरकार	इतर	एकूण	महाराष्ट्र शासन	भारत सरकार	इतर	एकूण
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)
संकीर्ण											
18	चर्म उद्योग महामंडळ मराठवाडा मर्यादित	उद्योग, उर्जा व कामगार	मार्च 1974	-	-	0.64	0.64	-	-	6.09	6.09
19	विदर्भ टॅनरिज मर्यादित	उद्योग, उर्जा व कामगार	मे 1979	-	-	0.10	0.10	-	-	1.04	1.04
क्षेत्र निहाय एकूण				0.00	0.00	0.74	0.74	0.00	0.00	7.13	7.13
एकूण 'क' (सर्व क्षेत्र निहाय निष्क्रिय सरकारी कंपन्या)				271.23	1.00	25.89	298.12	335.04	0.00	64.66	399.70
एकूण (अ+ब+क)				2,25,384.18	3,490.54	96,975.38	3,25,850.10	1,308.30	195.86	95,755.13	97,259.29

* इक्विटीमध्ये भाग अर्जाचे पैसे अंतर्भूत असतात.

परिशिष्ट - 2.1

राज्य सार्वजनिक उपक्रमांचे संक्षिप्त वित्तीय परिणीतीचे नवीनतम वर्ष ज्यासाठी लेख्यांना अंतिम स्वरूप देण्यात आले होते

(संदर्भ: परिच्छेद 2.4.4, 2.4.4.1, 2.4.4.5; पृष्ठ: 55, 62)

अनु क्र.	सार्वजनिक उपक्रमांचे क्षेत्र, प्रकार व नाव	खात्याचा अवधी	ज्या वर्षात अद्यावत केले	व्याज व कराच्या पूर्वी प्राप्ती	लाभांश व करापूर्वी निव्वळ नफा/तोटा(-)	व्याज आणि करापूर्वी निव्वळ नफा/तोटा(-)	उलाढाल	अदा केलेले भांडवल ¹	वर्षाअखेर प्रलंबित अगिमे ²	गुंतवलेले भांडवल ³	निव्वळ संपत्ती	जमा झालेला नफा(+)/तोटा (-)
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)	(13)
अ. कार्यरत सरकारी कंपन्या												
कृषी आणि संबद्ध												
1	वन विकास महामंडळ महाराष्ट्र मर्यादित	2019-20	2020-21	47.89	47.89	37.17	157.30	323.12	0.00	1,112.79	1,720.21	789.67
2	महाराष्ट्र कृषी उद्योग विकास महामंडळ मर्यादित	2018-19	2020-21	8.34	5.26	4.26	480.33	5.50	0.00	198.59	265.12	193.09
3	महाराष्ट्र किटकनाशके मर्यादित	2018-19	2019-20	0.56	0.56	0.52	30.65	1.00	0.00	11.81	11.81	10.81
4	महाराष्ट्र राज्य कृषी महामंडळ मर्यादित	2018-19	2020-21	20.01	18.82	18.30	23.28	2.75	0.00	(173.68)	(173.68)	(176.43)
5	महाराष्ट्र राज्य बियाणे महामंडळ मर्यादित	2019-20	2020-21	34.70	34.65	26.10	664.39	4.18	5.00	356.45	373.03	347.27
6	पुण्यश्लोक अहिल्यादेवी महाराष्ट्र मॅडी व शेळी विकास महामंडळ मर्यादित	2020-21	2021-22	1.46	1.46	0.85	30.24	5.97	0.00	11.84	11.84	5.87
7	महाराष्ट्र मत्स्य विकास महामंडळ मर्यादित	2015-16	2019-20	2.12	1.98	1.16	6.50	4.04	4.15	6.79	2.64	(1.40)
8	महाराष्ट्र वन विकास महामंडळ एस्सेल वर्ल्ड गोरेवाडा प्राणी संग्रहालय खाजगी मर्यादित	2019-20	2020-21	-	(0.001)	(0.0012)	0.00	0.10	-	0.10	0.10	(0.00)
9	महाराष्ट्र बांबू संवर्धन फाउंडेशन	2019-20	2020-21	-	-	-	0.00	-	-	0.59	0.59	0.59
10	वाघाडी नदी पुनर्जिवन फाउंडेशन मर्यादित	प्रलंबित पहिले लेखे	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
क्षेत्र निहाय बेरीज				115.08	110.62	88.36	1,392.69	346.66	9.15	1525.28	2211.66	1,169.472
वित्त												
11	अण्णासाहेब पाटील आर्थिक मागास विकास महामंडळ मर्यादित	2010-11	2012-13	2.37	2.37	2.37	3.43	50.00	0.00	59.10	58.85	8.85
12	कोल्हापूर चित्रनगरी महामंडळ मर्यादित	2003-04	2019-20	(0.10)	(0.10)	(0.10)	0.09	3.24	0.13	1.07	0.94	(2.30)
13	साहित्य रत्न लोकशाहीर अण्णाभाऊ साठे विकास महामंडळ मर्यादित	2009-10	2014-15	2.92	2.19	2.19	1.55	118.35	25.94	107.69	81.75	(36.60)
14	महाराष्ट्र सहकारी विकास महामंडळ मर्यादित	2019-20	2020-21	13.79	2.15	1.52	13.12	9.40	101.70	121.05	19.35	9.95
15	महाराष्ट्र चित्रपट, रंगभूमी आणि सांस्कृतिक विकास महामंडळ मर्यादित	2020-21	2021-22	29.42	29.42	19.01	57.02	12.30	0.56	231.54	230.98	218.68

परिशिष्ट - 2.1 (पुढे....)

अनु क्र.	सार्वजनिक उपक्रमांचे क्षेत्र, प्रकार व नाव	खात्याचा अवधी	ज्या वर्षात अद्यावत केले	व्याज व कराच्या पूर्वी प्राप्ती	लाभांश व करापूर्वी निव्वळ नफा/तोटा(-)	व्याज आणि करापूर्वी निव्वळ नफा/तोटा(-)	उलाढाल	अदा केलेले भांडवल ¹	वर्षाअखेर प्रलंबित अशिम ²	गुंतवलेले भांडवल ³	निव्वळ संपत्ती	जमा झालेला नफा(+)/तोटा (-)
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)	(13)
16	महाराष्ट्र पाटबंधारे वित्तीय कंपनी मर्यादित (-)	2012-13	2020-21	82.90	0	0	0	0.06	690.13	690.19	1.01	0.01
17	महाराष्ट्र राज्य इतर मागासवर्गीय वित्त आणि विकास महामंडळ मर्यादितφ	2018-19	2020-21	10.84	9.37	9.37	4.99	85.46	9.40	204.18	194.78	109.32
18	महाराष्ट्र लघु उद्योग विकास महामंडळ मर्यादित	2018-19	2020-21	(0.23)	(0.33)	(3.58)	20.17	14.50	0.77	47.92	53.15	32.65
19	महाराष्ट्र राज्य विकलांग वित्तीय आणि विकास महामंडळ मर्यादित φ	2010-11	2014-15	0.80	(0.11)	(0.11)	1.21	14.23	36.41	54.28	17.87	3.64
20	महाराष्ट्र राज्य हातमाग महामंडळ मर्यादित φ	2020-21	2021-22	(0.81)	(3.60)	(3.60)	7.54	90.61	97.36	43.19	(54.17)	(144.78)
21	महाराष्ट्र विक्रीकर रोखे प्राधिकरण मर्यादित(.)φ	2017-18	2019-20	0.44	0.00	0	0.00	0.05	0.00	0.45	0.45	0.40
22	महात्माफुले मागासवर्गीय विकास महामंडळ मर्यादित	2018-19	2020-21	56.15	51.55	51.55	13.63	632.64	36.69	770.01	775.69	100.68
23	मौलाना आझाद अल्पसंख्यांक आर्थिक विकास महामंडळ मर्यादित φ	2012-13	2018-19	9.99	9.34	9.34	8.72	206.39	28.13	265.83	237.70	31.31
24	संत रोहिदास (चर्म) उद्योग आणि चर्मकार विकास महामंडळ मर्यादित	2017-18	2020-21	18.43	17.15	17.15	8.42	306.21	22.58	387.90	411.16	59.11
25	शबरी आदिवासी वित्त व विकास महामंडळ मर्यादित φ	2017-18	2018-19	5.74	4.79	3.81	0.38	77.11	24.63	129.71	126.15	27.97
26	श्यामराव पेजे कोंकण इतर मागासवर्गीय आर्थिक विकास महामंडळ मर्यादितφ	2018-19	2020-21	2.42	2.36	2.36	0.10	15.00	0.65	23.89	23.24	8.24
27	वसंतराव नाईक विमुक्त जाती आणि भटक्या जमाती विकास महामंडळ मर्यादित φ	2013-14	2016-17	7.04	6.25	6.25	6.56	169.01	26.54	164.85	138.31	(30.70)
क्षेत्र निहाय बेरीज				242.11	132.80	117.53	146.938	1,804.56	1,101.62	3,302.85	2,317.21	396.43
मूलभूत सुविधा												
28	औरंगाबाद औद्योगिक टारूनशीप मर्यादित	2019-20	2020-21	23.61	23.61	15.43	60.19	4,597.35	0.00	4771.68	4,771.68	174.33
29	महाराष्ट्र शहरी व औद्योगिक विकास महामंडळ	2018-19	2021-22	0.05	0.05	0.035	0.05	3.95	6.12	12.41	6.29	2.34
30	कोंकण विकास महामंडळ मर्यादित	2019-20	2020-21	(0.30)	(0.30)	(0.30)	0.28	8.81	5.92	(0.86)	(6.35)	(15.59)
31	महाराष्ट्र विमानतळ विकास कंपनी मर्यादित	2019-20	2020-21	(92.07)	(92.08)	(92.08)	142.93	17.05	189.30	(380.63)	1,711.50	(586.98)

परिशिष्ट - 2.1 (पुढे....)

अनु क्र.	सार्वजनिक उपक्रमांचे क्षेत्र, प्रकार व नाव	खात्याचा अवधी	ज्या वर्षात अद्यावत केले	व्याज व कराच्या पूर्वी प्राप्त	लाभांश व करापूर्वी निव्वळ नफा/तोटा(-)	व्याज आणि करापूर्वी निव्वळ नफा/तोटा(-)	उलाढाल	अदा केलेले भांडवल ¹	वर्षाअखेर प्रलंबित अशिम ²	गुंतवलेले भांडवल ³	निव्वळ संपत्ती	जमा झालेला नफा(+)/तोटा (-)
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)	(13)
32	महाराष्ट्र राज्य रस्ते विकास महामंडळ मूलभूत सुविधा प्रकल्प मर्यादित महाराष्ट्र सातारा कागल) (मूलभूत सुविधा मर्यादित	2019-20	2020-21	0.01	0.01	(0.0062)	0.00	0.05	0.00	0.01	0.0063	(0.04)
33	महाराष्ट्र राज्य पोलीस गृहनिर्माण आणि कल्याण महामंडळ मर्यादित	2019-20	2020-21	19.49	19.49	13.40	31.30	7.96	892.94	949.88	56.94	48.98
34	महाराष्ट्र राज्य रस्ते विकास महामंडळ मर्यादित ϕ	2016-17	2018-19	139.90	(141.90)	141.90	618.76	773.56	1,394.85	(1626.26)	2,524.69	(3,794.67)
35	महाराष्ट्र शहरी मूलभूत विकास कंपनी मर्यादित	2019-20	2021-22	0.55	0.55	0.42	0.65	0.49	0.00	8.82	8.82	8.33
36	महाराष्ट्र शहरी मूलभूत निधी विश्वस्त कंपनी मर्यादित	2019-20	2021-22	0.0	0.003	0.00021	0.00	0.10	0.00	0.11	0.11	0.01
37	मिहान इंडिया) मर्यादित)	2019-20	2020-21	65.38	64.45	52.57	116.90	20.00	0.00	42.83	129.05	22.83
38	शिवशाही पुनर्वसन प्रकल्प मर्यादित ϕ	2016-17	2018-19	40.49	40.49	19.01	72.55	115.00	500.00	866.84	366.84	251.84
39	पश्चिम महाराष्ट्र विकास महामंडळ मर्यादित	2019-20	2020-21	256.33	255.86	255.88	1.01	3.06	21.51	277.62	256.43	253.05
40	ठाणे खाडी पूल मूलभूत मर्यादित	2019-20	2020-21	(0.01)	(0.01)	(0.0083)	0.00	0.05	1.27	1.28	0.01	(0.04)
41	नागपूर मुंबई सुपर कम्युनिकेशन एक्सप्रेस वे मर्यादित	2019-20	2020-21	(0.04)	(0.04)	(0.0351)	0.00	10,600.05	7,393.01	17,992.88	10,589.89	(0.18)
42	मुंबई पुणे एक्सप्रेस वे मर्यादित	2019-20	2020-21	147.47	(290.02)	(290.02)	602.49	250.05	8,121.34	8081.33	(40.01)	(290.06)
43	वर्सावा बांद्रा सी लिंक मर्यादित	2019-20	2020-21	(0.03)	(0.03)	(0.028)	0.00	0.05	-	(0.01)	73.64	(0.06)
44	महाराष्ट्र राज्य रस्ते विकास महामंडळ सी लिंक मर्यादित	2019-20	2020-21	(2.92)	(28.89)	(28.89)	25.18	400.45	2,060.39	2,431.86	371.47	(28.98)
45	महाराष्ट्र राज्य रस्ते विकास महामंडळ बोगदे मर्यादित	2019-20	2020-21	(0.02)	(0.02)	(0.017)	0.00	0.05	0.00	0.00	0.0017	(0.05)
46	महा मुंबई मेट्रो कार्यचालन महामंडळ मर्यादित	स्थापनेपासून 31 मार्च 2019 पर्यंत 2020	2020-21	(0.02)	(0.02)	(0.02)	0.00	5.00	0.00	4.98	4.98	(0.02)
47	पुणे पुरंदर आंतरराष्ट्रीय विमानतळ मर्यादित [^]	2019-20	2020-21	0.67	0.67	0.56	0.00	50.00	0.0	48.27	48.27	(1.73)
48	औरंगाबाद औद्योगिक टाऊनशीप मर्यादित [^]	प्रलंबित पहिले लेखे		-	-	-	-	-	-	-	-	-

परिशिष्ट - 2.1 (पुढे....)

अनु क्र.	सार्वजनिक उपक्रमांचे क्षेत्र, प्रकार व नाव	खात्याचा अवधी	ज्या वर्षात अद्यावत केले	व्याज व कराच्या पूर्वी प्राप्ती	लाभांश व करापूर्वी निव्वळ नफा/तोटा(-)	व्याज आणि करापूर्वी निव्वळ नफा/तोटा(-)	उलाढाल	अदा केलेले भांडवल ¹	वर्षाअखेर प्रलंबित अशिम ²	गुंतवलेले भांडवल ³	निव्वळ संपत्ती	जमा झालेला नफा(+)/तोटा (-)
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)	(13)
49	महासमृद्धी पुनर्जिवनीय ऊर्जा मर्यादित	प्रलंबित पहिले लेखे		-	-	-	-		-		-	
क्षेत्र निहाय बेरीज				598.56	(148.11)	87.80	1672.29	16,853.08	20,586.65	33,483.04	20,874.26	(3,956.69)
उत्पादन												
50	हाफकीन आजिठा औषधी मर्यादित	2019-20	2021-22	(2.51)	(2.51)	(2.51)	0.48	0.18	25.03	3.05	(21.62)	(22.16)
51	हाफकीन बायो औषधी महामंडळ मर्यादित ϕ	2018-19	2020-21	(5.26)	(5.57)	(5.57)	58.80	8.71	4.00	169.48	165.66	156.77
52	महागुज कॉलरी मर्यादित	2019-20	2020-21	(2.32)	(2.32)	(2.32)	0.00	0.05	62.58	53.88	(8.70)	(8.75)
53	महाराष्ट्र पेट्रोकेमिकल्स महामंडळ मर्यादित	2019-20	2021-22	(2.02)	(1.01)	1.03	0.00	8.96	0.00	20.69	20.69	11.73
54	महाराष्ट्र राज्य खाण महामंडळ मर्यादित	2019-20	2020-21	2.41	2.41	2.04	128.66	2.07	4.57	56.48	68.79	49.84
55	महाराष्ट्र राज्य यंत्रमाग महामंडळ मर्यादित	2019-20	2021-22	0.02	0.02	0.02	22.74	16.37	0.00	(1.59)	(1.59)	(17.96)
56	महा तामिल कॉलरी मर्यादित	2019-20	2020-21	3.22	3.22	2.27	0.00	0.05	0.00	10.22	10.22	10.17
57	महाराष्ट्र राज्य खाणी महामंडळ अडकोली नैसर्गिक संसाधने मर्यादित	2020-21	2021-22	(0.01)	(0.013)	(0.01)	0.00	0.01	0.00	(0.02)	(0.02)	(0.03)
58	महाराष्ट्र राज्य खाणी महामंडळ वरोरा कलोरी मर्यादित ϕ	2010-11	2013-14	0.00	0.00	0.00	0.00	0.01	2.96	2.97	0.01	0.00
क्षेत्र निहाय बेरीज				(6.47)	(5.78)	(5.06)	210.68	36.41	99.14	315.16	233.44	179.61
ऊर्जा												
59	औरंगाबाद वीज कंपनी मर्यादित	2019-20	2020-21	0.00	(0.003)	(0.0029)	-	0.05	6.30	0.11	(6.19)	(6.24)
60	धोपावे किनारी वीज कंपनी मर्यादित	2020-21	2021-22	0.00	(0.0033)	(0.0033)	-	0.05	8.26	0.00	(8.26)	(8.31)
61	महाजेनको राख व्यवस्थापन सेवा मर्यादितϕ	2019-20	2020-21	(0.07)	(0.07)	(0.07)	-	0.05	1.53	0.11	(1.42)	(1.47)
62	महाराष्ट्र राज्य विद्युत मंडळ होल्डिंग कंपनी मर्यादित	2019-20	2020-21	2.90	2.90	19.88	-	89,173.71	0.00	87,019.05	87,019.05	(2,154.66)
63	महाराष्ट्र वीज विकास महामंडळ मर्यादित ϕ	2019-20	2020-21	(0.15)	(0.15)	(0.15)	-	0.45	1,018.02	4.84	(1,013.18)	(1,013.63)
64	महाराष्ट्र राज्य विद्युत वितरण कंपनी मर्यादित	2019-20	2020-21	5,289.17	439.02	307.22	73,761.44	47,723.98	33,114.66	55,355.12	22,817.46	(25,483.52)
65	महाराष्ट्र राज्य विद्युत प्रसारण कंपनी मर्यादित ϕ	2019-20	2020-21	1,029.51	492.92	214.02	3,722.55	8,984.97	4,703.93	15,121.87	11,238.01	1,432.97
66	महाराष्ट्र राज्य वीज निर्मिती कंपनी मर्यादित ϕ	2019-20	2020-21	3,789.28	210.49	(125.53)	24,656.31	25,407.95	22,727.01	41,053.61	18,326.60	(7,081.35)
क्षेत्र निहाय बेरीज				10,110.63	1,145.10	415.36	102140.30	1,71,291.21	61,579.71	1,98,554.71	1,38,372.07	(34,316.21)

परिशिष्ट - 2.1 (पुढे....)												
अनु क्र.	सार्वजनिक उपक्रमांचे क्षेत्र, प्रकार व नाव	खात्याचा अवधी	ज्या वर्षात अद्यावत केले	व्याज व कराच्या पूर्वी प्राप्ती	लाभांश व करापूर्वी निव्वळ नफा/तोटा(-)	व्याज आणि करापूर्वी निव्वळ नफा/तोटा(-)	उलाढाल	अदा केलेले भांडवल ¹	वर्षाअखेर प्रलंबित अशिम ²	गुंतवलेले भांडवल ³	निव्वळ संपत्ती	जमा झालेला नफा(+)/तोटा (-)
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)	(13)
सेवा												
67	महाराष्ट्र पर्यटन विकास महामंडळ मर्यादित ϕ	2016-17	2019-20	1.09	0.91	0.95	24.88	15.39	10.04	38.68	31.90	13.25
68	महापर्यटन महामंडळ मर्यादित ϕ	2017-18	2018-19	(0.01)	(0.01)	(0.01)	0.00	0.05	0.00	(0.02)	(0.02)	(0.07)
69	नागपूर मास वाहतूक कंपनी खाजगी मर्यादित	2020-21	2021-22	0.10	0.10	0.073	0.00	2.00	0.00	2.69	2.69	0.69
क्षेत्र निहाय बेरीज				1.18	0	1.01	24.88	17.44	10.04	41.35	34.57	13.87
संकीर्ण												
70	कृपानिधी मर्यादित ϕ	2018-19	2019-20	0.00	0.00	0.00	0.00	0.01	0.00	0.01	0.01	0.00
71	महाराष्ट्र माजी सैनिक महामंडळ मर्यादित	2017-18	2020-21	13.92	13.34	13.34	279.65	14.95	0.00	111.27	111.27	96.32
72	महाराष्ट्र माहिती तंत्रज्ञान महामंडळ मर्यादित	2018-19	2020-21	42.47	42.47	30.03	334.71	10.00	0.21	70.26	70.05	60.05
73	महिला आर्थिक विकास महामंडळ	2019-20	2020-21	0.00	0.00	0.00	0.00	3.86	0.00	3.86	74.66	0.00
74	नागपूर फ्लाईंग क्लव खाजगी मर्यादित	2019-20	2020-21	(0.09)	(0.09)	(0.091)	0.00	0.85	0.00	3.08	3.08	2.33
75	गाव सामाजिक परिवर्तन फाउंडेशन	2019-20	2020-21	0.00	0.00	0.00	0.00	0.01	0.00	0.01	23.2	0.00
76	डॉ बाबासाहेब आंबेडकर समता प्रतिष्ठान ϕ	2018-19	2019-20	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	(0.02)	0.07	(0.02)
77	छत्रपती शाहूमहाराज संशोधन प्रशिक्षण आणि मानव विकास संस्थान ϕ			-	-	-	-	-	-	-	-	-
78	SPPU अनुसंधान पार्क महासंघ ϕ			-	-	-	-	-	-	-	-	-
79	SPPU एज्युकेट महासंघ ϕ			-	-	-	-	-	-	-	-	-
80	महात्मा ज्योतिबा फुले अनुसंधान आणि प्रशिक्षण संस्थान (22.09.2019)			-	-	-	-	-	-	-	-	-
क्षेत्र निहाय बेरीज				56.30	55.72	43.28	614.36	29.68	0.21	188.47	282.34	158.58
एकूण 'अ' (सर्व क्षेत्र निहाय कार्यरत सरकारी कंपन्या)				11,117.39	1,291.35	748.29	1,06,202.12	1,90,379.04	83,386.52	2,37,410.87	1,64,325.56	(36,354.94)
ब. कार्यरत वैधानिक महामंडळ												
कृषी व संबद्ध												
1	महाराष्ट्र राज्य वखार महामंडळ	2019-20	2020-21	66.36	66.36	37.13	328.56	8.71	0.00	8.71	633.64	0.00

परिशिष्ट - 2.1 (पुढे....)												
अनु क्र.	सार्वजनिक उपक्रमांचे क्षेत्र, प्रकार व नाव	खात्याचा अवधी	ज्या वर्षात अद्यावत केले	व्याज व कराच्या पूर्वी प्राप्ती	लाभांश व करापूर्वी निव्वळ नफा/तोटा(-)	व्याज आणि करापूर्वी निव्वळ नफा/तोटा(-)	उलाढाल	अदा केलेले भांडवल ¹	वर्षाअखेर प्रलंबित अशिम ²	गुंतवलेले भांडवल ³	निव्वळ संपत्ती	जमा झालेला नफा(+)/तोटा (-)
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)	(13)
2	महाराष्ट्र कृष्णा खोरे विकास महामंडळ φ	2017-18	2018-19	0.39	0.00	0.00	0.00	36,373.82	236.85	36,610.67	36,373.82	0.00
3	कोंकण पाटबंधारे विकास महामंडळ φ	2017-18	2018-19	29.57	29.57	29.57	50.49	8,342.15	0.00	8,398.16	8,398.16	56.01
4	विदर्भ पाटबंधारे विकास महामंडळ φ	2017-18	2018-19	86.88	86.88	86.88	35.85	40,924.01	0.00	41,008.96	41,027.26	84.95
5	तापी पाटबंधारे विकास महामंडळ	2018-19	2019-20	0.00	0.00	0.00	0.00	11,576.37	0.00	11,576.37	11,576.37	0.00
6	गोदावरी मराठवाडा पाटबंधारे विकास महामंडळ	2018-19	2021-22	0.00	0.00	0.00	0.00	21,069.71	0.00	21,069.71	30,047.38	0.00
7	महाराष्ट्र जल संवर्धन महामंडळ	2018-19	2021-22	(62.79)	(62.79)	(62.79)	0.35	2,323.27	0.00	2,621.39	2,621.39	298.12
क्षेत्र निहाय बेरीज				120.41	120.02	90.79	415.25	1,20,618.04	236.85	1,21,293.97	1,30,678.02	439.08
वित्त												
8	महाराष्ट्र राज्य वित्तीय महामंडळ φ	2014-15	2015-16	(13.78)	(13.78)	(13.78)	9.29	62.64	350.17	(224.76)	(579.04)	(687.90)
क्षेत्र निहाय बेरीज				(13.78)	(13.78)	(13.78)	9.29	62.64	350.17	(224.76)	(579.04)	(687.90)
पायाभूत सुविधा												
9	महाराष्ट्र औद्योगिक विकास महामंडळ φ	2018-19	2020-21	5.17	0.19	0.19	462.15	0.00	0.00	39.14	39.14	39.14
क्षेत्र निहाय बेरीज				5.17	0.19	0.19	462.15	0.00	0.00	39.14	39.14	39.14
सेवा												
10	महाराष्ट्र राज्य मार्ग परिवहन महामंडळ	2018-19	2020-21	(938.15)	(939.87)	(939.87)	7,840.29	4,700.60	200.00	297.51	97.51	(4,603.09)
क्षेत्र निहाय बेरीज				(938.15)	(939.87)	(939.87)	7,840.29	4,700.60	200.00	297.51	97.51	(4,603.09)
एकूण 'ब'(सर्व क्षेत्र निहाय कार्यरत वैधानिक महामंडळ)				(826.35)	(833.44)	(862.67)	8,726.98	1,25,381.28	787.02	1,21,405.86	1,30,235.63	(4,812.77)
एकूण बेरीज (अ+ब)				10,291.04	457.91	(114.38)	1,14,929.10	3,15,760.32	84,173.54	3,58,816.73	2,94,561.19	(41,167.71)
क. निष्क्रीय सरकारी कंपन्या												
कृषी व संबद्ध												
1	मराठवाडा दुग्ध विकास महामंडळ मर्यादित	2019-20	2020-21	0.00	0.00	0.00	0.00	0.38	0.00	(2.75)	(2.75)	(3.13)
2	एलोरा दुग्ध उत्पादने मर्यादित	2019-20	2020-21	0.00	0.00	0.00	0.00	0.05	1.35	(0.13)	(1.48)	(1.53)
3	राष्ट्र कृषी व फळ प्रक्रिया महामंडळ φ	2018-19	2019-20	0.11	0.11	0.091	0.00	5.04	0.00	5.49	5.49	0.45
4	परभणी कृषी गो संवर्धन मर्यादित	2019-20	2020-21	(0.04)	(0.04)	(0.041)	0.00	0.19	0.00	(1.01)	(0.81)	(1.20)
5	विदर्भ गुणवत्ता बियाणे मर्यादित	2019-20	2020-21	(0.01)	(0.01)	(0.0084)	0.00	0.10	0.00	(0.33)	(0.33)	(0.43)
क्षेत्र निहाय बेरीज				0.06	0.06	0.04	0.00	5.76	1.35	1.27	0.12	(5.84)

परिशिष्ट - 2.1 (समाप्त)												
अनु क्र.	सार्वजनिक उपक्रमांचे क्षेत्र, प्रकार व नाव	खात्याचा अवधी	ज्या वर्षात अद्यावत केले	व्याज व कराच्या पूर्वी प्राप्त	लाभांश व करापूर्वी निव्वळ नफा/तोटा(-)	व्याज आणि करापूर्वी निव्वळ नफा/तोटा(-)	उलाढाल	अदा केलेले भांडवल ¹	वर्षाअखेर प्रलंबित अशिम ²	गुंतवलेले भांडवल ³	निव्वळ संपत्ती	जमा झालेला नफा(+)/तोटा (-)
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)	(13)
मूलभूत सुविधा												
6	विदर्भ विकास महामंडळ मर्यादित ϕ	2020-21	2021-22	(2.97)	(2.97)	(2.97)	0.00	7.17	8.37	(2.18)	(10.55)	(17.72)
7	महाराष्ट्र भू विकास महामंडळ मर्यादित ϕ	2017-18	2020-21	0.00	0.00	0.00	0.00	4.00	46.89	30.88	(16.01)	(20.01)
8	महाराष्ट्र औद्योगिक वायू प्रसारण कंपनी मर्यादित ϕ	प्रलंबित पहिले लेखे										
9	महाराष्ट्र राज्य गृहनिर्माण महामंडळ मर्यादित ϕ	2015-16	2016-17	0.02	0.02	0.02	0.00	0.01	0.00	0.54	0.54	0.53
10	मराठवाडा विकास महामंडळ मर्यादित	2019-20	2020-21	0.31	0.31	0.23	0.00	10.17	48.15	47.29	(0.86)	(11.03)
क्षेत्र निहाय बेरीज				(2.64)	(2.64)	(2.72)	0.00	21.35	103.41	76.53	(26.88)	(48.23)
उत्पादन												
11	गोदावरी वस्त्र मर्यादित	2019-20	2020-21	(0.07)	(0.07)	(0.07)	0.00	0.24	7.73	(0.27)	(8)	(8.24)
12	किनवट रूफिंग टाईल्स मर्यादित	2019-20	2020-21	0.00	0.00	0.00	0.00	0.19	0.97	(0.05)	(1.02)	(1.21)
13	महाराष्ट्र इलेक्ट्रॉनिक्स महामंडळ मर्यादित	2017-18	2020-21	(1.00)	(21.50)	(21.50)	0.00	9.69	213.64	(176.24)	(389.88)	(399.57)
14	महाराष्ट्र राज्य वस्त्रोद्योग महामंडळ मर्यादित	2018-19	2020-21	(0.46)	(40.77)	(40.77)	0.00	236.16	0.00	(891.73)	(884.85)	(1,127.89)
15	मराठवाडा सिरॅमिक कॉम्प्लेक्स मर्यादित	2019-20	2020-21	0.00	0.00	0.00	0.00	0.68	6.60	0.05	(6.55)	(7.23)
16	गोंडवाना पॅट्स आणि खनिजे मर्यादित	2019-20	2020-21	(0.01)	(0.01)	(0.01)	0.00	0.10	0.00	(1.35)	(1.35)	(1.45)
17	प्रताप कताई विणकाम आणि उत्पादन कंपनी मर्यादित	2019-20	2020-21	(0.01)	(0.01)	(0.01)	0.00	23.17	0.00	(40.74)	(40.74)	(63.91)
क्षेत्र निहाय बेरीज				(1.55)	(62.36)	(62.36)	0.00	270.23	228.94	(1,110.33)	(1,332.39)	(1,609.50)
संकीर्ण												
18	मराठवाडा चर्म उद्योग महामंडळ मर्यादित	2019-20	2020-21	0.00	(0.00)	0.000024	0.00	0.64	6.09	0.06	(6.01)	(6.67)
19	विदर्भ टॅनरिज मर्यादित	2019-20	2020-21	(0.01)	(0.01)	(0.0089)	0.00	0.10	1.05	(0.09)	(1.1)	(1.24)
क्षेत्र निहाय बेरीज				0.01	(0.01)	(0.01)	0.00	0.74	7.14	(0.03)	(7.11)	(7.91)
एकूण 'क'(सर्व क्षेत्रातील निष्क्रीय सरकारी कंपन्या)				(4.13)	(64.94)	(65.04)	0.00	298.08	340.84	(1,032.56)	(1,366.26)	(1,671.48)
एकूण (अ+ब+क)				10,286.91	392.97	(179.42)	1,14,929.10	3,16,058.40	84,514.38	3,57,784.17	2,93,194.92	(42,839.19)

1. अदा केलेल्या भांडवला भाग मध्ये अर्ज रक्कम अंतर्भूत आहे 2. वर्षाच्या शेवटी थकित कर्ज सगळ्या स्त्रोतांकडून दीर्घ मुदत कर्ज दर्शविते 3. गुंतवलेले भांडवल म्हणजे भागधारकांचा निधी (+) दीर्घ मुदत कर्ज. FAA प्रथम लेखे प्रलंबित ϕ एक ही लेखा अंतिम केला नाही (*) अनु क्र. A-16 आणि A-21 वरील कंपन्यांच्या संदर्भातील खर्च शासनाद्वारे भरण्यात आल्यामुळे नफा/तोटा अंतर्गतचे आकडे 'निरंक' आहे.
 ♦ तूट भाग धारकांकडून वसूल योग्य असल्यामुळे तेथे नुकसान संचायी तोटा नाही (अनु क्र. A-69) ^ नवीन कंपनी अनु क्र. A-46, A-47, A-65, A-77, A-78 वर्षातील विवरण पत्रे

परिशिष्ट - 2.2
निष्क्रीय कंपन्यांचे विवरण
(संदर्भात: परिच्छेद 2.4.4.12; पृष्ठ: 67)

(□ कोटी)

अनु क्र.	सार्वजनिक उपक्रमांचे क्षेत्र, प्रकार व नाव	लेख्यांचा कालावधी	अंतिमीकरणाचे वर्ष	प्रलंबित दायित्व (सार्वजनिक उपक्रमाद्वारे सादर केलेल्या माहितीनुसार)				प्रलंबित दायित्व (नवीनतम अंतिम लेख्यानुसार)	पासून निष्क्रीय
				राज्य शासन	केंद्र शासन	इतर	एकूण		
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
कृषी आणि संबंद									
1	मराठवाडा दुग्ध विकास महामंडळ मर्यादित	2019-20	2020-21	0.00	0.00	2.79	2.79	0.00	वर्ष 1996 पासून उपक्रम बंद केले आणि 25.10.2011 रोजी महाराष्ट्र शासनाने उपक्रम बंद करण्याची परवानगी दिली
2	एलोरा दुग्ध उत्पादन मर्यादित	2019-20	2020-21	0.00	0.00	1.44	1.44	1.35	वर्ष 1996 पासून उपक्रम बंद केले आणि 25.10.2011 रोजी महाराष्ट्र शासनाने उपक्रम बंद करण्याची परवानगी दिली
3	राष्ट्र कृषी व फळ प्रक्रिया महामंडळ	2018-19	2019-20	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	माहिती प्रलंबित
4	परभणी कृषी गो संवर्धन मर्यादित	2019-20	2020-21	0.00	0.00	1.08	1.08	0.00	वर्ष 1996 पासून उपक्रम बंद केले आणि 25.10.2011 रोजी महाराष्ट्र शासनाने उपक्रम बंद करण्याची परवानगी दिली
5	विदर्भ गुणवत्ता बियाणे मर्यादित	2019-20	2020-21	0.00	0.00	0.36	0.36	0.00	अधिकृत लिक्विडेटर ने तब्यात घेण्यास मान्यता देण्यात आली
पायाभूत सुविधा									
6	विदर्भ विकास महामंडळ मर्यादित	2020-21	2021-22	8.37	0.00	0.00	8.37	8.37	डिसेंबर 2006 पासून निष्क्रीय
7	महाराष्ट्र भूविकास महामंडळ मर्यादित	2017-18	2020-21	46.88	0.00	0.00	46.88	46.89	28 जानेवारी 2004 पासून निष्क्रीय
8	महाराष्ट्र औद्योगिक वायू पारेषण कंपनी मर्यादित	प्रलंबित पहिले लेखे		0.00	0.00	0.00	0.00	FAA	13 ऑगस्ट 2014 पासून निष्क्रीय
9	महाराष्ट्र राज्य गृहनिर्माण महामंडळ मर्यादित	2015-16	2016-17	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	माहिती प्रलंबित
10	मराठवाडा विकास महामंडळ मर्यादित	2019-20	2020-21	48.16	0.00	0.00	48.16	48.15	1993 मध्ये उपक्रम बंद केले आणि 2005 मध्ये सर्व कर्मचाऱ्यांना ऐच्छिक सेवानिवृत्ती देण्यात आली.
उत्पादन									
11	गोदावरी वस्त्रे मर्यादित	2019-20	2020-21	0.00	0.00	7.73	7.73	7.73	वर्ष 1996 पासून उपक्रम बंद केले आणि 25.10.2011 रोजी महाराष्ट्र शासनाने उपक्रम बंद करण्याची परवानगी दिली.

परिशिष्ट - 2.2 (समाप्त)									
अनु क्र.	सार्वजनिक उपक्रमांचे क्षेत्र, प्रकार व नाव	लेख्यांचा कालावधी	अंतिमीकरणाचे वर्ष	प्रलंबित दायित्व (सार्वजनिक उपक्रमाद्वारे सादर केलेल्या माहितीनुसार)				प्रलंबित दायित्व (नवीनतम अंतिम लेख्यानुसार)	पासून निष्क्रीय
				राज्य शासन	राज्य शासन	केंद्र शासन	इतर		
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
12	किनवत रूफिंग टाईल्स मर्यादित	2019-20	2020-21	0.00	0.00	0.96	0.96	0.97	वर्ष 1996 पासून उपक्रम बंद केले आणि 25.10.2011 रोजी महाराष्ट्र शासनाने उपक्रम बंद करण्याची परवानगी दिली.
13	महाराष्ट्र इलेक्ट्रॉनिक्स महामंडळ मर्यादित	2017-18	2020-21	57.72	0.00	12.19	69.91	213.64	माहिती प्रलंबित
14	महाराष्ट्र राज्य वस्त्रोद्योग महामंडळ मर्यादित	2018-19	2020-21	173.91	0.00	0.00	173.91	0.00	10 जानेवारी 2001 पासून निष्क्रीय
15	मराठवाडा सिरेमिक कॉम्प्लेक्स मर्यादित	2019-20	2020-21	0.00	0.00	6.55	6.55	6.60	वर्ष 1996 पासून उपक्रम बंद केले आणि 25.10.2011 रोजी महाराष्ट्र शासनाने उपक्रम बंद करण्याची परवानगी दिली.
16	गोंडवाना रंग आणि खनिजे मर्यादित	2019-20	2020-21	0.00	0.00	1.31	1.31	0.00	अधिकृत लिक्विडेटर ने तब्यात घेण्यास मान्यता देण्यात आली
17	प्रताप कताई विणकाम आणि उत्पादन कंपनी मर्यादित	2019-20	2020-21	0.00	0.00	23.12	23.12	0.00	माहिती प्रलंबित
संकीर्ण									
18	चर्म उद्योग महामंडळ मराठवाडा मर्यादित	2019-20	2020-21	0.00	0.00	6.09	6.09	6.09	वर्ष 1996 पासून उपक्रम बंद केले आणि 25.10.2011 रोजी महाराष्ट्र शासनाने उपक्रम बंद करण्याची परवानगी दिली.
19	विदर्भ टॅनरिज मर्यादित	2019-20	2020-21	0.00	0.00	1.04	1.04	1.05	अधिकृत लिक्विडेटर ने तब्यात घेण्यास मान्यता देण्यात आली
एकूण (सर्व क्षेत्रातील निष्क्रीय सरकारी कंपन्या)				335.04	0.00	64.66	399.70	340.84	

परिशिष्ट - 3.1

(संदर्भ: परिच्छेद 3.1; पृष्ठ: 95)

अर्थसंकल्पाशी संबंधित महत्वाच्या संज्ञाची शब्दावली

1.	वर्षाचे 'लेखे' किंवा 'प्रत्यक्ष' - 1 एप्रिल रोजी सुरु होणाऱ्या आणि पुढील वर्षाच्या 31 मार्च रोजी संपणाऱ्या आर्थिक वर्षातील जमा आणि संवितरणाच्या रकमा ज्या अंतिमतः लेखांकन प्राधिकरणाच्या पुस्तकांमध्ये (नियंत्रक व महालेखापरीक्षकांद्वारे लेखापरीक्षा केल्याप्रमाणे) तात्पुरत्या लेख्यांचा संदर्भ लेखापरीक्षण न झालेल्या लेख्यांशी आहे.
2.	योजनेचे 'प्रशासकीय अनुमोदन' प्रस्ताव किंवा कार्य - सक्षम प्राधिकारीद्वारे खर्च करण्याच्या प्रयोजनाकरिता औपचारिक स्वीकृती. अर्थसंकल्पात निधीच्या तरतुदीनुसार कार्याकरिता आर्थिक मंजूरी म्हणून त्या विशिष्ट वर्षाकरिता ज्यामध्ये प्रशासकीय अनुमोदन जारी केले आहे उपयोगात आणले जाते.
3.	'वार्षिक आर्थिक विवरणपत्र' - ह्याला अर्थसंकल्प म्हणून पण संबोधल्या जाते, प्रत्येक आर्थिक वर्षाकरिता केंद्र/राज्य शासनाचे अंदाजित जमा आणि खर्चाचे विवरणपत्र, जे संसद/राज्य विधानमंडळा समक्ष ठेवले जाते.
4.	'विनियोजन' - विनियोजनाच्या विविध प्राथमिक घटकांतर्गत संसद/विधानमंडळाद्वारे प्राधिकृत रक्कम अथवा त्याचा काही भाग संवितरण अधिकाऱ्याच्या ताब्यात असतो.
5.	'भारित खर्च' - घटनेच्या तरतुदी अंतर्गत जो खर्च विधानमंडळासमक्ष दत्तमत म्हणून प्रस्तुत केल्या जात नाही.
6.	'भारत/राज्याचा संचित निधी' - संघ/राज्य शासनाचा संपूर्ण महसूल, त्या अनुषंगाने काढलेले कर्ज आणि कर्जाची परतफेड म्हणून प्राप्त झालेली रक्कम मिळून भारत/राज्याचा संचित निधी बनतो. घटनेमध्ये प्रदान केलेल्या रितीनुसार आणि प्रयोजनाकरिता तसेच कायद्याच्या व्यतिरिक्त कोणतीही रक्कम ह्या निधीमधून विनियोजित करता येऊ शकत नाही.
7.	'आकस्मिक निधी' - हा तात्पुरत्या स्वरूपातील रोखीचा अग्रिम आहे. वर्षादरम्यान अकल्पित खर्च भागविण्याकरिता ज्याची अधिकृतता संसद/राज्य विधानमंडळाद्वारे प्रलंबित आहे, कार्यकारी/शासनाला अग्रिमाचे प्रदान करण्याचा उद्देश्य आकस्मिकता निधीचा आहे. संसद/विधानमंडळाद्वारे पूरक मागण्या मंजूरी अनुसार आहारित रक्कम आकस्मिकता निधी मध्ये परतफेड केल्या जाते.
8.	'नियंत्रक अधिकारी (अर्थसंकल्प)' - म्हणजे असा अधिकारी ज्याला विभागाने खर्च करण्याच्या किंवा महसुलाच्या संकलनावर नियंत्रण ठेवण्याची जबाबदारी सोपविलेली असते. ह्या संज्ञेमध्ये विभागाचे प्रमुख आणि प्रशासक सुद्धा अंतर्भूत असतात.
9.	'आहरण आणि संवितरण अधिकारी' - म्हणजे कार्यालयाचे प्रमुख किंवा अन्य इतर अधिकारी ज्याला राज्य शासनाच्या वित्त विभागाने देयके आहरित करणे आणि राज्य शासनाच्या वतीने प्रदान करण्याकरिता नियुक्त केले आहे. ह्या संज्ञेमध्ये कार्यालयाचे प्रमुख सुद्धा अंतर्भूत आहे जिथे तो स्वतः असे कार्य करीत असतो.
10.	'अधिकचे अनुदान' - अधिकचे अनुदान म्हणजे मूळ/पूरक अनुदानाद्वारे तरतुदीला परवानगी असलेल्या तरतुदीपेक्षा जास्त खर्चाशी रक्कम, ज्यासाठी घटनेच्या 115/205 कलमांतर्गत अधिकच्या अनुदानाला संसद/विधानमंडळाकडून नियमितीकरण प्राप्त करणे आवश्यक आहे.
11.	'नवीन सेवा' - घटनेच्या कलम 115(1)(a)/205(1)(a) मध्ये उपबंधित आहे की, नवीन सेवा म्हणजे नवीन धोरणात्मक निर्णयामुळे उद्भवलेला खर्च, जो पहिले संसद/राज्य विधानमंडळाला सूचित केला नव्हता, ज्यात नवीन क्रियाकलाप अथवा गुंतवणुकीचे नवीन रूप समाविष्ट आहे.
12.	'सेवेचे नवीन साधन' - सेवेच्या नवीन साधनाचा अर्थ म्हणजे विद्यमान क्रियाकलापांच्या महत्वपूर्ण विस्तारामुळे होणारा तुलनेत मोठा खर्च
13.	'लोक लेखा' - म्हणजे घटनेच्या कलम 266(2) नुसार संदर्भित लोक लेखा, जमा आणि संवितरण जसे ठेव, रक्षित निधी, वित्त प्रेषण इत्यादि जे संचित निधीचा भाग होत नाही, लोक लेख्यात अंतर्भूत केले जातात. लोक लेख्यामधून संवितरण हे संसद/विधानमंडळाच्या मतांच्या अधीन नाही कारण पैसा भारताच्या/राज्याच्या संचित निधीमधून काढला जात नाही.
14.	'पुनर्विनियोजन' - म्हणजे विनियोजनाच्या एका घटकाची बचत ही दुसऱ्या घटकामध्ये समान अनुदान किंवा भारित विनियोजना अंतर्गत अतिरिक्त खर्च भागविण्याकरिता, सक्षम प्राधिकाऱ्याद्वारे हस्तांतरित करणे.
15.	'सुधारित अंदाज' - म्हणजे आर्थिक वर्षाचे सभाव्य जमा किंवा खर्चाचे अंदाज जे अगोदर नोंदणी झालेल्या व्यवहारासंदर्भात आहे तसेच आधीच जारी केलेल्या आदेशांच्या संदर्भात उर्वरित वर्षाच्या अपेक्षेबद्दल असतील, त्या वर्षादरम्यान तयार केले जातात.

परिशिष्ट - 3.1 (समाप्त)	
16.	<p>‘अनुदानाकरिता पूरक मागण्या’ - अनुदानाच्या पूरक मागण्या म्हणजे विधानमंडळासमोर ठेवलेल्या पूरक मागण्यांचे निवेदन, त्या वर्षाच्या वार्षिक वित्तीय विवरणपत्रात अधिकृत केलेल्या आर्थिक वर्षाच्या आणि त्याहून अधिक खर्चाच्या आवश्यकतेच्या पुढील खर्चाची अंदाजे रक्कम दर्शविणे. पूरक मागणी टोकन, तांत्रिक किंवा मूलभूत/रोख असू शकते.</p> <p>अ) पूरक रोख मूळ अंदाजपत्रकीय तरतुदीपेक्षा जास्त असते, परिणामी मागणी/अनुदानाच्या वाटपामध्ये वाढ होते. तो अंतिम उपाय म्हणून आणि योग्य परिश्रमानंतर प्राप्त केला पाहिजे. सध्या ही पद्धती शासनाने अनुसरली आहे.</p> <p>ब) प्रत्येक मागणीमध्ये चार विभाग असतात जसे, महसूल दत्तमत, महसूल भारित, पुंजीगत दत्तमत, पुंजीगत भारित. तांत्रिक पूरक, विधानमंडळाची मान्यता प्राप्त झाल्यानंतर एका विभागाची बचत दुसऱ्या विभागात उपयोग करण्याची परवानगी असते.</p> <p>क) टोकन पूरक हे अनुदानातील समान विभागात बचतीच्या उपयोगाची परवानगी देते.</p>
17.	<p>‘मुख्य शीर्ष’ - म्हणजे राज्याच्या जमा आणि संवितरणाच्या नोंदी आणि वर्गीकरणाच्या प्रयोजनाकरिता लेख्याचे मुख्य शीर्ष. मुख्य शीर्ष विशेषतः संचित निधी अंतर्गत असते, जे सामान्यतः शासनाचे कार्य जसे कृषी, शिक्षा, आरोग्य इत्यादीशी संगत असते.</p>
18.	<p>‘उप मुख्य शीर्ष’ - उप मुख्य शीर्ष म्हणजे मुख्य शीर्ष आणि त्याखालील गौण शीर्ष यांच्या दरम्यान ओळखले जाणारे एक मध्यम शीर्ष असते जेव्हा गौण शीर्ष असंख्य असतात आणि सहजपणे अशा दरम्यानचे शीर्ष एकत्रितपणे एकत्र केले जाऊ शकतात.</p>
19.	<p>‘गौण शीर्ष’ - म्हणजे मुख्य शीर्ष किंवा उप मुख्य शीर्षाचे दुय्यम शीर्ष. गौण शीर्ष हे मुख्य शीर्षाचे दुय्यम शीर्ष हे मुख्य शीर्षाचे उद्दिष्ट्य साध्य करण्यासाठी हाती घेतलेल्या कार्यक्रमाला चिन्हांकित करते.</p>
20.	<p>‘उप शीर्ष’ - म्हणजे लेख्याचे घटक जे गौण शीर्षालगतचे दुय्यम शीर्ष जे साधारणतः गौण शीर्ष किंवा कार्यक्रमांतर्गत योजना किंवा संघटनेला दर्शविते.</p>
21.	<p>‘मुख्य काम’ - म्हणजे मूळ काम, वेळोवेळी शासनाने सूचित केलेल्या किंमतीपेक्षा जास्त अंदाजित किंमत ज्यामध्ये विभागीय शुल्क अंतर्भूत नाही.</p>
22.	<p>‘लघु कामे’ - म्हणजे मूळ काम, वेळोवेळी शासनाने सूचित केलेल्या किंमतीपेक्षा जास्त नसलेली किंमत ज्यामध्ये विभागीय शुल्क अंतर्भूत नाही.</p>
23.	<p>‘सुधारित अनुदान किंवा विनियोजन’ - विनियोजनामधील कोणत्याही उप शीर्षाला आवंटित एकूण रक्कम जी पुर्नविनियोजनानंतर लागू होते किंवा सक्षम प्राधिकारीद्वारे अतिरिक्त किंवा पूरक अनुदानाला मंजुरी.</p>
24.	<p>‘पूरक किंवा अतिरिक्त अनुदान किंवा विनियोजन’ - म्हणजे आर्थिक वर्षादरम्यान विनियोजन अधिनियमातील अंतर्भूत तरतूद, त्या वर्षाच्या विनियोजन अधिनियमात पूर्वी समाविष्ट केलेल्या रकमेपेक्षा जास्त खर्च भागविण्यासाठी अधिनियमात तरतूद.</p>
25.	<p>‘नवीन खर्चाची अनुसूची’ - म्हणजे पुढील वर्षाच्या अर्थसंकल्पात समाविष्ट करण्याच्या प्रस्तावित नवीन बाबींचे विवरण</p>
26.	<p>‘टोकन मागणी’ - म्हणजे नाममात्र किंवा टोकन रकमेसाठी विधानमंडळाकडे केलेली मागणी उदाहरणार्थ, मंजूर अर्थसंकल्प अनुदानाच्या बचतीतून नवीन सेवेचा संपूर्ण खर्च भागविण्याचा प्रस्ताव.</p>

परिशिष्ट - 3.2

(संदर्भ: परिच्छेद 3.3.1; पृष्ठ: 98)

2020-21 दरम्यान अतिरिक्त पूरक तरतुदीसह (₹ 10 कोटी आणि अधिक) बंद झालेले अनुदान/विनियोजन

(₹कोटी मध्ये)

अनु क्र.	अनुदान क्र.	तपशील	मूळ	पूरक	प्रत्यक्ष खर्च	मूळ तरतुदीपैकी बचत
महसूल दत्तमत						
1	A04	सचिवालयीन आणि संकीर्ण सामान्य सेवा	1125.24	12.66	487.31	637.93
2	A07	नागरी विमान वाहतूक	238.99	50.00	196.00	42.99
3	B01	पोलिस प्रशासन	20048.20	327.92	15568.56	4479.64
4	B07	आर्थिक सेवा	450.50	250.00	357.75	92.75
5	C07	वने	3080.00	40.00	1984.91	1095.09
6	D03	कृषी सेवा	8608.87	1165.51	6657.87	1951
7	D04	पशुसंवर्धन	1332.73	16.12	1005.67	327.06
8	D06	मत्स्यव्यवसाय	210.54	65.17	172.69	37.85
9	E02	सामान्य शिक्षण	58987.65	227.77	51702.46	7285.19
10	E03	सचिवालय आणि इतर सामाजिक सेवा	417.53	44.79	191.97	225.56
11	F02	शहरी विकास आणि इतर अग्रिम सेवा	16292.24	609.93	7985.47	8306.77
12	H03	गृह निर्माण	402.50	100.00	398.51	3.99
13	H05	रस्ते आणि पूल	5596.58	1251.00	3893.22	1703.36
14	H06	सार्वजनिक बांधकाम आणि प्रशासकीय आणि कार्यात्मक इमारती	3059.20	100.00	2052.84	1006.36
15	K07	उद्योग	3479.04	50.00	2578.70	900.34
16	L02	जिल्हा प्रशासन	6032.73	19.68	5686.73	346.00
17	L03	ग्रामीण विकास कार्यक्रम	10949.99	1337.02	7089.24	3860.75
18	M02	अन्न साठवण आणि गोदाम	2732.66	652.77	2426.81	305.85
19	N03	अनुसूचित जाती, अनुसूचित जमाती आणि इतर मागासवर्गीय प्रवर्गांचे कल्याण	11762.11	2705.32	7927.25	3834.86
20	O03	ग्रामीण रोजगार	2667.54	50.00	648.14	2019.40
21	O09	जनगणना, सर्वेक्षण आणि आकडेवारी	82.82	12.28	70.28	12.54
22	S01	वैद्यकीय आणि सार्वजनिक आरोग्य	4060.39	635.19	3632.85	427.54
23	T05	आदिवासी क्षेत्र विकास उपयोजनेवरील महसुली खर्च	8604.29	699.49	6044.07	2560.22
24	W03	तांत्रिक शिक्षण	1889.79	30.00	1082.23	807.56
25	ZA02	सामाजिक सुरक्षा आणि कल्याण	2497.52	67.76	1728.28	769.24
26	ZC01	संसद/राज्य/केंद्रशासित प्रदेश विधानमंडळ	245.43	31.07	213.11	32.32
27	ZD02	कला आणि संस्कृती	251.64	38.50	147.62	104.02
28	ZG03	अनुसूचित जातीचे कल्याण	3174.99	308.09	2378.38	796.61
		एकूण	178281.71	10898.04	134308.92	43972.79
भांडवली दत्तमत						
29	A09	सार्वजनिक बांधकामावरील भांडवली परिव्यय	38.00	19.73	15.83	22.17
30	B10	आर्थिक सेवांवरील भांडवली खर्च	1757.82	35.33	680.82	1077.00
31	D09	पशुसंवर्धनावरील भांडवली खर्च	185.25	34.53	138.40	46.85

31 मार्च 2021 रोजी संपलेल्या वर्षाचा राज्य वित्तव्यवस्थेवरील लेखापरीक्षा अहवाल

परिशिष्ट - 3.2 (समाप्त)						
अनु क्र.	अनुदान क्र.	तपशील	मूळ	पूरक	प्रत्यक्ष खर्च	मूळ तरतूदीपैकी बचत
32	H08	सार्वजनिक बांधकाम प्रशासकीय आणि कार्यात्मक इमारतीवरील भांडवली खर्च	2436.32	118.13	1146.54	1289.78
33	I05	सिंचनावरील भांडवली खर्च	11715.27	1105.00	8312.24	3403.03
34	K11	ऊर्जेवरील भांडवली खर्च	300.02	38.90	131.40	168.62
35	L07	ग्रामीण विकासावरील भांडवली खर्च	2532.15	306.01	1137.68	1394.47
36	N04	सामाजिक सेवांवरील भांडवली खर्च	228.04	100.00	79.91	148.13
37	O10	इतर ग्रामीण विकास कार्यक्रमांवरील भांडवली खर्च	5920.23	518.87	971.50	4948.73
38	R03	वैद्यकीय आणि सार्वजनिक आरोग्यावरील भांडवली खर्च	69.07	25.00	52.54	16.53
39	S04	वैद्यकीय आणि सार्वजनिक आरोग्यावरील भांडवली परिव्यय	372.05	26.37	177.65	194.40
		एकूण	25554.22	2327.87	12844.51	12709.71
		एकूण बेरीज	203835.93	13225.91	147153.40	56682.50

स्त्रोत: 2020-21 चे विनियोजन लेखे

परिशिष्ट - 3.3 (संदर्भ: परिच्छेद 3.3.3; पृष्ठ: 100) 2020-21 दरम्यान निधीचे अनावश्यक पुनर्विनियोजन (₹ कोटी मध्ये)									
अनु क्र.	अनुदान	उपशीर्ष	तपशील	मूळ	पूरक	पुन्हा विनियोग	एकूण	प्रत्यक्ष	बचत
1	A02	201500102001	मतदान अधिकारी	51.61	0.00	0.02	51.63	39.49	12.14
2	A04	205200090002	सामान्य प्रशासन विभाग	67.34	3.00	1.00	71.34	54.37	16.97
3	B01	205500109051	जिल्हा पोलिस बल (योजना)	100.79	0.00	3.96	104.75	13.42	91.33
4	B01	205500001001	पोलीस निरीक्षणालय	195.59	0.00	1.00	196.59	101.64	94.95
5	D03	240100119C172	भाज्या रोपवाटिका, फळ रोपवाटिका आणि स्टेशन बाग	71.23	0.00	1.97	73.20	42.89	30.31
6	G05	205400097010	कोषागार आस्थापना	155.78	0.00	0.50	156.28	140.95	15.32
7	L02	205300093A077	निवृत्तीवेतन दयित्वाच्या प्रित्यर्थ	2878.96	0.00	8.64	2887.59	2868.68	18.91
8	W02	220203103079	शासकिय विज्ञान महाविद्यालय	44.76	0.00	0.46	45.22	34.56	10.66
9	W03	220300112032	शासकिय अभियांत्रिकी आणि वास्तुशास्त्रीय महाविद्यालय (वसतीगृहांचा समावेश)	179.88	0.00	0.75	180.63	161.99	18.64
10	X01	223602101191	एकात्मिक बाल विकास सेवा योजना (सामान्य खर्च) (40 टक्के राज्य हिस्सा)	221.05	144.77	14.30	380.11	352.88	27.23

स्त्रोत: विनियोजन लेखे 2020-21

31 मार्च 2021 रोजी संपलेल्या वर्षाचा राज्य वित्तव्यवस्थेवरील लेखापरीक्षा अहवाल

परिशिष्ट - 3.4									
(संदर्भ: परिच्छेद 3.3.4; पृष्ठ: 101)									
प्रत्येकी ₹ 10 कोटीपेक्षा जास्त आणि एकूण तरतुदीपेक्षा 20 टक्क्यांपेक्षा जास्त बचत दर्शविणाऱ्या अनुदान/विनियोजन									
(₹ कोटी मध्ये)									
अनु क्र.	अनुदान क्र.	तपशील	मूळ	पूरक	एकूण तरतूद	प्रत्यक्ष	बचत	रक्कम प्रत्यापित	एकूण तरतुदीशी बचतीची टक्केवारी
महसूल (दत्तमत)									
1	F02	शहरी विकास आणि इतर अग्रिम सेवा	16292.24	609.93	16902.17	7985.47	8916.70	8919.73	52.75
2	N03	अनुसूचित जाती, अनुसूचित जमाती आणि इतर मागासवर्गीय प्रवर्गाचे कल्याण	11762.11	2705.32	14467.43	7927.25	6540.18	6467.91	45.21
3	L03	ग्रामीण विकास कार्यक्रम	10949.99	1337.02	12287.01	7089.24	5197.77	5138.16	42.30
4	B01	पोलीस प्रशासन	20048.20	327.92	20376.12	15568.56	4807.56	4772.35	23.59
5	Q03	गृह निर्माण	4473.17	0.55	4473.72	736.14	3737.58	3737.43	83.55
6	Y02	पाणी पुरवठा आणि स्वच्छता	5509.01	0.00	5509.01	1883.04	3625.97	3625.29	65.82
7	T05	आदिवासी क्षेत्र विकास उपयोजनेवरील महसुली खर्च	8604.29	699.49	9303.79	6044.07	3259.72	3214.26	35.04
8	D03	कृषी सेवा	8608.87	1165.51	9774.38	6657.87	3116.51	3116.55	31.88
9	H05	रस्ते आणि पूल	5596.58	1251.00	6847.58	3893.22	2954.36	25.45	43.14
10	O03	ग्रामीण रोजगार	2667.54	50.00	2717.54	648.14	2069.40	2019.29	76.15
11	G02	इतर राजकोषीय आणि संकीर्ण सेवा	1817.39	0.00	1817.39	267.50	1549.90	1553.08	85.28
12	X01	सामाजिक सुरक्षा आणि पोषण	3513.19	1965.18	5478.37	4331.38	1146.99	1507.74	20.94
13	C07	वने	3080.00	40.00	3120.00	1984.91	1135.09	11.82	36.38
14	H06	सार्वजनिक बांधकाम आणि प्रशासकीय आणि कार्यात्मक इमारती	3059.20	100.00	3159.20	2052.84	1106.37	11.05	35.02
15	ZG03	अनुसूचित जाती चे कल्याण	3174.99	308.09	3483.08	2378.38	1104.69	1102.29	31.72
16	S01	वैद्यकीय आणि सार्वजनिक आरोग्य	4060.39	635.19	4695.57	3632.85	1062.72	1037.78	22.63
17	ZD04	पर्यटन	1250.00	0.00	1250.00	219.54	1030.46	1030.40	82.44
18	M02	अन्न साठवण आणि गोदाम	2732.66	652.77	3385.43	2426.81	958.62	954.67	28.32
19	K07	उद्योग	3479.04	50.00	3529.04	2578.70	950.34	950.26	26.93
20	A08	जनगणना सर्वेक्षण आणि आकडेवारी	900.00	0.00	900.00	0.00	900.00	900.00	100.00
21	W03	तांत्रिक शिक्षण	1889.79	30.00	1919.79	1082.23	837.55	809.46	43.63
22	ZA02	सामाजिक सुरक्षा आणि कल्याण	2497.52	67.76	2565.28	1728.28	837.01	891.94	32.63
23	C01	महसूल आणि जिल्हा प्रशासन	2835.15	5.25	2840.40	2151.30	689.09	2.81	24.26
24	I03	सिंचन, उर्जा आणि इतर आर्थिक सेवा	2305.30	0.05	2305.35	1620.90	684.46	12.72	29.69
25	A04	सचिवालयीन आणि संकीर्ण सामान्य सेवा	1125.24	12.66	1137.90	487.31	650.59	650.77	57.17
26	J01	न्याय प्रशासन	2343.01	9.35	2352.36	1717.25	635.10	634.57	27.00
27	L05	स्थानिय संस्था आणि पंचायत राज संस्थांना प्रतिपूर्ती आणि नियुक्ती	542.31	0.00	542.31	41.29	501.03	500.29	92.39
28	N02	सचिवालय आणि इतर सामाजिक सेवा	1341.49	500.00	1841.49	1368.70	472.78	418.29	25.67

परिशिष्ट - 3.4 (पुढे....)									
अनु क्र.	अनुदान क्र.	तपशील	मूळ	पूरक	एकूण तरतूद	प्रत्यक्ष	बचत	रक्कम प्रत्यापित	एकूण तरतूदीशी बचतीची टक्केवारी
29	U04	पर्यावरण शास्त्र आणि पर्यावरण	450.70	0.00	450.70	10.36	440.34	440.34	97.70
30	ZE01	अल्पसंख्यांक विकास	612.03	0.15	612.18	196.98	415.20	377.18	67.82
31	D04	पशुसंवर्धन	1332.73	16.12	1348.85	1005.67	343.18	342.56	25.44
32	B07	वित्तीय सेवा	450.50	250.00	700.50	357.75	342.75	342.75	48.93
33	E03	सचिवालय आणि इतर वित्त सेवा	417.53	44.79	462.32	191.97	270.35	269.83	58.48
34	A06	माहिती आणि प्रसिद्धी	302.42	0.00	302.42	82.00	220.42	208.28	72.89
35	D05	दुग्ध व्यवसाय विकास	488.64	317.55	806.19	633.53	172.67	136.62	21.42
36	ZH03	मृदा आणि जल संवर्धन	508.43	0.00	508.43	344.32	164.11	164.36	32.28
37	O01	जिल्हा प्रशासन	367.80	0.00	367.80	204.94	162.86	162.86	44.28
38	L04	सचिवालय वित्तीय सेवा	177.67	0.00	177.67	26.56	151.11	150.82	85.05
39	K04	श्रमिक आणि रोजगार	278.35	0.00	278.35	132.39	145.96	145.81	52.44
40	ZD02	कला आणि संस्कृती	251.64	38.50	290.14	147.62	142.52	142.46	49.12
41	H03	गृह निर्माण	402.50	100.00	502.50	398.51	103.99	102.31	20.69
42	D06	मत्स्य व्यवसाय	210.54	65.17	275.71	172.69	103.02	101.60	37.37
43	O04	इतर ग्रामीण विकास कार्यक्रम	101.12	0.00	101.12	0.21	100.91	100.08	99.79
44	A05	सामाजिक सेवा	283.92	5.75	289.67	190.58	99.09	118.80	34.21
45	C02	मृदांक आणि पंजीकरण	294.97	10.00	304.97	207.97	97.00	1.17	31.81
46	A07	नागरी उड्डयन	238.99	50.00	288.99	196.00	92.99	92.99	32.18
47	K03	स्टेशनरी आणि मुद्रण	227.94	0.00	227.94	147.92	80.03	79.98	35.11
48	ZC01	संसद/राज्य/केंद्रशासित प्रदेश विधीमंडळ	245.43	31.07	276.50	213.11	63.39	53.67	22.93
49	G07	सामाजिक सुरक्षा आणि कल्याण	154.04	0.00	154.04	92.85	61.19	61.17	39.72
50	O02	सामाजिक सुरक्षा आणि कल्याण	0.04	80.00	80.04	19.26	60.78	60.78	75.94
51	O07	सचिवालय वित्तीय सेवा	125.29	0.50	125.79	67.07	58.72	58.19	46.68
52	B02	राज्य उत्पादन शुल्क	214.52	4.99	219.52	166.77	52.74	52.74	24.03
53	O06	इतर वैज्ञानिक अनुसंधान	79.37	0.00	79.37	29.76	49.61	49.61	62.50
54	J02	सचिवालय आणि इतर सामाजिक आणि वित्तीय सेवा	150.21	6.59	156.80	110.75	46.06	44.96	29.38
55	T02	अनुसूचित जाती, अनुसूचित जमाती, इतर मागासवर्गीय आणि अल्पसंख्यांकांचे कल्याण	97.57	0.00	97.57	55.07	42.50	42.36	43.56
56	D07	सचिवालय आणि इतर वित्तीय सेवा	58.88	0.00	58.88	23.05	35.83	35.83	60.85
57	H04	सचिवालय आणि इतर वित्तीय सेवा	78.94	0.00	78.94	46.82	32.12	32.10	40.69
58	M03	सचिवालय आणि इतर वित्तीय सेवा	101.51	0.00	101.51	73.49	28.02	27.72	27.60
59	O09	जनगणना सर्वेक्षण आणि सांख्यिकी	82.82	12.28	95.10	70.28	24.82	24.77	26.10
60	I04	सचिवालय वित्तीय सेवा	58.01	0.00	58.01	33.83	24.17	0.00	41.67
61	C04	सचिवालय आणि इतर सामान्य सेवा	65.87	0.00	65.87	44.01	21.87	21.67	33.20
62	B04	सचिवालय आणि इतर सामान्य सेवा	70.19	0.25	70.44	49.86	20.58	21.13	29.22
63	K01	वस्तू आणि सेवांवरील इतर कर आणि शुल्क	69.28	0.00	69.28	50.22	19.06	19.04	27.51
64	A01	राज्यपाल आणि मंत्रालयाचे परिषद	35.79	0.00	35.79	18.90	16.89	17.05	47.19

31 मार्च 2021 रोजी संपलेल्या वर्षाचा राज्य वित्तव्यवस्थेवरील लेखापरीक्षा अहवाल

परिशिष्ट - 3.4 (पुढे....)									
अनु क्र.	अनुदान क्र.	तपशील	मूळ	पूरक	एकूण तरतूद	प्रत्यक्ष	बचत	रक्कम प्रत्यापित	एकूण तरतूदीशी बचतीची टक्केवारी
65	ZG02	गृह निर्माण	22.26	0.28	22.54	5.99	16.55	16.52	73.43
66	W06	सचिवालय सामाजिक सेवा	25.34	0.00	25.34	9.83	15.51	15.50	61.21
67	G04	सचिवालय सामान्य सेवा	48.60	1.00	49.60	34.90	14.69	14.69	29.62
68	Y04	लघु सिंचन	50.91	0.00	50.91	37.71	13.19	12.86	25.91
एकूण			145691.96	13558.03	159250.00	94404.67	64845.33	58179.52	40.72
भांडवली (दत्तमत)									
69	O10	इतर ग्रामीण विकास कार्यक्रमांवर भांडवली परिव्यय	5920.23	518.87	6439.10	971.50	5467.60	5448.34	84.91
70	I05	सिंचनावर भांडवली खर्च	11715.27	1105.00	12820.27	8312.24	4508.03	44.74	35.16
71	M04	अन्नावर भांडवली खर्च	8493.44	2850.00	11343.44	8815.83	2527.62	2550.68	22.28
72	ZH05	मृदा आणि जल संवर्धनावर भांडवली परिव्यय	2897.57	0.00	2897.57	970.66	1926.91	1927.57	66.50
73	L07	ग्रामीण विकासावर भांडवली खर्च	2532.15	306.01	2838.17	1137.68	1700.48	1700.48	59.91
74	H08	सार्वजनिक बांधकाम प्रशासन आणि कार्यशील इमारतींवर भांडवली खर्च	2436.32	118.13	2554.45	1146.54	1407.91	14.01	55.12
75	B10	वित्तीय खर्चावर भांडवली खर्च	1757.82	35.33	1793.15	680.82	1112.33	1265.15	62.03
76	F05	सामाजिक सेवांवर भांडवली खर्च	1319.56	1377.14	2696.70	1616.81	1079.89	1079.90	40.04
77	C10	वित्तीय सेवांवर भांडवली खर्च	1149.52	0.00	1149.52	576.85	572.67	5.73	49.82
78	N04	सामाजिक सेवांवर भांडवली खर्च	228.04	100.00	328.04	79.91	248.13	248.13	75.64
79	T06	आदिवासी क्षेत्र विकास उपयोजनांवर भांडवली खर्च	846.81	0.00	846.81	618.27	228.54	228.72	26.99
80	S04	वैद्यकीय आणि सार्वजनिक आरोग्यावर भांडवली परिव्यय	372.05	26.37	398.42	177.65	220.77	120.06	55.41
81	K11	उर्जेवर भांडवली खर्च	300.02	38.90	338.92	131.40	207.52	207.51	61.23
82	ZC03	शासकिय कर्मचारी इत्यादींना कर्ज	195.88	0.00	195.88	3.24	192.64	192.64	98.35
83	V05	वित्तीय सेवांवर भांडवली खर्च	245.67	0.00	245.67	101.73	143.94	143.94	58.59
84	C12	शासकिय कर्मचारी इत्यादींना कर्ज	153.55	0.00	153.55	37.15	116.40	116.48	75.81
85	G08	इतर प्रशासकिय सेवांवर भांडवली परिव्यय	118.16	0.00	118.16	28.64	89.52	89.52	75.76
86	B11	शासकिय कर्मचारी इत्यादींना कर्ज	112.42	0.00	112.42	26.73	85.69	85.58	76.22
87	D09	पशु संवर्धनावर भांडवली खर्च	185.25	34.53	219.78	138.40	81.38	81.38	37.03
88	V03	सामाजिक सेवांवर भांडवली खर्च	99.25	0.00	99.25	37.02	62.23	62.23	62.70
89	R04	कुटुंब कल्याणासाठी कर्ज	64.91	0.00	64.91	13.91	51.00	50.84	78.57
90	ZA04	शासकिय कर्मचारी इत्यादींना कर्ज	50.00	0.00	50.00	0.00	50.00	50.00	100.00
91	I07	शासकिय कर्मचारी इत्यादींना कर्ज	67.79	0.00	67.79	25.09	42.71	0.00	63.00
92	A09	सार्वजनिक बांधकामांवर भांडवली परिव्यय	38.00	19.73	57.73	15.83	41.90	44.28	72.58
93	R03	वैद्यकीय आणि सार्वजनिक आरोग्यावर भांडवली खर्च	69.07	25.00	94.07	52.54	41.53	41.56	44.15
94	H09	प्रादेशिक असमतोल निवारणावर भांडवली परिव्यय	53.82	0.22	54.04	19.38	34.66	34.66	64.14
95	O11	पर्वतीय क्षेत्रावर भांडवली परिव्यय	95.00	0.00	95.00	67.41	27.59	27.33	29.04
96	O41	जिल्हा योजना-जळगाव	78.96	0.00	78.96	51.99	26.97	26.95	34.16
97	W09	शासकिय कर्मचारी इत्यादींना कर्ज	33.88	0.00	33.88	8.43	25.45	25.45	75.12

परिशिष्ट - 3.4 (समाप्त)									
अनु क्र.	अनुदान क्र.	तपशील	मूळ	पूरक	एकूण तरतूद	प्रत्यक्ष	बचत	रक्कम प्रत्यापित	एकूण तरतूदीशी बचतीची टक्केवारी
98	H11	इतर सामान्य वित्तीय सेवांकरिता कर्जे	44.82	0.00	44.82	21.06	23.75	23.75	52.99
99	K09	वित्तीय आणि सामाजिक सेवांवर भांडवली परिव्यय	25.86	0.00	25.86	3.41	22.44	22.44	86.77
100	ZA03	इतर सामाजिक सेवांवर भांडवली परिव्यय	28.30	0.00	28.30	6.50	21.80	21.80	77.03
101	J05	शासकिय कर्मचारी इत्यादींना कर्जे	27.00	0.00	27.00	6.19	20.81	20.81	77.07
102	ZE02	सामाजिक सुरक्षा आणि कल्याणावर भांडवली परिव्यय	25.50	0.00	25.50	8.00	17.50	17.50	68.63
103	D11	आंतरिक ऋण	21.27	0.00	21.27	5.16	16.11	16.11	75.74
104	O12	वित्तीय सेवांवर भांडवली परिव्यय	26.00	0.00	26.00	11.77	14.23	14.23	54.73
105	V06	शासकिय कर्मचारी इत्यादींना कर्जे	15.55	0.00	15.55	3.84	11.71	11.71	75.31
106	Y06	वित्तीय आणि सामान्य सेवांवर भांडवली खर्च	32.60	0.00	32.60	21.41	11.19	11.15	34.33
107	T08	शासकिय कर्मचारी इत्यादींना कर्जे	13.81	0.00	13.81	3.29	10.53	10.52	76.25
108	W08	इतर सामाजिक सेवांवर भांडवली परिव्यय	10.20	0.00	10.20	0.00	10.20	10.20	100.00
एकूण			41901.32	6555.23	48456.56	25954.28	22502.28	16094.08	46.44
महसूल (भारित)									
109	L05	स्थानिय संस्था आणि पंचायती राज संस्थाना परिपूर्ती	760.05	0.00	760.05	188.97	571.09	570.01	75.14
110	J01	न्याय प्रशासन	431.47	3.03	434.50	331.57	102.93	102.20	23.69
111	B03	बाहूतक प्रशासन	50.00	0.00	50.00	0.00	50.00	50.00	100.00
112	M02	अन्न साठा आणि गोदामे	50.03	0.00	50.03	6.11	43.91	43.91	87.77
113	G06	निवृत्ती वेतन आणि इतर निवृत्ती फायदे	90.45	0.00	90.45	60.30	30.14	30.14	33.32
114	A03	लोक सेवा आयोग	57.30	0.00	57.30	38.41	18.88	18.61	32.95
115	Y01	व्याज भुगतान	25.00	0.00	25.00	7.50	17.50	2.99	70.00
116	O03	ग्रामीण रोजगार	55.00	0.00	55.00	40.52	14.48	13.87	26.33
117	V01	व्याज रोजगार	26.96	0.00	26.96	14.12	12.84	12.84	47.63
एकूण			1546.26	3.03	1549.29	687.50	861.77	844.57	55.62
एकूण बेरीज			189139.54	20116.29	209255.85	121046.45	88209.38	75118.17	42.15
स्त्रोत: विनियोजन लेखे 2020-21									

31 मार्च 2021 रोजी संपलेल्या वर्षाचा राज्य वित्तव्यवस्थेवरील लेखापरीक्षा अहवाल

परिशिष्ट - 3.5 (संदर्भ: परिच्छेद 3.3.4, पृष्ठ: 101)									
वर्ष 2020-21 दरम्यान ₹100 कोटीपेक्षा अधिक बचत असलेले अनुदान/विनियोजन									
(₹ कोटी मध्ये)									
अनु. क्र.	अनुदान	विवरण	मूळ	पूरक	एकूण	प्रत्यक्ष	बचत	प्रत्यर्पित	प्रत्यर्पित रक्कम वगळून बचत
महसूल (दत्तमत)									
1	A02	मतदान	915.18	229.76	1144.94	955.55	189.38	188.19	1.20
2	A04	सचिवालय आणि इतर सामान्य सेवा	1125.24	12.66	1137.90	487.31	650.59	650.77	-0.18
3	A06	माहिती आणि प्रसिद्धी	302.42	0.00	302.42	82.00	220.42	208.28	12.15
4	A08	जनगणना सर्वेक्षण आणि सांख्यिकी	900.00	0.00	900.00	0.00	900.00	900.00	0.00
5	B01	पोलीस प्रशासन	20048.20	327.92	20376.12	15568.56	4807.56	4772.35	35.21
6	B03	वाहतूक प्रशासन	2164.48	1009.00	3173.48	2931.79	241.69	377.81	-136.12
7	B07	वित्तीय सेवा	450.50	250.00	700.50	357.75	342.75	342.75	0.00
8	C01	महसूल आणि जिल्हा प्रशासन	2835.15	5.25	2840.4	2151.3	689.09	281.01	407.99
9	C06	नैसर्गिक आपत्ती च्या प्रित्यर्थ सहाय्यता	10744.39	2454.03	13198.42	12346.18	852.23	852.34	-0.11
10	C07	वन	3080	40	312	1984.91	1135.09	1182.36	-48.01
11	D03	कृषी सेवा	8608.87	1165.51	9774.38	6657.87	3116.51	3116.55	-0.04
12	D04	पशु संवर्धन	1332.73	16.12	1348.85	1005.67	343.18	342.56	0.61
13	D05	दुग्धव्यवसाय विकास	488.64	317.55	806.19	633.53	172.67	136.62	36.05
14	D06	मत्स्य व्यवसाय	210.54	65.17	275.71	172.69	103.02	101.60	1.42
15	E02	सामान्य शिक्षण	58987.65	227.77	59215.42	51702.46	7512.96	7496.21	16.75
16	E03	सचिवालय आणि इतर सामाजिक सेवा	417.53	44.79	462.32	191.97	270.35	269.83	0.51
17	F02	नागरी विकास आणि इतर अग्रिम सेवा	16292.24	609.93	16902.17	7985.47	8916.70	8919.73	-3.03
18	F04	स्थानिय संस्था आणि पंचायत राज संस्थांना परिपूर्ती आणि नियुक्ती	22194.95	0.00	22194.95	20042.52	2152.43	2152.43	0.00
19	G01	विक्रीकर प्रशासन	948.22	0.00	948.22	799.72	148.49	148.24	0.25
20	G02	इतर राजकोषीय आणि फुटकळ सेवा	1817.39	0.00	1817.39	267.50	1549.90	1553.08	-3.18
21	H03	गृह निर्माण	402.5	100	502.5	398.51	103.99	102.31	1.68
22	H05	रस्ते आणि पूल	5596.58	1251	6847.57	3893.21	2954.36	2544.51	409.85
23	H06	सार्वजनिक बांधकाम आणि प्रशासकीय आणि कार्यशील इमारती	3059.2	100	3159.2	2052.84	1106.36	1105.07	1.29
24	I03	सिंचन शक्ती आणि इतर वित्तीय सेवा	2305.3	0.05	2305.35	1620.89	684.46	1271.54	-587.08
25	J01	न्याय प्रशासन	2343.01	9.35	2352.36	1717.25	635.10	634.57	0.53
26	K04	श्रम आणि रोजगार	278.35	0.00	278.35	132.39	145.96	145.81	0.15
27	K07	उद्योग	3479.04	50.00	3529.04	2578.70	950.34	950.26	0.08
28	L02	जिल्हा प्रशासन	6032.73	19.68	6052.41	5686.73	365.68	358.80	6.88
29	L03	ग्रामीण विकास कार्यक्रम	10949.99	1337.02	12287.01	7089.24	5197.77	5161.41	36.36
30	L04	सचिवालय वित्तीय सेवा	177.67	0.00	177.67	26.56	151.11	150.82	0.28
31	L05	स्थानीय संस्था आणि पंचायत राज संस्थांना परिपूर्ती आणि नियुक्ती	542.31	0.00	542.31	41.29	501.03	500.29	0.73
32	M02	अन्न संचय आणि गोदाम	2732.66	652.77	3385.43	2426.81	958.62	954.67	3.96
33	N02	सचिवालय आणि इतर सामाजिक सेवा	1341.49	500.00	1841.49	1368.70	472.78	418.29	54.50
34	N03	अनुसूचित जाती, अनुसूचित जमाती आणि इतर मागासवर्गीय वर्गांचे कल्याण	11762.11	2705.32	14467.43	7927.25	6540.18	6471.19	68.99
35	O01	जिल्हा प्रशासन	367.80	0.00	367.80	204.94	162.86	162.86	0.00

परिशिष्ट - 3.5 (पुढे....)									
अनु. क्र.	अनुदान	विवरण	मूळ	पूरक	एकूण	प्रत्यक्ष	बचत	प्रत्यर्पित	प्रत्यर्पित रक्कम वगळून बचत
36	O03	ग्रामीण रोजगार	2667.54	50.00	2717.54	648.14	2069.40	2019.29	50.11
37	O04	इतर ग्रामीण विकास कार्यक्रम	101.12	0.00	101.12	0.21	100.91	100.08	0.82
38	Q03	गृहनिर्माण	4473.17	0.55	4473.72	736.14	3737.58	3737.43	0.16
39	R01	वैद्यकीय आणि सार्वजनिक आरोग्य	10172.59	2736.91	12909.50	10754.06	2155.44	2156.62	-1.18
40	S01	वैद्यकीय आणि सार्वजनिक आरोग्य	4060.39	635.19	4695.57	3632.85	1062.72	1037.78	24.94
41	T05	आदिवासी क्षेत्र विकास उपयोजने वर महसुली खर्च	8604.29	699.49	9303.79	6044.07	3259.72	3214.26	45.45
42	U04	पर्यावरण शास्त्र आणि पर्यावरण	450.70	0.00	450.70	10.36	440.34	440.34	0.00
43	V02	सहकार	8655.41	10595.94	19251.35	17820.91	1430.45	1437.06	-6.61
44	W02	सामान्य शिक्षण	8250.13	0.00	8250.13	7007.95	1242.18	1241.71	0.47
45	W03	तंत्र शिक्षण	1889.79	30.00	1919.79	1082.23	837.55	809.46	28.10
46	X01	सामाजिक सुरक्षा आणि पोषण	3513.19	1965.18	5478.37	4331.38	1146.99	1507.74	-360.75
47	Y02	पाणि पुरवठा आणि स्वच्छता	5509.01	0.00	5509.01	1883.04	3625.97	3625.29	0.69
48	ZA02	सामाजिक सुरक्षा आणि कल्याण	2497.52	67.76	2565.28	1728.28	837.01	891.94	-54.93
49	ZD02	कला आणि संस्कृती	251.64	38.50	290.14	147.62	142.52	142.46	0.07
50	ZD04	पर्यटन	1250.00	0.00	1250.00	219.54	1030.46	1030.40	0.07
51	ZE01	अल्पसंख्यांक सुधार	612.03	0.15	612.18	196.98	415.20	377.18	38.03
52	ZG03	अनुसूचित जातीचे कल्याण	3174.99	308.09	3483.08	2378.38	1104.69	1102.29	2.41
53	ZH03	मृदा आणि जल संवर्धन	508.43	0.00	508.43	344.32	164.11	164.36	-0.25
एकूण			271877.00	30628.41	299697.40	222456.52	80048.85	79960.80	87.27
भांडवली (दत्तमत)									
54	B10	वित्तीय सेवांवर भांडवली खर्च	1757.82	35.33	1793.15	680.82	1112.33	1265.15	-152.82
55	C10	वित्तीय सेवांवर भांडवली खर्च	1149.52	0	1149.52	576.85	572.67	572.63	0.04
56	C12	शासकीय कर्मचारी इत्यादिंना कर्ज	153.55	0	153.55	37.15	116.4	116.48	-0.08
57	F05	सामाजिक सेवांवर भांडवली खर्च	1319.56	1377.14	2696.70	1616.81	1079.89	1079.90	0.00
58	F07	शहरी विकासासाठी कर्ज	1281.96	826.69	2108.65	1973.16	135.49	458.21	-322.72
59	H07	सामाजिक सेवा आणि वित्तीय सेवांवर भांडवली खर्च	7912.63	2305	10217.63	9777.75	439.88	434.31	5.57
60	H08	सार्वजनिक बांधकाम प्रशासकीय आणि कार्यशील इमारतींवर भांडवली खर्च	2436.32	118.13	2554.45	1146.54	1407.91	1400.6	7.31
61	I05	सिंचनावर भांडवली खर्च	11715.27	1105	12820.27	8312.24	4508.03	4473.68	34.35
62	K11	उर्जेवर भांडवली खर्च	300.02	38.90	338.92	131.40	207.52	207.51	0.01
63	L07	ग्रामीण विकासावर भांडवली खर्च	2532.15	306.01	2838.17	1137.68	1700.48	1700.48	0.00
64	M04	अन्नावर भांडवली खर्च	8493.44	2850.00	11343.44	8815.83	2527.62	2550.68	-23.06
65	N04	सामाजिक सेवांवर भांडवली खर्च	228.04	100.00	328.04	79.91	248.13	248.13	0.00
66	O10	इतर ग्रामीण विकास कार्यक्रमावर भांडवली खर्च	5920.23	518.87	6439.10	971.50	5467.60	5448.34	19.26
67	S04	वैद्यकीय आणि सार्वजनिक आरोग्यावर भांडवली खर्च	372.05	26.37	398.42	177.65	220.77	120.06	100.72

31 मार्च 2021 रोजी संपलेल्या वर्षाचा राज्य वित्तव्यवस्थेवरील लेखापरीक्षा अहवाल

परिशिष्ट - 3.5 (समाप्त)

अनु. क्र.	अनुदान	विवरण	मूळ	पूरक	एकूण	प्रत्यक्ष	बचत	प्रत्यर्पित	प्रत्यर्पित रक्कम वगळून बचत
68	T06	आदिवासी क्षेत्र विकास उप-योजनेवर भांडवली खर्च	846.81	0.00	846.81	618.27	228.54	228.72	-0.18
69	V05	सेवांवर भांडवली खर्च	245.67	0.00	245.67	101.73	143.94	143.94	0.00
70	ZC03	सरकारी कर्मचाऱ्यांना कर्जे	195.88	0.00	195.88	3.24	192.64	192.64	0.00
71	ZH05	मृदा आणि जल संधारणावर भांडवली परिव्यय	2897.57	0.00	2897.57	970.66	1926.91	1927.57	-0.66
एकूण			49758.49	9607.44	59365.94	37129.19	22236.75	22569.03	-332.26
एकूण बेरीज			321635.49	40235.85	359063.34	259585.71	102285.60	102529.83	-244.99
स्त्रोत: विनियोजन लेखे 2020-21									

परिशिष्ट - 3.6 (संदर्भ: परिच्छेद 3.3.4.1; पृष्ठ: 103) 2016-17 ते 2020-21 दरम्यान सातत्याने ₹100 कोटीपेक्षा अधिक बचत दर्शविणाऱ्या अनुदान (₹ कोटी मध्ये)						
अनु क्र.	अनुदानाचे संख्या आणि नाव	बचतीची रक्कम (एकूण अनुदानासोबत टक्केवारी)				
		2016-17	2017-18	2018-19	2019-20	2020-21
महसूल दत्तमत						
1	B01- पोलिस प्रशासन	842.90 (6.89)	940.89 (7.59)	1426.59 (10.43)	1332.30 (7.56)	4807.56 (23.59)
2	B03- वाहतूक प्रशासन	565.74 (24.09)	284.34 (15.40)	333.03 (15.94)	882.07 (33.85)	241.69 (7.61)
3	C01- महसूल आणि जिल्हा प्रशासन	311.80 (16.42)	515.56 (24.1)	638.25 (27.77)	580.62 (20.99)	689.09 (24.26)
4	C07- वने	331.09 (15.1)	566.13 (21.41)	481.30 (17.06)	1170.36 (36.11)	1135.09 (36.38)
5	D03- कृषी सेवा	1024.24 (11.59)	1562.01 (22.56)	1790.18 (23.46)	2342.02 (25.46)	3116.51 (31.88)
6	D04- पशुसंवर्धन	148.55 (13.85)	204.62 (19.08)	161.51 (14.80)	316.28 (21.16)	343.18 (25.44)
7	E02- सामान्य शिक्षण	4502.23 (10.78)	6680.38 (14.31)	7318.33 (14.81)	5826.17 (9.95)	7512.96 (12.68)
8	F02- शहरी विकास आणि इतर अग्रिम सेवा	1554.65 (13.43)	4228.31 (34.60)	4016.56 (31.05)	5818.92 (40.24)	8916.70 (52.75)
9	G01- विक्रीकर प्रशासन	198.82 (26.65)	242.52 (29.81)	202.18 (25.90)	157.84 (16.61)	148.49 (15.66)
10	G02- इतर राजकोषीय आणि संकीर्ण सेवा	2191.39 (94.5)	1114.16 (91.85)	9802.70 (96.69)	1522.58 (87.86)	1549.90 (85.28)
11	H06- सार्वजनिक बांधकाम आणि प्रशासकीय आणि कार्यात्मक इमारती	526.59 (20.06)	608.48 (22.97)	696.87 (25.86)	519.73 (17.73)	1106.37 (35.02)
12	I03- सिंचन, उर्जा आणि इतर आर्थिक सेवा	473.49 (19.84)	322.92 (16.79)	430.43 (21.40)	438.65 (19.84)	684.46 (29.69)
13	J01- न्याय प्रशासन	249.06 (17.14)	377.90 (22.09)	348.81 (19.42)	361.54 (16.70)	635.10 (27.00)
14	L02- जिल्हा प्रशासन	309.92 (8.22)	255.88 (6.67)	592.72 (13.16)	305.69 (5.41)	365.68 (6.04)
15	L03- ग्रामीण विकास कार्यक्रम	1199.04 (15.99)	1684.76 (24.39)	1807.25 (22.20)	3857.82 (35.61)	5197.77 (42.30)
16	N03- अनुसूचित जाती, अनुसूचित जमाती, इतर मागासवर्गीय वर्ग आणि अल्प संख्यांक	1766.25 (16.26)	1769.39 (19.26)	2459.17 (27.57)	3375.04 (33.97)	6540.18 (42.21)
17	O03- ग्रामीण रोजगार	1592.76 (46.11)	3468.90 (67.50)	3960.53 (76.99)	4091.90 (79.62)	2069.40 (76.15)
18	Q03-गृह निर्माण	1662.53 (79.84)	1548.93 (90.76)	706.71 (51.29)	7029.60 (98.36)	3737.58 (83.55)
19	R01- वैद्यकीय आणि सार्वजनिक आरोग्य	1434.53 (16.47)	1956.59 (18.35)	2181.51 (20.18)	2140.79 (18.47)	2155.44 (16.70)
20	S01- वैद्यकीय आणि सार्वजनिक आरोग्य	236.03 (9.29)	267.17 (10.15)	467.12 (14.17)	525.94 (13.51)	1062.72 (22.62)
21	T05- आदिवासी क्षेत्र विकास उपयोजनेवरील महसुली खर्च	1022.55 (18.86)	3258.17 (50.05)	3148.46 (44.69)	2644.61 (33.83)	3259.72 (35.04)
22	V02 सहकार	455.81 (26.78)	18554.10 (53.26)	5523.66 (44.97)	14176.42 (67.19)	1430.45 (7.43)
23	W02- सामान्य शिक्षण	216.69 (3.47)	443.77 (7.22)	1082.55 (16.30)	2212.79 (27.44)	1242.18 (15.06)
24	W03- तांत्रिक शिक्षण	215.03 (11.54)	186.90 (13.39)	155.72 (9.41)	231.25 (11.88)	837.55 (43.63)
25	X01- सामाजिक सुरक्षा आणि पोषण	535.27 (17.95)	395.97 (12.53)	670.22 (14.64)	912.04 (17.77)	1146.99 (20.09)
26	Y02- पाणी पुरवठा आणि स्वच्छता	2021.40 (51.54)	2059.43 (50.05)	2436.60 (48.11)	4562.60 (63.04)	3625.97 (65.82)
भांडवली दत्तमत						
27	B10- आर्थिक सेवांवरील भांडवली खर्च	242.46 (14.89)	537.53 (32.83)	595.83 (30.03)	861.15 (45.15)	1112.33 (65.82)

31 मार्च 2021 रोजी संपलेल्या वर्षाचा राज्य वित्तव्यवस्थेवरील लेखापरीक्षा अहवाल

परिशिष्ट - 3.6 (समाप्त)						
अनु क्र.	संख्या आणि अनुदानाचे नाव	बचतीची रक्कम				
		(एकूण अनुदानासोबत टक्केवारी)				
		2016-17	2017-18	2018-19	2019-20	2020-21
28	H08- सार्वजनिक बांधकाम प्रशासकीय आणि कार्यात्मक इमारतीवरील भांडवली खर्च	467.50 (31.59)	939.15 (53.10)	780.94 (41.24)	1202.08 (62.08)	1407.91 (13.78)
29	I05- सिंचनावरील भांडवली खर्च	352.01 (3.92)	1731.05 (15.43)	859.41 (6.81)	1872.33 (14.53)	4508.03 (35.16)
30	K11- उर्जा विकासावरील भांडवली खर्च	195.65 (3.26)	615.65 (49.66)	160.20 (23.43)	392.64 (92.45)	207.52 (61.23)
31	L07- ग्रामीण विकासावरील भांडवली खर्च	1427.67 (52.33)	2081.61 (34.44)	1020.95 (36.21)	1371.47 (48.81)	1700.48 (59.91)
32	M04- अन्न संचय आणि वखार सेवांवरील भांडवली खर्च	477.65 (10.94)	490.81 (11.68)	245.83 (5.45)	596.06 (9.13)	2527.62 (22.28)
33	N04- सामाजिक सेवांवरील भांडवली खर्च	1117.18 (88.68)	509.49 (86.44)	917.63 (89.18)	205.78 (62.30)	248.13 (75.64)
34	O10- इतर ग्रामीण विकास कार्यक्रमावरील भांडवली खर्च	3004.57 (79.34)	2373.91 (75.19)	3655.18 (80.74)	7316.26 (88.95)	5467.60 (84.91)
स्त्रोत: महालेखाकार (लेखा व हकदारी)-I, महाराष्ट्र, मुंबई व्हीएलसी कडून प्राप्त माहिती						

परिशिष्ट - 3.7 (संदर्भ: परिच्छेद 3.3.5.2; पृष्ठ:106) अनियमित राहिलेला जास्तीचा खर्च (₹ कोटी मध्ये)				
वर्ष	अनुदान क्र./ विनियोजन	अनुदान/विनियोजनाचा तपशील	जास्तीची रक्कम ज्याला नियमिततेची आवश्यकता आहे	नियमितकरणाची स्थिती
2017-18	B-01	पोलिस प्रशासन	0.10	अद्याप नियमित करणे बाकी आहे
	C-09	प्रशासकीय सेवा आणि इतर सामाजिक सेवांवरील भांडवली खर्च	0.47	अद्याप नियमित करणे बाकी आहे
	C-11	राज्य सरकारचे अंतर्गत कर्ज	0.005	अद्याप नियमित करणे बाकी आहे
	D-01	व्याज प्रदान	1.83	अद्याप नियमित करणे बाकी आहे
	G-06	निवृत्ती वेतन आणि इतर निवृत्ती लाभ	6.86	अद्याप नियमित करणे बाकी आहे
	L-01	व्याज प्रदान	9.34	अद्याप नियमित करणे बाकी आहे
	O-22	जिल्हा योजना - रत्नागिरी	0.27	अद्याप नियमित करणे बाकी आहे
	O-27	जिल्हा योजना - पुणे	0.03	अद्याप नियमित करणे बाकी आहे
	O-31	जिल्हा योजना - सांगली	0.0001	अद्याप नियमित करणे बाकी आहे
	O-43	जिल्हा योजना - अहमदनगर	0.0038	अद्याप नियमित करणे बाकी आहे
	O-46	जिल्हा योजना - औरंगाबाद	0.68	अद्याप नियमित करणे बाकी आहे
	O-47	जिल्हा योजना - औरंगाबाद	0.03	अद्याप नियमित करणे बाकी आहे
	O-48	जिल्हा योजना - जालना	0.21	अद्याप नियमित करणे बाकी आहे
	O-49	जिल्हा योजना - जालना	1.09	अद्याप नियमित करणे बाकी आहे
	O-53	जिल्हा योजना - नांदेड	2.54	अद्याप नियमित करणे बाकी आहे
	O-59	जिल्हा योजना - उस्मानाबाद	0.48	अद्याप नियमित करणे बाकी आहे
	O-74	जिल्हा योजना - अमरावती	0.30	अद्याप नियमित करणे बाकी आहे
	O-81	जिल्हा योजना - बुलढाणा	0.0019	अद्याप नियमित करणे बाकी आहे
	T-02	सहकार	21.88	अद्याप नियमित करणे बाकी आहे
	W-07	प्रादेशिक असमतोल निवारणाकरिता महसुली खर्च	1.03	अद्याप नियमित करणे बाकी आहे
	15 अनुदाने आणि 5 विनियोजन		47.15	
2018-19	C-06	नैसर्गिक आपत्तीवर दिलासा	943.19	अद्याप नियमित करणे बाकी आहे
	C-11	राज्य सरकारचे अंतर्गत कर्ज	0.0007	अद्याप नियमित करणे बाकी आहे
	H-08	सार्वजनिक बांधकाम प्रशासकीय आणि कार्यात्मक इमारतींवरील भांडवली खर्च	0.0001	अद्याप नियमित करणे बाकी आहे
	L-01	व्याज अदायगी	2.71	अद्याप नियमित करणे बाकी आहे
	O-18	जिल्हा योजना - ठाणे	0.0007	अद्याप नियमित करणे बाकी आहे
	O-52	जिल्हा योजना - नांदेड	0.07	अद्याप नियमित करणे बाकी आहे
	O-58	जिल्हा योजना - उस्मानाबाद	0.0022	अद्याप नियमित करणे बाकी आहे
	O-68	जिल्हा योजना - चंद्रपूर	0.16	अद्याप नियमित करणे बाकी आहे
	O-78	जिल्हा योजना - यवतमाळ	0.03	अद्याप नियमित करणे बाकी आहे
	6 अनुदाने आणि 3 विनियोजन		946.16	
2019-20	C06	नैसर्गिक आपत्तीकरिता दिलासा	965.370	अद्याप नियमित करणे बाकी आहे
	G01	विक्रीकर प्रशासन	0.049	अद्याप नियमित करणे बाकी आहे
	K07	उद्योग	0.901	अद्याप नियमित करणे बाकी आहे
	N01	व्याज प्रदान	0.008	अद्याप नियमित करणे बाकी आहे
	O28	जिल्हा योजना - सातारा	0.004	अद्याप नियमित करणे बाकी आहे
	S05	शासकीय कर्मचाऱ्यांना कर्जे	11.846	अद्याप नियमित करणे बाकी आहे
	U01	व्याज प्रदान	0.109	अद्याप नियमित करणे बाकी आहे
	3 अनुदाने आणि 4 विनियोजन		978.29	
	24 अनुदाने आणि 12 विनियोजन		1971.60	
स्त्रोत: संबंधित वर्षाचे विनियोजन लेखे				

31 मार्च 2021 रोजी संपलेल्या वर्षाचा राज्य वित्तव्यवस्थेवरील लेखापरीक्षा अहवाल

परिशिष्ट - 3.8								
(संदर्भ: परिच्छेद 3.5.2.1; पृष्ठ: 109)								
वर्ष 2020-21 च्या तिमाही आणि शेवटच्या महिन्या दरम्यान खर्चाची घाई								
(₹ कोटी मध्ये)								
अनु क्र.	अनुदान संख्या	मुख्य शीर्ष	अनुदान तपशील	वर्षादरम्यान एकूण खर्च	वर्षाच्या शेवटच्या तिमाहीतील खर्च		मार्च 2021 दरम्यान खर्च	
					रक्कम	एकूण खर्चाची टक्केवारी	रक्कम	एकूण खर्चाची टक्केवारी
1	C10	4406	आर्थिक लेखांवर भांडवली खर्च	550.41	386.00	70.13	266.54	48.43
2	H03	2216	गृह	264.86	132.49	50.02	94.49	35.68
3	H05	3054	रस्ते आणि पूल	2937.01	1896.34	64.57	1409.43	47.99
4	H07	5054	सामाजिक आणि आर्थिक सेवांवर भांडवली खर्च	9634.48	5498.38	57.07	4970.83	51.59
5	H08	4210	सार्वजनिक बांधकाम प्रशासन आणि कार्यात्मक बांधकामावर भांडवली खर्च	607.94	547.80	90.11	382.16	62.86
6	H08	4059	सार्वजनिक बांधकाम प्रशासन आणि कार्यात्मक बांधकामावर भांडवली खर्च	580.05	426.60	73.55	307.09	52.94
7	I05	4702	सिंचनावर भांडवली खर्च	990.96	558.96	56.41	499.30	50.39
8	I05	4701	सिंचनावर भांडवली खर्च	7175.25	3661.84	51.03	2470.33	34.43
9	I06	6003	आंतरीक कर्ज	263.33	181.55	68.94	136.05	51.67
10	L03	2501	ग्रामीण विकास कार्यक्रम	194.53	102.84	52.87	3.03	1.56
11	L05	3604	स्थानिय संस्था आणि पंचायत राज संस्थांना प्रतिपूर्ती आणि नियुक्ती	230.25	224.58	97.53	224.55	97.52
12	M02	2408	अन्न संचयन आणि वखार	2432.92	1509.24	62.03	1454.36	59.78
13	N02	2216	सचिवालय आणि इतर सामाजिक सेवा	1019.98	716.29	70.23	604.76	59.29
14	N03	2505	अनुसूचित जाती, अनुसूचित जमाती आणि इतर मागासर्षीयांचे कल्याण	318.08	318.08	100.00	318.08	100.00
15	N03	2202	अनुसूचित जाती, अनुसूचित जमाती आणि इतर मागासर्षीयांचे कल्याण	170.11	170.11	100.00	120.10	70.60
16	N03	2225	अनुसूचित जाती, अनुसूचित जमाती आणि इतर मागासर्षीयांचे कल्याण	1321.49	981.24	74.25	734.91	55.61
17	N03	2501	अनुसूचित जाती, अनुसूचित जमाती आणि इतर मागासर्षीयांचे कल्याण	294.50	181.81	61.73	181.81	61.74
18	N06	2225	सामाजिक न्याय आणि विशेष सहाय्य विभाग	2645.33	2564.58	96.95	2119.17	80.11
19	O01	2053	जिल्हा प्रशासन	204.94	160.11	78.13	131.66	64.24
20	O03	2505	ग्रामीण रोजगार	688.66	418.84	60.82	242.62	35.23
21	O10	4515	इतर ग्रामीण विकास कार्यक्रमावर भांडवली परिव्यय	924.40	470.40	50.89	423.97	45.86

परिशिष्ट - 3.8 (समाप्त)								
अनु क्र.	अनुदान संख्या	मुख्य शीर्ष	अनुदान तपशील	वर्षादरम्यान एकूण खर्च	वर्षाच्या शेवटच्या तिमाहीतील खर्च		मार्च 2021 दरम्यान खर्च	
					रक्कम	एकूण खर्चाची टक्केवारी	रक्कम	एकूण खर्चाची टक्केवारी
22	O26	2515	जिल्हा योजना-पुणे	141.36	141.36	100.00	124.05	87.75
23	O70	3451	जिल्हा योजना-गडचिरोली	131.80	115.16	87.37	94.32	71.56
24	S04	4210	वैद्यकीय आणि सामाजिक आरोग्यावर भांडवली खर्च	177.65	134.51	75.72	134.02	75.44
25	T05	2425	आदिवासी क्षेत्र विकास उपयोजनेवर महसुली खर्च	510.35	492.84	96.57	491.70	96.35
26	T05	2505	आदिवासी क्षेत्र विकास उपयोजनेवर महसुली खर्च	766.50	533.60	69.62	157.00	20.48
27	T05	2202	आदिवासी क्षेत्र विकास उपयोजनेवर महसुली खर्च	400.50	221.87	55.40	162.34	40.53
28	T09	2225	अनुसुचित जाति, अनुसुचित जमाती, इतर मागासर्वीय आणि अल्पसंख्यक कल्याण	1587.96	1429.03	89.99	1217.33	76.66
29	T10	4225	अनुसुचित जाति, अनुसुचित जमाती, इतर मागासर्वीय आणि अल्पसंख्यक कल्याण	314.87	226.04	71.79	206.14	65.47
30	ZG03	2225	अनुसुचित जातिचे कल्याण	2378.38	1566.65	65.87	562.53	23.65
एकूण				39858.85	25969.14		20244.67	
स्त्रोत: प्रधान महालेखाकार (लेखा व हकदारी) - I, आणि महालेखाकार (लेखा व हकदारी) - II, महाराष्ट्र व्हीएलसी कडून प्राप्त माहिती								

परिशिष्ट - 4.1 (संदर्भ: परिच्छेद 4.4; पृष्ठ: 124) प्रलंबित उपयोगिता प्रमाणपत्रांची विभाग निहाय विभागणी			
अनु क्र.	विभाग	प्रमाणपत्रांची संख्या	रक्कम (₹ कोटी मध्ये)
1	कृषी, पशुसंवर्धन, दुग्धविकास आणि मत्स्यव्यसाय	1861	619.31
2	सहकार, पणन आणि वस्त्रोद्योग	218	749.02
3	पर्यावरण	28	62.86
4	वित्त	4	9.40
5	अन्न, नागरी पुरवठा आणि ग्राहक संरक्षण	81	109.45
6	सामान्य प्रशासन	71	17.22
7	उच्च आणि तांत्रिक शिक्षण	142	458.93
8	गृह	126	114.71
9	गृहनिर्माण	15	2.26
10	उद्योग, उर्जा आणि कामगार	52	2515.88
11	कायदा आणि न्याय व्यवस्था	48	5.38
12	वैद्यकीय शिक्षण आणि औषधी	40	25.91
13	अल्पसंख्यांक विभाग	133	84.88
14	नियोजन	5422	5111.88
15	सार्वजनिक आरोग्य	360	153.38
16	सार्वजनिक बांधकाम	134	65.13
17	महसूल आणि वन	4556	2980.15
18	ग्रामीण विकास आणि जल संवर्धन	1322	3576.18
19	शालेय शिक्षण आणि क्रीडा	2672	8398.14
20	कौशल्य विकास आणि उद्योजकता	56	121.84
21	सामाजिक न्याय आणि विशेष सहाय्य	1622	1549.25
22	मृदू आणि जल संवर्धन विभाग	266	75.04
23	सामाजिक कल्याण, सांस्कृतिक कार्य आणि क्रीडा	438	334.14
24	पर्यटन आणि सांस्कृतिक कार्य	176	522.80
25	आदिवासी विकास	3497	2905.20
26	शहरी विकास	905	11404.99
27	विमुक्त जाती, भटक्या जमाती, इतर मागासवर्गीय प्रवर्ग आणि एसबीसी कल्याण विभाग	179	160.43
28	विमुक्त जाती, भटक्या जमाती, इतर मागासवर्गीय प्रवर्ग आणि एसबीसी कल्याण विभाग	10	118.17
29	जल संसाधने	2	1.2
30	पाणी पुरवठा आणि स्वच्छता	266	437.50
31	महिला आणि बाल विकास	3537	171.34
32	रोजगार	1	0.00
	एकूण	28240	42861.97

स्त्रोत : 2020-21 चे वित्त लेखे

परिशिष्ट - 4.2 (संदर्भ: परिच्छेद 4.5; पृष्ठ: 125) 2020-21 पर्यंत प्रलंबित सविस्तर आकस्मिक देयकाचा तपशील			
अनु क्र.	विभाग	एसी देयकांची संख्या	रक्कम (₹ कोटी मध्ये)
1	कृषी, पशुसंवर्धन, दुग्धविकास आणि मत्स्यव्यसाय	10	0.03
2	सहकार, पणन आणि वस्त्रोद्योग	39	3.90
3	पर्यावरण	1	0.00
4	वित्त	60	4.80
5	अन्न, नागरी पुरवठा आणि ग्राहक संरक्षण	29	21.79
6	सामान्य प्रशासन	378	170.95
7	उच्च आणि तांत्रिक शिक्षण	22	0.99
8	गृह	474	339.90
9	गृहनिर्माण	2	0.00
10	उद्योग, उर्जा आणि कामगार	11	0.16
11	कायदा आणि सुव्यवस्था	90	0.80
12	मराठी भाषा विभाग	4	0.03
13	वैद्यकीय शिक्षण आणि औषधी	509	1620.86
14	अल्पसंख्यांक विभाग	5	0.01
15	नियोजन	113	213.12
16	सार्वजनिक आरोग्य	174	1031.68
17	सार्वजनिक बांधकाम	2	0.03
18	महसूल आणि वन	53	0.66
19	ग्रामीण विकास आणि जल संवर्धन	150	2.00
20	शालेय शिक्षण आणि क्रीडा	34	1.75
21	सामाजिक न्याय आणि विशेष सहाय्य	13	0.06
22	पर्यटन आणि सांस्कृतिक कार्य	11	4.34
23	आदिवासी विकास	20	3.66
24	शहरी विकास	6	0.08
25	जल संसाधने	1	0.00
26	पाणी पुरवठा आणि स्वच्छता	2	0.01
27	महिला आणि बाल विकास	13	0.29
28	कौशल्य विकास आणि उद्योजकता विकास	14	0.15
29	विधानमंडळ	1	4.78
30	मृदू आणि जल संवर्धन	3	0.02
31	विमुक्त जाती, भटक्या जमाती, इतर मागासवर्गीय प्रवर्ग आणि एसबीसी कल्याण विभाग	2	0.20
एकूण बेरीज		2246	3427.05
स्त्रोतः 2020-21 चे वित्त लेखे			

31 मार्च 2021 रोजी संपलेल्या वर्षाचा राज्य वित्तव्यवस्थेवरील लेखापरीक्षा अहवाल

परिशिष्ट - 4.3

(संदर्भ: परिच्छेद 4.12; पृष्ठ: 136)

स्वायत्त संस्थांकडून लेखे/लेखापरीक्षा अहवाल प्रस्तुतीकरणात विलंब

अनु क्र.	संस्थेचे नाव	सीएजी डीपीसी अधिनियम, 1971 च्या कलमांतर्गत सुपुर्द/लेखापरीक्षण कालावधी	कोणत्या वर्षापर्यंत लेखे प्रस्तुत केले गेले	लेखापरीक्षेला लेखे प्रस्तुत करण्याची नियत तिथी	लेखे प्रस्तुतीकरणातील विलंब		कोणत्या कालावधी पर्यंत स्वतंत्र लेखापरीक्षण अहवाल जारी केला	विधानमंडळ समक्ष स्वतंत्र लेखापरीक्षण अहवालाची प्रस्तुती
					लेखे प्राप्त झाल्याची तारीख	विलंब कालावधी (महिण्यांमध्ये)		
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)
1	महाराष्ट्र गृहनिर्माण आणि क्षेत्र विकास प्राधिकरण, मुंबई	01/04/2018 ते 31/03/2023 कलम 20(1)	2019-20	जून 2020	20.01.2021	07	2018-19	2017-18 चा एसएआर मार्च 2020 मध्ये प्रस्तुत केला
2	मुंबई महानगर प्रदेश विकास प्राधिकरण, मुंबई	01/04/2014 ते 31/03/2024 कलम 20(1)	2019-20	जून 2020	16.03.2021	09	2019-20	2017-18 चा एसएआर 21.12.2019 रोजी प्रस्तुत केला
3	महाराष्ट्र जीवन प्राधिकरण, मुंबई	01/04/2017 ते 31/3/2022 कलम 20(1)	2016-17	जून 2017	07.05.2019	23	2016-17	2014-15 चा एसएआर 16.07.2018 रोजी प्रस्तुत केला
4	महाराष्ट्र कृष्णा खोरे विकास महामंडळ, पुणे	01/04/2016 ते 31/03/2021 कलम 19(3)	2017-18	जून 2018	27.12.2018	06	2017-18	2017-18 चा एसएआर 21.12.2018 रोजी प्रस्तुत केला
5	कोंकण सिंचन विकास महामंडळ, ठाणे	01/04/2018 ते 31/03/2023 कलम 19(3)	2017-18	जून 2018	01.03.2019	08	2017-18	2017-18 चा एसएआर डिसेंबर 2020 रोजी प्रस्तुत केला
6	महाराष्ट्र सागरी मंडळ, मुंबई	01/04/2016 ते 31/03/2021 कलम 20(1)	2017-18 2018-19 2019-20	जून 2018 जून 2019 जून 2020	24.05.2021 24.05.2021 24.05.2021	35 23 11	2016-17	2015-16 चा एसएआर 27.11.2018 रोजी प्रस्तुत केला
7	महाराष्ट्र राज्य महिला आयोग, मुंबई	01/04/2018 पासून पुढे कलम 19(3)	2018-19	जून 2019	04.03.2021	20	2018-19	2017-18 चा एसएआर 09.03.2021 रोजी प्रस्तुत केला
8	महाराष्ट्र प्रदुषण नियंत्रण मंडळ, मुंबई	01/04/2018 ते 31/03/2023 कलम 20(1)	2018-19	जून 2019	16.01.2020	07	2017-18	2017-18 चा एसएआर 04.03.2020 रोजी प्रस्तुत केला
9	झोपडपट्टी पुनर्वसन प्राधिकरण, मुंबई	01/04/2016 ते 31/03/2021 कलम 20(1)	2019-20	जून 2020	11.08.2021	14	2018-19	2017-18 चा एसएआर 09.03.2019 रोजी प्रस्तुत केला
10	महाराष्ट्र जलसंपदा नियामक, प्राधिकरण	01/04/2015 ते 31/03/2020 कलम 20(1)	2016-17	जून 2017	18.10.2017	04	2016-17	2016-17 चा एसएआर 27.03.2018 रोजी प्रस्तुत केला
11	राजीव गांधी विज्ञान आणि तंत्रज्ञान आयोग	01/04/2010 पासून पुढे अस्तित्वात असे पर्यंत कलम 19(3)	2019-20	जून 2020	01.01.2021	06	2019-20	2017-18 आणि 2018-19 चा एसएआर 09.03.2021 रोजी प्रस्तुत केला
12	महाराष्ट्र राज्य खादी आणि ग्रामोद्योग मंडळ, मुंबई	01.04.2017 ते 31.03.2022 कलम 20(1)	2018-19 2019-20	जून 2019 जून 2020	21.11.2019 23.07.2021	04 01	2018-19	2017-18 चा एसएआर 04.03.2020 रोजी प्रस्तुत केला

परिशिष्ट - 4.3 (पुढे...)								
अनु क्र.	संस्थेचे नाव	सीएजी डीपीसी अधिनियम, 1971 च्या कलमांतर्गत सुपुर्द/लेखापरीक्षण कालावधी	कोणत्या वर्षापर्यंत लेखे प्रस्तुत केले गेले	लेखापरीक्षेला लेखे प्रस्तुत करण्याची नियत तिथी	लेखे प्रस्तुतीकरणातील विलंब		कोणत्या कालावधी पर्यंत स्वतंत्र लेखापरीक्षण अहवाल जारी केला	विधानमंडळ समक्ष स्वतंत्र लेखापरीक्षण अहवालाची प्रस्तुती
					लेखे प्राप्त झाल्याची तारीख	विलंब कालावधी (महिण्यांमध्ये)		
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)
13	महाराष्ट्र राज्य विधी सेवा प्राधिकरण, मुंबई	राज्य जिल्हा कायदेशीर सेवा प्राधिकरणाची लेखापरीक्षा सीएजी डीपीसी अधिनियम, 1971 अंतर्गत कलम 19(2) नुसार केली	2016-17	जून 2017	10.11.2017	04	2016-17	एसएआर अद्याप प्रस्तुत करावयाचा आहे
14	महाराष्ट्र राज्य बाल हक्क संरक्षण आयोग	सीएजी डीपीसी अधिनियम, 1971 अंतर्गत कलम 19(2) नुसार लेखापरीक्षा केली	2016-17	जून 2017	01.09.2017	02	2016-17	2015-16 आणि 2016-17 चा एसएआर 02.07.2019 रोजी प्रस्तुत केला
15	महाराष्ट्र राज्य मानवी हक्क आयोग	सीएजी डीपीसी अधिनियम, 1971 अंतर्गत कलम 19(2) नुसार जे मानवाधिकार अधिनियम 1993 संरक्षणा संदर्भात नियम 35(2) नुसार लेखापरीक्षा केली	2017-18	जून 2018	11.09.2018	02	2017-18	2002-03 चा एसएआर अद्याप प्रस्तुत करावयाचा आहे
16	महाराष्ट्र इमारत व इतर बांधकाम कामगार कल्याणकारी मंडळ	सीएजी डीपीसी अधिनियम 1971 अंतर्गत कलम 19(3) नुसार जे महाराष्ट्र राज्य अल्पसंख्यांक आयोग अधिनियम 2004 संदर्भात नियम 12(3) नुसार लेखापरीक्षा केली	2012-13	जून 2013	22.11.2016	41	2012-13	2005-06 ते 2009-10 चा एसएआर अद्याप प्रस्तुत करावयाचा आहे. 2010-11, 2011-12 आणि 2012-13 चा एसएआर 09.03.2021 रोजी प्रस्तुत करावयाचा आहे
17	महाराष्ट्र इमारत आणि इतर बांधकाम कामगार कल्याण मंडळ	सीएजी डीपीसी अधिनियम 1971 अंतर्गत कलम 19(2)	2019-20	जून 2020	23.06.2021	12	2018-19	2016-17 आणि 2017-18 चा एसएआर 15.02.2021 रोजी प्रस्तुत केला. 2018-19 चा एसएआर 09.03.2021 रोजी प्रस्तुत केला
18	झोपडपट्टी पुनर्वसन प्राधिकरण पुणे आणि पिंपरी चिंचवड क्षेत्र पुणे	01.04.2011 ते 31.03.2017 कलम 20(1)	2016-17	जून 2017	16.09.2019	27	2016-17	2005-06 ते 2010-11 या कालावधीचा एसएआर मार्च 2021 मध्ये प्रस्तुत केले.

31 मार्च 2021 रोजी संपलेल्या वर्षाचा राज्य वित्तव्यवस्थेवरील लेखापरीक्षा अहवाल

परिशिष्ट - 4.3 (समाप्त)								
अनु क्र.	संस्थेचे नाव	सीएजी डीपीसी अधिनियम, 1971 च्या कलमांतर्गत सुपुर्द/लेखापरीक्षण कालावधी	कोणत्या वर्षापर्यंत लेखे प्रस्तुत केले गेले	लेखापरीक्षेला लेखे प्रस्तुत करण्याची नियत तिथी	लेखे प्रस्तुतीकरणातील विलंब		कोणत्या कालावधी पर्यंत स्वतंत्र लेखापरीक्षण अहवाल जारी केला	विधानमंडळ समक्ष स्वतंत्र लेखापरीक्षण अहवालाची प्रस्तुती
					लेखे प्राप्त झाल्याची तारीख	विलंब कालावधी (महिण्यांमध्ये)		
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)
19	महाराष्ट्र स्थावर संपदा नियामक प्राधिकरण	सीएजी (डीपीसी) अधिनियम 1971 अंतर्गत कलम 19(2)	2019-20	जून 2020	11.01.2021	06	2019-20	वर्ष 2018-19 चा एसएआर विधानमंडळात मार्च 2020 मध्ये प्रस्तुत केला
20	महाराष्ट्र विद्युत नियामक आयोग	विद्युत अधिनियम 2003 अंतर्गत कलम 104 जो डीपीसी अधिनियम 1971 नुसार कलम 20(1)	2017-18 2018-19 2019-20	जुलै 2018 जुलै 2019 जुलै 2020	19.07.2018 15.11.2019 29.12.2020	0 4 5	2019-20	2015-16 चा एसएआर 28.07.2017 रोजी आणि 2016-17 चा एसएआर 13.07.2018 रोजी प्रस्तुत केला
21	तापी पाटबंधारे विकास महामंडळ, जळगाव	01.04.2012 ते 31.03.2023 कलम 19(3)	2018-19	जून 2019	24.07.2020	13	2018-19	2017-18 चा एसएआर पावसाळी अधिवेशनात प्रस्तुत केला
22	विदर्भ पाटबंधारे विकास महामंडळ, नागपूर	01.04.2012 ते 31.03.2022 कलम 19(3)	2018-19	जून 2019	07.02.2020	07	2018-19	2015-16 चा एसएआर पावसाळी अधिवेशनात प्रस्तुत केला
23	गोदावरी मराठवाडा पाटबंधारे विकास महामंडळ, औरंगाबाद	31.03.2024 पर्यंत डीपीसी अधिनियम अंतर्गत कलम 19(3)	2017-18 2018-19	जून 2018 जून 2019	28.06.2021 28.06.2021	36 24	2016-17	2014-15 आणि 2015-16 चा एसएआर 19.12.2019 रोजी प्रस्तुत केला
24	महाराष्ट्र जलसंधारण महामंडळ, औरंगाबाद	01.04.2001 पासून डीपीसी अधिनियम अंतर्गत कलम 19(3)	2017-18	जून 2018	18.12.2019	18	2017-18	2014-15 चा एसएआर मार्च 2018 मध्ये प्रस्तुत केला
25	पर्यायी वनीकरण निधी व्यवस्थापन व नियोजन प्राधिकरण	01.04.2001 पासून डीपीसी अधिनियम अंतर्गत कलम 20(1)	2018-19	जून 2019	04.08.2021	2525	2011-12 ते 2016-17 कालावधी करिता एसएआर जारी केला	

* शुल्क नियामक प्राधिकरण (FRA) आणि प्रवेश नियामक प्राधिकरण (ARA) ह्यांच्या वार्षिक लेखांची लेखापरीक्षा ह्या कार्यालयाला सोपविण्याचे प्रलंबित असल्यामुळे वगळले आहे

स्त्रोत: कार्यालय प्रधान महालेखाकार (लेखापरीक्षा)-I, मुंबई आणि महालेखाकार (लेखापरीक्षा)-II, नागपूर, कडून प्राप्त माहिती

परिशिष्ट - 4.4 (संदर्भ: परिच्छेद 4.13; पृष्ठ: 138)				
लेखे अंतिम होण्याची स्थिती आणि विभागाद्वारे व्यवस्थापित व्यावसायिक आणि अर्ध व्यावसायिक उपक्रमांमध्ये शासकीय गुंतवणुकीची स्थिती				
अनु क्र.	उपक्रमाचे नाव	लेखे कधी पर्यंत अंतिम झाले	अंतिम लेख्यानुसार गुंतवणूक (₹ कोटी मध्ये)	विलंबाने लेखे तयार करण्याची कारणे/ अभिप्राय
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
कृषी, पशु संवर्धन, दुग्ध विकास आणि मस्त्य विभाग				
मुंबई क्षेत्र				
1	बृहन्मुंबई दुग्ध योजना, वरळी	2016-17	(-)11.67	
2	दुध वाहतूक योजना, वरळी	2006-07	2.34	शासन आदेश दिनांक 17.07.2008 नुसार दुध वाहतूक योजना, वरळी बंद झाली.
3	मदर डेअरी, कुर्ला	2016-17	31.47	
4	सेंट्रल डेअरी, गोरेगाव	2016-17	73.74	
5	घटक योजना, मुंबई	2014-15	30.33	
6	कृषी योजना, मुंबई	2014-15	10.45	
7	विद्युत योजना, मुंबई	2014-15	5.16	
8	पाणी पुरवठा योजना, मुंबई	2014-15	15.57	
9	पशुखाद्य योजना, मुंबई	2014-15	(-)3.33	
10	पशुपालन आणि संगोपन शेती, पालघर	2015-16	1.32	
11	दुग्ध प्रकल्प, दापचरी	2016-17	16.25	
12	शासकीय दूध योजना, भिवंडी	2015-16	0.61	
13	शासकीय दूध शीतकरण केंद्र सरळगाव, ठाणे	2015-16	0.21	
14	शासकीय दूध योजना, खोपोली	2016-17	2.69	
15	शासकीय दूध योजना, महाड	2015-16	1.45	
16	शासकीय दूध योजना, चिपळूण	2016-17	2.64	
17	शासकीय दूध योजना, रत्नागिरी	2015-16	7.22	
18	शासकीय दूध योजना, कणकवली	2016-17	2.24	
पुणे क्षेत्र				
19	शासकीय दूध योजना, पुणे	2018-19	(-)16.72	
20	शासकीय दूध योजना, महाबळेश्वर	2016-17	0.96	
21	शासकीय दूध योजना, सातारा	2016-17	5.50	
22	शासकीय दूध योजना, मिरज	2017-18	16.18	
23	शासकीय दूध योजना, सोलापूर	2016-17	2.12	
नागपूर क्षेत्र				
24	शासकीय दूध योजना, नागपूर	2014-15	1.25	
25	शासकीय दूध योजना, वर्धा	2019-20	46.64	
26	शासकीय दूध योजना, चंद्रपूर	2018-19	(-)0.04	
27	शासकीय दूध योजना, गोंदिया	2019-20	42.87	
औरंगाबाद क्षेत्र				
28	शासकीय दूध योजना, औरंगाबाद	2018-19	72.33	

परिशिष्ट - 4.4 (समाप्त)				
अनु क्र.	उपक्रमाचे नाव	लेखे कधी पर्यंत अंतिम झाले	अंतिम लेख्यानुसार गुंतवणूक (₹ कोटी मध्ये)	विलंबाने लेखे तयार करण्याची कारणे/ अभिप्राय
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
29	शासकीय दूध योजना, उदगीर	2017-18	39.48	
30	शासकीय दूध योजना, बीड	2017-18	31.08	
31	शासकीय दूध योजना, नांदेड	2018-19	9.36	
32	शासकीय दूध योजना, भूम	2019-20	20.36	
33	शासकीय दूध योजना, परभणी	2019-20	133.23	
नाशिक क्षेत्र				
34	शासकीय दूध योजना, नाशिक	2019-20	3.52	
35	शासकीय दूध योजना, वणी	2019-20	0.23	
36	शासकीय दूध योजना, अहमदनगर	2019-20	2.91	
37	शासकीय दूध योजना, चाळीसगाव	2017-18	1.82	
38	शासकीय दूध योजना, धुळे	2016-17	6.41	
अमरावती क्षेत्र				
39	शासकीय दूध योजना, अमरावती	2016-17	18.68	
40	शासकीय दूध योजना, अकोला	2016-17	21.69	
41	शासकीय दूध योजना, यवतमाळ	2017-18	17.41	
42	शासकीय दूध योजना, नांदूरा	2017-18	5.95	
कृषी, पशु संवर्धन, दुग्ध विकास आणि मस्त्य विभाग				
43	बुलडोझर योजनेद्वारे जमीन विकास, पुणे	1994-95	4.00	हे सगळे आजारी युनिट्स आहेत ज्यांचे प्रवर्तन होत नाही. म्हणून त्यांनी लेखे बनविणे बंद केले आहे.
44	बुलडोझर योजनेद्वारे जमीन विकास, औरंगाबाद	1998-99	21.93	
45	बुलडोझर योजनेद्वारे जमीन विकास, अमरावती	1995-96	0.01	
46	बुलडोझर योजनेद्वारे जमीन विकास, नागपूर	1996-97	2.18	
महसूल आणि वन विभाग				
47	आलापल्ली आणि पेंडीगुंडन वन रेंज धरून साँ मिल आणि इमारती लाकुड आगार	1985-86	0.00	हे सगळे आजारी युनिट्स आहेत ज्यांचे प्रवर्तन होत नाही. म्हणून त्यांनी लेखे बनविणे बंद केले आहे.
अन्न, नागरी पुरवठा आणि ग्राहक संरक्षण विभाग				
48	मुंबई व ठाणे रेशनिंग क्षेत्रात खरेदी, वितरण आणि मूल्य नियंत्रण योजना	2017-18	1772.41	
49	मोफसिल क्षेत्रात खरेदी, वितरण आणि मूल्य नियंत्रण योजना	2017-18	1649.12	
एकूण			3551.56	
स्त्रोत: प्रोफार्मा लेखे				

परिशिष्ट - 4.5							
लेखे थकित असलेल्या राज्य सार्वजनिक उपक्रमांमध्ये राज्य सरकारच्या गुंतवणुकीची स्थिती दर्शविणारे विवरण (परिच्छेद 4.13.1 मध्ये संदर्भित; पृष्ठ: 139)							
(रकाने 4 आणि 6 ते 8 मधील आकडे ₹ कोटीमध्ये आहेत)							
अनु क्र.	सार्वजनिक उपक्रमांची नावे	ज्या वर्षापर्यंत लेखे अंतिम झाले	अंतिम लेख्यानुसार पूर्ण भरपाई केलेले भांडवल	अंतिमीकरण प्रलंबित असलेल्या लेख्यांचा कालावधी	ज्या वर्षात लेखे थकित आहेत, त्या वर्षभरात राज्य सरकारने केलेली गुंतवणूक		
					इक्विटी	कर्जे	अनुदान
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)
अ	कार्यरत सरकारी कंपन्या						
1	कोल्हापूर चित्रनगरी महामंडळ मर्यादित*	2003-04	3.24	2004-05 ते 2020-21	-	-	17.30
2	साहित्य रत्न लोकशाहिर अण्णाभाऊ साठे विकास महामंडळ मर्यादित*	2009-10	118.35	2010-11 ते 2020-21	276.25	0.23	50.99
3	महाराष्ट्र राज्य हातमाग वित्त आणि विकास महामंडळ मर्यादित	2011-12	21.88	2012-13 ते 2020-21	25.63	-	11.04
4	मौलाना आझाद अल्पसंख्यांक आर्थिक विकास महामंडळ मर्यादित*	2012-13	206.39	2013-14 ते 2020-21	194.31	-	-
5	शबरी आदिवासी वित्त व विकास महामंडळ मर्यादित	2017-18	77.11	2018-19 ते 2020-21	10.00	-	-
6	वसंतराव नाईक विमुक्त जाती आणि भटक्या जमाती विकास महामंडळ मर्यादित	2013-14	169.01	2014-15 ते 2020-21	29.84	33.47	32.94
7	महाराष्ट्र राज्य रस्ते विकास महामंडळ मर्यादित	2016-17	773.56	2017-18 ते 2020-21	-	-	648.36
8	AITL ऑरिंक कौशल्य प्रतिष्ठान	प्रथम प्रशासकीय मान्यता	0.01	स्थापनेपासून	0.01	-	-
9	महासमृद्धी नूतनीकरणीय उर्जा मर्यादित	प्रथम प्रशासकीय मान्यता	0.05	स्थापनेपासून	0.05	-	-
10	महाराष्ट्र राज्य हातमाग महामंडळ मर्यादित	2019-20	16.37	2020-21	0.30	0.20	0
11	महाराष्ट्र पर्यटन विकास महामंडळ मर्यादित	2016-17	15.39	2017-18 ते 2020-21	-	-	548.15
12	महिला आर्थिक विकास महामंडळ	2019-20	3.86	2020-21	-	-	17.25
13	एमएसईबी सुत्रधारी कंपनी मर्यादित	2019-20	89173.71	2020-21	42.50	-	-

31 मार्च 2021 रोजी संपलेल्या वर्षाचा राज्य वित्तव्यवस्थेवरील लेखापरीक्षा अहवाल

परिशिष्ट - 4.5 (समाप्त)							
अनु क्र.	सार्वजनिक उपक्रमांची नावे	ज्या वर्षापर्यंत लेखे अंतिम झाले	अंतिम लेख्यानुसार पूर्ण भरपाई केलेले भांडवल	अंतिमीकरण प्रलंबित असलेल्या लेख्यांचा कालावधी	ज्या वर्षात लेखे थकित आहेत, त्या वर्षभरात राज्य सरकारने केलेली गुंतवणूक		
					इक्विटी	कर्जे	अनुदान
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)
14	महाराष्ट्र राज्य विद्युत वितरण कंपनी मर्यादित	2018-19	47723.98	2019-20 ते 2020-21	-	14.43	663.00
एकूण अ (कार्यरत सरकारी कंपन्या)			1,38,302.85		578.89	48.33	1,989.03
ब	कार्यरत वैधानिक महामंडळ						
1	महाराष्ट्र राज्य मार्ग परिवहन महामंडळ	2018-19	4,700.60	2019-20 ते 2020-21	755.20	-	357.86
2	महाराष्ट्र कृष्णा खोरे विकास महामंडळ	2017-18	36,373.82	2018-19 ते 2020-21	-	-	2,331.42
3	विदर्भ पाटबंधारे विकास महामंडळ	2017-18	40,924.01	2018-19 ते 2020-21	6,977.01	-	289.42
4	तापी पाटबंधारे विकास महामंडळ	2018-19	11,576.37	2019-20 ते 2020-21	-	-	1,258.22
एकूण ब (कार्यरत वैधानिक महामंडळ)			93,574.80		7,732.21	-	4,236.92
एकूण बेरीज (अ+ब)			2,31,877.65		8,311.10	48.33	6,225.95
स्त्रोत: सार्वजनिक उपक्रमांकडून प्राप्त माहिती							

परिशिष्ट - 4.6 (संदर्भ: परिच्छेद 4.16; पृष्ठ: 142) अफरातफर, गैरवापर इत्यादि प्रकरणांचे विभाग-निहाय काल निहाय विभाजन (₹ लाखात)							
विभागाचे नाव	5 वर्षांपर्यंत	5-10 वर्ष	10-15 वर्ष	15-20 वर्ष	20-25 वर्ष	25 वर्ष आणि अधिक	एकूण
कृषी, पशुसंवर्धन, दुग्धव्यवसाय विकास आणि मत्स्यव्यवसाय	4 (18.71)	5 (0.38)	2 (0.06)	1 (2.45)	3 (6.94)	29 (9.45)	44 (37.99)
सहकार, पणन आणि वस्त्रोद्योग	0 (0)	0 (0)	0 (0)	1 (0.53)	0 (0)	0 (0)	1 (0.53)
वित्त	1 (0.16)	0 (0)	1 (40.07)	1 (13.89)	19 (370.64)	3 (1.52)	25 (426.28)
अन्न, नागरी पुरवठा आणि ग्राहक संरक्षण	0 (0)	0 (0)	0 (0)	0 (0)	2 (14.69)	6 (13.55)	8 (28.24)
सामान्य प्रशासन	0 (0)	0 (0)	0 (0)	0 (0)	0 (0)	2 (2.58)	2 (2.58)
भूगर्भ शास्त्र आणि खाणकाम	0 (0.00)	0 (0.00)	0 (0.00)	0 (0.00)	0 (0.00)	0 (0.00)	0 (0.00)
उच्च आणि तांत्रिक शिक्षण	1 (1.39)	0 (0.00)	1 (0.49)	1 (29.65)	1 (290.37)	0 (0)	4 (321.9)
गृह	3 (59.99)	3 (424.58)	4 (9.85)	1 (7.6)	5 (18.9)	5 (5.84)	21 (526.76)
गृहनिर्माण	1 (0.69)	0 (0)	0 (0)	0 (0)	0 (0)	1 (0.07)	2 (0.76)
उद्योग, उर्जा आणि कामगार	2 (27.68)	0 (0)	0 (0)	0 (0)	0 (0)	0 (0)	2 (27.68)
कायदा आणि न्याय व्यवस्था	4 (6.62)	4 (1.07)	1 (0.01)	0 (0)	1 (0.05)	0 (0)	10 (7.75)
महाराष्ट्र विधीमंडळ सचिवालय	1 (10.52)	0 (0.00)	0 (0.00)	0 (0.00)	1 (52.35)	0 (0.00)	2 (62.87)
वैद्यकीय शिक्षण आणि औषधी	0 (0)	0 (0)	1 (3.53)	0 (0.00)	1 (7.96)	2 (7.02)	4 (18.51)
दुध पुरवठा विकास	0 0.00	0 0.00	0 0.00	0 0.00	0 0.00	0 0.00	0 0.00
नियोजन	1 0.03	2 0.29	4 0.46	3 0.27	2 0.00	0 0.00	12 1.05
सार्वजनिक आरोग्य	0 (0)	4 (1408.45)	2 (4755.93)	6 (18.8)	1 (1.19)	3 (6.89)	16 (6191.27)
सार्वजनिक बांधकाम	0 (0)	1 (0)	1 (0)	3 (0.57)	6 (1.16)	7 (3.76)	18 (5.49)
महसूल आणि वने	0 0	3 64.38	1 0.32	4 31.75	0 0	22 14.6	30 (111.05)
ग्रामीण विकास आणि जलसंवर्धन	0 (0)	0 (0)	1 (0.35)	0 (0)	2 (61.59)	8 (70.48)	11 (132.42)
शालेय शिक्षण आणि क्रीडा	0 0.00	0 0.00	0 0.00	0 0.00	0 0.00	1 (2.02)	1 (2.02)
सामाजिक न्याय आणि विशेष सहाय्य	0 (0)	1 (48.00)	0 (0)	0 (0)	1 (0.71)	4 (87.93)	6 (136.64)
आदिवासी विकास	0 0.00	5 9.62	1 0.04	1 3.28	0 0.00	0 0.00	7 12.94
जलसंसाधने	3 1.72	19 10.04	11 19.84	6 0.68	0 0.00	1 0	40 32.28
पाणी पुरवठा आणि स्वच्छता	0 0.00	1 3.4	0 0.00	0 0.00	0 0.00	0 0.00	1 3.4
एकूण	21 127.51	48 1973.54	30 4827.42	30 117.63	44 818.59	94 225.71	267 8090.36

स्त्रोत: संबंधित विभाग, वेतन व लेखा कार्यालय, मुंबई; महालेखाकार (लेखापरीक्षा) - II, महाराष्ट्र, नागपूर कडून प्राप्त माहिती
कंसातील आकडे अफरातफर, नुकसान, गैरवापर इत्यादी ची रक्कम दर्शविते

परिशिष्ट - 4.7 (संदर्भ: परिच्छेद 4.16; पृष्ठ: 142)						
शासकीय सामुग्रीची चोरी, अफरातफर/नुकसानीमुळे विभाग निहाय/श्रेणीनिहाय शासनाला झालेल्या नुकसानीचा तपशील (₹ लाखात)						
विभागाचे नाव	चोरीची प्रकरणे		शासकीय सामुग्रीची अफरातफर/नुकसान		एकूण	
	प्रकरणांची संख्या	रक्कम	प्रकरणांची संख्या	रक्कम	प्रकरणांची संख्या	रक्कम
कृषी, पशुसंवर्धन, दुग्धव्यवसाय विकास आणि मत्स्यव्यवसाय	7	2.1	37	35.90	44	38.00
सहकार, पणन आणि वस्त्रोद्योग	0	0	1	0.53	1	0.53
वित्त	20	306.03	5	120.26	25	426.29
अन्न, नागरी पुरवठा आणि ग्राहक संरक्षण	0	0	8	28.23	8	28.23
सामान्य प्रशासन	1	1.29	1	1.29	2	2.58
भूगर्भ शास्त्र आणि खाणकाम	0	0	0	0	0	0
उच्च आणि तांत्रिक शिक्षण	2	1.88	2	320.02	4	321.90
गृह	4	57.40	17	469.36	21	526.76
गृहनिर्माण	1	0.69	1	0.07	2	0.76
उद्योग, उर्जा आणि कामगार	2	27.68	0	0	2	27.68
कायदा आणि न्याय व्यवस्था	6	4.78	4	2.97	10	7.75
महाराष्ट्र विधीमंडळ सचिवालय	0	0	2	62.86	2	62.86
वैद्यकीय शिक्षण आणि औषधी	1	3.53	3	14.97	4	18.50
दुध पुरवठा विकास	0	0	0	0	0	0
नियोजन	10	0.92	2	0.13	12	1.05
सार्वजनिक आरोग्य	0	0	16	6191.26	16	6191.26
सार्वजनिक बांधकाम	1	0	17	5.48	18	5.48
महसूल आणि वने	5	31.75	25	79.30	30	111.05
ग्रामीण विकास आणि जलसंवर्धन	2	3.51	9	128.90	11	132.41
शालेय शिक्षण आणि क्रीडा	0	0	1	2.02	1	2.02
सामाजिक न्याय आणि विशेष सहाय्य	0	0	6	136.63	6	136.63
आदिवासी विकास	2	1.80	5	11.14	7	12.94
जलसंसाधने	30	15.32	10	16.97	40	32.29
पाणी पुरवठा आणि स्वच्छता	1	3.39	0	0	1	3.39
एकूण	95	462.07	172	7628.29	267	8090.36

स्त्रोत: संबंधित विभाग, वेतन व लेखा कार्यालय, मुंबई; महालेखाकार (लेखापरीक्षा) - II, महाराष्ट्र, नागपूर कडून प्राप्त माहिती

©
भारताचे नियंत्रक व महालेखापरीक्षक
www.cag.gov.in

www.agmaha.nic.in

सत्यमेव जयते

**State Finances Audit Report
of the
Comptroller and Auditor General of India
for the year ended 31 March 2021**

लोकहितार्थं सत्यनिष्ठा
Dedicated to Truth in Public Interest

**Government of Maharashtra
Report No. 2 of the year 2022**

State Finances Audit Report
of the
Comptroller and Auditor General
of India

for the year ended 31 March 2021

Government of Maharashtra
Report No. 2 of the year 2022

<https://cag.gov.in>

Paragraph		Table of Contents	Page
Preface			vii
Executive Summary			ix
CHAPTER 1: OVERVIEW			
1.1		Profile of the State	1
	1.1.1	Gross State Domestic Product of the State	2
1.2		Basis and Approach to State Finances Audit Report	3
1.3		Structure of Government Accounts	4
	1.3.1	Snapshot of Finances	6
	1.3.2	Snapshot of Assets and Liabilities of the Government	7
	1.3.3	Functioning of State Public Sector Undertakings	8
	1.3.3.1	Turnover of PSUs <i>vis-à-vis</i> GSDP	9
	1.3.3.2	Investment in State PSUs	9
	1.3.3.3	Budgetary Support to State PSUs	10
1.4		Fiscal Balance: Achievement of deficit and total debt targets	11
1.5		Deficits after examination of audit	15
CHAPTER 2: FINANCES OF THE STATE			
2.1		Major changes in Key fiscal aggregates during 2020-21 <i>vis-à-vis</i> 2019-20	19
2.2		Sources and Application of Funds	20
2.3		Resources of the State	21
	2.3.1	Receipts of the State	22
	2.3.2	State's Revenue Receipts	22
	2.3.2.1	Trends and growth of Revenue Receipts	23
	2.3.2.2	State's Own Resources	24
	2.3.2.3	Transfers from the Centre	28
	2.3.3	Capital receipts	32
	2.3.4	State's performance in mobilization of resources	33
2.4		Application of resources	34
	2.4.1	Growth and composition of Expenditure	34
	2.4.2	Revenue Expenditure	36
	2.4.2.1	Major changes in Revenue Expenditure	38
	2.4.2.2	Committed expenditure	38
	2.4.2.3	Undischarged liabilities in National Pension System	39
	2.4.2.4	Subsidies	40
	2.4.2.5	Financial Assistance by the State Government to Local Bodies and Other Institutions	41
	2.4.3	Capital Expenditure	41
	2.4.3.1	Major changes in Capital Expenditure	42
	2.4.3.2	Quality of capital expenditure	43
	2.4.4	Investment of State PSUs	45
	2.4.4.1	Return on Investment	45
	2.4.4.2	Return on Investment on the basis of historical cost of investment	47
	2.4.4.3	Return on Investment on the basis of Present Value of Investment	49
	2.4.4.4	PSU wise position of State Government investment	50
	2.4.4.5	Erosion of Net worth	51

Table of Contents

Paragraph	Table of Contents	Page
	2.4.4.6 Dividend Payout	52
	2.4.4.7 Return on Equity	52
	2.4.4.8 Return on Capital Employed	53
	2.4.4.9 Analysis of Long Term Loans of the PSUs	53
	2.4.4.10 Interest Coverage Ratio	54
	2.4.4.11 Debt Turnover Ratio	54
	2.4.4.12 Winding up of inactive State PSUs	55
	2.4.5 Expenditure priorities	55
	2.4.5.1 Object head-wise expenditure	56
2.5	Public Account	56
	2.5.1 Net Public Account Balances	56
	2.5.2 Reserve Funds	58
	2.5.2.1 Consolidated Sinking Fund	58
	2.5.2.2 State Disaster Response Fund	58
	2.5.2.3 Guarantee Redemption Fund	59
	2.5.2.4 State Compensatory Afforestation Fund	60
	2.5.2.5 Building and other Construction Workers Welfare Cess	61
	2.5.2.6 Accounting of transaction relating to Central Road Fund	61
2.6	Debt Management	61
	2.6.1 Debt profile: Components	62
	2.6.2 Debt profile: Maturity and Repayment	67
2.7	Debt Sustainability Analysis	68
	2.7.1 Utilisation of borrowed funds	71
	2.7.2 Status of Guarantees – Contingent Liabilities	72
	2.7.3 Management of Cash Balances	73
2.8	Conclusion	75
2.9	Recommendations	76
CHAPTER 3: BUDGETARY MANAGEMENT		
3.1	Budget Process	77
	3.1.1 Summary of total provisions, actual disbursements and savings during financial year	78
	3.1.2 Charged and voted Disbursement	79
3.2	Appropriation Accounts	79
3.3	Comments on integrity of budgetary and accounting process	80
	3.3.1 Unnecessary or Excessive Supplementary Grants	80
	3.3.2 Advances from Contingency Fund	81
	3.3.3 Excessive or Unnecessary Re-appropriation	82
	3.3.4 Unspent amount and surrendered Appropriations and/or huge Savings/ Surrenders	82
	3.3.4.1 Persistent Savings	84
	3.3.4.2 Grants with “Nil” expenditure	84
	3.3.5 Excess expenditure and its regularization	85
	3.3.5.1 Excess expenditure relating to 2020-21	85
	3.3.5.2 Regularisation of excess expenditure of previous financial years	86
	3.3.6 Grant-in-aid for creation of capital assets	86
3.4	Comments on transparency of Budgetary and Accounting process	87

Paragraph	Table of Contents		Page
	3.4.1	Lump Sum Budgetary provisions	87
3.5		Comments on effectiveness of Budgetary and Accounting process	88
	3.5.1	Budget projection and gap between expectation and actual	88
	3.5.2	Financial power being flouted –in relation to re-appropriation	89
	3.5.2.1	Flow of expenditure	89
	3.5.3	Review of selected grants	91
	3.5.3.1	Budget and Expenditure	92
	3.5.3.2	Substantial savings under Sub-heads	92
	3.5.3.3	Surrender of entire provision	93
	3.5.3.4	Drawals of huge amounts (above ₹ 50 lakhs) during February and March 2021 to avoid lapse of Grant No. C-05	94
3.6		Conclusion	95
3.7		Recommendations	95
CHAPTER 4: QUALITY OF ACCOUNTS AND FINANCIAL REPORTING PRACTICES			
4.1		Funds outside Consolidated Fund or Public Account of the State	97
	4.1.1	Maharashtra Nivara Nidhi	97
	4.1.2	Unspent amount lying in the Bank Accounts of DDOs	98
4.2		Non-discharge of liability in respect of interest	99
4.3		Funds transferred directly to State implementing agencies	100
4.4		Delay in submission of Utilisation Certificates	102
	4.4.1	Recording of Grantee Institution as “Others”	103
4.5		Abstract Contingent bills	103
4.6		Personal Deposit Accounts	105
	4.6.1	Inoperative Personal Deposit Accounts	106
4.7		Indiscriminate use of Minor head-800	106
4.8		Outstanding balance under major Suspense and DDR heads	107
	4.8.1	Adverse Balances under DDR Heads	109
4.9		Non-reconciliation of Departmental figures	109
	4.9.1	Non –reconciliation of PSU figures with Finance Accounts	110
4.10		Reconciliation of Cash Balances	110
4.11		Compliance with Accounting Standards	111
4.12		Submission of Accounts/Separate Audit Reports of Autonomous Bodies	112
4.13		Departmental Commercial Undertakings/ Corporations/ Companies	113
	4.13.1	Submission of accounts by State PSUs	114
4.14		Non-submission of details of grants/loans given to bodies and authorities	115
4.15		Timeliness and Quality of Accounts	116
4.16		Misappropriations, losses, thefts, etc	116
4.17		Comment on Accounts of State PSUs	117
4.18		Follow up action on State Finances Audit Report	118
4.19		Conclusions	118
4.20		Recommendations	118

	Appendices	Reference to Paragraph	Page
1.1	Time Series Data on State Government Finances	1.3.1	121
1.2	Fiscal priority of the State	1.3.1	124
1.3	Position of equity and outstanding loans relating to State Public Sector Undertakings as on 31 March 2021	1.3.3.2, 2.4.4, 2.4.4.2	125
2.1	Summarized financial results of State Public Sector Undertakings for the latest year for which accounts were finalized	2.4.4, 2.4.4.1, 2.4.4.5	131
2.2	Details of Inactive Companies	2.2.2.12	136
3.1	Glossary of important Budget related terms	3.1	137
3.2	Grants/Appropriations closed with excess supplementary provisions (₹ 10 crore and more) during 2020-21	3.3.1	139
3.3	Unnecessary re-appropriation of Funds during 2020-21	3.3.3	141
3.4	Grants/Appropriations which closed with savings of more than ₹10 crore each and more than 20 per cent of the total provisions	3.3.4	142
3.5	Grants/Appropriations having large savings (above ₹ 100 crore) during the year 2020-21	3.3.4	147
3.6	Grants closed with savings of more than ₹ 100 crore persistently during 2016-17 to 2020-21	3.3.4.1	150
3.7	Excess expenditure remaining un-regularized	3.3.5.2	152
3.8	Rush of expenditure during the last quarter and last month of 2020-21	3.5.2.1	153
4.1	Department-wise breakup of outstanding utilisation certificates	4.4	155
4.2	Details of pending Detailed Contingent Bills up to 2020-21	4.5	156
4.3	Delay in submission of Accounts/Audit Reports by Autonomous Bodies	4.12	157
4.4	Status of finalisation of Accounts and Government investments in Departmentally managed Commercial and Quasi-Commercial Undertakings	4.13	160
4.5	Statement showing position of State Government investments in working State PSUs, Accounts of which are in arrears	4.13.1	162
4.6	Department-wise/age-wise breakup of misappropriation, defalcation etc.	4.16	163
4.7	Department-wise/category-wise details of losses to Government due to theft, misappropriation/loss of Government material	4.16	164

PREFACE

1. This Report has been prepared for submission to the Governor of Maharashtra under Article 151 of the Constitution of India.
2. Chapter I is an overview of the State alongwith the targets and achievements of the Fiscal parameters.
3. Chapters II and III of this Report contain audit observations on matters arising from examination of Finance Accounts and Appropriation Accounts respectively of the State Government for the year ended 31 March 2021. Information has also been obtained from the Government of Maharashtra, wherever necessary.
4. Chapter IV on 'Quality of Accounts and Financial Reporting Practices' provides an overview and status of the State Government's compliance with various rules, procedures and directives relating to financial reporting during the current year.
5. The Reports containing the findings of Performance Audits and audit of transactions in various Departments and observations arising out of audit of Statutory Corporations, Boards and Government Companies and the Report containing observations on Revenue Receipts are presented separately.

**EXECUTIVE
SUMMARY**

EXECUTIVE SUMMARY

Background

The Audit Report on the Finances of the Government of Maharashtra is being brought out with a view to objectively assess the financial performance of the State during 2020-21 and to provide the State Government and State Legislature with timely inputs, based on analysis of the financial data. In order to give a perspective to the analysis, an effort has been made to compare the achievements with the targets envisaged by the State Government Fiscal Responsibility and Budgetary Management (FRBM) Act, 2005 and the Budget Estimates of 2020-21.

The Report

Based on the audited accounts of the Government of Maharashtra for the year ended 31 March 2021, this Report provides an analytical review of the finances of the State Government. The Report is structured in four Chapters.

Chapter 1 – Overview - This Chapter describes the basis and approach to the Report and the underlying data, provides an overview of structure of Government Accounts, budgetary processes, macro-fiscal analysis of key indices and State's fiscal position including the deficits/surplus.

Chapter 2 – Finances of the State: This Chapter provides a broad perspective of the finances of the State, analyses the critical changes in major fiscal aggregates relative to the previous year, overall trends during the period from 2016-17 to 2020-21, debt profile of the State and key Public Account transactions, based on the Finance Accounts of the State.

Chapter 3 – Budgetary Management - This Chapter is based on the Appropriation Accounts of the State and reviews the appropriations and allocative priorities of the State Government. It reports on deviations from Constitutional provisions and highlight issues affecting transparency.

Chapter 4 – Quality of Accounts and Financial Reporting Practices- This Chapter provides an overview and status of compliance of the departments of the State Government with various financial rules, procedures and directions during the current year.

The Report also includes appendices of additional data collected from several sources in support of these findings.

Audit findings

Fiscal position

The fiscal position of the State is viewed in terms of three key fiscal parameters – Revenue Surplus, Fiscal Deficit and the ratio of Outstanding Debt to GSDP.

During the five-year period 2016-21, the State could achieve Revenue Surplus only during 2017-18 and 2018-19. The revenue deficit of ₹ 17,116 crore in 2019-20 increased to

₹ 41,141.85 crore in 2020-21. The State was successful in containing the Fiscal Deficit below three *per cent* at 2.69 *per cent* during 2020-21, as against the target of four *per cent*.

During 2020-21, the Fiscal liability (total outstanding debt) to GSDP ratio at 20.15 *per cent*¹ was higher than the targets prescribed in the Maharashtra Fiscal Responsibility and Budgetary Management Act, 2005.

(Chapter 1)

Finances of the State

The COVID-19 pandemic, the subsequent lockdown and measures taken by the government to tackle the pandemic had unprecedented impact on the State Finances. As compared to the previous year, the States' tax revenue, the major contributor of revenue receipt declined steeply by 13.07 *per cent*, capital outlay decreased by 18.48 *per cent* and market borrowings increased drastically by 51.59 *per cent*. The State availed the additional borrowing of two *per cent* on GSDP in 2020-21. However, due to reduced expenditure the State could contain its Fiscal deficit to GSDP ratio at 2.69 *per cent*.

Revenue Receipts decreased from ₹ 2,83,189.58 crore in 2019-20 to ₹ 2,69,467.91 crore in 2020-21. There was decrease in all the major components of tax revenue *viz.* SGST by 15.32 *per cent* (₹ 12,653.03 crore), Sales tax/VAT by 12.24 *per cent* (₹ 4,625.78 crore) and Stamp and Registration fees by 11.42 *per cent* (₹ 3,278.85 crore). Non-tax revenue increased by 11.74 *per cent* (₹ 1,678.46 crore). There was increase in Union transfers by 0.79 *per cent* (₹ 284.37 crore) and Grant-in-aid by 20.60 *per cent* (₹ 9,008.09 crore).

Revenue expenditure increased from ₹ 3,00,305.21 crore in 2019-20 to ₹ 3,10,609.76 crore in 2020-21. The committed expenditure of interest payments, expenditure on salaries and wages; and pensions constituted 57.53 *per cent* of the total revenue expenditure. The sharp decline in revenue receipts led to a revenue deficit of ₹ 41,141.85 crore.

During 2020-21, Capital Outlay (₹ 29,686.70 crore) constituted 8.66 *per cent* of the total expenditure. Of the total Capital outlay of ₹ 29,686.70 crore, Government had invested ₹ 8,958.99 crore (30.18 *per cent* of Capital Outlay) in Statutory Corporations (₹ 8,613.92 crore) mainly related to Irrigation Development and others, Government Companies (₹ 300.86 crore) and in Co-operative banks/Societies and Local bodies (₹ 32.44 crore). The return from investment as on 31 March 2021 in these Companies/Corporations was a negligible ₹ 401.02 crore (0.23 *per cent*).

Under the National Pension System (NPS), as on 31 March 2021, the cumulative balance amount of ₹ 10,642.26 crore was yet to be transferred to NSDL, the designated Fund manager of NPS. Uncollected, unmatched and un-transferred amounts, with accrued interest, represent outstanding liabilities of the Government under the Scheme.

---

¹ The Debt to GSDP ratio as per the Finance Accounts is 20.60 *per cent*. However, the effective debt to GSDP ratio has been arrived at after exclusion of GST compensation of ₹ 11,977 crore received as back to back loan under debt receipts, from the outstanding debt.

The outstanding debt (Fiscal Liabilities) of the State increased from ₹ 3,95,858 crore in 2016-17 to ₹ 5,48,176 crore² at the end of 2020-21. Compared to the previous year, the outstanding debt grew by 14.23 *per cent* due to increase in the outstanding internal debt by ₹ 46,903 crore and Loans from GoI by ₹ 14,025.39 crore. This includes ₹ 11,977 crore in lieu of GST compensation, which is normally received as revenue receipts, but was received as back-to-back loan under debt receipts of the State Government, with no repayment liability for the State, due to inadequate balance in GST compensation fund during the year 2020-21.

(Chapter 2)

Budgetary Management

The programme implementation of various social and developmental programmes in the State left an overall savings of ₹ 1,07,241.20 crore. There was excess expenditure in eight voted grants and one charged appropriation amounting to ₹ 460.57 crore which requires regularization as per Article 205 of the Constitution of India.

Excess expenditure amounting to ₹ 1,971.60 crore for the year 2017-18, 2018-19 and 2019-20 in respect of 24 grants and 12 appropriations was pending regularization as on 31 March 2021.

Supplementary provisions (₹10 crore and above in each case) aggregating ₹ 13,225.91 crore obtained during the year proved unnecessary as the actual expenditure (₹ 1,47,153.40 crore) on these grants did not reach the levels of the original provision (₹ 2,03,835.90 crore).

Departments surrendered ₹ 94,146.45 crore (18 *per cent* of total voted provision of ₹ 5,24,289.56 crore) on the last two days of March 2021. Surrender of savings in the last two working days of the financial year indicated inadequate financial discipline.

(Chapter 3)

Quality of Accounts and Financial Reporting Practices

As on 30 June 2021, Utilization Certificates (UCs) aggregating ₹ 42,861.97 crore due in respect of grants released upto 2019-20 were in arrears. In the absence of the UCs, audit could not ascertain whether the recipients had utilized the grants for the intended purpose.

As on 31 March 2021, 1,975 Personal Deposit (PD) accounts showed a total closing balance of ₹ 10,805.82 crore. Retention of funds in PD not only led to expenditure booked under the service heads being inflated without actual outgo, but also resulted in dilution of treasury control over actual expenditure.

As on 30 June 2021, 2,246 Detailed Contingent (DC) bills amounting to ₹ 3,427.05 crore against Abstract Contingent (AC) bills drawn, were not received. To the extent of non-submission of DC Bills, the expenditure shown in the Finance Accounts could not be vouched as correct or final.

(Chapter 4)

² The effective outstanding debt would be ₹ 5,36,199.45 crore, as Department of Expenditure, GoI has decided that GST compensation of ₹ 11,977 crore given to the State as back to back loan under debt receipts would not be treated as debt of the State for any norms which may be prescribed by the Finance Commission.

CHAPTER – I
OVERVIEW

Chapter I: Overview

1.1 Profile of the State

Maharashtra is located in west-central part of the country. It has a long coastline (720 kms.) along the Arabian Sea. The State ranks second by population and third in terms of geographical area. The State has 36 districts. These districts are divided into six revenue divisions *viz.* Amravati, Aurangabad, Konkan, Nagpur, Nashik and Pune.

Key indicators of the State are given in **Table 1.1**.

Table 1.1: Key indicators of the State

Indicators	Year	Unit	Maharashtra [#]	India [§]
Geographical Area	2011	Lakh Sq. Km.	3.08	32.87
Population	2011	Crore	11.24	121.09
Decadal Growth Rate	2011-21	Percentage	10.51	12.30
Population Density	2011	Persons per sq. km.	365	382
Sex Ratio	2011	Females per 1,000 Males	929	943
Literacy Rate	2011	Percentage	82.30	73.0
Infant Mortality Rate	2019	Per 1,000 live births	17	30
Life Expectancy at birth	2014-18	Years	72.50	69.40
Population Below Poverty Line (BPL)	2011-12	Percentage	17.35	21.92
Gross Domestic Product [†]	2020-21	₹ in crore	2661629	19745670
CAGR of GSDP	2011-21	Percentage	8.47	9.48
Per capita GSDP	2020-21	₹	2,14,715	1,45,680
CAGR of per capita GSDP	2011-21	Percentage	7.37	8.21

Source: Central Statistical Office (CSO), Ministry of Statistics and Programme Implementation 2020-21, [#]Economic Survey of Maharashtra 2020-21, [§]Economic Survey of India 2020-21

[†] Advance Estimate

The percentage of population below the poverty line at 17.35 *per cent* was lower than the All-India average of 21.92 *per cent*. The State's literacy rate has increased from 76.9 *per cent* (Census 2001) to 82.30 *per cent* (Census 2011), which was higher than the All-India average of 73 *per cent*.

The density of population of Maharashtra has increased from 315 persons per sq. km. (Census 2001) to 365 persons per sq. km. (Census 2011). Maharashtra's Gross State Domestic Product (GSDP) in 2020-21 at current prices was ₹ 26,61,629 crore (advance estimates). The Compound Annual Growth Rate (CAGR)¹ of GSDP for the period 2011-2021 at 8.47 *per cent* was lower than the CAGR of Gross Domestic Product at 9.48 *per cent*. The per capita GSDP of the State during 2020-21, as per advance estimates at ₹ 2,14,715 was higher than the per capita GDP of ₹ 1,45,680.

¹ Rate of Compound Annual Growth $\left[\left\{ \frac{\text{Value of 2020-21}}{\text{Value of 2011-12}} \right\}^{1/(10-1)} - 1 \right] * 100$

1.1.1 Gross State Domestic Product of the State

GSDP is the value of all officially recognized goods and services produced within the boundaries of the State in a given period of time. It is important to understand changes in sectoral contribution to the GSDP since they indicate changing structure of economy. Economic activity is generally divided into Primary, Secondary and Tertiary sectors, which correspond to the Agriculture, Industry and Service sectors. The trends in the annual growth of National GDP and that of the State, at current prices are indicated in **Table 1.2**.

Table 1.2: Trends in GSDP compared to the National GDP

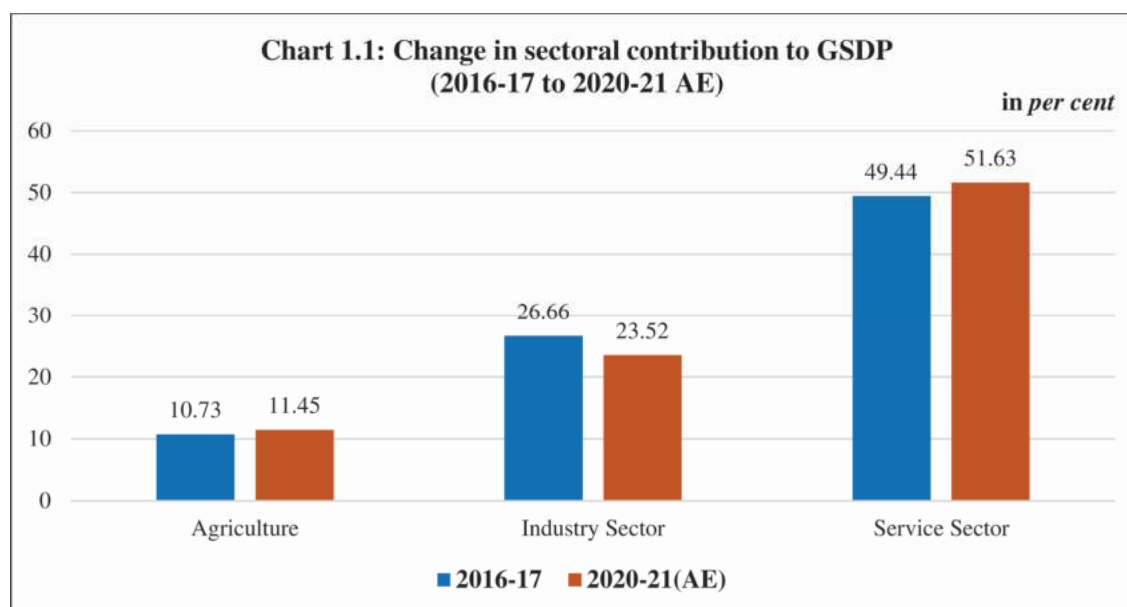
Year	2016-17	2017-18 ⁺⁺⁺	2018-19 ⁺⁺	2019-20 ⁺	2020-21 [§]
GDP (2011-12 series)	15391669	17090042	18886957	20351013	19745670
Growth rate of GDP (in per cent)	11.76	11.03	10.51	7.75	(-)2.97
State's GSDP (2011-12 series)	2198185	2352782	2579628	2818555	2661629
Growth rate of GSDP (in per cent)	11.80	7.03	9.64	9.26	(-)5.57

Source: GoI's Economic Survey (2020-21) and Department of Economics and Statistics, Government of Maharashtra
[§] Advance Estimate ⁺ First revised estimate ⁺⁺ Second revised estimate ⁺⁺⁺ Third revised estimate

The extraordinary situation of COVID-19 pandemic, the complete lockdown and then step by step removal of these restrictions had impacted the economic activities drastically, as a result of which the GSDP of Maharashtra registered a negative growth rate in 2020-21.

Change in sectoral contribution to GSDP (2016-17 to 2020-21)

The change in sectoral contribution to GSDP is shown in **Chart 1.1**.

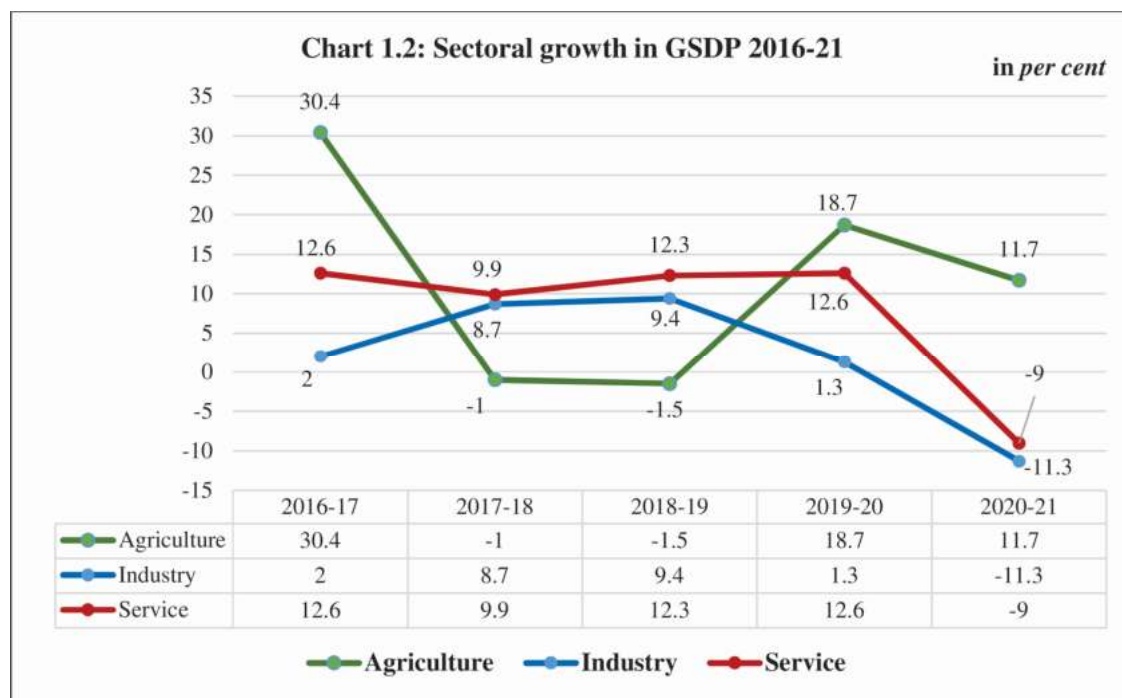

(Source: Economic Survey of Maharashtra 2020-21)

Chart 1.1 reveals that during 2016-17 and 2020-21, while there was a decrease in the relative share of Industry to GSDP, there was a marginal increase in the relative share of Agriculture and Services sector.

Sectoral growth in GSDP at current prices

In 2020-21, among the three major sectors of the economy, 'Agriculture and allied activities' sector was the only sector which contributed positively to GSDP and was least impacted by the COVID -19 pandemic. The Industry and Service sector registered a negative growth rate of 11.3 per cent and nine per cent respectively as indicated in Chart 1.2.

(Source: Economic Survey of Maharashtra 2020-21)
(2017-18: Third RE; 2018-19: Second RE; 2019-20: First RE; 2020-21: Advance Estimates)

1.2 Basis and Approach to State Finances Audit Report

In terms of Article 151 (2) of the Constitution of India, the Reports of the Comptroller and Auditor General of India (CAG) relating to the accounts of a State are to be submitted to the Governor of the State, who shall cause them to be laid before the Legislature of the State. The State Finances Audit Report (SFAR) is prepared and submitted under Article 151 (2) of the Constitution of India.

Principal Accountant General (Accounts & Entitlements) prepares the Finance Accounts and Appropriation Accounts of the State annually, from the initial and subsidiary accounts rendered by the treasuries, offices and departments responsible for maintaining initial accounts and the statements received from the Reserve Bank of India. These accounts are audited independently by the Accountant General (Audit) and certified by the CAG.

Finance Accounts and Appropriation Accounts of the State constitute the core data for this report. The analysis is also carried out considering the other sources which include the following:

- Budget of the State- for assessing the fiscal parameters and allocative priorities *vis-à-vis* projections, as well as for evaluating the effectiveness of its implementation and compliance with the relevant rules and prescribed procedures;

- Results of audit carried out by the Office of the Accountant General (Audit);
- Other financial data obtained from various Government Departments, Treasuries and organisations;
- GSDP data and other State related Statistics, Directorate of Economics and Statistics, Government of Maharashtra;
- Recommendations of the XIV and XV Finance Commission (FC);
- Maharashtra Fiscal Responsibility and Budgetary Management Act, 2005;
- Guidelines from the Government of India.

1.3 Structure of Government Accounts

The Accounts of the State Government are kept in three parts:

1. Consolidated Fund of the State (Article 266(1) of the Constitution of India)

This Fund comprises all revenues received by the State Government, all loans raised by the State Government (market loans, bonds, loans from the Central Government, loans from Financial Institutions, Special Securities issued to National Small Savings Fund, etc.), Ways and Means advances extended by the Reserve Bank of India and all moneys received by the State Government in repayment of loans. No moneys can be appropriated from this Fund except in accordance with law and for the purposes and in the manner provided by the Constitution of India. Certain categories of expenditure (*e.g.*, salaries of Constitutional authorities, loan repayments *etc.*), constitute a charge on the Consolidated Fund of the State (Charged expenditure) and are not subject to vote by the Legislature. All other expenditure (Voted expenditure) is voted by the Legislature.

2. Contingency Fund of the State (Article 267(2) of the Constitution of India)

This Fund is in the nature of an imprest which is established by the State Legislature by law and is placed at the disposal of the Governor to enable advances to be made for meeting unforeseen expenditure pending authorisation of such expenditure by the State Legislature. The fund is recouped by debiting the expenditure to the concerned functional major head relating to the Consolidated Fund of the State.

3. Public Accounts of the State (Article 266(2) of the Constitution)

Apart from above, all other public moneys received by or on behalf of the Government, where the Government acts as a banker or trustee, are credited to the Public Account. The Public Account includes repayable like Small Savings and Provident Funds, Deposits (bearing interest and not bearing interest), Advances, Reserve Funds (bearing interest and not bearing interest), Remittances and Suspense heads (both of which are transitory heads, pending final booking). The net cash balance available with the Government is also included under the Public Account. The Public Account is not subject to the vote of the Legislature.

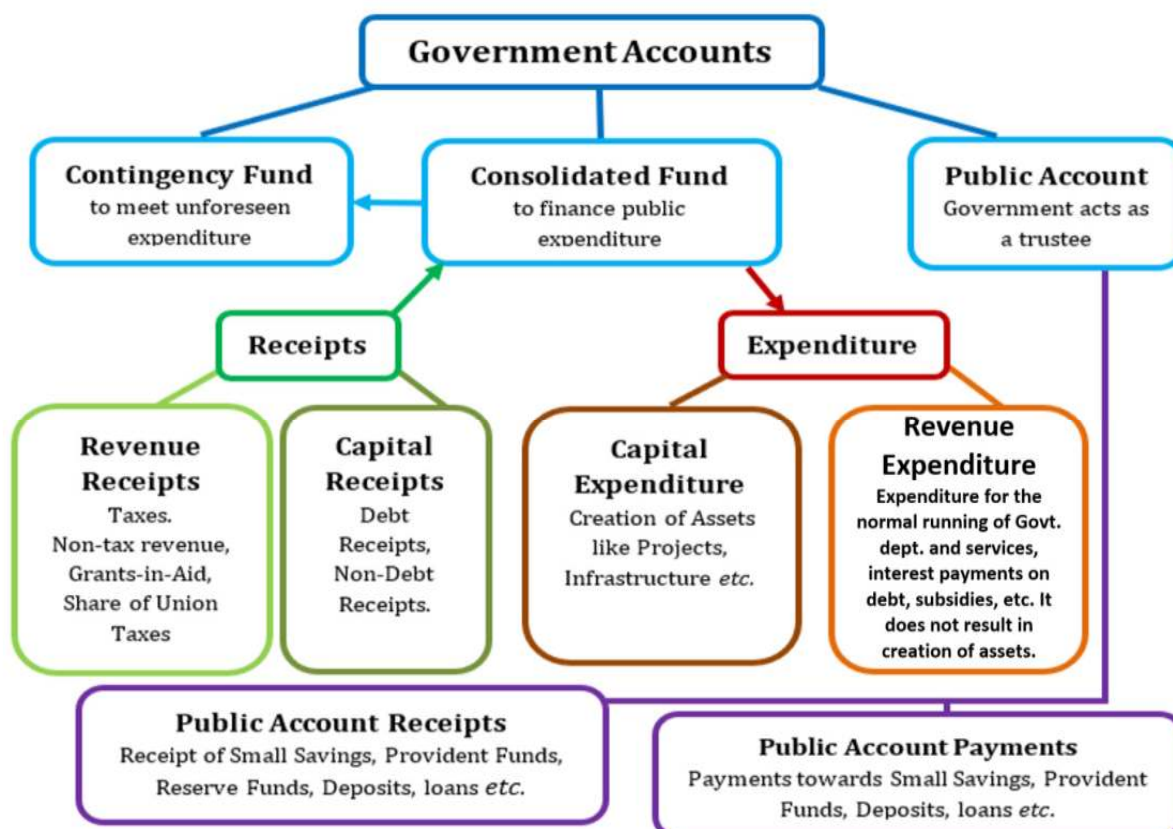
There is a constitutional requirement in India (Article 202) to present before the House or Houses of the Legislature of the State, a statement of estimated receipts and expenditures

of the State Government in respect of every financial year. This 'Annual Financial Statement' constitutes the main budget document. It includes:

- **Revenue receipts** consist of Tax Revenue, Non-tax Revenue, share of Union Taxes/Duties and grants from Government of India.
- **Revenue expenditure** consists of all those expenditures of the State Government which do not result in creation of physical or financial assets. It relates to those expenses incurred for the normal functioning of the State Government Departments and various services, interest payments on debt incurred by the State Government, and grants given to various institutions (even though some of the grants may be meant for creation of assets).
- **Capital receipts** consist of:
  - **Debt receipts:** Market Loans, Bonds, Loans from financial institutions, Net transaction under Ways and Means Advances, Loans and Advances from Central Government, etc.;
  - **Non-debt receipts:** Proceeds from disinvestment, Recoveries of loans and advances;
- **Capital Expenditure** includes expenditure on the acquisition of land, building, machinery, equipment, investment in shares and loans and advances by the State Government to PSUs and other parties.

The pictorial description of the structure of Government Accounts is given below:-

Structure of State Government Accounts

Fund based accounting coupled with functional and economic classification of transactions facilitates in-depth analysis of Government activities/ transactions and enables Legislative oversight over public finances.

Budgetary Processes

In terms of Article 202 of the Constitution of India, the Governor of State cause to be laid before the State Legislature, a statement of the estimated receipts and expenditure of the State for the year 2020-21, in the form of an **Annual Financial Statement**. In terms of Article 203, the statement is submitted to the State Legislature in the form of Demands for Grants/ Appropriations and after approval of these, the Appropriation Bill is passed by the Legislature under Article 204 to provide for appropriation of the required money out of the Consolidated Fund.

The State Budget Manual details the budget formulation process and guides the State Government in preparing its budgetary estimates and monitoring its expenditure activities. Results of audit scrutiny of budget and implementation of other budgetary initiatives of the State Government are detailed in **Chapter 3** of this Report.

1.3.1 Snapshot of Finances

Appendix 1.1 provides the details of receipts and disbursements as well as the overall fiscal position of the State during 2016-17 to 2020-21. The fiscal Priority of the State during 2020-21 and its growth over 2019-20 compared with the All-India figures and figures of other than North Eastern and Himalayan States is given in **Appendix 1.2**. The following table provides the details of actual financial results *vis-a-vis* budget estimates for the year 2020-21 *vis-a-vis* actual of 2019-20.

Table 1.3: Actual vis-à-vis Budget Estimates

(₹ in crore)

Sl. No.	Components	2019-20 Actual	2020-21		Percentage of Actual to B.E.	Percentage of Actual to GSDP
			BE	Actual		
1	Tax revenue	188947.57	225071.20	164254.98	72.98	6.17
2	Non-tax revenue	14297.00	20506.16	15975.46	77.91	0.60
3	Share of Union Taxes/Duties	36219.64	48109.49	36504.01	75.88	1.37
4	Grants-in-aid and Contributions	43725.37	53770.03	52733.46	98.07	1.98
5	Revenue Receipts (1+2+3+4)	283189.58	347456.88	269467.91	77.55	10.12
6	Recoveries of Loans and Advances	1614.87	2309.25	1612.35	69.82	0.06
7	Other Receipts	0	0	0	0	0
8	Borrowings and other Liabilities ^(a)	53886.19	54618.39	71558.05 [#]	131.01	2.69
9	Capital Receipts (6+7+8)	55501.06	56927.64	73170.40	128.53	2.75
10	Total Receipts (5+9)	338690.64	404384.52	342638.31	84.73	12.87
11	Revenue Expenditure of which	300305.21	356967.60	310609.76	87.01	11.67
12	Interest payments	33560.73	35530.64	36969.77	104.05	1.39
13	Grant-in-aid for creation of Capital assets	21264.17	23675.59	20396.38	86.15	0.77
14	Capital Expenditure of which	38385.43	47416.92	32028.55	67.55	1.20
15	Capital outlay	36415.57	45123.97	29686.70	65.79	1.12
16	Loan and advances	1969.86	2292.95	2341.85	102.13	0.09
17	Total Expenditure (11+ 14)	338690.64	404384.52	342638.31	84.73	12.87
18	Revenue Deficit/Surplus (5-11)	(-17115.63)	(-9510.72)	(-41141.85)	432.58	(-1.55)
19	Effective Revenue Deficit/Surplus (18-13)	4148.54	14164.87	(-20745.47)	(-146.46)	(-0.78)
20	Fiscal Deficit {(5+6+7)-17}	(-53886.19)	(-54618.39)	(-71558.05)	131.01	(-2.69)
21	Primary Deficit (20-12)	(-20325.46)	(-19087.75)	(-34588.28)	181.21	(-1.30)

(a) Borrowings and other Liabilities: Net (Receipts-Disbursements) of Public Debt + Net of Contingency Fund + Net (Receipts - Disbursements) of Public Account + Net of Opening and Closing Cash Balance.

[#]Lower rounding

The Budget of Maharashtra for the year 2020-21 was presented on 06 March 2020. The Revenue Deficit of the State was ₹ 41,141.85 crore as against the Budget estimate of ₹ 9,510.72 crore.

GST Compensation is the revenue of the State Government under GST (Compensation to States) Act, 2017. However, in addition to receiving the GST compensation of ₹ 17,423.37 crore as revenue receipts, due to inadequate balance in GST compensation fund during the year 2020-21 Maharashtra also received back-to-back loan of ₹ 11,977 crore under debt receipts of the State Government, with no repayment liability for the State. Due to this arrangement, the revenue deficit of ₹ 41,141.85 crore and fiscal deficit of ₹ 71,558.05 crore during the year 2020-21 may be read in conjunction with debt receipt of ₹ 11,977 crore in lieu of GST compensation.

1.3.2 Snapshot of Assets and Liabilities of the Government

Government accounts capture the financial liabilities of the Government and the assets created out of the expenditure incurred. The liabilities consist mainly of internal borrowings, loans and advances from Government of India (GoI), receipts from public

account and reserve funds, and the assets comprise mainly the capital outlay and loans and advances given by the State Government and cash balances.

Table 1.4 gives an abstract of such liabilities and the assets as on 31 March 2021, compared with the corresponding position on 31 March 2020. The liabilities consist mainly of internal borrowings, loans and advances from the Government of India, receipts from the Public Account and Reserve Funds. Similarly, the assets mainly comprise the capital outlay and loans and advances given by the State Government and cash balances.

Table 1.4: Summarised position of Assets and Liabilities

(₹ in crore)

Liabilities					Assets				
	2019-20	2020-21	Per cent increase		2019-20	2020-21	Per cent increase		
Consolidated Fund									
A	Internal Debt	361132.26	408036.24	12.99	a	Gross Capital Outlay	359532.11	389218.81	8.26
B	Loans and Advances from GoI	6420.15 [§]	20445.54	218.46	b	Loans and Advances	26100.55	26830.05	2.79
Contingency Fund		10150.00	150.00	(-)98.52	Contingency Fund (un recouped)		9000	0	
Public Account									
A	Small Savings, Provident Funds, etc.	27450.40	28190.29	2.7	a	Advances	9.39 #	10.59#	12.78
B	Deposits	73189.49	79196.83	8.21	b	Remittances	428.48 #	-	(-)100
C	Reserve Funds	53581.77 [§]	58751.91	9.65	c	Suspense and Miscellaneous	-	-	
D	Remittances	-	1699.38*	100	Cash balance		14607.35	22152.94	51.66
					Investment in Earmarked Fund		41874.93 [§]	46444.35	10.91
E	Suspense and Miscellaneous	13073.01	12772.67*	(-)2.3	Cash Total		56482.28[§]	68597.29	21.45
					Deficit in Revenue Account		93977.99 [§]	125119.84	33.14
					Misc. Capital Receipt		(-)533.72	(-) 533.72	0
Grand Total		544997.08	609242.86	11.79	Grand Total		544997.08	609242.86	11.79

Source: Finance Accounts of respective years

*Higher rounding # Lower rounding [§] Figures revised in Finance Accounts 2020-21 due to Proforma correction

The growth rate of assets decreased from 8.45 per cent in 2019-20 to 7.34 per cent in 2020-21, while Liabilities decreased from 12.43 per cent in 2019-20 to 11.79 per cent in 2020-21. The cash balance of the State at the end of the year was ₹ 22,152.94 crore. The increase in the cash balance was 51.66 per cent over the previous year.

1.3.3 Functioning of State Public Sector Undertakings

There were 109 State Public Sector Undertakings (PSUs) as on 31 March 2021. These State PSUs were incorporated between 1957-58 and 2020-21 and included 99 Government Companies and 10 Statutory Corporations. These Government Companies further included 80 working companies (47 held directly by State Government² and 33 subsidiaries of other Government Companies) and 19 inactive companies (seven held directly by State Government and 12 subsidiaries of other Government Companies). None of these

² Of these, Maharashtra Bamboo Promotion Foundation, Chhatrapati Shahu Maharaj Research, Training and Human Development Institute (SARTHI), Babasaheb Ambedkar Samata Pratishthan, Waghadi Nadi Punarujjeevan Foundation and Mahatma Jyotiba Phule Research and Training Institute are companies limited by guarantee and not having share capital

Government Companies were listed on the stock exchange. During the year 2020-21, three³ PSUs were incorporated and one⁴ PSU was taken over by a private party.

The State Government provides financial support to the State PSUs in the form of equity, loans and grants/subsidy from time to time. Of the 109 State PSUs, the State Government invested funds in the form of equity and long-term loans in 59 State PSUs⁵ only while five PSUs did not have a share capital, being companies limited by guarantee and the State Government did not infuse any funds in 45 Government Companies, which were incorporated as joint venture/subsidiary of other Government Companies. Equity of these 45 joint venture/subsidiary companies was contributed by the respective Co-partner/Holding Companies.

1.3.3.1 Turnover of PSUs vis-à-vis GSDP

A ratio of turnover of the PSUs to the GSDP shows the extent of activities of the PSUs in the economy of the State. The details of turnover of State PSUs vis-à-vis GSDP of Maharashtra for a period of five years ending March 2021 is given in **Table 1.5**.

Table 1.5: Turnover of PSUs vis-à-vis GSDP

Particulars	₹ in crore)				
	2016-17	2017-18	2018-19	2019-20	2020-21
Turnover	86377.84	90334.69	102195.78	110256.45	114929.10
Per cent change in turnover as compared to turnover of preceding year	(-) 5.49	4.58	13.13	7.89	4.24
GSDP of Maharashtra	2198185	2352782	2579628	2818555	2661629
Per cent change in GSDP as compared to the GSDP of the preceding year	11.80	7.03	9.64	9.26	(-)5.57
Per cent of Turnover to GSDP	3.93	3.84	3.96	3.91	4.32
Source: The figures of turnover have been compiled based on the latest finalized financial statements of the respective PSUs					

The turnover of these PSUs recorded increase during 2017-18 to 2020-21. The change in turnover ranged between (-) 5.49 per cent and 13.13 per cent during the period 2016-21 while the increase in GSDP ranged between (-)5.57 per cent and 11.80 per cent during the same period. The compounded annual growth is a useful method to measure growth rate over multiple time periods. The compounded annual growth⁶ rate (CAGR) of the GSDP was 4.90 per cent during the period 2016-17 to 2020-21 whereas the CAGR of the State Public Sector Undertakings was 7.40 per cent during the same period. The turnover of the State PSUs as percentage to GSDP increased from 3.93 per cent in 2016-17 to 4.32 per cent in 2020-21.

1.3.3.2 Investment in State PSUs

In Maharashtra, the PSUs are classified in different sectors according to their activities and the administrative department of the Government of Maharashtra (GoM) under which they function. The details of investment made in the 109 State PSUs in the form of equity and long-term loans up to 31 March 2021 are shown in **Appendix 1.3**.

³ Waghadi Nadi Punarujjeevan Foundation, Mahatma Jyotiba Phule Research and Training Institute and Mahasamriddhi Renewable Energy Limited

⁴ Kharghar Vikhroli Transmission Private Limited

⁵ Of these, one statutory corporation – Maharashtra Industrial Development Corporation (MIDC) though directly held by GoM, does not have a share capital

⁶ Rate of Compounded Annual Growth $\left[\left\{ \frac{\text{Value of 2020-21}}{\text{Value of 2016-17}} \right\}^{(1/4 \text{ years})} - 1 \right] * 100$

The sector-wise summary of total investment in these State PSUs as on 31 March 2021 is given in **Table 1.6**.

Table 1.6: Sector-wise investment in State PSUs

Name of sector	Government Companies		Statutory Corporations	Total	Investment (₹ in crore)			Per cent to total investment
	Working	Inactive	Working		Capital	Loans	Total	
Power	8	0	0	8	171209.89	70386.36	241596.25	57.10
Agriculture and Allied	10	5	7	22	130515.10	186.77	130701.87	30.89
Infrastructure	22	5	1	28	15854.13	25123.16	40977.29	9.69
Service	3	--	1	4	5473.24	204.43	5677.67	1.34
Finance	17	--	1	18	2460.37	972.13	3432.50	0.81
Manufacturing	9	7	--	16	306.93	379.31	686.24	0.16
Miscellaneous	11	2	0	13	30.44	7.13	37.57	0.01
Total	80	19	10	109	325850.10	97259.29	423109.39	100

Source: Based on the latest finalized financial statements of the respective PSUs

As on 31 March 2021, the total investment (equity and long-term loans) in these 109 PSUs was ₹ 4,23,109.39 crore. The investment consisted of 77.01 per cent towards equity and 22.99 per cent as long-term loans. The long-term loans advanced by the State Government constituted 1.35 per cent (₹ 1,308.30 crore) of the total long-term loans of the PSUs whereas 98.65 per cent (₹ 95,950.99 crore) of the total long-term loans were availed from Central Government and other financial institutions. The investment has grown by 25.26 per cent from ₹ 3,37,775.59 crore in 2016-17 to ₹ 4,23,109.39 crore in 2020-21.

1.3.3.3 Budgetary Support to State PSUs

The Government of Maharashtra provides financial support to PSUs in various forms through annual budget. The summarised details of budgetary outgo towards equity, loans, grants/subsidies, loans written off and loans converted into equity during the year in respect of PSUs during 2018-19 to 2020-21 is given in **Table 1.7**.

Table 1.7: Details regarding budgetary support to State PSUs during the years

(₹ in crore)

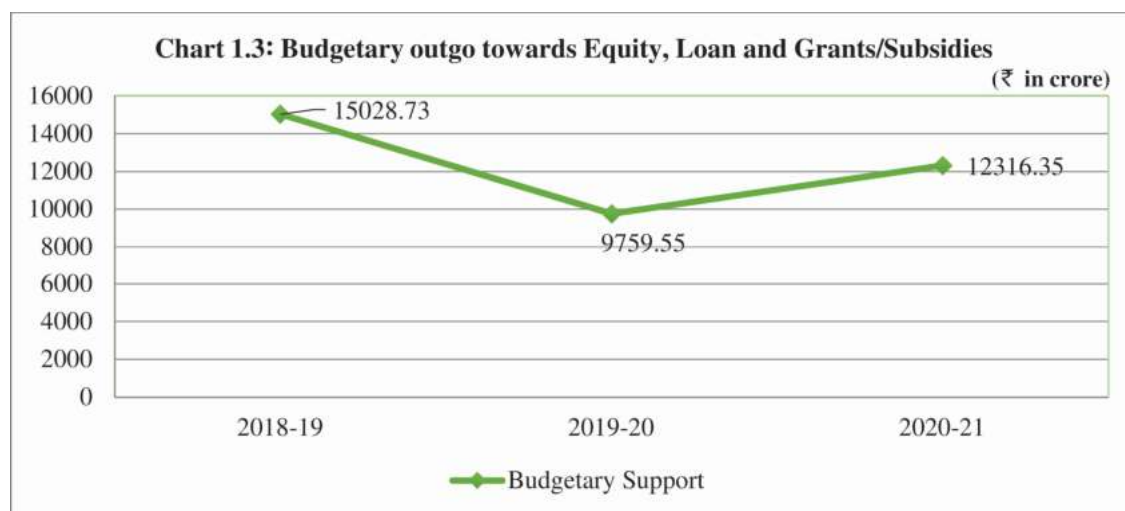
Particulars ⁷	2018-19		2019-20		2020-21	
	No. of PSUs	Amount	No. of PSUs	Amount	No. of PSUs	Amount
Equity Capital outgo (i)	2	854.38	1	3180.66	1	0.30
Loans given (ii)	-	-	-	-	-	-
Grants/Subsidy provided (iii)	13	14174.35	8	6578.89	5	12,316.05
Total Outgo⁸ (i+ii+iii)	15	15028.73	8	9759.55	6	12,316.35
Loan repayment written off	-	-	-	-	-	-
Loans converted into equity	1	0.56	-	-	-	-
Guarantees issued	1	70	1	11.85	1	4,000.00
Guarantee Commitment	5	1054.50	2	56.95	1	48.49

Source: Based on the latest information received from respective PSUs

⁷ Amount represents outgo from State Budget only. This does not include loans or grants/subsidy given by Central Government or any other institution/agency of the State

⁸ The figure represents number of PSUs which have received outgo from budget under one or more heads i.e. equity, loans, grants/subsidy

Chart 1.3 gives the details of budgetary outgo towards equity, loans and grants/subsidies during 2018-19 to 2020-21.

(Source: Compiled based on information received from PSUs)

The annual budgetary assistance to these PSUs ranged between ₹ 9,759.55 crore and ₹ 15,028.73 crore during the period 2018-19 to 2020-21. The budgetary assistance of ₹ 12,316.35 crore during 2020-21 included ₹ 0.30 crore and ₹ 12,316.05 crore in the form of equity and grants/subsidy respectively. The State Government did not provide any loans to these PSUs during 2020-21. The State Government provided significant assistance to Maharashtra State Electricity Distribution Company Limited (₹ 10,715.76 crore) and Tapi Irrigation Development Corporation (₹ 787.30 crore) in the form of Grants/Subsidy for different projects and to Police Housing and Welfare Corporation Limited (₹ 437.88 crore) for the purpose of construction of police quarters and administrative buildings. Out of the budgetary assistance of ₹ 12,316.35 crore given to State PSUs during 2020-21, an amount of ₹ 357.86 crore was given to Maharashtra State Road Transport Corporation Limited (MSRTC), a loss-making Statutory Corporation, which receives budgetary support in lieu of transport related subsidies announced by GoM to benefit various sections of the society such as students, ex-servicemen, senior citizens *etc.*

In order to enable PSUs to obtain financial assistance from banks and financial institutions, State Government gives guarantee for which the guarantee fee is being charged. This fee varies from 0.50 *per cent* to two *per cent*, as decided by the State Government, depending upon the loanees. The guarantee commitment of State Government decreased to ₹ 48.49 crore during 2020-21 from ₹ 56.95 crore in 2019-20. Further, two PSUs did not pay guarantee fees/commission which was payable during the year. The accumulated/outstanding guarantee fees/commission was ₹ 87.20 crore as on 31 March 2021.

1.4 Fiscal Balance: Achievement of deficit and total debt targets

When a Government spends more than it collects by way of revenue, it incurs a deficit. There are various measures that capture government deficit *i.e.* Revenue deficit/surplus, Fiscal deficit and Primary deficit/surplus. Nature of deficit is an indicator of the prudence of the fiscal management of the Government. Further, the ways in which the deficits are

financed, and the application of the resources raised is important pointers to the fiscal health of the state. This section presents trends, nature, magnitude and the manner of financing these deficits and also the assessment of actual levels of revenue and fiscal deficits *vis-à-vis* targets set under Maharashtra Fiscal Responsibility and Budgetary Management (FRBM) Act 2005.

The State Government has enacted the Maharashtra FRBM Act 2005, amended from time to time, with the objective of achieving inter-generational equity in fiscal management and long-term macro-economic stability. The Act envisages progressive elimination of revenue deficit, reduction in fiscal deficit and prudent debt management consistent with fiscal sustainability.

The Maharashtra FRBM Rules were framed in February 2006 and subsequently amended from time to time. According to the MFRBM Act, 2005, the total liability of the State means the liabilities under the Consolidated Fund of the State and the Public Account of the State. Thus, in broader definition of 'total outstanding debt/liabilities, includes the liabilities upon the Consolidated Fund, liabilities upon Public Account and the borrowings by State Public Sector Companies and by Special Purpose Vehicles (SPVs) and other equivalent instruments where the principal and/or interest are to be serviced out of the State budgets.

The major fiscal targets for the State were to contain the fiscal deficit as a ratio of GSDP below three *per cent* and maintaining revenue surplus after 2011-12 onwards. However, vide further amendments in subsequent years, the clause regarding 'revenue surplus after 2011-12' was relaxed during 2013-14 to 2020-21. The State Government, as directed by Government of India decided to avail the additional borrowing of two *per cent* of GSDP in 2020-21 due to the adverse impact of COVID on the State finances, Accordingly, as per the MFRBM (Second Amendment) Act 2020, the fiscal deficit target for 2020-21 was revised to four *per cent* of GSDP.

As seen from **Table 1.8**, the State during the five-year period 2016-21, could achieve Revenue Surplus only during 2017-18 and 2018-19. The revenue deficit of ₹17,116 crore in 2019-20 increased to ₹ 41,141.85 crore in 2020-21. The State was successful in containing the Fiscal Deficit below three *per cent* during 2020-21 against the target of four *per cent*.

During 2020-21, the Fiscal liability (total outstanding debt) to GSDP ratio (20.15 *per cent*) was higher than the FRBM and Medium Term Fiscal Policy Statement (MTFPS) target (BE 16.15 *per cent* and RE 20.22 *per cent*) but lower than the limit (25.7 *per cent*) recommended by the XV-Finance Commission.

The targets for revenue and fiscal deficits along with their actual levels are given in **Table 1.8**.

Table 1.8: Compliance with provisions of State FRBM Act

Fiscal Parameters	Fiscal targets set in the Act	Achievement (₹ in crore)				
		2016-17	2017-18	2018-19	2019-20	2020-21
Revenue Deficit (-) / Surplus (+) (₹ in crore)	Revenue	(-)8535.59	2082.49	11974.60	(-)17115.63	(-)41141.85
	Surplus	X	✓	✓	X	X
Fiscal Deficit (-) (as percentage of GSDP)	Four per cent	(-)33657	(-)23960.97	(-)23015.33	(-)53886.19	(-)71558.05
		(-1.53)	(-1.02)	(-0.89)	(-1.91)	(-2.69)
		✓	✓	✓	✓	✓
Ratio of total outstanding debt to GSDP (in per cent)	Target	16.15	16.26	16.52	15.83	16.15
	Achievement	18.01	18.38	16.93	17.03	20.15*
		X	X	X	X	X

*Arrived at after exclusion of GST compensation of ₹11,977 crore received as back to back loan under debt receipt from the total outstanding liabilities

The ratio of total outstanding debt to GSDP as per the Finance Accounts is 20.60 per cent. However, the effective outstanding debt to GSDP ratio (20.15 per cent) has been arrived at after excluding GST compensation of ₹ 11,977 crore received as back to back loan under debt receipt, from the total outstanding liabilities as the Department of Expenditure, GoI has decided that it will not be treated as debt of the State for any norms which may be prescribed by the Finance Commission.

As prescribed in the FRBM Rules, 2006 (as amended in 2008), the State Government has to lay before the State Legislature the Medium Term Fiscal Policy Statement (MTFPS) setting forth the target for the prescribed fiscal indicators. Table 1.9 indicates the variation between the projections made for 2020-21 in MTFPS presented to the State Legislature along with the Annual Budget for 2020-21 and actuals of the year.

Table 1.9: Actuals vis-à-vis projection in MTFPS for 2020-21

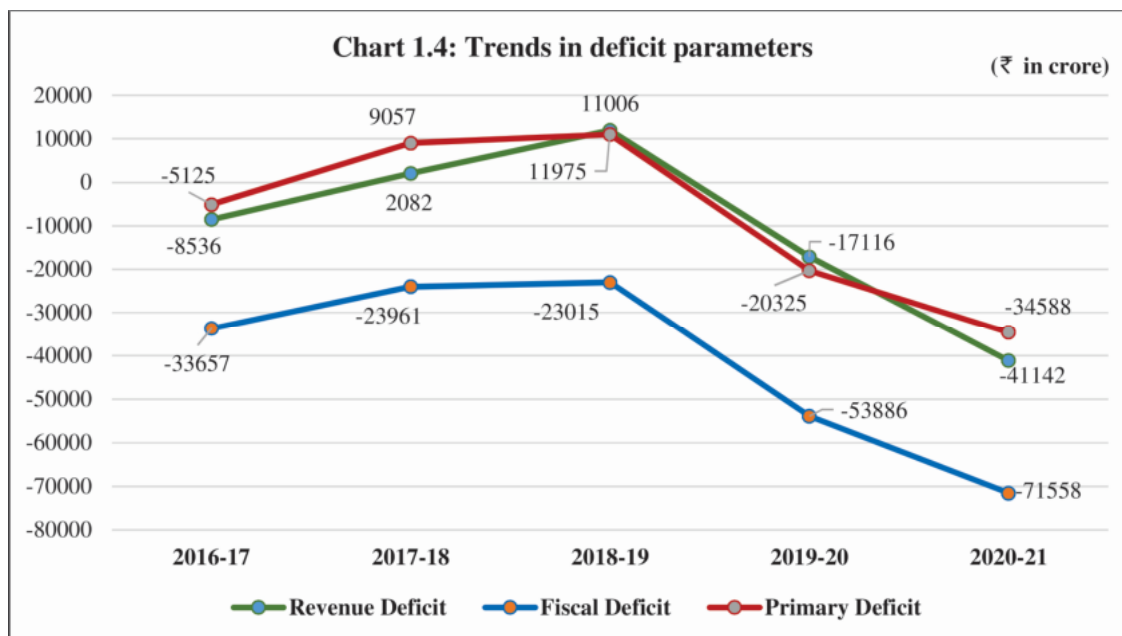
Sl. No	Fiscal Variables	Projection as per MTFPS	Actuals	Variation (in per cent)
		(₹ in crore)		
1	Tax Revenue	225071.21	164254.98	(-)27.02
2	Non-Tax Revenue	20506.16	15975.46	(-)22.09
3	Share of Central Taxes	48109.49	36504.01	(-)24.12
4	Grants-in-aid from GoI	53770.03	52733.46	(-)1.93
5	Revenue Receipts (1+2+3+4)	347456.89	269467.91	(-)22.45
6	Revenue Expenditure	356967.60	310609.76	(-)12.99
7	Revenue Deficit (-)/ Surplus (+) (5-6)	(-)9510.71	(-)41141.85	332.58
8	Fiscal Deficit (-)/ Surplus (+)	(-)54618.39	(-)71558.05	31.01
9.	Primary Deficit	(-)19087.75	(-)34588.28	81.21
10	Debt-GSDP ratio (per cent)	16.15	20.15*	27.49
11	GSDP growth rate at current prices (per cent)	12.0	(-)5.57	146.42

* Arrived at after exclusion of GST compensation of ₹11,977 crore received as back to back loan under debt receipt from the total outstanding liabilities
Source: Finance Accounts and Budget documents 2020-21

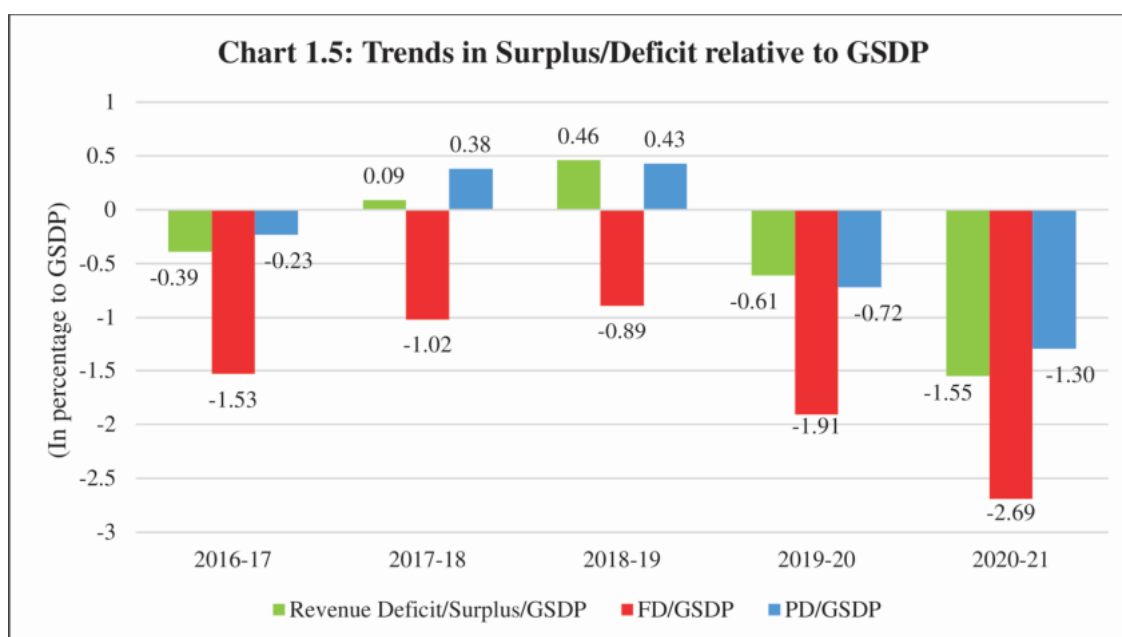
During 2019-20 there was shortfall in revenue receipts by 10 per cent and revenue expenditure was lower by 10.16 per cent as compared to the Projections in the MTFPS. The shortfall in revenue receipt increased to 22.45 per cent and revenue expenditure was lower by 12.99 per cent compared to MTFPS projections in 2020-21. The COVID-19 related lockdown and containment measures had adverse impact on the States' revenue.

Trends in Deficit/Surplus

The trend of surplus and deficits of key fiscal parameters over the five-year period from 2016-17 to 2020-21 is depicted in **Chart 1.4** and trend in surplus and deficit relative to GSDP is given in **Chart 1.5**.

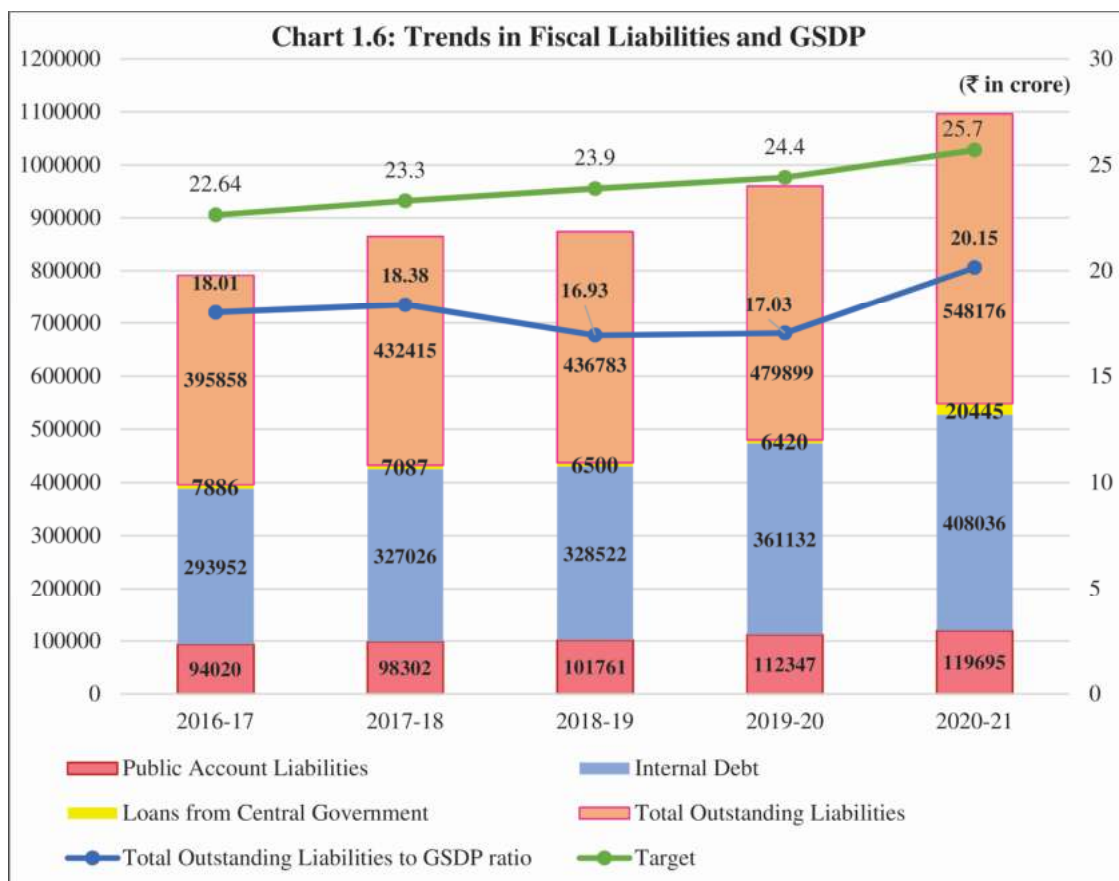
(Source: Finance Accounts of respective years)

(Source: Finance Accounts of respective years)

Trends in Fiscal Liabilities and its ratio to GSDP

Chart 1.6 shows the composition of outstanding fiscal liabilities of the State and its ratio to GSDP during the years 2016-17 to 2020-21.

(Source: Finance Accounts of respective years)

The total liabilities of the State increased by 38.48 *per cent* from ₹ 3,95,858 crore in 2016-17 to ₹ 5,48,176 crore⁹ in 2020-21. Internal debt constituted 74.44 *per cent* and Public Account borrowings 21.84 *per cent* of the total fiscal liabilities during 2020-21. The total liabilities to GSDP were on an increasing trend from 18.01 *per cent* in 2016-17 to 20.15 *per cent*¹⁰ in 2020-21 and was higher than the targets fixed in the MFRBM/MTFPS (16.15 *per cent*) but lower than the targets fixed by the XV Finance Commission (25.70 *per cent*) during 2016-21.

1.5 Deficits after examination by Audit

Scrutiny of certain transactions during 2020-21 revealed that the level of Revenue Deficit and Fiscal Deficit were affected by certain accounting adjustments as brought out in **Table 1.10**.

⁹ The effective outstanding fiscal liabilities would be ₹ 5,36,199.45 crore as the Department of Expenditure, GoI has decided that GST compensation of ₹ 11,977 crore given to the State as back to back loan under debt receipts would not be treated as debt of the State for any norms which may be prescribed by the Finance Commission

¹⁰ Arrived at after exclusion of GST compensation of ₹ 11,977 crore received as back to back loan under debt receipt from the total outstanding liabilities

Table 1.10: Impact of certain transactions on revenue deficit and fiscal deficit during 2020-21

Particulars	Impact on Revenue deficit (understatement (+)/overstatement (-)) (₹ in crore)	Impact on Fiscal deficit (understatement) (₹ in crore)	Para reference
Booking of capital expenditure instead of revenue expenditure	+1423.66	-	Chapter 3 Para 3.3.7
Non-adjustment of interest against Reserve Fund and Deposits bearing interest	+519.80	519.80	Chapter 4 Para 4.2
Non-transfer of Funds accumulated under New Pension Scheme	+183.05	183.05	Chapter 2 Para 2.4.2.3
Short contribution to Consolidated Sinking Fund	+1399.50	1399.50	Chapter 2 Para 2.5.2.1
Central Road Fund (Short transfer of fund)	+58.88	58.88	Chapter 2 Para 2.5.2.6
Non-Transfer of Cess	+804.77	804.77	Chapter 2 Para 2.5.2.5
Total	4389.66	2966.00	

The above transactions are discussed below:

- Expenditure of ₹ 1,423.66 crore was incorrectly booked under Capital Section instead of Revenue Section.
- The State Government was required to pay interest on the un-invested balances lying under Reserve Funds and Deposits bearing interest. The interest liability on Reserve Funds at four *per cent* (average interest rate for Ways and Means Advances) and at 7.1 *per cent* for Deposits and Advances bearing interest worked out to ₹ 519.80 crore, which was not provided.
- The State Government employees recruited on or after November 2005 are covered under the National Pension System (NPS) which is a Defined Contribution Pension Scheme. The total contribution (employers and employees) is to be transferred to the designated fund manager through the National Securities Depository Limited (NSDL)/Trustee Bank. During the year 2020-21, against the 'employees' contribution the State Government contributed ₹ 2,870.55 crore instead of ₹ 3053.60 crore towards NPS, resulting in short transfer of ₹ 183.05 crore.
- The State had to contribute a minimum of 0.5 *per cent* of their outstanding liabilities (public debt + public account) as at the end of the previous year to the Consolidated Sinking Fund. The outstanding liabilities as on 31 March 2020 was ₹ 4,79,899.14 crore, accordingly, the required contribution was ₹ 2399.50 crore, however the State Government transferred only ₹ 1,000 crore during 2020-21, resulting in short contribution of ₹ 1,399.50 crore.
- The State Government received annual grants of ₹ 675.84 crore from GoI towards Central Road Fund, of which an amount of ₹ 616.96 crore was transferred to the Deposit Head 8449, leaving an un-transferred amount of ₹ 58.88 crore to the fund.

- Cess (other than Labour Cess) amounting to ₹ 804.77 crore collected under Consolidated Fund of the State was not transferred to the fund account in Reserve Fund.

As can be seen from **Table 1.10**, the Revenue deficit and Fiscal deficit were understated by ₹ 4,389.66 crore and ₹ 2,966.00 crore respectively in 2020-21.

CHAPTER – II
FINANCES OF THE STATE

Chapter II Finances of the State

Introduction

This chapter provides a broad perspective of the finances of the State, analyses the critical changes in major fiscal aggregates relative to the previous year, overall trends during the five-year period from 2016-17 to 2020-21, debt sustainability of the State and key Public Account transactions, based on the Finance Accounts of the State and the information provided by the State Government.

2.1 Major changes in key Fiscal aggregates during 2020-21 vis-à-vis 2019-20

Table 2.1 below presents the summary of the State Government's fiscal aggregate during 2020-21 vis-à-vis 2019-20. Each of these indicators are analysed in the succeeding paragraphs.

Table 2.1: Summary of Fiscal aggregates in 2020-21 compared to 2019-20

(₹ in crore)

Receipts			Disbursements		
	2019-20	2020-21		2019-20	2020-21
Section-A: Revenue Account					
Tax Revenue	188947.57	164254.98	General Services	100050.28	103853.75
Non-Tax Revenue	14297.00	15975.46	Social Services	122947.33	122023.44
Share of Union Taxes/ Duties	36219.64	36504.01	Economic Services	56043.43	64336.19
Grants-in-aid from GoI	43725.37	52733.46	Grants-in-aid and Contributions	21264.17	20396.38
Total Section-A Revenue Receipts	283189.58	269467.91	Total Section-A Revenue Expenditure	300305.21	310609.76
Section-B: Capital Account and others					
Miscellaneous Capital Receipts	0	0	Capital Outlay	36415.57	29686.70
			General Services	1250.45	1496.39
			Social Services	4288.07	3593.24
			Economic Services	30877.05	24597.07
Recoveries of Loans and Advances	1614.87	1612.36*	Loans and Advances disbursed	1969.86	2341.85
Public Debt Receipts	55395.80	87356.65 [@]	Repayment of Public Debt	22868.24	26427.28 [@]
Appropriation from Contingency Fund	7350.00	11500.00	Appropriation from Contingency Fund	15350.00	1500.00
Contingency Fund	15350.00	10500.00	Contingency Fund	16350.00	11500.00
Public Account Receipts	119634.33	88531.23	Public Account Disbursements	100329.25	74787.55
Opening Cash Balance	67269.26	56482.28 [§]	Closing Cash Balance	56215.71	68597.29
Total Section-B Receipts	266614.26	255982.52	Total Section-B Disbursements	249498.63	214840.67
Grand Total (A+B)	549803.84	525450.43	Grand Total (A+B)	549803.84	525450.43
[@] Excluding transaction under Ways and Means advances and overdraft (Receipt and Disbursement ₹ 31159.26 crore) [§] Differs by ₹ 266.57 crore adjusted <i>Proforma</i> due to rectification of misclassification *Higher rounding Source: Finance Accounts of the respective years					

Variation in key fiscal aggregates in 2020-21 as compared to 2019-20

Revenue Receipts	<ul style="list-style-type: none"> Revenue receipts of the State decreased by 4.85 per cent Tax receipts of the State decreased by 13.07 per cent Non-tax receipts increased by 11.74 per cent State's Share of Union Taxes and Duties increased by 0.79 per cent Grants-in-Aid from GoI increased by 20.60 per cent
Revenue Expenditure	<ul style="list-style-type: none"> Revenue expenditure increased by 3.43 per cent Revenue expenditure on General Services increased by 3.80 per cent Revenue expenditure on Social Services decreased by 0.75 per cent Revenue expenditure on Economic Services increased by 14.8 per cent Expenditure on Grants-in-Aid decreased by 4.08 per cent
Capital Outlay	<ul style="list-style-type: none"> Capital outlay decreased by 18.48 per cent Capital outlay on General Services increased by 19.67 per cent Capital outlay on Social Services decreased by 16.20 per cent Capital outlay on Economic Services decreased by 20.34 per cent
Loans and Advances	<ul style="list-style-type: none"> Disbursement of Loans and Advances increased by 18.88 per cent Recoveries of Loans and Advances decreased by 0.16 per cent
Public Debt	<ul style="list-style-type: none"> Public Debt Receipts increased by 57.70 per cent Repayment of Public Debt increased by 15.56 per cent
Public Account	<ul style="list-style-type: none"> Public Account Receipts decreased by 26.00 per cent Disbursement of Public Account decreased by 25.46 per cent
Cash Balance	<ul style="list-style-type: none"> Cash balance increased by ₹ 12,115.01 crore (21.45 per cent) during 2020-21 compared to previous year

2.2 Sources and Application of Funds

Table 2.2 compares the figures of sources and application of funds of the State during 2020-21 with 2019-20. The **Charts 2.1** and **2.2** present the details of the composition of resources and application of resources from the Consolidated Fund during 2020-21.

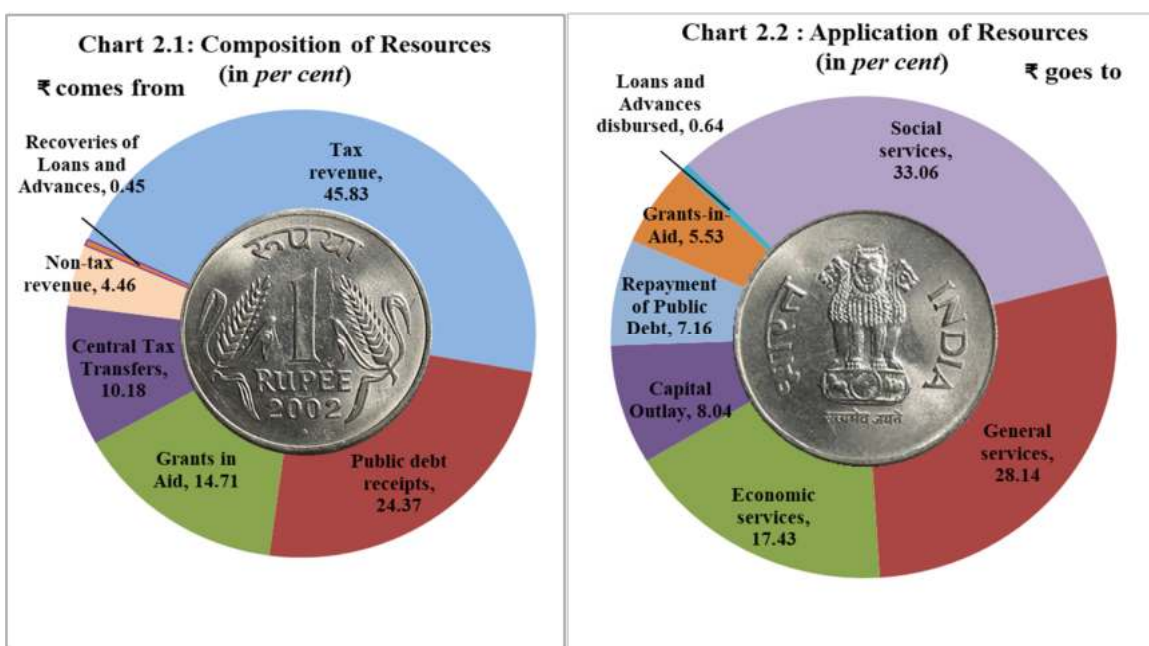
During 2020-21, the State Government raised Revenue receipt of ₹ 2,69,467.91 crore against Revenue expenditure of ₹ 3,10,609.76 crore resulting into Revenue Deficit of ₹ 41,141.85 crore.

Table 2.2: Details of Sources and Application of Funds during 2019-20 and 2020-21

Particulars		2019-20	2020-21	(₹ in crore) Increase(+) Decrease(-)
Sources	Opening Cash Balance with RBI	67269.26	56482.28 ^s	(-)10786.98
	Revenue Receipts	283189.58	269467.91	(-)13721.67
	Recoveries of Loans and Advances	1614.87	1612.36*	(-)2.51
	Public Debt Receipts (Net)	32527.56	60929.37	28401.81
	Public Account Receipts (Net)	19305.08	13743.68	(-)5561.40
	Total	403906.35	402235.60	(-)1670.75
Application	Revenue Expenditure	300305.21	310609.76	10304.55
	Capital Expenditure	36415.57	29686.70	(-)6728.87

Particulars		2019-20	2020-21	Increase(+) Decrease(-)
	Contingency Fund (unrecouped)	9000.00	(-)9000	0.00
	Disbursement of Loans and Advances	1969.86	2341.85	371.99
	Closing Cash Balance with RBI	56215.71	68597.29	12381.58
	Total	403906.35	402235.60	(-)1670.75

^s Differs by ₹ 266.57 crore adjusted *Proforma* due to rectification of misclassification of previous years
*Higher rounding
Source: Finance Account of respective years

(Source: Finance Accounts 2020-21)

2.3 Resources of the State

The resources of the State are described below:-

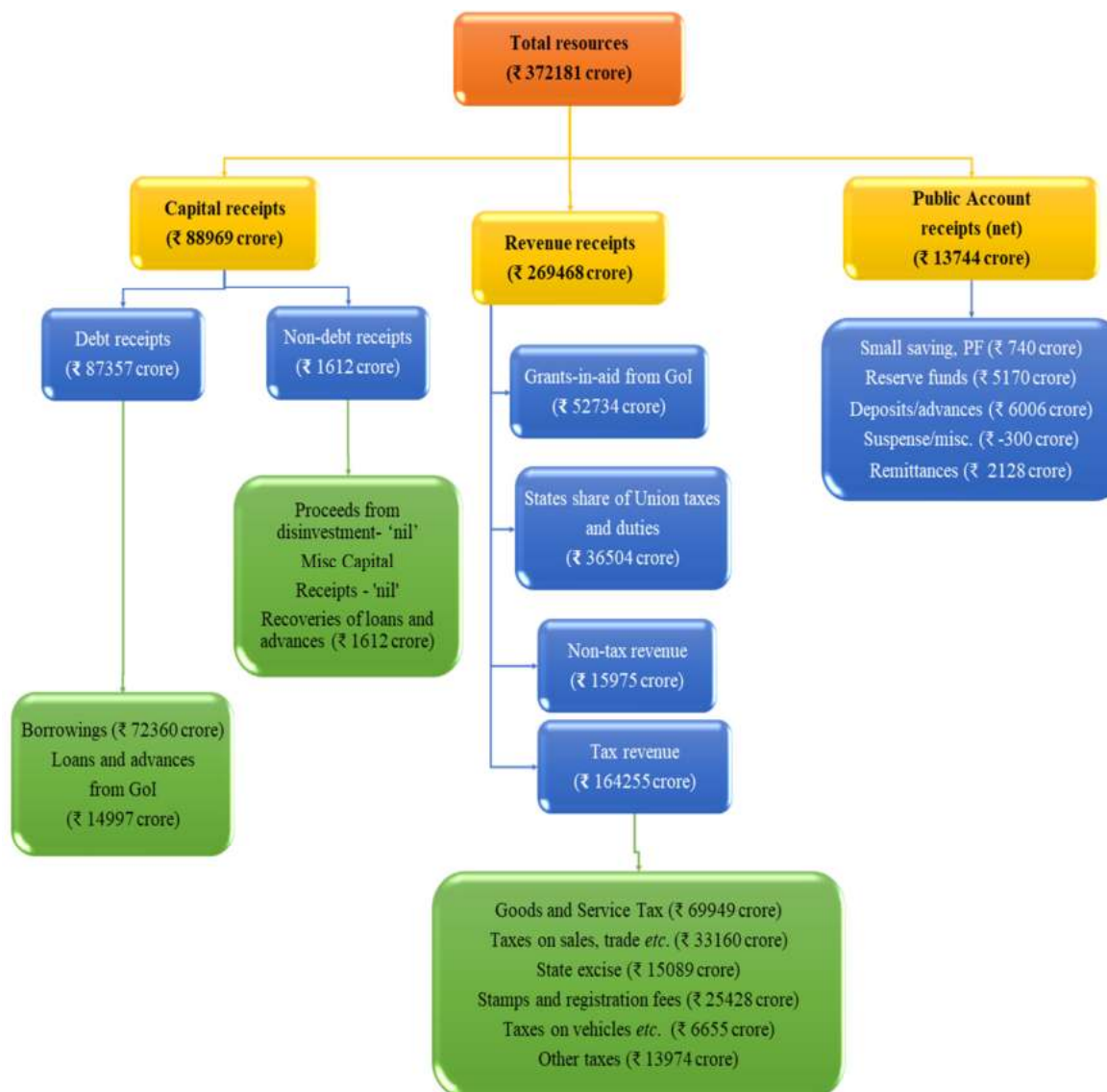
- Revenue Receipts** consist of Tax Revenue, Non-tax Revenue, State's share of Union Taxes and Duties and Grants-in-Aid from the Government of India (GoI).
- Capital Receipts** comprise miscellaneous Capital receipts such as proceeds from disinvestments, recoveries of Loans and Advances, Debt receipts from internal sources (market loans, borrowings from financial institutions/commercial banks) and Loans and Advances from GoI. Both Revenue and Capital receipts form part of the Consolidated Fund of the State.
- Net Public Accounts Receipts** There are receipts and disbursements in respect of certain transactions such as Small Savings, Provident Fund, Reserve Funds, Deposits, Suspense, Remittances *etc*, which do not form part of the Consolidated Fund.

These are kept in the Public Account set up under Article 266 (2) of the Constitution and are not subject to vote by the State Legislature. Here, the Government acts as a banker. The balance after disbursements is the fund available with the Government for use.

2.3.1 Receipts of the State

Flow Chart 2.1 depicts the composition of the receipts of the State during 2020-21.

Flow Chart 2.1: Composition of receipts of the State during 2020-21

(Source: Finance Accounts 2020-21)

2.3.2 State's Revenue Receipts

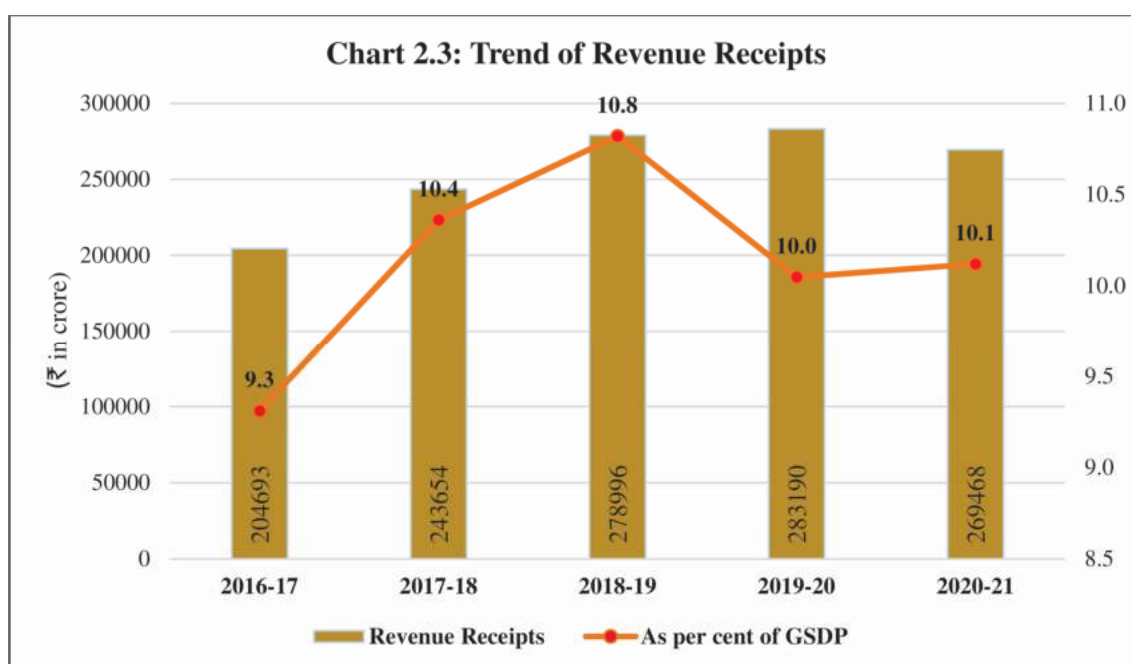
This paragraph gives the trends in total revenue receipts and its components. It is followed by trends in the receipts bifurcated into receipts from the Union Government and State's own receipts. Statement 14 of the Finance Accounts details the Revenue receipts of the Government. These consist of the State's Tax and Non-tax Revenues, Union Tax Transfers and Grants-in-Aid from GoI.

2.3.2.1 Trends and growth of Revenue Receipts

Table 2.3 provides the trends and growth of Revenue receipts with respect to GSDP during 2016-21. Further, trends in revenue receipts relative to GSDP and composition of revenue receipt are given in **Charts 2.3** and **2.4**.

Table 2.3: Trend in Revenue Receipts

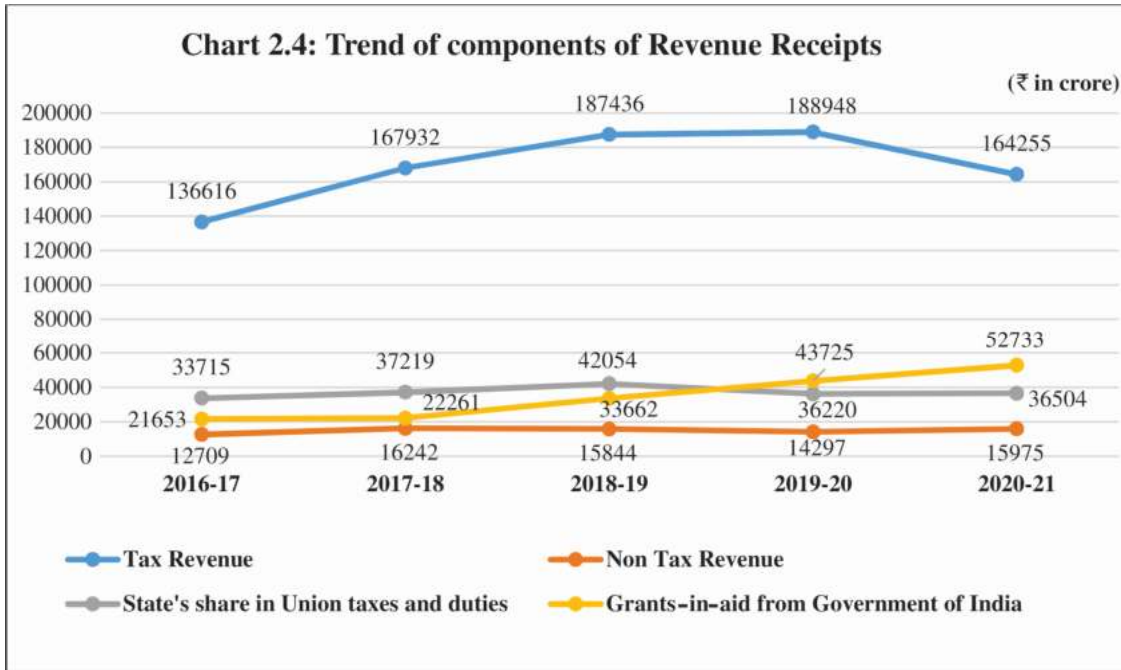
Parameters	2016-17	2017-18	2018-19	2019-20	2020-21
Revenue Receipts (RR) (₹ in crore)	204693.14	243653.56	278996.27	283189.58	269467.91
Rate of growth of RR (<i>per cent</i>)	10.62	19.03	14.51	1.51	(-)4.85
Tax Revenue (₹ in crore)	136616.32	167931.87	187436.37	188947.56	164254.98
Non-tax Revenue (₹ in crore)	12709.34	16241.80	15843.57	14297.00	15975.46
Rate of growth of Own Revenue (<i>per cent</i>) (Tax and Non-tax Revenue)	6.64	23.34	10.37	(-)0.02	(-)11.32
Gross State Domestic Product (₹ in crore) (2011-12 Series)	2198185	2352782	2579628	2818555	2661629
Rate of growth of GSDP (<i>per cent</i>)	11.80	7.03	9.64	9.26	(-)5.57
RR/GSDP (<i>per cent</i>)	9.31	10.36	10.82	10.05	10.12
Buoyancy Ratios ¹ - 2020-21 being an exceptional year impacted by COVID, the concept of revenue buoyancy may not reflect true fiscal situation as growth in tax revenue/revenue receipt and GSDP being negative will make the ratio negative					
Source of GSDP figures: Directorate of Economics and Statistics, Maharashtra					

(Source: Finance Accounts of respective years)

¹ Buoyancy ratio indicates the elasticity or degree of responsiveness of a fiscal variable with respect to a given change in the base variable

(Source: Finance Accounts of respective years)

General trends of Revenue Receipts of the State are as follows:

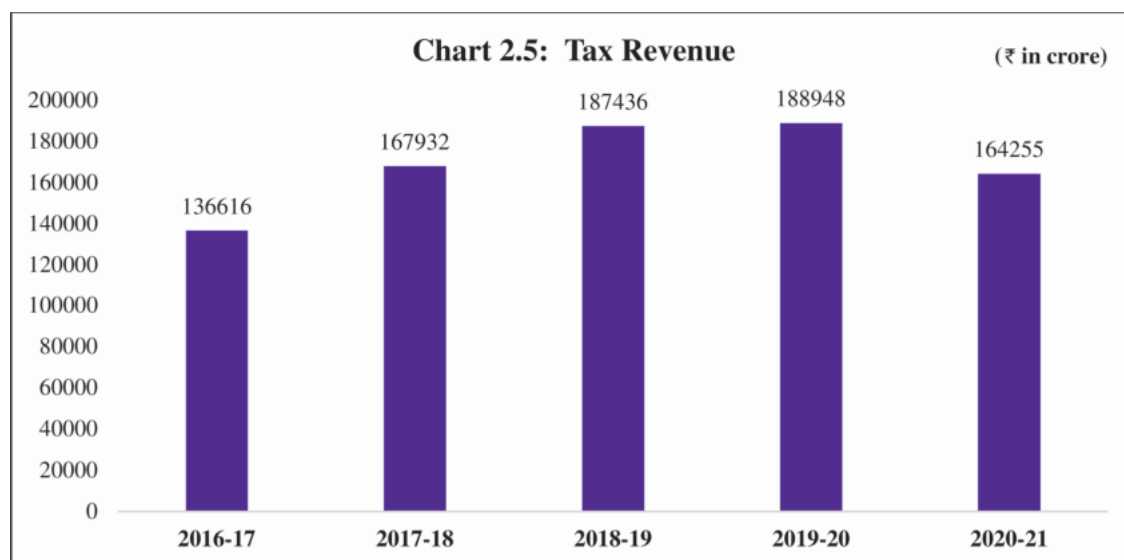
- Revenue Receipts increased by 31.64 per cent from ₹ 2,04,693.14 crore in 2016-17 to ₹ 2,69,467.91 crore in 2020-21 at compound annual growth rate (CAGR) of 7.12 per cent. During 2020-21, the revenue receipts declined by 4.85 per cent over the previous year. The onset of COVID-19 pandemic and lockdown restrictions led to a contraction in economic activity.
- About 67 per cent of the revenue receipts during 2020-21 came from the State's own resources, while Union Tax Transfers and Grants-in-Aid together contributed 33 per cent.
- During the current year, revenue expenditure exceeded the revenue receipt by ₹ 41,141.85 crore resulting in a revenue deficit. The State had registered Revenue surplus for two consecutive years during 2017-18 and 2018-19.
- Ratio of revenue receipts to GSDP increased slightly from 10.05 in 2019-20 to 10.12 in 2020-21. During 2020-21 Grants-in-Aid from the GoI increased by ₹ 9,008.09 crore (20.60 per cent), Non-Tax Revenue by ₹ 1,678.46 crore (11.74 per cent) and State's share of Union Taxes and Duties by ₹ 284.37 crore (0.79 per cent). This was set-off by decreased tax revenue by ₹ 24,692.59 crore (13.07 per cent).

2.3.2.2 State's Own Resources

State's share in Union taxes is determined on the basis of recommendations of the Finance Commission. Grants-in-Aid from the Union Government is determined by the quantum of collection of Union tax receipts and anticipated Union Assistance for schemes. State's performance in mobilization of additional resources should be assessed in terms of its own resources comprising revenue from its Tax and Non-tax sources.

Tax Revenue

Tax Revenues of the State consist of State GST, State Excise, Taxes on Vehicles, Stamp Duty and Registration Fees, Land Revenue, Taxes on Goods and Passengers, *etc.*

(Source: Finance Accounts of respective years)

The gross collection in respect of major taxes and duties during 2016-21 is given in **Table 2.4**.

Table 2.4: Components of State's Tax Revenue

(₹ in crore)

Revenue Head	2016-17	2017-18	2018-19	2019-20	2020-21	Sparkline
Sales Tax	81174.17	54893.51	35724.61	37785.54	33159.76	
SGST	0	50063	82352.32	82601.59	69948.56	
State excise	12287.91	13449.65	15320.90	15428.34	15089.38	
Taxes on vehicles	6741.21	8665.38	8613.19	8467.20	6655.12	
Stamp duty and Registration fees	21011.83	26441.82	28545.05	28706.56	25427.71	
Land revenue	1799.39	2309.86	2088.04	2154.55	2062.64	
Taxes on goods and passengers	1876.71	984.01	837.05	773.39	13.30	
Other taxes	11725.10	11124.64	13955.21	13030.40	11898.51	
Total	136616.32	167931.87	187436.37	188947.57	164254.98	

Source: Finance Accounts of respective years

During the current year, major contributors of tax revenue were State Goods and Service Tax (42.59 per cent), Taxes on Sales, Trades, *etc* (20.19 per cent) and Stamp Duty and Registration Fees (15.48 per cent).

COVID-19 related lockdown resulted in reduction in tax revenue collection which reflected in a sharp decline in SGST (15.32 per cent) and Sales tax (12.24 per cent).

Stamp duty and registration fees declined by 11.42 *per cent* partially due to slashing of stamp duty rates by the State Government as proactive measures taken during COVID 19 lockdown.

State Goods and Services Tax

Goods and Services Tax (GST) was implemented *w.e.f.* 01 July 2017. According to GST (Compensation to the States) Act, 2017, Union Government will compensate the States for the shortfall in revenue arising on account of implementation of GST considering an annual growth of 14 *per cent* from the base year for a period of five years. Accordingly, the projected revenue for Maharashtra was ₹ 1,16,496.44 crore for the year 2020-21 by applying the projected growth of 14 *per cent* per annum over the base year (2015-16) revenue of ₹ 60,504.60 crore.

During the year 2020-21, against the projected revenue of ₹ 1,16,496.44 crore, the State's GST (SGST) collection was ₹ 69,948.56 crore (including the advance apportionment of IGST amounting to ₹ 5,740.96 crore) as compared to ₹ 82,601.59 crore in 2019-20, registering a decrease of ₹ 12,653.03 crore (15.32 *per cent*). The total receipts of the State under GST during 2020-21 were ₹ 80,842.59 crore which included SGST collection and net proceeds of CGST assigned to states. The State did not receive its share of the net proceeds of IGST assigned to the States for the year 2020-21.

In order to meet the shortfall in GST, compensation is to be paid to States. Due to inadequate balance in GST compensation fund during the year 2020-21, the GoI had set up special borrowing in the year 2020-21. The amount of estimated shortfall was borrowed by the GoI during 2020-21 and passed on to the States as loan on a back to back basis. Due to this arrangement, the GST compensation which is normally received as revenue receipts was released as back-to-back loan by GoI accounted under debt receipts of the State Government, with no repayment liability for the State. During 2020-21, in addition to receiving the GST compensation of ₹ 17,423.37 crore as revenue receipts the State received back to back loan of ₹ 11,977 crore in lieu of GST compensation.

As per Section 7 of the GST (Compensation to the States) Act 2017, actual GST revenue collected by the State is to be audited /certified by Comptroller and Auditor General of India for receiving compensation from the Union Government on account of loss of revenue arising out of implementation of GST.

The entire process of collection of Goods and Service Tax (GST) has been made online through the GSTN IT platform. The GoI's decision to provide access to Pan-India data at GSTN premises was conveyed on 22 June 2020. The process of certification of the Compensation amount for the year 2017-18 to 2020-21 is in progress. Hence the compensation of ₹ 17,423.37 crore received from Union Government during 2020-21 is provisional.

Analysis of Arrears of Revenue and Arrears of Assessment

The arrears of revenue indicate delayed realization of revenue due to the Government. Similarly, arrear of assessment indicates potential revenue, which is blocked due to delayed

assessment. Both deprive the State of potential revenue receipts and affect the revenue deficit ultimately.

The details of cases pending at the beginning of the year, cases becoming due for assessment, cases disposed of during the year and number of cases pending for finalisation at the end of the year as furnished by the Departments are given in **Table 2.5**.

Table 2.5: Arrears in Revenue assessment

						(₹ in crore)
Head of Revenue	Opening Balance (01 Apr 2020)	New cases due for assessment during 2020-21	Total cases due for assessments	Cases disposed off during 2020-21	Closing Balance (31 Mar 2021)	Disposal percentage (5 to 4)
1	2	3	4	5	6	7
Goods and Services Tax	19146	33075	52221	6194	46027	11.86
Maharashtra Value Added Tax	110968	61905	172873	124937	47936	72.27
Bombay Sales Tax	2	8	10	10	0	100
Motor Spirit Tax	0	0	0	0	0	0
Purchase Tax on Sugarcane	137	96	233	197	36	84.55
Entry Tax	6	2	8	7	1	87.50
Lease Tax	0	1	1	1	0	0
Luxury Tax	957	199	1156	770	386	66.61
Tax on Works Contract	1	0	1	1	0	100
Total	131217	95286	226503	132117	94386	58.33

Source: Information received from Joint Commissioner of Sales Tax/HQ3

Details of evasion of tax detected by Department, refund cases etc.

The cases of evasion of tax detected by the Excise and Taxation Department, cases finalised and the demands for additional tax raised are important indicators of revenue collection efforts of the State Government. Promptness in disposal of refund cases is important indicator of performance of the Department. High pendency of refund cases may indicate red tape, vested interests, prevalence of speed money, etc.

The evasion under Maharashtra Value Added Tax Act is shown in **Table 2.6**.

Table 2.6: Evasion of Tax detected

Sl. No.	Head of Revenue	Cases pending as on 31 March 2020	Cases detected during 2020-21	Total	No. of cases in which assessment / investigation completed and additional demand with penalty etc raised		No. of cases pending for finalization as on 31 March 2021
					No. of cases	Amount (₹ in crore)	
1.	Taxes/VAT on Sales, Trade	435	275	710	376	976.27	334

Source: Information received from Joint Commissioner of Sales Tax/HQ3

Non-tax Revenue

Non-tax Revenue consists of interest receipts, dividends and profits, mining receipts, departmental receipts, *etc.* The components of Non-tax Revenue during 2016-21 are shown in **Table 2.7**.

Table 2.7: Components of State's non-tax revenue

Revenue Head	2016-17	2017-18	2018-19	2019-20	2020-21	Sparkline
Interest receipts	3259.07	4162.53	4191.28	3270.69	2286.27	
Dividends and Profits	66.81	64.63	275.48	56.53	401.02	
Fiscal services	0.23	0.04	0.04	0.24	0.01	
<i>Other non-tax receipts</i>	9383.23	12014.60	11376.77	10969.54	13288.16	
a) Major and medium Irrigation	309.06	215.39	284.47	133.95	103.71	
b) Urban Development	895.82	1272.47	1358.37	1320.13	986.15	
c) Education	256.71	449.72	210.86	411.73	1001.17	
d) Non-ferrous mining	3104.79	3556.42	4056.71	3982.45	3918.31	
e) Others or miscellaneous	4816.85	6520.60	5466.36	5121.28	7278.82	
Total	12709.34	16241.80	15843.57	14297.00	15975.46	

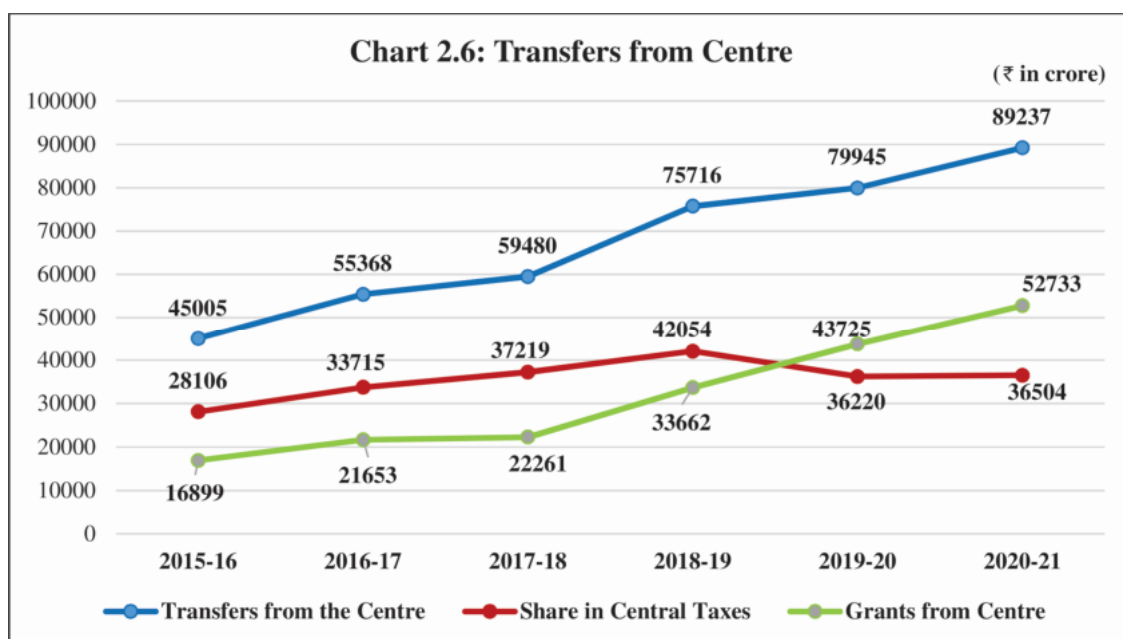
Source: Finance Accounts of respective years

Non-tax Revenue ranged between five and seven *per cent* of the total Revenue receipts of the State during 2016-21. During 2020-21, it increased by ₹ 1,678.46 crore (11.74 *per cent*) over the previous year. The increase was mainly under Dividend and Profits (₹ 344.49 crore), Education (₹ 589.44 crore) and Others or Miscellaneous by ₹ 2,157.30 crore.

One of the major sources of Interest Receipts is interest proceeds out of investment of surplus cash balances of the State. As per Reserve Bank of India's Regulations, the cash balance maintained by the State is invested in GoI's 14 days Treasury Bills. Excess cash balance, beyond the immediate requirement is invested in GoI's 91 days Treasury Bills. As on 31 March 2021, ₹ 29,293.49 crore was lying under Cash Balance Investment Account of the State Government as invested by the RBI. An interest ₹ 977.12 crore was realized on Cash balance Investment account during 2020-21.

2.3.2.3 Transfers from the Centre

The transfers from Union Government are mainly dependent on the recommendations of the Finance Commission. 14th Finance Commission (2015-20) recommended an increase in the share of States in Union Taxes from 32 *per cent* to 42 *per cent* with effect from 2015-16 to 2019-20. The 15th Finance Commission in its first report for the year 2020-21 has recommended a total devolution of 41 *per cent* of the divisible pool of taxes. Maharashtra's share in the divisible pool as per the 14th FC was 5.551 *per cent* and as per the 15th FC is 6.135 *per cent*. Transfers from the Union Government includes State's share of Union Taxes and Duties and Grants-in-Aid. The transfers from Centre during 2015-16 to 2020-21 are given in **Chart 2.6**.

(Source: Finance Accounts of respective years)

During 2015-20 under the 14th FC the Share in Union Taxes and duties was ₹ 1,77,314 crore (average ₹ 35,463 crore) and grants from Centre was ₹ 1,38,200 crore (average ₹ 27,640 crore).

The XV FC recommended for 2020-21 an aggregate share of 41 *per cent* of the net proceeds of Union taxes to be devolved to the States in the year 2020-21. During 2020-21, the State's share in Union Taxes was ₹36,504.01 crore, an increase by ₹ 284.37 crore and Grants from Centre was ₹ 52,733.46 crore, an increase of ₹ 9,008.09 crore over the previous year.

Union Tax Transfer

The Finance Commission projections *vis-à-vis* actual tax devolution of Union Tax Transfer is as given in **Table 2.8**.

Table 2.8: State's share in Union taxes and duties: Actual devolution *vis-à-vis* Finance Commission projections

(₹ in crore)				
Year	Finance Commission projections	Tax Devolution receivable	Actual tax devolution received	Difference
1	2	3	4	5=(4-3)
2015-16	n <i>per cent</i> of net proceeds of all shareable taxes excluding service tax and n1 <i>per cent</i> of net proceeds of sharable service tax (As per recommendations of 14 th FC) [Inter-se Share of States =5.551 Table 8.2)]	28546.00	28105.95	(-)440.05
2016-17		32958.64	33714.90	756.26
2017-18		37203.32	37219.20	15.88
2018-19		40688.70	42054.20	1365.50
2019-20		36219.64	36219.64	0.00
2020-21	Fifteen Finance Commission (1st Report 2020-21) [Inter-se Share of States =6.135]	33743.27	36504.01	2760.74

Source: Receipt Budget of Union Government and Finance Accounts of the State for the respective years

The transfer of different components of State's share of Union Taxes during 2016-17 to 2020-21 are shown in **Table 2.9**.

Table 2.9: Union Tax Transfers

Head	(₹ in crore)				
	2016-17	2017-18	2018-19	2019-20	2020-21
Central Goods and Services Tax (CGST)	0	522.44	10377.52	10277.86	10894.03
Integrated Goods and Services Tax (IGST)	0	3754.16	828.20	0	0
Corporation Tax	10790.2	11387.92	14621.85	12349.52	10979.94
Taxes on Income other than Corporation Tax	7499.22	9616.28	10768.37	9676.68	11252.46
Customs	4641.53	3753.00	2980.37	2295.84	1969.98
Union Excise Duties	5300.23	3923.00	1980.63	1596.26	1231.49
Service Tax	5458.92	4246.87	390.29	0.00	151.51
Other Taxes ²	24.80	15.53	106.98	23.48	24.6
Union Tax transfers	33714.90	37219.19	42054.20	36219.64	36504.01
Percentage of increase over previous year	19.96	10.39	12.99	(-)13.87	0.79
Percentage of Union Tax Transfers to Revenue Receipts	16.47	15.28	15.07	12.79	13.55

Source: Finance Accounts of respective years

During 2020-21, there was an increase in Union Tax Transfer by ₹ 284.37 crore (0.79 per cent) over the previous year. The increase was under 'CGST' and 'Taxes on Income other than Corporation Tax'. The percentage of Union Tax Transfers to Revenue Receipts increased to 13.55 per cent.

Grants-in-aid from GoI

The Grants-in-Aid received from GoI during 2016-21 are detailed in Table 2.10.

Table 2.10: Grants-in-Aid from GoI

Head	(₹ in crore)				
	2016-17	2017-18	2018-19	2019-20	2020-21
Non-Plan Grants	9072.48	7157.50	8310.04	13690.19	3952.04
Grants for State Plan Schemes	455.15	196.71	1886.54	1723.42	0
Grants for Central Plan Schemes	1656.57	1085.81	1326.17	1369.31	0.2
Grants for Centrally Sponsored Schemes	10468.38	11894.91	13787.33	8806.56	(-)12.24
Grants for Special Plan Schemes	0	0	0	0	0
Grants for Centrally Sponsored Schemes (CSS)	0	0	22.04	1918.42	13733.52
Finance Commission Grants	0	0	0	550.91	8328.00
Other Transfers/Grants to States/Union Territories with Legislature	0	1488.00	8330.00	15666.56	26731.94
Total	21652.58	22260.93[§]	33662.12	43725.37	52733.46
Percentage of increase over the previous year	28.13	2.81	51.22	29.89	20.60
Percentage of Grants-in-Aid to Revenue Receipts	10.58	9.14	12.07	15.44	19.56

[§] Includes ₹ 437.77 crore, details are not available
Source: Finance Accounts of respective years

² Include Taxes on Wealth, Other Taxes on Income and Expenditure, Other Taxes and Duties on commodities and Services

Grants-in-Aid from GoI increased by 20.60 *per cent* from ₹ 43,725.37 crore in 2019-20 to ₹ 52,733.46 crore in 2020-21. The increase in 2020-21 was mainly due to significant increase of ₹ 2,405.24 crore in grants released under GST Compensation, increase of ₹ 11,815.10 crore released under Centrally Sponsored scheme and increase in Finance Commission Grants by ₹ 7,777.09 crore.

The 'Other Transfer/Grants to states' also increased by ₹ 11,065.38 crore, which included 'Grants to cover gap in resources' amounting to ₹ 8,587 crore. During the period from 2016-17 to 2020-21 the total grants from GoI as a percentage of Revenue receipts was highest at 19.6 *per cent* during 2020-21 as shown in **Table 2.10**.

Finance Commission Grants

Details of of the Finance Commission Grants (XIV and XV), actual release by GoI and release by State Government, Panchayat Raj Institutions and Urban local bodies are given in **Table 2.11**.

Table 2.11: Grants-in-aid released by GoI as per recommendation of 14 FC

(₹ in crore)

Recommendation of the XIV-FC (2015-20)				Recommendation of the XV-FC (2020-21)			
Components	Recommendation	Actual release by GoI	Release by State Govt.	Components	Recommendation	Actual release by GoI	Release by State Govt.
Local Bodies							
(i) Grants to PRIs	15035.68	13826.95	13826.95	Grants to PRIs	5827.00	5827.00	5827.00
(a) General Basic Grant	13532.11	13532.11	13532.11	(a) Basic 50%	2913.50	2913.50	2913.50
(b) General Performance Grants [#]	1503.57	294.84	294.84	(b) Tied 50%	2913.50	2913.50	2913.50
(ii) Grants to ULBs	12412.86	10417.10	10417.10	Grants to ULBs	2806	2806	2806
(a) General Basic Grant	9930.29	10417.10	10417.10	(a) Fifty million plus cities	1586	1586	1586
(b) General Performance Grants [#]	2482.57	0	0	(b) Non million plus cities	1220	1220	1220
Total for Local Bodies	27448.54	24244.05	24244.05	Total for Local Bodies	8633	8633	8633
State Disaster Response Fund	8195.00	7415.25	19534.79*	State Disaster Response Fund*	4296	3222	4296**
Grand Total	35643.54	31659.30	43778.84	Grand Total	12929	11855	12929
* Includes State share of 25 per cent (₹4883.37 crore) of total grant							
** Includes State share of 25 per cent (₹1074 crore) of total grant							
[#] Pertains to the period 2016-20 as given in Annexure 9.1 of XIV-FC Report							
Source: XIV-FC Report and Finance Accounts of respective years							

XIV Finance commission

During 2015-16 to 2019-20, the State Government received ₹ 10,417.10 crore of Basic Grants for ULBs against the recommendation of ₹ 9,930.29 crore. It received the entire recommended amount of ₹ 13,532.11 crore towards Basic Grants to PRIs.

As per recommendations of the XIVFC, the Performance Grant is admissible to the PRIs after fulfillment of the mandatory conditions, namely (i) submission of reliable audited accounts along with data of receipts and expenditure, and (ii) improvement in own sources of revenue by the local bodies. In case of Urban local bodies (ULBs), in addition to the above two conditions, the ULBs must publish the service level benchmarks relating to basic urban services each year for the period of the award and make it public.

It was observed that due to non-fulfillment of the mandatory conditions, the General Performance Grants of only ₹ 294.84 crore was released by GoI for PRIs as recommended by the XIVFC against ₹ 1,503.57 crore. Similarly, XIV-FC recommended General Performance Grants of ₹ 2,482.57 crore to Urban Local Bodies (ULBs) for the years 2016-20. However, Performance grants for none of the years was released by GoI. The concerned Departments did not comply with the conditions attached with these grants, which resulted in loss of grants on this account.

XV Finance Commission

The XV FC recommended grants for rural local bodies and for Fifth and Sixth Schedule areas as basic and tied grants in the ratio of 50:50. The basic grants are untied and can be used by the local bodies for location-specific felt needs, except for salary or other establishment expenditure. The tied grants, on the other hand, can be used for the basic services of (a) sanitation and maintenance of open-defecation free (ODF) status and (b) supply of drinking water, rain water harvesting and water recycling.

The urban local bodies are divided in two categories: (a) fifty Million-Plus urban agglomerations/cities, and (b) all other cities and towns with less than one million populations.

For the Million-Plus cities, the Commission recommended that during 2020-21, the amount shall be spent exclusively for improving water and solid waste management and achieving of star ratings by the urban local bodies.

For urban local bodies other than in Million-Plus cities, allocation was made in two equal parts 50 *per cent* basic grants and 50 *per cent* grants tied to (a) drinking water (including rainwater harvesting and recycling) and (b) solid waste management. It was noticed that the entire amount of grants recommended for rural and urban local bodies were released by GoI and subsequently by the State Government to the local body during 2020-21.

2.3.3 Capital Receipts

Capital receipts comprise miscellaneous Capital receipts such as proceeds from Disinvestments, recoveries of Loans and Advances, Debt receipts from internal sources (market loans, borrowings from financial institutions/commercial banks) and Loans and Advances from the GoI. The net Public Debt receipt after discharging of public debt plus other capital receipt is the net capital receipt of the State.

The trends in growth and composition of Capital receipts are given in **Table 2.12**.

Table 2.12: Trends in growth and composition of Capital Receipts

Sources of State's Receipts	2016-17	2017-18	2018-19	2019-20	2020-21
Capital Receipts	38195.18	34071.34	2513.01	34142.43	62541.72
Miscellaneous Capital Receipts	0	0	0	0	0
Recovery of Loans and Advances	1745.58	1778.01	1604.29	1614.87	1612.35
Net Public Debt Receipts	36449.60	32293.33	908.72	32527.56	60929.37
<i>Internal Debt</i>	<i>36792.33</i>	<i>33074.10</i>	<i>1496.07</i>	<i>32610.31</i>	<i>46903.98</i>
<i>Growth rate</i>	<i>30.22</i>	<i>(-)10.11</i>	<i>(-)95.48</i>	<i>2079.73</i>	<i>43.83</i>
<i>Loans and Advances from GoI</i>	<i>(-)342.73</i>	<i>(-)780.77</i>	<i>(-)587.35</i>	<i>(-)82.75</i>	<i>14025.39</i>
<i>Growth rate</i>	<i>6.88</i>	<i>127.81</i>	<i>(-)24.77</i>	<i>(-)85.91</i>	<i>17049.11</i>
Rate of growth of Debt Capital Receipts	30.49	(-)11.4	(-)97.19	3479.49	87.32
Rate of growth of Non-debt Capital Receipts	97.91	1.86	(-)9.77	0.66	(-)0.16
Rate of growth of GSDP	11.80	7.03	9.64	9.26	(-)5.57
Rate of growth of Capital Receipts (<i>per cent</i>)	32.55	(-)10.8	(-)92.62	1258.63	83.18
Source: Finance Accounts of respective years					

Net Capital Receipts (Net Public Debt and Non-debt Receipts) of the State increased by 83.18 *per cent* in 2020-21. The share of Net Public Debt Receipts in Capital Receipts was 97.42 *per cent* during 2020-21.

As seen from the **Table 2.12**, the net Public debt receipt ranged between ₹ 32,293 crore and ₹ 36,450 crore during 2016-17, 2017-18 and 2019-20. In 2018-19 the net debt receipt was quite low at ₹ 908.72 crore, due to reduction in market borrowings and comparatively high debt repayment. In 2020-21, the net debt was quite high at ₹ 60,929.37 crore due to considerable increase in debt receipts. The net Loans and advances from GoI of ₹ 14,025.39 crore included an amount of ₹ 11,977 crore in lieu of GST compensation, which is normally received as revenue receipts, but was received as back-to-back loan under debt receipts of the State Government, with no repayment liability for the State, due to inadequate balance in GST compensation fund during the year 2020-21. Debt Sustainability analysis is given in **Paragraph 2.7**.

2.3.4 State's performance in mobilization of resources

State's performance in mobilization of resources is assessed in terms of its own resources comprising Own Tax and Non-tax sources. The State's actual Own tax and Non-tax Receipts for the year 2020-21 *vis-à-vis* projections given in the XVFC Report and Budget Estimates (2020-21) are given in **Table 2.13**.

Table 2.13: Tax and Non-tax receipts vis-à-vis Projections 2020-21

(₹ in crore)

	15 th FC Projections	Budget Estimates	Actual	Percentage variation of actual over	
				Budget estimates	15 th FC Projections
Tax Revenue	253587	225071.21	164254.98	(-)27.02	(-)35.23
Non-tax Revenue	21391	20506.16	15975.46	(-)22.09	(-)25.32

Source: Finance Accounts, 15th FC Report, Budget documents

In comparison to the assessment made by XVFC and Budget estimates there was substantial shortfall in mobilisation of resources by the State, which was mainly due to limited economic activity on account of COVID-19 pandemic situation.

2.4 Application of Resources

The State Government is vested with the responsibility of incurring expenditure within the framework of fiscal responsibility legislations, while at the same time ensuring that the ongoing fiscal correction and consolidation process of the State is not at the cost of expenditure directed towards development of capital infrastructure and social sector. These paragraphs along with sub-paragraphs give an analysis of expenditure in the State.

2.4.1 Growth and Composition of Expenditure

Capital Expenditure: All charges for the first construction of a project as well as charges for intermediate maintenance of the work while not opened for service and also bears charges for such further additions and improvements as may be sanctioned under the rules made by competent authority shall be classified as Capital expenditure.

Revenue Expenditure: Charges on maintenance, repair, upkeep and working expenses which are required to maintain the assets in a running order as also all other expenses incurred for the day to day running of the organization, including establishment and administrative expenses shall be classified as Revenue expenditure.

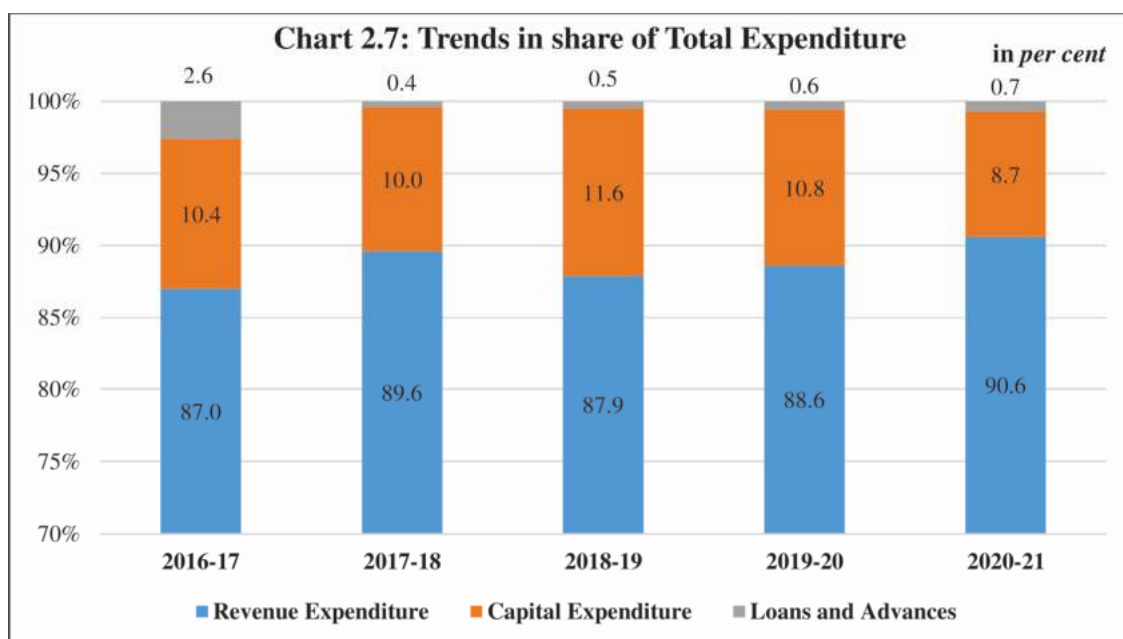
The composition of total expenditure over the period of last five years (2016-21) is given in **Table 2.14** and **Chart 2.7**.

Table 2.14: Total expenditure and its composition

(₹ in crore)

Parameters	2016-17	2017-18	2018-19	2019-20	2020-21
Total Expenditure (TE)	245055	269392	303616	338691	342638
Revenue Expenditure (RE)	213229	241571	267022	300305	310610
Capital Expenditure (CE)	25549	26842	35049	36416	29687
Loans and Advances	6277	979	1545	1970	2342
As a percentage of GSDP					
TE/GSDP	11.15	11.45	11.77	12.02	12.87
RE/GSDP	9.70	10.27	10.35	10.65	11.67
CE/GSDP	1.16	1.14	1.36	1.29	1.12
Loans and Advances/GSDP	0.29	0.04	0.06	0.07	0.09

Source: Finance Accounts of respective years

(Source: Finance Accounts of respective years)

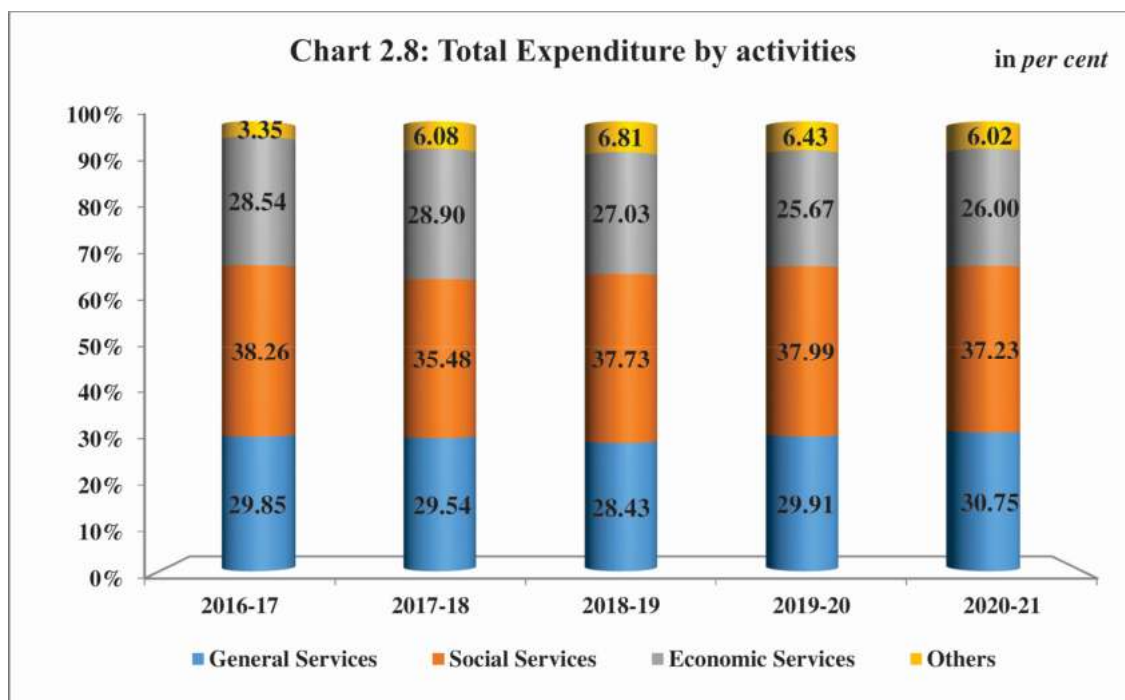
It is evident from the above that the total expenditure increased significantly from ₹ 2,45,055.21 crore in 2016-17 to ₹ 3,42,638.31 crore in 2020-21. Total expenditure as a percentage of GSDP grew from 11.15 *per cent* in 2016-17 to 12.87 *per cent* in 2020-21.

In terms of activities, total expenditure could be considered as being composed of expenditure on General Services including Interest Payments, Social Services, Economic Services, Grants-in-Aid and Loans and Advances. Relative shares of these components in the total expenditure are indicated in **Table 2.15** and **Chart 2.8**.

Table 2.15: Relative share of various sectors of expenditure

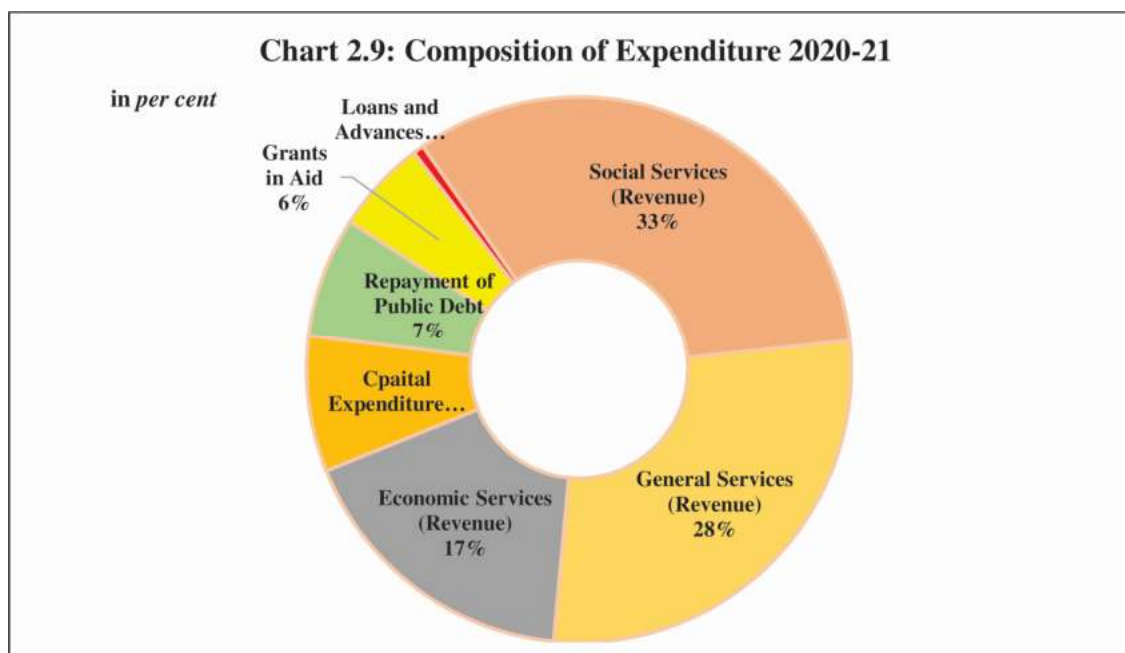
Parameters	(in per cent)				
	2016-17	2017-18	2018-19	2019-20	2020-21
General Services	29.85	29.54	28.43	29.91	30.75
Social Services	38.26	35.48	37.73	37.99	37.23
Economic Services	28.54	28.90	27.03	25.67	26.00
Others (Grants to Local Bodies and Loans to Govt. Servants)	3.35	6.08	6.81	6.43	6.02

Source: Finance Accounts of respective years

(Source: Finance Accounts of respective years)

The relative share of these components exhibited stability during the period from 2016-17 to 2020-21 with marginal inter year variations. The composition of Expenditure during 2020-21 is depicted in **Chart 2.9**.

(Source: Finance Accounts 2020-21)

2.4.2 Revenue Expenditure

Revenue Expenditure is incurred to maintain the current level of services and payment for the past obligation. Revenue expenditure comprises wages and salaries, interest payments, pensions, expenditure on operation and maintenance of capital works, subsidies and transfers to local bodies, co-operatives, Non-Government Organisations (NGOs) and others.

Expenditure can also be classified into various functional categories such as administrative services, social services and economic services. Expenditure on social and economic services is incurred to create physical infrastructure and human resource development and, therefore, is considered productive, whereas expenditure on general administration and debt servicing is considered unproductive.

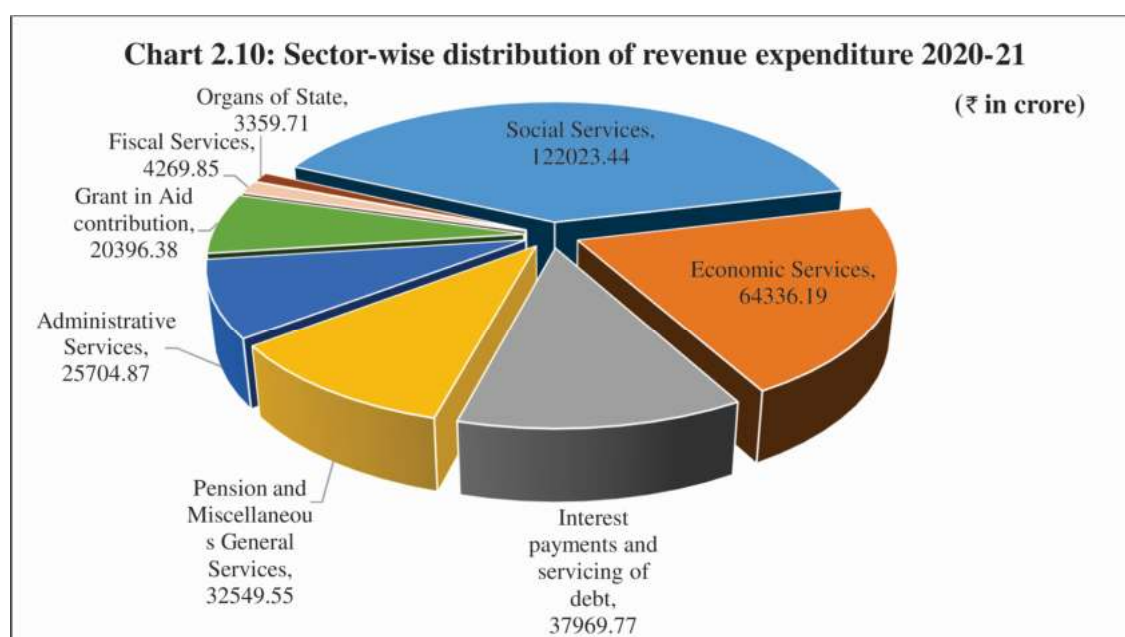
The overall Revenue expenditure, its rate of growth, its ratio to Total Expenditure and buoyancy *vis-à-vis* GSDP and Revenue receipts are indicated in **Table 2.16** and the sectoral distribution of Revenue expenditure pertaining to 2020-21 is given in **Chart 2.10**.

Table 2.16: Revenue Expenditure – Basic Parameters

Parameters	2016-17	2017-18	2018-19	2019-20	2020-21
Total Expenditure (TE)	245055.21	269392.54	303615.89	338690.64	342638.31
Revenue Expenditure (RE)	213228.73	241571.07	267021.67	300305.21	310609.76
Rate of Growth of RE (per cent)	12.01	13.29	10.54	12.46	3.43
Revenue Expenditure as percentage of TE	87.01	89.67	87.95	88.67	90.65
RE/GSDP (per cent)	9.70	10.27	10.35	10.65	11.67
RE as percentage of RR	104.17	99.15	95.71	106.04	115.27

(₹ in crore)

Source: Finance Accounts of respective years

(Source: Finance Accounts 2020-21)

Revenue expenditure had a predominant share in total expenditure. During 2020-21, revenue expenditure constituted 90.65 *per cent* of the total expenditure. However, the growth rate of revenue expenditure during 2020-21 was a meagre 3.4 *per cent*. The COVID-19 pandemic and the subsequent lockdown resulted in shortfall in revenue collection. The State Government resorted to large cutbacks on both revenue and capital expenditure to compensate for shortfalls in tax collections.

2.4.2.1 Major changes in Revenue Expenditure

Table 2.17 details significant variations under various Heads of Account with regard to Revenue Expenditure of the State during the current year and the previous year.

Table 2.17: Variations in Revenue Expenditure during 2020-21 compared to 2019-20

(₹ in crore)

Major Heads of Account	2019-20	2020-21	Increase (+)/ Decrease (-)
2435-Other Agricultural Programmes	4940.55	17153.78	12213.23
2071-Pensions and Other Retirement Benefits	27741.23	32266.9	4525.67
2049-Interest Payments	33560.73	36969.77	3409.04
2210-Medical and Public Health	12454.97	15113.87	2658.90
2505-Rural Employment	1325.18	3010.63	1685.45
2235-Social Security and Welfare	4877.23	6180.70	1303.47
2225-Welfare of Scheduled Castes, Scheduled Tribes, Other Backward Classes and Minorities	13655.00	10738.94	(-)2916.06
2048-Appropriation for reduction or avoidance of debt	4000.00	1000.00	(-)3000.00

Source: Finance Accounts of respective years

During the year 2020-21, there was significant increase in Revenue Expenditure on 'Other Agricultural Programmes' owing to increased expenditure on Mahatma Jyotirao Phule Farmer Loan Waiver Scheme.

2.4.2.2 Committed Expenditure

The committed expenditure of the State Government on revenue account consists of interest payments; expenditure on salaries and wages; and pensions. It has first charge on Government resources. Upward trend on committed expenditure leaves the Government with lesser flexibility for development sector.

Table 2.18 presents the trends in the components of committed expenditure and the percentage of committed expenditure to Revenue receipts and Revenue expenditure during 2016-21 and **Chart 2.11** shows the share of committed expenditure in the total expenditure.

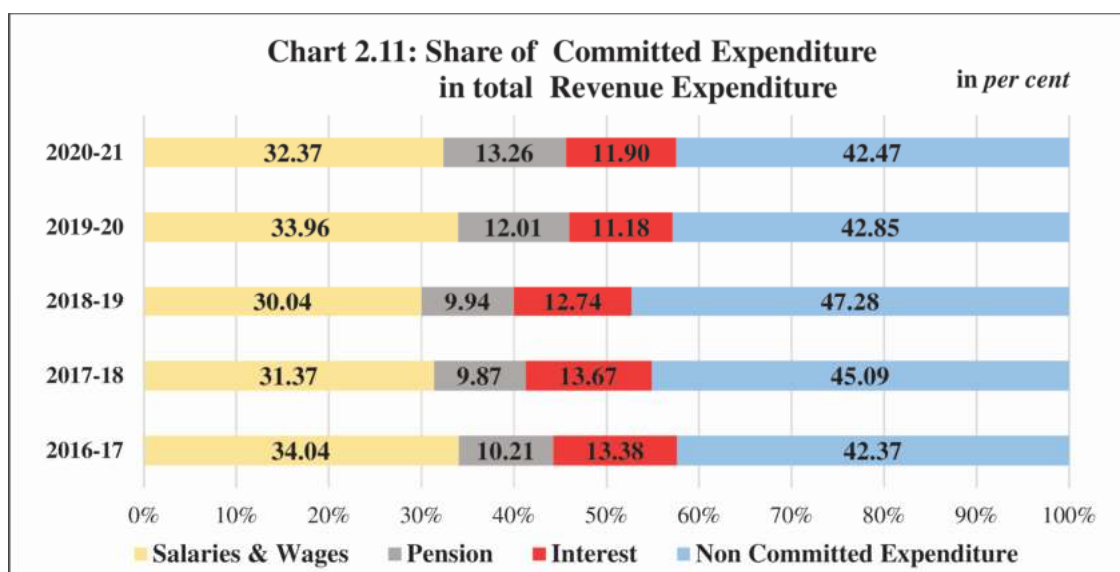
Table 2.18: Components of Committed Expenditure

(₹ in crore)

Components of Committed Expenditure	2016-17	2017-18	2018-19	2019-20	2020-21
Salaries & Wages *	72582.95	75783.87	80221.59	101981.24	100529.17
Expenditure on Pensions	21760.26	23853.33	26544.73	36077.52	41194.31
Interest Payments	28531.92	33018.43	34021.25	33560.73	36969.77
Total	122875.13	132655.63	140787.57	171619.49	178693.25
As a percentage of Revenue Receipts (RR)					
Salaries & Wages*	35.46	31.10	28.75	36.01	37.31
Expenditure on Pensions	10.63	9.79	9.51	12.74	15.29
Interest Payments	13.94	13.55	12.19	11.85	13.72
Total	60.03	54.44	50.45	60.60	66.32
As a percentage of Revenue Expenditure (RE)					
Salaries & Wages*	34.04	31.37	30.04	33.96	32.37
Expenditure on Pensions	10.21	9.87	9.94	12.01	13.26
Interest Payments	13.38	13.67	12.74	11.18	11.90
Total	57.63	54.91	52.72	57.15	57.53

* Includes salaries paid out of grants-in-aid

Source: Finance Accounts of respective years

(Source: Finance Accounts of respective year)

The share of the committed expenditure constituted over 50 per cent of the total revenue expenditure of the State during the entire period of 2016-21.

Salaries and Wages

Expenditure on salaries and wages over the five year period (2016-21), increased by ₹ 27,946.22 crore (38.50 per cent) from ₹ 72,582.95 crore in 2016-17 to ₹ 1,00,529.17 crore in 2020-21. Its share in the Revenue expenditure decreased slightly during the current year relative to the previous year and accounted for 32.37 per cent of Revenue expenditure during 2020-21.

Interest Payments

During 2020-21, Interest Payments increased by ₹ 3,409.04 crore (10.16 per cent) over the previous year. During the current year, the Interest Payments were made on Internal Debt (₹ 30,772.55 crore), Small Savings, Provident Fund, etc, (₹ 3,388.84 crore), Loans and Advances from GoI (₹ 347.36 crore), Deposits and Advances (₹ 2,378.67 crore) and Reserve Funds (₹ 7.13 crore).

Pension Payments

The expenditure during the year on pension and other retirement benefits to State Government employees recruited prior to November 2005, was ₹ 41,194.31 crore (13.26 per cent of Revenue expenditure). There was an increase of ₹ 5,116.79 crore over the previous year. State Government employees recruited on or after November 2005 are eligible for the National Pension System (NPS), which is a Defined Contributory Pension Scheme.

2.4.2.3 Undischarged liabilities in National Pension System

Government introduced the 'National Pension System' (NPS) applicable to all new entrants joining State Government Service on or after November 2005. The contributions are initially transferred to the Public Account (Major Head '8342-117-Defined Contributory Pension Scheme'). The State Government has the responsibility to deposit both employee's

and employer's share with the designated authority *i.e.*, National Securities Depository Limited (NSDL)/trustee bank for further investment as per the guidelines of NPS. The State Government opens a current account with the Bank for parking the funds before transfer to NSDL.

The State Government joined the NPS of the Union Government in August 2014 for employees in the State Government, Zilla Parishad, Recognised and Aided Educational Institutions, Agricultural/Non-Agricultural Universities and affiliated Non-Government Colleges, Corporations under Water Resources Department recruited on or after November 2005. In terms of the Scheme, the employee contributes 10 *per cent* of his/her basic pay and dearness allowance, and 14 *per cent* of basic pay and dearness allowance is contributed by the State Government. As per Ministry of Finance's notification dated 31st January 2019, the employer's contribution rate has been enhanced to 14 *per cent* with effect from 1.4.2019. The entire amount is to be transferred to the designated fund manager through the National Securities Depository Limited (NSDL)/Trustee Bank.

During the year 2020-21, the Government of Maharashtra deposited ₹ 5,333.49 crore towards employees' contribution of ₹ 2,462.94 crore (₹ Tier I: ₹ 2,181.14 crore and Tier II: ₹ 281.80 crore) and Government contribution ₹ 2,870.55 crore into a Fund created for National Pension Scheme for Government employees in the Public Account, pending final transfer to the designated Fund Manager. As per the Scheme, against the employees' contribution of ₹ 2,181.14 crore (Tier 1) the State Government had to contribute ₹ 3,053.60 crore. Instead, the State Government contributed only ₹ 2,870.55 crore resulting in short transfer of ₹ 183.05 crore.

The State Government had transferred ₹ 3,236.89 crore to the NSDL. As on 31 March 2021, the cumulative balance amount of ₹ 10,642.26 crore was yet to be transferred to NSDL. Uncollected, unmatched and un-transferred amounts, with accrued interest, represent outstanding liabilities of the Government under the Scheme.

2.4.2.4 Subsidies

In a welfare State, subsidies are provided to the disadvantaged sections of the society. Subsidies given by the State Government during 2016-17 to 2020-21 are shown in **Table 2.19**.

Table 2.19: Expenditure on subsidies during 2016-21

	2016-17	2017-18	2018-19	2019-20	2020-21
Subsidies (₹ in crore)	20984.19	33894.42	27397.78	28385.98	40861.58
Subsidies as a percentage of Revenue Receipts	10.25	13.91	9.82	10.02	15.16
Subsidies as a percentage of Revenue Expenditure	9.84	14.03	10.26	9.45	13.16

Source: Finance Accounts of respective years

Table 2.19 indicates that expenditure under subsidies increased considerably by 43.95 *per cent* from ₹ 28,385.98 crore in 2019-20 to ₹ 40,861.58 crore in 2020-21. During the current year, subsidies constituted 13 *per cent* of the Revenue expenditure and 15 *per cent* of Revenue receipts.

The major schemes which received subsidies during 2020-21 included:

- Mahatma Jyotirao Phule Farmer's Loan waiver scheme (₹ 17,080 crore). The subsidy amount under this during 2019-20 was ₹ 3,000 crore.
- Concession in energy tariff to Agricultural pump consumers (₹ 6,885.97 crore).
- Subsidy on loss to Maharashtra State Road Transport Corporation (₹ 2,320 crore).
- Subsidy of ₹ 2,250 crore on account of financial assistance (interest waiver, rebate in VAT, exemption of electricity duty, waiver of stamp duty *etc*) given to encourage the dispersal of industries to less developed areas under the scheme 'Package scheme of incentives'.
- Pradhan Mantri Crop Insurance Scheme (₹ 1,745.67 crore).

2.4.2.5 Financial Assistance by the State Government to Local Bodies and Other Institutions

Financial assistance is provided by the State Government to Local bodies and other institution by way of Grants and Loans. The quantum of assistance provided by way of Grants and Loans to Local Bodies and Other institutions during 2020-21 relative to previous years is shown in **Table 2.20**.

Table 2.20: Financial Assistance to Local Bodies, etc.

	(₹ in crore)				
Institutions	2016-17	2017-18	2018-19	2019-20	2020-21
(A) Local Bodies					
Municipal Corporations and Municipalities	13850.36	23192.36	28958.48	30802.66	30101.99
Panchayati Raj Institutions	18626.71	22112.62	21123.91	26620.62	28724.25
Total (A)	32477.07	45304.98	50082.39	57423.28	58826.24
(B) Others					
Educational Institutions (Aided Schools, Aided Colleges, Universities, <i>etc.</i>)	29037.49	29175.01	31428.21	36674.10	35899.78
Development Authorities	806.56	1692.38	1027.43	584.31	2303.49
Hospitals and Other Charitable Institutions	5037.64	5694.04	5707.03	5364.44	7345.86
Other Institutions	29479.79	19777.88	34317.45	34158.76	29405.9
Total (B)	64361.48	56339.31	72480.12	76781.61	74955.03
Total (A+B)	96838.55	101644.29	122562.51	134204.89	133781.27
Revenue Expenditure	213228.73	241571.07	267021.67	300305.21	310609.76
Assistance as percentage of Revenue Expenditure	45.42	42.08	45.9	44.9	43.07

Source: Finance Accounts of respective years

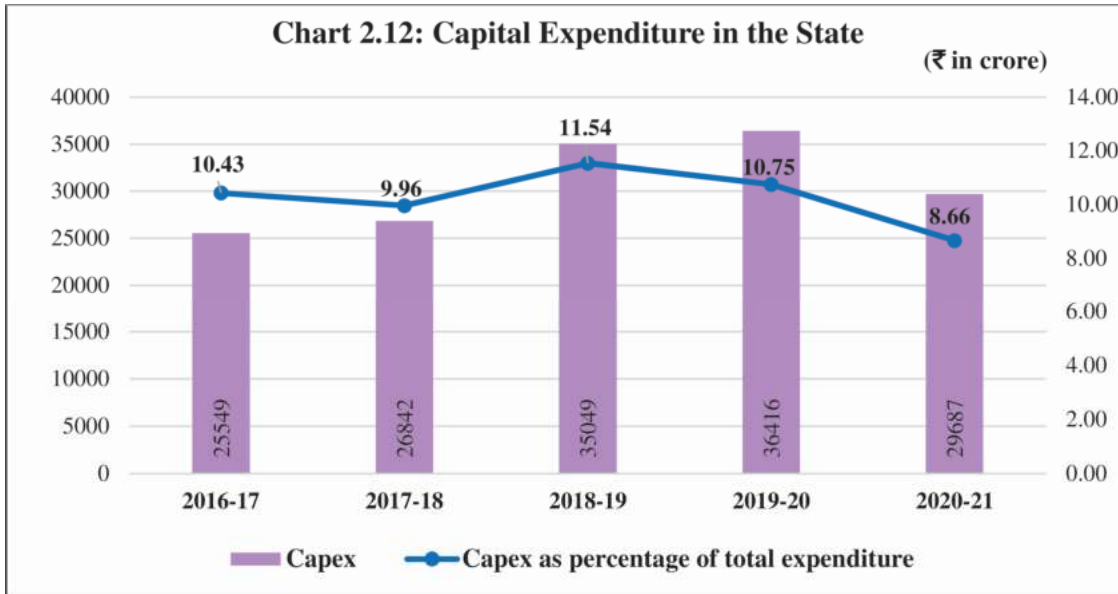
The financial assistance to Local Bodies and other institutions by the State Government decreased by 0.32 *per cent* from ₹1,34,204.89 crore in 2019-20 to ₹ 1,33,781.27 crore in 2020-21. Further, the assistance to Municipal Corporations for loss of revenue arising due to implementation of Goods and Services Tax during 2020-21 was ₹ 20,037.31 crore as compared to ₹ 19,146.83 crore in 2019-20.

2.4.3 Capital Expenditure

Capital Expenditure (capex) is primarily expenditure on creation of fixed infrastructure assets such as roads, buildings *etc.*

During 2020-21, Capital Outlay (₹ 29,686.70 crore) constituted 8.66 per cent of the total expenditure, Capital outlay lowered by 18.48 per cent (₹ 6,728.87 crore) during 2020-21 as compared to 2019-20, which was primarily due to restriction in Capital outlay as a measure taken by the State Government to deal with the COVID 19 pandemic situation.

Trend of Capital expenditure vis-à-vis total expenditure during the five-year period (2016-17 to 2020-21) are given in **Chart 2.12**.

(Source: Finance Accounts of respective years)

2.4.3.1 Major changes in Capital Expenditure

During 2020-21, Capital Outlay (₹ 29,686.70 crore) constituted 8.66 per cent of the total expenditure. The significant increase/decrease in capital outlay during 2020-21 over the previous year is shown in **Table 2.21**.

Table 2.21: Capital expenditure during 2020-21 compared to 2019-20

Major Heads of Accounts	(₹ in crore)		
	2019-20	2020-21	Increase (+)/ Decrease (-)
4059-Capital Outlay on Public Works	486.67	823.29	(+)336.62
4210-Capital Outlay on Medical and Public Health	1115.86	989.7	(-)126.16
4217-Capital Outlay on Urban development	2024.15	1616.87	(-)407.28
4408-Capital Outlay on Food, Storage and Warehousing	2889.50	1402.91	(-)1486.59
4701-Capital Outlay on Major and Medium Irrigation	9417.09	6467.44	(-)2949.65
5054-Capital Outlay on Roads and Bridges	12563.89	11763.84	(-)800.05
5055-Capital Outlay on Road Transport	288.90	0.00	(-)288.90

Source: Finance Accounts of respective years

As seen from the above table during 2020-21, increase in capital outlay by ₹ 336.62 crore was noticed only in Public Works, whereas in all the other heads it was lower than 2019-20.

2.4.3.2 Quality of Capital Expenditure

Out of the total Capital outlay of ₹ 29,686.70 crore, Government had invested ₹ 8,958.99 crore (30.18 *per cent* of Capital Outlay) in Statutory Corporations (₹ 8,613.92 crore) mainly related to Irrigation Development and others, Government Companies (₹ 300.86 crore) and in Co-operative banks/Societies and Local bodies (₹ 32.44 crore).

Statement 19 of Finance Accounts of the State Government contains the details of investments of the Government. This section presents an analysis of investments and other Capital expenditure undertaken by the Government during the current year.

Quality of investments in the companies, corporations and other bodies

Capital expenditure in the Companies and Corporations, which are loss making and that where net worth is completely eroded, is not sustainable.

Investments in the form of equity/ loans given to Companies, Corporations and Co-operatives, which are either loss making or have eroded their net worth completely, affect the quality of Capital expenditure. Return on Investment in share capital invested in PSUs and history of repayment of loans given to various bodies are important determinants of quality of Capital expenditure.

Table 2.22: Return on Investment

Investment/Return/ Cost of borrowings	2016-17	2017-18	2018-19	2019-20	2020-21
Investment at the end of the year (₹ in crore)	129983.79	140203.56	153322.10	165024.85	173983.84
Return (₹ in crore)	66.81	64.63	275.48	56.53	401.02
Return (<i>per cent</i>)	0.05	0.05	0.18	0.03	0.23
Average rate ³ of interest on Government Borrowings (<i>per cent</i>)	7.64	7.97	7.83	7.32	7.19
Difference between interest rate and return (<i>per cent</i>)	7.59	7.92	7.65	7.29	6.96
Difference between interest on Government borrowings and return on investment [§] (₹ in crore)	9865.77	11104.12	11729.14	12030.31	12109.28
[§] Investment at the end of the year * difference between interest rate and return. Source: Finance Accounts of respective years					

Information furnished by the Commissioner for Co-operation and Registrar of Co-operative Societies revealed that of the 23,602 societies with an aggregate Government investment of ₹ 184.85 crore (equity: ₹ 54.87 crore and loan: ₹ 129.98 crore), 12,781 societies had incurred accumulated losses of ₹ 2,163.95 crore.

Quantum of loans disbursed and recovered (2016-21)

In addition to investments in Co-operative Societies, Corporations and Companies, the State Government has also provided Loans and Advances to many institutions/organizations. The Indian Government Accounting Standards-3 (IGAS-3)

³ Average rate of interest on Government borrowings = Interest payment/[(Amount of previous year's Fiscal Liabilities + Current year's Fiscal Liabilities)/2]*100

requires that loans sanctioned without specific terms and conditions should be specifically disclosed. The likelihood of recovery of loans outstanding against non-working companies is remote. The detailed position of Loans and Advances for 2016-21 is given in **Table 2.23**.

Table 2.23: Position of Loans and Advances

(₹ in crore)

Quantum of Loans/Interest receipts/Cost of borrowings	2016-17	2017-18	2018-19	2019-20	2020-21
Opening balance of Loans outstanding	22071.77	26603.40	25804.68	25745.56	26100.55
Amount advanced during the year	6277.21	979.29	1545.17	1969.86	2341.85
Amount recovered during the year	1745.58	1778.01	1604.29	1614.87	1612.35
Closing balance of the Loans outstanding	26603.40	25804.68	25745.56	26100.55	26830.05
Interest received	407.00	485.00	394.00	322.00	315.87
Interest rate ⁴ on Loans and Advances given by the Government	1.67	1.85	1.53	1.24	1.19
Rate of Interest paid on the outstanding borrowings of the Government	7.64	7.97	7.83	7.32	7.19
Difference between the rate of interest paid and interest received (<i>per cent</i>)	(-)5.97	(-)6.12	(-)6.30	(-)6.08	(-)6.00

Source: Finance Accounts of respective years

Implementation of Ujwal Discom Assurance Yojana

The Ministry of Power, GoI had launched (November 2015) the Ujwal Discom Assurance Yojana (UDAY) Scheme for the financial turnaround of Power Distribution Companies (DISCOMs).

With an objective to improve the operational and financial efficiency of the State DISCOMs, a tripartite Memorandum of Undertaking (MoU) was executed between Ministry of Power (GoI), concerned State Government and State Power Distribution Companies. This Scheme facilitated the State Governments to take over 75 *per cent* of DISCOM's outstanding debt over a period of two years.

The outstanding debt of the DISCOMs was taken over in the form of equity, loan and grant/subsidy. The loan extended to DISCOMs under UDAY has to be converted into grant and equity in the subsequent three years. Accordingly, the State has to convert loan into equity and subsidy.

Further, the State Government will have to take over losses, if any, of the DISCOMs in a graded manner as shown in **Table 2.24**.

Table 2.24: Losses taken over by the State

Year	2017-18	2018-19	2019-20	2020-21
Loss to be taken over by State	5 <i>per cent</i> of loss of 2016-17	10 <i>per cent</i> of loss of 2017-18	25 <i>per cent</i> of loss of 2018-19	50 <i>per cent</i> of loss of previous year

⁴ Interest rate on Loans and Advances given by the Government = Interest received / {(Opening balance + closing balance of loan and advances) / 2} * 100

Table 2.25: Position of Equity/Loan/ Subsidy under UDAY

(₹ in crore)				
Year	Equity Investment	Loan	Subsidy	Total
2015-16	-	-	-	-
2016-17	-	4959.75	-	4959.75
Total	-	4959.75	-	4959.75
2017-18	-	-	-	-
2018-19	-	-	-	-
2019-20	-	-	-	-

Source: Finance Accounts of respective years

During 2016-17, the State Government took over only 75 per cent of medium-term and short-term debts (₹ 6,613 crore) of the DISCOM by issuing Special Bonds for ₹ 4,959.75 crore and transferred the amount to the MSEDCL in February 2017 as loan. The amount raised by way of bonds was to be repaid by MSEDCL in five installments *i.e.* ₹ 991.75 crore in the first year (2016-17) and ₹ 992 crore in subsequent years (2017-18 to 2020-21). Towards the repayment of the last installment of loan for 2020-21 by the MSEDCL, the Government released a grant of ₹ 992 crore to the DISCOM.

2.4.4 Investment in State PSUs

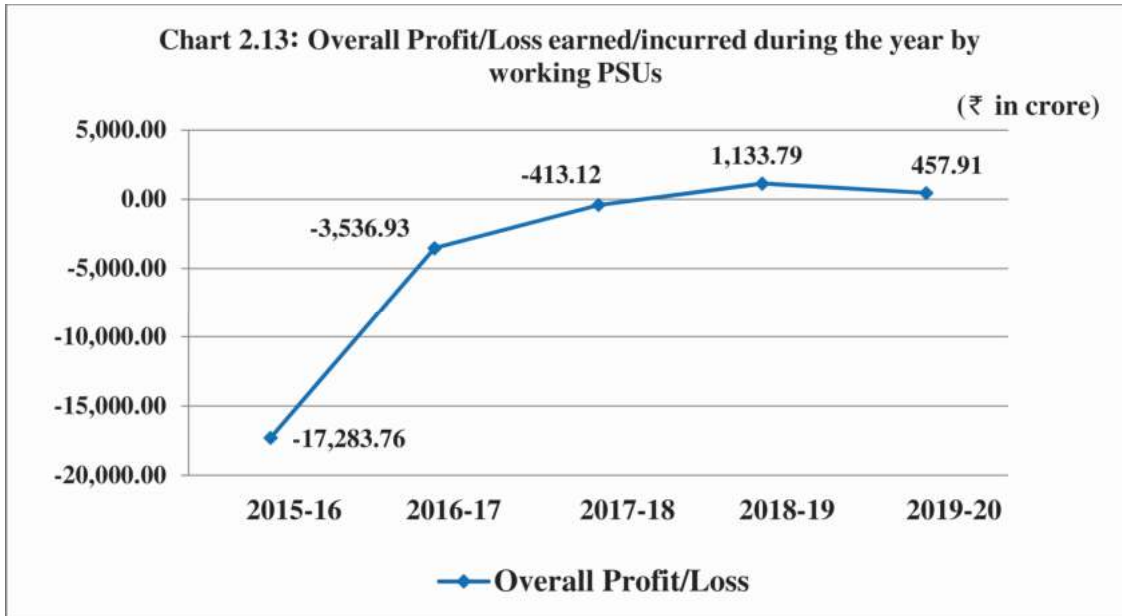
As on 31 March 2021, the amount of investment in the PSUs was ₹ 4, 23,109.39 crore consisting of ₹ 3,25,850.10 crore as equity and ₹ 97,259.29 crore as long-term loans. Out of this, Government of Maharashtra had investment of ₹ 2, 26,692.48 crore in the PSUs consisting of equity of ₹ 2,25,384.18 crore and long-term loans of ₹ 1,308.30 crore (**Appendix 1.3**). The financial position and working results of the 109 State Public Sector Undertakings (PSU) as per their latest finalized accounts as of 30 September 2021 are detailed in **Appendix 2.1**. The PSUs are expected to yield reasonable Return on Investment (RoI) made by Government in the undertakings.

The profitability of a company is traditionally assessed through Return on Investment, Return on Equity and Return on Capital employed. Return on Investment measures the profit or loss made in a fixed year relating to the amount of money invested in the form of equity and long-term loans and is expressed as a percentage of profit to total investment. Return on Capital employed is a financial ratio that measures the company's profitability and the efficiency with which its capital is used and is calculated by dividing company's earnings before interest and taxes by capital employed. Return on Equity is a measure of performance calculated by dividing net profit after tax by shareholders' fund.

2.4.4.1 Return on Investment

The Return on Investment is the percentage of profit/loss to the total investment. The overall position of profit/loss⁵ earned/incurred by the working State PSUs during 2016-17 to 2020-21 is depicted in **Chart 2.13**.

⁵ Figures are as per the latest finalised accounts of the respective years

(Source: Compiled based on latest financial statements received from PSUs)

As per latest finalized accounts for the year 2020-21, out of 90 working State PSUs, 43 PSUs earned profit of ₹ 2,043.54 crore and 29 PSUs incurred losses of ₹ 1,585.62 crore as detailed in **Appendix 2.1**. These 90 working PSUs (80 working Government companies and 10 statutory corporations) incurred losses during 2016-17 to 2018-19, which transformed into profits of ₹ 1,133.79 crore in 2019-20 which in turn decreased to profits of ₹ 457.91 crore in 2020-21.

Eleven working PSUs did not incur either profit or loss, five companies had not yet submitted their first financial statements and financial statements of two working PSUs were not due for submission.

The major profit-making companies were Maharashtra State Electricity Transmission Company Limited (MSETCL) (₹ 492.92 crore), Maharashtra State Electricity Distribution Company Limited (MSEDCL) (₹ 439.02 crore) and Western Maharashtra Development Corporation Limited (WMDC) (₹ 255.86 crore) whereas losses were incurred by MSRTC (₹ 939.87 crore), Mumbai Pune Expressway Limited (MPEL) (₹ 290.02 crore) and Maharashtra State Road Development Corporation Limited (MSRDC) (₹ 141.90 crore).

Number of working PSUs, which earned/incurred profit/loss during 2016-17 to 2020-21 is given in **Table 2.26**.

Table 2.26: Details of working Public Sector Undertakings which earned/incurred profit/ loss during 2016-17 to 2020-21

Financial year	Total number of PSUs	Number of PSUs which earned profits during the year	Number of PSUs which incurred loss during the year	Number of PSUs which did not incur profit/loss during the year	Number of PSUs which had not submitted their first accounts ⁶
2016-17	72	40	17	12	03
2017-18	74	37	22	12	03

⁶ Including PSUs in respect of which first accounts were not due to be submitted

Financial year	Total number of PSUs	Number of PSUs which earned profits during the year	Number of PSUs which incurred loss during the year	Number of PSUs which did not incur profit/loss during the year	Number of PSUs which had not submitted their first accounts ⁶
2018-19	83	38	24	10	11
2019-20	88	42	27	11	08
2020-21	90	43	29	11	07

Source: Compiled based on latest financial statements received from PSUs

2.4.4.2 Return on Investment on the basis of historical cost of investment

Out of 109 Public Sector Undertakings of the State, the State Government infused funds in the form of equity in 59 PSUs⁷ only while five PSUs did not have a share capital, being companies limited by guarantee.

The Return on Investment from the PSUs has been calculated on the investment made by the Government of Maharashtra in the PSUs in the form of equity and loans. In the case of loans, only interest free loans are considered as investment since the Government does not receive any interest on such loans and are therefore of the nature of equity investment by Government except to the extent that the loans are liable to be repaid as per terms and conditions of repayment. Thus, investment of State Government in these 59 PSUs has been arrived at by considering the equity and the interest free loans. In cases where interest free loans have been repaid by the PSUs or have been converted into equity, the value of investment based on historic cost and present value (PV) was calculated on the reduced balances of interest free loans over the period as detailed in **Table 2.27**. The funds made available in the forms of the grants/subsidy have not been reckoned as investment since they do not qualify to be considered as investment except in the case of four Statutory Corporations⁸ which account for Government grants as a part of Capital Contribution of the Government.

As on 31 March 2021, the equity of the State Government in these 59 PSUs was ₹ 2,25,384.18 crore. Out of the released long term loans of ₹ 1,308.30 crore, ₹ 441.44 crore were interest free loans based on the reduced balances of interest free loans over the period. Thus, the investment of the State Government in these 59 PSUs on the basis of historical cost stood at ₹ 2,25,825.62 crore (₹ 2,25,384.18 crore + ₹ 441.44 crore).

The sector-wise Return on Investment on the basis of historical cost of investment for the period 2016-17 to 2020-21 is as given in **Table 2.27**.

⁷ Of these, one statutory corporation- Maharashtra Industrial Development Corporation (MIDC) though directly held by GoM, does not have a share capital.

⁸ MKVDC, KIDC, TIDC and MWCC

Table 2.27: Return on State Government Funds on the basis of historical cost of investment
(₹ in crore)

Year wise Sector-wise break-up	Total number of PSUs	Inactive PSUs	Loss making PSUs	Total Earnings ⁹ for the year	Equity and Interest Free Loans on historical cost	Return on State Government investment on historical cost basis (Per cent)
2016-17						
Power Sector	8	0	4	(17462.55)	87393.20	(19.98)
Agriculture & Allied Sector	20	6	2	263.31	108922.21	0.24
Finance Sector	18	0	4	102.62	2307.48	4.45
Infrastructure Sector	19	6	5	(93.98)	1164.25	(8.07)
Manufacturing Sector	17	8	7	(45.69)	283.95	(16.09)
Service Sector	4	0	1	(118.03)	3851.57	(3.06)
Miscellaneous Sector	8	2	0	9.60	28.65	33.51
Total	94	22	23	(17344.72)	203951.31	(8.50)
2017-18						
Power Sector	8	0	4	(3328.13)	88086.99	(3.78)
Agriculture & Allied Sector	19	5	4	330.55	116239.95	0.28
Finance Sector	18	0	3	120.42	2332.48	5.16
Infrastructure Sector	21	6	4	(170.02)	1164.24	(14.60)
Manufacturing Sector	17	8	9	(59.69)	284.75	(20.96)
Service Sector	4	0	3	(525.79)	4349.89	(12.09)
Miscellaneous Sector	8	2	1	9.90	28.86	34.30
Total	95	21	28	(3622.76)	212487.16	(1.70)
2018-19						
Power Sector	8	0	5	870.95	88940.67	0.98
Agriculture & Allied Sector	21	5	5	374.14	116802.51	0.32
Finance Sector	18	0	3	120.74	2,336.35	5.17
Infrastructure Sector	26	6	5	(220.04)	1164.24	(18.90)
Manufacturing Sector	16	7	8	(71.57)	285.63	(25.06)
Service Sector	4	0	3	(1581.68)	4862.23	(32.53)
Miscellaneous Sector	10	2	1	9.86	28.86	34.16
Total	103	20	30	(497.60)	214420.49	(0.23)
2019-20						
Power Sector	9	0	4	1738.79	88940.67	1.95
Agriculture & Allied Sector	21	5	4	357.00	126405.66	0.28
Finance Sector	18	0	5	119.79	2346.35	5.11
Infrastructure Sector	27	5	10	(172.45)	1164.19	(14.81)
Manufacturing Sector	16	7	9	(67.78)	287.53	(23.57)
Service Sector	4	0	2	(938.82)	5397.84	(17.39)
Miscellaneous Sector	12	2	1	13.13	29.41	44.64
Total	107	19	35	1049.65	224571.64	0.47
2020-21						
Power Sector	8	0	4	1145.10	89216.66	1.28
Agriculture & Allied Sector	22	5	4	230.70	127162.90	0.18
Finance Sector	18	0	5	119.02	2346.35	5.07
Infrastructure Sector	28	5	11	(150.56)	1164.19	(12.93)
Manufacturing Sector	16	7	10	(68.14)	288.73	(23.60)
Service Sector	4	0	2	(938.87)	5617.43	(16.71)
Miscellaneous Sector	13	2	3	55.71	29.41	189.43
Total	109	19	39	392.96	225825.62	0.17
Source: Compiled based on latest finalised Financial Statements and information received from PSUs. Figures in parenthesis indicate negative balance.						

⁹ Earnings represents Net profit before tax

The return on State Government investment is worked out by dividing the total earnings¹⁰ of these PSUs by the cost of the State Government investment. The return earned on State Government investment ranged between (-) 8.50 per cent and 0.47 per cent during the period 2016-17 to 2020-21. The overall return on State Government investment was negative during the years 2016-17 to 2018-19, which turned positive (0.47 per cent) in 2019-20 and continued to be positive (0.17 per cent) in 2020-21.

2.4.4.3 Return on Investment on the basis of Present Value of Investment

An analysis of the earnings *vis-à-vis* investments in respect of those 59 State PSUs, where funds had been infused by the State Government was carried out to assess the profitability of these PSUs. Traditional calculation of return based only on the historical cost of investment may not be a correct indicator of the adequacy of the Return on the Investment since such calculations ignore the present value of money. The present value of the Government investments has been computed to assess the rate of return on the present value of investments of GoM in the State PSUs as compared to historical value of investments. In order to bring the historical cost of investments to its present value at the end of each year up to 31 March 2021, the past investments/year-wise funds infused by the GoM in the State PSUs have been compounded at the year-wise average rate of interest on Government borrowings which is considered as the minimum cost of funds to the Government for the concerned year. Therefore, Present Value (PV) of the State Government investment was computed in respect of those 59 State PSUs, where funds had been infused by the State Government in the form of equity and interest free loan since inception of these companies till 31 March 2021. During the period from 2016-17 to 2020-21, these 59 PSUs had a positive return on investment during the years 2019-20 and 2020-21. The Rate of Real Return (RORR) was same as ROI based on PV since no grants were received for operational or administrative expenditure by PSUs other than Irrigation Corporations.

The PV of the State Government investment in the 59 PSUs was computed on the following assumptions:

- Interest free loans have been considered as fund infusion by the State Government. However, in case of repayment of loans by the PSUs or conversion of loan into equity, the PV was calculated on the reduced balances of interest free loans over the period. The funds made available in the form of grant/subsidy have not been reckoned as investment since they do not qualify to be considered as investment as indicated by the nature of subsidy, except in the case of four Statutory Corporations¹¹, which account for Government grants as a part of Capital Contribution of the Government.
- The average rate of interest on Government borrowings for the financial year¹² concerned was adopted as compounded rate for arriving at present value since it represents the cost incurred by the Government towards investment of funds for the year

¹⁰ This includes net profit/losses for all State PSUs

¹¹ MKVDC, KIDC, TIDC and MWCC

¹² The average rate of interest on Government borrowings was adopted from the Reports of the C&AG of India on State Finances (Government of Maharashtra) for the concerned year wherein the average rate for interest paid = $\text{Interest Payment} / [(\text{Amount of previous year's Fiscal Liabilities} + \text{Current year's Fiscal Liabilities})/2] * 100$

and therefore considered as the minimum expected rate of return on investments made by the Government.

- The erosion of net worth of the Companies is commented upon in **paragraph 2.4.4.5**.

2.4.4.4 PSU wise position of State Government investment

Consolidated position of present value of the State Government investment relating to the 59 PSUs for the period 2000-01 to 2020-21 is indicated in **Table 2.28**.

Table 2.28: Consolidated position of present value of the State government investment in PSU during 2000-01 to 2020-21

(₹ in crore)

Financial year	Present value of total investment at the beginning of the year	Equity infused by the State Government during the year	Interest free loans given by the State Government during the year	Interest free loans repaid during the year	Interest free loans converted during the year	Total investment during the year	Average rate of interest on Government borrowing (in per cent)	Total investment at the end of the year	Present value of total investment at the end of the year
i	ii	iii	iv	v	vi	vii=iii+iv-v-vi	Viii	ix=ii + vii	x={ix*(100+viii)/100}
Since inception to 2000	0.00	12323.93	68.98	0.05	0.00	12392.86	10.30	12392.86	13669.32
2000-01	13669.32	728.96	1.50	0.00	0.00	730.46	9.10	14399.78	15710.16
2001-02	15710.16	977.46	1.48	0.00	0.00	978.94	9.40	16689.10	18257.87
2002-03	18257.87	2142.64	2.02	0.00	0.00	2144.66	8.90	20402.54	22218.36
2003-04	22218.36	3723.59	2.62	0.00	0.00	3726.21	8.80	25944.57	28227.69
2004-05	28227.69	4374.55	6.78	0.00	0.40	4380.93	8.00	32608.62	35217.31
2005-06	35217.31	6720.82	5770.60	0.00	0.00	12491.42	7.10	47708.73	51096.05
2006-07	51096.05	6746.37	0.00	0.00	0.00	6746.37	7.80	57842.42	62354.13
2007-08	62354.13	6358.12	0.00	138.60	0.00	6219.52	7.70	68573.65	73853.82
2008-09	73853.82	9722.05	0.00	0.00	0.00	9722.05	7.30	83575.87	89676.91
2009-10	89676.91	7454.87	0.00	0.00	0.00	7454.87	7.40	97131.78	104319.53
2010-11	104319.53	8328.12	0.00	0.68	0.00	8327.44	7.40	112646.97	120982.84
2011-12	120982.84	8110.91	200.00	0.05	0.00	8310.86	7.50	129293.70	138990.73
2012-13	138990.73	7767.94	179.02	0.01	0.00	7946.95	7.40	146937.68	157811.07
2013-14	157811.07	10265.91	0.00	0.01	0.00	10265.90	7.50	168076.97	180682.75
2014-15	180682.75	12758.56	0.00	0.04	0.00	12758.52	7.80	193441.26	208529.68
2015-16	208529.68	85710.32	0.00	0.00	5632.00	80078.32	7.70	288608.00	310830.82
2016-17	310830.82	9275.06	0.00	0.01	0.00	9275.05	7.60	320105.87	344433.91
2017-18	344433.91	8535.64	0.21	0.01	0.00	8535.84	8.00	352969.75	381207.33
2018-19	381207.33	1933.32	0.00	0.00	0.00	1933.32	7.80	383140.65	413025.62
2019-20	413025.62	10170.87	1.90	21.61	0.00	10151.16	7.30	423176.78	454068.68
2020-21	454068.68	1254.18	0.00	0.20	0.00	1253.98	7.19	455322.66	488060.36
		225384.18	6235.11	161.27	5632.40	225825.62			

Source: Compiled based on latest information received from PSUs

Further, the position of total earnings relating to these PSUs as against the minimum expected return to recover the cost of funds for the years 2016-17 to 2020-21 is indicated in **Table 2.29**.

Table 2.29: Position of total earnings as against the minimum expected return

(₹ in crore)

Financial year	Total investment at the end of the year	Present value of total investment at the end of the year	Minimum expected return to recover the cost of funds for the year	Total earnings for the year
2016-17	320105.87	344433.91	24328.05	(17344.72)
2017-18	352969.75	381207.33	28237.58	(3622.76)
2018-19	383140.65	413025.62	29884.97	(497.60)
2019-20	423176.78	454068.68	30891.90	1049.65
2020-21	455322.66	488060.36	32737.70	392.96
Source: Compiled based on latest information and latest financial statements received from PSUs. Figures in parenthesis indicate negative balance				

The investment by the State Government in these PSUs at the end of the year 2020-21 increased to ₹ 2,25,825.62 crore from ₹ 12,392.86 crore in 1999-2000, since the State Government made further investments in these PSUs in the shape of equity (₹ 2,13,060.25 crore) and interest free loans (₹ 372.51 crore). During the period 2000-2001 to 2020-2021, investment in the power sector companies by GoM increased from ₹ 0.45 crore to ₹ 89,216.66 crore in the form of equity only, whereas investment in the non-power sector companies increased from ₹ 12,392.41 crore to ₹ 1,36,608.96 crore in the form of Loan (₹ 372.51 crore) and Equity (₹ 1,36,236.45 crore). The present value of funds infused by the State Government up to 31 March 2021 amounted to ₹ 4,88,060.36 crore. During 2016-17 to 2020-21, total earnings for the year remained below the minimum expected return to recover cost of funds infused in these PSUs due to substantial capital investment in Irrigation Development Corporations which do not earn corresponding profit.

The return earned (0.17 per cent) on State Government investment (₹ 2,25,825.62 crore) on historical cost basis was higher than the return earned (0.08 per cent) considering the present value of the investments (₹ 4, 88,060.36 crore) during the year 2020-21.

2.4.4.5 Erosion of Net worth

Net worth means the sum total of the paid-up capital and reserves and surplus minus accumulated losses and deferred revenue expenditure. Essentially, it is a measure of what an entity is worth to the owners. A negative net worth indicates that the entire investment by the owners has been wiped out by accumulated losses and deferred revenue expenditure.

The net accumulated losses in respect of the PSUs as per their latest finalised financial statements as of 30 September 2021 were ₹ 42,839.19 crore as detailed in **Appendix 2.1**. Of these PSUs, net worth was eroded in 11 PSUs¹³ of which three PSUs had made profit as per their latest finalised accounts. The paid-up share capital of the State Government in these 11 PSUs was ₹ 417.85 crore. The net worth was eroded primarily in Maharashtra Power Development Corporation Limited (₹ 1,013.18 crore), Maharashtra State Textiles

¹³ Development Corporation of Vidarbha Limited ₹ 10.55 crore, Maharashtra State Handlooms Corporation Limited ₹54.17 crore, Maharashtra Electronics Corporation Limited ₹ 389.88 crore, Maharashtra State Powerlooms Corporation Limited ₹1.59 crore, Maharashtra State Textiles Corporation Limited ₹ 884.85 crore, Maharashtra State Financial Corporation ₹ 579.04 crore, Development Corporation of Konkan Limited ₹ 6.35 crore, Maharashtra State Farming Corporation Limited ₹ 173.68 crore, Marathwada Development Corporation Limited ₹ 0.86 crore, Maharashtra Land Development Corporation Limited ₹ 16.01 crore and Maharashtra Power Development Corporation Limited ₹ 1013.18 crore

Corporation Limited (₹ 884.85 crore), Maharashtra State Financial Corporation (₹ 579.04 crore) and Maharashtra Electronics Corporation Limited (₹ 389.68 crore) as detailed in **Appendix 2.1**.

As the chance of earning Return on Investment made in Companies incurring losses, and where their accumulated losses have resulted in erosion of the net-worth, is remote, the State Government may consider future payments to these Companies in the form of Grants instead of Share Capital, so as to reduce the disparity in investment *vis-à-vis* return.

2.4.4.6 Dividend Payout

The State Government had formulated (October 2003) a dividend policy under which all profit-making PSUs are required to pay a minimum return of five *per cent* on the paid up share capital contributed by the State Government.

Dividend Payout relating to PSUs where equity was infused by GoM during the period 2016-17 to 2020-21 is shown in **Table 2.30**.

Table 2.30: Dividend Payout of PSUs during 2016-17 to 2020-21

Year	Total PSUs where equity infused by GoM		PSUs which earned profit during the year		PSUs which declared/paid dividend during the year		Dividend Payout Ratio (<i>per cent</i>)
	Number of PSUs	Equity infused by GoM (₹ in crore)	Number of PSUs	Equity infused by GoM (₹ in crore)	Number of PSUs	Dividend declared/paid by PSUs (₹ in crore)	
2016-17	61	203490.17	35	128784.67	6	4.53	0.004
2017-18	60	212025.81	33	45251.50	4	2.94	0.006
2018-19	60	213959.13	32	53368.62	5	9.28	0.017
2019-20	59	224130.00	38	147890.97	5	6.09	0.004
2020-21	59	225384.18	36	148173.26	7	14.39	0.01

Source: Compiled based on latest information and latest financial statements received from PSUs

During the period 2016-17 to 2020-21, the number of PSUs which earned profits ranged between 32 and 38 PSUs. However, only four to seven PSUs declared/paid dividend to GoM. The Dividend Payout Ratio during 2016-17 to 2020-21 ranged between 0.004 *per cent* and 0.017 *per cent*.

Of the seven PSUs which declared/paid dividend during 2020-21, five PSUs¹⁴ declared dividend higher than the prescribed limit.

2.4.4.7 Return on Equity

Return on Equity (ROE) is a measure of financial performance to assess how effectively management is using shareholders' fund to create profits and is calculated by dividing net income (*i.e.* net profit after taxes) by shareholders' fund. It is expressed as a percentage and can be calculated for any company if net income and shareholders' fund are both positive numbers.

Shareholders' fund of a Company is calculated by adding Paid up Capital and Free Reserves net of Accumulated Losses and Deferred Revenue Expenditure and reveals how much would be left for a Company's stakeholders if all assets were sold and all debts paid.

¹⁴ Maharashtra Film, Stage and Cultural Development Corporation Limited, Maharashtra State Seeds Corporation Limited, Western Maharashtra Development Corporation, Maharashtra State Warehousing Corporation and Maharashtra Urban Infrastructure Development Company Limited

A positive shareholders' fund reveals that the company has enough assets to cover its liabilities while negative shareholder equity means that liabilities exceed assets.

Return on Equity has been computed in respect of the 59 PSUs where funds had been infused by the State Government. The details of Shareholders' fund and ROE relating to PSUs where funds had been infused by the State Government during the period from 2016-17 to 2020-21 as per their latest finalised accounts as of 30 September 2021 are given in **Table 2.31**.

Table 2.31: Return on Equity relating to PSUs where funds were infused by the GoM

Year	Net Income ¹⁵ (₹ in crore)	Shareholders' Fund (₹ in crore)	ROE (per cent)
2016-17	2530.72	185284.32	1.37
2017-18	(86.09)	191393.61	(0.04)
2018-19	245.17	200241.43	0.12
2019-20	(459.42)	212948.89	(0.0022)
2020-21	(232.74)	219355.87	(7.04)

Source: Compiled based on latest financial statements of PSUs
Figures in parenthesis indicate negative balance

During the period from 2016-17 to 2020-21, the Net Income was negative in 2017-18, 2019-20 and 2020-21. The ROE of these PSUs for 2016-17 was 1.37 per cent which turned negative in 2017-18, turned positive once again in 2018-19 (0.12 per cent), turned negative again in 2019-20 and continued to be negative in 2020-21.

2.4.4.8 Return on Capital Employed

Return on Capital Employed (ROCE) is a *ratio* that measures a Company's profitability and the efficiency with which its capital is employed. ROCE is calculated by dividing a Company's earnings before interest and taxes (EBIT) by the capital employed¹⁶. The details of total ROCE of all the 109 State PSUs together during the period from 2016-17 to 2020-21 are given in **Table 2.32**.

Table 2.32: Return on Capital Employed

Year	EBIT (₹ in crore)	Capital Employed (₹ in crore)	ROCE (per cent)
2016-17	(10,444.56)	2,96,245.62	(3.53)
2017-18	3,416.69	2,93,603.38	1.16
2018-19	6,283.80	3,04,640.20	2.06
2019-20	10005.87	3,22,971.65	3.10
2020-21	10286.91	3,57,784.17	2.88

Source: Compiled based on latest financial statements of PSUs.

The ROCE of these State PSUs ranged between 1.16 per cent and 3.10 per cent during 2017-18 and 2020-21. The EBIT for 2016-17 was negative.

2.4.4.9 Analysis of Long Term Loans of the PSUs

Analysis of the Long Term Loans of the PSUs which had leverage during 2016-17 to 2020-21 was carried out to assess the ability of the companies to serve the debt owed by

¹⁵ Net Income refers to Net Profit after tax(-) Preference dividend

¹⁶ Capital employed = Paid up share capital + free reserves and surplus + long term loans – accumulated losses - deferred revenue expenditure. Figures are as per the latest year for which accounts of the PSUs are finalised

the Companies to the Government, banks and other financial institutions. This is assessed through the interest coverage ratio and debt turnover ratio.

2.4.4.10 Interest Coverage Ratio

Interest coverage ratio is used to determine the ability of a PSU to pay interest on outstanding debt and is calculated by dividing earnings before interest and taxes (EBIT) of a PSU by interest expenses of the same period. The lower the ratio, the lesser the ability of the PSU to pay interest on debt. An interest coverage ratio below one indicated that the PSU was not generating sufficient revenues to meet its expenses on interest. The details of positive and negative interest coverage ratio in respect of PSUs which had interest burden during the period from 2016-17 to 2020-21 are given in **Table 2.33**.

Table 2.33: Interest Coverage Ratio relating to State PSUs

Year	Interest (₹ in crore)	Earnings before interest and tax (EBIT) (₹ in crore)	Number of PSUs having liability of loan/interest from Government and Banks and other financial institutions	Number of PSUs having interest coverage ratio equal to or more than 1	Number of PSUs having interest coverage ratio less than one
2016-17	7,109.53	(13,014.89)	35	22	13
2017-18	7,318.70	3,453.13	37	23	14
2018-19	6,782.40	6,213.88	38	25	13
2019-20	8,957.19	9,842.69	36	27	9
2020-21	9,893.94	9,957.67	39	27	12

Source: Compiled based on latest financial statements of PSUs
Figures in parenthesis indicate negative balance

There were 39 State PSUs having liability of loans from Government as well as banks and other financial institutions during 2020-21. Of these, 27 PSUs had interest coverage ratio of more than one whereas remaining 12 PSUs had interest coverage ratio below one which indicates that these 12 PSUs could not generate sufficient revenues to meet their expenses on interest during the year.

2.4.4.11 Debt Turnover Ratio

During the last five years, the turnover of the PSUs recorded compounded annual growth of 7.40 per cent. The debt increased at a compounded annual rate of 8.87 per cent due to which the Debt turnover ratio increased from 0.57 in 2016-17 to 0.74 in 2020-21 as given in **Table 2.34**.

Table 2.34: Debt Turnover Ratio relating to the State PSUs

Particulars	(₹ in crore)				
	2016-17	2017-18	2018-19	2019-20	2020-21
Debt from Government and others (Banks and Financial Institutions)	49628.30	54226.78	51376.22	67167.36	84514.38
Turnover	86377.84	90334.69	102195.78	110256.45	114929.10
Debt-Turnover Ratio	0.57:1	0.60:1	0.50:1	0.61:1	0.74:1

Source: Compiled based on latest financial statements received from PSUs

The debt-turnover ratio ranged between 0.50 and 0.74 during this period.

2.4.4.12 Winding up of inactive State PSUs

Nineteen of the 109 State PSUs were inactive companies having a total investment of ₹ 697.82 crore towards capital (₹ 298.12 crore) and long term loans (₹ 399.70 crore) as on 31 March 2021. Details are given in **Appendix 2.2**.

The number of inactive PSUs at the end of each year during last five years ended 31 March 2021 is given in **Table 2.35**.

Table 2.35: Number of Inactive Public Sector Undertakings

Particulars	2016-17	2017-18	2018-19	2019-20	2020-21
No. of inactive companies	22	21	20	19	19
Source: Compiled based on information received from PSUs					

The Government may review the working of these inactive PSUs for continuance of their operations.

2.4.5 Expenditure priorities

Availability of better social and physical infrastructure in the State generally reflects the quality of its expenditure. It is important for the State Government to take appropriate expenditure rationalization by focusing more on Development Expenditure – which is expenditure on Social and Economic Services. Apart from improving the allocation towards development expenditure, the efficiency of expenditure use is also reflected by the ratio of Capital Expenditure (CE) to Total expenditure (TE) and the proportion of expenditure being spent on Education and Health Sectors. The higher the ratio of these components to total expenditure, the quality of expenditure is considered to be better.

Table 2.36 compares the fiscal priority of the State with that of States other than North Eastern and Himalayan States' average with regard to Total expenditure (TE), Social Sector expenditure (SSE), Economic Sector expenditure (ESE) and Capital Expenditure during 2020-21, taking 2015-16 as the base year.

Table 2.36: Fiscal Priority of the State in 2015-16 and 2020-21

Particulars	(in per cent)					
	TE/ GSDP	SSE/ TE	ESE/ TE	CE/ TE	CE on Education/TE	CE on Health/ TE
States other than North Eastern and Himalayan States 2015-16	16.89	36.26	34.35	18.78	0.40	0.57
Maharashtra 2015-16	10.9	39.67	26.79	11.16	0.05	0.3
States other than North Eastern and Himalayan States 2020-21	16.18	37.81	28.48	13.03	0.40	0.51
Maharashtra 2020-21	12.87	37.24	26.00	9.35	0.03	0.29

Table 2.36 indicates the following:

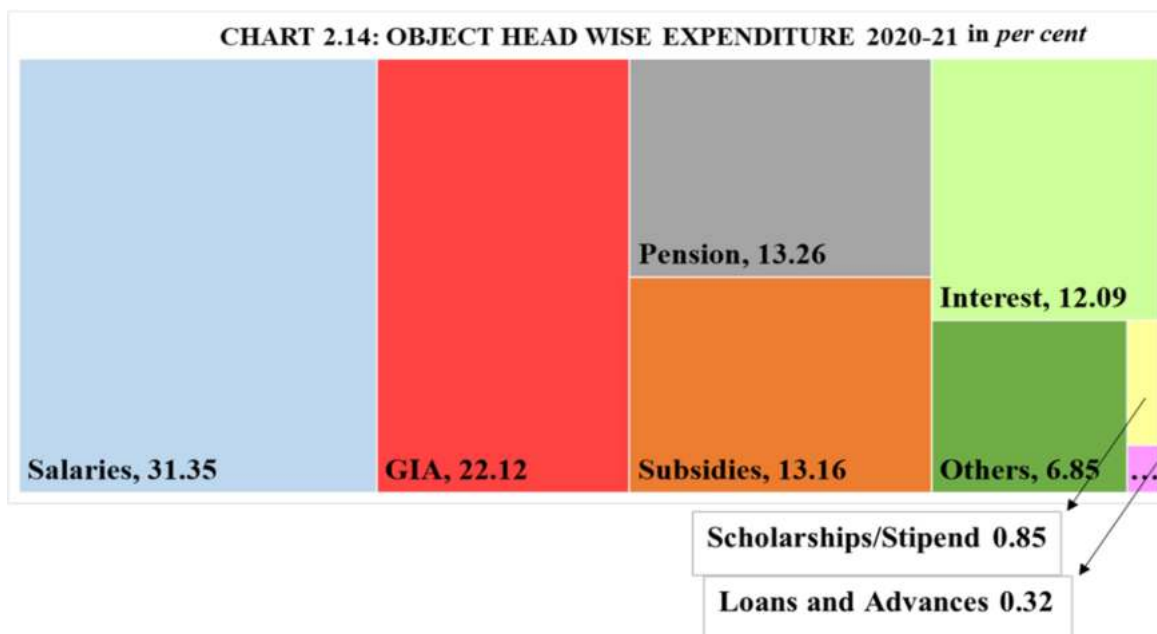
- The total expenditure as a ratio of GSDP of Maharashtra was considerably lower than that of States other than North Eastern and Himalayan States' average during 2015-16 and 2020-21.
- Economic Sector expenditure, as a ratio of Total expenditure of the State was lower than that of States other than North Eastern and Himalayan States' average during 2015-16 and 2020-21.

- Capital Expenditure as ratio of Total expenditure was lower than that of States other than the North Eastern and Himalayan States’ average during 2015-16 and 2020-21. Capital expenditure on Education and Health as a ratio of total expenditure compared with that of States other than North Eastern and Himalayan States’ average was lower during both the years.

2.4.5.1 Object head-wise expenditure

Finance Accounts depict transactions only up to the Minor Head level. Object head wise expenditure gives information about the object/ purpose of the expenditure. The object head wise expenditure for 2020-21 is shown in **Chart 2.14**.

(Source: Finance Accounts 2020-21)

Salaries constituted 31 per cent of the revenue expenditure followed by GIA 22 per cent, Pension and subsidies 13 per cent and Interest 12 per cent.

2.5 Public Account

Receipts and Disbursements in respect of certain transactions such as Small Savings, Provident Funds, Reserve Funds, Deposits, Suspense, Remittances *etc.* which do not form part of the Consolidated Fund, are kept in the Public Account set up under Article 266(2) of the Constitution and are not subject to vote by the State Legislature. The Government acts as a banker in respect of these. The balance after disbursements during the year is the fund available with the Government for use for various purposes.

2.5.1 Net Public Account Balances

The component-wise net balances in Public Account of the State are given in **Table 2.37** and **Chart 2.15**.

Table 2.37: Component-wise net balances in Public Account

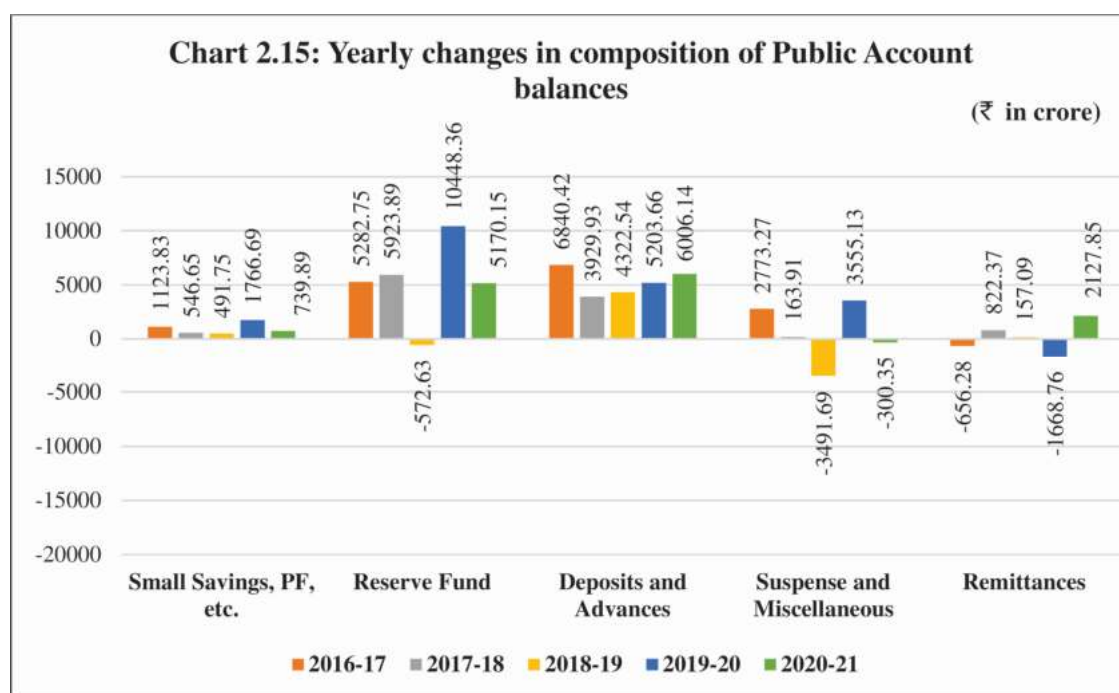
(₹ in crore)

Sector	Sub Sector	2016-17	2017-18	2018-19	2019-20	2020-21
I. Small Savings, Provident Funds, etc	Small Savings, Provident Funds, etc	1123.83	546.65	491.75	1766.69	739.89
J. Reserve Funds	(a) Reserve Funds bearing Interest	300.95	44.87	500.87	3781.61	657.53
	(b) Reserve Funds not bearing Interest	4981.80	5879.02	(-1073.50)	6666.75	4512.62
K. Deposits and Advances	(a) Deposits bearing Interest	3240.15	4717.07	3630.92	5886.57	5674.11
	(b) Deposits not bearing Interest	3600.22	(-787.09)	692.01	(-686.58)	333.23
	(c) Advances	0.05	(-0.05)	(-0.39) [#]	3.67	(-1.20)
L. Suspense and Miscellaneous	(b) Suspense	(-59.37) [#]	(-47.37)	49.32	289.60	(-329.48)
	(c) Other Accounts	2832.64	208.44	(-3541.01)	3265.52	29.13
	(d) Accounts with Governments of Foreign Countries	0	0	0	0	0.00
	(e) Miscellaneous	0	2.84	0	0.01	0.00
M. Remittances	(a) Money Orders, and Other Remittances	(-656.97)	825.76	160.90	(-1664.09)	2128.66
	(b) Inter- Governmental Adjustment Account	0.69	(-3.39)	(-3.81)	(-4.67)	(-0.81)
TOTAL		15363.99	11386.75	907.06	19305.08	13743.68

Note: +ve denotes debit balance and -ve denotes credit balances [#]Lower rounding
Source: Finance Accounts of respective years

Table 2.37 shows that net Public Account decreased from ₹ 19,305.08 crore in 2019-20 to ₹ 13,743.68 crore in 2020-21.

The changes in composition of Public Account balances are shown in Chart 2.15.

(Source: Finance Accounts of respective years)

2.5.2 Reserve Funds

Reserve Funds are created for specific and defined purposes under the Public Account of the State Government. These funds are met from contributions or grants from the Consolidated Fund of the State.

As on March 2021, there were 21 active Reserve Funds earmarked for specific purposes. Out of these 12 funds were operative and the remaining nine were inoperative. The total accumulated balance at the end of 31 March 2021 in these funds was ₹ 58,751.91 crore out of which ₹ 4,652.17 crore was under interest bearing Reserve Fund and ₹ 54,099.74 crore under Non-Interest-bearing Reserve Fund.

Details of major Reserve Fund transactions during the year are described in the subsequent paragraphs.

2.5.2.1 Consolidated Sinking Fund

The State Governments have set up the Consolidated Sinking Fund in line with the recommendations of the Twelfth Finance Commission (12th FC) for amortization of market borrowings as well as other loans and debt obligations. The fund is managed by the Reserve Bank of India. According to the guidelines of the Fund, States may contribute a minimum of 0.5 *per cent* of their outstanding liabilities (public debt + public account) as at the end of the previous year to the Consolidated Sinking Fund.

During 2020-21, the State Government transferred ₹ 1000 crore to the Consolidated Sinking Fund from the Revenue Account as against the required contribution of ₹ 2,399.50 crore, 0.5 *per cent* of outstanding liabilities (Public Debt *plus* Public Account liabilities) of ₹ 4,79,899 crore as on 31 March 2020. The balance in the Consolidated Sinking Fund as on 31 March 2021 was ₹ 45,737.63 crore, which has been invested.

2.5.2.2 State Disaster Response Fund

GoI replaced the erstwhile Calamity Relief Fund with the State Disaster Response Fund (SDRF) with effect from 01 April 2010. In terms of guidelines on constitution and administration of the State Disaster Response Fund (under Major Head-‘8121 General & Other Reserve Funds’ which is under interest bearing section), the Union and State Governments are required to contribute to the fund in the proportion of 75:25.

SDRF was constituted for meeting the expenditure for providing immediate relief to the victims of cyclone, drought, earthquake, fire, flood, tsunami, hailstorm, landslide, avalanche, cloud burst, pest attack and frost and cold wave under the provision of Disaster Management Act, 2005 and as per recommendations of the 13th FC, the GoI under Section 48(1) (a) of the Disaster Management Act, 2005.

The State Governments are required to pay interest to the SDRF at the rate applicable to overdrafts under Overdraft Regulation Guidelines of the RBI. The interest is to be credited on a half yearly basis. The accretions to the SDRF together with the income earned on the investment of SDRF is to be invested in Union Government dated securities, auctioned treasury bills and other interest earning deposits with Scheduled Commercial Banks.

The SDRF is to be used only for meeting the expenditure for providing immediate relief to the victims of a disaster and the provision for disaster preparedness, restoration, reconstruction and mitigation should not be a part of SDRF. Such expenditure has to be built into the normal budgetary heads/ State Plan Funds, *etc.* Details of expenditure charged to SDRF during the year 2020-21 are presented in the **Table 2.38**.

Table 2.38: Details of expenditure charged to SDRF

(₹ in crore)

Major Head of Account	Minor Head of Account	Expenditure during 2020-21
2245- Relief on Account of Natural Calamities 02- Floods, Cyclones <i>etc.</i>	101-Gratuitous Relief	5460.44
	113-Assistance for repairs/reconstruction houses	439.80
	115-Assistance to farmers to clear sand/silt/salinity from lands	30.15
	117-Assistance to farmers for purchase of live stock	9.43
	118-Assistance for Repairs/Replacement of damaged boats and equipment for fishing	9.86
	119-Assistance to artisans for repairs/replacement of damaged tools and equipment	8.39
	800-Other expenditure	116.70
	Sub Total	6074.77
2245- Relief on Account of Natural Calamities 80- General	800-Other Expenditure	766.88
	911- Deduct-Recoveries of Overpayments	-0.78
	Sub-Total	766.10
Grand Total		6840.87
05-State Disaster Response Fund	901- Deduct-amount met from State Disaster Response Funds	(-)3856.92
Expenditure charged to SDRF in violation of SDRF guidelines (Only the amount booked under 2245-02-101 is admissible expenditure under SDRF) MH 2245-Total expenditure ₹ 8,488.48 crore Source: Finance Accounts 2020-21		

The corpus of the SDRF of Maharashtra for the year 2019-20 was ₹ 1,803 crore. As per the recommendations of the 15th FC, the annual contribution to the SDRF is in the ratio of 75:25 between GoI and GoM.

During the year 2020-21, the State Government received ₹ 3,222 crore as Central share. The State Government's share during the year is ₹ 1,074 crore. The State Government transferred ₹ 4,296 crore (Central share ₹ 3,222 crore, State share ₹ 1,074 crore) to the Fund under Major Head 8121-122 SDRF. The State received ₹ 420.12 crore from the Union Government towards National Disaster Response Force (NDRF).

The expenditure of ₹ 3,856.92 crore incurred on natural calamities was set off against the expenditure initially incurred under Major Head 2245-Relief on account of Natural Calamities leaving a Fund balance of ₹ 859.20 crore as on 31 March 2021.

2.5.2.3 Guarantee Redemption Fund

State Government constitutes 'Guarantee Redemption Fund' for meeting the payment obligations arising out of the guarantees issued by the Government in respect of bonds issued and other borrowings by the State Public Sector Undertakings or other Bodies and invoked by the beneficiaries. The accumulations in the Fund are to be utilised only towards payment of the guarantees issued by the Government and not paid by the institutions on whose behalf guarantee was issued.

The fund shall be administered by Central Accounts Section of the Reserve Bank of India and should be kept outside the General Revenues of the Government. The funds are invested by the RBI.

In terms of the 12th Finance Commission, GoM vide notification dated 20 December 2018, created Guarantee Redemption Fund in 2018-19 to meet contingent liabilities arising from the Guarantees given by the State Government in respect of bonds issued and other borrowings by the State Level Undertakings or other bodies and invoked by the 'beneficiaries'. As per the constitution of the Fund, the State Government is to contribute minimum one *per cent* of outstanding guarantees at the end of the previous year from 2019-20 initially. Thereafter 0.5 *per cent* of such outstanding amount shall be deposited in the fund every year to achieve the level of five *per cent* of total outstanding by 2027-28.

During the year, the State Government transferred ₹ 228.04 crore (0.55 *per cent* of total outstanding Guarantees of ₹ 41,179.07 crore as on 31 March 2020) to the Fund and ₹ 258.92 crore has been invested by the Reserve Bank of India during the year. The amount in the fund as on 31 March 2021 is ₹ 686.66 crore.

2.5.2.4 State Compensatory Afforestation Fund

In compliance with the instructions issued by the Ministry of Environment and Forests, GoI, the State Governments are required to establish the State Compensatory Afforestation Fund for amounts received from user agencies.¹⁷ The monies collected are to be utilized for undertaking Compensatory Afforestation, assisted natural regeneration, conservation and protection of forests, infrastructure development, wildlife conservation and protection and other related activities.

The monies received by the State Governments from the user agencies need to be credited in 'State Compensatory Afforestation Deposits' under interest bearing section in Public Account of the State at Minor head level below the Major Head 8336-Civil Deposits. As per Section 3 (4) of the Compensatory Afforestation Fund Act, 2016, 90 *per cent* of the fund needs to be transferred to the Major Head 8121-General and Other Reserve Funds in Public Account of State and balance 10 *per cent* to be credited into the National Fund on yearly basis provided that, the credit of 10 *per cent* Union share of funds should be ensured on monthly basis so that the same is transferred to the National Fund. The applicable rate of interest on balances available under 'State Compensatory Afforestation Deposits' under '8336-Civil Deposits' and 'State Compensatory Afforestation Fund' under 8121- General and other Reserve Funds will be as per the rate declared by the Union Government on year-to-year basis.

During the year 2020-21, the State Government did not receive any assistance from the user agencies. The Government transferred an expenditure of ₹ 260 crore to Major head 8121-General and Other Reserve Funds. The total balance in the State Compensatory Afforestation Fund as on 31 March 2021 was ₹ 3,432.72 crore. During the year,

---

¹⁷ User Agency” means any person, organisation or Company or Department of the Central or State Government making a request for diversion or de-notification of forest land for non-forest purpose or using forest land for non-forest purpose in accordance with the permission granted by the Central Government under the Act or the rules

₹ 18.77 crore was transferred to Major Head 8336-Civil Deposits. However, no interest was credited to the Fund.

2.5.2.5 Building and other Construction Workers Welfare Cess

The GoI enacted the Building and Other Construction Workers Welfare Cess Act, 1996 (Cess Act) to levy and collect cess for providing benefits to the workers. The Act, inter alia, mandated constitution of a Building and Other Construction Workers' Welfare Board and framing of rules by every State Government to exercise the powers conferred under the Act. Accordingly, the Government of Maharashtra have framed Building and Other Construction Workers (Regulation of Employment and Conditions of Service) Rules, 2007 under the Act and have constituted Maharashtra Building and Other Construction Workers Welfare Board. The Board is responsible for the operation and maintenance of the amount credited by Government as Labour Cess Deposits. During the year 2020-21, the Board has collected ₹ 1,464.71 crore as Labour Cess. The department has not furnished details of expenditure incurred from the Fund and the balance available as on 31 March 2021.

Further, during the year 2020-21, the Government collected ₹ 804.77 crore being the collection of cess (other than Labour Cess). Out of total collection of ₹ 804.77 crore, no amount was transferred to the fund by the State Government.

2.5.2.6 Accounting of transaction relating to Central Road Fund

GoI provides annual grants under the CRF to the State Government to incur expenditure on specific road projects. In terms of the extant accounting procedure, the grants are to be initially booked as Revenue Receipts under Major Head "1601-Grants-in-Aid from Union Government". Thereafter the amount so received is to be transferred by the State Government to the Public Account under Major Head "8449-Other Deposits-103-Subvention from Union Road Fund", through Revenue Expenditure Major Head "3054-Roads and Bridges". This process ensures that receipt of the grants do not result in overstatement of Revenue Surplus or understatement of Revenue Deficit in the accounts. The expenditure on prescribed road works under CRF will first be accounted for under the relevant Capital or Revenue Expenditure section (Major Heads 5054 or 3054) and reimbursed out of the Public Account under Major Head 8449 as a deduct expenditure to the concerned Major Head (5054 or 3054 as the case may be).

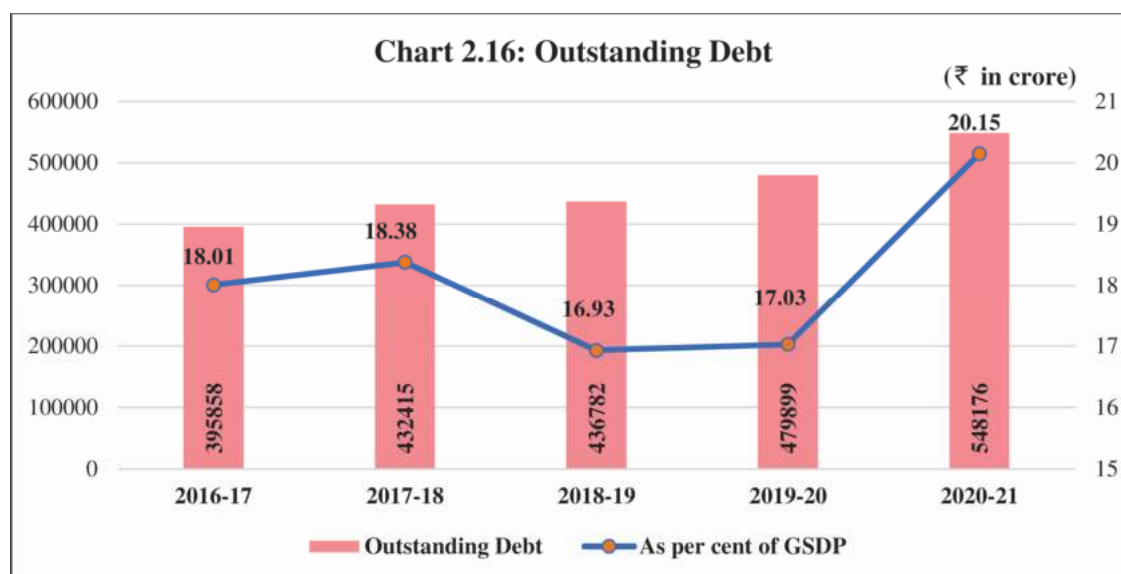
During the year 2020-21 the State Government received grants of ₹ 675.84 crore towards CRF and transferred an amount of ₹ 616.96 crore to the Deposit Head 8449 through expenditure Head 3054. The State Government incurred expenditure of ₹ 616.96 crore from the fund during the year and closing balance in the fund was ₹ 0.01 crore as on 31 March 2021.

An amount of ₹ 58.88 crore was not transferred to the fund by the State Government.

2.6 Debt Management

Debt management is the process of establishing and executing a strategy for managing the Government's debt in order to raise the required amount of funding, achieve its risk and cost objectives and to meet any other sovereign debt management goals that the Government may have set through enactment or any other annual budget announcements.

The outstanding debt and percentage to GSDP is shown in **Chart 2.16**.

(Source: Finance Accounts of respective years)

The outstanding debt (Fiscal Liabilities) of the State increased from ₹ 3, 95,858 crore in 2016-17 to ₹ 5,48,176 crore¹⁸ at the end of 2020-21. Compared to the previous year, the outstanding debt grew by 14.23 per cent due to increase in the outstanding internal debt by ₹ 46,903 crore and Loans from GoI by ₹14,025.39 crore. The outstanding debt to GSDP ratio of 20.15 per cent¹⁹ during 2020-21 was higher than the limits prescribed by the FRBM Act (16.15).

2.6.1 Debt Profile: Components

Total Debt of the State Government constitutes of Public Debt (Internal Debt and Loans from GoI) and Public Account Liabilities. Internal debt of the State includes market loans, ways and means advances from RBI, special securities issued to National Small Savings Fund and loans from financial institutions, etc.

The component wise Debt trends are shown in **Table 2.39**.

Table 2.39: Component wise debt trends

		(₹ in crore)				
		2016-17	2017-18	2018-19	2019-20	2020-21
Outstanding Debt		395857.58	432433.06	436781.94	479899.14[§]	548176.45
Public Debt	Internal Debt	293951.78	327025.89	328521.95	361132.26	408036.24
	Loans from GoI	7885.84	7105.07	6498.72	6420.15	20445.54
Public Account Liabilities		94019.96	98302.10	101761.27	112346.73	119694.67
Rate of growth of outstanding debt (percentage)		12.67	9.24	1.01	9.8	14.23
Gross State Domestic Product (GSDP)		2198185	2352782	2579628	2818555	2661629

¹⁸ The effective outstanding debt would be ₹ 5,36,199.45 crore, as Department of Expenditure, GoI has decided that GST compensation of ₹ 11,977 crore given to the State as back to back loan under debt receipts would not be treated as debt of the State for any norms which may be prescribed by the Finance Commission

¹⁹ The Debt to GSDP ratio as per the Finance Accounts is 20.60 per cent. However, the effective debt to GSDP ratio has been arrived at after exclusion of GST compensation of ₹11,977 crore received as back to back loan under debt receipts, from the outstanding debt

	2016-17	2017-18	2018-19	2019-20	2020-21
Debt/GSDP (<i>per cent</i>)	18.01	18.38	16.93	17.03	20.15*
Total Debt Receipts	100118.09	100511.34	79505.99	130325.03	171674.22
Total Debt Repayments	55601.80	63935.88	75138.11	87212.01	103396.91
Total Debt Available	44516.29	36575.46	4367.88	43113.02	68277.31
Debt Repayments/Debt Receipts (<i>per cent</i>)	55.54	63.61	94.51	66.92	60.23

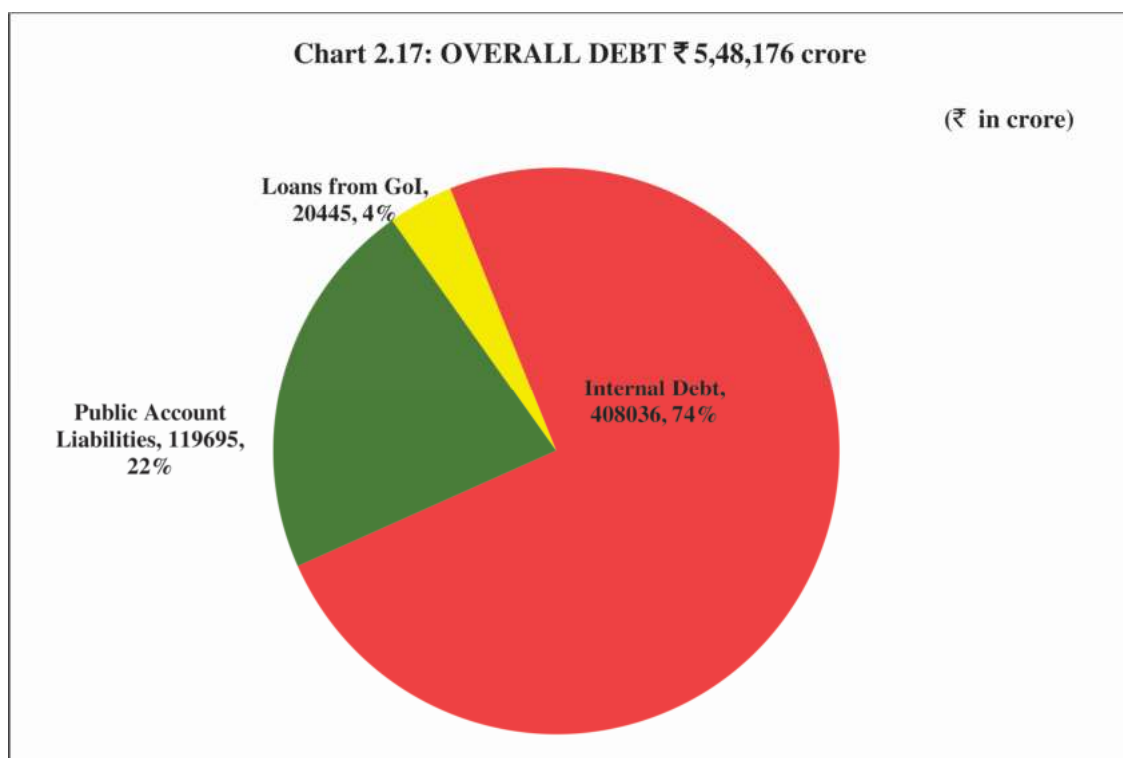
^s Increased by ₹ 4.18 crore due to *Proforma* correction owing to waiver of ₹ 3.58 crore on excess instalment paid against Union Loans and reversal of waiver of ₹ 7.76 crore adjusted in the year 2013-14 based on information received from Ministry of Finance, Department of Expenditure

* Arrived at after exclusion of GST compensation of ₹11,977 crore received as back to back loan under debt receipt from the total outstanding debt

Source: Finance Accounts of respective years

Table 2.39 shows that the total outstanding debt of the State Government increased from ₹ 4,79,899.14 crore to ₹ 5,48,176.45 crore. The effective outstanding overall debt would be ₹ 5,36,199.45 crore, as the Department of Expenditure, GoI has decided that GST compensation of ₹ 11,977 crore given to the State as back to back loan under debt receipts would not be treated as debt of the State for any norms which may be prescribed by the Finance Commission.

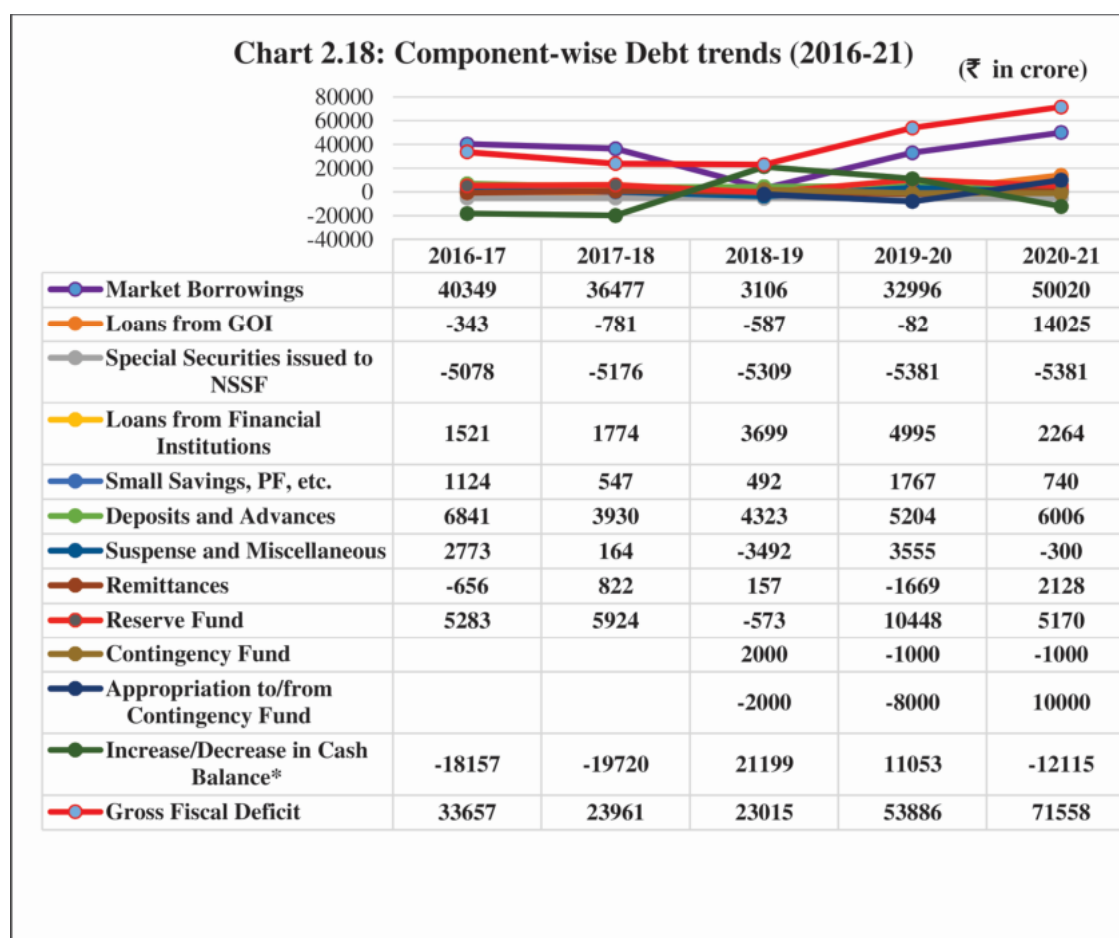
In 2018-19, the growth rate of outstanding public debt was 1.01 *per cent* primarily due to reduction in debt receipts by ₹ 21,005 crore over the previous year as the State Government was able to pay-off major portion of the interest portion from its revenue receipts and did not resort to borrowing to that extent. Audit is of the view that, increase in market borrowings in 2020-21 was due to severe decline in revenue receipt on account of COVID-19 pandemic.

(Source: Finance Accounts 2020-21)

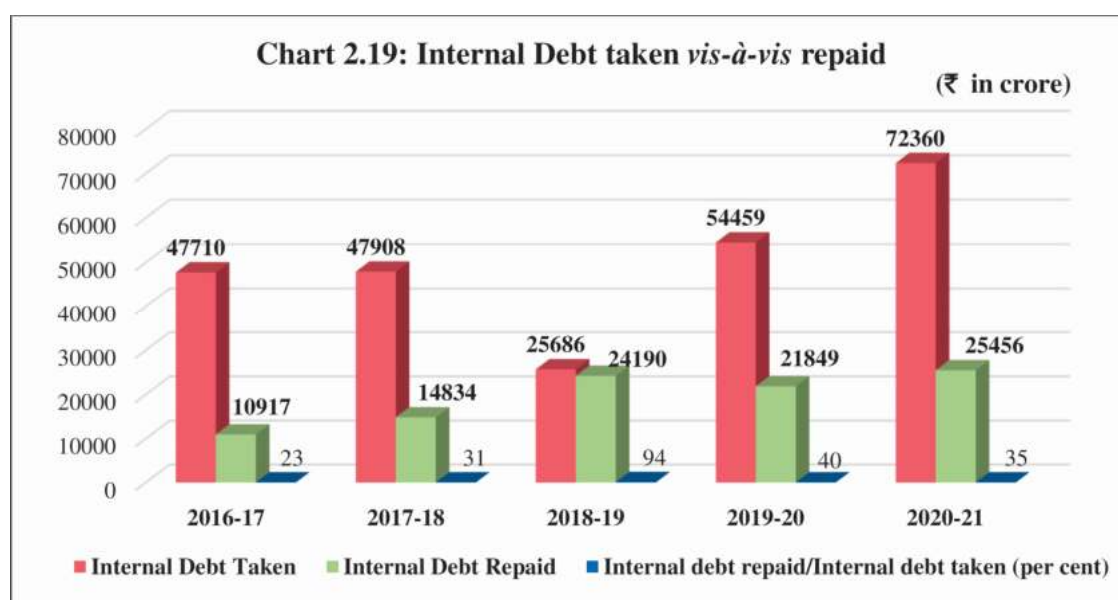

The component-wise debt trends for 2016-2021 are shown in **Chart 2.18**.

(Source: Finance Accounts of respective years)

The internal debt taken *vis-à-vis* repaid during 2016-21 is shown in **Chart 2.19**.

(Source: Finance Accounts of respective years)

Chart 2.19 above indicates that during 2016-17 to 2020-21, except in 2018-19, an average of 32 per cent of the market borrowings/internal debt raised was utilized for repayment of

debts. During 2018-19, 94 per cent of internal debt raised was utilized for repayment of earlier debt as the revenue surplus of ₹ 11,975 crore and net Public Accounts receipts were sufficient to finance the Fiscal deficit.

The share of Revenue Deficit in Fiscal Deficit indicates the extent to which borrowed funds were used for current consumption. Persistently high ratio of Revenue Deficit to Fiscal Deficit also indicates that the asset base of the State is continuously being eroded and a part of borrowings (Fiscal Liabilities) does not have any asset backup.

Table 2.40 shows an overall deficit (increase in cash balance) after financing the Fiscal Deficit during 2020-21.

Table 2.40 Receipts and Disbursements under components financing the Fiscal Deficit in 2020-21

(₹ in crore)

Particulars		Receipt	Disbursement	Net
1	Market Borrowings	68998.90	18978.52	50020.38
2	Loans from GOI	14996.40	971.01	14025.39
3	Special Securities issued to National Small Savings Fund (NSSF)	0.00	5380.71	(-)5380.71
4	Loans from Financial Institutions	3361.34	1097.05	2264.29
5	Small Savings, PF, etc.	5260.05 [#]	4520.17	739.88
6	Deposits and Advances	39580.56	33574.43	6006.13
7	Suspense and Miscellaneous	27.47	327.77	(-)300.30
8	Remittances	33882.63 [#]	31754.78	2127.85
9	Reserve Fund	9780.54	4610.39	5170.15
10	Contingency Fund	10500.00	11500.00	(-)1000.00
11	Appropriation to Contingency Fund	11500.00	1500.00	10000.00
12	Overall Deficit	197887.89	114214.83	83673.06
13	Increase(-)/Decrease (+) in cash balance	56482.28 ^s (OB)	68597.29 (CB)	(-)12115.01
14	Gross Fiscal Deficit	254370.17	182812.12	71558.05

^s differs by ₹ 266.57 crore adjusted *Proforma* due to rectification of misclassification.
Source: Finance Accounts 2020-21

The financing pattern of the Fiscal Deficit has undergone a compositional shift as reflected in **Table 2.41**.

Table 2.41: Components of Fiscal deficit and its financing pattern

(₹ in crore)

Particulars		2016-17	2017-18	2018-19	2019-20	2020-21
Composition of Fiscal Deficit		33656.74	23960.97	23015.33	53886.19	71558.05
1	Revenue Deficit	(-)8535.59	2082.49	11974.60	(-)17115.63	(-)41141.85
2	Net Capital Expenditure	(-)25549.27	(-)26842.18	(-)35049.05	(-)36415.57	(-)29686.70
3	Net Loans and Advances	428.12	798.72	59.12	(-)354.99	(-)729.50
Financing Pattern of Fiscal Deficit						
1	Market Borrowings	40349.24	36476.70	3106.39	32996.31	50020.38
2	Loans from GoI	(-)342.73	(-)780.77	(-)587.35	(-)82.75	14025.39
3	Special Securities issued to NSSF	(-)5077.98	(-)5176.23	(-)5309.46	(-)5380.71	(-)5380.71
4	Loans from Financial Institutions	1521.08	1773.63	3699.14	4994.71	2264.29
5	Small Savings, PF, etc.	1123.83	546.65	491.75	1766.69	739.88 [#]
6	Deposits and Advances	6840.42	3929.91	4322.54	5203.66	6006.13
7	Suspense and Miscellaneous	2773.27	163.91	(-)3491.69	3555.13	(-)300.30
8	Remittances	(-)656.28	822.38	157.09	(-)1668.76	2127.85 [#]
9	Reserve Fund	5282.76	5923.90	(-)572.63	10448.36	5170.15

Particulars		2016-17	2017-18	2018-19	2019-20	2020-21
10	Contingency Fund un-recouped	-	-	2000.00	(-)1000.00	(-)1000.00
11	Appropriation to/from Contingency Fund	-	-	(-)2000.00	(-)8000.00	10000.00
12	Overall Deficit	51813.61	43681	1816	42832.64	83673.06
13	Increase(-)/Decrease in cash balance(+)	(-)18156.57	(-)19720.11	21198.55	11053.55	(-)12115.01
14	Gross Fiscal Deficit	33657	23961	23015	53886.19	71558.05
15	Net Market borrowings/Fiscal Deficit	119.9	152.2	13.5	61.2	69.9
16	Net Capital expenditure/FD	88.2	112	152.3	67.6	41.5

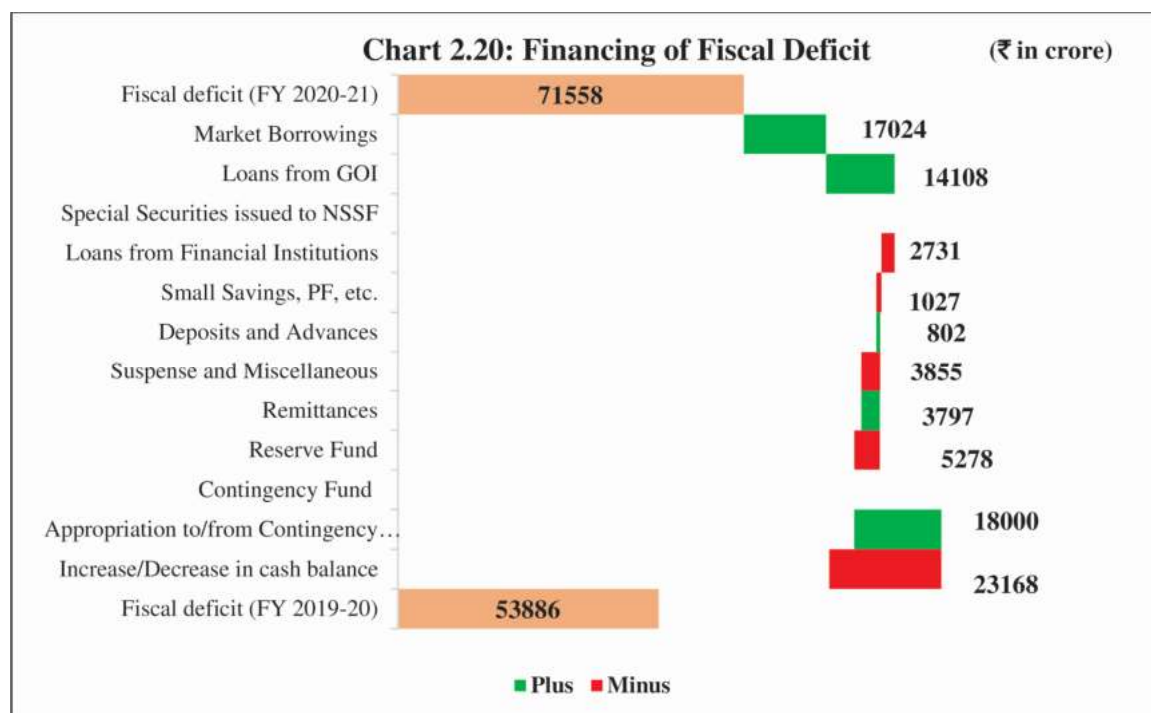
Source: Finance Accounts of respective years # Lower rounding

Financing of Fiscal Deficit reveals the extent of various borrowings resorted to by the State to meet its requirement of funds over and above Revenue and Non-debt receipts. The components of Fiscal Deficit are Revenue deficit, Net Capital Expenditure and Net Loans and Advances.

As seen from the **Table 2.40** and **Table 2.41**, in 2020-21, due to increase in Revenue Deficit, there was increase in market borrowings. The share in financing of Fiscal Deficit increased to 70 per cent as compared to 61 per cent in 2019-20.

During 2020-21, the Fiscal Deficit increased by ₹ 17,671.86 crore over the previous year mainly due to less revenue receipts. The net Capital expenditure as a percentage of Fiscal Deficit decreased from 67.58 in 2019-20 to 41.49 in 2020-21.

The Fiscal Deficit as a percentage of GSDP increased from 1.91 in 2019-20 to 2.69 in 2020-21, which was well below the target of four per cent as prescribed in the FRBM. The financing of Fiscal Deficit is shown in **Chart 2.20**.

(Source: Finance Accounts 2020-21)

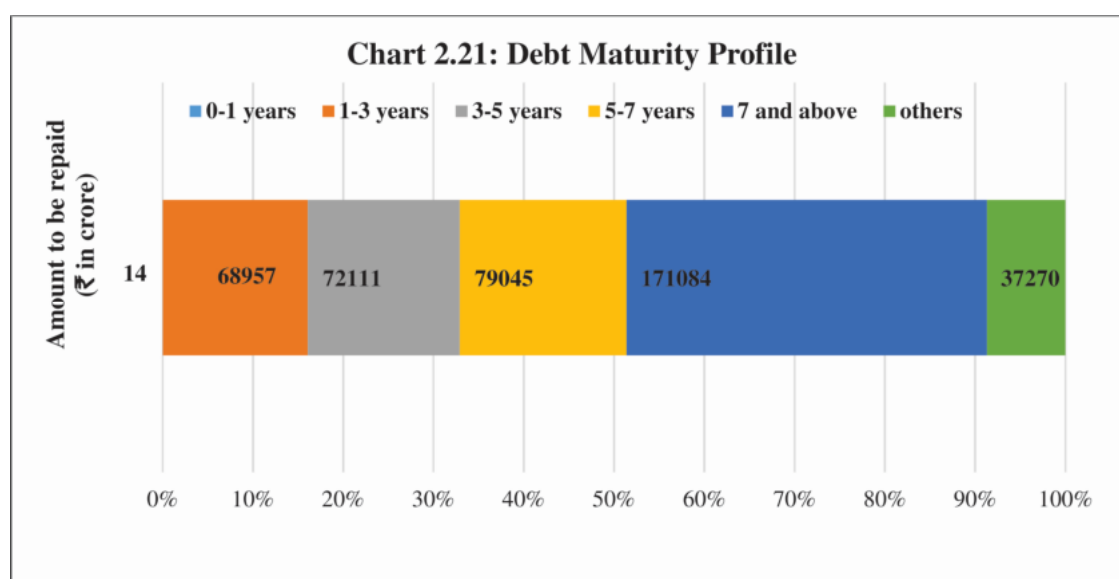
2.6.2 Debt Profile: Maturity and Repayment

Debt Maturity and repayment profile indicates commitment on the part of the Government for Debt repayment or Debt servicing. The Matured Debts were repaid ontime. Market loans are generally taken for 10 years duration. The options like “Green Shoe”, “re-issue”, “Buyback”, *etc* are availed for raising loans to control weighted average rate of interest, with the advice of the RBI. The Maturity Profile as on 31 March 2021 is depicted in **Table 2.42**.

Table 2.42: Debt Maturity Profile of repayment of State Debt

Year of maturity	Maturity Profile (Years)	Amount (₹ in crore)	Percentage (w.r.t. Public debt)
Upto2020-21	0-1	13.90	0
2021-23	2-3	68957.05	16.09
2023-25	3-5	72111.18	16.83
2025-27	5-7	79045.15	18.45
2027 onwards	7 and above	171084.12	39.93
Others ²⁰		37270.38	8.7
Total		428481.78	

The Maturity Profile of the State Debt indicates that the liability of the State to repay the debt during the periods 1-3 years, 3-5 years and 5-7 years would be ₹ 68,970.95 crore, ₹ 72,111.18 crore and ₹ 79,045.15 crore respectively as shown in **Chart 2.21**.

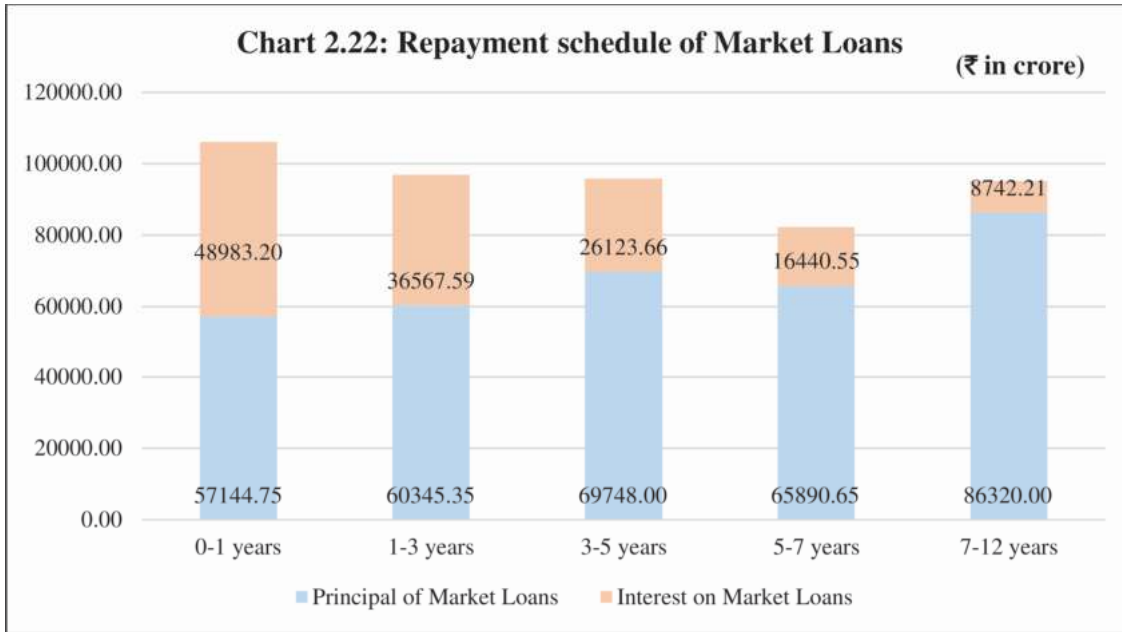
(Source: Finance Accounts 2020-21)

The maturity profile of the outstanding public debt indicates that 51.37 per cent (₹ 2,20,127.28 crore) of the total outstanding public debt (₹ 4,28,481.78 crore), for which maturity details are available are repayable within the next seven years which may put strain on the Government budget during that period. Out of the remaining debt (₹ 2,08,355 crore), ₹1,71,084 crore would be repayable after seven years. In view of the increasing committed expenditure and revenue deficit the State government would have to

²⁰ Details of *maturity* not available

work out a well thought out borrowing repayment strategy and increasing their revenue resources to avoid a debt stress.

The Repayment Schedule of Market Loans (principal and interest) is shown in **Chart 2.22**.

(Source: Information received from Accountant General (A&E)-I, Maharashtra)

The repayment of Market loans for 0-1 year works out to ₹ 1,06,127.95 crore, 1-3 years ₹ 96,912.94 crore and 3-5 years ₹ 95,871.66 crore means the outgo in next five years comes out to ₹ 2,98,912.55 crore, which may put a huge burden on the Government budget during that period.

2.7 Debt Sustainability Analysis

Fiscal space in general refers to the room a Government has to undertake discretionary policy relative to existing plans without undermining debt sustainability or market access. Fiscal space can be gauged through a multi-faceted consideration of context, financing, fiscal indicators, and fiscal impacts. It can facilitate a discussion about policy mix, fiscal multipliers and investment efficiency, and help assess the macro-economic space for fiscal expansion.

Debt sustainability is defined as the ability of the State to maintain a constant Debt-GDP ratio over a period of time. **Table 2.43** assesses the sustainability of debt of the State Government in terms of debt as a percentage of GSDP, rate of growth of outstanding debt, interest payments/revenue receipts ratio and net debt available to the State for the period from 2016-17 to 2020-21.

Table 2.43: Debt Sustainability Indicators and Trends

(₹ in crore)

Debt Sustainability Indicators	2016-17	2017-18	2018-19	2019-20	2020-21
Outstanding Public Debt ²¹	301837.63	334112.81	335021.53	367552.41*	428481.78 ²²
Rate of Growth of Outstanding Public Debt	13.73	10.69	0.27	9.71	16.58
Interest on Outstanding Public Debt	23976.67	28206.21	28764.07	28123.59	31119.91
GSDP	2198185	2352782	2579628	2818555	2661629
Rate of Growth of GSDP	11.80	7.03	9.64	9.26	(-)5.57
Public Debt/GSDP	13.73	14.20	12.99	13.04	15.65 [#]
Average Interest Rate of Outstanding Public Debt (<i>per cent</i>)	8.45	8.87	8.60	8.01	7.82
Revenue Receipts	204693.14	243653.56	278996.27	283189.58	269467.91
Percentage of Interest Payment to Revenue Receipt	11.71	11.58	10.31	9.93	11.55
Debt Repayment	11886.89	15782.17	25116.50	22868.24	26427.28
Debt Receipt	48336.49	48075.50	26025.21	55395.80	87356.65
Percentage of Debt Repayment to Debt Receipt	24.59	32.83	96.51	41.28	30.25
Net Debt available to the State ²³	12472.93	4087.12	(-)27855.36	4403.97	29809.46
Debt Redemption ²⁴ as <i>per cent</i> to Debt Receipts	74.20	91.50	207.03	92.05	65.88
Primary Deficit	(-)5124.82	9057.46	11005.92	-20325.46	(-)34588.28
Interest Spread ²⁵	3.34	(-)1.84	1.04	1.26	(-)13.39
Quantum Spread ²⁶	8872.48	(-)5546.66	3488.84	4208.54	(-)49201.82
Debt Stabilisation (Quantum spread + Primary Deficit)	3747.66	3510.80	14494.76	(-)16116.92	(-)83790.10
*increased by ₹ 4.18 crore due to <i>Proforma</i> correction owing to waiver of ₹ 3.58 crore on excess installment paid against Central loans and reversal of waiver of ₹ 7.76 crore adjusted in 2013-14 based on information received from Ministry of Finance, Department of Expenditure.					
[#] The effective Public debt to GSDP ratio has been arrived at after exclusion of GST compensation of ₹11,977 crore received as back to back loan under debt receipt from the outstanding Public debt.					

Debt sustainability analysis revealed the following:

- (i) Public Debt is considered sustainable, if the Government is able to service these liabilities over the foreseeable future and the Debt-GSDP ratio does not grow to unmanageable proportions. A necessary condition for stability is that if the rate of growth of economy exceeds the cost of borrowings, the Debt-GSDP ratio is likely to be stable, provided primary balances are positive/zero/moderately negative. Unlike the previous four years, during 2020-21, the rate of growth of economy was (-) 5.6 *per cent* whereas the cost of borrowing was 7.8 *per cent*. 2020-21 was exceptional with the COVID-19 pandemic and the subsequent lockdown that put severe stress on the state economy.

²¹ Outstanding Public Debt is the sum of outstanding balances under the heads 6003-Internal Debt and 6004- Loans and Advances from the Central Government

²² The effective Public debt would be ₹ 4,16,504.78 crore, as the Department of Expenditure, GoI has decided that GST compensation of ₹ 11,977 crore given to the State as back to back loan under debt receipts would not be treated as debt of the State for any norms which may be prescribed by the Finance Commission

²³ Net debt available to the State Government is calculated as excess of Public debt receipts over Public debt repayment and interest payment on Public Debt

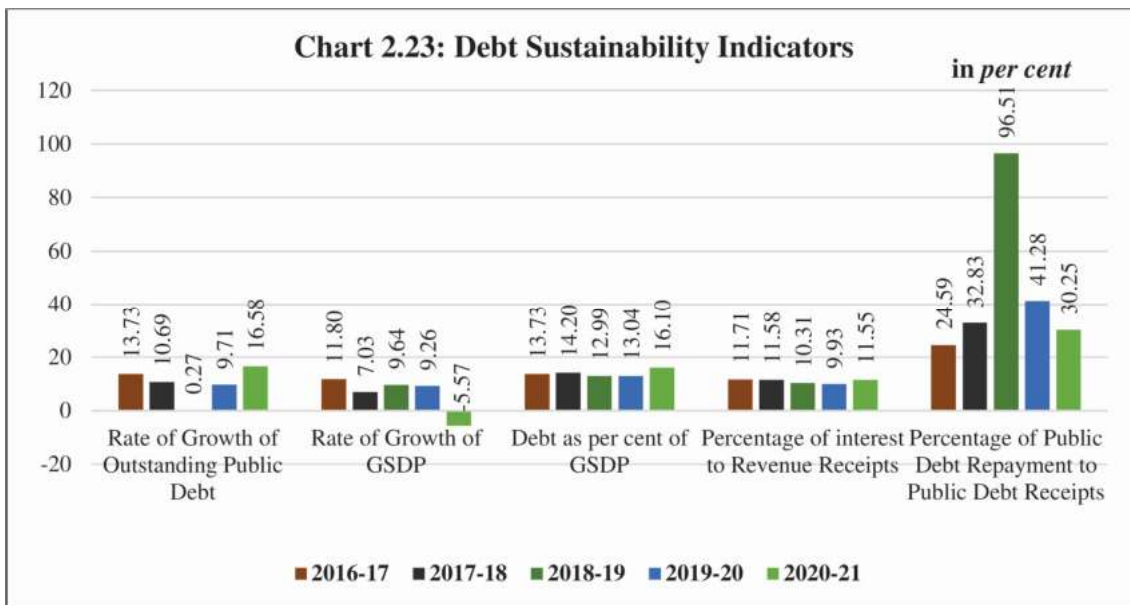
²⁴ Debt Redemption= Principal + Interest

²⁵ Interest spread is GSDP growth rate- interest rate

²⁶ Quantum spread is Interest Spread as percentage of debt stock. of previous year

- (ii) Primary revenue balance is the difference between revenue receipts and primary revenue expenditure and indicates whether the balance of revenue receipts left out after meeting current revenue expenditure is sufficient for meeting the interest expenditure. During 2020-21 there was a Primary deficit of ₹ 34,588.28 crore, indicating that the primary expenditure too had to be met from borrowed funds.
- (iii) Further, given the rate spread (GSDP growth rate *minus* interest rate) and quantum spread (Rate spread as percentage of debt stock. of previous year), the debt sustainability condition states that if the quantum spread together with primary deficit is zero, the Debt-GSDP ratio would be constant, or debt would stabilize eventually. On the other hand, if primary deficit together with quantum spread turns out to be negative, the Debt-GSDP ratio would be rising and in case it is positive, the Debt-GSDP ratio would eventually be falling. **Table 2.43** reveals that during 2019-20 and 2020-21, the primary deficit together with quantum spread was negative implying that the State needs to step up its resource mobilization as well as prune unproductive expenditure to maintain debt stability.

Chart 2.23 describes the various debt sustainability indicators.

(Source: Finance Accounts of respective years)

Net availability of Borrowed Funds

Debt sustainability also depends on the ratio of debt redemption (principal plus interest payments) to total debt receipts and application of available borrowed funds. The ratio of debt redemption to debt receipts indicates the extent to which the debt receipts are used in debt redemption indicating the net availability of borrowed funds for capital spending.

The debt redemption to debt receipts was 65.90 *per cent* during 2020-21, indicating that 65.90 *per cent* of the debt receipts raised during the year were utilized for redemption of previous debts.

Further, as seen from **Table 2.43** the net debt available to the State increased due to increase in receipt under public debt from ₹ 55,395.80 crore in 2019-20 to ₹ 87,356.65 crore in 2020-21. The net debt available to the State during 2020-21 was ₹ 29,809.46 crore, which was 34.12 *per cent* of the total borrowings during the year. The net debt available during 2020-21 was quite high as compared to the previous years, however, as revenue receipts were not sufficient to cover up the revenue expenditure, major portion of the debt was utilized for incurring revenue expenditure.

Sufficiency of Incremental Non-debt Receipts

Another indicator of debt sustainability is the adequacy of incremental non-debt receipts of the State to cover the incremental interest liabilities and incremental primary expenditure. Debt sustainability is facilitated if the incremental non-debt receipts meet the incremental total expenditure. Negative resource gap indicates non-sustainability of debt while positive resource gap strengthens the capacity of the State to sustain the debt. The details for the last five years have been indicated in **Table 2.44**.

Table 2.44: Sufficiency of Incremental Non- debt Receipt

(₹ in crore)					
Year	2016-17	2017-18	2018-19	2019-20	2020-21
Incremental Non-debt Receipt (a)	20521.04	38992.85	35168.99	4203.89	(-)13724.19
Incremental Expenditure(b)	30773.37	24337.33	34223.35	35074.75	3947.67
Resource Gap (a)-(b)	(-) 10252.33	14655.52	945.64	(-)30870.86	(-)17671.86

The negative resource gap during 2016-17, 2019-20 and 2020-21 indicates the risk of un-sustainable debt.

2.7.1 Utilisation of borrowed funds

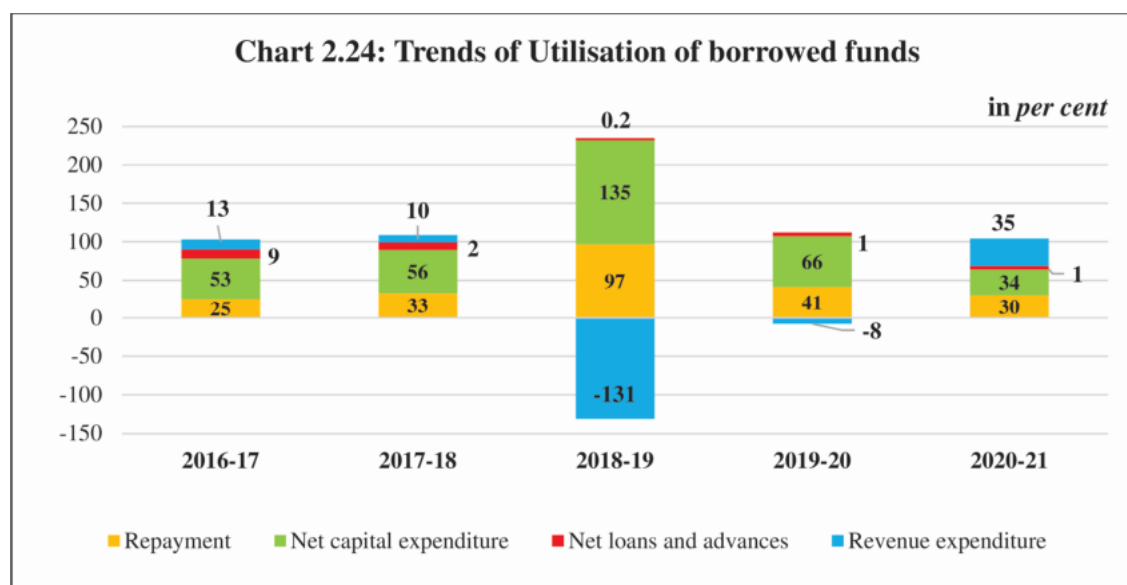
Borrowed funds should ideally be used to fund capital creation and developmental activities. Using borrowed funds for meeting current consumption and repayment of interest on outstanding loans is not sustainable. The utilisation of borrowed funds is shown in **Table 2.45**.

Table 2.45: Utilisation of borrowed funds

(₹ in crore)						
Year		2016-17	2017-18	2018-19	2019-20	2020-21
Total Borrowings	2	48336.49	48075.5	26025.21	55395.8	87356.65
Repayment of earlier borrowings	3	11886.89 (25)	15782.17 (33)	25116.49 (97)	22868.24 (41)	26427.28 (30)
Net capital expenditure	4	25549.27 (53)	26842.18 (56)	35049.05 (135)	36415.57 (66)	29686.70 (34)
Net loans and advances	5	4531.63 (9)	798.72 (2)	59.12 (0.2)	354.99 (1)	729.5 (1)
Portion of Revenue expenditure met out of net available borrowings	6=2-3-4-5	6368.70 (13)	4652.43 (10)	(-)34199.45 (-131)	(-) 4243 (-8)	30513.17 (35)
Figures in the parenthesis indicate percentage to Total borrowings						
Source: Finance Accounts of respective years						

The trends of Utilisation of borrowed funds are shown in **Chart 2.24**.

(Source: Finance Accounts of respective years)

During 2017-18 and 2018-19, in addition to the borrowings the revenue surplus could be utilised for incurring capital expenditure whereas in 2019-20 the borrowings were not sufficient to meet the capital expenditure, in 2020-21 nearly 35 per cent of the borrowings were utilised for incurring revenue expenditure.

2.7.2 Status of Guarantees – Contingent Liabilities

Guarantees are liabilities contingent on the Consolidated Fund of the State in case of default by the borrower for whom the guarantee has been extended.

As per Article 293 of the Constitution of India, limits for giving guarantees by the State Government have to be fixed by the State Legislature, however, State Government has not fixed any limits so far. The Maharashtra FRBM Act, 2005, also does not contain any provisions laying down the limits for giving guarantees by the State. During the year, amount guaranteed by the State Government is ₹ 596.41 crore. The total guarantees given by State, which were outstanding as on 31 March 2021 amounted to ₹ 41,775.48 crore (Principal: ₹ 39,381.76 crore; Interest: ₹ 2,393.72 crore). The outstanding guarantees during 2016-21 are summarized in **Table 2.46**.

Table 2.46: Guarantees given during 2016-21

	(₹ in crore)				
Guarantees	2016-17	2017-18	2018-19	2019-20	2020-21
Maximum amount guaranteed including interest [§]	22802.04	37287.13	38378.26	58661.22	85717.46
Outstanding amount of guarantees including interest	7305.77	26657.72	25134.86	41179.07 [@]	41775.48
Outstanding guarantees/ Revenue Receipts (<i>per cent</i>)	3.57	10.94	9.01	14.58	15.50
Outstanding guarantees/GSDP (<i>per cent</i>)	0.33	1.13	0.97	1.46	1.57
[§] Note: No ceiling fixed for guarantees by the State Government [@] Differs from previous year due to rectification of misclassification (as per statement received from the Finance Department) Source: Finance Accounts of respective years					

Under the provisions of the Guarantee Act, guarantees of ₹ 3016.30 crore was given by the State Government during 2020-21, as shown in **Table 2.47**.

Table 2.47: Guarantees given during 2020-21

Sr. No.	Guarantee Number	Name of the Institutions that got loans on State Govt. guarantee	Name of the Financial Institution providing loan	Total guarantee amount (₹ in crore)	Term	Remarks
1	1/2020-21	Maharashtra State Co-operative Cotton Growers Marketing Federation	Bank of India	1000.00	Valid for six months from the date of GR	Guarantee fee waived
2	2/2020-21	32 Co-operative Sugar Factory	Maharashtra State Co-operative Bank and District Co-operative Bank	516.30		Guarantee fee @ ₹ 2/- per ₹ 100/- per annum
3	3/2020-21	Maharashtra State Co-operative Cotton Growers Marketing Federation	Bank of Maharashtra, Mumbai	1500.00	Valid for six months from the date of GR	Guarantee fee waived
Total				3016.30		

Source: Guarantee Book 2020-21, Government of Maharashtra

As per the information given by the Government, guarantee fees at a prescribed rate ranging from 20 paise to rupees two, per hundred rupees per annum for guarantees given is chargeable except in respect of certain Co-operative Societies. Out of Guarantee fee of ₹ 2,275.28 crore to be realized, only ₹ 2.69 crore has been received during the year 2020-21 leaving balance receivable amount of ₹ 2,272.59 crore.

During the year 2020-21, no guarantees were invoked and discharged. However, the State Government is yet to discharge invoked guarantees of ₹ 519.67 crore in respect of the Maharashtra State Co-operative Housing Finance Corporation Limited (₹ 20.26 crore) invoked in 2013-14 and sugar factories (₹ 499.41 crore) invoked in 2019-20.

2.7.3 Management of Cash Balances

As per an agreement with the Reserve Bank of India, State Governments have to maintain a minimum daily cash balance of ₹ 5.58 crore with the Bank. If the balance falls below the agreed minimum on any day, the deficiency is made good by taking ordinary Ways and Means Advances (WMA)/Special Ways and Means Advances (SWMA)/Overdrafts (OD) from time to time. The limit for ordinary ways and means advances to the State Government was ₹ 4,001 crore as on 1 April, 2020 which was raised to ₹ 5,416 crore and remained unchanged till 31 March, 2021.

Special Ways and Means Advance of ₹ 31,159.26 crore was availed during 2020-21 during the month of August, September, November and December 2020 which was fully repaid by December 2020. An amount of ₹ 15.74 crore has been adjusted during the year 2020-21 towards interest on Ways and Means advances.

The State Government invested its surplus cash balance in short and long-term GoI Securities and Treasury Bills. The profits derived from such investments are credited as receipts under the head '0049-Interest Receipts'.

The Cash balance and their investment are shown in **Table 2.48** and **Table 2.49**.

Table 2.48: Cash Balances and their investment

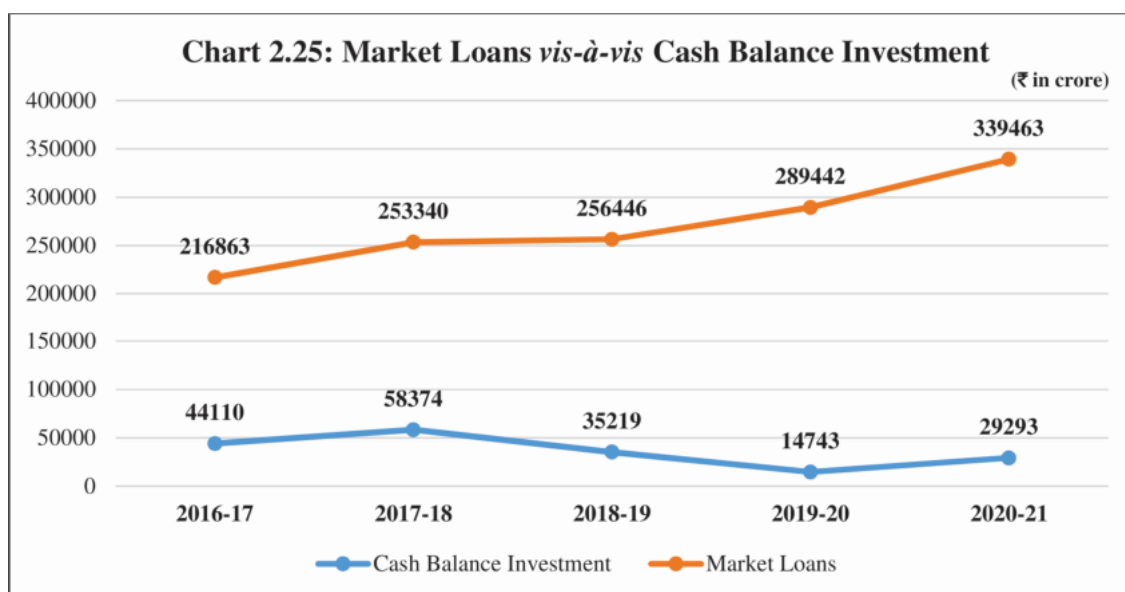
(₹ in crore)		
	Opening Balance on 01 April 2020	Closing Balance on 31 March 2021
A. General Cash Balance		
Cash in Treasuries	0.04	0.04
Deposits with Reserve Bank of India	(-)427.05	(-)7442.68
Deposits with other Banks		
Remittances in transit – Local	53.42	66.26
Total	(-)373.59	(-)7376.38
Investments held in Cash Balance investment account	14743.48	29293.49
Total (A)	14369.89	21917.11
B. Other Cash Balances and Investments		
Cash with departmental officers <i>viz.</i> , Public Works, Forest Officers	236.76	235.17
Permanent Advances for contingent expenditure with department officers	0.70	0.66
Investment in earmarked funds	41874.93 [§]	46444.35
Total (B)	42112.39	46680.18
Total (A + B)	56482.28	68597.29
Interest realized	5080.21	4365.22[@]
[§] differs by ₹ 266.57 crore adjusted <i>Proforma</i> due to rectification of misclassification during previous years [@] Interest of ₹ 3,388.10 crore realised during 2020-21 on Sinking Fund Investment (reinvested along with regular investment) hence not included under MH 0049 plus Interest on Cash Investment ₹ 977.12 crore Source: Finance Accounts 2020-21		

Table 2.49: Cash Balance Investment Account (Major Head-8673)

(₹ in crore)				
Year	Opening Balance	Closing Balance	Increase (+) / decrease (-)	Interest earned
2016-17	36169.84	44110.07	7940.23	2214.19
2017-18	44110.07	58373.60	14263.53	2722.44
2018-19	58373.60	35218.99	(-)23154.61	3032.19
2019-20	35218.99	14743.48	(-)20475.51	2065.37
2020-21	14743.48	29293.49	14550.01	977.12
Source: Finance Accounts of respective years				

The State Government's cash balances of ₹ 68,597.29 crore at the end of the current year showed an increase of 21.45 *per cent* (₹ 12,115.01 crore) over the previous year. Of the above, ₹ 29,293.49 crore was held in cash balance investment account and earned an interest of ₹ 977.12 crore during the year. Further, ₹ 45,737.63 crore was invested in Sinking Fund meant for appropriation for reduction or avoidance of debt, which earned an interest of ₹ 3,388.10 crore. The interest earned on this fund is ploughed back to the fund.

The General cash balance of the State Government as on 31 March 2021 was ₹ 21,917.11 crore, which is 6.40 *per cent* of the total expenditure of the State Government (₹ 3, 42,638.31 crore) during the year.

(Source: Finance Accounts of the respective years)

Chart 2.25 compares the total Cash Balance Investment and the Market Loans of the State during the period 2016-21. Market Loans were taken at higher interest rates whereas investment in Treasury Bills yielded interest at lower rates.

2.8 Conclusion

- The COVID-19 pandemic, the subsequent lockdown and measures taken by the government to tackle the pandemic had unprecedented impact on the State Finances. As compared to the previous year, the States' tax revenue, the major contributor of revenue receipt declined steeply by 13.07 *per cent*, capital outlay decreased by 18.48 *per cent* and market borrowings increased drastically by 51.59 *per cent*. The State availed the additional borrowing of two *per cent* on GSDP in 2020-21 and due to reduced expenditure; the State could contain its Fiscal deficit to GSDP ratio at 2.69.
- Revenue Receipts decreased from ₹ 2,83,189.58 crore in 2019-20 to ₹ 2,69,467.91 crore in 2020-21. There was decrease in all the major components of tax revenue viz. SGST by 15.32 *per cent* (₹ 12,653.03 crore), Sales tax by 12.24 *per cent* (₹ 4,625.78 crore) and Stamp and Registration fees by 11.42 *per cent* (₹ 3,278.85 crore). Non tax revenue increased by 11.74 *per cent* (₹ 1,678.46 crore). There was increase in Union transfers by 0.78 *per cent* (₹ 284.37 crore) and Grant in aid by 20.60 *per cent* (₹ 9,008.09 crore).
- Revenue expenditure increased from ₹ 3,00,305.21 crore in 2019-20 to ₹ 3,10,609.76 crore in 2020-21. The committed expenditure of interest payments; expenditure on salaries and wages; and pensions constituted 57.72 *per cent* of the total revenue expenditure. The sharp decline in revenue receipts led to a revenue deficit of ₹ 41,141.85 crore.
- Under the National Pension System (NPS), there was non-transfer of balances of the earlier years amounting to ₹ 10,642.26 crore. This is fraught with the risk of diversion of funds belonging to the employees, thereby creating uncertainty in respect of the benefits due to the employees and avoidable future liability to the Government.

- During 2020-21, out of 90 working PSUs, 43 PSUs earned profit of ₹ 2043.54 crore and 29 PSUs incurred losses of ₹ 1,585.62 crore. Eleven working PSUs did not incur either profit or loss, five companies had not yet submitted their first financial statements and financial statements of two working PSUs were not due for submission. The major profit-making companies were Maharashtra State Electricity Transmission Company Limited (MSETCL) (₹ 492.92 crore), Maharashtra State Electricity Distribution Company Limited (MSEDCL) (₹ 439.02 crore) and Western Maharashtra Development Corporation Limited (WMDC) (₹ 255.86 crore) whereas losses were incurred by MSRTC (₹ 939.87 crore), Mumbai Pune Expressway Limited (MPEL) (₹ 290.02 crore) and Maharashtra State Road Development Corporation Limited (MSRDC) (₹ 141.90 crore).
- The net accumulated losses in respect of the PSUs as per their latest finalized financial statements as of 30 September 2021 were ₹ 42,839.19 crore. Of these PSUs, net worth was eroded in 11 PSUs. The paid-up share capital of the State Government in these 11 PSUs was ₹ 417.85 crore.
- The Outstanding Debt (Fiscal Liabilities) of the State increased from ₹ 4,79,899 crore in 2019-20 to ₹ 5,48,176.45 crore²⁷ at the end of 2020-21. Outstanding Debt to GSDP during 2020-21 was 20.15²⁸ per cent.

2.9 Recommendations

- (i) Efforts to bridge the revenue gap needs to be undertaken. For this, the Government may consider mobilizing additional resources through Tax and Non-tax sources.
- (ii) The State Government needs to undertake a rigorous exercise to arrive at its liability for NPS including short contribution and interest on the funds yet to be transferred to NSDL.
- (iii) The chances of earning return on investment are remote in respect of Companies incurring losses, especially where their accumulated losses have resulted in erosion of the net worth. The State Government may consider future payments to these Companies in the form of Grants instead of Share Capital, so as to reduce the disparity in investment *vis-a-vis* return.

²⁷ The effective outstanding debt would be ₹ 5,36,199.45 crore, as the Department of Expenditure, GoI has decided that GST compensation of ₹ 11,977 crore given to the State as back to back loan under debt receipts would not be treated as debt of the State for any norms which may be prescribed by the Finance Commission

²⁸ The Debt to GSDP ratio as the Finance Accounts is 20.60 per cent. However, the effective debt to GSDP ratio has been arrived at after exclusion of GST compensation of ₹ 11,977 crore, received as back to back loan under debt receipts, from the outstanding debt

CHAPTER - III

BUDGETARY MANAGEMENT

Chapter III: Budgetary Management

This Chapter reviews the allocative priorities of the State Government and comments on the transparency of budget formulation and effectiveness of its implementation. It further reviews whether the decisions taken at the policy level are implemented at the administrative level without diversion of funds. This chapter is based on the audit of Appropriation Accounts of the State.

3.1 Budget Process

The annual budgeting exercise is a way of laying out a road map for the most efficient use of public funds. The glossary of Budget related terms is given in **Appendix 3.1**. The Budget process begins with the release of the Budget Circular, normally in August, which provides guidance to departments in structuring their estimates for the following fiscal year. A typical budget preparation process in a State is given in **Chart 3.1**.

Chart 3.1: Budget preparation process in a State

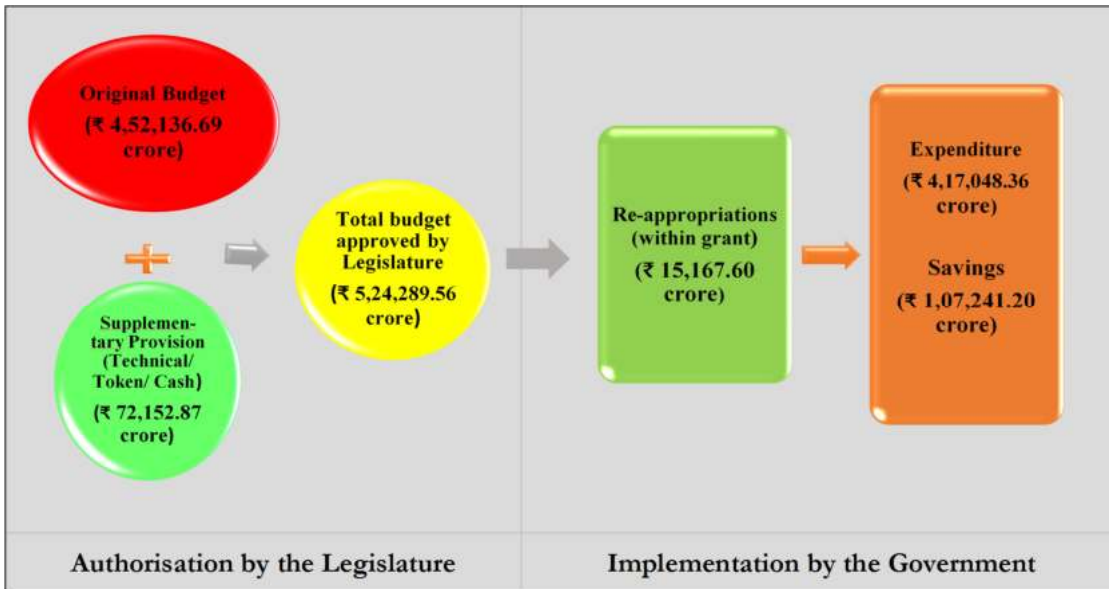

The Finance Department (FD) is responsible for preparing the Annual Budget by obtaining estimates from all the ministries, according to the Maharashtra Budget Manual (Chapter IX). The Controlling Officers create departmental receipts and expenditure estimates on the advice of the Heads of Departments and present them to the FD as per prescribed timelines. The FD scrutinizes the estimates and prepares the Detailed Estimate called ‘Demand for Grants’. In the preparation of the Budget, the aim should be to achieve as close an approximation to the actuals as possible. The budget procedure envisages that the sum provided in an estimate of expenditure on a particular item must be that sum which can be expended in the year and it should neither be large nor small. A saving in an estimate constitutes as much of a financial irregularity as an excess in it. The budget estimates of receipts should be based on the existing rates of taxes, duties, fees *etc.*

The total amount approved by the State Legislature including the original and supplementary budgets, expenditure and savings during the year 2020-21 is depicted in **Chart 3.2**.

Chart 3.2: Summary of Budget and Expenditure for 2020-21

3.1.1 Summary of total provisions, actual disbursements and savings during the financial year

The summarized position of total budget provision, actual expenditure and savings during 2020-21 against 296 grants/ appropriations is given in **Table 3.1**.

Table 3.1: Budget provision, disbursement and Savings during 2020-21

(₹ in crore)

Total budget provision		Disbursement		Saving	
Voted	Charged	Voted	Charged	Voted	Charged
425124.06	99165.50	320694.58	96353.79	104429.48 (24.56)	2811.71 (2.83)

Source: Appropriation Accounts 2020-21
 Figures in the parenthesis is the percentage of saving to the total budget provision

3.1.2 Charged and Voted Disbursement

Article 112(2) of the Constitution requires that the estimates of expenditure embodied in the annual financial statement shall show separately the sums required to meet expenditure described by the Legislature as expenditure charged upon the Consolidated Fund of State; and all other sums required to meet other expenditure proposed to be made from the Consolidated Fund of State, and shall distinguish expenditure on revenue account from other expenditure

Trend analysis of the total Charged and Voted disbursement and Savings during the last five years (2016-21) is shown in **Table 3.2**.

Table 3.2: Disbursement and Savings during 2016-21

(₹ in crore)

Year	Disbursement		Saving			
	Voted	Charged	Voted	Percentage	Charged	Percentage
2016-17	221967.14	43943.19	46719.78	21.04	2352.32	5.35
2017-18	240582.35	54606.42	76784.27	31.91	1060.84	1.94
2018-19	278697.33	64237.70	69773.31	25.03	4083.05	6.35
2019-20	328039.77	63443.42	101966.86	31.08	3726.33	5.87
2020-21	320694.58	96353.79	104429.48	32.56	2811.71	2.91

Source: Appropriation Accounts of respective years

Savings ranging from 20 *per cent* to 30 *per cent* has been a persistent feature and was commented upon in the previous State Finance Audit Reports. During 2020-21, the savings comprised 32.56 *per cent* of the Budget provision.

3.2 Appropriation Accounts

Appropriation Accounts compare the expenditure of the Government for each financial year with the amounts of voted grants and charged appropriations for different purposes as specified in the schedules appended to the Appropriation Act passed under Articles 204 and 205 of the Constitution of India. Appropriation Accounts are on Gross basis. These Accounts depict the original budget provision, supplementary grants, surrenders and re-appropriations distinctly and indicate actual capital and revenue expenditure on various specified services vis-à-vis those authorised by the Appropriation Act in respect of both Charged and Voted items of budget. Appropriation Accounts thus facilitate understanding of utilisation of funds, the management of finances and monitoring of budgetary provisions and are, therefore, complementary to the Finance Accounts.

The CAG of India conducts the audit of appropriations to ascertain whether the expenditure actually incurred under various grants is in accordance with the authorization given under the Appropriation Act for the year and that the expenditure required to be charged under the provisions of the Constitution (Article 202) is so charged. It also ascertains whether the expenditure incurred is in conformity with the laws, relevant rules, regulations and instructions.

3.3 Comments on integrity of budgetary and accounting process

3.3.1 Unnecessary or Excessive Supplementary Grants

Article 205 of the Constitution of India read with Paras 169 and 170 of the Maharashtra Budget Manual, provides a legal basis for Supplementary Budget or Supplementary Estimates (SE). During 2020-21, the Supplementary provisions (₹ 72,152.87 crore) constituted 15.96 per cent of the original provisions (₹ 4,52,136.69 crore).

Supplementary provisions aggregating ₹ 13,225.91 crore obtained in 39 cases (₹ 10 crore or more in each case) during the year proved unnecessary as the actual expenditure ₹ 1,47,153.40 crore did not reach the levels of the original provision (₹ 2,03,835.93 crore) as detailed in **Appendix 3.2**. Grants having saving of more than ₹ 1,000 crore and where supplementary provision proved unnecessary are given in **Table 3.3**. This indicated injudicious budgetary exercise.

Table 3.3: Grants having saving of more than ₹1,000 crore where Supplementary provision proved unnecessary

(₹ in crore)

Grant Number and Description	Original provision	Supplementary provision	Expenditure	Saving out of the original provisions (percentage)
Revenue Section Voted				
F-02 Urban Development and Other Advance Services	16292.24	609.93	7985.47	8306.77 (50.99)
E02 General Education	58987.65	227.77	51702.46	7285.19 (12.35)
B-01 Police Administration	20048.20	327.92	15568.56	4479.64 (22.34)
L-03 Rural Development Programmes	10949.99	1337.02	7089.24	3860.75 (35.26)
N-03 Welfare of Scheduled Caste, Scheduled Tribes and Other Backward Classes	11762.11	2705.32	7927.25	3834.86 (32.60)
T-05 Revenue Expenditure on Tribal Areas Development Sub-Plan	8604.29	699.49	6044.07	2560.23 (29.75)
O-03 Rural Employment	2667.54	50.00	648.14	2019.40 (75.69)
D-03 Agriculture Services	8608.87	1165.51	6657.87	1951.00 (22.66)
H-05 Roads and Bridges	5596.58	1251.00	3893.22	1703.36 (30.43)
C-07 Forest	3080.00	40.00	1984.91	1095.09 (35.55)
H-06 Public Works and Administrative and Functional Buildings.	3059.20	100.00	2052.84	1006.37 (32.90)
Capital Section				
O-10 Capital Outlay on Other Rural Development Programmes	5920.23	518.87	971.50	4948.73 (83.59)
I-05 Capital Expenditure on Irrigation	11715.27	1105.00	8312.24	3403.02 (29.05)
L-07 Capital Outlay on Other Rural Development Programmes	2532.15	306.01	1137.68	1394.47 (55.07)

Grant Number and Description	Original provision	Supplementary provision	Expenditure	Saving out of the original provisions (percentage)
H-08 Capital Expenditure on Public Works Administrative and Functional Buildings	2436.32	118.13	1146.54	1289.78 (52.94)
B-10 Capital Expenditure on Economic Services	1757.82	35.33	680.82	1077.00 (61.27)

Source: Appropriation Accounts of 2020-21

The above cases indicate that supplementary grants were obtained without proper assessment of the actual requirement, in contravention of the provision of the Constitution and the Maharashtra Budget Manual.

3.3.2 Advances from Contingency Fund

In terms of provisions of Article 267(2) and 283(2) of the Constitution of India, the Contingency Fund of the State has been established under the Bombay Contingency Fund Act 1956. Advances from the fund are to be made only for meeting expenditure of an unforeseen and emergent character postponement of which till its authorization by the Legislature would be undesirable. The Fund is in the nature of an imprest.

As per the Maharashtra Contingency Fund Act, the corpus of the Contingency Fund of the State is ₹ 150 crore. In August 2020, the corpus of the Fund was temporarily increased to ₹ 1,500 crore through an ordinance which lapsed in October 2020. During the year 2020-21, the State Government drew ₹ 1,055.18 crore from the Contingency Fund and the whole amount was recouped by 31 March 2021.

During 2020-21, of the six sanctions issued by Finance Department for ₹ 1,156.84 crore, six withdrawals amounting to ₹ 1055.18 crore were made from the Fund. The details of withdrawals from the Contingency Fund during 2020-21 are given in **Table 3.4**.

Table 3.4: Contingency Fund Sanction orders and Utilisation against Sanctions

(₹ in crore)

Sr. No.	Sanction No. and Date	Major head /Grant No.	Purpose for which drawn	Sanction	Expenditure	Recoupment
1	CNF-2020/C.R.4/ BUDGET-15/11.05.2020	2404/D-05	To provide subsidy for conversion of additional milk into milk powder	50.00	50.00	September 2020
2	CNF-2020/C.R.5/ BUDGET-15/24.07.2020	2404/D-05	To provide subsidy for conversion of additional milk into milk powder	50.00	50.00	September 2020
3	CNF-2020/C.R.6/ BUDGET-13/24.08.2020	2435/V-02	To implement the Mahatma Jyotiba Phule loan waiving scheme.	900.00	813.47	September 2020
4	CNF-2020/C.R.7/ BUDGET-14/25.09.2020	4070/A-09	Construction of new Warehouses at District Level and Repairing of existing Government	19.73	4.60	December 2020

Sr. No.	Sanction No. and Date	Major head /Grant No.	Purpose for which drawn	Sanction	Expenditure	Recoupment
5	CNF-2020/C.R.8/ BUDGET-11/10.11.2020	2041/B-03	Payment of salary to Maharashtra State Transport Corporation.	120.00	120.00	December 2020
6	CNF-2021/C.R.1/ BUDGET-9/15.02.2021	2210/R-01	Grant in aid to Nowrosjee Wadia Maternity Hospital.	17.11	17.11	March 2021
Total				1156.84	1055.18	
Source: Contingency fund sanction order from respective departments and information from Principal Accountant General (Accounts and Entitlement)-I, Maharashtra, Mumbai						

3.3.3 Excessive or Unnecessary Re-appropriation

Re-appropriation is transfer of funds within a grant from one unit of appropriation, where savings are anticipated, to another unit where need for additional funds is identified. As per Paragraphs 162 to 164 of the Maharashtra Budget Manual, the Finance Department and the Administrative Department of the Secretariat can sanction re-appropriation from one major, minor or sub head to another such head within the same Grant/Appropriation in the Appropriation Act.

In several cases, re-appropriation proved excessive and resulted in huge savings. As seen from **Appendix 3.3** re-appropriation proved unnecessary in 10 cases, as the re-appropriated amount ultimately resulted in savings of ₹ 10 crore and above in every case. The above instances are indicative of the fact that the budget controlling officers could not adequately assess the requirements and did not update information regarding expenditure before re-appropriations.

3.3.4 Unspent amount and surrendered Appropriation and/or huge Savings/ Surrenders

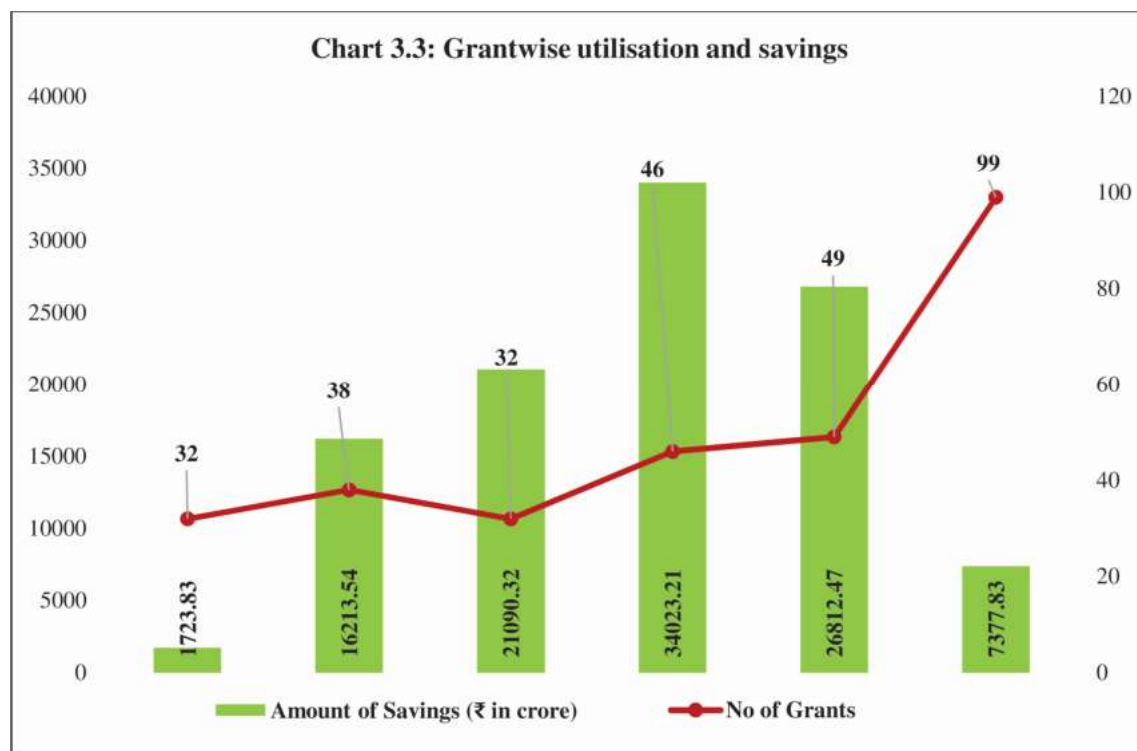
Budgetary allocations based on estimated proposals, poor expenditure monitoring mechanism, weak scheme implementation capacities/weak internal controls promote release of funds towards the end of the financial year and increase the propensity of the Departments to retain huge balances outside the Government account in Bank Accounts. Excessive savings also deprives other Departments of the funds which they could have utilized.

Audit of Appropriation Accounts revealed that out of the net saving of ₹ 1,04,429.48 crore during 2020-21, saving in 117 grants amounting to ₹ 88,209.38 crore (84 per cent), savings exceeded ₹ 10 crore and was 20 per cent or more of the total provision in each case as indicated in **Appendix 3.4**. Further, in 71 grants the savings exceeded ₹ 100 crore in each case as shown in **Appendix 3.5**.

Para 173 of the Maharashtra Budget Manual states that savings should not be kept in reserve by the Disbursing or Controlling Officers to meet possible unforeseen excess under other heads or to cover new expenditure which would normally be provided for in the next year's estimates. All savings should, when they come to notice, should immediately be surrendered. Provision that cannot be profitably utilized should be surrendered.

At the close of 2020-21, out of the total saving of ₹ 1,07,241.20 crore, only ₹ 94,146.45 crore was surrendered, of which, ₹ 91,786 crore was surrendered on 30th and 31st of March 2021 indicating inadequate financial control.

The distribution of the grants/appropriation grouped by the percentage of savings along with total savings in each group is shown in **Chart 3.3**.

(Source: Appropriation Accounts 2020-21)

From the above chart it is observed that out of the 296 Grants, only 99 Grants could utilize 90-100 *per cent* of their total budgeted provision, whereas 32 Grants could utilize only upto 10 *per cent* of the budgeted provision. The percent of utilization was up to 50 *per cent* in respect of 102 grants.

The Departments which registered major savings were Food, Civil Supplies and Consumer Protection (23 *per cent*), Social Justice and Special Assistance (37 *per cent*), Housing (83 *per cent*) and Water Supply and Sanitation Department (65 *per cent*). Reasons furnished by the departments for the major savings, as reported in the Appropriation Accounts are given in the succeeding paragraph.

- **Grant No E-2 General Education:** An amount of ₹ 5,030.49 crore was budgeted for Assistance to Local Bodies for Primary Education under Major Head 2202-103 02- Grants to other local bodies. Out of the budgeted provision an amount of ₹ 647.72 crore was surrendered in March 2021 due to savings in salaries of vacant posts and dearness allowance not raised due to effect of COVID-19 pandemic.
- **Grant No M-2 Food Storage and Warehousing:** The budgeted provision for the Subsidy for covering deficit under National Food Security Scheme under Major Head 2408-101 Procurement and Supply was ₹ 1,228.62 crore, of which, the department surrendered ₹ 368.58 crore in March 2021 due to 30 *per cent* cut

imposed by Finance Department and further saving of ₹ 2.78 crore, reasons for which has not been furnished.

- **Grant No N-3 Welfare of Scheduled Castes, Scheduled Tribes, Other Backward Castes and minorities:** The budgeted provision for the Government of India Post Matric Scholarship scheme was ₹ 1,000 crore, of which, the department surrendered ₹ 627.92 crore (63 *per cent*) in March 2021 due to restriction imposed on expenditure by the Finance department due to COVID-19 pandemic
- **Grant No Q-3 Housing:** The entire budgeted provision of ₹ 699.50 crore for the Pradhan Mantri Awas Yojana- “Housing for all” under Major Head 2216-103 Assistance to Housing Board, Corporation etc., was surrendered in March 2021 due to non-receipt of Central Share for the scheme.
- **Grant No Y-2 Water supply and Sanitation:** For implementing the Mukhya Mantri Rural Drinking Water Programme under Major Head 2215-102 Rural Water Supply Programme, out of the budgeted provision of ₹ 200 crore, the department surrendered ₹ 140 crore in March 2021 due to less release of funds by the Finance Department as well as no further demand from the Regional offices.

3.3.4.1 Persistent Savings

The persistent savings indicated that the budgetary controls in the Departments were not effective and previous years’ trends were not taken into account while allocating the funds for the year. On test check of Grants, audit observed that there were savings of more than ₹ 100 crore consistently for the last five years in 34 cases (**Appendix 3.6**) indicating that either the provisions were excessive, or the executive was not successful in implementing the legislative aspirations.

Savings in each financial year 2016-21 ranged between 85 *per cent* and 97 *per cent* of the total provision under Grant G-02 ‘Other Fiscal and Miscellaneous Services’. Similarly, savings under Grant N-04 ‘Capital expenditure on Social Services’ ranged between 62 *per cent* and 89 *per cent*, Grant Q-03 ‘Housing’ ranged between 51 *per cent* and 99 *per cent* and under Grant O-10 ‘- Capital Outlay on Other Rural Development Programs the savings ranged between 75 *per cent* and 89 *per cent* of the total provision. The department did not assign specific reasons for savings during any of the years.

3.3.4.2 Grants with ‘Nil’ expenditure

During 2020-21, budget provision of more than ₹ 10 crore amounting to ₹ 970.20 crore made under the following four Grants remained un-utilised at the end of the year. Details are given in **Table 3.5**.

Table 3.5: Grants with 'Nil' expenditure

(₹ in crore)

Sr. No.	Grant	V/C	Total Provision	Actual Expdr.	Remarks
1	A-08 Census Survey and Statistics	V	900.00	0	Surrender of entire provision of ₹ 900 crore in March 2021. This was attributed to receipt of funds of ₹ 98.25 crore from Central Government through online PFMS portal which resulted into non-utilisation of the original provision. The reasons for surrender of the remaining amount were not furnished by the department.
2	B-03 Transport Administration	C	50.00	0	The department did not furnish specific reasons for surrender of entire provision of ₹ 50 crore in March 2021.
3	W-08 Capital Outlay on Other Social Services	V	10.20	0	Surrender of entire provision of ₹ 10.20 crore in March 2021 under the above-mentioned sub-heads were attributed to the non-release of the Central Share
4	ZF-04 Capital Outlay on Public Works	V	10.00		Finance Department order dated 04 May 2020 regarding preventive measures to be adopted for dealing with the COVID-19 Pandemic and non-approval for additional expenditure for the construction of Bhasha Bhavan, revised layouts and change of construction Agency by the Secretaries Committee during the year resulted in surrender of the entire provision of ₹ 10 crore in March 2021.
Total			970.20		
Source: Appropriation Accounts 2020-21					

3.3.5 Excess expenditure and its regularization

Article 205(1) (b) of the Constitution provides that if any money has been spent on any service during a financial year in excess of the amount granted for that service and for that year, the Governor shall cause to be presented to the Legislative Assembly of the State, a demand for such excess. This implies that, it is mandatory for a State Government to get excesses over grants/appropriations regularised by the State Legislature for the Financial Year. Although, no time limit for regularisation of excess expenditure has been prescribed under the Article, the regularisation of excess expenditure is done after the completion of discussion of the Appropriation Accounts by the Public Accounts Committee. Failure to do so is in contravention of constitutional provisions and defeats the objective of ensuring accountability by the Legislature of the Executive over utilisation of public money.

3.3.5.1 Excess expenditure relating to 2020-21

Excess expenditure over the provision for the year is not only in contravention of the provisions requiring Legislative sanction but also indicative of bad planning, which could be avoided by keeping track of expenditure progression with budget made for the purpose.

However, during the year 2020-21, against the Budget Estimates of ₹ 5,24,289.56 crore, expenditure of ₹ 4,17,048.36 crore has been done in 296 Grants/ Appropriations. There were overall savings of ₹ 1,07,241.20 crore, there was excess expenditure in eight voted grants and one charged appropriation amounting to ₹ 460.57 crore which requires regularization as per Article 205 of the Constitution of India.

The Grants/appropriations with excess expenditure over provisions during 2020-21 requiring regularisation are shown in **Table 3.6**.

Table 3.6: Grants/appropriations closed with excess over provisions during 2020-21 requiring regularisation

(₹ in crore)

Sr. No.	Name and the title of the Voted grant/Charged appropriation	Total grant	Expenditure	Excess
Voted Grant				
1	G-06 Pensions and Other Retirement Benefits.	31789.154	32209.164	420.01
2	O-18 District Plan Thane	267.850	267.878	0.028
3	O26 District Plan, Pune	518.742	518.753	0.011
4	O-31 District Plan, Sangli	50.966	50.969	0.003
5	O-47 District Plan Aurangabd	71.916	71.921	0.005
6	O-77 District Plan Akola	47.537	47.538	0.001
7	O-78 District Plan Yavatmal	238.910	239.080	0.17
8	O-85 District Plan Palghar	45.8927	45.8931	0.0004
Charged Appropriation				
9	T-01 Interest Payments	48.102	88.439	40.337
TOTAL		33079.07	33539.64	460.565

Source: Appropriation Accounts 2020-21

The excess under Grant G 06 was mainly due to increase in number of the pension cases than anticipated and for payment towards the Seventh Pay Commission arrears.

3.3.5.2 Regularisation of excess expenditure of previous financial years

Excess expenditure remaining un-regularised for extended periods dilutes legislative control over the executive. As per Article 205 of the Constitution of India, it is mandatory for a State Government to get the excess over a grant/appropriation regularised by the State Legislature. Although, no time limit for regularisation of expenditure has been prescribed, the regularization of excess expenditure is done after completion of discussion on Appropriation Accounts by the Public Accounts Committee. Excess expenditure amounting to ₹ 1971.60 crore for the year 2017-18, 2018-19 and 2019-20 in respect of 24 grants and 12 appropriations was pending regularization as on March 2021 as detailed in **Appendix 3.7**.

3.3.6 Grants-in-Aid for creation of capital assets

Grants-in-Aid are payments in the nature of assistance, or contributions made by one government to another government, body, institution or individual.

As per IGAS-2, Grants-in-Aid disbursed by a grantor to a grantee shall be classified and accounted for as revenue expenditure. The misclassification of Grants-in-Aid as capital expenditure for 2016-21 is shown in **Table 3.7**.

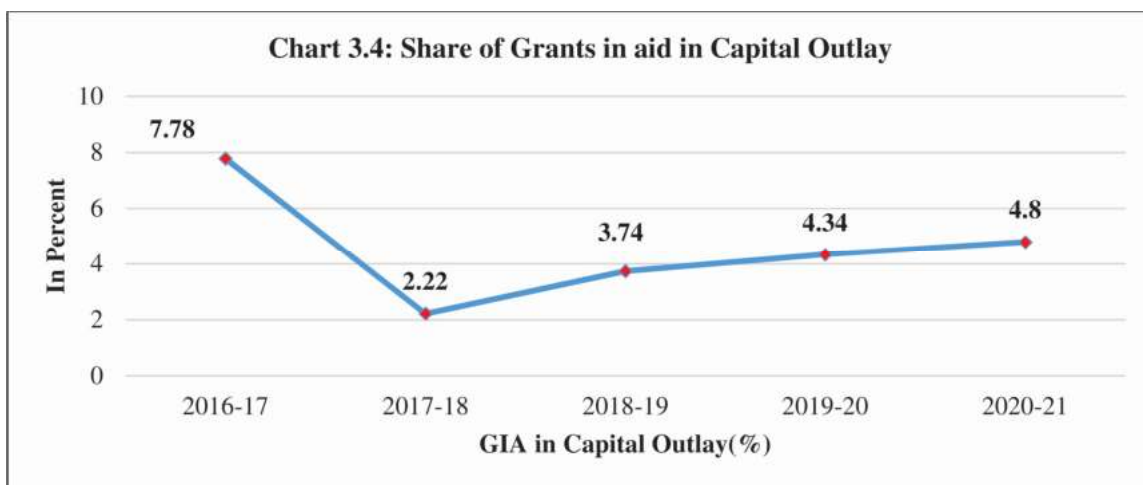
Table 3.7: Misclassification of Grants-in-Aid as Capital expenditure

(₹ in crore)

	2016-17	2017-18	2018-19	2019-20	2020-21
GIA booked as Capital Expenditure	1988.33	595.01	1311.26	1580.59	1423.66
Total Expenditure	245055.21	269392.54	303615.89	338690.64	342638.31
Capital Outlay	25549.27	26842.18	35049.05	36415.57	29686.70
Share of GIA in Capital Outlay in per cent	7.78	2.22	3.74	4.34	4.80
Impact on Revenue Deficit (-) /revenue Surplus (+) if expenditure from GIA is treated as Revenue Expenditure	1988.33	595.01	1311.26	1580.59	1423.66

Source: Finance Accounts of respective years

The share of Grants-in-Aid in Capital Outlay is shown in Chart 3.4.

Source: Finance Accounts of respective years

3.4 Comments on transparency of Budgetary and Accounting Process

3.4.1 Lumpsum Budgetary Provisions

Para 53 and Para 12(e) of Appendix X of Maharashtra Budget Manual stipulates that budget provision should be examined *w.r.t.* the difference between the estimates and actuals in the past three years and the proposed amount should be reduced on that basis. Lumpsum should not as a rule, be proposed to be made in the budget estimates. The lumpsum budgetary provisions for 2020-21 are shown in **Table 3.8**.

Table 3.8: Lumpsum Budgetary Provisions

(₹ in crore)

S. No.	Grant No and Head of Account	Provision	Expenditure	Remarks
1	O10-(4515-800-01-01)-Lumpsum Provision for unbudgeted capital outlay (State Plan)	4506.61	0.00	The entire amount was withdrawn and re-appropriated within the grant
2	N03-(2225-800-01-08)-Lumpsum Provision for Unbudgeted Revenue Outlay	1052.17	0.00	
3	O04-(2515-800-01-01)-Lumpsum Provision for Unbudgeted Revenue Outlay (State Plan)	100.00	0.00	
4	G02-(2070-800-02-01)-Lumpsum Provision for Salaries and Allowances, etc.	1500.00	0.00	

S. No.	Grant No and Head of Account	Provision	Expenditure	Remarks
5	T05-(2225-796-01-51)-Lumpsum Provision for Unbudgeted Revenue Outlay	6.73	0.00	
Source: Appropriation Accounts 2020-21				

3.5 Comments on effectiveness of Budgetary and Accounting Process

3.5.1 Budget projection and gap between expectation and actual

Efficient management of tax administration/other receipts and public expenditure holds the balance for achievement of various fiscal indicators. Budgetary allocations based on unrealistic proposals, poor expenditure monitoring mechanism, weak scheme implementation capacities/ weak internal controls lead to sub-optimal allocation among various developmental needs. Excessive savings in some departments deprives other departments of the funds which they could have utilized.

The summarised position of actual Expenditure *vis-à-vis* Budget (original/supplementary) provisions during 2020-21 is given in **Table 3.9**.

Table 3.9: Summarised position of actual Expenditure *vis-à-vis* Budget (Original/Supplementary) provisions during 2020-21

(₹ in crore)

(1)	Nature of expenditure	Original grant/ appropriation	Supplementary grant/ appropriation	Total	Actual expenditure	Net savings (-)	Amount Surrendered	
							Amount	percentage
		(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)
Voted	I Revenue	325980.79	34055.65	360036.44	278843.09	(-)81193.35	74997.68	92.37
	II Capital	51531.11	8872.26	60403.37	38009.64	(-)22393.73	15497.83	69.21
	III Loans and Advances	2292.96	891.29	3184.25	2341.85	(-)842.40	968.63	114.98
Total Voted		379804.86	43819.20	423624.06	319194.58	(-)104429.48	91464.14	87.58
Charged	IV Revenue	41083.14	99.53	41182.67	38685.56	(-)2497.11	2368.86	94.86
	V Capital	48.40	34.14	82.54	81.68	(-)0.86	0.03	3.49
	VI Public Debt	29700.29	28200.00	57900.29	57586.54	(-)313.75	313.42	99.89
Total Charged		70831.83	28333.67	99165.50	96353.78	(-)2811.72	2682.31	95.40
Appropriation to Contingency fund		1500.00	...	1500.00	1500.00	...		
Grand Total		452136.69	72152.87	524289.56	417048.36	(-)107241.20	94146.45	87.79

Source: Appropriation Accounts 2020-21

The supplementary provision of ₹ 72,152.87 crore during the year constituted 15.96 per cent of the original provision as against 15 per cent in the previous year (2019-20).

The savings and excesses were intimated by the offices of the Pr. Accountant General (Accounts and Entitlement) regularly to the Controlling Officers through Monthly Reports on expenditure. They also took up the matter with Departments concerned after closure of the preliminary and final accounts in March 2021, requesting the Controlling Officers to explain the reasons for the significant variations, but no explanation was received (June 2021).

The trend in overall savings against the overall provision in the budget during 2016-21 is shown in **Table 3.10**.

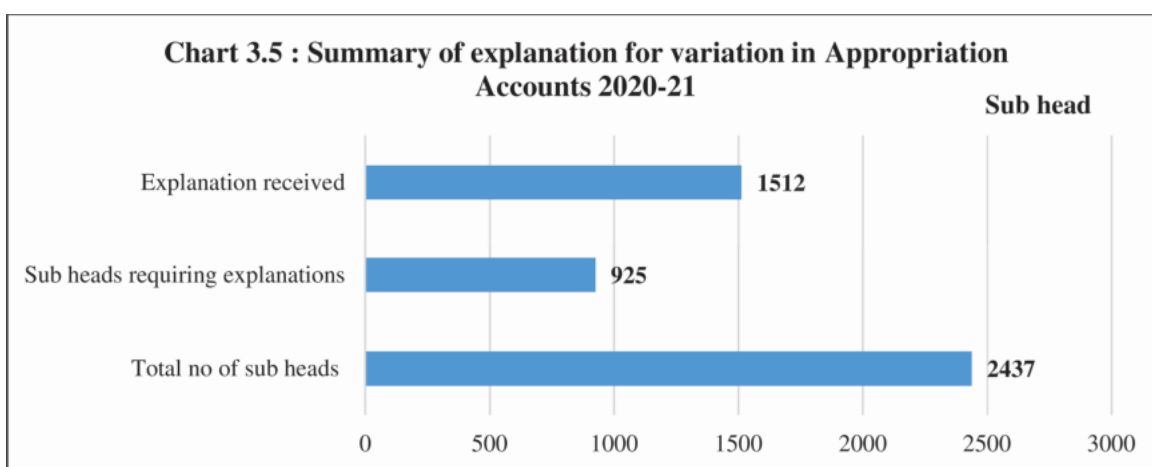
Table 3.10: Trends in overall savings against overall provision

(₹ in crore)

	2016-17	2017-18	2018-19	2019-20	2020-21
Original Budget	281356.13	309226.41	380734.44	431554.81	452136.69
Supplementary Budget	33626.30	63807.47	36056.94	65621.57	72152.87
Total Budget	314982.43	373033.88	416791.38	497176.38	524289.56
Actual Expenditure	265910.32	295188.77	342935.03	391483.19	417048.36
Saving	49072.11	77845.11	70856.35	105693.19	107241.20
Percentage of Saving	15.58	20.86	17.00	21.26	20.45

Source: Appropriation Accounts of respective years.

The summary of explanation of Variation in Appropriation Accounts is shown in **Chart 3.5**.

(Source: Information obtained from VLC Section of Principal Accountant General (A&E)-I Maharashtra)

3.5.2 Financial power being flouted in relation to re-appropriation

3.5.2.1 Flow of Expenditure

Government Funds should be spent evenly throughout the year. The flow of expenditure towards the end of the financial year is regarded as a breach of financial propriety.

According to the Bombay Financial Rules 1959, rush of expenditure in the closing month of the financial year should be avoided. Contrary to the provisions of the rule, in 30 Grants as listed in **Appendix 3.8**, it was noticed that expenditure in excess of ₹ 100 crore and consisting of 50 *per cent* or more of the total provision was incurred during the last quarter of the year 2020-21. Flow of expenditure at the end of the year shows poor expenditure control. In these 30 cases, of the total expenditure of ₹ 39,858.85 crore, expenditure to the extent of ₹ 25,969.14 crore (65.15 *per cent*) was incurred during the last quarter.

The two Major Heads under Grant N03 and one major head under Grant O 26 in which 100 *per cent* expenditure was incurred in March 2021 is given in **Table 3.11**.

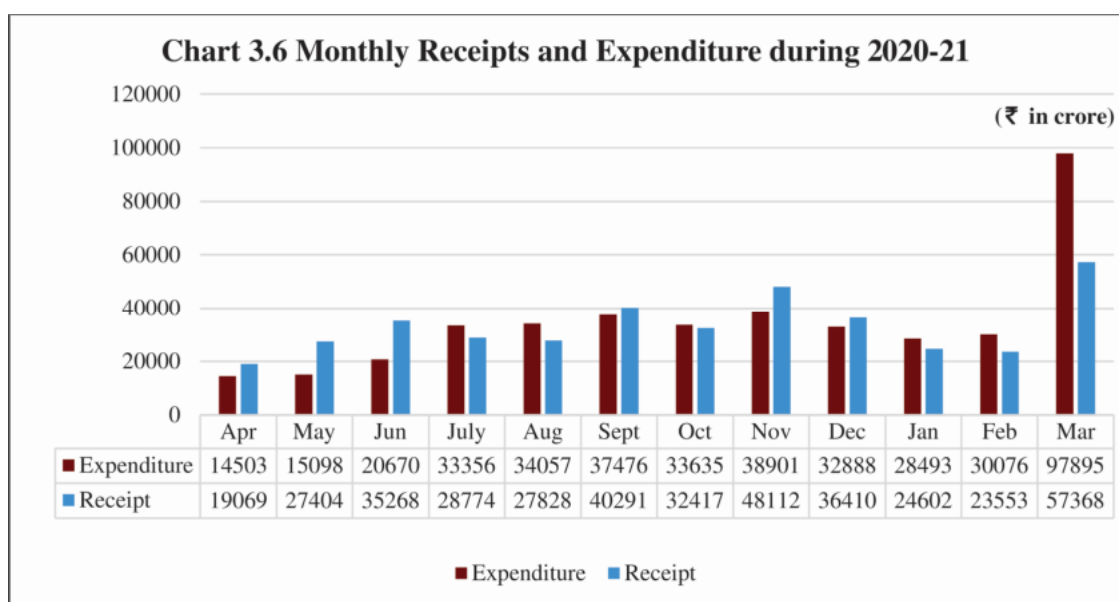
Table 3.11: Flow of expenditure in March 2021

(₹ in crore)

Sr. No.	Grant No.	Major Head	Grant Description	Total Expenditure during the year	Expenditure during March 2021
1	N03	2505	Welfare of Scheduled Caste, Scheduled Tribes and Other Backward Classes	318.08	318.08
2	N03	2202	Welfare of Scheduled Caste, Scheduled Tribes and Other Backward Classes	170.11	170.11
3	O26	2515	District Plan-Pune	141.36	141.36

Source: information obtained from VLC Section of Principal Accountant General (A&E)-I Maharashtra

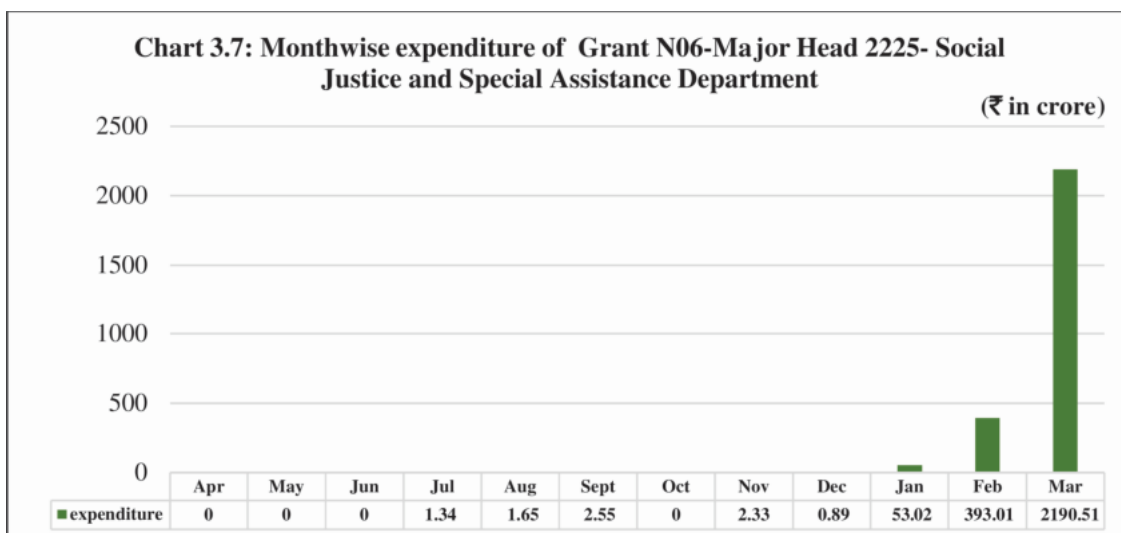
The monthly flow of receipts into the state exchequer and disbursement during 2020-21 is shown in **Chart 3.6**.

Source: Information obtained from VLC Section of Principal Accountant General (A&E)-I Maharashtra

The chart shows that receipts was comparatively higher than expenditure in April, May, June, September, November and December. However, receipt and expenditure increased substantially in the month of March 2021 in comparison to the remaining months of the year. Further, scrutiny of the pattern of expenditure during 2020-21 revealed that the State Government incurred an expenditure of ₹ 97,895 crore constituting about 23 per cent of the total expenditure of ₹ 4,17,048 crore in the month of March 2021 alone.

Month-wise expenditure of Major Head 2225 under Grant N06 having high percentage of expenditure in March is given below in **Chart 3.7**.

(Source: Information obtained from VLC Section of Principal Accountant General (A&E)-I Maharashtra)

Huge expenditure in the last month of the financial year is inconsistent with prudent financial management and indicates weak internal control system and lack of budgetary control/management.

3.5.3 Review of selected Grants

The Maharashtra Budget Manual provides that the authority administering a Grant is responsible for watching the progress of expenditure under its control and for keeping it within the sanctioned grant or appropriation. The duties and responsibilities of the authorities include preparing the estimates timely and accurately and also to ensure that the Grant placed at their disposal is spent only on the objects for which it has been provided and to surrender savings if no longer required.

With a view to ascertaining how far the authorities were adhering to these instructions, audit test checked records of the Administrative Department for the period 2018-21 of the following Grants.

- **Grant C-05 - Other Social Services:** consists of Major Heads Urban Development (2217), Welfare of Scheduled Castes, Scheduled Tribes and Other Backward Classes and Minorities (2225), Social Security and Welfare (2235), and Other Social Services (2250).
- **Grant D08 – Capital Outlay on Animal Husbandry** consists of Major Head 4401-Capital Outlay on Crop Husbandry and 4403-Capital Outlay on Animal Husbandry. Under this Grant provision is made for Strengthening of State Level Veterinary Dispensaries (4403).
- **Grant O-03 – Rural Employment:** consists of Major Head 2505- Rural Employment. Under this Grant provision is made for wages under Centrally Sponsored MGNREGS up to 100 days per family (100 *per cent*) and for skilled work and material (75 *per cent*), administrative expenditure for implementation of Centrally Sponsored MGNREGS, Jawahar Well Programmes, Employment Guarantee Scheme, Farm Ponds on Demand under Drought Mitigation Measures and Horticulture Programme (Special component Programme).

Audit observations after test check are discussed below:-

3.5.3.1 Budget and Expenditure

The overall position of budget provision, actual disbursement and savings under the Grant for the years 2018-19 to 2020-21 is given in **Table 3.12**.

Table 3.12: Details of budgetary provisions and actual expenditure under Grant No: C-05, Grant D-08 and Grant O-03

(₹ in crore)						
Year	Original provision	Supplementary provision	Total Grant /Appropriation	Actual Expenditure	Saving	Percentage of saving
Grant C-05 Other Social Services (Voted)						
2018-19	3991.23	1885.62	5876.85	5561.81	315.04	5.36
2019-20	4606.66	1684.60	6291.26	4484.79	1806.47	28.71
2020-21	48.05	2.59	50.64	42.69	7.95	15.70
Grant D-08 – Capital Outlay on Animal Husbandry (Voted)						
2018-19	4.08	0.00	4.08	0.25	3.83	93.87
2019-20	2.04	0.00	2.04	0.21	1.83	89.71
2020-21	6.31	0.00	6.31	0.60	5.71	90.49
Grant O-03 – Rural Employment (Voted)						
2018-19	5114.25	165.00	5279.25	1318.68	3960.52	75.02
2019-20	5189.25	0.0003	5189.25	1077.37	4111.87	79.24
2020-21	2667.54	50.00	2717.54	648.14	2069.40	75.15
Source: Appropriation Accounts of respective years						

From the above table it was evident that there was persistent savings ranging between 5.36 per cent and 28.71 per cent in Grant No. C-05, between 89.71 per cent and 93.87 per cent in Grant No. D-08 and between 75.02 per cent and 79.24 per cent in Grant No. O-03 during 2018-19 to 2020-21. Under Grant O-03, surrender was mainly due to non-receipt/short receipt of proposals under Jawahar well Programme, Employment guarantee scheme, Farm Ponds on demand under Drought Mitigation measures. Under Grant D-08, surrender was due to non-availability of funds from GoI for strengthening of State Level Veterinary Dispensaries and due to pending bills.

Para 170 of the Budget Manual specifies that great care should be taken in submitting proposals for supplementary appropriation. In respect of Grant C-05 and O-03, improper estimation of available funds under the grant before proposing for supplementary demand led to saving in the years 2018-21.

3.5.3.2 Substantial Savings under sub-heads

During 2020-21, in nine sub-heads under Grant No. O-03 savings of ₹ 10 crore and above and also between 68 per cent and 100 per cent of the total provision were noticed as shown in **Table 3.13**.

Table 3.13: Sub-head wise substantial saving under Grant D-08 and O-03

(₹ in crore)

Sr. No.	Cross Reference Code	Description	Total Grant	Actual	Savings	Per-centage
O-03 – Rural Employment						
1	2505-101(01)(01)	25 per cent Grants for skilled works and materials and 100 per cent Grant for increased difference in wage rate	385.00	70.00	315.00	81.82
Surrender of provision of ₹ 315 crore in March 2021 was due to non-receipt of matching contribution from GoI						
2	2505-101(02)(01)	Grant for wages under Centrally sponsored MGNREGS up to 100 days per family (100 per cent) and grants for skilled work and material (75 per cent)	1310.99	210.00	1100.99	83.98
3	2505-101(02)(02)	Administrative Expenditure for implementation of Centrally Sponsored MGNREGS on total grant received from Central Government (Six per cent)	261.51	38.63	222.88	85.23
Surrender of provision of ₹ 1323.88 crore in March 2021 was attributed to less release of funds from Central Government owing to less creation of man days than anticipated and direct credit of funds from the Central Government to the beneficiaries account under the scheme						
4	2505-101(01)(02)	Jawahar Well Programme	15.00	0.00	15.00	100.00
Surrender of entire provision of ₹ 15 crore in March 2021 was due to non-distribution of funds owing to restrictions on expenditure due to COVID-19 Pandemic						
5	2505-101(01)(03)	Horticulture Programme	70.00	14.00	56.00	80.00
Surrender of provision of ₹ six crore in March 2021 was attributed to no demand from the Districts in view of grant reimbursable to beneficiaries based on percentage of live trees planted under the scheme Reasons for further saving of ₹ 50 crore was not furnished by the department						
6	2505-101(01)(08)	Farm Ponds on Demand under Drought Mitigation Measures	125.00	20.00	105.00	84.00
Withdrawal of ₹ 105 crore in March 2021 through surrender/ re-appropriation was based on disbursement of funds as per demand from the beneficiaries under the scheme						
7	2505-101(01)(09)	Construction of Wells under Drought Mitigation Measures	20.00	10.00	10.00	50.00
The funds were disbursed to the beneficiaries who had completed the construction of wells during the year Surrender of provision of ₹ 10 crore in March 2021 was due to lesser number of such beneficiaries						
8	2505-101(01)(01)	Employee Guarantee Scheme	185.00	103.96	81.04	43.81
Surrender of provision of ₹ 103.96 crore in March 2021 was due to less demand from the Districts on contingent expenditure than anticipated due to restrictions owing to COVID19 Pandemic. Reasons for further saving of ₹ 11.37 crore was not furnished by the department (July 2021)						
9	2505-198(01)(01)	Grant for Shet Panand Raste Scheme	245.00	24.47	220.53	90.01
The department did not furnish any reasons for surrender of provision of ₹ 220.53 crore (July 2021)						
Source: Appropriation Accounts 2020-21						

3.5.3.3 Surrender of entire provision

Scrutiny of Appropriation Accounts for the year 2020-21 revealed that the entire provision under two sub-heads amounting to ₹ 15.16 crore under Grant C-05, two sub-head amounting to ₹ four crore under Grant No. D-08 and one sub-head under Grant No. O-03 amounting to ₹ 15.00 crore were withdrawn/surrendered in the month of March 2021 through re-appropriation as detailed in **Table 3.14**.

Table 3.14: Details showing surrender of entire provision under Grant no. C-05, D-08 and O-03

(₹ in crore)

Sr. No.	Description	Original and Supplementary Grant	Amount Re-appropriated	Total Grant	Actual Expenditure
C-05 Other Social Services					
1	2235 Social Security and Welfare 104(00)(05) Measures to be Preventing Farmers suicide	15.00	15.00	0.00	0.00
2	2235 Social Security and Welfare 200(01)(01) Relief to sufferers in riots affected areas (Central Grant)	0.16	0.16	0.00	0.00
D-08 – Secretariat Economic Service					
3	4403 Capital Outlay on animal Husbandry 101(00)(04) Strengthening of State Level Veterinary Dispensaries - (Central Share 60 per cent)	2.40	2.40	0.00	0.00
4	4403 Capital Outlay on animal Husbandry 101(00)(05) Strengthening of State Level Veterinary Dispensaries - (Central Share 40 per cent)	1.60	1.60	0.00	0.00
O-03 – Rural Employment					
5	2505 Rural Employment 101(01)(02) Jawahar well Programme	15.00	15.00	0.00	0.00

Source: Appropriation Accounts 2020-21

Re-appropriation of Grants in the sub head under C-05 and O-03 was due to restriction/reduction of expenditure due to COVID-19 pandemic. The entire amount of ₹ 15.16 crore in the sub head under Grant C-05 was re-appropriated due to non-release of funds by the Central Government.

3.5.3.4 Drawal of huge amount (above ₹ 50 lakh) during February and March 2021 to avoid lapse of Grant No. C-05

Scrutiny of data from VLC (Accounts) of Appropriation Accounts 2020-21 of Grant C05 revealed that in case of one DDO (Major Head-2235), there is an instance of huge drawal of amount of ₹ 2.68 crore during February and March 2021 to avoid lapse of grants as detailed in **Table 3.15**.

Table 3.15: Drawal of huge amount (above ₹ 50 lakh) during February and March 2021 to avoid lapse of Grant No. C-05

Sub Head	DDO Name	Treasury	Voucher No.	Voucher Dt	Amount (₹ in lakh)
223560200 B3731	Resident Deputy Collector Gadchiroli	Gadchiroli	20	10-Mar-21	268.00
Total					268.00

Source: Data from VLC (Accounts) Accountant General (A&E)-II, Maharashtra.

3.6 Conclusion

- The overall savings of ₹ 1,07,241.20 crore were the net result of savings of ₹ 1,07,701.76 crore, set off by excess of ₹ 460.57 crore of which, savings of ₹ 91,786.91 crore were surrendered on the last two days of the financial year.
- The budgeting exercise carried out by the State Government needs to be more realistic as 20 *per cent* of the total provision remained unutilised. The total expenditure incurred during the year was eight *per cent* less than the original budget and the supplementary budget constituted 16 *per cent* of the original budget.
- There were cases of misclassification between revenue and capital sections, which affect fiscal indicators.
- Excess expenditure amounting to ₹ 1,971.60 crore in respect of 24 Gants and 12 appropriations relating to the period 2017-18 to 2019-20 required to be regularized under Article 205 of the Constitution.
- Supplementary grants/appropriations as well as re-appropriation were obtained without adequate justification as large amount remained unutilized.

3.7 Recommendations

- (i) Implementation and monitoring of budget should be enforced to ensure that savings are curtailed, large savings within the Grant/ Appropriation are controlled, and anticipated savings are identified and surrendered within the specified timeframe.
- (ii) To the extent possible, the State Government should assess and formulate a realistic budget based on reliable assumptions considering the needs and capacity of the Departments and their capacity to utilize the allocated resources.
- (iii) Priority should be accorded to all cases of pending regularization of excess expenditure over the budget provision.

CHAPTER – IV

**QUALITY OF ACCOUNTS AND FINANCIAL
REPORTING PRACTICES**

Chapter IV: Quality of Accounts and financial reporting practices

A sound internal financial reporting system based on compliance with financial rules, procedures and directives as well as the timeliness and quality of reporting on the status of such compliance is one of the attributes of good governance. This chapter provides an overview and status of compliance of the departments of the State Government with various financial rules, procedures and directives during the current year.

Issues related to completeness of Accounts

4.1 Funds outside Consolidated Fund or Public Account of the State

Article 266 (1) of the Constitution of India subject to the provisions of Article 267, provides that all revenues received by the Government of a State, all loans raised by that Government by the issue of treasury bills, loans or ways and means advances and all moneys received by that Government in repayment of loans shall form one Consolidated Fund to be entitled the 'Consolidated Fund of the State'. Article 266 (2) provides that all other public moneys received by or on behalf of the Government of a State shall be credited to the public account of the State, as the case may be.

An instance wherein public expenditure was met through creation of fund outside the Consolidated Fund was mentioned in earlier Reports¹ of the Comptroller and Auditor General on State Finances. This procedure continued during the current year.

4.1.1 Maharashtra Nivara Nidhi

The Housing Department, Government of Maharashtra (GoM) vide Government Resolution (GR) (May 2010) created the Maharashtra Nivara Nidhi (MNN) with the objective of supplementing the resources of the Government for undertaking various housing schemes through Central assistance. The MNN would receive fund from GoM, Maharashtra Housing and Area Development Authority (MHADA) and a recurring contribution from Slum Rehabilitation Authority (SRA) by way of 90 *per cent* of the land premium collected by the Authority. This fund was created under the jurisdiction of MHADA and as per the GR the fund would be audited on the lines of MHADA and the Annual Accounts and Audit Report of MNN would be placed in the State Legislature every year.

Since its inception till March 2020, the accounts for the year 2020-21 was not prepared (October 2021). MNN received ₹ 32,226.63 crore from GoM, MHADA and a recurring contribution from SRA by way of 90 *per cent* of the land premium collected by the Authority. The Annual Accounts and the Audit Report of the receipts and expenditure incurred out of MNN were not submitted (October 2021) to the State Legislature, despite the fact that ₹ 5,834.74 crore was spent from this fund till March 2020.

---

¹ Paragraph 1.2.3, Paragraph 1.5.2, Paragraph 1.2.3 and Paragraph 4.1.1 of the Report of the Comptroller and Auditor General on State Finances for the year 2013-14, 2014-15, 2016-17 and 2019-20 respectively

As the Fund was created under the MHADA, an autonomous body, audited by the Comptroller and Auditor General of India under Section 20(1) of the CAG’s DPC Act, 1971, a formal amendment to the MHADA Act, 1976, incorporating the creation of the MNN and the subsequent audit arrangement of the Fund was required. Further, Finance Department have directed (August 2017) Housing Department to make necessary amendments in the MHADA Act, 1976 ensuring administrative and financial independence for MNN and to ensure audit of this fund by the CAG.

Thus, creation and operation of MNN outside the Government accounts escaped the legislative scrutiny through the regular process of authorisation. It would be appropriate if the activities planned under MNN are carried out through regular budgetary process.

4.1.2 Unspent amount lying in the Bank Accounts of DDOs

Drawing and Disbursing Officers (DDOs) are required to withdraw money from the Government Account/Consolidated Fund for making payment on behalf of the State Government. Such withdrawn amounts are meant to incur expenditure on different heads inter alia, office expenses, committed liabilities, Central/State Scheme. The information made available by the Government of Maharashtra revealed that an amount of ₹ 17,936.65 crore was lying in the Bank of 13,951 DDO’s Current Account as on 31 March 2021.

The department wise details of amount lying unspent with the DDOs are shown in **Table 4.1.**

Table 4.1: Major unspent balances lying in the Bank Accounts of DDOs

Sl No	Department	No. of DDO	Unspent Amount (₹ in crore)	Audit observation			
				Treasury	DDO code	Amount lying in the Current Account of DDO (₹ in crore)	Percentage
1	Revenue and Forest	2552	5784.46	Beed	3302000947	2309.59	64
				Osamanabad	3505000956	1375.80	
				Total	2	3685.39	
2	Urban Development	118	2245.88	PAO	7101002301	1318.40	74
				Thane	1201002483	332.52	
				Total	2	1650.92	
3	Rural Development	585	1453.12	Amravati	6101003267	239.86	68
				Palghar	1601003267	192.02	
				Nagpur	4601003267	159.53	
				Nagpur	4601005110	159.53	
				Latur	3701003267	130.66	
				Osmanabad	3501003267	113.86	
				Total	6	995.46	

Sl No	Department	No. of DDO	Unspent Amount (₹ in crore)	Audit observation			
				Treasury	DDO code	Amount lying in the Current Account of DDO (₹ in crore)	Percentage
4	Agriculture, Animal Husbandry, Dairy Development	1222	1446.40	Akola	6201001385	678.02	66
				Pune	2201001211	283.35	
				Total	2	961.37	
5	Home	671	1209.39	PAO	7101000302	498.00	63
				PAO	7101000615	263.55	
				Total	2	761.55	
6	Co-operation And Textiles	761	162.71	PAO	7101070036	87.33	66
				Kolhapur	2601001444	20.70	
				Total	2	108.03	
7	Finance	230	818.10	Buldhana	6301003267	198.39	63
				Wardha	4501003267	148.85	
				Jalgaon	5301003267	94.48	
				Chandrapur	4801003267	77.95	
				Total	4	519.67	
8	Food, Civil Supplies and Consumer Protection	190	644.82	Thane	1201015346	532.79	83
Total		6329	13764.88				
Other Department		7622	4171.77				
Total		13951	17936.65	Total DDOs	21	9215.18	51

(Source: Finance Accounts 2020-21 and information received from Director of Accounts and Treasury)

From the above table it is observed that 51 *per cent* of the total unspent amount was lying idle in the Current Account of 21 DDOs.

Even though these amounts have already been accounted for as expenditure from the Consolidated Fund of the State, they are lying idle outside the Government Accounts. Thus the expenditure shown in the Finance Accounts cannot be vouched as correct to that extent.

4.2 Non-discharge of liability in respect of interest

Interest bearing deposits

The State Government has to pay interest on the un-invested balances lying under the head "Deposit Accounts bearing interest". During 2020-21, the entire balance of ₹ 52,079.34 crore lying in interest bearing Deposit Accounts as on 31 March 2020 was not invested. The State Government paid interest of ₹ 2,378.67 crore on the un-invested portion of ₹ 51,549.35 crore. Interest was not paid on the remaining un-invested portion of

₹ 529.99 crore. The interest liability on this un-invested portion works out to ₹ 21.20 crore, at the rates of interest applicable on Ways and Means Advances. The details of non-discharge of liability in respect of interest towards interest bearing deposits are given in **Table 4.2**.

Table 4.2: Non-discharge of liability in respect of interest towards interest bearing deposits
(₹ in crore)

Sl. No.	Name of the Interest-bearing deposit	Opening Balance as on 1st April 2020	Un-invested portion for which interest has not been paid	Amount of Interest not provisioned (Calculated @ 4%)
1	8336 Civil Deposits	42821.77	0	0
2	8338 Deposit on Local Funds	89.04	89.04	3.56
3	8342 Other Deposits	9180.20	440.95	17.64
Total		52079.34	529.99	21.20

Source: Finance Accounts 2020-21

Interest bearing Reserve Fund

- During 2020-21, under the National Pension Scheme, the State Government transferred ₹ 3236.89 crore to NSDL. As on 31 March 2021 the cumulative balance amount of ₹ 10,642.26 crore is yet to be transferred to NSDL. The interest liability on the un-transferred balance of ₹ 8,727.58 crore (opening balance as on 01 April 2020) works out to ₹ 619.66 crore at the rate of interest payable on General Provident Fund (7.1 per cent), of which ₹ 273.32 crore was paid to NSDL during the year. The unpaid interest of ₹ 346.34 crore has impact on the overall liability of the Government.
- The State Government is liable to provide for interest in respect of the balances lying under State Compensatory Afforestation Fund (₹ 3,692.72 crore) and General Insurance Fund (₹ 291.95 crore). The interest is calculated taking average Ways and Means interest rate as four per cent for the year. Interest amounting to ₹ 147.71 crore in respect of State Compensatory Afforestation Fund was not paid during 2020-21 and in respect of General Insurance Fund against an interest liability of ₹ 11.68 crore, only ₹ 7.13 was paid, resulting in short payment of ₹ 4.55 crore.

4.3 Funds transferred directly to State implementing agencies

The Union Government transfers substantial funds directly to State Implementing Agencies for implementation of various schemes and Programmes. As these funds are not routed through the State budget/State Treasury system, the Finance Accounts of the State do not capture these funds and to that extent, the State's receipts and expenditure as well as other fiscal variables/parameters derived from them, do not represent the complete picture.

Therefore, Government of India decided to transfer all assistance related to Centrally Sponsored Schemes/ Additional Central Assurances directly to the State Government and not to Implementing Agencies from 01 April 2014 onwards.

During 2020-21, Central Funds amounting to ₹ 12,599.90 crore² were transferred directly to the State Implementing Agencies instead of routing through State Government. This was as per the scheme guidelines of the respective scheme.

These transfers are exhibited in Appendix VI of Volume II of the Finance Accounts. The direct transfers to State Implementing Agencies have shown an increasing trend during the last five years as detailed in **Table 4.3**.

Table 4.3: Funds transferred directly to Implementing Agencies during 2016-21

(₹ in crore)					
Years	2016-17	2017-18	2018-19	2019-20	2020-21
Direct transfers to State implementing agencies	1592.11	1854.82	3004.46	7851.42	12599.90

Source: Finance Accounts of respective years

The implementing agencies which received major transfers during 2020-21 are shown in **Table 4.4**.

Table 4.4: Implementing agencies which received direct transfer from GoI

(₹ in crore)			
Sl. No.	Name of the Schemes of Government of India	Name of the Implementing Agencies	GoI releases during 2020-21
1	Pradhan Mantri Kisan Samman Nidhi	Department of Agriculture Maharashtra	7014.27
2	Food Subsidy for Decentralised procurement of Food grains under NFSA	Food & Civil Supplies & Consumers Protection Department, Government of Maharashtra	2555.88
3	Mahatma Gandhi National Rural Employment Guarantee Scheme State Fund Association Maharashtra (State Component)	Mahatma Gandhi National Rural Employment Guarantee Scheme State Fund Association Maharashtra (State Component)	1394.12
4	Assistance to State Agencies for intra-state movement of food grains and FPS dealers' margin under NFSA	Food & Civil Supplies & Consumers Protection Department Government of Maharashtra	501.91
5	National Highway Authority of India	Competent Authority Land Acquisition (CALA)/SDO	233.26
6	Member of Parliament Local Area Development Scheme (MPLAD)	District Collector, Maharashtra	177.50
7	National AIDS and STD Control Programme	Maharashtra State AIDS Control Society	125.64
8	Pradhan Mantri Matru Vandana Yojana	Public Health Department Maharashtra	113.11
9	Solar Power- Grid Interactive	Maharashtra Energy Development Agency	55.06
10	Sagarmala	Maharashtra Maritime Board	36.96
11	Scheme for faster Adoption and Manufacturing of (Hybrid and) Electric Vehicle in India.	Brihanmumbai Electric Supply and Transport Undertaking.	36.11
12	Sugar Subsidy payable under PDS	Food & Civil Supplies & Consumers Protection Department Government of Maharashtra	32.12
13	Integrated Development of Tourist Circuits around specific themes (Swadesh Darshan)	Nagpur Metropolitan region Development Authority	24.00
14	National AIDS and STD Control Programme	Mumbai Districts AIDS Control Society	23.59

² As per the Public Financial Management System portal of the Controller General of Accounts

Sl. No.	Name of the Schemes of Government of India	Name of the Implementing Agencies	GoI releases during 2020-21
15	Atal Bhujal Yojana	ATAL JAL - State Project Management Unit, Maharashtra	20.35
16	Research Training and Studies and other Road safety Schemes	Transport Commissioner Office	19.40

Source: Finance Accounts 2020-21; Public Financial Management System-PFMS

Issues related to Transparency

4.4 Delay in submission of Utilisation Certificates

The Bombay Financial Rules, 1959 provide that for the grants received during a year for specific purposes, Utilisation Certificates (UCs) should be obtained by the departmental officers from the grantee institutions and after verification, the UCs should be forwarded to the Accounting Offices concerned i.e. Pr. Accountant General (Accounts and Entitlement)-I, Mumbai, Accountant General (Accounts and Entitlement) - II, Nagpur and Pay and Accounts Office, Mumbai within 12 months from the dates of their sanction unless specified otherwise.

As on 30 June 2021, 28,240 Utilisation Certificates amounting to ₹ 42,861.97 crore was outstanding. The age-wise position of outstanding UCs is summarised in **Table 4.5**.

Table 4.5: Age-wise arrears in submission of Utilisation Certificates

(₹ in crore)

Year	Opening Balance		Clearance		Due for submission	
2018-19	8376	30525.83 [§]	2234	14973.63	6142	15552.20
2019-20	9134	17228.85 [§]	2989	8633.05	6145	8595.80
2020-21	32462 [#]	62999.03 [#]	16509	44285.06	15953	18713.97
Total	49972	110753.71	21732	67891.74	28240	42861.97

[§]Amounts reconciled during the year. [#] Additions during the year
 Due year for submission of UCs i.e 12 months from the drawal of GIA
 Source: Information compiled by O/o the Pr. Accountant General (A&E)-I, Maharashtra, Mumbai

The year-wise details of pending UCs and the amounts involved are given in **Table 4.6**.

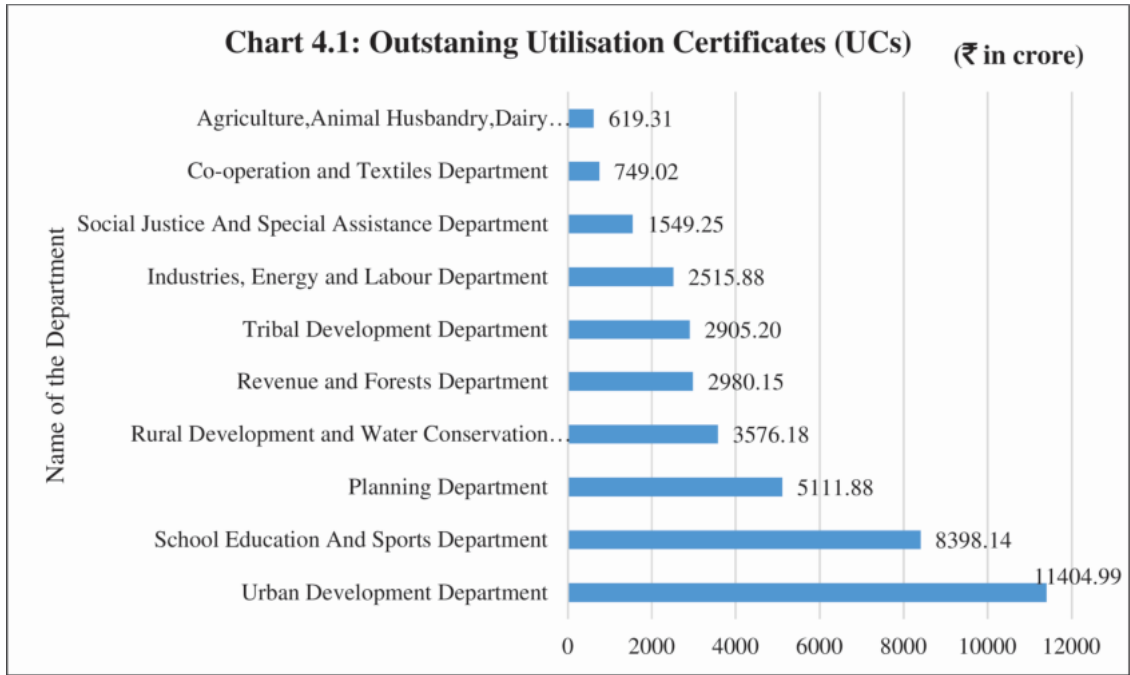
Table 4.6: Year wise break up of outstanding UCs

(₹ in crore)

Year	Number of UCs	Amount	Percentage
Upto 2013	1221	6620.59*	15.45
2013-14	98	460.25	1.07
2014-15	84	576.92	1.35
2015-16	482	958.59	2.24
2016-17	1232	2058.26	4.80
2017-18	3025	4877.59	11.38
2018-19	6145	8595.80	20.05
2019-20	15953	18713.97	43.66
Total	28240	42861.97	100

*Higher Rounding
 Source: Information compiled by O/o the Principal Accountant General (A&E)-I, Maharashtra

Since the UCs in the above cases were not submitted, complete utilisation of grants released could not be ascertained. Despite the pending UCs, the grants were released to the institutions indicating lack of control over sanctioning of grants. Hence, Government needs to review all such UCs pending for more than a year before release of further grants.

(Source: Finance Accounts 2020-21)

As seen in **Chart 4.1**, majority of cases of non-submission of UCs related to the Urban Development Department (22.60 per cent), School Education and Sports Department (19.59 per cent) and Planning Department (11.93 per cent). Pendency in submission of UCs not only indicates absence of assurance on utilisation of grants released for intended purposes but also lack of monitoring of utilisation of grants released to the grantees by the departments. Department-wise details of outstanding UCs separately for each year are detailed in **Appendix 4.1**.

4.4.1 Recording of Grantee institutions as “others”

Grants-in-aid (GIA) are payments in nature of assistance, donations or contributions made by one government body/institution/individual to another government body/institution/individual.

As per Finance Accounts 2020-21, Grant-in-Aid (₹ 1,31,439.42 crore) constituted 38.36 per cent of total expenditure (₹ 3,42,638.31 crore) of the state. Out of the total Grant-in-Aid of ₹ 1,31,439.42 crore, an amount of ₹ 42,074.67 crore (32 per cent) was disbursed to grantee institutions classified as ‘Others’, which include amount of ₹ 5,247.97 crore as ‘Assistance to farmers for crop loss due to natural calamities’, ₹ 766.88 crore on ‘Expenditure on containment of COVID 19 (committed)’, an amount of ₹ 357.86 crore for ‘Construction and other facilities under modernization of bus stand of MSRTC’.

GIA to Institutions of the type ‘Others’ constituted a significant portion of the total grants and total expenditure of the State. Absence of proper recording of the grantee institutions has a negative impact on the transparency of financial reporting/ accounts.

4.5 Abstract Contingent Bills

As per the provisions of Maharashtra Treasury Rules, 1968, when money is required in advance or the Drawing and Disbursing Officers (DDOs) are not able to arrive at the exact

expenditure, DDOs are authorised to draw money through Abstract Contingent (AC) bills by booking the expenditure under service heads concerned. The Detailed Contingent (DC) bills containing vouchers in support of final expenditure towards the amount so drawn are to be submitted within 30 days to the Offices of the Accountant General (A&E)-Mumbai/Nagpur or Pay and Accounts Office, Mumbai, as the case may be. Further, Finance Department (September 2003) has prohibited withdrawal of money on AC Bill at the end of the financial year.

As on 30 June 2021, 2,246 DC bills amounting to ₹ 3,427.05 crore were not received in the Offices of the Pr. Accountant General (Accounts and Entitlement)-I Maharashtra, Mumbai, Accountant General (Accounts and Entitlement)-II Maharashtra, Nagpur, and Pay and Accounts Office Mumbai. To the extent of non-submission of Detailed Contingency Bill, the expenditure shown in the Finance Accounts could not be vouched as correct or final.

It was seen that of ₹ 1,634.43 crore drawn through 1,171 AC bills during 2020-21, ₹ 871.08 crore through 402 AC bills (53 per cent) was drawn in March 2021. Significant drawal through AC bills in March indicates that the drawal was primarily to exhaust the budget provision and reveals inadequate budgetary control. The department wise pendency of detailed contingent bills is given in **Appendix 4.2**. Year-wise details of pending detailed contingent bills are given in **Table 4.7**.

Table 4.7: Year wise progress in submission of DC bills against the AC bills

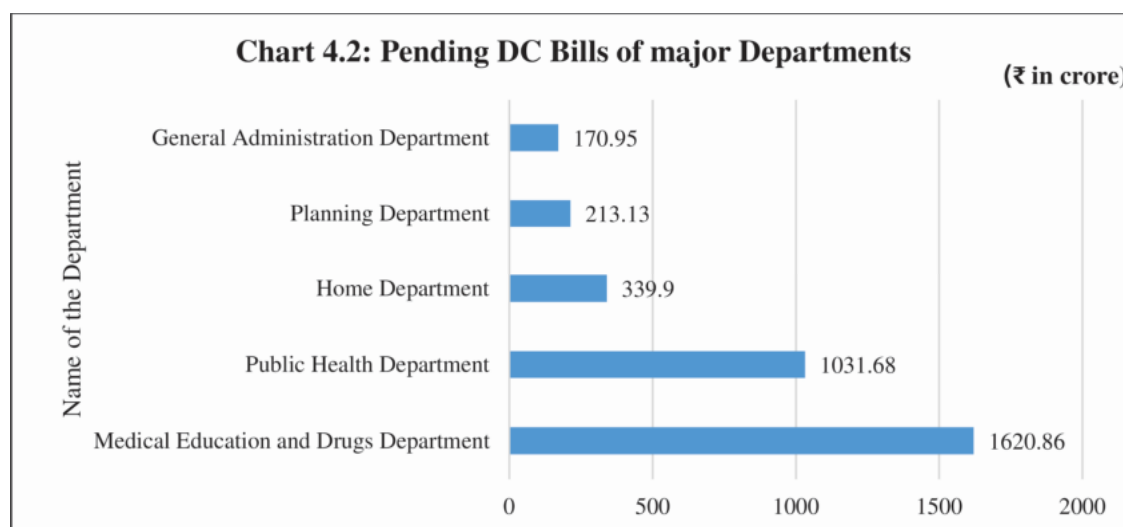
(₹ in crore)

Year	Opening Balance		DC bills received		Outstanding AC bills	
	No.	Amount	No.	Amount	No.	Amount
Upto 2018-19	1234	1466.61	253	270.40	981	1196.21
2019-20	1444	961.31	952	123.11	492	838.20
2020-21	1171 [#]	1634.43 [#]	398	241.79	773	1392.64
TOTAL	3849	4062.35	1603	635.30	2246	3427.05

[#]Additions during the year

Source: Information compiled by O/o the Principal Accountant General (A&E)-I, Maharashtra, Mumbai

Status of pending DC bills in respect of five major departments is given in **Chart 4.2**.

(Source: Finance Accounts 2020-21)

Chart 4.2 reveals that 47 per cent of the outstanding DC bills pertain to Medical Education and Drugs Department (₹ 1,620.86 crore) and 30 per cent related to Public Health Department (₹ 1,031.68 crore).

4.6 Personal Deposit Accounts

The Personal Deposits (PD) accounts, also known as Personal Ledger Accounts (PLAs) are in the nature of a banking account kept in the Treasuries. According to Rule 494 of Maharashtra Treasury Rules, 1968 and Rule 12 of the Bombay Financial Rules 1959, Personal Deposit (PD) Accounts/Personal Ledger Accounts (PLA) can be opened with Treasury Officer for specified purpose on the basis of approval of Government in consultation with the Accountant General of the State.

Further as per Rule 495 of Maharashtra Treasury Rules, Government of Maharashtra (GoM) is authorised to keep funds required for specific purposes in the PD Accounts by transfer of funds from the Consolidated Fund. PD Accounts which are inoperative for more than one year (revised³ in January 2014) should be closed and the balances at the credit of such accounts should either be paid to the PD Account holder or credited to the Consolidated Fund of the State. In cases, however, in which the PD Accounts are debited to the Consolidated Fund, the same should be closed at the end of the financial year by minus debit of the balance to the relevant service heads in the Consolidated Fund.

As on 31st March 2021, 1975 PD Accounts showed a closing balance of ₹ 10,805.82 crore as indicated in **Table 4.8**.

Table 4.8: Status of Personal Deposit Accounts during 2020-21

(₹ in crore)

Opening Balance		Addition during the year		Closed during the Year		Closing Balance	
Number	Amount	Number	Amount	Number	Amount	Number	Amount
2084	10,317.97	NIL	16288.51	109	15800.66	1975	10805.82

Source: Finance Accounts 2020-21

Retention of funds in PLAs not only led to expenditure booked under the service heads being inflated without actual outgo, but also resulted in dilution of treasury control over actual expenditure.

During 2020-21 an amount of ₹195.86 crore was transferred from the Consolidated Fund of the State to the PD Accounts and an amount of ₹ 16,092.65 crore was credited through challans.

During 2020-21 only in respect of 49 PD Accounts out of 1975 accounts, the Administrators had reconciled the balances with Principal Accountant General (A&E)-I, Accountant General (A&E)-II and Pay and Accounts Office. Incomplete reconciliation would affect the correctness of the balances in the un-reconciled PD accounts.

³ Vide Finance Department's Government Resolution संकीर्ण 1014/प्रक्र 5/कोषाप्रशा/5 dated 24 January 2014

4.6.1 Inoperative Personal Deposit Accounts

As per Rule 495 of Maharashtra Treasury Rules (MTR), 1968 and 585(2) of Maharashtra Treasury Manual (MTM), Personal Deposits (PDs)/Personal Ledger Accounts (PLAs) which are inoperative for more than one year should be closed and the balances in such accounts are to be credited to the Government Account as Miscellaneous revenue under Major Head 0075.

It was observed that in 383 accounts, PLAs were not operated by the Administrators for a period of one year and more, resulting in unutilized balance of ₹ 144.40 crore lying idle in the PLAs as of March 2021. Action needs to be taken by the administrators to analyse and duly reconcile the balances, close the accounts and write back the unspent balances to the Consolidated Fund of the State.

4.7 Indiscriminate use of Minor Head- 800

The omnibus Minor Head 800 relating to ‘Other Receipts/Other Expenditure’ is to be operated only in cases when the appropriate Minor head has not been provided in the Account. Indiscriminate booking of receipts and expenditure under Minor Head 800 results in opaqueness in accounts.

During 2020-21, revenue receipts amounting to ₹ 8,795.37 crore and constituting three *per cent* of the total revenue receipts (₹ 2,71,080.26 crore) was booked under Minor Head “800-Other Receipts”. Similarly, expenditure of ₹ 11,703.71 crore under revenue and capital expenditure heads of accounts constituting 3.4 *per cent* of total revenue and capital expenditure (₹ 3,42,638.31 crore) was booked under the Minor Head “800-Other Expenditure”.

The operation of Minor head 800- other expenditure during 2016-21 are shown in **Chart 4.3**.

(Source: Finance Accounts of respective years)

Instances of substantial proportion (50 per cent or more) of the expenditure within a given Major Head, classified under the Minor Head 800 – ‘Other Expenditure’, are given in **Table 4.9**.

Table 4.9: Significant expenditure booked under Minor Head 800 – Other Expenditure during 2020-21

(₹ in crore)

Sr. No.	Major Head	Description	Expenditure under Minor Head 800	Total Expenditure	Percentage
1	2216	Housing	1137.09	2146.40	53
2	4055	Capital Outlay on Police	1969.21	2974.04	66
3	4070	Capital Outlay on other Administrative Services	4326.24	4354.01	99

Source: Finance Accounts 2020-21

Cases where over 50 per cent of receipts were classified under Minor Head 800 – ‘Other Receipts’, are given in **Table 4.10**.

Table 4.10: Significant receipts booked under Minor Head 800 – Other Receipts during 2020-21

(₹ in crore)

Sr. No.	Major Head	Description	Receipts under Minor Head 800	Total Receipts	Percentage
1	0029	Land Revenue	1466.97	2062.63	71.12
2	0217	Urban Development	830.34	986.15	84.20
3	0070	Other Administrative Services	1280.60	1756.70	72.90
4	0202	Education, Sports, Art and Culture	752.63	1001.17	75.16
5	0250	Other Social Services	634.12	815.44	77.76
14	0235	Social Security and Welfare	353.47	400.42	88.27

Source: Finance Accounts 2020-21

Classification of large amounts under the omnibus Minor Head 800 affects transparency in financial reporting and distorts proper analysis of allocative priorities and quality of expenditure.

Issues relating to Measurement

4.8 Outstanding balance under major Suspense and Debt Deposit and Remittance (DDR) heads

Certain intermediary/adjusting heads of accounts known as “Suspense heads” are opened in Government accounts to reflect transactions of receipt and payments which cannot be booked to a final head of account due to lack of information such as non-furnishing of Schedule of Settlement by the Treasuries/PAOs, Non-receipt of clearance memos from RBI, non-receipt of vouchers *etc.* These heads of accounts are finally cleared by minus debit or minus credit when the accounts under them are booked to their respective final heads of accounts. If these amounts are not cleared subsequently, the balance under the suspense heads would accumulate and would not reflect Government’s receipt and expenditure accurately.

The balances under Suspense and Remittance Heads are shown in **Table 4.11**.

Table 4.11 Balances under Suspense and Remittance Heads

(₹ in crore)

Minor Head	2018-19		2019-20		2020-21	
	Dr.	Cr.	Dr.	Cr.	Dr.	Cr.
Major Head 8658 – Suspense						
101 - PAO suspense	179.04	38.16	178.59	22.04	169.66	21.13
Net	Dr. 140.88		Dr. 156.55		Dr. 148.53	
102 - Suspense Account-Civil	6.25	3.95	9.78	5.62	34.18	4.31
Net	Dr. 2.30		Dr. 4.16		Dr. 29.87	
107 - Cash Settlement Suspense Account	18.30	0.49	18.30	0.49	18.30	0.49
Net	Dr. 17.81		Dr. 17.81		Dr. 17.81	
109 - Reserve Bank Suspense –Headquarters	(-)8.44	(-)0.54	(-)1.45	0.10	(-)1.43	3.08
Net	Cr. 7.90		Cr. 1.55		Cr. 4.51	
110 - Reserve Bank Suspense – CAO	3.03	2.85	(-)2.00	2.85	440.00	371.42
Net	Dr. 0.18.		Cr. 4.85		Dr. 68.58	
112 - Tax Deducted at Source (TDS) Suspense	0.09	111.28	186.93	607.14	(-) 18.33	146.43
Net	Cr. 111.19		Cr. 420.21		Cr. 164.76	
123 - A.I.S Officers' Group Insurance Scheme	3.52	0.19	5.65	0.18	4.53	0.26
Net	Dr. 3.33		Dr. 5.47		Dr. 4.27	
Major Head 8782-Cash Remittances						
102 - P.W. Remittances	115995.17	117146.66	155220.14	154822.30	184501.22	186208.92
Net	Cr. 1151.49		Dr. 397.84		Cr. 1707.70	
103 - Forest Remittances	10824.44	10951.47	13934.22	13946.49	16394.16	16429.55
Net	Cr. 127.03		Cr. 12.27		Cr. 35.39	

Source: Finance Accounts of respective years

The Finance Accounts reflect the net balances under these heads. The outstanding balances are worked out by aggregating the outstanding debit and credit separately. The implications of the balances under these heads are discussed in the succeeding paragraphs:

Pay and Accounts Office (PAO) Suspense

This head is intended for settlement of transactions between the Accountant General (AG) and the various separate Pay and Accounts Offices (PAO) of GoI. The transactions initially recorded under this head in the books of the AG are cleared on receipt of the Cheque/Demand Drafts from the PAO and on the issue of Cheque/Demand Draft in respect of amounts received in the State Treasuries on behalf of the PAO. Outstanding debit balance under this head would mean that payments were made by the AG on behalf of a PAO, which were yet to be recovered. Outstanding credit balance would mean that payments have been received by the AG on behalf of a PAO, which were yet to be paid. The net debit balance under this head showed a decreasing trend. On clearance/settlement of this, the cash balance of the State Government will increase. The transactions mainly related to payments made by the State Government to Central Government Civil Pensioners.

Tax Deducted at Source (TDS) Suspense

This head pertains to Receipts on account of income tax, etc. deducted at source to be payable to Central Board of Direct Taxes by means of Cheques. The net credit balance under this head

has shown a decrease compared to previous year. On clearance/settlement, the cash balance of the State Government will decrease.

Public Works Remittances

There was net credit balance under this head during 2020-21. On clearance/settlement, the cash balances of the State Government will increase. The remittances relate to cheques deposited by PWD into Treasury.

Forest Remittances

The net credit balance under this head has shown an increasing trend over the previous year. On clearance/settlement, the cash balance of the State Government will decrease. The remittances relate to cheques issued by Forest Division to the parties.

4.8.1 Adverse Balances under DDR Heads

Adverse balances are negative balances appearing under those heads of accounts, where there should not be a negative balance. For example, against the accounting head of any loan or advance, a negative balance will indicate more repayment than the original amount advanced. As on 31 March 2021, there were three cases of adverse balances in the accounts. These pertained to internal debt of the State Government (Major Head 6003) ₹ 74.59 crore, Loans for Crop Husbandry (Major Head 6401) ₹ 5.77 crore and Loans for Other Agricultural Programmes (Major Head 6435) ₹ 0.02 crore. Adverse balances were due to misclassifications which are under review/corrections.

4.9 Non-reconciliation of Departmental figures

To exercise effective budgetary control over revenue/expenditure and to ensure accuracy in accounts, all Controlling Officers are required to reconcile the receipts and expenditure of the Government with the figures accounted for by the Offices of the Principal Accountant General (Accounts and Entitlement)-I, Maharashtra, Mumbai or Accountant General (Accounts and Entitlement)-II, Maharashtra, Nagpur or the Pay and Accounts Office, Mumbai, as the case may be.

Such reconciliation had been completed only for an expenditure of ₹ 2,38,940.41 crore (83 per cent) against the total expenditure of the Government (₹ 2,86,485.95 crore) excluding the expenditure adjusted through Transfer Entry and Periodical Adjustment. Departments with maximum un-reconciled expenditure during 2020-21 were Rural Development (98 per cent); Tribal Department (97 per cent); Public Health (97 per cent) and Housing (95 per cent).

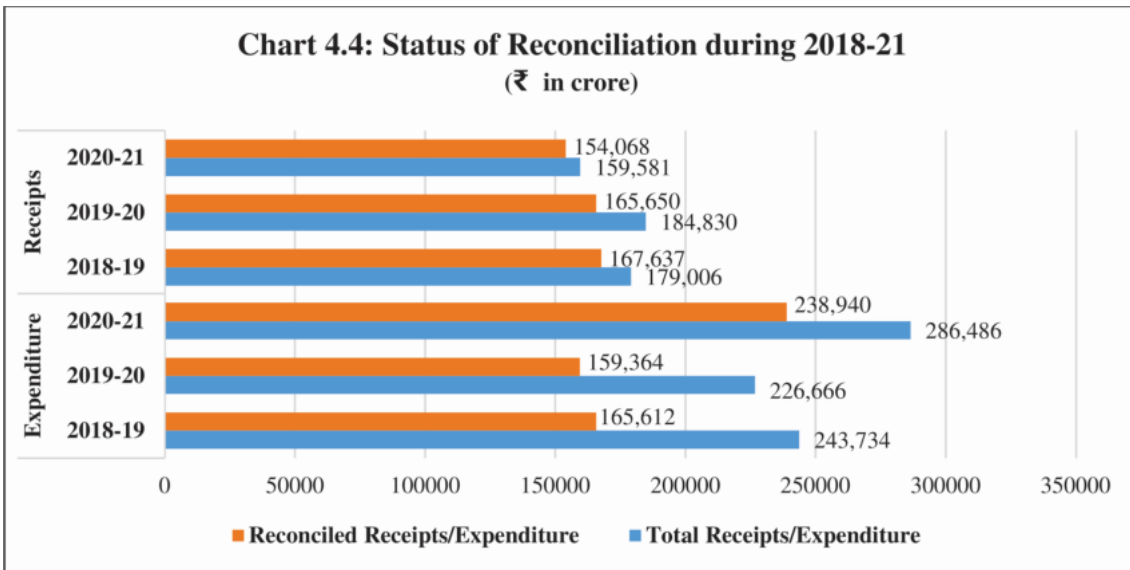
The details relating to the number of Controlling Officers and the extent of reconciliation of expenditure during the last three years are given in **Table 4.12**.

Table 4.12: Status of Reconciliation of Expenditure

Year	Controlling Officers/DDOs			
	Total No.	Fully Reconciled	Partially Reconciled	Not reconciled at all
2018-19	9257	8807	1247	305
2019-20	7150	6884	179	87
2020-21	7075	6393	281	401

Source: Information compiled by O/o the Principal Accountant General (A&E)-I, Maharashtra, Mumbai

Reconciliation of receipts has been completed for ₹ 1,54,067.55 crore (97 per cent) against the total receipts of the Government (₹ 1,59,581.34 crore) excluding receipt adjusted through Transfer Entries and periodical adjustment. The status of reconciliation during 2018-21 is shown in **Chart 4.4**.

(Source: Finance accounts of respective years)

Non-reconciliation not only results in misclassification and incorrect booking of receipts and expenditure in the accounts, but also defeats the very objective of budgetary process.

4.9.1 Non reconciliation of PSU figures with Finance Accounts

The figures in respect of equity, loans and guarantees outstanding as per records of State PSUs should agree with that of the figures appearing in the Finance Accounts of the Government of Maharashtra. In case the figures do not agree, the concerned PSUs and the Finance Department should carry out reconciliation of the differences. The position in this regard as on 31 March 2021 is stated below:

Table 4.13: Difference in Equity, loans, guarantees outstanding as per Finance Accounts vis-à-vis records of State PSUs

Outstanding in respect of	Absolute difference between Finance Accounts and records of State PSUs
Equity	60,908.96
Loans	1,383.13
Guarantees	15,330.68

Source: Compiled based on information received from PSUs and Finance Accounts

Audit observed that out of 109 State PSUs, such differences occurred in respect of 54 PSUs. The Government and the PSUs should take concrete steps to reconcile the differences in a time-bound manner.

4.10 Reconciliation of Cash balances

There should be no difference between cash balance of the State as per books of Accounts of the Pr. Accountant General (A&E) and the cash balances as reported by RBI. The Cash

Balance of the year 2020-21 as per Accounts and as per RBI indicating the un-reconciled difference for the year is shown in **Table 4.14**.

Table 4.14: Un-reconciled difference of Cash Balance

(₹ in crore)		
As per Accountant General's Books	As reported by RBI	Difference
7442.68 (Credit)	7581.04 (Debit)	138.36(Debit)
Source: Finance Accounts 2020-21		

Issues relating to Disclosure

4.11 Compliance with Accounting Standards

As per Article 150 of the Constitution of India the President of India may on the advice of the Comptroller and Auditor General of India, prescribe the form of accounts of the Union and of the States. Further, the Comptroller and Auditor General of India has set up a Government Accounting Standards Advisory Board (GASAB) in 2002 for formulating standards for Government accounting and financial reporting, to enhance accountability mechanisms. On the advice of the Comptroller and Auditor General of India, the President of India has so far notified three Indian Government Accounting Standards (IGAS).

The following three IGAS became mandatory from the effective date after their notification by the Ministry of Finance Government of India.

1. Guarantees Given by the Government – **IGAS 1**
2. Accounting and Classification of Grants-in- Aid - **IGAS2**
3. Loans and Advances made by Government - **IGAS 3**

Due to non-receipt of complete information from the State Government, the disclosure requirements of IGAS were not complied to the extent enumerated in **Table 4.15**.

Table 4.15: Compliance with Accounting Standards

Sl. No.	Accounting Standards	Essence of IGAS	Compliance by State Government	Impact of deficiency
1.	IGAS-1: Guarantees Given by the Government – Disclosure requirements	This standard requires the government to disclose the maximum amount of guarantees given during the year in its financial statements along with additions, deletions, invoked, discharged and outstanding at the end of the year	Limit within which the Government may give Guarantee not fixed by the State Legislature	As limits are not fixed, chances of guarantees going beyond control cannot be ruled out, which could create future liability, if invoked.
2.	IGAS-2: Accounting and Classification of Grants-in-Aid	Grants-in-Aid are to be classified as revenue expenditure in the accounts of the grantor and as revenue receipts in the accounts of the grantee, irrespective of the end use	Disclosure on details of Grant in aid in kind is not received from the Government. Government of Maharashtra incorrectly classify expenditure towards Grants in aid under the Capital section instead of the Revenue section	The Grant-in Aid given to institutions amounting to ₹1,423.66 crore was classified under capital heads instead of revenue head. Non-compliance led to understatement of Revenue deficit.

Sl. No.	Accounting Standards	Essence of IGAS	Compliance by State Government	Impact of deficiency
3.	IGAS-3: <i>Loans and Advances made by Government</i>	This Standard relates to recognition, measurement, valuation and reporting in respect of loans and advances made by the Government in its Financial Statements to ensure complete, accurate and uniform accounting practices	Not complied (Statement 7 and 18 of Finance Accounts) Disclosure on repayments in arrears from Loanees group, loans in perpetuity, Interest payment in arrears if any were not furnished by Government	Non-payment of interest and repayments may have an impact on the revenue and fiscal deficit.

4.12 Submission of Accounts/Separate Audit Reports of Autonomous Bodies

As per Section 19(3) of the CAG's DPC Act, the Governor/ Administrator may, in the public interest, request the CAG to audit the accounts of a corporation established by law made by the legislature of the State or of the Union Territory, as the case may be, and where such request has been made, the CAG shall audit the accounts of such corporation and shall have, for the purposes of such audit, right of access to the books and accounts of such corporation.

Apart from Section 19, where the audit of the accounts of any Body or Authority has not been entrusted to the CAG by or under any law, he shall, if requested so to do by the President, or the Governor of a State or the Administrator of a Union Territory having a Legislative Assembly, as the case may be, undertake the audit of the accounts of such Body or Authority on such terms and conditions as may be agreed upon between him and the Government concerned and shall have, for the purposes of such audit, right of access to the books and accounts of that Body or Authority (Section 20).

Audit certificate is issued in case of above-mentioned autonomous bodies and authorities provided, CAG is the sole auditor. Thus, these bodies and authorities are required to prepare annual accounts and submit to AG (Audit) for audit. Apart from Audit certificate, on the completion of financial audit, the audit office issues Separate Audit Report (SAR) that is part of the audit certificate on the accounts. These SARs are to be placed before the State legislature.

Autonomous Bodies have been set up by the Government of Maharashtra in the fields of Environment, Housing, Industries, Irrigation, Urban Development, Water Supply and Sanitation. The audit of Accounts of 25 autonomous bodies in the State has been entrusted to the Comptroller and Auditor General of India (CAG) under Sections 19 and 20 of CAG's DPC Act 1971. The status of entrustment of audit, rendering of Accounts to audit, issuance of Separate Audit Reports and their placement in the Legislature by the Autonomous Bodies are indicated in **Appendix.4.3**.

The Accounts for the year 2020-21, which was due in June 2021, have not been received from any of the Autonomous Bodies. The arrears of accounts of the Autonomous bodies are shown in **Table 4.16**.

Table 4.16: Arrears of accounts of Bodies or Authorities

Sl. No.	Name of Body or Authority	Accounts pending since	No. of Accounts pending up to 2020-21
1	Maharashtra Housing and Area Development Authority (MHADA)	2020-21	1
2	Maharashtra Building and other construction Workers Welfare Board (MBOCWFB)	2020-21	1
3	Maharashtra Real Estate Regulatory Authority (MAHARERA)	2020-21	1
4	Maharashtra Electricity Regulatory Commission (MERC)	2020-21	1
5	Slum Rehabilitation Authority, Mumbai (SRA)	2020-21	1
6	Maharashtra Maritime Board (MMB), Mumbai	2020-21	1
7	Rajiv Gandhi Science and Technology Commission (RGSTC)	2020-21	1
8	Mumbai Metropolitan Region Development Authority (MMRDA), Mumbai	2020-21	1
9	Maharashtra Khadi and Village Industries Board (MSKVIB), Mumbai	2020-21	1
10	Maharashtra State Commission for Women (MSCW), Mumbai	2019-20	2
11	Maharashtra Pollution Control Board (MPCB), Mumbai	2019-20	2
12	Tapi Irrigation Development Corporation (TIDC), Jalgaon	2019-20	2
13	Vidharbha Irrigation Development Corporation (VIDC)	2019-20	2
14	Godavari Marathwada Irrigation Development Corporation (GMIDC), Aurangabad	2019-20	2
15	Compensatory Afforestation Fund Management and Planning Authority (CAMPA)	2019-20	2
16	Maharashtra Krishna Valley Development Corporation (MKVDC), Pune	2018-19	3
17	Konkan Irrigation Development Corporation (KIDC), Thane	2018-19	3
18	Maharashtra State Human rights commission (MSHRC)	2018-19	3
19	Maharashtra Water Conservation Corporation (MWCC), Aurangabad	2018-19	3
20	Maharashtra State Legal Services Authority (MSLSA) Mumbai	2017-18	4
21	Maharashtra Jeevan Pradhikaran (MJP), Mumbai	2017-18	4
22	Maharashtra Water Resources Regulatory authority (MWRRA)	2017-18	4
23	Maharashtra State Commission for Protection of Child Rights (MSCPCR)	2017-18	4
24	Slum Rehabilitation Authority Pune & Pimpri Chinchwad Area, Pune	2017-18	4
25	Maharashtra State Minorities Commission (MSMC)	2013-14	8
Source: Information obtained from Pr. Accountant General (Audit)-I, Mumbai and Accountant General (Audit)-II, Nagpur			

The inordinate delays in submission of Accounts and their presentation to the State Legislature resulted in delayed scrutiny of the functioning of these bodies by the Legislature where Government investments were made.

4.13 Departmental Commercial Undertakings/Corporations/Companies

The departmental undertakings of certain Government Departments performing activities of commercial and quasi-commercial nature are required to prepare *proforma* accounts in the prescribed format annually, showing the working results of financial operations, so that the Government can assess their working. The finalized accounts of departmentally managed commercial and quasi commercial undertakings reflect their overall financial health and efficiency. In the absence of timely finalization of accounts, the investment of the Government remains outside the scrutiny of Audit/State Legislature. Consequently, corrective measures, if any, required for ensuring accountability and improving efficiency cannot be taken in time. Besides, the delay renders the system vulnerable to the risk of fraud and leakage of public money.

Heads of Government Departments have to ensure that the Undertakings prepare such Accounts and submit the same to Principal Accountant General (Audit)-I, Maharashtra and Accountant General (Audit)-II, as the case may be for audit within a specified time frame. As of March 2021, there were 49 such Undertakings of which, none of the Undertakings had prepared accounts for 2020-21. In respect of five Undertakings, there was large pendency in finalisation of *Proforma* Accounts ranging from 23 to 35 years as these were sick units and not operational and had stopped preparing Accounts. Government Milk Scheme, Mumbai, Worli has been closed since 2008-09. The Department-wise position of arrears in preparation of *Proforma* Accounts and investments made by the Government are given in **Appendix 4.4**.

4.13.1 Submission of accounts by State PSUs

Of the total 109 State PSUs, there were 90 working PSUs *i.e.* 80 Government Companies and 10 Statutory Corporations and 19 inactive PSUs under the purview of CAG as of 31 March 2021. The status of timelines followed by the State PSUs in preparation of accounts is as detailed under:

Timeliness in preparation of accounts by the working State PSUs

Accounts for the year 2020-21 were required to be submitted by all the working PSUs by 30 September 2021. However, out of 80 working Government Companies, six Government Companies submitted their accounts for the year 2020-21 for audit by CAG on or before 30 September 2021, whereas accounts of 72 Government Companies were in arrears^u and accounts of two Government companies were not due. Out of 10 Statutory Corporations, the CAG is the sole auditor in eight Statutory Corporations⁴. None of the 10 Statutory Corporations presented their accounts for the year 2020-21 for audit in time.

Details of arrears in submission of accounts of working PSUs as on 30 September 2021 are given in **Table 4.17**.

Table 4.17: Position relating to submission of accounts by the working State PSUs

Sl. No.	Particulars	2016-17	2017-18	2018-19	2019-20	2020-21
1	Number of working PSUs	66	74*	83	88	90 ⁵
2	Number of accounts finalised during the year	55	77	65	49	75
3	Number of accounts in arrears	137	141 ^Δ	150	189	207
4	Number of working PSUs with arrears in accounts	53	61	63	81	84
5	Extent of arrears (numbers in years)	1 to 18 years	1 to 19 years	1 to 20 years	1 to 16 years	1 to 17 years

Source: Compiled based on accounts of PSUs received during the period October 2020-September 2021

^u Of these, one was newly incorporated

⁴ Maharashtra Industrial Development Corporation (MIDC), Maharashtra State Road Transport Corporation (MSRTC), Maharashtra Krishna Valley Development Corporation (MKVDC), Konkan Irrigation Development Corporation (KIDC), Tapi Irrigation Development Corporation (TIDC), Vidarbha Irrigation Development Corporation (VIDC), Godavari Marathwada Irrigation Development Corporation (GMIDC) and Maharashtra Water Conservation Corporation (MWCC)

* The data pertaining to MKVDC, KIDC, TIDC, VIDC, GMIDC and MWCC is included from the year 2017-18

⁵ Of these, three were newly incorporated

^Δ After including seven accounts pertaining to MKVDC, KIDC, TIDC, VIDC, GMIDC and MWCC which were in arrears as on 01 April 2017 and included from the year 2017-18

Of these 90 working State PSUs, 58 PSUs had finalised 75 annual accounts during the period 1 October 2020 to 30 September 2021, which included six annual accounts for the year 2020-21 and 69 annual accounts for previous years. Further, 207 annual accounts were in arrears, which pertain to 84 working PSUs. The Administrative Departments have the responsibility to oversee the activities of these entities and to ensure that the accounts are finalised and adopted by these PSUs within the stipulated period. The PSUs and their concerned Departments were informed regularly and meetings were also held for liquidating the arrears of accounts. The GoM had provided ₹ 14,585.38 crore (Equity: ₹ 8311.10 crore, Loan: ₹ 48.33 crore, Grant: ₹ 6225.95 crore) to 18 working State PSUs, accounts of which were in arrears as on 30 September 2021, whereas no investment was made in the remaining 66 working PSUs during the period for which accounts were in arrears. Details of investment made by State Government in 18 working State PSUs during the years for which accounts were in arrears are shown in **Appendix 4.5**.

In the absence of finalization of accounts and their subsequent audit in 18 PSUs, it could not be ensured whether the investment and expenditure incurred had been properly accounted for and the purpose for which the amount was invested was achieved. The GoM may also consider availing external assistance relating to preparation of accounts, wherever there is lack of expertise.

Timeliness in preparation of accounts by inactive State PSUs

In addition to above, as on 30 September 2021, there were arrears in finalisation of accounts by inactive PSUs. Out of 19 inactive PSUs, 17 PSUs had arrears of 27 accounts and one PSU was yet to submit its first accounts.

Table 4.18: Position relating to arrears of accounts in respect of inactive PSUs

No. of inactive companies	Period for which accounts were in arrears	No. of years for which accounts were in arrears
12	2020-21	1
2	2019-20 to 2020-21	2
2	2018-19 to 2020-21	3
1	2016-17 to 2020-21	5
1	First Accounts awaited.	

Source: Compiled based on accounts of PSUs received during the period October 2020 to September 2021

Three PSUs⁶ did not finalise even one account during 2020-21.

4.14 Non-submission of details of grants/loans given to bodies and authorities

Under Section 14 of the CAG's DPC Act 1971, whenever anybody or authority is substantially financed by grants or loans from Consolidated Fund of the State, the CAG shall, subject to the provisions of any law for the time being in force applicable to the body or authority, as the case may be, audit all such receipts and expenditure of that body or authority and report the receipts and expenditure audited by him. Under Section 15 of the CAG's DPC Act 1971, where any grant or loan is given for any specific purpose, the CAG shall scrutinize the procedures by which sanctioning authority satisfies itself as to the fulfilment of the conditions.

⁶ MAFCO Limited, Maharashtra State Housing Corporation Limited and Maharashtra Industrial Gas Transmission Company Limited

The institutions/bodies/authorities, which are audited under the above sections needs to be identified and the heads of the Government Departments are required to furnish to audit every year information about the institutions to which financial assistance of ₹ 25 lakh or more was given, the purpose for which assistance was granted and the total expenditure of the institutions. The details of such assistance released to the institutions during the year were awaited from Government Departments (October 2021).

Table 4.19 shows age-wise arrears of Annual Accounts due up to 2020-21 in respect of 9,226 Annual Accounts as of October 2021.

Table 4.19: Age-wise arrears of Annual Accounts due from Institutions

Delay in number of years	Number of Accounts
0-1	1995
1-3	1028
3-5	536
5-7	943
7-9	1768
9 and above	2956
Total	9226

Source: Information obtained from Pr Accountant General (Audit)-I, Mumbai and Accountant General (Audit)-II, Nagpur

Major pendency in submission of Accounts pertained to Higher and Technical Education Department, School Education and Sports Department.

Non-submission of information regarding Grants and loans paid to various institutions and non-furnishing of Accounts by them increases the risk of mis-utilisation of the funds and the same is brought to the notice of the Government for remedial action.

4.15 Timeliness and Quality of Accounts

The accounts of the State Government are compiled by the Pr. Accountant General (A&E) from the initial accounts rendered by 34 Treasuries, 173 Forest Divisions, 160 Public Works Divisions, 176 Irrigation Divisions, one Virtual Treasury (accounting e-receipts), one Pay and Accounts Office and Advices of the Reserve Bank of India.

There are often delays in rendition of monthly accounts. Due to the failure of the account rendering units to furnish accounts on time, some accounts are excluded from the Monthly Civil Accounts by the PAG (A&E). During 2020-21, no accounts have been excluded in the Monthly Civil Accounts.

4.16 Misappropriations, losses, thefts etc.

The Bombay Financial Rules, 1959 provide that misappropriation, fraudulent drawal/payment or otherwise discovered in a treasury or any other office/department should be reported immediately by the office concerned to the next higher authority as well as to the Principal Accountant General (Audit)-I, Maharashtra, Mumbai and Accountant General (Audit)-II, Maharashtra, Nagpur.

The State Government reported 267 cases of misappropriations, defalcations *etc.* and involving ₹ 8,090.36 lakh up to March 2021 on which final action was pending. First Information Reports were lodged in all the 267 cases. The age-profile of the pending cases

and the number of cases pending in each category as emerged from these appendices are summarised in **Appendix 4.6** and **Appendix 4.7**.

4.17 Comments on Accounts of State PSUs

Fifty four working companies forwarded their 70 audited accounts to the Accountant General during the period 1 October 2020 to 30 September 2021. Of these, 43 accounts of 33 companies were selected for supplementary audit. The Audit Reports of Statutory Auditors and supplementary audit conducted by the CAG indicated that the quality of accounts needs to be improved substantially. The details of aggregate money value of the comments of Statutory Auditors and the CAG are shown in **Table 4.20**.

Table 4.20: Impact of audit comments on Working Companies

(₹ in crore)

Sl. No	Particulars	2018-19		2019-20		2020-21	
		No. of account	Amount	No. of account	Amount	No. of account	Amount
1.	Decrease in profit	6	511.12	5	227.26	7	412.70
2.	Increase in profit	3	2,236.12	2	7.85	7	443.24
3.	Increase in loss	4	380.19	2	2.86	5	14.81
4.	Decrease in loss	2	113.22	--	--	1	0.37
5.	Non-disclosure of material facts	1	587.71	3	7,457.55	7	8,548.94
6.	Errors of classification	5	331.78	--	--	7	284.65

Source: Compiled from comments of the Statutory Auditors/C&AG

During the year 2020-21, the Statutory Auditors had issued qualified certificates on 20 and adverse certificate/disclaimer (which means that accounts do not reflect a true and fair position auditor is unable to express an audit opinion) for two accounts (Maharashtra Small Scale Industries Development Corporation Limited and Development Corporation of Konkan Limited). Compliance to the Accounting Standards by the PSUs remained poor as the Statutory Auditors pointed out 41 instances of non-compliance to the Accounting Standards in 14 accounts.

Similarly, four working Statutory Corporations⁷ forwarded their five accounts to AG during the year 2020-21.

The details of aggregate money value of the comments of Statutory Auditors and supplementary audit by the CAG in respect of Statutory Corporations are given in **Table 4.21**.

⁷ Maharashtra State Warehousing Corporation (MSWC), MIDC, MWCC and GMIDC

Table 4.21: Impact of audit comments on Statutory Corporations

(₹ in crore)

Sl. No.	Particulars	2018-19		2019-20		2020-21	
		Number of accounts	Amount	Number of accounts	Amount	Number of accounts	Amount
1.	Decrease in profit	1	4.35	1	36.49	2	219.40
2.	Increase in profit	1	0.17	-	-	2	274.08
3.	Increase in loss	-	-	1	820.10	-	-
4.	Decrease in loss	-	-	-	-	-	-
5.	Non-disclosure of material facts	-	-	-	-	-	-
6.	Errors of classification	-	-	-	-	1	345.42

Source: Compiled from comments of the Statutory Auditors/C&AG in respect of Statutory Corporations

4.18 Follow up action on State Finances Audit Report

The State Finance Audit Report is being presented to the State Legislature from 2008-09 onwards. The State Public Accounts Committee discussed (May 2019) Chapter I of the State Finance Audit Report 2016-17 and gave 37 recommendations (PAC Report no 68). The Action Taken Notes on 16 recommendations have been received. We have noticed that deficiencies sought to be remedied by implementation of these recommendations have been persisting over the years and are being reported in our reports.

4.19 Conclusions

- The pending amount of Utilisation Certificates has increased from ₹ 20,775.11 crore in 2019-20 to ₹ 42,861.97 crore in 2020-21. Pendency in submission of UCs not only indicates absence of assurance on utilisation of grants released for intended purposes but also lack of monitoring of utilisation of grants released to the grantees by the departments.
- It was seen that of ₹ 1,634.43 crore drawn through 1,171 AC bills during 2020-21, ₹ 871.08 crore through 402 AC bills (53 per cent) was drawn in March 2021. Significant drawal through AC bills in March indicates that the drawal was primarily to exhaust the budget provision and reveals inadequate budgetary control.
- Retention of large sums of money in the PD Account was against the principle of Legislative financial control. In addition, there was increase in the number of inoperative PD accounts. Non-reconciliation of balances in such inoperative PD accounts and not transferring the unspent balances lying in such PD accounts to the Consolidated Fund of State is fraught with risk of misuse of public funds, fraud and misappropriation.
- There were delays in submission/finalisation of Accounts by Autonomous Bodies/Commercial Undertakings which dilutes accountability and defeats the purpose of preparation of Accounts.

4.20 Recommendations

- (i) The Government may ensure timely submission of utilisation certificates by the departments in respect of the grants released for specific purposes.
- (ii) The Government may consider carrying out adjustment of Abstract Contingent bills within stipulated period, as required under the Rules.

- (iii) The Finance Department should review all PD accounts to ensure that all amounts unnecessarily lying in these PD accounts are immediately remitted to the Consolidated Fund. Further, the Finance Department should reiterate the instructions contained in the financial rules and ensure that appropriate action is taken against departmental officers who fail to follow the rules.
- (iv) The Controlling Departments may identify the reasons for delay in finalisation of Accounts of Autonomous Bodies/Undertakings and institute remedial measures to ensure that arrears in Accounts are cleared in a time bound manner.

Nagpur
The 22 March 2022

(R THIRUPATHI VENKATASAMY)
Accountant General (Audit)-II,
Maharashtra

Countersigned

New Delhi
The 23 March 2022

(GIRISH CHANDRA MURMU)
Comptroller and Auditor General of India

Appendices

Appendix - 1.1
(Reference: Paragraph 1.3.1; Page 6)
Time series data on State Government Finances

(₹ in crore)

	2016-17		2017-18		2018-19		2019-20		2020-21	
Part A: Receipts										
1. Revenue Receipts	204693.14		243653.56		278996.27		283189.58		269467.91	
(i) Tax Revenue	136616.32	(67)	167931.87	(69)	187436.37	(67)	188947.57	(67)	164254.98	(61)
Taxes on Agricultural Income	-	-	-	-	-	-	-	-	0.02	(0)
State Goods and Service Tax	-	-	50063.00	(30)	82352.32	(44)	82601.59	(44)	69948.56	(43)
Taxes on Sales, Trade, etc.	81174.17	(60)	54893.51	(33)	35724.61	(19)	37785.54	(20)	33159.76	(20)
State Excise	12287.91	(9)	13449.65	(8)	15320.90	(8)	15428.34	(8)	15089.38	(9)
Taxes on Vehicles	6741.21	(5)	8665.38	(5)	8613.19	(5)	8467.20	(4)	6655.12	(4)
Stamps and Registration fees	21011.83	(15)	26441.82	(16)	28545.05	(15)	28706.55	(15)	25427.71	(15)
Land Revenue	1799.39	(1)	2309.86	(1)	2088.04	(1)	2154.55	(1)	2062.64	(1)
Taxes on Goods and Passengers	1876.71	(1)	984.01	(1)	837.05 [#]	-	773.39	(0)	13.30	(0)
Other Taxes	11725.09	(9)	11124.64	(6)	13955.21	(8)	13030.41	(7)	11898.49	(7)
(ii) Non-tax Revenue	12709.34	(6)	16241.80	(7)	15843.57	(6)	14297.00	(5)	15975.46	(0)
(iii) State's share of Union taxes and duties	33714.90	(16)	37219.19	(15)	42054.20 [#]	(15)	36219.64	(13)	36504.01	(0)
(iv) Grants-in-aid from GoI	21652.58	(11)	22260.70	(9)	33662.13	(12)	43725.37	(15)	52733.46	(0)
2. Miscellaneous Capital Receipts	-		-		-		-		-	
3. Recoveries of Loans and Advances	1745.58		1778.01		1604.29		1614.87		1612.35	
4. Total revenue and non-debt capital receipts (1 + 2 + 3)	206438.72		245431.57		280600.56		284804.45		271080.26	
5. Public Debt Receipts	48336.49		48075.50		26025.21		57153.41		118515.91	
Internal Debt (excluding Ways and Means Advances and Overdrafts)	47709.67		47907.68		25686.29		54459.30		72360.25	
Net transactions under Ways and Means Advances and Overdraft	-		-		-		1757.61		31159.26	
Loans and Advances from Government of India ¹	626.82		167.82		338.92 [#]		936.50		14996.40	
6. Appropriation from Contingency Fund	-		-		1528.00		7350.00		11500.00	
7. Inter-State settlement	-		-		-		-		-	
8. Total receipts in the Consolidated Fund (4+5+6+7)	254775.22		293507.07		308153.77		349307.86		401096.17	
9. Contingency Fund Receipts	-		-		3528.00		15350.00		10500.00	
10. Public Accounts receipts	82466.49		81876.99		90664.57		119634.33		88531.23	
11. Total receipts of the State (8+9+10)	337241.70		375384.06		402346.34		484292.19		500127.40	
Part B: Expenditure										
12. Revenue expenditure (per cent of 15)	213228.73		241571.07		267021.67		300305.21		310609.76	
Plan	42088.59	(20)	*							
Non-Plan	171140.14	(81)								
General Services (incl. Interests payments)	71609.42	(34)	78534.78	(33)	84764.50	(32)	100050.28	(33)	103853.75	(33)
Social Services	90281.99	(43)	93054.30	(38)	109390.99	(41)	122947.33	(41)	122023.44	(39)
Economic Services	43842.54	(20)	54189.03	(22)	52758.97	(20)	56043.43	(19)	64336.19	(21)
Grants-in-aid and Contribution	7494.78	(3)	15792.96	(7)	20107.21	(8)	21264.17	(7)	20396.38	(7)
13. Capital outlay (per cent of 15)	25549.27		26842.18		35049.05		36415.57		29686.70	
Plan	20348.37	(80)	*							
Non-Plan	5200.90	(20)								
General Services	1548.23	(6)	1047.80	(4)	1533.27	(4)	1250.45	(3)	1496.39	(5)
Social Services	3266.51	(13)	2268.45	(8)	4341.15	(12)	4288.07	(12)	3593.24	(12)
Economic Services	20734.52	(81)	23525.93	(88)	29174.63	(83)	30877.05	(85)	24597.07	(83)

Figures in parenthesis represent percentages (rounded) to total of each sub-heading

* From 2017-18 onwards bifurcation related to Plan and Non-plan expenditure has been merged

[#] Lower rounding

¹ includes Ways and Means Advances from GoI

Appendix - 1.1 (contd...)

(₹ in crore)

	2016-17	2017-18	2018-19	2019-20	2020-21
14. Disbursement of Loans and Advances (per cent of 15)	6277.21	979.29	1545.17	1969.86	2341.85
15. Total (12+13+14)	245055.21	269392.54	303615.89	338690.64	342638.31
16. Repayments of Public Debt	11886.89	15782.17	25116.49 [#]	24625.85	57586.54
Internal Debt (excluding Ways and Means Advances and Overdrafts)	10917.34	14833.58	24190.22	21848.99	25456.27
Net transactions under Ways and Means Advances and Overdrafts	-	-	0.00	1757.61	31159.26
Loans and Advances from Government of India ²	969.55	948.59	926.27 [#]	1019.25	971.01
17. Appropriation to Contingency Fund	-	-	3528.00	16350.00	1500.00
18. Total disbursement out of Consolidated Fund (15+16+17)	256942.10	285174.71	332260.38	378666.49	401724.85
19. Contingency Fund disbursements	-	-	1528.00	16350.00	11500.00
20. Public Account disbursements	67102.50	70490.24	89757.51	100329.25	74787.55
21. Total disbursement by the State (18+19+20)	324044.60	355664.95	423545.89	486345.74	488012.40
Part C: Deficits					
22. Revenue Deficit (-)/Surplus (+) (1-12)	(-8535.59)	2082.49	11974.60	-17115.63	-41141.85
23. Fiscal Deficit (-)/Surplus (+) (4-15)	(-33656.74)	(-23960.97)	(-23015.33)	-53886.19	-71558.05
24. Primary Deficit (-)/Surplus (+) (23-25)	(-5124.82)	9057.46	11005.92	-20325.46	-34588.28
Part D: Other Data					
25. Interest Payments (included in revenue expenditure)	28531.92	33018.43	34021.25	33560.73	36969.77
26. Financial Assistance to local bodies etc.	96838.55	101644.29	122562.51	134204.89	133781.27
27. Ways and Means Advances/Overdraft availed (days)					
Ways and Means availed (days)	Nil	8	Nil	Nil	Nil
Overdraft availed (days)	Nil	Nil	Nil	91	91
28. Interest on WMA/Overdraft	-	1.13	-	0.35	15.74
29. Gross State Domestic Product (GSDP)	2198185	2352782 ⁺⁺⁺	2579628 ⁺⁺	2818555 ⁺	2661629 [§]
30. Outstanding Fiscal liabilities (year-end)	395857.58	432414.91	436781.93	479899.14 [§]	548176.45 [§]
31. Outstanding guarantees (year-end)⁵ (including interest)	7305.77	26657.72	25134.86	41279.47	41775.48
32. Maximum amount guaranteed (year-end)	22802.04	37287.13	38378.26	58661.22	85717.46
33. Number of ongoing projects	447	420	349	288 [§]	288 [§]
34. Capital blocked in ongoing projects	76840.95	83520.47	92029.58	166695.64	166695.64

² Includes Ways and Means Advances from GoI

³ Proforma correction

⁴ The effective outstanding fiscal liabilities would be ₹ 5,36,199.45 crore as the Department of Expenditure, GoI has decided that GST compensation of ₹ 11,977 crore given to the State as back to back loan under debt receipts would not be treated as debt of the State for any norms which may be prescribed by the Finance Commission.

⁵ Maharashtra Krishna valley Development Corporation did not furnish the information

⁶ Information for the year 2020-21 awaited from the Irrigation Development Corporations

[§] Advance Estimate ⁺ First revised estimate ⁺⁺Second revised estimate ⁺⁺⁺Third revised estimate

[#] Lower rounding

Appendix - 1.1 (concl...)					
	(₹ in crore)				
	2016-17	2017-18	2018-19	2019-20	2020-21
Part E: Fiscal Health Indicators					
I Resource Mobilization					
Own Tax revenue/GSDP	6.21	7.14	7.27	6.7	6.17
Own Non-Tax Revenue/GSDP	0.58	0.69	0.61	0.51	0.60
Central Transfers/GSDP	2.52	2.53	2.94	2.84	3.35
II Expenditure Management					
Total Expenditure/GSDP	11.15	11.45	11.77	12.02	12.87
Total Expenditure/Revenue Receipts	119.72	110.56	108.82	119.60	127.15
Revenue Expenditure/Total Expenditure	77.69	89.67	87.95	88.67	90.65
Expenditure on Social Services/Total Expenditure	38.25	35.48	37.73	37.99	37.24
Expenditure on Economic Services/Total Expenditure	28.54	28.90	27.03	25.67	26.00
Capital Expenditure/Total Expenditure	10.43	9.96	11.54	10.75	8.66
Capital Expenditure on Social and Economic Services/Total Expenditure.	9.79	9.58	11.04	10.38	8.23
Education, Sports, Art and Culture /Total Expenditure	18.53	18.03	16.89	18.47	18.19
Health & Family Welfare/Total Expenditure	4.38	4.52	4.28	4.34	4.99
III Management of Fiscal Imbalances					
Revenue deficit /GSDP	-0.39	0.09	0.46	-0.61	-1.55
Fiscal deficit/GSDP	-1.53	-1.02	-0.89	-1.91	-2.69
Primary Deficit (surplus) /GSDP	-0.23	0.38	0.43	-0.72	-1.30
Revenue Deficit (surplus)/Fiscal Deficit	25.36	-8.69	-52.03	31.76	57.49
IV Management of Fiscal Liabilities					
Fiscal Liabilities/GSDP	18.01	18.38	16.93	17.03	20.15 ⁷
Fiscal Liabilities/RR	193.39	177.47	156.55	169.46	203.43
V Other Fiscal Health Indicators					
Return on Investment	0.05	0.05	0.18	0.03	0.23
Financial Assets/Liabilities	0.8	0.8	0.9	0.8	0.8
Source: Finance Accounts of the respective years					

⁷ Arrived at after exclusion of GST compensation of ₹ 11,977 crore received as back to back loan under debt receipts from the total outstanding liabilities

Appendix-1.2 (Reference: Paragraph 1.3.1; Page 6) Fiscal priority of the State						
	2019-20			2020-21		
Ratio	All India	States other than NE & H States*	Maharashtra	All India	States other than NE & H States*	Maharashtra
TE/GSDP	16.11	15.50	12.02	16.81	18.54	12.87
RE/TE	85.94	86.04	88.67	86.69	65.07	90.65
CE/TE	14.05	13.96	11.33	13.28	34.93	9.35
TR/GSDP	17.99	17.28	12.13	19.40	16.18	14.64
RR/TR	73.27	73.25	82.81	65.49	86.94	69.17
CR/TR	26.73	26.75	17.19	34.51	13.03	30.83 ^s
SSE/TE	36.90	37.06	37.99	37.71	37.81	37.24
ESE/TE	29.51	29.56	25.67	28.36	28.48	26.00
TE Total Expenditure, RE Revenue Expenditure, CE Capital Expenditure, TR Total receipts, RR Revenue Receipts, CR capital Receipts, SSE Social Sector Expenditure, ESE Economic Sector Expenditure						
Financial Data		2019-20 to 2020-21 Growth				
	All India	States other than NE & H States*	Maharashtra			
Revenue Receipts	(-)3.46	(-)4.56	(-)4.85			
Own Tax Revenue	(-)4.09	(-)4.43	(-)13.07			
Non-Tax Revenue	(-)34.02	(-)35.60	11.74			
State's share in Union Taxes & Duties	(-)8.90	(-)8.60	0.79			
Grants-in-Aid from Govt. of India	19.85	18.54	20.60			
Capital Receipts	39.47	40.32	56.06 ^s			
Total Receipts	8.02	7.44	13.93			
Revenue Expenditure	5.41	5.63	3.43			
Capital Expenditure	(-)1.23	(-)2.36	(-)16.56			
Disbursement of Loans & Advances	0.92	2.31	18.88			
Total Expenditure	4.50	4.54	1.17			
Revenue Expenditure on Education	(-)0.88	(-)1.32	(-)0.45			
Revenue Expenditure on Health & Family Welfare	14.70	14.65	18.61			
Revenue Expenditure on Salary & Wages	1.97	2.27	(-)4.72			
Revenue Expenditure on Pension	6.61	6.02	14.18			
Revenue Expenditure on Subsidies	6.47	6.55	43.95			
^s Excluding Ways and Means/Overdraft						
* North Eastern and Himalayan States						
Source: Finance Accounts of respective years						

Appendix 1.3

(Reference: paragraph 1.3.3.2, 2.4.4; Page 9, 45)

Position of equity and outstanding loans relating to State Public Sector Undertakings as on 31 March 2021

(₹ in crore)

Sl. No.	Sector and Name of the PSU	Name of the Department	Month and year of incorporation	Equity* at close of the year 2020-21				Long term loans outstanding at close of the year 2020-21			
				GoM	GoI	Others	Total	GoM	GoI	Others	Total
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)
A. WORKING GOVERNMENT COMPANIES											
AGRICULTURE AND ALLIED											
1	Forest Development Corporation of Maharashtra Limited	Revenue and Forest	February 1974	323.12	-	-	323.12	-	-	-	-
2	The Maharashtra Agro Industries Development Corporation Limited	Agriculture, Dairy Development, Animal Husbandry and Fisheries	December 1965	3.00	2.50	-	5.50	-	-	-	-
3	Maharashtra Insecticides Limited	Agriculture, Dairy Development, Animal Husbandry and Fisheries	May 1984	-	-	1.00	1.00	-	-	-	-
4	The Maharashtra State Farming Corporation Limited	Revenue and Forest	March 1963	2.75	-	-	2.75	-	-	-	-
5	Maharashtra State Seeds Corporation Limited	Agriculture	April 1976	2.05	1.48	0.65	4.18	-	-	-	-
6	Punyashloka Ahilyadevi Maharashtra Mendi Va Sheli Vikas Mahamandal Limited	Agriculture, Dairy Development, Animal Husbandry and Fisheries	August 1978	3.84	2.13	-	5.97	-	-	-	-
7	Maharashtra Fisheries Development Corporation Limited	Agriculture, Dairy Development, Animal Husbandry and Fisheries	February 1973	4.04	-	-	4.04	1.10	-	-	1.10
8	FDCM Essel World Gorewada Zoo Private Limited	Revenue and Forests	November 2018	-	-	0.10	0.10	-	-	-	-
9	Maharashtra Bamboo Promotion Foundation	Revenue and Forests	April 2019	-	-	-	-	-	-	-	-
10	Waghadi Nadi Punarjeevan Foundation	Agriculture, Dairy Development, Animal Husbandry and Fisheries	July 2020	-	-	-	-	-	-	-	-
Sector Wise Total				338.80	6.11	1.75	346.66	1.10	0.00	0.00	1.10
FINANCE											
11	Annasaheb Patil Arthik Magas Vikas Mahamandal Maryadit	Skill Development and Entrepreneurship	November 1998	50.00	-	-	50.00	-	-	-	-
12	Kolhapur Chitranagri Mahamandal Limited	Tourism and Cultural Affairs	March 1985	3.24	-	-	3.24	-	-	-	-
13	Sahitya Ratna Lokshahir Annabhau Sathe Development Corporation Limited	Social Justice and Special Assistance	July 1985	394.26	0.34	-	394.60	0.23	-	155.35	155.58
14	Maharashtra Co-operative Development Corporation Limited	Co-operation, Marketing and Textile	August 2001	8.00	-	1.40	9.40	101.70	-	-	101.70

Sl. No.	Sector and Name of the PSU	Name of the Department	Month and year of incorporation	Equity* at close of the year 2020-21				Long term loans outstanding at close of the year 2020-21			
				GoM	GoI	Others	Total	GoM	GoI	Others	Total
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)
15	Maharashtra Film, Stage and Cultural Development Corporation Limited	Tourism and Cultural Affairs	September 1977	12.30	-	-	12.30	0.56	-	-	0.56
16	Maharashtra Patbandhare Vittiya Company Ltd..	Planning	December 2002	0.06	-	-	0.06	-	-	50.50	50.50
17	Maharashtra Rajya Itar Magas Vargiya Vitta Ani Vikas Mahamandal Limited	Social Justice and Special Assistance	April 1999	134.95	-	-	134.95	-	-	15.53	15.53
18	Maharashtra Small Scale Industries Development Corporation Limited	Industries, Energy and Labour	October 1962	14.50	-	-	14.50	-	-	-	-
19	Maharashtra State Handicapped Finance & Development Corporation Limited	Social Justice and Special Assistance	March 2002	47.51	-	-	47.51	-	-	37.88	37.88
20	Maharashtra State Handlooms Corporation Limited	Co-operation, Marketing and Textile	October 1971	88.71	1.89	-	90.60	23.29	-	3.63	26.92
21	Maharashtra Vikrikar Rokhe Pradhikaran Limited	Industries, Energy and Labour	June 2001	0.05	-	-	0.05	-	-	-	-
22	Mahatma Phule Backward Class Development Corporation Limited	Social Justice and Special Assistance	July 1978	568.58	64.07	-	632.65	40.99	178.66	-	219.65
23	Maulana Azad Alpasankhyank Arthik Vikas Mahamandal Limited	Minority Development	October 2000	400.70	-	-	400.70	-	-	23.08	23.08
24	Sant Rohidas Leather Industries and Charmakar Development CC Corporation Limited	Social Justice and Special Assistance	May 1974	306.21	-	-	306.21	-	-	29.41	29.41
25	Shabari Adivasi Vitta Va Vikas Mahamandal Maryadit	Tribal Development	January 1999	83.59	3.52	-	87.11	-	-	11.68	11.68
26	Shamrao Peje Kokan Itar Magasvarg Aarthik Vikas Mahamandal Limited	Social Justice and Special Assistance	June 2010	-	-	15.00	15.00	-	-	1.00	1.00
27	Vasantrao Naik Vimukta Jatis & Nomadic Tribes Development Corporation Limited	Social Justice and Special Assistance	February 1984	198.85	-	-	198.85	33.47	17.20	18.37	69.04
Sector Wise Total				2,311.51	69.82	16.40	2,397.73	200.24	195.86	346.43	742.53
INFRASTRUCTURE											
28	Aurangabad Industrial Township Limited	Industries, Energy and Labour	December 2014	-	-	3,576.94	3,576.94	-	-	-	-
29	City and Industrial Development Corporation of Maharashtra Limited	Urban Development	March 1970	3.95	-	-	3.95	4.00	-	2.12	6.12
30	Development Corporation of Konkan Limited	Industries, Energy and Labour	December 1970	8.81	-	-	8.81	5.92	-	-	5.92
31	Maharashtra Airport Development Company Limited	General Administration (Civil Aviation)	August 2002	-	-	17.05	17.05	-	-	187.40	187.40
32	MSRDC Infrastructure Projects Limited (Maharashtra Satara Kagal Infrastructure Limited)	Public Works Department	December 2016	-	-	0.05	0.05	-	-	-	-
33	Maharashtra State Police Housing and Welfare Corporation Limited	Home	March 1974	7.96	-	-	7.96	-	-	878.32	878.32

Sl. No.	Sector and Name of the PSU	Name of the Department	Month and year of incorporation	Equity* at close of the year 2020-21				Long term loans outstanding at close of the year 2020-21			
				GoM	GoI	Others	Total	GoM	GoI	Others	Total
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)
34	Maharashtra State Road Development Corporation Limited	Public Works Department	August 1996	773.56	-	-	773.56	179.02	-	5,815.08	5,994.10
35	Maharashtra Urban Infrastructure Development Company Limited	Urban Development	August 2002	0.25	-	0.24	0.49	-	-	-	-
36	Maharashtra Urban Infrastructure Fund Trustee Company Limited	Urban Development	August 2002	0.05	-	0.05	0.10	-	-	-	-
37	Mihan India Limited	General Administration (Civil Aviation)	June 2009	-	9.80	10.20	20.00	-	-	36.25	36.25
38	Shivshahi Punarvasan Prakalp Limited	Housing	September 1998	115.00	-	-	115.00	-	-	-	-
39	Western Maharashtra Development Corporation Limited	Industries, Energy and Labour	December 1970	3.06	-	-	3.06	21.51	-	-	21.51
40	Thane Creek Bridge Infrastructure Limited	Public Works Department	January 2018	-	-	0.05	0.05	-	-	-	-
41	Nagpur Mumbai Super Communication Expressway Limited	Public Works Department	May 2017	-	-	10,600.05	10,600.05	-	-	7,393.01	7,393.01
42	Mumbai Pune Expressway Limited	Public Works Department	April 2018	-	-	250.05	250.05	-	-	8,424.39	8,424.39
43	Versova Bandra Sea Link Limited	Public Works Department	April 2018	-	-	0.05	0.05	-	-	-	-
44	MSRDC Sea Link Limited	Public Works Department	October 2018	-	-	400.45	400.45	-	-	2,072.73	2,072.73
45	MSRDC Tunnels Limited	Public Works Department	September 2018	-	-	0.05	0.05	-	-	-	-
46	Maha Mumbai Metro (M3) Operation Corporation Limited	Urban Development	June 2019	-	-	5.00	5.00	-	-	-	-
47	Pune Purandar International Airport Limited	General Administration (Civil Aviation)	September 2019	-	-	50.00	50.00	-	-	-	-
48	AITL Auric Skill Foundation	Industries, Energy and Labour	January 2020	-	-	0.01	0.01	-	-	-	-
49	Mahasamrudhhi Renewable Energy Limited	Public Works Department	September 2020	-	-	0.05	0.05	-	-	-	-
Sector Wise Total				912.64	9.80	14,910.29	15,832.73	210.45	0.00	24,809.30	25,019.75
MANUFACTURING											
50	Haffkine Ajintha Pharmaceuticals Limited	Medical Education and Drugs	April 1977	-	-	0.18	0.18	-	-	18.44	18.44
51	Haffkine Bio-Pharmaceutical Corporation Limited	Medical Education and Drugs	April 1974	8.71	-	-	8.71	3.99	-	-	3.99
52	Mahaguj Collieries Limited	Industries, Energy and Labour	November 2006	-	-	0.05	0.05	-	-	62.58	62.58
53	Maharashtra Petrochemicals Corporation Limited	Industries, Energy and Labour	April 1981	8.96	-	-	8.96	-	-	-	-
54	Maharashtra State Mining Corporation Limited	Industries, Energy and Labour	November 1973	2.07	-	-	2.07	4.57	-	-	4.57
55	Maharashtra State Powerlooms Corporation Limited	Co-operation, Marketing and Textile	February 1972	16.67	-	-	16.67	-	-	-	16.67
56	Maha Tamil Collieries Limited	Industries, Energy and Labour	August 2009	-	-	0.05	0.05	-	-	-	-
57	MSMC Adkoli Natural Resources Limited	Industries, Energy and Labour	February 2010	-	-	0.01	0.01	-	-	3.26	3.26
58	MSMC Warora Collieries Limited	Industries, Energy and Labour	July 2010	-	-	0.01	0.01	-	-	2.98	2.98
Sector Wise Total				36.41	0.00	0.30	36.71	8.56	0.00	87.26	95.82
POWER											
59	Aurangabad Power Company Limited	Industries, Energy and Labour	June 2007	-	-	0.05	0.05	-	-	6.29	6.29

Sl. No.	Sector and Name of the PSU	Name of the Department	Month and year of incorporation	Equity* at close of the year 2020-21				Long term loans outstanding at close of the year 2020-21			
				GoM	GoI	Others	Total	GoM	GoI	Others	Total
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)
60	Dhopave Coastal Power Limited	Industries, Energy and Labour	March 2007	-	-	0.05	0.05	-	-	8.24	8.24
61	Mahagenco Ash Management Services Ltd	Industries, Energy and Labour	August 2007	-	-	0.05	0.05	-	-	1.54	1.54
62	M.S.E.B. Holding Company Limited	Industries, Energy and Labour	May 2005	89,216.21	-	-	89,216.21	-	-	-	-
63	Maharashtra Power Development Corporation Limited	Industries, Energy and Labour	December 1997	0.45	-	-	0.45	-	-	1,018.18	1,018.18
64	Maharashtra State Electricity Distribution Company Limited	Industries, Energy and Labour	May 2005	-	-	47,723.98	47,723.98	14.43	-	38,122.46	38,136.89
65	Maharashtra State Electricity Transmission Company Limited	Industries, Energy and Labour	May 2005	-	-	8,984.97	8,984.97	197.59	-	5,538.67	5,736.26
66	Maharashtra State Power Generation Company Limited	Industries, Energy and Labour	May 2005	-	-	25,284.13	25,284.13	-	-	25,478.96	25,478.96
Sector Wise Total				89,216.66	0.00	81,993.23	1,71,209.89	212.02	0.00	70,174.34	70,386.36
SERVICE											
67	Maharashtra Tourism Development Corporation Limited	Tourism and Cultural Affairs	January 1975	15.39	-	-	15.39	4.40	-	-	4.40
68	Mahatourism Corporation Limited	Tourism and Cultural Affairs	May 2009	-	-	0.05	0.05	-	-	0.03	0.03
69	Nagpur Mass Transport Company Private Limited	Transport	June 2008	-	-	2.00	2.00	-	-	-	-
Sector Wise Total				15.39	0.00	2.05	17.44	4.40	0.00	0.03	4.43
MISCELLANEOUS											
70	Krupanidhi Limited	Industries, Energy and Labour	December 1964	-	-	0.01	0.01	-	-	-	-
71	Maharashtra Ex-Servicemen Corporation Limited	General Administration	March 2002	14.95	-	-	14.95	-	-	-	-
72	Maharashtra Information Technology Corporation Limited	Information Technology	October 2017	10.00	-	-	10.00	-	-	-	-
73	Mahila Arthik Vikas Mahamandal	Women and Child Development	February 1975	3.39	0.46	0.01	3.86	-	-	-	-
74	Nagpur Flying Club Private Limited	Civil Aviation	March 2007	0.85	-	-	0.85	-	-	-	-
75	Village Social Transformation Foundation	Rural Development	January 2017	0.01	-	-	0.01	-	-	-	-
76	Dr. Babasaheb Ambedkar Samata Pratishthan	Social Justice and Special Assistance	July 2017	-	-	-	-	-	-	-	-
77	Chhatrapati Shahu Maharaj Research, Training & Human Development Institute	Social Justice and Special Assisance (Vimukta Jatis, Nomadic Tribes, Other Backward Classes and Special Backward Classes Welfare Department)	June 2018	-	-	-	-	-	-	-	-
78	SPPU Research Park Foundation	Savitribai Phule Pune University	January 2019	-	-	0.01	0.01	-	-	-	-

Sl. No.	Sector and Name of the PSU	Name of the Department	Month and year of incorporation	Equity* at close of the year 2020-21				Long term loans outstanding at close of the year 2020-21			
				GoM	GoI	Others	Total	GoM	GoI	Others	Total
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)
79	SPPU Edutech Foundation	Savitribai Phule Pune University	March 2019	-	-	0.01	0.01	-	-	-	-
80	Mahatma Jyotiba Phule Research and Training Institute	Othe Backward Class Bahujan Walefare	October 2019	-	-	-	-	-	-	-	-
Sector Wise Total				29.20	0.46	0.04	29.70	-	-	-	-
Total A (All sector wise working Government Companies)				92,860.61	86.19	96,924.06	1,89,870.86	636.77	195.86	95,417.36	96,249.99
B. WORKING STATUTORY CORPORATIONS											
AGRICULTURE AND ALLIED											
1	Maharashtra State Warehousing Corporation	Co-operation, Marketing and Textile	August 1957	4.36	4.35	-	8.71	-	-	-	-
2	Maharashtra Krishna Valley Development Corporation	Water Resources	April 1996	35,862.16	3,339.30	-	39,201.46	-	-	180.00	180.00
3	Konkan Irrigation Development Corporation	Water Resources	January 1998	8,342.15	-	-	8,342.15	-	-	-	-
4	Vidarbha Irrigation Development Corporation	Water Resources	May 1997	47,901.02	-	-	47,901.02	-	-	-	-
5	Tapi Irrigation Development Corporation	Water Resources	January 1998	11,576.37	-	-	11,576.37	-	-	-	-
6	Maharashtra Water Conservation Corporation	Water Resources	August 2000	2,063.26	-	-	2,063.26	-	-	-	-
7	Godavari Marathwada Irrigation Development Corporation	Water Resources	October 1998	21,069.71	-	-	21,069.71	-	-	-	-
Sector Wise Total				1,26,819.03	3,343.65	0.00	1,30,162.68	-	-	180.00	180.00
FINANCE											
8	Maharashtra State Financial Corporation	Industries, Energy and Labour	August 1962	34.28	2.93	25.43	62.64	136.49	-	93.11	229.60
Sector Wise Total				34.28	2.93	25.43	62.64	136.49	-	93.11	229.60
INFRASTRUCTURE											
9	Maharashtra Industrial Development Corporation	Industries, Energy and Labour	August 1962	-	-	-	-	-	-	-	-
Sector Wise Total				-	-	-	-	-	-	-	-
SERVICE											
10	Maharashtra State Road Transport Corporation	Transport	July 1961	5,399.03	56.77	-	5,455.80	200.00	-	-	200.00
Sector Wise Total				5,399.03	56.77	-	5,455.80	200.00	-	-	200.00
Total B (All sector wise working Statutory Corporations)				1,32,252.34	3,403.35	25.43	1,35,681.12	336.49	-	273.11	609.60
Grand Total (A+B)				2,25,112.95	3,489.54	96,949.49	3,25,551.98	973.26	195.86	95,690.47	96,859.59
C. INACTIVE GOVERNMENT COMPANIES											
AGRICULTURE AND ALLIED											
1	Dairy Development Corporation of Marathwada Limited	Industries, Energy and Labour	March 1974	-	-	0.38	0.38	-	-	2.79	2.79

Sl. No.	Sector and Name of the PSU	Name of the Department	Month and year of incorporation	Equity* at close of the year 2020-21				Long term loans outstanding at close of the year 2020-21			
				GoM	GoI	Others	Total	GoM	GoI	Others	Total
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)
2	Ellora Milk Products Limited	Industries, Energy and Labour	February 1985	-	-	0.05	0.05	-	-	1.44	1.44
3	MAFCO Limited	Finance	December 1970	5.04	-	-	5.04	-	-	-	-
4	Parbhani Krishi Go-sanvardhan Limited	Industries, Energy and Labour	March 1977	-	-	0.19	0.19	-	-	1.08	1.08
5	Vidarbha Quality Seeds Limited	Industries, Energy and Labour	February 1973	-	-	0.10	0.10	-	-	0.36	0.36
Sector Wise Total				5.04	0.00	0.72	5.76	0.00	0.00	5.67	5.67
INFRASTRUCTURE											
6	Development Corporation of Vidarbha Limited	Industries, Energy and Labour	December 1970	7.17	-	-	7.17	8.37	-	-	8.37
7	Maharashtra Industrial Gas Transmission Company Limited	Industries, Energy and Labour	January 2007	-	-	0.05	0.05	-	-	-	-
8	The Maharashtra Land Development Corporation Limited	Irrigation (Water resources)	July 1973	3.00	1.00	-	4.00	46.88	-	-	46.88
9	Maharashtra State Housing Corporation Limited	Housing	October 1974	0.01	-	-	0.01	-	-	-	-
10	Marathwada Development Corporation Limited	Industries, Energy and Labour	August 1967	10.17	-	-	10.17	48.16	-	-	48.16
Sector Wise Total				20.35	1.00	0.05	21.40	103.41	0.00	0.00	103.41
MANUFACTURING											
11	Godavari Garments Limited	Industries, Energy and Labour	March 1977	-	-	0.24	0.24	-	-	7.73	7.73
12	Kinwat Roofing Tiles Limited	Industries, Energy and Labour	March 1977	-	-	0.19	0.19	-	-	0.96	0.96
13	Maharashtra Electronics Corporation Limited	Industries, Energy and Labour	January 1978	9.69	-	-	9.69	57.72	-	12.19	69.91
14	Maharashtra State Textile Corporation Limited	Co-operation, Marketing and Textile	September 1966	236.15	-	-	236.15	173.91	-	-	173.91
15	Marathwada Ceramic Complex Limited	Industries, Energy and Labour	December 1977	-	-	0.68	0.68	-	-	6.55	6.55
16	The Gondwana Paints and Minerals Limited	Industries, Energy and Labour	July 1946	-	-	0.10	0.10	-	-	1.31	1.31
17	The Pratap Spinning, Weaving and Manufacturing Company Limited	Co-operation, Marketing and Textile	August 1966	-	-	23.17	23.17	-	-	23.12	23.12
Sector Wise Total				245.84	0.00	24.38	270.22	231.63	0.00	51.86	283.49
MISCELLANEOUS											
18	Leather Industries Corporation of Marathwada Limited	Industries, Energy and Labour	March 1974	-	-	0.64	0.64	-	-	6.09	6.09
19	Vidarbha Tanneries Limited	Industries, Energy and Labour	May 1979	-	-	0.10	0.10	-	-	1.04	1.04
Sector Wise Total				0.00	0.00	0.74	0.74	0.00	0.00	7.13	7.13
Total C (All sector wise Inactive Government Companies)				271.23	1.00	25.89	298.12	335.04	0.00	64.66	399.70
Grand Total (A+B+C)				2,25,384.18	3,490.54	96,975.38	3,25,850.10	1,308.30	195.86	95,755.13	97,259.29

*Equity includes share application money

Appendix 2.1

(Reference: paragraph 2.4.4, 2.4.4.1, 2.4.4.5; Page 45, 46, 51)

Summarised financial results of State Public Sector Undertakings for the latest year for which accounts were finalised

(₹ in crore)

Sl. No.	Sector, Type and Name of the PSU	Period of accounts	Year in which finalised	Earnings before interest and tax (EBIT)	Net profit/loss (-) before dividend and tax	Net profit/loss (-) after interest and tax	Turnover	Paid-up capital ¹	Loans outstanding at the end of year ²	Capital employed ³	Net worth	Accumulated profit (+)/ Loss (-)
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)	(13)
A. WORKING GOVERNMENT COMPANIES												
AGRICULTURE AND ALLIED												
1	Forest Development Corporation of Maharashtra Limited	2019-20	2020-21	47.89	47.89	37.17	157.30	323.12	0.00	1,112.79	1,720.21	789.67
2	Maharashtra Agro Industries Development Corporation Limited	2018-19	2020-21	8.34	5.26	4.26	480.33	5.50	0.00	198.59	265.12	193.09
3	Maharashtra Insecticides Limited φ	2018-19	2019-20	0.56	0.56	0.52	30.65	1.00	0.00	11.81	11.81	10.81
4	The Maharashtra State Farming Corporation Limited. φ	2018-19	2020-21	20.01	18.82	18.30	23.28	2.75	0.00	(173.68)	(173.68)	(176.43)
5	Maharashtra State Seeds Corporation Limited	2019-20	2020-21	34.70	34.65	26.10	664.39	4.18	5.00	356.45	373.03	347.27
6	Punyashloka Ahilyadevi Maharashtra Mendi Va Sheli Vikas Mahamandal Limited	2020-21	2021-22	1.46	1.46	0.85	30.24	5.97	0.00	11.84	11.84	5.87
7	Maharashtra Fisheries Development Corporation Limited φ	2015-16	2019-20	2.12	1.98	1.16	6.50	4.04	4.15	6.79	2.64	(1.40)
8	FDCM Essel World Gorewada Zoo Private Limited	2019-20	2020-21	-	(0.001)	(0.0012)	0.00	0.10	-	0.10	0.10	(0.00)
9	Maharashtra Bamboo Promotion Foundation	2019-20	2020-21	-	-	-	0.00	-	-	0.59	0.59	0.59
10	Waghadi Nadi Punarjeevan Foundation Limited	FAA	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Sector wise total				115.08	110.62	88.36	1,392.69	346.66	9.15	1525.28	2211.66	1,169.472
FINANCE												
11	Annasaheb Patil Arthik Magas Vikas Mahamandal Maryadit φ	2010-11	2012-13	2.37	2.37	2.37	3.43	50.00	0.00	59.10	58.85	8.85
12	Kolhapur Chitranagri Mahamandal Limited φ	2003-04	2019-20	(0.10)	(0.10)	(0.10)	0.09	3.24	0.13	1.07	0.94	(2.30)
13	Sahitya Ratna Lokshahir Annabhau Sathé Development Corporation Limited φ	2009-10	2014-15	2.92	2.19	2.19	1.55	118.35	25.94	107.69	81.75	(36.60)
14	Maharashtra Co-operative Development Corporation Limited	2019-20	2020-21	13.79	2.15	1.52	13.12	9.40	101.70	121.05	19.35	9.95
15	Maharashtra Film, Stage and Cultural Development Corporation Limited	2020-21	2021-22	29.42	29.42	19.01	57.02	12.30	0.56	231.54	230.98	218.68
16	Maharashtra Patbandhare Vittiya Company Limited (•)	2012-13	2020-21	82.90	0	0	0	0.06	690.13	690.19	1.01	0.01
17	Maharashtra Rajya Itar Magas Vargiya Vitta Ani Vikas Mahamandal Limited φ	2018-19	2020-21	10.84	9.37	9.37	4.99	85.46	9.40	204.18	194.78	109.32
18	Maharashtra Small Scale Industries Development Corporation Limited	2018-19	2020-21	(0.23)	(0.33)	(3.58)	20.17	14.50	0.77	47.92	53.15	32.65
19	Maharashtra State Handicapped Finance & Development Corporation Limited φ	2010-11	2014-15	0.80	(0.11)	(0.11)	1.21	14.23	36.41	54.28	17.87	3.64

Sl. No.	Sector, Type and Name of the PSU	Period of accounts	Year in which finalised	Earnings before interest and tax (EBIT)	Net profit/loss (-) before dividend and tax	Net profit/loss (-) after interest and tax	Turnover	Paid-up capital ¹	Loans outstanding at the end of year ²	Capital employed ³	Net worth	Accumulated profit (+)/ Loss (-)
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)	(13)
20	Maharashtra State Handlooms Corporation Limited ϕ	2020-21	2021-22	(0.81)	(3.60)	(3.60)	7.54	90.61	97.36	43.19	(54.17)	(144.78)
21	Maharashtra Vikrikar Rokhe Pradhikaran Limited (•) ϕ	2017-18	2019-20	0.44	0.00	0	0.00	0.05	0.00	0.45	0.45	0.40
22	Mahatma Phule Backward Class Development Corporation Limited	2018-19	2020-21	56.15	51.55	51.55	13.63	632.64	36.69	770.01	775.69	100.68
23	Maulana Azad Alpasankyak Arthik Vikas Mahamandal Limited ϕ	2012-13	2018-19	9.99	9.34	9.34	8.72	206.39	28.13	265.83	237.70	31.31
24	Sant Rohidas Leather Industries and Charmakar Development Corporation Limited	2017-18	2020-21	18.43	17.15	17.15	8.42	306.21	22.58	387.90	411.16	59.11
25	Shabari Adivasi Vitta Va Vikas Mahamandal Maryadit ϕ	2017-18	2018-19	5.74	4.79	3.81	0.38	77.11	24.63	129.71	126.15	27.97
26	Shamrao Peje Kokan Itar Magasvarg Aarthik Vikas Mahamandal Limited ϕ	2018-19	2020-21	2.42	2.36	2.36	0.10	15.00	0.65	23.89	23.24	8.24
27	Vasantao Naik Vimukta Jatis & Nomadic Tribes Development Corporation Limited ϕ	2013-14	2016-17	7.04	6.25	6.25	6.56	169.01	26.54	164.85	138.31	(30.70)
Sector wise total				242.11	132.80	117.53	146.938	1,804.56	1,101.62	3,302.85	2,317.21	396.43
INFRASTRUCTURE												
28	Aurangabad Industrial Township Limited	2019-20	2020-21	23.61	23.61	15.43	60.19	4,597.35	0.00	4771.68	4,771.68	174.33
29	City & Industrial Development Corporation of Maharashtra Limited	2018-19	2021-22	0.05	0.05	0.035	0.05	3.95	6.12	12.41	6.29	2.34
30	Development Corporation of Konkan Limited	2019-20	2020-21	(0.30)	(0.30)	(0.30)	0.28	8.81	5.92	(0.86)	(6.35)	(15.59)
31	Maharashtra Airport Development Company Limited	2019-20	2020-21	(92.07)	(92.08)	(92.08)	142.93	17.05	189.30	(380.63)	1,711.50	(586.98)
32	MSRDC Infrastructure Projects Limited (Maharashtra Satara Kagal Infrastructure Limited)	2019-20	2020-21	0.01	0.01	(0.0062)	0.00	0.05	0.00	0.01	0.0063	(0.04)
33	Maharashtra State Police Housing and Welfare Corporation Limited	2019-20	2020-21	19.49	19.49	13.40	31.30	7.96	892.94	949.88	56.94	48.98
34	Maharashtra State Road Development Corporation Limited ϕ	2016-17	2018-19	139.90	(141.90)	141.90	618.76	773.56	1,394.85	(1626.26)	2,524.69	(3,794.67)
35	Maharashtra Urban Infrastructure Development Company Limited	2019-20	2021-22	0.55	0.55	0.42	0.65	0.49	0.00	8.82	8.82	8.33
36	Maharashtra Urban Infrastructure Fund Trustee Company Limited	2019-20	2021-22	0.0	0.003	0.00021	0.00	0.10	0.00	0.11	0.11	0.01
37	Mihan India Limited	2019-20	2020-21	65.38	64.45	52.57	116.90	20.00	0.00	42.83	129.05	22.83
38	Shivshahi Punarvasan Prkalp Limited ϕ	2016-17	2018-19	40.49	40.49	19.01	72.55	115.00	500.00	866.84	366.84	251.84
39	Western Maharashtra Development Corporation Limited	2019-20	2020-21	256.33	255.86	255.88	1.01	3.06	21.51	277.62	256.43	253.05
40	Thane Creek Bridge Infrastructure Limited	2019-20	2020-21	(0.01)	(0.01)	(0.0083)	0.00	0.05	1.27	1.28	0.01	(0.04)
41	Nagpur Mumbai Super Communication Expressway Limited	2019-20	2020-21	(0.04)	(0.04)	(0.0351)	0.00	10,600.05	7,393.01	17,992.88	10,589.89	(0.18)
42	Mumbai Pune Expressway Limited	2019-20	2020-21	147.47	(290.02)	(290.02)	602.49	250.05	8,121.34	8081.33	(40.01)	(290.06)
43	Versova Bandra Sea Link Limited	2019-20	2020-21	(0.03)	(0.03)	(0.028)	0.00	0.05	-	(0.01)	73.64	(0.06)

Sl. No.	Sector, Type and Name of the PSU	Period of accounts	Year in which finalised	Earnings before interest and tax (EBIT)	Net profit/loss (-) before dividend and tax	Net profit/loss (-) after interest and tax	Turnover	Paid-up capital ¹	Loans outstanding at the end of year ²	Capital employed ³	Net worth	Accumulated profit (+)/ Loss (-)
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)	(13)
44	MSRDC Sea Link Limited	2019-20	2020-21	(2.92)	(28.89)	(28.89)	25.18	400.45	2,060.39	2,431.86	371.47	(28.98)
45	MSRDC Tunnels Limited	2019-20	2020-21	(0.02)	(0.02)	(0.017)	0.00	0.05	0.00	0.00	0.0017	(0.05)
46	Maha Mumbai Metro (M3) Operation Corporation Limited	Since inception to 31 March 2020	2020-21	(0.02)	(0.02)	(0.02)	0.00	5.00	0.00	4.98	4.98	(0.02)
47	Pune Purandar International Airport Limited ^	2019-20	2020-21	0.67	0.67	0.56	0.00	50.00	0.0	48.27	48.27	(1.73)
48	AITL AURIC Skill Foundation^	FAA		-	-	-	-	-	-	-	-	-
49	Mahasamrudhhi Renewable Energy Limited	FAA		-	-	-	-	-	-	-	-	-
Sector wise total				598.56	(148.11)	87.80	1672.29	16,853.08	20,586.65	33,483.04	20,874.26	(3,956.69)
MANUFACTURING												
50	Haffkine Ajintha Pharmaceuticals Limited	2019-20	2021-22	(2.51)	(2.51)	(2.51)	0.48	0.18	25.03	3.05	(21.62)	(22.16)
51	Haffkine Bio-Pharmaceutical Corporation Limited φ	2018-19	2020-21	(5.26)	(5.57)	(5.57)	58.80	8.71	4.00	169.48	165.66	156.77
52	Mahaguj Collieries Limited	2019-20	2020-21	(2.32)	(2.32)	(2.32)	0.00	0.05	62.58	53.88	(8.70)	(8.75)
53	Maharashtra Petrochemicals Corporation Limited	2019-20	2021-22	(2.02)	(1.01)	1.03	0.00	8.96	0.00	20.69	20.69	11.73
54	Maharashtra State Mining Corporation Limited	2019-20	2020-21	2.41	2.41	2.04	128.66	2.07	4.57	56.48	68.79	49.84
55	Maharashtra State Powerlooms Corporation Limited	2019-20	2021-22	0.02	0.02	0.02	22.74	16.37	0.00	(1.59)	(1.59)	(17.96)
56	Maha Tamil Collieries Limited	2019-20	2020-21	3.22	3.22	2.27	0.00	0.05	0.00	10.22	10.22	10.17
57	MSMC Adkoli Natural Resources Limited	2020-21	2021-22	(0.01)	(0.013)	(0.01)	0.00	0.01	0.00	(0.02)	(0.02)	(0.03)
58	MSMC Warora Collieries Limited φ	2010-11	2013-14	0.00	0.00	0.00	0.00	0.01	2.96	2.97	0.01	0.00
Sector wise total				(6.47)	(5.78)	(5.06)	210.68	36.41	99.14	315.16	233.44	179.61
POWER												
59	Aurangabad Power Company Limited	2019-20	2020-21	0.00	(0.003)	(0.0029)	-	0.05	6.30	0.11	(6.19)	(6.24)
60	Dhopave Coastal Power Limited	2020-21	2021-22	0.00	(0.0033)	(0.0033)	-	0.05	8.26	0.00	(8.26)	(8.31)
61	Mahagenco Ash Management Services Limited φ	2019-20	2020-21	(0.07)	(0.07)	(0.07)	-	0.05	1.53	0.11	(1.42)	(1.47)
62	M.S.E.B. Holding Company Limited	2019-20	2020-21	2.90	2.90	19.88	-	89,173.71	0.00	87,019.05	87,019.05	(2,154.66)
63	Maharashtra Power Development Corporation Limited	2019-20	2020-21	(0.15)	(0.15)	(0.15)	-	0.45	1,018.02	4.84	(1,013.18)	(1,013.63)
64	Maharashtra State Electricity Distribution Company Limited	2019-20	2020-21	5,289.17	439.02	307.22	73,761.44	47,723.98	33,114.66	55,355.12	22,817.46	(25,483.52)
65	Maharashtra State Electricity Transmission Company Limited	2019-20	2020-21	1,029.51	492.92	214.02	3,722.55	8,984.97	4,703.93	15,121.87	11,238.01	1,432.97
66	Maharashtra State Power Generation Company Limited	2019-20	2020-21	3,789.28	210.49	(125.53)	24,656.31	25,407.95	22,727.01	41,053.61	18,326.60	(7,081.35)
Sector wise total				10,110.63	1,145.10	415.36	102140.30	1,71,291.21	61,579.71	1,98,554.71	1,38,372.07	(34,316.21)
SERVICE												
67	Maharashtra Tourism Development Corporation Limited φ	2016-17	2019-20	1.09	0.91	0.95	24.88	15.39	10.04	38.68	31.90	13.25
68	Mahatourism Corporation Limited φ	2017-18	2018-19	(0.01)	(0.01)	(0.01)	0.00	0.05	0.00	(0.02)	(0.02)	(0.07)
69	Nagpur Mass Transport Company Private Limited	2020-21	2021-22	0.10	0.10	0.073	0.00	2.00	0.00	2.69	2.69	0.69
Sector wise total				1.18	0	1.01	24.88	17.44	10.04	41.35	34.57	13.87

Sl. No.	Sector, Type and Name of the PSU	Period of accounts	Year in which finalised	Earnings before interest and tax (EBIT)	Net profit/loss (-) before dividend and tax	Net profit/loss (-) after interest and tax	Turnover	Paid-up capital ¹	Loans outstanding at the end of year ²	Capital employed ³	Net worth	Accumulated profit (+)/ Loss (-)
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)	(13)
MISCELLANEOUS												
70	Krupanidhi Limited ♦ φ	2018-19	2019-20	0.00	0.00	0.00	0.00	0.01	0.00	0.01	0.01	0.00
71	Maharashtra Ex-Servicemen Corporation Limited	2017-18	2020-21	13.92	13.34	13.34	279.65	14.95	0.00	111.27	111.27	96.32
72	Maharashtra Information Technology Corporation Limited	2018-19	2020-21	42.47	42.47	30.03	334.71	10.00	0.21	70.26	70.05	60.05
73	Mahila Arthik Vikas Mahamandal	2019-20	2020-21	0.00	0.00	0.00	0.00	3.86	0.00	3.86	74.66	0.00
74	Nagpur Flying Club	2019-20	2020-21	(0.09)	(0.09)	(0.091)	0.00	0.85	0.00	3.08	3.08	2.33
75	Village Social Transformation Foundation	2019-20	2020-21	0.00	0.00	0.00	0.00	0.01	0.00	0.01	23.2	0.00
76	Babasaheb Ambedkar Samata Pratishthan φ	2018-19	2019-20	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	(0.02)	0.07	(0.02)
77	Chhatrapati Shahu Maharaj Research, Training & Human Development Institute φ	FAA	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
78	SPPU Research Park Foundation^ φ	FAA	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
79	SPPU Edutech Foundation^ φ	FAA	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
80	Mahatma Jyotiba Phule Research and Training Institute (22-09-2019)	FAA	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Sector wise total				56.30	55.72	43.28	614.36	29.68	0.21	188.47	282.34	158.58
Total A (All sector wise working Government companies)				11,117.39	1,291.35	748.29	1,06,202.12	1,90,379.04	83,386.52	2,37,410.87	1,64,325.56	(36,354.94)
B. Working Statutory corporations												
AGRICULTURE & ALLIED												
1	Maharashtra State Warehousing Corporation	2019-20	2020-21	66.36	66.36	37.13	328.56	8.71	0.00	8.71	633.64	0.00
2	Maharashtra Krishna Valley Development Corporation φ	2017-18	2018-19	0.39	0.00	0.00	0.00	36,373.82	236.85	36,610.67	36,373.82	0.00
3	Konkan Irrigation Development Corporation φ	2017-18	2018-19	29.57	29.57	29.57	50.49	8,342.15	0.00	8,398.16	8,398.16	56.01
4	Vidarbha Irrigation Development Corporation φ	2017-18	2018-19	86.88	86.88	86.88	35.85	40,924.01	0.00	41,008.96	41,027.26	84.95
5	Tapi Irrigation Development Corporation φ	2018-19	2019-20	0.00	0.00	0.00	0.00	11,576.37	0.00	11,576.37	11,576.37	0.00
6	Godavari Marathwada Irrigation Development Corporation	2018-19	2021-22	0.00	0.00	0.00	0.00	21,069.71	0.00	21,069.71	30,047.38	0.00
7	Maharashtra Water Conservation Corporation	2018-19	2021-22	(62.79)	(62.79)	(62.79)	0.35	2,323.27	0.00	2,621.39	2,621.39	298.12
Sector wise total				120.41	120.02	90.79	415.25	1,20,618.04	236.85	1,21,293.97	1,30,678.02	439.08
FINANCE												
8	Maharashtra State Financial Corporation φ	2014-15	2015-16	(13.78)	(13.78)	(13.78)	9.29	62.64	350.17	(224.76)	(579.04)	(687.90)
Sector wise total				(13.78)	(13.78)	(13.78)	9.29	62.64	350.17	(224.76)	(579.04)	(687.90)
INFRASTRUCTURE												
9	Maharashtra Industrial Development Corporation	2018-19	2020-21	5.17	0.19	0.19	462.15	0.00	0.00	39.14	39.14	39.14
Sector wise total				5.17	0.19	0.19	462.15	0.00	0.00	39.14	39.14	39.14
SERVICE												
10	Maharashtra State Road Transport Corporation φ	2018-19	2020-21	(938.15)	(939.87)	(939.87)	7,840.29	4,700.60	200.00	297.51	97.51	(4,603.09)
Sector wise total				(938.15)	(939.87)	(939.87)	7,840.29	4,700.60	200.00	297.51	97.51	(4,603.09)
Total B (All sector wise working Statutory corporations)				(826.35)	(833.44)	(862.67)	8,726.98	1,25,381.28	787.02	1,21,405.86	1,30,235.63	(4,812.77)
Grand Total (A + B)				10,291.04	457.91	(114.38)	1,14,929.10	3,15,760.32	84,173.54	3,58,816.73	2,94,561.19	(41,167.71)

Sl. No.	Sector, Type and Name of the PSU	Period of accounts	Year in which finalised	Earnings before interest and tax (EBIT)	Net profit/loss (-) before dividend and tax	Net profit/loss (-) after interest and tax	Turnover	Paid-up capital ¹	Loans outstanding at the end of year ²	Capital employed ³	Net worth	Accumulated profit (+)/ Loss (-)
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)	(13)
C. Inactive Government companies												
AGRICULTURE & ALLIED												
1	Dairy Development Corporation of Marathwada Limited	2019-20	2020-21	0.00	0.00	0.00	0.00	0.38	0.00	(2.75)	(2.75)	(3.13)
2	Ellora Milk Products Limited	2019-20	2020-21	0.00	0.00	0.00	0.00	0.05	1.35	(0.13)	(1.48)	(1.53)
3	MAFCO Limited esselpuny φ	2018-19	2019-20	0.11	0.11	0.091	0.00	5.04	0.00	5.49	5.49	0.45
4	Parbhani Krishi Go-sanvardhan Limited	2019-20	2020-21	(0.04)	(0.04)	(0.041)	0.00	0.19	0.00	(1.01)	(0.81)	(1.20)
5	Vidarbha Quality Seeds Limited	2019-20	2020-21	(0.01)	(0.01)	(0.0084)	0.00	0.10	0.00	(0.33)	(0.33)	(0.43)
Sector wise total				0.06	0.06	0.04	0.00	5.76	1.35	1.27	0.12	(5.84)
INFRASTRUCTURE												
6	Development Corporation of Vidarbha Limited φ	2020-21	2021-22	(2.97)	(2.97)	(2.97)	0.00	7.17	8.37	(2.18)	(10.55)	(17.72)
7	The Maharashtra Land Development Corporation Limited φ	2017-18	2020-21	0.00	0.00	0.00	0.00	4.00	46.89	30.88	(16.01)	(20.01)
8	Maharashtra Industrial Gas Transmission Company Limited	FAA		-								
9	Maharashtra State Housing Corporation Limited φ	2015-16	2016-17	0.02	0.02	0.02	0.00	0.01	0.00	0.54	0.54	0.53
10	Marathwada Development Corporation Limited	2019-20	2020-21	0.31	0.31	0.23	0.00	10.17	48.15	47.29	(0.86)	(11.03)
Sector wise total				(2.64)	(2.64)	(2.72)	0.00	21.35	103.41	76.53	(26.88)	(48.23)
MANUFACTURING												
11	Godavari Garments Limited	2019-20	2020-21	(0.07)	(0.07)	(0.07)	0.00	0.24	7.73	(0.27)	(8)	(8.24)
12	Kinwat Roofing Tiles Limited	2019-20	2020-21	0.00	0.00	0.00	0.00	0.19	0.97	(0.05)	(1.02)	(1.21)
13	Maharashtra Electronics Corporation Limited	2017-18	2020-21	(1.00)	(21.50)	(21.50)	0.00	9.69	213.64	(176.24)	(389.88)	(399.57)
14	Maharashtra State Textile Corporation Limited	2018-19	2020-21	(0.46)	(40.77)	(40.77)	0.00	236.16	0.00	(891.73)	(884.85)	(1,127.89)
15	Marathwada Ceramic Complex Limited	2019-20	2020-21	0.00	0.00	0.00	0.00	0.68	6.60	0.05	(6.55)	(7.23)
16	The Gondwana Paints and Minerals Limited	2019-20	2020-21	(0.01)	(0.01)	(0.01)	0.00	0.10	0.00	(1.35)	(1.35)	(1.45)
17	The Pratap Spinning, Weaving and Manufacturing Company Limited	2019-20	2020-21	(0.01)	(0.01)	(0.01)	0.00	23.17	0.00	(40.74)	(40.74)	(63.91)
Sector wise total				(1.55)	(62.36)	(62.36)	0.00	270.23	228.94	(1,110.33)	(1,332.39)	(1,609.50)
MISCELLANEOUS												
18	Leather Industries Corporation of Marathwada Limited	2019-20	2020-21	0.00	(0.00)	0.000024	0.00	0.64	6.09	0.06	(6.01)	(6.67)
19	Vidarbha Tanneries Limited	2019-20	2020-21	(0.01)	(0.01)	(0.0089)	0.00	0.10	1.05	(0.09)	(1.1)	(1.24)
Sector wise total				0.01	(0.01)	(0.01)	0.00	0.74	7.14	(0.03)	(7.11)	(7.91)
Total C (All sector wise inactive Government Companies)				(4.13)	(64.94)	(65.04)	0.00	298.08	340.84	(1,032.56)	(1,366.26)	(1,671.48)
Grand Total (A + B+C)				10,286.91	392.97	(179.42)	1,14,929.10	3,16,058.40	84,514.38	3,57,784.17	2,93,194.92	(42,839.19)

1 Paid-up capital includes share application money. 2 Loans outstanding at the end of the year represents long term loans from all sources. 3 Capital employed represents Shareholder funds (+) Long term Borrowings. FAA stands for First Accounts awaited φ Did not finalise even a single account. (*) Expenditure in respect of companies at Sl.No. A-16 and A-21 is recouped from Government hence the figure under profit/loss is 'Nil'. ♦ Deficit is recoverable from shareholders hence there is no loss/accumulated loss (Sl.No. A-69)

^New Company Sl.No.A-46, A-47, A-65, A-77, A-78 financial statements during the year

Appendix 2.2
(Reference: Paragraph 2.4.4.12; Page 55)
Details of Inactive companies

(₹ in crore)

Sl. No.	Sector, Type and Name of the PSU	Period of accounts	Year in which finalised	Outstanding Liabilities (As per information furnished by PSUs)				Outstanding liabilities (As per latest finalised accounts)	Inactive since
				State Government	Central Government	Others	Total		
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
AGRICULTURE & ALLIED									
1	Dairy Development Corporation of Marathwada Limited	2019-20	2020-21	0.00	0.00	2.79	2.79	0.00	Stopped activities since 1996 and GoM permitted winding up on 25-10-2011
2	Ellora Milk Products Limited	2019-20	2020-21	0.00	0.00	1.44	1.44	1.35	Stopped activities since 1996 and GoM permitted winding up on 25-10-2011
3	MAFCO Limited esselpuny	2018-19	2019-20	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	Information awaited
4	Parbhani Krishi Go-sanvardhan Limited	2019-20	2020-21	0.00	0.00	1.08	1.08	0.00	Stopped activities since 1996 and GoM permitted winding up on 25-10-2011
5	Vidarbha Quality Seeds Limited	2019-20	2020-21	0.00	0.00	0.36	0.36	0.00	Approved for being taken over by Official Liquidator.
INFRASTRUCTURE									
6	Development Corporation of Vidarbha Ltd.	2020-21	2021-22	8.37	0.00	0.00	8.37	8.37	Inactive since December 2006
7	The Maharashtra Land Development Corporation Ltd.	2017-18	2020-21	46.88	0.00	0.00	46.88	46.89	Inactive since 28 January 2004
8	Maharashtra Industrial Gas Transmission Company Limited	FAA		0.00	0.00	0.00	0.00	FAA	Inactive since 13 August 2014
9	Maharashtra State Housing Corporation Ltd.	2015-16	2016-17	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	Information awaited
10	Marathwada Development Corporation Limited	2019-20	2020-21	48.16	0.00	0.00	48.16	48.15	Stopped activities in 1993. All employees were given VRS in 2005
MANUFACTURING									
11	Godavari Garments Limited	2019-20	2020-21	0.00	0.00	7.73	7.73	7.73	Stopped activities since 1996 and GoM permitted winding up on 25-10-2011
12	Kinwat Roofing Tiles Limited	2019-20	2020-21	0.00	0.00	0.96	0.96	0.97	Stopped activities since 1996 and GoM permitted winding up on 25-10-2011
13	Maharashtra Electronics Corporation Limited	2017-18	2020-21	57.72	0.00	12.19	69.91	213.64	Information awaited
14	Maharashtra State Textile Corporation Ltd.	2018-19	2020-21	173.91	0.00	0.00	173.91	0.00	Inactive since 10 January 2001
15	Marathwada Ceramic Complex Limited	2019-20	2020-21	0.00	0.00	6.55	6.55	6.60	Stopped activities since 1996 and GoM permitted winding up on 25-10-2011
16	The Gondwana Paints and Minerals Limited	2019-20	2020-21	0.00	0.00	1.31	1.31	0.00	Approved for being taken over by Official Liquidator.
17	The Pratap Spinning, Weaving and Manufacturing Company Limited	2019-20	2020-21	0.00	0.00	23.12	23.12	0.00	Information awaited
MISCELLANEOUS									
18	Leather Industries Corporation of Marathwada Limited	2019-20	2020-21	0.00	0.00	6.09	6.09	6.09	Stopped activities since 1996 and GoM permitted winding up on 25-10-2011
19	Vidarbha Tanneries Limited	2019-20	2020-21	0.00	0.00	1.04	1.04	1.05	Approved for being taken over by Official Liquidator.
Total (All sector wise inactive Government Companies)				335.04	0.00	64.66	399.70	340.84	

Appendix - 3.1 (Reference: Paragraph 3.1, Page 77) Glossary of important Budget related terms	
1.	‘Accounts’ or ‘actuals’ of a year. - are the amounts of receipts and disbursements for the financial year beginning on <i>April 1st</i> and ending on <i>March 31st</i> following, as finally recorded in the Accounting authority’s books (as audited by C&AG). Provisional Accounts refers to the unaudited accounts.
2.	‘Administrative approval’ of a scheme, proposal or work. - is the formal acceptance thereof by the competent authority for the purpose of incurring expenditure. Taken with the provision of funds in the budget, it operates as a financial sanction to the work during that particular year in which the Administrative Approval is issued.
3.	‘Annual financial statement’ – Also referred to as Budget means the statement of estimated receipts and expenditure of the Central/State Government for each financial year, laid before the Parliament /State Legislature.
4.	‘Appropriation’ - means the amount authorized by the Parliament/State Legislature for expenditure under different primary unit of appropriation or part thereof placed at the disposal of a disbursing officer.
5.	‘Charged Expenditure’ - means such expenditure as is not to be submitted to the vote of the Legislature under the provisions of the Constitution.
6.	‘Consolidated Fund of India/ State- All revenues of the Union/State Government, loans raised by it and all moneys received in repayment of loans form the Consolidated Fund of India/ State. No moneys out of this Fund can be appropriated except in accordance with the law and for the purposes and in the manner provided in the Constitution.
7.	‘Contingency Fund’ is in the nature of an imprest. The Contingency Fund is intended to provide advances to the executive /Government to meet unforeseen expenditure arising in the course of a year pending its authorization by the Parliament/State Legislature. The amounts drawn from the Contingency Fund are recouped after the Parliament/State Legislature approves it through the Supplementary Demands.
8.	‘Controlling Officer (budget)’- means an officer entrusted by a Department with the responsibility of controlling the incurring of expenditure and/or the collection of revenue. The term includes the Heads of Department and also the Administrators.
9.	‘Drawing and Disbursing Officer’ (DDO) – means a Head of Office and also any other Officer so designated by the Finance Department of the State Government, to draw bills and make payments on behalf of the State Government. The term shall also include a Head of Department where he himself discharges such function
10.	‘Excess Grant’ – Excess grant means the amount of expenditure over and above the provision allowed through the original/supplementary grant, that requires regularization by obtaining excess grant from the Parliament /State Legislature under Article 115/205 of the Constitution.
11.	New Service’ – As appearing in Article 115(1)(a)/205(1)(a) of the Constitution, New Service means expenditure arising out of a new policy decision, not brought to the notice of Parliament/State Legislature earlier, including a new activity or a new form of investment.
12.	‘New Instrument of Service’- means relatively large expenditure arising out of important expansion of an existing activity.
13.	‘Public Accounts’- means the Public Account referred to in Article 266(2) of the Constitution. The receipts and disbursements such as deposits, reserve funds, remittances, etc. which do not form part of the Consolidated Fund are included in the Public Account. Disbursements from the Public Account are not subject to vote by the Parliament/State Legislature, as they are not moneys issued out of the Consolidated Fund of India/State.
14.	‘Reappropriation’ - means the transfer, by a competent authority, of savings from one unit of appropriation to meet additional expenditure under another unit within the same grant or charged appropriation.

Appendix - 3.1 (concl...)	
15.	‘Revised Estimate’ - is an estimate of the probable receipts or expenditure for a financial year, framed in the course of that year, with reference to the transactions already recorded and anticipation for the remainder of the year in the light of the orders already issued.
16.	‘Supplementary Demands for Grants’ - means the statement of supplementary demands laid before the legislature, showing the estimated amount of further expenditure necessary in respect of a financial year over and above the expenditure authorized in the Annual Financial Statement for that year. The demand for supplementary may be token, technical or substantive/cash.
	a) Cash Supplementary is over and above the original budget provisions and results in enhancement of the allocation for the Demand/Grant. It should be obtained as a last resort and after proper due diligence. Presently, this method is followed by the State.
	b) There are four Sections in each Demand i.e., Revenue Voted, Revenue Charged, Capital Voted and Capital Charged. Technical Supplementary , after obtaining the approval of the State Legislature, allows to utilize the savings of one of the Sections for any other Section.
	c) Token Supplementary allows to utilize the savings within the same section of the grant.
17.	‘Major Head’ - means a Major Head of account for the purpose of recording and classifying the receipts and disbursements of the State. A Major Head, particularly the one falling within the Consolidated Fund, generally corresponds to a ‘function’ of Government such as Agriculture, Education, Health, etc.
18.	“Sub-Major Head” - means an intermediate head of account introduced between a Major Head and the Minor Heads under it, when the Minor Heads are numerous and can conveniently be grouped together under such intermediate Head.
19.	‘Minor Head’ - means a head subordinate to a Major Head or a Sub-Major Head. A Minor Head subordinate to a Major Head identifies a “programme” undertaken to achieve the objectives of the function represented by the Major Head.
20.	“Sub-Head” - means a unit of account next subordinate to a Minor Head which normally denotes the scheme or organisation under that Minor Head or programme.
21.	‘Major Work’ - means an original work, the estimated cost of which exclusive of departmental charges exceeds the amount as notified by the Government from time to time.
22.	‘Minor Work’ - means an original work, the estimated cost of which exclusive of departmental charges does not exceed the amount as notified by the Government from time to time.
23.	“Modified Grant or Appropriation” - means the sum allotted to any Sub-Head of Appropriation as it stands after Re-Appropriation or the sanction of an Additional or Supplementary Grant by competent authority.
24.	“Supplementary or Additional Grant or Appropriation” - means a provision included in an Appropriation Act, during the course of a financial year, to meet expenditure in excess of the amount previously included in an Appropriation Act for that year.
25.	“Schedule of New Expenditure” - means a statement of items of new expenditure proposed for inclusion in the Budget for the ensuing year.
26.	“Token demand” - means a demand made to the Assembly for a nominal or token sum when, for example, it is proposed to meet the entire expenditure on a new service from savings out of the sanctioned budget grant.

Appendix- 3.2

(Reference: Paragraph 3.3.1, Page 78)

Grants/ Appropriation closed with excess supplementary provisions (₹ 10 crore and more) during 2020-21

(₹ in crore)

Sr. No.	Grant No.	Description	Original	Supplementary	Actual Expenditure	Savings out of Original provision
Revenue Voted						
1	A04	Secretariat and Miscellaneous General Services	1125.24	12.66	487.31	637.93
2	A07	Civil Aviation	238.99	50.00	196.00	42.99
3	B01	Police Administration	20048.20	327.92	15568.56	4479.64
4	B07	Economic Services	450.50	250.00	357.75	92.75
5	C07	Forest	3080.00	40.00	1984.91	1095.09
6	D03	Agriculture Services	8608.87	1165.51	6657.87	1951
7	D04	Animal Husbandry	1332.73	16.12	1005.67	327.06
8	D06	Fisheries	210.54	65.17	172.69	37.85
9	E02	General Education	58987.65	227.77	51702.46	7285.19
10	E03	Secretariat and Other Social Services	417.53	44.79	191.97	225.56
11	F02	Urban Development and Other Advance Services	16292.24	609.93	7985.47	8306.77
12	H03	Housing	402.50	100.00	398.51	3.99
13	H05	Roads and Bridges	5596.58	1251.00	3893.22	1703.36
14	H06	Public Works and Administrative and Functional Buildings.	3059.20	100.00	2052.84	1006.36
15	K07	Industries	3479.04	50.00	2578.70	900.34
16	L02	District Administration	6032.73	19.68	5686.73	346.00
17	L03	Rural Development Programmes	10949.99	1337.02	7089.24	3860.75
18	M02	Food Storage and Warehousing	2732.66	652.77	2426.81	305.85
19	N03	Welfare of Scheduled Caste, Scheduled Tribes and Other Backward Classes	11762.11	2705.32	7927.25	3834.86
20	O03	Rural Employment	2667.54	50.00	648.14	2019.40
21	O09	Census, Survey and Statistics	82.82	12.28	70.28	12.54
22	S01	Medical and Public Health	4060.39	635.19	3632.85	427.54
23	T05	Revenue Expenditure on Tribal Areas Development Sub-Plan	8604.29	699.49	6044.07	2560.22
24	W03	Technical Education	1889.79	30.00	1082.23	807.56
25	ZA02	Social Security and Welfare	2497.52	67.76	1728.28	769.24
26	ZC01	Parliament / State/Union Territory Legislatures	245.43	31.07	213.11	32.32
27	ZD02	Art and Culture	251.64	38.50	147.62	104.02
28	ZG03	Welfare of Scheduled Castes	3174.99	308.09	2378.38	796.61
		TOTAL	178281.71	10898.04	134308.92	43972.79
Capital Voted						
29	A09	Capital Outlay on Public Works	38.00	19.73	15.83	22.17
30	B10	Capital Expenditure on Economic Services	1757.82	35.33	680.82	1077.00
31	D09	Capital Expenditure on Animal Husbandry	185.25	34.53	138.40	46.85
32	H08	Capital Expenditure On Public Works Administrative and Functional Buildings	2436.32	118.13	1146.54	1289.78
33	I05	Capital Expenditure on Irrigation	11715.27	1105.00	8312.24	3403.03

Appendix 3.2 (concl...)

Sr. No.	Grant No.	Description	Original	Supplementary	Actual Expenditure	Savings out of Original provision
34	K11	Capital Expenditure on Energy	300.02	38.90	131.40	168.62
35	L07	Capital Expenditure on Rural Development	2532.15	306.01	1137.68	1394.47
36	N04	Capital Expenditure on Social Services	228.04	100.00	79.91	148.13
37	O10	Capital Outlay on Other Rural Development Programmes	5920.23	518.87	971.50	4948.73
38	R03	Capital Expenditure on Medical and Public Health	69.07	25.00	52.54	16.53
39	S04	Capital outlay on Medical and Public Health	372.05	26.37	177.65	194.40
		TOTAL	25554.22	2327.87	12844.51	12709.71
		GRAND TOTAL	203835.93	13225.91	147153.40	56682.50

Source: Appropriation Accounts 2020-21

Appendix- 3.3 (Reference: Paragraph 3.3.3, Page 82) Unnecessary re-appropriation of funds during 2020-21 (₹ in crore)									
Sr. No.	Grant	SBH	Description	Original	Sup	Re-app	Total	Actual	Saving
1	A02	201500102001	Electoral Officers	51.61	0.00	0.02	51.63	39.49	12.14
2	A04	205200090002	General Administration Department	67.34	3.00	1.00	71.34	54.37	16.97
3	B01	205500109051	District Police Force (Plan)	100.79	0.00	3.96	104.75	13.42	91.33
4	B01	205500001001	Inspectorate of Police	195.59	0.00	1.00	196.59	101.64	94.95
5	D03	240100119C172	Vegetable Nurseries, Fruit Nurseries and Station Gardens	71.23	0.00	1.97	73.20	42.89	30.31
6	G05	205400097010	Treasury Establishment	155.78	0.00	0.50	156.28	140.95	15.32
7	L02	205300093A077	On accounts of Pensionary Liability	2878.96	0.00	8.64	2887.59	2868.68	18.91
8	W02	220203103079	Government Science Colleges	44.76	0.00	0.46	45.22	34.56	10.66
9	W03	220300112032	Government Engineering and Architectural Colleges (Including Hostels)	179.88	0.00	0.75	180.63	161.99	18.64
10	X01	223602101191	Integrated Child Development Service Scheme (General Expenses) (State Share 40%)	221.05	144.77	14.30	380.11	352.88	27.23

Source: Appropriation Accounts 2020-21

Appendix –3.4									
(Reference: Paragraph 3.3.4, Page 82)									
Grants/appropriations which closed with savings of more than ₹ 10 crore each and more than 20 per cent of the total provisions									
(₹ in crore)									
Sl. No.	Grant No.	Description	Original	Supplementary	Total provisions	Actual	Savings	Amount surrendered	% age of savings to Total Provision
Revenue (Voted)									
1	F02	Urban Development and Other Advance Services	16292.24	609.93	16902.17	7985.47	8916.70	8919.73	52.75
2	N03	Welfare of Scheduled Caste, Scheduled Tribes and Other Backward Classes	11762.11	2705.32	14467.43	7927.25	6540.18	6467.91	45.21
3	L03	Rural Development Programmes	10949.99	1337.02	12287.01	7089.24	5197.77	5138.16	42.30
4	B01	Police Administration	20048.20	327.92	20376.12	15568.56	4807.56	4772.35	23.59
5	Q03	Housing	4473.17	0.55	4473.72	736.14	3737.58	3737.43	83.55
6	Y02	Water Supply and Sanitation	5509.01	0.00	5509.01	1883.04	3625.97	3625.29	65.82
7	T05	Revenue Expenditure on Tribal Areas Development Sub-Plan	8604.29	699.49	9303.79	6044.07	3259.72	3214.26	35.04
8	D03	Agriculture Services	8608.87	1165.51	9774.38	6657.87	3116.51	3116.55	31.88
9	H05	Roads and Bridges	5596.58	1251.00	6847.58	3893.22	2954.36	25.45	43.14
10	O03	Rural Employment	2667.54	50.00	2717.54	648.14	2069.40	2019.29	76.15
11	G02	Other Fiscal and Miscellaneous Services	1817.39	0.00	1817.39	267.50	1549.90	1553.08	85.28
12	X01	Social Security and Nutrition	3513.19	1965.18	5478.37	4331.38	1146.99	1507.74	20.94
13	C07	Forest	3080.00	40.00	3120.00	1984.91	1135.09	11.82	36.38
14	H06	Public Works and Administrative and Functional Buildings.	3059.20	100.00	3159.20	2052.84	1106.37	11.05	35.02
15	ZG03	Welfare of Scheduled Castes	3174.99	308.09	3483.08	2378.38	1104.69	1102.29	31.72
16	S01	Medical and Public Health	4060.39	635.19	4695.57	3632.85	1062.72	1037.78	22.63
17	ZD04	Tourism	1250.00	0.00	1250.00	219.54	1030.46	1030.40	82.44
18	M02	Food Storage and Warehousing	2732.66	652.77	3385.43	2426.81	958.62	954.67	28.32
19	K07	Industries	3479.04	50.00	3529.04	2578.70	950.34	950.26	26.93
20	A08	Census Surveys and Statistics	900.00	0.00	900.00	0.00	900.00	900.00	100.00
21	W03	Technical Education	1889.79	30.00	1919.79	1082.23	837.55	809.46	43.63
22	ZA02	Social Security and Welfare	2497.52	67.76	2565.28	1728.28	837.01	891.94	32.63
23	C01	Revenue and District Administration	2835.15	5.25	2840.40	2151.30	689.09	2.81	24.26
24	I03	Irrigation, Power and Other Economic Services	2305.30	0.05	2305.35	1620.90	684.46	12.72	29.69
25	A04	Secretariat and Miscellaneous General Services	1125.24	12.66	1137.90	487.31	650.59	650.77	57.17
26	J01	Administration of Justice	2343.01	9.35	2352.36	1717.25	635.10	634.57	27.00

Appendix –3.4 (contd...)									
									(₹ in crore)
Sl. No.	Grant No.	Description	Original	Supple- mentary	Total provisions	Actual	Savings	Amount surrendered	% age of savings to Total Provision
27	L05	Compensation and Assignments to Local Bodies and Panchayati Raj Institutions	542.31	0.00	542.31	41.29	501.03	500.29	92.39
28	N02	Secretariat and Other Social Services	1341.49	500.00	1841.49	1368.70	472.78	418.29	25.67
29	U04	Ecology and Environment	450.70	0.00	450.70	10.36	440.34	440.34	97.70
30	ZE01	Minorities Development	612.03	0.15	612.18	196.98	415.20	377.18	67.82
31	D04	Animal Husbandry	1332.73	16.12	1348.85	1005.67	343.18	342.56	25.44
32	B07	Economic Services	450.50	250.00	700.50	357.75	342.75	342.75	48.93
33	E03	Secretariat and Other Social Services	417.53	44.79	462.32	191.97	270.35	269.83	58.48
34	A06	Information and Publicity	302.42	0.00	302.42	82.00	220.42	208.28	72.89
35	D05	Dairy Development	488.64	317.55	806.19	633.53	172.67	136.62	21.42
36	ZH03	Soil and Water Conservation	508.43	0.00	508.43	344.32	164.11	164.36	32.28
37	O01	District Administration	367.80	0.00	367.80	204.94	162.86	162.86	44.28
38	L04	Secretariat-Economic Services	177.67	0.00	177.67	26.56	151.11	150.82	85.05
39	K04	Labour and Employment	278.35	0.00	278.35	132.39	145.96	145.81	52.44
40	ZD02	Art and Culture	251.64	38.50	290.14	147.62	142.52	142.46	49.12
41	H03	Housing	402.50	100.00	502.50	398.51	103.99	102.31	20.69
42	D06	Fisheries	210.54	65.17	275.71	172.69	103.02	101.60	37.37
43	O04	Other Rural Development Programmes	101.12	0.00	101.12	0.21	100.91	100.08	99.79
44	A05	Social Services	283.92	5.75	289.67	190.58	99.09	118.80	34.21
45	C02	Stamps and Registration	294.97	10.00	304.97	207.97	97.00	1.17	31.81
46	A07	Civil Aviation	238.99	50.00	288.99	196.00	92.99	92.99	32.18
47	K03	Stationery and Printing	227.94	0.00	227.94	147.92	80.03	79.98	35.11
48	ZC01	Parliament / State/Union Territory Legislatures	245.43	31.07	276.50	213.11	63.39	53.67	22.93
49	G07	Social Security and Welfare	154.04	0.00	154.04	92.85	61.19	61.17	39.72
50	O02	Social Security and Welfare	0.04	80.00	80.04	19.26	60.78	60.78	75.94
51	O07	Secretariat-Economic Services	125.29	0.50	125.79	67.07	58.72	58.19	46.68
52	B02	State Excise	214.52	4.99	219.52	166.77	52.74	52.74	24.03
53	O06	Other Scientific Research	79.37	0.00	79.37	29.76	49.61	49.61	62.50
54	J02	Secretariat and Other Social and Economic Services	150.21	6.59	156.80	110.75	46.06	44.96	29.38
55	T02	Welfare of Scheduled Castes and Scheduled Tribes, Other Backward Classes and Minorities	97.57	0.00	97.57	55.07	42.50	42.36	43.56

Appendix –3.4 (contd...)									
									(₹ in crore)
Sl. No.	Grant No.	Description	Original	Supple-mentary	Total provisions	Actual	Savings	Amount surrendered	% age of savings to Total Provision
56	D07	Secretariat and other Economic Services	58.88	0.00	58.88	23.05	35.83	35.83	60.85
57	H04	Secretariat and Other Economic Services	78.94	0.00	78.94	46.82	32.12	32.10	40.69
58	M03	Secretariat and Other Economic Services	101.51	0.00	101.51	73.49	28.02	27.72	27.60
59	O09	Census, Survey and Statistics	82.82	12.28	95.10	70.28	24.82	24.77	26.10
60	I04	Secretariat-Economic Services	58.01	0.00	58.01	33.83	24.17	0.00	41.67
61	C04	Secretariat and Other General Services	65.87	0.00	65.87	44.01	21.87	21.67	33.20
62	B04	Secretariat and Other General Services	70.19	0.25	70.44	49.86	20.58	21.13	29.22
63	K01	Other Taxes and Duties on Commodities and Services	69.28	0.00	69.28	50.22	19.06	19.04	27.51
64	A01	Governor and Council of Ministers	35.79	0.00	35.79	18.90	16.89	17.05	47.19
65	ZG02	Housing	22.26	0.28	22.54	5.99	16.55	16.52	73.43
66	W06	Secretariat - Social Services	25.34	0.00	25.34	9.83	15.51	15.50	61.21
67	G04	Secretariat - General Services	48.60	1.00	49.60	34.90	14.69	14.69	29.62
68	Y04	Minor Irrigation	50.91	0.00	50.91	37.71	13.19	12.86	25.91
		Total	145691.96	13558.03	159250.00	94404.67	64845.33	58179.52	40.72
Capital (Voted)									
69	O10	Capital Outlay on Other Rural Development Programmes	5920.23	518.87	6439.10	971.50	5467.60	5448.34	84.91
70	I05	Capital Expenditure on Irrigation	11715.27	1105.00	12820.27	8312.24	4508.03	44.74	35.16
71	M04	Capital Expenditure on Food	8493.44	2850.00	11343.44	8815.83	2527.62	2550.68	22.28
72	ZH05	Capital Outlay on Soil and Water Conservation	2897.57	0.00	2897.57	970.66	1926.91	1927.57	66.50
73	L07	Capital Expenditure on Rural Development	2532.15	306.01	2838.17	1137.68	1700.48	1700.48	59.91
74	H08	Capital Expenditure On Public Works Administrative and Functional Buildings	2436.32	118.13	2554.45	1146.54	1407.91	14.01	55.12
75	B10	Capital Expenditure on Economic Services	1757.82	35.33	1793.15	680.82	1112.33	1265.15	62.03
76	F05	Capital Expenditure on Social Services	1319.56	1377.14	2696.70	1616.81	1079.89	1079.90	40.04
77	C10	Capital Expenditure on Economic Services	1149.52	0.00	1149.52	576.85	572.67	5.73	49.82
78	N04	Capital Expenditure on Social Services	228.04	100.00	328.04	79.91	248.13	248.13	75.64

Appendix –3.4 (contd...)									
									(₹ in crore)
Sl. No.	Grant No.	Description	Original	Supple- mentary	Total provisions	Actual	Savings	Amount surrendered	% age of savings to Total Provision
79	T06	Capital Expenditure on Tribal Areas Development Sub-Plan	846.81	0.00	846.81	618.27	228.54	228.72	26.99
80	S04	Capital outlay on Medical and Public Health	372.05	26.37	398.42	177.65	220.77	120.06	55.41
81	K11	Capital Expenditure on Energy	300.02	38.90	338.92	131.40	207.52	207.51	61.23
82	ZC03	Loans to Government Servants,etc.	195.88	0.00	195.88	3.24	192.64	192.64	98.35
83	V05	Capital Expenditure on Economic Services	245.67	0.00	245.67	101.73	143.94	143.94	58.59
84	C12	Loans to Government Servants,etc.	153.55	0.00	153.55	37.15	116.40	116.48	75.81
85	G08	Capital Outlay on Other Administrative Services	118.16	0.00	118.16	28.64	89.52	89.52	75.76
86	B11	Loans to Government Servants,etc	112.42	0.00	112.42	26.73	85.69	85.58	76.22
87	D09	Capital Expenditure on Animal Husbandry	185.25	34.53	219.78	138.40	81.38	81.38	37.03
88	V03	Capital Expenditure on Social Services	99.25	0.00	99.25	37.02	62.23	62.23	62.70
89	R04	Loans for Family Welfare	64.91	0.00	64.91	13.91	51.00	50.84	78.57
90	ZA04	Loans to Government Servants,etc.	50.00	0.00	50.00	0.00	50.00	50.00	100.00
91	I07	Loans to Government Servants,etc.	67.79	0.00	67.79	25.09	42.71	0.00	63.00
92	A09	Capital Outlay on Public Works	38.00	19.73	57.73	15.83	41.90	44.28	72.58
93	R03	Capital Expenditure on Medical and Public Health	69.07	25.00	94.07	52.54	41.53	41.56	44.15
94	H09	Capital Outlay on Removal of Regional Imbalance	53.82	0.22	54.04	19.38	34.66	34.66	64.14
95	O11	Capital Outlay on Hill Areas	95.00	0.00	95.00	67.41	27.59	27.33	29.04
96	O41	District Plan – Jalgaon	78.96	0.00	78.96	51.99	26.97	26.95	34.16
97	W09	Loans to Government Servants,etc.	33.88	0.00	33.88	8.43	25.45	25.45	75.12
98	H11	Loans for Other General Economic Services	44.82	0.00	44.82	21.06	23.75	23.75	52.99
99	K09	Capital Expenditure on Economic and Social Services	25.86	0.00	25.86	3.41	22.44	22.44	86.77
100	ZA03	Capital Outlay on Other Social Services	28.30	0.00	28.30	6.50	21.80	21.80	77.03
101	J05	Loans to Government Servants,etc.	27.00	0.00	27.00	6.19	20.81	20.81	77.07

Appendix –3.4 (concl...)									
									(₹ in crore)
Sl. No.	Grant No.	Description	Original	Supple-mentary	Total provisions	Actual	Savings	Amount surrendered	% age of savings to Total Provision
102	ZE02	Capital Outlay on Social Security and Welfare	25.50	0.00	25.50	8.00	17.50	17.50	68.63
103	D11	Internal Debt	21.27	0.00	21.27	5.16	16.11	16.11	75.74
104	O12	Capital Expenditure on Economic Services	26.00	0.00	26.00	11.77	14.23	14.23	54.73
105	V06	Loans to Government Servants,etc.	15.55	0.00	15.55	3.84	11.71	11.71	75.31
106	Y06	Capital Expenditure on Economic and Social Services	32.60	0.00	32.60	21.41	11.19	11.15	34.33
107	T08	Loans to Government Servants,etc.	13.81	0.00	13.81	3.29	10.53	10.52	76.25
108	W08	Capital Outlay on Other Social Services	10.20	0.00	10.20	0.00	10.20	10.20	100.00
Total			41901.32	6555.23	48456.56	25954.28	22502.28	16094.08	46.44
Revenue (Charged)									
109	L05	Compensation and Assignments to Local Bodies and Panchayati Raj Institutions	760.05	0.00	760.05	188.97	571.09	570.01	75.14
110	J01	Administration of Justice	431.47	3.03	434.50	331.57	102.93	102.20	23.69
111	B03	Transport Administration	50.00	0.00	50.00	0.00	50.00	50.00	100.00
112	M02	Food Storage and Warehousing	50.03	0.00	50.03	6.11	43.91	43.91	87.77
113	G06	Pensions and Other Retirement Benefits	90.45	0.00	90.45	60.30	30.14	30.14	33.32
114	A03	Public Service Commission	57.30	0.00	57.30	38.41	18.88	18.61	32.95
115	Y01	Interest Payments	25.00	0.00	25.00	7.50	17.50	2.99	70.00
116	O03	Rural Employment	55.00	0.00	55.00	40.52	14.48	13.87	26.33
117	V01	Interest Payments	26.96	0.00	26.96	14.12	12.84	12.84	47.63
Total			1546.26	3.03	1549.29	687.50	861.77	844.57	55.62
Grand Total			189139.54	20116.29	209255.85	121046.45	88209.38	75118.17	42.15

Source: Appropriation Accounts 2020-21

Appendix- 3.5									
<i>(Reference: Paragraph 3.3.4, Page 82)</i>									
Grants/ Appropriation having large (savings above ₹ 100 crore) during the year 2020-21									
(₹ in crore)									
Sr. No	Grant	Description	Original	Supple- mentary	Total	Actual	Saving	Surrender	Savings excluding Surrender
Revenue (Voted)									
1	A02	Elections	915.18	229.76	1144.94	955.55	189.38	188.19	1.20
2	A04	Secretariat and Miscellaneous General Services	1125.24	12.66	1137.90	487.31	650.59	650.77	-0.18
3	A06	Information and Publicity	302.42	0.00	302.42	82.00	220.42	208.28	12.15
4	A08	Census Surveys and Statistics	900.00	0.00	900.00	0.00	900.00	900.00	0.00
5	B01	Police Administration	20048.20	327.92	20376.12	15568.56	4807.56	4772.35	35.21
6	B03	Transport Administration	2164.48	1009.00	3173.48	2931.79	241.69	377.81	-136.12
7	B07	Economic Services	450.50	250.00	700.50	357.75	342.75	342.75	0.00
8	C01	Revenue and District Administration	2835.15	5.25	2840.4	2151.3	689.09	281.01	407.99
9	C06	Relief on account of Natural Calamities	10744.39	2454.03	13198.42	12346.18	852.23	852.34	-0.11
10	C07	Forest	3080	40	312	1984.91	1135.09	1182.36	-48.01
11	D03	Agriculture Services	8608.87	1165.51	9774.38	6657.87	3116.51	3116.55	-0.04
12	D04	Animal Husbandry	1332.73	16.12	1348.85	1005.67	343.18	342.56	0.61
13	D05	Dairy Development	488.64	317.55	806.19	633.53	172.67	136.62	36.05
14	D06	Fisheries	210.54	65.17	275.71	172.69	103.02	101.60	1.42
15	E02	General Education	58987.65	227.77	59215.42	51702.46	7512.96	7496.21	16.75
16	E03	Secretariat and Other Social Services	417.53	44.79	462.32	191.97	270.35	269.83	0.51
17	F02	Urban Development and Other Advance Services	16292.24	609.93	16902.17	7985.47	8916.70	8919.73	-3.03
18	F04	Compensation and Assignments to Local Bodies and Panchayati Raj Institutions	22194.95	0.00	22194.95	20042.52	2152.43	2152.43	0.00
19	G01	Sales Tax Administration	948.22	0.00	948.22	799.72	148.49	148.24	0.25
20	G02	Other Fiscal and Miscellaneous Services	1817.39	0.00	1817.39	267.50	1549.90	1553.08	-3.18
21	H03	Housing	402.5	100	502.5	398.51	103.99	102.31	1.68
22	H05	Roads and Bridges	5596.58	1251	6847.57	3893.21	2954.36	2544.51	409.85
23	H06	Public Works and Administrative and Functional Buildings.	3059.2	100	3159.2	2052.84	1106.36	1105.07	1.29
24	I03	Irrigation, Power and Other Economic Services	2305.3	0.05	2305.35	1620.89	684.46	1271.54	-587.08
25	J01	Administration of Justice	2343.01	9.35	2352.36	1717.25	635.10	634.57	0.53
26	K04	Labour and Employment	278.35	0.00	278.35	132.39	145.96	145.81	0.15
27	K07	Industries	3479.04	50.00	3529.04	2578.70	950.34	950.26	0.08
28	L02	District Administration	6032.73	19.68	6052.41	5686.73	365.68	358.80	6.88

Appendix- 3.5 (contd...)									
Sr. No	Grant	Description	Original	Supplementary	Total	Actual	Saving	Surrender	Savings excluding Surrender
29	L03	Rural Development Programmes	10949.99	1337.02	12287.01	7089.24	5197.77	5161.41	36.36
30	L04	Secretariat-Economic Services	177.67	0.00	177.67	26.56	151.11	150.82	0.28
31	L05	Compensation and Assignments to Local Bodies and Panchayati Raj Inst.	542.31	0.00	542.31	41.29	501.03	500.29	0.73
32	M02	Food Storage and Warehousing	2732.66	652.77	3385.43	2426.81	958.62	954.67	3.96
33	N02	Secretariat and Other Social Services	1341.49	500.00	1841.49	1368.70	472.78	418.29	54.50
34	N03	Welfare of Scheduled Caste, Scheduled Tribes and Other Backward Classes	11762.11	2705.32	14467.43	7927.25	6540.18	6471.19	68.99
35	O01	District Administration	367.80	0.00	367.80	204.94	162.86	162.86	0.00
36	O03	Rural Employment	2667.54	50.00	2717.54	648.14	2069.40	2019.29	50.11
37	O04	Other Rural Development Programmes	101.12	0.00	101.12	0.21	100.91	100.08	0.82
38	Q03	Housing	4473.17	0.55	4473.72	736.14	3737.58	3737.43	0.16
39	R01	Medical and Public Health	10172.59	2736.91	12909.50	10754.06	2155.44	2156.62	-1.18
40	S01	Medical and Public Health	4060.39	635.19	4695.57	3632.85	1062.72	1037.78	24.94
41	T05	Revenue Expenditure on Tribal Areas Development Sub-Plan	8604.29	699.49	9303.79	6044.07	3259.72	3214.26	45.45
42	U04	Ecology and Environment	450.70	0.00	450.70	10.36	440.34	440.34	0.00
43	V02	Co-operation	8655.41	10595.94	19251.35	17820.91	1430.45	1437.06	-6.61
44	W02	General Education	8250.13	0.00	8250.13	7007.95	1242.18	1241.71	0.47
45	W03	Technical Education	1889.79	30.00	1919.79	1082.23	837.55	809.46	28.10
46	X01	Social Security and Nutrition	3513.19	1965.18	5478.37	4331.38	1146.99	1507.74	-360.75
47	Y02	Water Supply and Sanitation	5509.01	0.00	5509.01	1883.04	3625.97	3625.29	0.69
48	ZA02	Social Security and Welfare	2497.52	67.76	2565.28	1728.28	837.01	891.94	-54.93
49	ZD02	Art and Culture	251.64	38.50	290.14	147.62	142.52	142.46	0.07
50	ZD04	Tourism	1250.00	0.00	1250.00	219.54	1030.46	1030.40	0.07
51	ZE01	Minorities Development	612.03	0.15	612.18	196.98	415.20	377.18	38.03
52	ZG03	Welfare of Scheduled Castes	3174.99	308.09	3483.08	2378.38	1104.69	1102.29	2.41
53	ZH03	Soil and Water Conservation	508.43	0.00	508.43	344.32	164.11	164.36	-0.25
TOTAL			271877.00	30628.41	299697.40	222456.52	80048.85	79960.80	87.27
Capital (Voted)									
54	B10	Capital Expenditure on Economic Services	1757.82	35.33	1793.15	680.82	1112.33	1265.15	-152.82

Appendix- 3.5 (concl...)									
Sr. No	Grant	Description	Original	Supple- mentary	Total	Actual	Saving	Surrender	Savings excluding Surrender
55	C10	Capital Expenditure on Economic Services	1149.52	0	1149.52	576.85	572.67	572.63	0.04
56	C12	Loans to Government Servants,etc.	153.55	0	153.55	37.15	116.4	116.48	-0.08
57	F05	Capital Expenditure on Social Services	1319.56	1377.14	2696.70	1616.81	1079.89	1079.90	0.00
58	F07	Loans for Urban Development	1281.96	826.69	2108.65	1973.16	135.49	458.21	-322.72
59	H07	Capital Expenditure on Social Services and Economic Services	7912.63	2305	10217.63	9777.75	439.88	434.31	5.57
60	H08	Capital Expenditure On Public Works Administrative and Functional Buildings	2436.32	118.13	2554.45	1146.54	1407.91	1400.6	7.31
61	I05	Capital Expenditure on Irrigation	11715.27	1105	12820.27	8312.24	4508.03	4473.68	34.35
62	K11	Capital Expenditure on Energy	300.02	38.90	338.92	131.40	207.52	207.51	0.01
63	L07	Capital Expenditure on Rural Development	2532.15	306.01	2838.17	1137.68	1700.48	1700.48	0.00
64	M04	Capital Expenditure on Food	8493.44	2850.00	11343.44	8815.83	2527.62	2550.68	-23.06
65	N04	Capital Expenditure on Social Services	228.04	100.00	328.04	79.91	248.13	248.13	0.00
66	O10	Capital Outlay on Other Rural Development Programmes	5920.23	518.87	6439.10	971.50	5467.60	5448.34	19.26
67	S04	Capital outlay on Medical and Public Health	372.05	26.37	398.42	177.65	220.77	120.06	100.72
68	T06	Capital Expenditure on Tribal Areas Development Sub-Plan	846.81	0.00	846.81	618.27	228.54	228.72	-0.18
69	V05	Capital Expenditure on Economic Services	245.67	0.00	245.67	101.73	143.94	143.94	0.00
70	ZC03	Loans to Government Servants,etc.	195.88	0.00	195.88	3.24	192.64	192.64	0.00
71	ZH05	Capital Outlay on Soil and Water Conservation	2897.57	0.00	2897.57	970.66	1926.91	1927.57	-0.66
TOTAL			49758.49	9607.44	59365.94	37129.19	22236.75	22569.03	-332.26
GRAND TOTAL			321635.49	40235.85	359063.34	259585.71	102285.60	102529.83	-244.99

Source: Appropriation Accounts 2020-21

Appendix – 3.6

(Reference: Paragraph 3.3.4.1, Page 84)

Grants which closed with savings of more than ₹ 100 crore persistently during 2016-17 to 2020-21

(₹ in crore)

Sr. No.	Number and Name of the grant	Amount of savings (percent to total grants)				
		2016-17	2017-18	2018-19	2019-20	2020-21
Revenue Voted						
1	B01- Police Administration	842.90 (6.89)	940.89 (7.59)	1426.59 (10.43)	1332.30 (7.56)	4807.56 (23.59)
2	B03- Transport Administration	565.74 (24.09)	284.34 (15.40)	333.03 (15.94)	882.07 (33.85)	241.69 (7.61)
3	C01- Revenue and District Administration	311.80 (16.42)	515.56 (24.1)	638.25 (27.77)	580.62 (20.99)	689.09 (24.26)
4	C07- Forest	331.09 (15.1)	566.13 (21.41)	481.30 (17.06)	1170.36 (36.11)	1135.09 (36.38)
5	D03- Agriculture Services	1024.24 (11.59)	1562.01 (22.56)	1790.18 (23.46)	2342.02 (25.46)	3116.51 (31.88)
6	D04- Animal Husbandry	148.55 (13.85)	204.62 (19.08)	161.51 (14.80)	316.28 (21.16)	343.18 (25.44)
7	E02- General Education	4502.23 (10.78)	6680.38 (14.31)	7318.33 (14.81)	5826.17 (9.95)	7512.96 (12.68)
8	F02- Urban Development and Other Advance Services	1554.65 (13.43)	4228.31 (34.60)	4016.56 (31.05)	5818.92 (40.24)	8916.70 (52.75)
9	G01- Sales Tax Administration	198.82 (26.65)	242.52 (29.81)	202.18 (25.90)	157.84 (16.61)	148.49 (15.66)
10	G02- Other Fiscal and Miscellaneous Services	2191.39 (94.5)	1114.16 (91.85)	9802.70 (96.69)	1522.58 (87.86)	1549.90 (85.28)
11	H06- Public Works and Administrative and Functional Buildings	526.59 (20.06)	608.48 (22.97)	696.87 (25.86)	519.73 (17.73)	1106.37 (35.02)
12	I03- Irrigation, Power and Economic Services	473.49 (19.84)	322.92 (16.79)	430.43 (21.40)	438.65 (19.84)	684.46 (29.69)
13	J01- Administration of Justice	249.06 (17.14)	377.90 (22.09)	348.81 (19.42)	361.54 (16.70)	635.10 (27.00)
14	L02- District Administration	309.92 (8.22)	255.88 (6.67)	592.72 (13.16)	305.69 (5.41)	365.68 (6.04)
15	L03- Rural Development Programs	1199.04 (15.99)	1684.76 (24.39)	1807.25 (22.20)	3857.82 (35.61)	5197.77 (42.30)
16	N03- Welfare of Schedule Castes, Schedule Tribes, Other Backward classes and Minorities	1766.25 (16.26)	1769.39 (19.26)	2459.17 (27.57)	3375.04 (33.97)	6540.18 (42.21)
17	O03- Rural Employment	1592.76 (46.11)	3468.90 (67.50)	3960.53 (76.99)	4091.90 (79.62)	2069.40 (76.15)
18	Q03- Housing	1662.53 (79.84)	1548.93 (90.76)	706.71 (51.29)	7029.60 (98.36)	3737.58 (83.55)
19	R01- Medical and Public Health	1434.53 (16.47)	1956.59 (18.35)	2181.51 (20.18)	2140.79 (18.47)	2155.44 (16.70)
20	S01- Medical and Public Health	236.03 (9.29)	267.17 (10.15)	467.12 (14.17)	525.94 (13.51)	1062.72 (22.62)
21	T05- Revenue Expenditure on Tribal Areas Development Sub Plan	1022.55 (18.86)	3258.17 (50.05)	3148.46 (44.69)	2644.61 (33.83)	3259.72 (35.04)
22	V02- Co-operation	455.81 (26.78)	18554.10 (53.26)	5523.66 (44.97)	14176.42 (67.19)	1430.45 (7.43)
23	W02- General Education	216.69 (3.47)	443.77 (7.22)	1082.55 (16.30)	2212.79 (27.44)	1242.18 (15.06)
24	W03- Technical Education	215.03 (11.54)	186.90 (13.39)	155.72 (9.41)	231.25 (11.88)	837.55 (43.63)

Appendix – 3.6...(concl'd...)

(₹ in crore)

Sr. No.	Number and Name of the grant	Amount of savings (percent to total grants)				
		2016-17	2017-18	2018-19	2019-20	2020-21
25	X01- Social Security and Nutrition	535.27 (17.95)	395.97 (12.53)	670.22 (14.64)	912.04 (17.77)	1146.99 (20.09)
26	Y02- Water Supply and Sanitation	2021.40 (51.54)	2059.43 (50.05)	2436.60 (48.11)	4562.60 (63.04)	3625.97 (65.82)
Capital Voted						
27	B10- Capital Expenditure on Economic Services	242.46 (14.89)	537.53 (32.83)	595.83 (30.03)	861.15 (45.15)	1112.33 (65.82)
28	H08- Capital Expenditure on Public Works Administrative and Functional Buildings	467.50 (31.59)	939.15 (53.10)	780.94 (41.24)	1202.08 (62.08)	1407.91 (13.78)
29	I05- Capital Expenditure on Irrigation	352.01 (3.92)	1731.05 (15.43)	859.41 (6.81)	1872.33 (14.53)	4508.03 (35.16)
30	K11- Capital Expenditure on Energy	195.65 (3.26)	615.65 (49.66)	160.20 (23.43)	392.64 (92.45)	207.52 (61.23)
31	L07- Capital Expenditure on Rural Development	1427.67 (52.33)	2081.61 (34.44)	1020.95 (36.21)	1371.47 (48.81)	1700.48 (59.91)
32	M04- Capital Outlay on Food, Storage and Warehousing	477.65 (10.94)	490.81 (11.68)	245.83 (5.45)	596.06 (9.13)	2527.62 (22.28)
33	N04- Capital Expenditure on Social Services	1117.18 (88.68)	509.49 (86.44)	917.63 (89.18)	205.78 (62.30)	248.13 (75.64)
34	O10- Capital Outlay on Other Rural Development Programs	3004.57 (79.34)	2373.91 (75.19)	3655.18 (80.74)	7316.26 (88.95)	5467.60 (84.91)

Source: Information obtained from VLC of Accountant General (A&E)-I, Maharashtra, Mumbai

Appendix –3.7
(Reference: Paragraph 3.3.5.2, Page 86)
Excess expenditure remaining unregularised

(₹ in crore)

Year	Grant No./Appropriation	Grant/Appropriation details	Amount of excess required to be regularised	Status of regularization
2017-18	B-01	Police Administration	0.10	Yet to be regularised
	C-09	Capital Expenditure on Other Administrative Services and on Social Services	0.47	Yet to be regularised
	C-11	Internal Debt of the State Government	0.005	Yet to be regularised
	D-01	Interest Payments	1.83	Yet to be regularised
	G-06	Pensions and Other Retirement Benefits	6.86	Yet to be regularised
	L-01	Interest Payments	9.34	Yet to be regularised
	O-22	District Plan-Ratnagiri	0.27	Yet to be regularised
	O-27	District Plan-Pune	0.03	Yet to be regularised
	O-31	District Plan-Sangli	0.0001	Yet to be regularised
	O-43	District Plan-Ahmednagar	0.0038	Yet to be regularised
	O-46	District Plan-Aurangabad	0.68	Yet to be regularised
	O-47	District Plan-Aurangabad	0.03	Yet to be regularised
	O-48	District Plan-Jalna	0.21	Yet to be regularised
	O-49	District Plan-Jalna	1.09	Yet to be regularised
	O-53	District Plan-Nanded	2.54	Yet to be regularised
	O-59	District Plan-Osmanabad	0.48	Yet to be regularised
	O-74	District Plan-Amaravati	0.30	Yet to be regularised
	O-81	District Plan-Buldhana	0.0019	Yet to be regularised
T-02	Co-operation	21.88	Yet to be regularised	
W-07	Revenue Expenditure on Removal of Regional Imbalance	1.03	Yet to be regularised	
15 Grants and 5 Appropriation			47.15	
2018-19	C-06	Relief on account of natural calamities	943.19	Yet to be regularised
	C-11	Internal debt of the State Government	0.0007	Yet to be regularised
	H-08	Capital Expenditure of Public Works Administrative and Functional Building	0.0001	Yet to be regularised
	L-01	Interest Payment	2.71	Yet to be regularised
	O-18	District Plan-Thane	0.0007	Yet to be regularised
	O-52	District Plan, Nanded	0.07	Yet to be regularised
	O-58	District Plan, Osmanabad	0.0022	Yet to be regularised
	O-68	District Plan, Chandrapur	0.16	Yet to be regularised
	O-78	District Plan, Yavatmal	0.03	Yet to be regularised
6 Grants and 3 Appropriation			946.16	
2019-20	C06	Relief on account of Natural Calamities	965.370	Yet to be regularised
	G01	Sales Tax Administration	0.049	Yet to be regularised
	K07	Industries	0.901	Yet to be regularised
	N01	Interest payment	0.008	Yet to be regularised
	O28	District Plan, Satara	0.004	Yet to be regularised
	S05	Loans to Govt Servants	11.846	Yet to be regularised
	U01	Interest Payment	0.109	Yet to be regularised
3 Grants and 4 Appropriation			978.29	
24 Grants and 12 Appropriation			1971.60	

Source: Appropriation Accounts of the respective years

Appendix 3.8 (Reference: Paragraph 3.5.2.1, Page 89) Rush of expenditure during the last quarter and last month of 2020-21 (₹ in crore)								
Sr. No.	Grant No.	Major Head	Grant Description	Total Expenditure during the year	Expenditure during the last quarter of the year		Expenditure during March 2021	
					Amount	Percentage of total expenditure	Amount	Percentage of total expenditure
1	C10	4406	Capital Expenditure on Economic Services	550.41	386.00	70.13	266.54	48.43
2	H03	2216	Housing	264.86	132.49	50.02	94.49	35.68
3	H05	3054	Roads and Bridges	2937.01	1896.34	64.57	1409.43	47.99
4	H07	5054	Capital Expenditure on Social Services and Economic Services	9634.48	5498.38	57.07	4970.83	51.59
5	H08	4210	Capital Expenditure On Public Works and Administrative and Functional Buildings	607.94	547.80	90.11	382.16	62.86
6	H08	4059	Capital Expenditure On Public Works and Administrative and Functional Buildings	580.05	426.60	73.55	307.09	52.94
7	I05	4702	Capital Expenditure on Irrigation	990.96	558.96	56.41	499.30	50.39
8	I05	4701	Capital Expenditure on Irrigation	7175.25	3661.84	51.03	2470.33	34.43
9	I06	6003	Internal Debt	263.33	181.55	68.94	136.05	51.67
10	L03	2501	Rural Development Programmes	194.53	102.84	52.87	3.03	1.56
11	L05	3604	Compensation and Assignments to Local Bodies and Panchayati Raj Institutions	230.25	224.58	97.53	224.55	97.52
12	M02	2408	Food Storage and Warehousing	2432.92	1509.24	62.03	1454.36	59.78
13	N02	2216	Secretariat and Other Social Services	1019.98	716.29	70.23	604.76	59.29
14	N03	2505	Welfare of Scheduled Caste, Scheduled Tribes and Other Backward Classes	318.08	318.08	100.00	318.08	100.00
15	N03	2202	Welfare of Scheduled Caste, Scheduled Tribes and Other Backward Classes	170.11	170.11	100.00	120.10	70.60
16	N03	2225	Welfare of Scheduled Caste, Scheduled Tribes and Other Backward Classes	1321.49	981.24	74.25	734.91	55.61
17	N03	2501	Welfare of Scheduled Caste, Scheduled Tribes and Other Backward Classes	294.50	181.81	61.73	181.81	61.74
18	N06	2225	Social Justice and Special Assistance Department	2645.33	2564.58	96.95	2119.17	80.11
19	O01	2053	District Administration	204.94	160.11	78.13	131.66	64.24
20	O03	2505	Rural Employment	688.66	418.84	60.82	242.62	35.23

Appendix 3.8...(concl...)								
Sr. No.	Grant No.	Major Head	Grant Description	Total Expenditure during the year	Expenditure during the last quarter of the year		Expenditure during March 2021	
					Amount	Percentage of total expenditure	Amount	Percentage of total expenditure
21	O10	4515	Capital Outlay on Other Rural Development Programmes	924.40	470.40	50.89	423.97	45.86
22	O26	2515	District Plan - Pune	141.36	141.36	100.00	124.05	87.75
23	O70	3451	District Plan - Gadchiroli	131.80	115.16	87.37	94.32	71.56
24	S04	4210	Capital outlay on Medical and Public Health	177.65	134.51	75.72	134.02	75.44
25	T05	2425	Revenue Expenditure on Tribal Areas Development Sub-Plan	510.35	492.84	96.57	491.70	96.35
26	T05	2505	Revenue Expenditure on Tribal Areas Development Sub-Plan	766.50	533.60	69.62	157.00	20.48
27	T05	2202	Revenue Expenditure on Tribal Areas Development Sub-Plan	400.50	221.87	55.40	162.34	40.53
28	T09	2225	Welfare of Scheduled Castes, Scheduled Tribes, Other Backward Classes and Minorities	1587.96	1429.03	89.99	1217.33	76.66
29	T10	4225	Capital Outlay on Welfare of Scheduled Castes, Scheduled Tribes, Other Backward Classes and Minorities	314.87	226.04	71.79	206.14	65.47
30	ZG03	2225	Welfare of Scheduled Castes	2378.38	1566.65	65.87	562.53	23.65
TOTAL				39858.85	25969.14		20244.67	

Source: Information obtained from VLC of Pr. Accountant General (A&E)-I and Accountant General (A&E)-II, Maharashtra

Appendix 4.1			
<i>(Reference: Paragraph 4.4, Page 103)</i>			
Department-wise breakup of outstanding utilisation certificates			
Sr. No.	Department	Number of certificates	Amount (₹ in crore)
1	Agriculture, Animal Husbandry, Dairy Development and Fisheries	1861	619.31
2	Co-operation, Marketing and Textiles	218	749.02
3	Environment	28	62.86
4	Finance	4	9.40
5	Food, Civil Supplies and Consumer Protection	81	109.45
6	General Administration	71	17.22
7	Higher and Technical Education	142	458.93
8	Home	126	114.71
9	Housing	15	2.26
10	Industries, Energy and Labour	52	2515.88
11	Law and Judiciary	48	5.38
12	Medical Education and Drugs	40	25.91
13	Minority Development	133	84.88
14	Planning	5422	5111.88
15	Public Health	360	153.38
16	Public Works	134	65.13
17	Revenue and Forests	4556	2980.15
18	Rural Development and Water Conservation	1322	3576.18
19	School Education and Sports	2672	8398.14
20	Skill Development and Entrepreneurship	56	121.84
21	Social Justice and Special Assistance	1622	1549.25
22	Soil and Water Conservation Department	266	75.04
23	Social Welfare, Cultural affairs and Sports	438	334.14
24	Tourism and Cultural Affairs	176	522.80
25	Tribal Development	3497	2905.20
26	Urban Development	905	11404.99
27	Vimukta Jatis, Nomadic tribes OBC and SBC Welfare Department	179	160.43
28	Vimukta Jatis, Nomadic tribes OBC and SBC Department	10	118.17
29	Water Resources	2	1.2
30	Water Supply and Sanitation	266	437.50
31	Women and Child Development	3537	171.34
32	Employment	1	0.00
	Total	28240	42861.97

Source : Finance Accounts 2020-21

Appendix 4.2			
<i>(Reference: Paragraph 4.5, Page 104)</i>			
Details of pending Detailed Contingent Bills up to 2020-21			
Sr. No.	Department	No. of AC Bills	Amount (₹ in crore)
1	Agriculture, Animal Husbandry, Dairy Development and Fisheries	10	0.03
2	Co-operation, Marketing and Textiles	39	3.90
3	Environment	1	0.00
4	Finance	60	4.80
5	Food, Civil Supplies and Consumer Protection	29	21.79
6	General Administration	378	170.95
7	Higher and Technical Education	22	0.99
8	Home	474	339.90
9	Housing	2	0.00
10	Industries, Energy and Labour	11	0.16
11	Law and Judiciary	90	0.80
12	Marathi Language Division	4	0.03
13	Medical Education and Drugs	509	1620.86
14	Minorities Development	5	0.01
15	Planning	113	213.12
16	Public Health	174	1031.68
17	Public Works	2	0.03
18	Revenue and Forests	53	0.66
19	Rural Development and Water Conservation	150	2.00
20	School Education and Sports	34	1.75
21	Social Justice and Special Assistance	13	0.06
22	Tourism and Cultural Affairs	11	4.34
23	Tribal Development	20	3.66
24	Urban Development	6	0.08
25	Water Resources	1	0.00
26	Water Supply and Sanitation	2	0.01
27	Women and Child Development	13	0.29
28	Skill Development and Entrepreneurship Department	14	0.15
29	Vidhan Mandal	1	4.78
30	Soil and water conservation	3	0.02
31	Vimukta Jatis, Nomadic tribes OBC and SBC Department	2	0.20
Grand Total		2246	3427.05
Source : Finance Accounts 2020-21			

Appendix 4.3								
(Reference : Paragraph 4.12, Page 112)								
Delay in submission of Accounts/Audit Reports by Autonomous Bodies								
Sr. No.	Name of the Body	Period of Entrustment/ Audit under Section of CAG's DPC Act, 1971	Year up to which Accounts were rendered	Due date of submission of Accounts to audit	Delay in submission of Accounts		Period up to which SAR is issued	Placement of SAR in the Legislature
					Accounts received on	Period of delay (in months)		
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)
1	Maharashtra Housing and Area Development Authority (MHADA), Mumbai	01/04/2018 to 31/03/2023 Section 20(1)	2019-20	June 2020	20/1/2021	07	2018-19	SAR 2017-18 placed in March 2020
2	Mumbai Metropolitan Region Development Authority (MMRDA), Mumbai	01/04/2014 to 31/03/2024 Section 20(1)	2019-20	June 2020	16/03/2021	09	2019-20	SAR 2017-18 placed on 21/12/2019
3	Maharashtra Jeevan Pradhikaran (MJP), Mumbai	01/04/2017 to 31/3/2022 Section 20(1)	2016-17	June 2017	7/05/2019	23	2016-17	SAR 14-15 presented on 16/07/2018
4	Maharashtra Krishna Valley Development Corporation (MKVDC), Pune	01/04/2016 to 31/03/2021 Section 19(3)	2017-18	June 2018	27/12/2018	06	2017-18	SAR 2017-18 presented on 21/12/2018
5	Konkan Irrigation Development Corporation (KIDC), Thane	01/04/2018 to 31/03/2023 Section 19(3)	2017-18	June 2018	01/03/2019	08	2017-18	SAR 2017-18 presented in Dec 2020
6	Maharashtra Maritime Board (MMB), Mumbai	01/04/2016 to 31/03/2021 Section 20(1)	2017-18 2018-19 2019-20	June 2018 June 2019 June 2020	24/05/2021 24/5/2021 24/5/2021	35 23 11	2016-17	SAR for 2015-16 presented on 27/11/2018
7	Maharashtra State Commission for Women (MSCW), Mumbai	01/04/2018 onwards Section 19(3)	2018-19	June 2019	04/03/2021	20	2018-19	SAR 2017-18 placed on 9/3/2021
8	Maharashtra Pollution Control Board (MPCB), Mumbai	01/04/2018 to 31/03/2023 Section 20(1)	2018-19	June 2019	16/01/2020	07	2017-18	SAR 2017-18 placed on 04/03/2020
9	Slum Rehabilitation Authority, Mumbai (SRA)	01/04/2016 to 31/03/2021 Section 20(1)	2019-20	June 2020	11/08/2021	14	2018-19	SAR 2017-18 presented on 09/03/2019
10	Maharashtra Water Resources Regulatory authority (MWRRA)	01/04/2015 to 31/03/2020 Section 20(1)	2016-17	June 2017	18/10/2017	04	2016-17	SAR 2016-17 presented on 27/03/2018
11	Rajiv Gandhi Science and Technology Commission (RGSTC)	01/04/2010 onwards till existence Section 19(3)	2019-20	June 2020	01/01/2021	06	2019-20	SAR 2017-18 and 2018-19 presented on 09/03/2021

Appendix 4.3 (contd...)								
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)
12	Maharashtra Khadi and Village Industries Board (MSKVIB), Mumbai	01/04/2017 to 31/03/2022 Section 20(1)	2018-19 2019-20	June 2019 June 2020	21/11/2019 23/07/2021	04 01	2018-19	SAR 2017-18 presented on 04/03/2020
13	Maharashtra State Legal Services Authority (MSLSA) Mumbai	The audit of State District Legal services Authorities have been taken under Section 19(2) of the CAGs (DPC) Act 1971	2016-17	June 2017	10/11/2017	04	2016-17	SAR yet to be presented
14	Maharashtra State Commission for Protection of Child Rights (MSCPCR)	The audit has been taken up as per Section 19(2) of CAG's (DPC) Act 1971	2016-17	June 2017	01/09/2017	02	2016-17	SAR 2015-16 and 2016-17 presented on 02/07/2019.
15	Maharashtra State Human rights commission (MSHRC)	The audit has been taken under section 19(2) of the CAG's (DPC) Act 1971 read with rule 35(2) of the protection of Human rights Act, 1993	2017-18	June 2018	11/9/2018	02	2017-18	SAR 2002-03 yet to be presented.
16	Maharashtra State Minorities Commission (MSMC)	The audit has been taken under section 19(3) of the CAG's (DPC) Act 1971 read with section 12(3) of Maharashtra State Minorities Commission Act, 2004	2012-13	June 2013	22/11/2016	41	2012-13	SAR from 2005-06 to 2009-10 yet to be presented. SAR for the year 2010-11 ,2011-12 and 2012-13 placed on 9/3/2021
17	Maharashtra Building and other construction Workers Welfare Board (MBOCWBB)	Section 19(2) of the CAGs (DPC) Act 1971	2019-20	June 2020	23/06/2021	12	2018-19	SAR 2016-17 & 2017-18 placed on 15/2/2021 SAR 18-19 placed on 9/3/2021

Appendix 4.3 (concl...)								
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)
18	Slum Rehabilitation Authority Pune & Pimpri Chinchwad Area, Pune	01/04/2011 to 31/03/2017 Section 20(1)	2016-17	June 2017	16/09/2019	27	2016-17	SAR for the period 2005-06 to 2010-11 placed in March 2021.
19	Maharashtra Real Estate Regulatory Authority (MAHA RERA)	Section 19(2) of the CAGs (DPC) Act 1971	2019-20	June 2020	11/1/2021	06	2019-20	SAR for the year 2018-19 placed in the Legislature in March 2020.
20	Maharashtra Electricity Regulatory Commission (MERC)	Under Section 104 of the Electricity Act, 2003 read with section 20(1) of the DPC Act, 1971	2017-18 2018-19 2019-20	July 2018 July 2019 July 2020	19/07/2018 15/11/2019 29/12/2020	0 4 5	2019-20	SAR of 2015-16 placed on 28/7/2017 & SAR 2016-17 presented on 13/7/2018
21	Tapi Irrigation Development Corporation (TIDC), Jalgaon	01/04/2012 to 31/03/2023 Section 19 (3)	2018-19	June 2019	24/07/2020	13	2018-19	SAR for the year 2017-18 placed in monsoon session
22	Vidharba Irrigation Development Corporation (VIDC), Nagpur	01/04/2012 to 31/03/2022 Section 19(3)	2018-19	June 2019	07/02/2020	07	2018-19	SAR for the year 2015-16 placed in monsoon session
23	Godavari Marathwada Irrigation Development Corporation (GMIDC), Aurangabad	Upto 31/03/2024 Section 19(3) of DPC Act	2017-18 2018-19	June 2018 June 2019	28/06/2021 28/06/2021	36 24	2016-17	SAR for 2014-15 and 2015-16 presented on 19/12/2019
24	Maharashtra Water Conservation Corporation (MWCC), Aurangabad	From 1/4/2001 under Sec19(3) of DPC act	2017-18	June 2018	18/12/2019	18	2017-18	SAR of 2014-15 placed in March 2018.
25	Compensatory Afforestation Fund Management and Planning Authority (CAMPA)	From 1/4/2011 under Sec20(1) of DPC act	2018-19	June 2019	04/08/2021	2525	SAR for the period 2011-12 to 2016-17 issued	

*Fee Regulatory Authority (FRA) and Admission Regulatory Authority (ARA) excluded as entrustment of audit of Annual Accounts to this office is pending
Source: Information obtained from the Offices of Principal Accountant General (Audit)-I, Mumbai; and Accountant General (Audit), II, Nagpur

Appendix 4.4				
<i>(Reference: Paragraph 4.13, Page 114)</i>				
Status of finalisation of Accounts and Government investments in Departmentally managed Commercial and Quasi-Commercial Undertakings				
Sr. No.	Name of Undertaking	Accounts finalised up to	Investment as per the last Accounts (₹ in crore)	Remarks/Reasons for delay in preparation of Accounts
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
Agriculture, Animal Husbandry, Dairy Development and Fisheries Department				
Mumbai Region				
1	Greater Mumbai Milk Scheme, Worli	2016-17	(-)11.67	
2	Milk Transport Scheme, Worli	2006-07	2.34	MTS Worli has been closed vide Government order dated 17/07/2008
3	Mother Dairy, Kurla	2016-17	31.47	
4	Central Dairy, Goregaon	2016-17	73.74	
5	Unit Scheme, Mumbai	2014-15	30.33	
6	Agricultural Scheme, Mumbai	2014-15	10.45	
7	Electrical Scheme, Mumbai	2014-15	5.16	
8	Water Supply Scheme, Mumbai	2014-15	15.57	
9	Cattle Feed Scheme, Mumbai	2014-15	(-)3.33	
10	Cattle Breeding and Rearing Farm, Palghar	2015-16	1.32	
11	Dairy Project, Dapchari	2016-17	16.25	
12	Government Milk Scheme, Bhiwandi	2015-16	0.61	
13	Government Milk Chilling Centre, Saralgaon, Thane	2015-16	0.21	
14	Government Milk Scheme, Khopoli	2016-17	2.69	
15	Government Milk Scheme, Mahad	2015-16	1.45	
16	Government Milk Scheme, Chiplun	2016-17	2.64	
17	Government Milk Scheme, Ratnagiri	2015-16	7.22	
18	Government Milk Scheme, Kankavali	2016-17	2.24	
Pune Region				
19	Government Milk Scheme, Pune	2018-19	(-)16.72	
20	Government Milk Scheme, Mahabaleshwar	2016-17	0.96	
21	Government Milk Scheme, Satara	2016-17	5.50	
22	Government Milk Scheme, Miraj	2017-18	16.18	
23	Government Milk Scheme, Solapur	2016-17	2.12	
Nagpur Region				
24	Government Milk Scheme, Nagpur	2014-15	1.25	
25	Government Milk Scheme, Wardha	2019-20	46.64	
26	Government Milk Scheme, Chandrapur	2018-19	(-)0.04	
27	Government Milk Scheme, Gondia	2019-20	42.87	

Appendix 4.4 (concl...)				
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
Aurangabad Region				
28	Government Milk Scheme, Aurangabad	2018-19	72.33	
29	Government Milk Scheme, Udgir	2017-18	39.48	
30	Government Milk Scheme, Beed	2017-18	31.08	
31	Government Milk Scheme, Nanded	2018-19	9.36	
32	Government Milk Scheme, Bhoom	2019-20	20.36	
33	Government Milk Scheme, Parbhani	2019-20	133.23	
Nashik Region				
34	Government Milk Scheme, Nashik	2019-20	3.52	
35	Government Milk Scheme, Wani	2019-20	0.23	
36	Government Milk Scheme, Ahmednagar	2019-20	2.91	
37	Government Milk Scheme, Chalisgaon	2017-18	1.82	
38	Government Milk Scheme, Dhule	2016-17	6.41	
Amravati Region				
39	Government Milk Scheme, Amravati	2016-17	18.68	
40	Government Milk Scheme, Akola	2016-17	21.69	
41	Government Milk Scheme, Yavatmal	2017-18	17.41	
42	Government Milk Scheme, Nandura	2017-18	5.95	
Agriculture, Animal Husbandry, Dairy Development and Fisheries Department				
43	Land Development by Bulldozer Scheme, Pune	1994-95	4.00	These are sick units with no operations. Hence they have stopped preparing Accounts
44	Land Development by Bulldozer Scheme, Aurangabad	1998-99	21.93	
45	Land Development by Bulldozer Scheme, Amravati	1995-96	0.01	
46	Land Development by Bulldozer Scheme, Nagpur	1996-97	2.18	
Revenue and Forests Department				
47	Allapalli and Pendigundam Forest Ranges of Forest Divisions including Saw mills and Timber Depot	1985-86	0.00	These are sick units with no operations. Hence they have stopped preparing Accounts
Food, Civil Supplies and Consumer Protection Department				
48	Procurement, Distribution and Price Control Scheme in Mumbai and Thane Rationing Area	2017-18	1172.41	
49	Procurement, Distribution and Price Control Scheme in Mofussil Area	2017-18	1649.12	
Total			3551.56	
Source: Proforma Accounts				

Appendix 4.5							
<i>(Reference: paragraph 4.13.1, Page 115)</i>							
Statement showing position of State Government investment in Working State PSUs							
accounts of which are in arrears							
(Figures in columns 4 and 6 to 8 are ₹ in crore)							
Sl. No.	Name of the Public Sector Undertaking	Year up to which accounts finalised	Paid up capital as per last finalised accounts	Period of accounts pending finalisation	Investment made by State Government during the year of which accounts are in arrears		
					Equity	Loans	Grants
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)
A Working Government Companies							
1	Kolhapur Chitranagri Mahamandal Limited *	2003-04	3.24	2004-05 to 2020-21	-	-	17.30
2	Sahitya Ratna Lokshahir Annabhau Sathe Development Corporation Limited *	2009-10	118.35	2010-11 to 2020-21	276.25	0.23	50.99
3	Maharashtra State Handicapped Finance & Development Corporation Limited	2011-12	21.88	2012-13 to 2020-21	25.63	-	11.04
4	Maulana Azad Alpasankyak Arthik Vikas Mahamandal Limited *	2012-13	206.39	2013-14 to 2020-21	194.31	-	-
5	Shabri Adivasi Vitta va Vikas Mahamandal Limited	2017-18	77.11	2018-19 To 2020-21	10	-	-
6	Vasantao Naik Vimukta Jatis & Nomadic Tribes Development Corporation Limited	2013-14	169.01	2014-15 to 2020-21	29.84	33.47	32.94
7	Maharashtra State Road Development Corporation Limited	2016-17	773.56	2017-18 to 2020-21	-	-	648.36
8	AITL Auric Skill Foundation	FAA	0.01	Since inception	0.01	-	-
9	Mahasamruddhi Renewable Energy Limited	FAA	0.05	Since inception	0.05	-	-
10	Maharashtra State Powerlooms Corporation Limited	2019-20	16.37	2020-21	0.30	0.20	0
11	Maharashtra Tourism Development Corporation Limited	2016-17	15.39	2017-18 to 2020-21	-	-	548.15
12	Mahila Arthik Vikas Mahamandal	2019-20	3.86	2020-21	-	-	17.25
13	MSEB Holding Company Limited	2019-20	89173.71	2020-21	42.50	-	-
14	Maharashtra State Electricity Distribution Company Limited	2018-19	47723.98	2019-20 to 2020-21	-	14.43	663
Total A (Working Government Companies)			1,38,302.85		578.89	48.33	1,989.03
B Working Statutory Corporations							
1	Maharashtra State Road Transport Corporation	2018-19	4,700.60	2019-20 to 2020-21	755.20	-	357.86
2	Maharashtra Krishna Valley Development Corporation	2017-18	36,373.82	2018-19 to 2020-21	-	-	2,331.42
3	Vidarbha Irrigation Development Corporation	2017-18	40,924.01	2018-19 to 2020-21	6,977.01	-	289.42
4	Tapi Irrigation Development Corporation	2018-19	11,576.37	2019-20 to 2020-21	-	-	1,258.22
Total B (Working Statutory Corporations)			93,574.80		7,732.21	-	4,236.92
Grand Total (A + B)			2,31,877.65		8,311.10	48.33	6,225.95

Source: Information received from PSUs

Appendix 4.6 (Reference: Paragraph 4.16, Page 117) Department-wise/age-wise breakup of cases of misappropriation, defalcation etc.							
(₹ in lakhs)							
Name of the Department	Upto 5 years	5-10 years	10-15 years	15-20 years	20-25 years	25 years and more	TOTAL
Agriculture, Animal Husbandry, Dairy Development and Fisheries	4 (18.71)	5 (0.38)	2 (0.06)	1 (2.45)	3 (6.94)	29 (9.45)	44 (37.99)
Co-operation, Marketing and Textile	0 (0)	0 (0)	0 (0)	1 (0.53)	0 (0)	0 (0)	1 (0.53)
Finance	1 (0.16)	0 (0)	1 (40.07)	1 (13.89)	19 (370.64)	3 (1.52)	25 (426.28)
Food, Civil Supplies and Consumer Protection	0 (0)	0 (0)	0 (0)	0 (0)	2 (14.69)	6 (13.55)	8 (28.24)
General Administration	0 (0)	0 (0)	0 (0)	0 (0)	0 (0)	2 (2.58)	2 (2.58)
Geology and Mining	0 (0.00)	0 (0.00)	0 (0.00)	0 (0.00)	0 (0.00)	0 (0.00)	0 (0.00)
Higher and Technical Education	1 (1.39)	0 (0.00)	1 (0.49)	1 (29.65)	1 (290.37)	0 (0)	4 (321.9)
Home	3 (59.99)	3 (424.58)	4 (9.85)	1 (7.6)	5 (18.9)	5 (5.84)	21 (526.76)
Housing	1 (0.69)	0 (0)	0 (0)	0 (0)	0 (0)	1 (0.07)	2 (0.76)
Industries, Energy and Labour	2 (27.68)	0 (0)	0 (0)	0 (0)	0 (0)	0 (0)	2 (27.68)
Law and Judiciary	4 (6.62)	4 (1.07)	1 (0.01)	0 (0)	1 (0.05)	0 (0)	10 (7.75)
Maharashtra Legislative Secretariat	1 (10.52)	0 (0.00)	0 (0.00)	0 (0.00)	1 (52.35)	0 (0.00)	2 (62.87)
Medical Education and Drugs	0 (0)	0 (0)	1 (3.53)	0 (0.00)	1 (7.96)	2 (7.02)	4 (18.51)
Milk Supply Development	0 0.00	0 0.00	0 0.00	0 0.00	0 0.00	0 0.00	0 0.00
Planning	1 0.03	2 0.29	4 0.46	3 0.27	2 0.00	0 0.00	12 1.05
Public Health	0 (0)	4 (1408.45)	2 (4755.93)	6 (18.8)	1 (1.19)	3 (6.89)	16 (6191.27)
Public Works	0 (0)	1 (0)	1 (0.)	3 (0.57)	6 (1.16)	7 (3.76)	18 (5.49)
Revenue and Forests	0 0	3 64.38	1 0.32	4 31.75	0 0	22 14.6	30 (111.05)
Rural Development and Water Conservation	0 (0)	0 (0)	1 (0.35)	0 (0)	2 (61.59)	8 (70.48)	11 (132.42)
School Education and Sports	0 0.00	0 0.00	0 0.00	0 0.00	0 0.00	1 (2.02)	1 (2.02)
Social Justice and Special Assistance	0 (0)	1 (48.00)	0 (0)	0 (0)	1 (0.71)	4 (87.93)	6 (136.64)
Tribal Development	0 0.00	5 9.62	1 0.04	1 3.28	0 0.00	0 0.00	7 12.94
Water Resources	3 1.72	19 10.04	11 19.84	6 0.68	0 0.00	1 0	40 32.28
Water Supply and Sanitation	0 0.00	1 3.4	0 0.00	0 0.00	0 0.00	0 0.00	1 3.4
TOTAL	21 127.51	48 1973.54	30 4827.42	30 117.63	44 818.59	94 225.71	267 8090.36

Source: Information obtained from respective Departments; Pay and Accounts Office, Mumbai; Accountant General (Audit)-II, Maharashtra, Nagpur
 Figures in parenthesis indicate the amount of misappropriation, loss, defalcation etc.

Appendix 4.7						
(Reference : Paragraph 4.16, Page 117)						
Department-wise/category-wise details of losses to Government						
due to theft, misappropriation/loss of Government material						
(₹ in lakh)						
Name of the Department	Theft cases		Misappropriation/loss of Government material		Total	
	No. of cases	Amount	No. of cases	Amount	No. of cases	Amount
Agriculture, Animal Husbandry, Dairy Development and Fisheries	7	2.1	37	35.90	44	38.00
Co-operation, Marketing and Textiles	0	0	1	0.53	1	0.53
Finance	20	306.03	5	120.26	25	426.29
Food, Civil Supplies and Consumer Protection	0	0	8	28.23	8	28.23
General Administration	1	1.29	1	1.29	2	2.58
Geology and Mining	0	0	0	0	0	0
Higher and Technical Education	2	1.88	2	320.02	4	321.90
Home	4	57.40	17	469.36	21	526.76
Housing	1	0.69	1	0.07	2	0.76
Industries, Energy and Labour	2	27.68	0	0	2	27.68
Law and Judiciary	6	4.78	4	2.97	10	7.75
Maharashtra Legislative Secretariat	0	0	2	62.86	2	62.86
Medical Education and Drugs	1	3.53	3	14.97	4	18.50
Milk Supply Development	0	0	0	0	0	0
Planning	10	0.92	2	0.13	12	1.05
Public Health	0	0	16	6191.26	16	6191.26
Public Works	1	0	17	5.48	18	5.48
Revenue and Forests	5	31.75	25	79.30	30	111.05
Rural Development and Water Conservation	2	3.51	9	128.90	11	132.41
School Education and Sports	0	0	1	2.02	1	2.02
Social Justice and Special Assistance	0	0	6	136.63	6	136.63
Tribal Development	2	1.80	5	11.14	7	12.94
Water Resources	30	15.32	10	16.97	40	32.29
Water Supply and Sanitation	1	3.39	0	0	1	3.39
Total	95	462.07	172	7628.29	267	8090.36

Source: Information obtained from respective Departments; Pay and Accounts Office, Mumbai, Accountant General (Audit)-II, Maharashtra, Nagpur

©
Comptroller and Auditor General of India

www.cag.gov.in

www.agmaha.nic.in